

www.nanafghan.com

قصص الانبياء

په کندهار پښتو

للمؤمنين وللمؤمنات ولجميع الناس

۷۰۱-۷۷۶ = مجریه

Ketabton.com

مکتبہ رحمانیہ

گانشی روڈ کوئٹہ

قصص الانبياء

للامام الحافظ ابن كثير دمشقي

نَحْنُ نَقْصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ (بِسْمِ ۳)

قصص الانبياء

للامام المحافظ عماد الدين ابي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي

المولود سنة ٧٠١ ، المتوفى سنة ٧٧٤ هجرية

تبارّه:

مولانا محمد احمد الحقاني الافغاني

ناشر:

مكتبه رحمانيه ، كاسي روڊ ، كوئٽه

03337806049 : ☎

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ٲول حقوق
مفوفظري

© All Rights Reserved

لومړۍ چاپ

۱۴۲۸ ذى القعدة \ نومبر 2007

Maktabah Rahmaniya

Publishing Organization

مكتبة رحمانية

خبروونكى اداره

Kasi Road, Quetta, Pakistan . Mob: 03337806049 : مگرخنده تلفون شميره
AL-ILM Computers, Quetta,. Mob: 03218016371 : مگرخنده تلفون شميره

دقصص الانبياء دمضامينو فهرست

۹	دمصنف ﷺ حالاتو ته لنڊه کتنه.....
۱۰	ذکر دهغو آيتونو چي وارد سویدی په باره کی دآدم ﷺ.....
۲۸	ذکر دمکالمې دحضرت آدم ﷺ او حضرت موسیٰ ﷺ.....
۲۹	ذکر دهغه احاديثو چي وارد دی په باره دپيدایش دآدم ﷺ کی.....
۳۸	قصه دزمانو دآدم ﷺ یعنی دهايیل او قايیل.....
۴۵	وفات دآدم ﷺ او وصیت دده خپل زوی شيث ﷺ ته.....
۴۸	ادريس ﷺ.....
۵۰	قصه دنوح ﷺ.....
۷۸	ذکر ديو څو خبرو په باره کی دنوح ﷺ.....
۷۸	روژه دنوح ﷺ.....
۷۹	حج دنوح ﷺ.....
۷۹	وصیت دنوح ﷺ خپل زوی ته.....
۸۱	قصه دهود ﷺ.....
۹۳	قصه دصالح ﷺ چي نبی دبنی ثمود دی.....
۱۰۴	بيان دتيريدلو دنبی ﷺ پر وادی الحجر باندي پرمخکی دثمود په کال دتبوك.....
۱۰۶	قصه دابراهيم الخليل ﷺ.....
۱۱۹	مناظره دابراهيم ﷺ دباچا سره دوقت.....
	هجرت دابراهيم ﷺ شام ته او داخليدل دده دمصر کورونو ته او اوسيدل دده په
۱۲۱	مخکه دبیت المقدس کی.....
۱۲۷	پيدایش داسماعيل ﷺ دبی بی هاجرې څخه.....
	بيان دهجرت دابراهيم ﷺ او اسماعيل ﷺ او بی بی هاجرې مکی ته او
۱۲۹	جوړول دخانه کعبی.....
۱۳۴	امتحان دحلالیدو داسماعيل ﷺ.....
۱۳۹	پيدایش داسحاق ﷺ.....
۱۴۲	بيان دجوړولو دخانه کعبی.....
۱۴۷	ثناء دالله ﷻ او درسول الله ﷺ پر ابراهيم ﷺ باندي.....
۱۵۷	محل دده په جنت کی.....
۱۵۸	اوصاف دابراهيم ﷺ.....

۱۵۹	وفات دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او هغه اقوال چي دده د عمر په باره كي ويل سويدي
۱۶۱	اولاد دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۶۱	قصه د لوط <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۷۳	قصه دمدين قوم دشعيب <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۴	نسل دابراهيم <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۵	قصه داسماعيل <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۸۷	اسحاق <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۱۹۱	ذکر دهغه څه چي واقع سويدي په ژوند داسرائيل كي دعجيبو کارونو څخه
۲۲۲	قصه دايوب <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۲۸	بيان دقصي دذي الكفل <small>عليه السلام</small>
۲۳۱	بيان دهغو امتونو چي په عام طور سره هلاک سويدي
۲۳۱	اصحاب الرس
۲۳۴	قصه دقوم ديس
۲۳۷	قصه ديونس <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۴۳	فضيلت ديونس <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۴۳	قصه دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۲۷۷	هلاکت دفرعون او دهغه دلنکر
۲۸۴	بيان په باره دبنی اسراييلو كي وروسته تر هلاکت دفرعون
۲۹۱	بيان دهغو واقعاتو چي دتبه په مقام كي واقع سوي وه
۲۹۵	غونبته دلیدلو دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> الله <small>جل جلاله</small> لره
۲۹۸	قصه ددوي دعبادت کليکي لره په ناموجودوالي كي دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۰۹	قصه دغوا دبنی اسراييلو
۳۱۱	قصه دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او خضر <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۱۸	حديث الفتون
۳۳۰	جوړول دقبة الزمان
۳۳۲	قصه دقارون دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> سره
۳۳۷	بيان دفضيلت دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small> او دهغه دوفات
۳۴۲	حج دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۴۳	بيان دوفات دموسي <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>
۳۴۶	نبوت ديوشع بن نون <small>عَلَيْهِ السَّلَامُ</small>

۳۵۳	قصه دخضر او الياس عَلَيْهِمَا السَّلَامُ
۳۶۷	بيان دالياس عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۶۹	بيان ديوي ډلي دپيغمبرانو په بنی اسرائیلو کی وروسته تر موسیٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۰	بيان دحزقل عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۱	اليسع عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۳	قصه دشمويل عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۷۷	قصه دداؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۸۴	وفات دداؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۸۶	قصه دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَامُ
۳۹۷	بيان دوفات دسلیمان عَلَيْهِ السَّلَامُ او موده دده دباچهي
۳۹۸	بيان ديوي ډلي دنبيانو چي وختونه او زمانه يې صحيح معلومه نه ده
۴۰۰	ورانيدل دبيت المقدس
۴۰۷	بيان ددانيال عَلَيْهِ السَّلَامُ
	جوړول دبيت المقدس وروسته تر خرابيدلو او راجمع كيدل دسردارانو دبنی
۴۱۰	اسرائیلو وروسته تر جلا كيدلو
۴۱۱	قصه دعزير عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۱۵	قصه دزكريا او ديحيي عَلَيْهِمَا السَّلَامُ
۴۲۱	سبب دقتل ديحيي عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۲۳	قصه دعيسي بن مريم روح الله
۴۲۸	ولادت دعيسي عَلَيْهِ السَّلَامُ
۴۳۷	بيان ددي خبري چي الله تعالی داوولد نه منزه دی
۴۴۳	حای دپيدایش دعيسي عَلَيْهِ السَّلَامُ او دهغه دتربيت په کوچنيوالي کی
۴۴۶	بيان دنازلیدلو دخلورو کتابونو دآسمان څخه او دهغو وختونه
۴۵۴	بيان ددسترخوان
۴۶۱	بيان دپورته کولو دعيسي عَلَيْهِ السَّلَامُ آسمان ته
۴۶۲	بيان دصفت دعيسي عَلَيْهِ السَّلَامُ او دهغه فضائل
۴۷۳	بيان دجوړولو دبيت اللحم اودقمامه
۴۷۳	بيان دخاتم الانبياء حضرت محمد ﷺ
۴۷۴	عظمت دنبی ﷺ
۴۷۵	بيان دحسن دحضرت محمد ﷺ او دهغه ﷺ حليه مبارکه

۴۷۷	پيدائش دني اكرم ﷺ
۴۷۷	دني ﷺ دپيدائش ورخ
۴۷۷	بيان دورخي دپيدائش دني ﷺ
۴۸۱	دني ﷺ تي رودل
۴۸۲	بيان دبركاتو دني ﷺ
۴۸۳	بيان دژر ژر غتيدو دني ﷺ
۴۸۵	بيان دوفات دمور دني ﷺ
۴۸۲	بيان دنكاح دني ﷺ دخديجة الكبرى سره
۴۸۷	تجارت دني ﷺ او سفر دني ﷺ شام ته
۴۸۷	اولاد دني ﷺ
۴۸۸	نوي تعمير دخانه كعبي
۴۸۹	نبي ﷺ ته دنبوت زيري وركول كيدل
۴۹۰	پر بعثت دني ﷺ باندي ديهوديانو عقيدة
۴۹۱	دني ﷺ دنبوت ابتداء
۴۹۱	ابتداء دوحى
۴۹۲	نزول دقرآن كريم
۴۹۳	هغه كسان كومو چي اول اسلام قبول كړيدي
۴۹۳	داسلام بنكاره اعلان
۴۹۴	هجرة دحبشى
۴۹۵	هجرة دمديني
۴۹۲	دني ﷺ مديني منوري ته راتلل
۴۹۲	غزوه بدر
۴۹۷	بيان دحجة الوداع
۴۹۸	دحضرت عائشه رضيا الله عنها مناسك حج

دمصنف صاحب رحمة الله عليه وژوند ته لنډه کتنه!

ددې کتاب مصنف داسلامي نړۍ يو ستر عالم، فقيه، مفسر، محدث، او مؤرخ دی. دده اصلي نوم اسماعيل، لقب يې عماد الدين، کنيت يې ابو الفداء، او دپلار نوم يې عمر، دنيکه نوم يې کثير دی، او دی پخپله دابن کثير په نامه سره ډير شهرت لري. دجنډل په علاقه کې په کال ۷۰۱ هجري کې زيږيدلی دی، پلار يې دده ترپيدايښ دوه کاله وروسته په کال ۷۰۳ هجري کې وفات سو.

علامه عماد الدين ليکلی دی (۱) چې تردې څلور کاله وروسته چې کله يې عمر شپږ کاله وو دخپل ورور سره دمشق ته ولاړی او هم هلته يې دعلم طلب شروع کي، په دمشق کې يې دابن الشحنة الحنفي، ابن الزراد، اسحاق الآمدي، ابن عساكر، حافظ مزي، ابن الرضي او يو شمير نورو نامورو علماوو څخه دحديثو سماع وکړه.

نومړی دحافظ مزي سره ډير وخت تير کي او دهغه ټول تصنيفات يې ورڅخه واوريدل او هم يې خپل استاذ ورته خپل لوره په نکاح ورکړه. (۲)

حافظ ابن حجر عسقلانی^۳ ليکلی (۳) دی: نوموړی په احاديثو باندی مشغوله سو، تردې چې دا احاديثو په متن او رجالو کې يې پوره مهارت پيدا کي، او بيا يې يو تفسير وليکي چې په تفسير ابن کثير باندی مشهوره دی، او په احکامو کې يې يو ډير غټ کتاب شروع کي خو هغه يې پوره نکړای سو، او په تاريخ کې يې يو غټ کتاب وليکي چې په البداية والنهاية سره مشهوره دی، او دنوموړی تصنيفات دده په خپل ژوند کې واطرافو ته دعالم خپاره سوی وه.

هغه خپل ټول ژوند په درس، تدريس، تصنيف او مطالعې سره تير کي ترڅو په کال ۷۷۴ هجري کې په دمشق کې وفات سو اودخپل شيخ او استاذ ابن تيمية وڅنگ ته د (الصوفية) په قبرستان کې خاوروته وسپارل سو.

دنوموړی دمشهور تصنيفاتو څخه تفسير ابن کثير، البداية والنهاية، الفصول في السيرة، مختصر علوم الحديث دابن الصلاح او نور دی. رحمه الله تعالى رحمة واسعة وتغمده بغفرانه

را ټولونکي: محمد احمد الحقاني الافغاني^۴

(۱). وگوره: شذرات الذهب في اخبار من ذهب ج ۳ جزء ۲ ص ۲۳۱.

(۲). مخکي ذکر سوی کتاب او صفحه.

(۳). وگوره: الدرر الكامنة في اعيان المئة الثامنة، ترجمة: اسماعيل بن کثير.

ذکر دهنو آیتونو چی وارد سویدی په باره دآدم عَلَيْنَا السَّلَامُ کی:

الله ﷻ په آیت کی فرمایلی دی: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى (طه ۵۵)
 اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۶) وَالْجَانَّ
 خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (۲۷) وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ
 مَسْنُونٍ (۲۸) فَاذًا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
 أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ
 السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا
 فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنْ عَلَيْكَ اللَّعْنَةُ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ (۳۶) قَالَ
 فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۳۷) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۳۸) قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
 وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (۳۹) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ (۴۰) قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (۴۱) إِنَّ
 عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (۴۲) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (۴۳) لَهَا
 سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (۴۴) (الحجر ۲۴، ۴۴).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ
 فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا (الكهف ۵۰)
 اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ (۶۷) أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ (۶۸) مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ
 بِالْمَلَأِ الْأَعْلَى إِذْ يَخْتَصِمُونَ (۶۹) إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (۷۰) إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي
 خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (۷۱) فَاذًا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ
 كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۷۳) إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۷۴) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا
 خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (۷۵) قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۷۶)
 قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۷۷) وَإِنْ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۷۸) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ
 يُبْعَثُونَ (۷۹) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (۸۰) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۸۱) قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ
 أَجْمَعِينَ (۸۲) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ (۸۳) قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ (۸۴) لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ
 تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ (۸۵) قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (۸۶) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
 لِلْعَالَمِينَ (۸۷) وَلِتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ (۸۸) (ص، ۴۷، ۸۸).

کمه قصه چي په دي آياتونو کي ذکرده دا دمختلفو ځايونو دقرآن کریم څخه راټوله سوي ده، اوپه دي کي موږ بحث کړي دي په تفسیرونو (۱) کي اودلته موږ مضمون ذکر کوو دهریو آیت چي داايت په څه باندي دلالت کوي او ذکر دهغو احادیثو هم کوو چي دنبی ﷺ څخه نقل دي اوددي ځای سره تعلق لري پس الله ﷻ خبر ورکي په خپل خطاب سره ملائکو ته په دي قول خپل سره: **إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً** (البقرة ۳۰) خبريې ورکي په دي قول سره دخپلي ارادي څخه چي پيدا کول دآدم ﷺ دي اودهغه دکورني اوبيا دوي خليفه گرزول دي په مزکه کي ددي بيان هم الله ﷻ وکي: **وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَفَ الْأَرْضِ** (الانعام ۱۴۵)، اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي **وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ** (النمل، ۴۲) نوخبريې کي په طريقه دتنويه يعنی په نيت کولو سره په پيدائش دآدم ﷺ او دهغه دکورني، په داسي طريقي سره خبر ورکول سو چي ديوغت کار دکيدو څخه مخکي خبر ورکول کيږي، نو پوښتنه وکړه ملائکو په طريقه دسوال دپاره دکشف کولو اومعلومولو دحکمت، نه په طريقه دااعتراض سره اونه ددي وجي څخه چي ددوي دبنی آدم سره څه حسد وو لکه څه رکم چي توهم کړي دي بعضو مفسرينو، هغو مفسرينو ويلى: **أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ** (البقرة ۳۰) قتاده ويلى دي په تفسیر ددي آيت کي: داخبره معلومه سویده ددي څخه چي دآدم څخه مخکي په محکه کي پريان وه اوملائکو دهغو دکارونو څخه استدلال وکي چي هغوي به په محکه کي قسم قسم فسادونه کول. اوعبداللہ بن عمر[ؓ] ويلى دي چي دآدم څخه په زرگونو کال مخکي پريان ديو بل ويني تويي کړي وي نوالله په دوي پسي يوه ډله دملائکو وليږله نو دوي يې وشړل دسمندرونو غاړو ته.

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ (البقره ۳۰) يعنی ملائکو الله ﷻ ته وفرمايل چي اي الله ﷻ که چيري داڅلگ ته پيدا کوي ددي دپاره چي ستا عبادت وکي نوموږ ستاسي عبادت کوو شپه اوورځ (يعنی هروخت اوپه موږ کي ستا نافرمانی هېڅ يونه کوي).

قَالَ إِنِّي أَنْعَمْتُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (البقره ۳۰) يعنی هغه مشورت چي راجح دي تاسي په هغه باندي نه پوهيږي، يعنی ددي بنی آدمو څخه به انبياء اوصالحين اوصديقين اوشهداء پيدا کيږي. بيا الله ﷻ بيان کي ملائکو ته شرافت دآدم ﷺ پر دوي باندي نو ويې فرمايل: **وَعَلَّمَ آدَمَ**

(۱). پوه سه! چي دمصنف[ؑ] دا عادت دي، هم په دې کتاب قصص الانبياء او هم په البداية والنهاية (تاريخ) او نورو کتابو کي دده، چي کم ځای دي پر يوه ايت باندي بحث کوي نو هلته داسي وايي: موږ پردې آيت باندي په تفسیر کي بحث کړيدي، او مراد يې ددي تفسیر څخه هغه تفسیر دي کم چي ده تصنيف کړيدي او نن سبا په عمومي ډول سره هرځای پيدا کيږي چي په تفسیر ابن کثير مشهوره دي. محسن (محرر) (عفاني[ؒ])

الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (البقره ۳۱) ابن عباس[ؓ] وايي چي: دنومونو څخه مرادهغه نومونه دي چي په کم باندی انسانان پیژندنه کوی لکه (انسان، آس، خر، غر، اوبن، اوداسی نور)، اومجاهد ویلی دی: الله^ﷻ ورته بنوولی دی نوم ددیگ، او بنوولی یې دی ورته نومونه د حیوانانو او نومونه د مارغانو اودداسی نورو شیانو اوهم دارنگه قول کړی دی سعید ابن جبیر اوقتاده. اوربیع ویلی دی: بنوولی یې دی ورته نومونه دملائکو اوعبد الرحمان ویلی دی چي: ده ته یې بنوولی دی نومونه دکورنی خپل اوصحیح قول دادی چي: بنوولی یې دی ده ته نومونه دذواتو اوکارونو.

بخاری اومسلم دلته ذکر کړی دی روایت دهشام اوسعید چي دا دواړه نقل کوی دقتاده څخه چي هغه نقل کوی دانس ابن مالک څخه چي رسول الله^ﷺ فرمایلی دی چي مفهوم یې داسی دی: دقیامت په ورځ به الله^ﷻ مومنان راټول کی نودوی به وویي چي زموږ دی یو څوک سفارش اوشفاعت وکی چي الله^ﷻ موږ ددی تکلیف څخه په راحت کی کړی نوآدم^ﷺ ته به دوی راسی. (تر آخره پوری حدیث)

(داپیر اوږد حدیث دی چي داځای یې د ذکر کولو دپاره مناسب نه دی).
حسن بصری ویلی دی: کله چي اراده وکړه الله^ﷻ دپیدائش دآدم^ﷺ نو وویل ملائکو: نه وو رب زموږ چي پیدا کوی به یې یومخلوق مگر موږ به ترینه خبر وو، نو مبتلا سوه په دی سره (یعنی په دوی باندی په دی طریقی سره امتحان وسو)، همداسی قول دی دالله^ﷻ (إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) او نورو ویلی دی چي داسی نه ده لکه څه رکم چي موږ ذکر کړه او نوری توجیهاتی یې ورلره ذکر کړی دی. دا اقوال موږ ذکر کړی دی په تفسیرونو کی نو دزیادت دپاره هلته رجوع وکی. بیاملائکو الله^ﷻ لره پاکی بیان کړه په دی قول سره قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۳۲) یعنی پاکی ده تالره نسته زموږ دپاره علم مگر هغه چي تا موږ ته رابنوولی دی اودا دقول دالله^ﷻ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (۳۴) داپیر لوی اکرام دی دطرفه دالله^ﷻ پر آدم^ﷺ عَلَيْنَا السَّلَامُ باندی کله چي یې جوړکی په خپل قدرت سره اوروچ یې پکښی واچوی اوبیا یې ورلره ملائکی په سجده کړی لکه څه رکم چي الله^ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (ص: ۷۲) نو دا څلور شرافتونه سوه دآدم^ﷺ :

۱. پیدائش دآدم^ﷺ په خپلو لاسونو سره.
۲. اوپه هغه کی روح اچول.
۳. امر کول ملائکو ته په سجده سره ده ته.

۴. نبوول آدم ﷺ ته دنومونو د شيانو

لکه څه رنگه چې موسیٰ ﷺ به د قیامت په ورځ په ملا الاعلیٰ کی آدم ﷺ ته ووايي چې (ته دانسانانو پلاريبي ته الله ﷻ په خپلو لاسونوسره پيدا کړي يې او په تاکی يې روح اچولي دی اوتاته يې پرسجده کړيدی ملائکی اوتاته يې نبوولی دی نومونه د ټولو شيانو). (۱)

او هم دارنگه اهل محشر به ورته د قیامت په ورځ وايي لکه څه رنگه چې ذکر سوه او وروسته به هم ذکر کول کيږي (يعنی په ورځ د قیامت کی به د آدم ﷺ سره خلگ بحث کوی او موسیٰ ﷺ به ورسره هم بحث کوی چې دهغه ذکر به وروسته په خپل ځای کی راسی).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی په بل ځای کی: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (۱۱) قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (۱۲) (الاعراف ۱۱، ۱۲) حسن بصری ویلی دی (۲)

قیاس وکی ابلیس اودی اولنی کس دی چې قیاس يې وکی، او ویلی دی ابن سیرین اول چې چا قیاس کړی دی هغه ابلیس دی، اوما بنده گی نه ده کړی دلمر اوسپورمی مگر په قیاس سره، دادواړه روایتونه نقل کړی دی ابن جریر، مطلب ددی دادی چې ابلیس ځان ته په نظر دمقایسی وکتل چې زه داور څخه پیدایم او آدم ﷺ د خاوری څخه، ځان ورته بڼه بڼکاره سو د آدم ﷺ څخه، نومنع سو د سجدی کولو څخه سره دکیدلو د امر ټولو ملائکو ته د سجدی بیا هم ده انکار وکی، اوقیاس چې کله په مقابله دنص کی راسی نودا قیاس باطل وی په عرف او اعتبار سره، بیا د اقیاس فاسد دی په خپل نفس کی هم ولی چې خاوره ډیره بڼه او منفعت والا شی دی په مقابل داور کی په خاوره کی نرم والی او حلم سته او په اور کی داسی نسته په اور کی سوزل دی او غصه ده. بیا آدم ته الله ﷻ شرافت ورکی په دی چې په خپلو لاسونو يې جوړکی اوبیایي پکښی دخپل روح څخه روح واچوی اوبیایي امر ملائکو ته وکی د سجدی.

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (۲۸) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۲۹) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ

(۱). ددی حدیث تخريج او تفصیل به وروسته راسی.

(۱) حسن بصری: دی ابو سعید بن ابی الحسن یسار البصری دی، پیدائش دده په کال ۲۱ هجرت باندي سوی دی دی وو دلورو تابعینو څخه، اورا جمع وه په ده کی ټول فنونه، دعلم څخه اودزهد څخه اودورع او دعبادت څخه. دی وو امام داهل بصره وو اویکتا عالم وو په خپله زمانه کی وفات سوی دی په کال ۱۱۰ هجرت باندي، وگوره: (حلیة الاولیاء ۱۳۱۲، تذکره الحفاظ ۷۱۱، الوافیات ص ۱۰۹، البدایة والنهایة ۲۴۸۱۹، شذرات الذهب ۱۳۴۱۱).

كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۲) قَالَ لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِئٍ مَسْنُونٍ (۳۳) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (۳۴) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (۳۵) (الحجر، ۲۸، ۳۵).

مستحق سو ابليس ددی قهر دطرفه دالله ﷺ خخه، ولی چی هغه سپک وگهی آدم ﷺ او هغه ته بی سجده ونه کړه او عذرونه بیانول بی شروع کړه لکه خه رنگه چی الله ﷺ بیان کړی دی په سورت الاسراء کی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ قَالَ أَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا (۶۱) قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَنْ أَخْرَتَنَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (۶۲) قَالَ أَذْهَبُ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُكُمْ جَزَاءً مَوْفُورًا (۶۳) وَاسْتَفْزَزَ مِنْهُمُ الشَّيْطَانُ قَالَ أَتَسْتَعْجِلُ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبُ عَلَيْهِمْ بِخَفِيَّتِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدْتُهُمْ وَمَا يَعْدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا (۶۴) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ وَكَفَىٰ بَرِيكًا وَكَيْلًا (۶۵) (الاسراء: ۴۱، ۴۵).

ووتی دی دطاعت خخه دالله ﷺ قصداً او عناداً او په کبر کولو سره ددی خبری خخه چی سجده نه کول دی اودا نه وو مگر خیانت وو دطبع دده اورا کشول دده وکړه هغه خباثت دده دطاعت دالله ﷺ خخه ولی چی دده ماده خبیثه وه چی اور دی اودی پیدا داور خخه وو لکه خه رنگه چی په مسلم کی حدیث دعائشی^۳ ذکر دی چی رسول ﷺ فرمایلی دی، پیدا سوی دی ملائکی دنور خخه، او پیدا سوی دی پریان داور خخه، او پیدا سوی دی آدم ﷺ دهغه خخه چی تاسی ته بی صفت بیان سو (یعنی دخاوری خخه). حسن بصری ویلی دی: نه وو ابلیس دملائکو خخه بالکل. او ویلی دی شهرین حوشب: دی وو دپریانو دقبیلی خخه هغه کله چی دوی فساد وکی پرسر دمزکی بانندی نو ولیرل الله لښکر دملائکو نو دوی بی قتل کړه اوخه بی وشړل دسمندرونو غاړی ته، او وو ابلیس چی ده خوش اخلاقی وکړه نو ملائکو دی دخان سره آسمان ته وخیزوی نو دی پاته سو په آسمان کی، بیاجی کله امر سو ملائکو ته په آسمان ددنیا کی، ابن عباس وایی چی: دده نوم عزازیل وو، او په بل روایت کی (الحارث) ذکر دی. النقاش وایی چی کنیه دده: ابو کردوس وو، ابن عباس وایی چی: دی وو دیوې ډلی دملائکو خخه چی هغه ته بی الجن وایه اودی وو اشرف ددوی او ډیر عبادت کوونکی ددوی خخه او وه دخلورو وزرونو والانو بیا مسخه کی الله ﷺ دده شکل نو شیطان ورخخه جوړ سو.

دارنگه الله ﷺ په سورة اعراف کی فرمایلی دی قَالَ فِيمَا أُغْوِيَنِي لَأَفْعَدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (۱۶) ثُمَّ لَأَتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (۱۷) (الاعراف، ۱۶، ۱۷) ابلیس وایی: یعنی په سبب دپریښیدو زما زه به په لارو کی کښینم

خلگو ته او راحم به دوی ته دهر اړخ څخه پس کامیاب به هغه وی چې دده مخالفت وکی او بدبخته به هغه وی چې دده تابعداری وکی. او ویلی دی امام احمد: خبر راکړی دی مور ته هاشم بن القاسم هغه وویل خبر ورکی ابو عقیل چې خپل نوم یې عبد الله بن عقیل الثقفی دی..... همدارنگه سند بیان سوی دی تر رسول الله ﷺ پوری دی وایی چې ما اوریدلی دی رسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی یقیناً شیطان ناست وی بنی آدم ته په هری یوی لاری کی، دارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی (لکه څه رنگه چې مخکی بیان سو په قباحتونو دابلیس کی). او اختلاف کړی دی مفسرینو په هغه ملائکو کی کموته چې امر دسجدی سوی وو. آیا داتولی ملائکی وی بالعموم لکه څه رنگه چې پردی دلالت کوی اکثره آیاتونه دقرآن؟ داقول دجمهورو دی. یا مراد په دی سره ملائکی دمخکی دی لکه څه رنگه چې داروایت کړی دی ابن جریر دطرفه دضحاك څخه چې هغه یې دابن عباس څخه نقل کوی؟ او په دی قول کی انقطاع سویده که څه هم بعضی مفسرین دی ته ترجیح ورکوی مگر دا پیره واضحه ده داو لنیو سیاقاتو څخه او پر دی قول بانندی دا حدیث هم دلالت کوی چې (اوسجده وکړه ده ته ملائکو ددی (یعنی ملائکی دمخکی ورڅخه مراد دی) دلته دا ذکر دعموم سوی دی والله اعلم.

او قول دالله ﷻ ابلیس ته (قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا) (الاعراف ۱۳) (أُخْرِجُ مِنْهَا) (الاعراف ۱۸) دا دلیل پردی خبره بانندی دی چې ابلیس په آسمان کی وو بیا وروسته ورته امر وسو دکښته کیدو او خروج یعنی راوتل یې وسوه دهغه ځای څخه چې په عبادتونو سره یې حاصل کړی وو بیا ورڅخه واخیستل سو دغه ځای دوجی څخه دکبر اودوجی څخه دمخالفت درب خپل نو راوشړل سو مزکی ته ذلیل او گناه گاره او امر وکی الله ﷻ آدم ﷺ ته داوسیدلو په جنت کی دخپلی بنحی سره.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى (۱۱۶) فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى (۱۱۷) إِنَّ لَكَ أَلًا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى (۱۱۸) وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى (۱۱۹) (طه، ۱۱۲، ۱۱۹) او دسیاق ددی آیاتونو څخه دامعلومیبری چې بی بی حوا مخکی پیدا سویده دداخلیدلو دآدم ﷺ څخه وجنت ته دا ددی قول څخه معلومیږی: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ، او په دی قول سره تصریح کړیده اسحاق بن یسار، اودا ظاهر ددی آیت دی لیکن حکایت کړی دی السدی دابی صالح څخه چې هغه دابن عباس څخه او هغه دمره څخه اوده دابن مسعود څخه او دیوی ډلی دصحابه وو څخه چې دوی ویلی دی: او وایستی الله ﷻ ابلیس دجنت څخه او آدم ﷺ یې وردننه کی نو آدم ﷺ به په جنت کی یوازی اوسیدی نو بیده سو کله چې راکښیستی نو سر

مورې ته دادرخته رانېوولی وای. اوبل اختلاف په دی خبری کی دی چی آدم عليه السلام چی کم جنت ته داخل سوی وو داپه آسمان کی وو اوکه په محکمه کی جمهور دا قول کوی چی داجنت په آسمان کی دی ولی چی دا ددی آیت خخه معلومیږی: (وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) الف اولام په دی آیت کی دعموم دپاره نه دی اونه دمعهود لفظی دپاره دی بلکه ددی رجوع کیږی معهود ذهنی ته اودا مستقردی شرعاً دجنت ماوی خخه اوهمدارنگه قول دموسی عليه السلام آدم عليه السلام ته دقیامت په ورځ (په څه دی راوايستلو مورې اوځان دجنت خخه؟) وروسته (۱) به ښه کلام پروسی. اومسلم روایت نقل کړی دی په خپل صحیح کی دحدیث دمالک الاشجعی خخه اونوم دده سعد بن طارق دی دی نقل کوی دابی حازم سلمه بن دینار خخه چی هغه نقل کوی دابی هریره رضي الله عنه خخه اوابی مالک دربعی خخه او هغه نقل کوی دحذیفه خخه دوی ټول وایی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی (راټول به کړی الله جل جلاله دقیامت په ورځ ټول خلگ نو مومنان به ودرول سی او جنت به ورته وښوول سی. نودوی به آدم عليه السلام ته راسی او ورته وبه وایی چی ای زموږ پلاره خلاص کړه زموږ دپاره جنت، نووبه وایی دوی ته آدم عليه السلام ایانه وه را ایستونکی ستاسی یوه خطا زما؟ (۲) اوداسی یې بیان کړی دی ټول حدیث اودا حدیث ډیر قوی دلیل دی په دی خبری چی دهغه جنت جنت الماوی دی.

اوبعضو ویلی دی چی آدم عليه السلام چی یې په کم جنت کی هستوگن کړی وو داجنت الخلدنه وو ولی چی دی پکښی مکلف سوی وو په نه خوړلو ددی درختی، اوددی وجی چی دی پکښی بیده سوی وو اوبیا ورخخه را ایستل سوی وو، اودده خواته ورغلی دی ابلیس اودا منافی دی ددی چی دادی جنت الماوی سی. دا قول نقل سوی دی دابی کعب خخه او دعبد الله بن عباس خخه او دوهب بن منبه خخه او دسفیان ابن عیینه خخه اوخوښ کړی دی دا قول ابن قتیبه په (المعارف) کی اوقاضی منذر بن سعید البلوطی په خپل تفسیرکی اوجلا تالیف یې هم جوړ کړی دی ددی په باره کی اوحکایت یې کړی دی دابی حنیفه خخه اودهغه داصحابو خخه اونقل کړی دی دا ابو عبد الله محمد بن عمر الرزای بن خطیب الری په

(۱). رابه سی تخریج ددی حدیث مخ ته نژدی.

(۲). تخریج کړیدی ددی بخاری په کتاب الرقاق کی، باب صفة الجنة والنار ۲۵۲۵۱۱ اوتخریج کړیدی مسلم ددی حدیث په کتاب الايمان کی باب الشفاعة ۷۰۳، ۷۱، زه نه یم صاحب ددی کار ولاړ سی. ابراهیم عليه السلام ته کله چی دوی ورسی ابراهیم عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کارنه یم تاسی ولاړ سی. عیسی عليه السلام ته کله چی دوی ورسی عیسی عليه السلام ته نو هغه ورته وایی چی زه صاحب ددی کار نه یم بیابه دوی ورسی محمد صلى الله عليه وسلم ته نو نبی صلى الله عليه وسلم به ولاړ سی او امانت اورحم به دواړه ولیږی دجنت دروازی ته یو به رسته طرف ته ولاړ وی اوبل به چپه طرف ته نو اول سړی به ستاسی خخه تیریږی په شان دبعلی. دبرېښنا..... او همدا ډول پاته حدیث تر آخره بوری بیان سويدی.

تفسیر خپل کی دابی القاسم البلخی خخه اودابی مسلم الاصبهانی خخه اونقل کړی دی دا قرطبی په تفسیر خپل کی دمعتزله وو خخه او دقدریه وو خخه اودا قول نص دی دتورات هغه چی په لاس دیهودو کی دی او حکایت دخلاف چی چاکړی دی په دی مسئله کی هغوی دغه علماء دی: (ابو محمد بن حزم په الملل والنحل کی او ابو محمد بن عطیه په خپل تفسیر کی او ابو عیسی الرمانی په تفسیر خپل کی او حکایت یی کړی دی داوونیو جمهورو خخه، او ابو القاسم الراغب او القاضی الماوردی په تفسیر خپل کی چی ویلی دی دوی: او اختلاف دی په هغه جنت کی چی آدم عليه السلام او حوا پکښی اوسیدلی دی پردوو قولینو یو قول دادی چی داجنت الخلدوو اودوهم قول دادی چی داجنت الله تعالی صرف ددوی دواړو دپاره جوړکړی وو اودا دار الابتلاء وو اونه وو جنت الخلد چی گرځول سوی وو دار الجزاء اوبعضو علماء په دی خبره کی اختلاف کړی دی چی داجنت په آسمان کی وو اوکه په مټکه کی، یوقول دادی چی داپه آسمان کی وو ولی چی دوی ته پکښی ویل سوی دی چی کښته سی ددی خخه او (اهبت) لفظ ورته په قرآن کی ذکر سوی دی داقول دحسن دی او دوهم قول دادی چی داپه مټکه کی وو ځکه چی الله جل جلاله په هغه کی په دوی باندي امتحان کړی دی دنه خوړلو ددرختی او دا قول دابن یحیی دی او وو دا وروسته تر امر دالله جل جلاله ابلیس ته دسجدي و آدم عليه السلام ته والله اعلم بالصواب داوو کلام ددوی متضمن سو کلام ددوی په درو اقوالو سره او ددی اقوالو خخه داسی معلومه سوه چی دوی متوقف دی په دی مسئله کی او ددی وجی خخه عبدالله الرازی حکایت کوی په خپل تفسیر کی په دی مسئلی باندي څلور اقوال: دری دادی کم چی موږ مخکی ذکرکړه او څلورم یی وقف دی او ابی علی الجبایي حکایت کړی دی ددی قول چی دهغه جنت په آسمان کی دی خو جنت الماوی نه دی او وارد کړی دی اصحاب دقول ثانی یو سوال چی دهغه جواب لازمی دی دوی ویلی دی چی شک نسته چی الله جل جلاله پریښووی ابلیس کله چی دی منع سو دسجدي خخه، او امریې ورته وکی په وتلو سره دجنت خخه اودا خبره امر نه دی داوامرو شرعیه وو خخه په دی حیثت سره چی ددی مخالفت وسی، بلکه دایو امر قدری دی چی نه ددی مخالفت کیدای سی اونه یی ممانعت. او ددی وجی الله جل جلاله فرمایلی دی: **أُخْرِجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَذْحُورًا** (الاعراف ۱۸۱) اوهمدارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **فَأَهْبِطُ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا** (الاعراف ۱۳۸)، اوپه بل ځای کی یی فرمایلی دی: **فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَأَنَّكَ رَجِيمٌ** (الحجر ۳۴) اوضمیر راجع دی جنت ته یا آسمان ته یاددی منزل ته نو ددی خخه دا معلومیږی چی دده قدرت نه وو پرخپل مکان باندي هغه مکان چی دهغه خخه وشړل سو دوی وایی دظاهر دسیاقاتو دآیت خخه خو دامعلومیږی چی دی ابلیس وسوسه وراچولی وه آدم ته او دآیت

خخه خودا معلوميرې چې دى ابليس وسوسه كړې وه آدم عليه السلام ته او خطاب يې كړې دى ورته په دى قول سره: هَلْ أَذُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَّا يَبْلَى (طه ۱۲۰)، او په دى قول سره: مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (۲۰) وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ (۲۱) فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ (الاعراف ۲۰، ۲۲) اودا بنكاره خبره ده چې ابليس ددوى سره په دغه ځاى كى وو. دوى جواب كړې دى ددى سوال خخه په دى طريقى سره: چې ممتنع نه ده چې دى دى ددوى سره په جنت كى وى په طريقى دمرور سره يعنى مطلب دا چې دا ابليس به په دوى دواړو باندى تيريدى اورا تيريدى داسى نه وه چې مستقل ورسره په جنت كى پروت وو اودى ابليس به وسوسه وراچوله په داسى حال كى چې دى به په دروازي كى ولاړ وو يابه لاندې دآسمان خخه اوپر دى درى واړو نظريو باندى اعتراض دى.

او هغه چې حجت نيولى دى په هغه سره اصحاب ددى مقالې: هغه چې روايت يې كړې دى عبد الله ابن الامام احمد په الزيادات كى د هديه بن خالد خخه چې هغه نقل كوى دحماد بن سلمه خخه هغه دحميد خخه اودحسن بصرى خخه چې هغه نقل كوى د يحيى بن ضمرة السعدى خخه او هغه نقل كوى دابى بن كعب خخه دى وايي چې كله چې دآدم عليه السلام دمرگ وخت پوره سو نو دجنت دانگورو غنچى ته يې زړه وسو نو ولاړى زوى دده چې ده ته انگور راوړى پس وليده ده ملائكه نوپوښتنه يې ترينه وكړه ملائكو ورته وويل چيرته ځى اى اولاده دآدم عليه السلام نودوى ورته وويل چې زموږ دپلار زړه انگورو ته سوى دى نودى ملائكو ورته وويل چې بيرته ولاړسى هغه كفايت وكى دپلار ستاسى كله چې دوى بيرته راغله نو دپلار خخه يې ملائكو روح قبض كړې وو اوبيا غسل وركى ملائكو آدم عليه السلام ته او خوشبويې يې ورباندى ولگوله او بيايې كفن وركى، اوبيا جبرائيل عليه السلام دجنازى لمونځ پر وركى او وروسته ورپسى نورى ملائكى هم ولاړى وى بيايې دفن كى او وويل ملائكو دى اولاد دآدم عليه السلام ته چې داستاسى سنت دى په مړى كى (۱)، اودكربه سى حديث وروسته دسند سره اوپوره الفاظ ددى به دآدم عليه السلام دوفات ذكر سره بيانيرې. نودوى وايي كه چيرى رسيدل نه كيده هغه انگورو ته چې دآدم عليه السلام زړه ورته كيدى نودوى به دطلب دپاره نه واى وتلى نودا دلالت كوى په دى خبرى باندى چې دا جنت په محكه كى وو نه په آسمان كى. او الله ډير ښه پوهيرې. دوى وايي چې احتجاج په دى خبرى كى دى چې الف لام په دى قول دالله عز وجل كى (يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) مخكى نه دى بيان سوى عهد چې راجع سى هغه ته نودا وعده ذهنى ده ليكن دا هغه ده چې پردى باندى دلالت كړې دى مخكى سياق

(۱). ددى حديث نور بيان مخ ته را روان دى.

د کلام، ولی چی آدم ﷺ پیدا سوی دی په مخکه باندی اوییاوروسته نه دی لورسوی آسمان ته اودی پیدا سوی ددی دپاره وو چی دی دی په مخکه کی وی اوپه دی باندی خبرداری ورکی الله ﷻ ملائکوته په دی قول سره اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً او ویلی دی دوی چی دا قول دالله ﷻ: اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ (القلم ۱۷۸) په دی کی الف لام دعموم دپاره نه دی اومخکی معهود لفظی هم نه دی ذکر، بلکی دادواړه معهود ذهنی دی هغه چی په هغه باندی دلالت کوی سیاق چی هغه (باغ) دی اودوی ویلی چی ذکر دهبوط دلالت نه کوی په نزول دآسمان خخه، لکه خرنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ اُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ (هود ۴۸۱) نوح ﷺ په مخکه باندی ولاړ وو چی الله ورته امر وکی چی کښتی ته وخیژی برکت دی وی پرتا باندی اوپر هغو خلکو باندی چی ستاسره په کښتی کی سپاره دی اودارنګه الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: اهْبِطُوا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ (البقره ۴۱). اودا رنګه په بل خای کی یی فرمایلی دی: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ اَوْ يَهْبِطُ مِنْ غَدَاةٍ مِّنْ لَّدُنِّي يَسْفِرُ (البقره ۲۰۶) اوپه احادیثو کی اوپه لغت کی داډیر دی، اودوی ویلی دی چی هغه جنت چی په هغه کی آدم ﷺ هستوګن سوی وو هغه لور خای دی دتولو مزکو خخه داسی مخکه وه چی په هغه کی درختی اوبوتی اومیوه جات اوآرم ورکوونکی سایه اوپرسکون مکان اوګرمایش دلمر بالکل برابر وو لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرَىٰ يَعْنِي خَوَارِ بِه نَه وِي بَاطِنِ سَتَآپِه لَوْرِی وَاَلِی سِرِه اَوْظَاہِر بِه دِی خَرَاب نَه وِي پِه لُخْوَالِی سِرِه، وَاَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيْهَا وَلَا تَصْحٰی نُوْبَرَابِرِیِی ذِکْر کَرِی دِی هَرِیو نَعْمَتِ دَبِلِ سِرِه وِلِی چی ددواړو په مینخ کی علاقه سته پس دوجی دخورلو دهغه درختی خخه راکښته سو سختی مزکی ته چی په هغه کی ستړی والی وو اومشقتونه وه اوامتحنونه وه اوخواری وی اوبدل وه خلګ په اعتبار ددین اواخلاق سره اوپه اعتبار داعمالو سره لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰی حِيْنٍ (البقره ۳۴). اودلته نه لازمیری ددی خخه چی دوی وه په آسمان کی لکه خه رنګه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي اِسْرٰٓئِیْلِ اَسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِیْفًا (الاسراء ۱۰۴) اوبنکاره ده چی دوی په دی کی وه مګرپه آسمان کی نه وه. اودوی ویلی دی چی، اوداقول تفریع نه ده پرقول دمنکرینو دجنت اودورخ باندی اوتلازم ددی دواړو په منخ کی هم نسته اودا قول دالله ﷻ: فَارْزَلْنَاهَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا يَعْنِي دِجْنَتِ خَخِه فَاَخْرَجْنَاهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ يَعْنِي رَاوَايَسْتَلِ سُوِه دِهغه دخوشحالیو خخه اودهغه دانعاماتو خخه کور دستړی توب ته اودخواری ته اودا ددی وچی چی شیطان

ورته نبائسته کړه په زړونو کې دهغه درخته (وَقَاسَمَهُمَا) یعنی قسم یې ورته واخستی په دی خبری چی: وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ زه ستاسی دپاره خیر خواه یم لکه څه رنگه چی یې ورته په بل آیت کی ویلی دی: فَوَسَّسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى یعنی ابلیس وویلہ آدم ﷺ ته چی ایازہ تاته داسی کار ونه بنیم چی هغه خوراک ددی درختی څخه دی چی په دی سره تاته حاصل سی دهمیشه والی زندگی او داسی ملکیت چی نه ختمیدونکی وی؟ اودایو قسم ددروغو خبره وه اوداسی خبره وه چی داصل څخه خلاف وه. اومقصد ددی خبری څخه دادی چی دشجرۃ الخلد څخه مراد دهمیشه والی درخته ده یعنی چی ددی څخه خوراک وسی نودهمیشه والی ژوند انسان ته حاصل سی اوکیدای سی چی ددی درختی څخه مراد هغه درخته وی چی امام احمد ذکر کړی دی. امام احمد نقل کوی دعبدالرحمان بن مهدی څخه چی هغه نقل کوی دشعبه څخه هغه نقل کوی دابی الضحاک څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابو هريرة څخه چی هغه روایت کوی درسول الله ﷺ څخه: یقیناً په جنت کی یوه درخته ده چی دهغه څخه لاندی یو کس سل کاله مزل وکی نوددی سایه به ختم نه سی: دادرخته دخلده ده (۱) اودارنگه روایت کړی دی ددی عُذْر چی ما وویلہ شعبه ته ایا داشجرۃ الخلد ده؟ هغه وویلہ چی دا د (آیا) لفظ پکښی نسته، امام صاحب په دی باندی تفرّد کړی دی (۲).

اودا قول دالله ﷻ: فَذَلَّلَاهُمَا بَغْرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ اولکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په سورة طه کی فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ (طه، ۱۲۱) اوحوا مخکی دادم ﷺ څخه خوراک کړی وو اوهم دی بی بی حواپه آدم ﷺ باندی دادرخته وخوړه. والله اعلم، اوپه دی باندی حمل کیږی حدیث دامام بخاری چی دی نقل کوی دبشربن یسارڅخه هغه نقل کوی دعبدالله څخه دی وایی چی موږ ته خبر راکړی دی معمّر، هغه نقل کوی دهمام بن منبه څخه او هغه نقل کوی دابو هريره څخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی (که چیری بنی اسرائیل نه وای نوغوبښه به نه وای زخیره سوی اوکه چیری حواء نه وای

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړیدی په کتاب بدء الخلق، باب ما جاء فی صفة الجنة وانها مخلوقة ۲۲۵۲/۲ او مسلم په کتاب الجنة وصفة نعيمها کی ۱۲۷۱۷.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۴۵۵۱۲ په خپل لفظ سره، په جنت کی یوه درخته ده چی یو مزل کوونکی تر هغه لاندی ۷۰ کاله یا ۱۰۰ کاله مزل وکی نودهغی سایه به ختمه نسی اودا شجرۃ الخلد ده، حجاج وایی چی یا سل کاله، ما وویلہ شعبه ته دا درخته شجرۃ الخلد ده هغه راته وویل چی دا لفظ پکښی نسته اولفظ دالطیالسی ۱۰/۲۵۴۷ ان فی الجنة شجرة يسير الراهي في ظلها مئة عام ما يقطعها وهي شجرة الخلد.

نو هیڅکله به هم خیانت نه وای کړې ښځی دخپل خاوند سره (۱) اوتخریج ددی دصحيحينو څخه دحدیث د عبدالرزاق (۲) څخه سوی دی چی هغه نقل کوی دهمام څخه اوبیا دی نقل کوی دابوهریره څخه او روایت ددی کړی دی احمد دهارون بن معروف (۳) څخه دی نقل کوی دوهب څخه اودی نقل کوی د عمر وبن حارث څخه اودی دابی یونس څخه اودی دابی هریره څخه، نو ددی دواړو روایتونو رجوع ابي هریره رضی الله عنه ته کيږی. اوپه تورات کی ذکر سوی دی چی حواء ته ددرختی دخوړلو مار ویلی وه اودا مار ډیر ښکلی وو اوډیر ښائسته شکل یې درلودی نووخوړله بی بی حواء دهغه درختی څخه اوپه آدم عليه السلام باندی یې هم دا درخته وخوړله اوپه تورات کی دابلیس ذکرسته اوپه دی کی داهم ویل سوی دی چی دوی دواړه په جنت کی لڅ وه نودوی دواړوته راوړل سوی پانی دانخرو نو دهغه څخه یې ځان ته کپړی جوړی کړی اودارنگه ویلی دی وهب بن منبه چی وو ددوی دواړو لباس نور ددوی په عورت باندی اوداڅه چی ددوی په تورات کی ذکر دی داتول غلط دی اودوی داپه خپله پکښی ځای کړی دی یعنی په تورات کی یې تحریف کړی دی ولی چی نقل دیوه کلام دیوی ژبی څخه دبلې ژبی کلام ته دومره اسان کارنه دی پاته لا داچی یوسړی په خپله په عربی باندی نه پوهیږی اونه احاطه لری په علم دکتاب خپل باندی نو ددی وچی څخه دوی په عربی ترجمه کی غلط سوی دی او ددوی څخه پکښی ډیری غلطیانی سوی دی لفظاً او معناً. اوقرآن کریم پردی خبری باندی دلالت کوی چی دوی لڅ نه وه: يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا نودانه واردیږی دبل کلام دپاره.

ابی حاتم حدیث بیانوی چی نقل یې کوی دعلی بن الحسن بن اسکاب څخه هغه نقل کوی دعلی بن عاصم څخه او هغه نقل کوی دسعید ابن عروه څخه او هغه دقتاده څخه او هغه دحسن څخه او هغه دابی کعب څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان الله خلق آدم رجلاً طويلاً كثير شعر الرأس، كانه نخلة سحوق، فلما ذاق الشجرة سقط عنه لباسه، فاول ما بدا منه عورته، فلما نظر الى عورته جعل يشدد في الجنة، فاخذت شعره شجرة فنازعها، فناداه الرحمن عزوجل: يا آدم! منى تفر؟ فلما سمع كلام الرحمن قال، يارب، لا، ولكن استحياء (۴)

(۱). تخریج ددی حدیث کړیدی امام بخاری په کتاب الانبياء کی، باب خلق آدم وذریته ۳۳۳۰۱۲

(۲). متفق علیه، تخریج ددی حدیث بخاری کړیدی په کتاب الانبياء کی، باب قول الله تعالی (وواعدنا موسى ثلاثين ليلة) ۳۳۹۹۱۲ او مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱.

(۳). تخریج ددی کړیدی مسلم په کتاب الرضاع کی، باب الوصية بالنساء ۵۹۱۱، او احمد ۳۴۹۱۲

(۴). دحدیث ترجمه داده: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی الله تعالى پیدا کی آدم عليه السلام یو سړی اوږد، چی دسړی ډیر وربښتان وه، داسی لکه دخرما درخته چی ډیره جگه اومیوه داره وی اوکله چی یې دمنع کړل سوی درختی څخه =

او امام الثوري فرمايلي دي په نقل كولو سره دابي ليلي خخه چي هغه نقل كوي دمنهال بن عمرو خخه هغه نقل كوي دسعید ابن جبیر خخه او هغه نقل كوي دابن عباس خخه چي د: وَطَفَقًا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ دلته دپاني خخه مراد پانه دانخرده او ددې اسناد ابن عباس ته صحيح دي اوگواكي چي دا اخیستل سوی دي داهل کتابو خخه. او ظاهر دآیت تقاضا دعموم كوي.

اوروایت ذکر كړي دي حافظ ابن عساكر دطرفه دمحمد بن اسحاق، چي هغه نقل كوي دحسن ابن ذكوان خخه چي هغه نقل كوي دحسن بصری خخه چي هغه نقل كوي دابي ابن كعب رضي الله عنه خخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم (وو ستاسي پلار آدم عليه السلام په شان ددرختي دسحوق خورما، اويا ۷۰ لويشتي يې اورېدوالي وو ډيرو وريښتو والا وو ښكاره عورت والاوو، كله چي ده غلطي وكړه نوښكاره سوه ده ته بدی ددی نودجنت خخه دباندی سو نو مخامخ سوه ورته يوه درخته اوآدم عليه السلام يې ترندی را ونيوی، نواواز ورته وكی الله عز وجل چي زما خخه تښتي ای ادمه؟ آدم عليه السلام ورته وويل چي نه ای زماربه بلكي حيا كوم ستا خخه په هغه كارسره چي كم می كړي دي يعنی نافرمانی دالله عز وجل) (۱) بيایي روايت كړي دي دطريقي دسعید ابن عروبه خخه چي هغه نقل كوي دقتاده خخه دي نقل كوي دحسن خخه اودي نقل كوي ديحي بن ضميره خخه دي نقل كوي دابي ابن كعب خخه دي نقل كوي دنبي عليه السلام خخه په همدی طريقي سره اودا صحيح روايت دي.

بيایي ذکر كړي دي دطريقي دخيښمه بن سليمان الطرابلسي خخه، چي هغه نقل كوي دمحمد بن عبدالوهاب خخه او دابي بن مرصافه العسقلاني خخه چي دي نقل كوي دآدم بن ابي اياس خخه چي هغه نقل كوي دسنان خخه اودي نقل كوي دقتاده خخه هغه دانس ^۳ خخه

= خوراك وكی نودده خخه دده جامه ولويده، اول يې د بدن خخه عورت ښكاره سو، كله چي يې خپل عورت ته وكتل نوپه جنت كي خغاستی اوپتیدی، كله چي يوې درختي ته نژدی سوچي خان په پت كړي نوهغه درختي دده وريښتان ونيول او ده ورخخه راکش كړل خوهغه درختي نه ايله كوي، نوده ته آواز وكی الله تعالی چي ای ادمه! آياته زما خخه تښتي، كله چي آدم عليه السلام دالله عز وجل خبری واوریدی نو ويې ويل چي ای ربه، تښتم نه، ليكن دحياء دوجی پتيريم.

ددې حديث تخريج كړیدی حاكم په المستدرک على الصحيحين ۲۲۲۲ كي په خپل لفظ سره چي: ان آدم كان رجلاً طويلاً، كانه نخلة سحوق، كثير شعر الراس فلما رماهي الخطيئة بدت له عورته، وكان لا يراها قبل ذلك فانطلق هاربا في الجنة فتعلقت به الشجرة فقال لها ارسيليني قالت: لست بمرسلتك، قال وناداه ربه: يا آدم! امنى تفر؟ قال، يارب استحييتك، دحديث تر نقل كولو وروسته حاكم ويلي دي چي دا حديث صحيح دي سنداً، مگر امام ذهبي ^۲ چي پرحاكم كم تلخيص كړیدی په هغه كي يې دحاكم سره دحديث پر صحت باندي موافقت نه دي ورسره كړي.

(۱). ددې تخريج كړیدی طبري ^۳ په خپل تفسير كي ۱۸۸۱ دابن زيد خخه اوحديث ته يې مرفوع نه دي ويلي، السحوق: هغه درختي ته وايي چي ډيره اوږده وي او دهغي خرماوو ته رسيدل ډير گران وي، دا معنى يې علامه ابن الاثير الجزري په النهايه كي ذكر كړيده.

مرفوعاً هم په دې مخکې ذکر سوي ترتيب سره .
 فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (۲۲) قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۲۳) (الاعراف ۲۲/۲۱).
 دا قول دلالت کوي په دې خبره چې آدم ﷺ بېرته توبه وکښله او انابت يې وکړ او خپله عاجزي يې بيان کړه الله ﷻ ته په ساعت د غلطي کي، اودا داسي يو عادت دی چې چاهم په ځان کي پيدا کي يعنی عاجزي په وخت د غلطي کي نو دهغه د دنيا اود آخرت د پاره به فائده مندوي. قَالَ اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (۲۴) دا خطاب دی آدم ﷺ ته او ابليس ته او بعضی وايي چې مارهم ورسره سته، دوی ته امر وسو دکښته کيدو د جنت څخه اود دليل نيول سوي دی په دې حديث سره چې مار ددوی سره وو چې رسول الله ﷺ فرمايلي دی چې امر سوي وو رسول الله ﷺ ته دوژلو دمارانو، اوفرمايلي دی چې (مور) سالم نه يوپاته سوي ددی دلاس څخه دهغه ورځي را ايسي چې مور يې په تښته کړي يو (۱)، اودارنگه قول دالله ﷻ په سورة طه کي: قَالَ اهْبُطُوا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ، دا امر دی آدم ﷺ ته او ابليس ته او تابع سوه حوآء د آدم ﷺ او مار د ابليس او چا دا ويلى دی چې دا امر دوی ته په صيغه دتثنيې سره سويدي، لکه څرنگه چې ذکر سويدي په دې قول دالله ﷻ کي: وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ، اوهرڅه چې دوباره ذکر کول دلفظ د (اهبطوا) په سورة البقرة کي دی: وَقُلْنَا اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (۳۶) فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۳۷) قُلْنَا اهْبُطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فِيمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۳۸) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹)، البقرة ۳۶، ۳۹، بعضی مفسرين وايي چې دا اول اهبطوا څخه مراد کښته کيدل دی د جنت څخه و آسمان ته د دنيا او د دوهم اهبطوا څخه مراد کښته کيدل دی د آسمان څخه و مخکي ته او دا ضعيف دی داوونی قول دوجي چې دادی: وَقُلْنَا اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ، البقرة ۳۲ پس دادلالت کوي پردې خبري چې دا اول

(۱). ددې حديث تخريج کړيدی ابو داؤد په کتاب الادب، باب فی قتل الحیاة ۵۲۴۸۱۴ دحديث دابی هريرة ﷺ څخه اوپه سردي کې يې داهم ذکر کړيدی (اوچاچي پرې ښووي ددې څخه يوشی نو هغه زمور څخه نه دی)، او احمد ذکر کړيدی په خپل تصنيف کې ۲۴۷۱۲ په شان دلفظ دابی داؤد ۵۲۰۱۲ دحديث دابی هريرة ﷺ څخه.

اهبطوا خخه مراد کښته کيدل دی مخکی ددنیا ته. او صحیح دادی چی دا مکرر ذکر دی لفظاً که خه هم چی یو وی او راویس سویدی دهر یوه خل سره حکماً داوول سره دا مراد دی چی ددی دواړو په خپلوکی دښمنی وی او ددوهم سره دا مراد دی چی هغه چی الله ﷻ یې رالیږی څوک چی دهغه تابعداری کوی هغه به کامیاب وی اوچی چا دهغه مخالفت وکی نو هغه به ناکام اوبد بخته وی، اودی اسبابو لره ډیر نظائر دی په قرآن حکیم کی. او روایت ذکر کړیدی ابن عساکر دمجاهد خخه دی وایی چی: امر وکی الله تعالی دوو ملائکو ته چی وباسی آدم ﷺ او بی بی حواء دخپل همسایه توب خخه. نولیری کی جبرائیل ﷺ تاج خپل اومیکائیل ﷺ هم لیری کی هغه تاج چی په شان دامیل دی دخپل تندی خخه، او پیوست سو په آدم ﷺ پوری یوه خانگه نوگمان وکی آدم ﷺ چی تیزی وسوه په سزا ورکولو کی نوتیت یې کی خپل سر اوویل یې: العفو العفو نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی ایا زما خخه پتیری نوآدم ﷺ ورته وویل چی نه ای زما سرداره بلکی ستا خخه حیاء کوم اوزاعی دحسان خخه نقل کوی چی نوم یې ابن عطیه دی: آدم ﷺ په جنت کی سل کاله تیر کړی وه اوپه بل روایت کی اویا کاله ذکر دی، اوپه جنت پسی یې اویا کاله ژړلی دی او دځوی په مرگ یې څلویښت کاله ژړلی دی. ددی راوی ابن عساکر دی او ابن حاتم نقل کوی دابو زرعه خخه دی نقل کوی دعثمان بن ابی شعبه خخه دی نقل دجریب خخه دی نقل کوی دسعید خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چی ده ویلی دی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په (دَحْنًا) نومی ځای کی چی په مینځ دمکه او طائف کی دی. او دحسن خخه نقل دی چی راکښته سوی دی په هندوستان کی او حواء په جده کی اوابلیس په (دستمیان) کی چی دبصری خخه په یوڅو میله واقع دی اومار په اصبهان کی، ابن حاتم هم ددی روایت کړی دی. اوالسدی وایی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په هندوستان کی اوراکښته کړی دی دهغه سره حجر اسود اویوه دانه دبوتی دجنت خخه نودایی وکړی په هندکی نودهغه خخه درختی اوبوتی را وتوکیدل. او دابن عمر^۳ خخه نقل دی چی: راکښته سوی دی آدم ﷺ په صفا کی او حواء په مروه کی. داروایت هم دابن حاتم خخه نقل دی اوعبد الرزاق نقل کوی دمعمار خخه هغه وایی چی ماته خبر را کړی دی عوف چی هغه نقل کوی دقسامه بن زهیر خخه دی نقل کوی دابی موسی الاشعری خخه چی هغه فرمایې: کله چی الله ﷻ آدم ﷺ دجنت خخه مزکی ته راولیږی نوهغه ته یې دهرشی جوړولو طریقو وښووله اوتوبسه یې ورلره ورکړه دجنت دميوو خخه، نودا میوی ستاسی دهغه میوو خخه دی فرق دادی چی دامتغیر کیږی او هغه نه متغیر کیږی. او حاکم ویلی دی په مستدرک خپل کی: خبر را کړی دی مور ته ابا بکر بن بالویه، چی هغه نقل کوی دمحمد ابن احمد بن نصر خخه دی نقل کوی دمعاویه بن

عمر څخه دی نقل کوی دزائده څخه دی نقل کوی دعمار بن ابی معاویه البجلی څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس[ؓ] څخه چی ابن عباس فرمایلی دی: نه دی هستوگن سوی آدم^ﷺ په جنت کی مگر دماپښین څخه تر مازدیگره پوری. (۱)

اوپه صحیح مسلم کی دحدیث دالزهري چی نقل کوی دالاعراج څخه دی نقل کوی دابی هریره[ؓ] څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^ﷺ: ښه ورځ چی په هغه کی لمر راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم^ﷺ پیدا سوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی اوپه دغه ورځ رایستل سوی دی (۲) اوپه صحیح کی په بل روایت سره ذکر دی (اوپه دی کی به قیامت قائمیری) او احمد نقل کوی دمحمد بن مصعب څخه دی نقل دالوزاعی څخه دی نقل کوی ابی عمار څخه دی نقل کوی دعبداالله بن فروخ څخه دی نقل کوی دابی هریره[ؓ] څخه دی نقل کوی دنبی^ﷺ څخه چی فرمایلی دی (ښه ورځ هغه چی په هغه کی لمر راختلی دی ورځ دجمعی ده، په دی کی آدم^ﷺ پیدا سوی دی، اوپه دغه ورځ جنت ته داخل سوی دی، اوپه هغه ورځ را ایستل سوی دی اوپه هغه ورځ به قیامت هم قائمیری) (۳) په شرط دمسلم سره هرڅه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی ابن عساکر دطریق دی دابی القاسم البغوی څخه چی دی نقل کوی دمحمد بن جعفر الوركاني څخه دی نقل کوی دسعید بن میسره څخه دی نقل کوی دانس[ؓ] څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله^ﷺ (راکښته سوی وو آدم^ﷺ او حواء دواړه لڅ، چی په دواړو دجنت پانی وی، نو دآدم^ﷺ گرمی وسوه تردی چی کښینسی اوپه ژړا سو او وایی حواء ته ای حواء تنگ کړمه زه دی گرمی، نوراغی جبرایل^ﷺ اورایی وره کپړه، او امر یې وکی حواء ته چی دا وگنډه او طریقه یې ورته وښووله او امر یې وکی آدم ته چی وایی غونده، او وویل رسول الله^ﷺ: آدم^ﷺ به جماع نه کوله دحواء سره تردی چی دجنت څخه راکښته سوه دوجی دغلطی دهغه څخه چی ترینه سوی وه په جنت کی، اودارنگه یې وویل، او وه به چی بیده کیده به دوی جلا جلا یوبه په بطحاء کی بیدیدی اوبل به په بل ځای کی، تردی چی راغی ورلره جبرایل^ﷺ اوورته وایی ویل چی راتگ وکړه خپل اهل ته یعنی خپلی ښځی ته، او طریقه دجماع یې هم وروښووله کله چی یې ورته راتگ وکی نوجبرایل ورته رالی اوور څخه یې پوښتنه وکړه چی خپل اهل دی څنگه پیدا کی آدم^ﷺ ورته وویل چی صالحه دا حدیث غریب دی او مرفوع کول ددی منکر دی، اودا دی دکلام دبعض سلفو څخه.

(۱). ددې تخریج حاکم کړیدی په مستدرک کی ۵۴۲۱۲ او ویلی یې دی چی دا حدیث صحیح پر شرط دشخیانو او هغوی ددې تخریج نه دی کړی، او موافقت ورسره کړیدی ذهبی.

(۲). ددې تخریج مسلم کړیدی په کتاب الجمعة ۱۴۱۶ کی.

(۳). مخکی په دې لفظ سره ذکر د (نه به قائمیری قیامت مگر دجمعی په ورځ).

اوسعيد ابن ميسره وايي چي هم دادی: ابو عمران البكري البصري: ددی په باره کی بخاری ویلی دی چي دامنکر الحدیث دی، او ابن حبان ویلی دی چي داموضوعی روایتونه نقل کوی، او ابن عدی ویلی دی چي داپتونکی دامردی یعنی ددی امر په تیاره کی وی. (۱)

اودارنگه قول دالله ﷺ: فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (البقره ۳۷) ویل سوی دی چي دا داقول دی: قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اودانقل سوی دی دمجاهد خخه اودسعيد ابن جبیر اودابی العالیه اودالربيع بن انس خخه اودحسن خخه اودقتاده خخه اودمحمد بن کعب خخه اودخالد بن معدن خخه اودعطاء الخراسانی خخه اودعبد الرحمن بن زید بن اسلم خخه، او ویلی دی ابی حاتم: چي نقل کوی دسعيد بن عروبه خخه دی دقتاده خخه دی دحسن خخه دی دابی بن کعب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ (ویلہ آدم ﷺ) خپل رب ته چي: ای ربه زما ایچی زه توبه وکارم اورجوع وکرم تاته نوایازه به دوباره جنت ته داخل سم؟ نو ویل رب ددی چي هو! نویا داقول یې ذکر کی: فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ، او ویلی دی ابن نجیح چي نقل یې کوی دمجاهد خخه: چي آدم ﷺ دا الفاظ ویلی وه (اللهم لاله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسي فاغفرلي انك خير الراحمين. اللهم لاله الا انت سبحانك وبحمدك، رب انی ظلمت نفسي فتب علي انك انت التواب الرحيم) دارنگه روایت ذکر کړی دی حاکم اوالبيهقي او ابن عساکر دطريقي دعبدالرحمن بن زید بن اسلم خخه چي دی نقل کوی دخپل پلار خخه هغه نقل کوی دخپل نیکه خخه هغه نقل کوی دعمر بن الخطاب خخه دی وایی چي فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چي خطا وکړه آدم ﷺ نو دالله ﷺ خخه یې سوال وکی چي: ای ربه زما! زه ستا خخه سوال کوم په حق دمحمد باندی چي ته ماته بخښنه وکړی، نوالله ﷺ ورته ویل چي تاخه رنگه وپیژندی محمد اوحال داچی ماخو هغه تراوسه پوری پیدا کړی هم نه دی؟ آدم ﷺ ویل: ای ربه زما آیا تازه نه یم پیدا کړی؟ او په ماکی دی روح نه دی اچولی؟ ما لور کی خپل سرنو ومی لیدی چي په اطرافو دعرش کی لیکل سوی وو لاله الا الله محمد رسول الله، نو آدم ﷺ وفرمایل چي زه پوه سم چي اضافت ددی نوم نه دی سوی مگر دابه تاته گران اومحبوب دتولو مخلوقاتو خخه وی. نوالله ﷺ ورته وفرمایل چي رښتیا وایی ته ای آدم، یقیناً داماته محبوب ترین شخص دی دمخلوقاتو خخه، اوچه تامانه سوال وکی په حق ددی باندی نومادرته بخښنه وکړه اوکه چیری محمدنه

(۱). دا روایت نقل کړیدی ابن عساکر دانس خخه او همدارنگه ویلی دی علامه متقی الهندی په کنز العمال کی (۱۱۵۱۴۳۲)، او ویل سویدی چي ابن عدی ویلی دی چي دا مظلم یعنی په تیاره کی وی دده دحدیث بیان، کنز العمال ۳۵۵۲۷۱۱۲ او سیوطی ویلی په الدر المنثور کی: سند ددی ضعیف دی ۱۳۸۱

واي نومابه نه واي پيدا کړي دادنيا (۱) بيهقي وايي چي يوازي والي کړي دي په دي باندې عبد الرحمن بن زيد بن اسلم ددي وجي څخه داضعيف دي. اودا آيت په شان دهغه قول دالله ﷺ دي: وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى (۱۲۱) ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى (۱۲۲)، (طه ۱۱۲۱-۱۲۲).

ذکر دمحاورې دحضرت آدم ﷺ او دحضرت موسی ﷺ

امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه څخه دی نقل کوی دایوب بن نجار څخه دی نقل کوی دیحیی بن کثیر څخه دی نقل کوی دابی سلمه څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه چي دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چي فرمایلی یې دی (بحث به کوی موسی عليه السلام دآدم عليه السلام سره نوموسی عليه السلام به ورته وایي چي تارا ایستلی دی داخلگ دجنت څخه په خپله خطا سره اودا ټول دی په محنت کی اچولی دی نوآدم عليه السلام به وایي چي ای موسی ته ما ملامتوی په هغه کار چي الله ﷻ لیکلی وو مخکی ترپیدائش زما) نو وفرمایل رسول الله ﷺ: پس دلیل (حجت) به قائم کی آدم عليه السلام په موسی باندی (۲) همدارنگه داروایت نورو هم نقل کړي دی په مختلفو طریقو سره اودارنگه امام احمد یوروایت نقل کوی دمعایوه بن عمر څخه چي دی نقل کوی دزائد څخه، اودی نقل کوی دالاعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه چي دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چي فرمایلی دی بحث به کوی آدم عليه السلام اوموسی عليه السلام، نوموسی عليه السلام به آدم عليه السلام ته وایي چي ته هغه شخصی یې چي ته الله ﷻ په خپلو لاسونو جوړکړي یې اوبیایي په تاکی دخپل روح څخه روح اچولی دی، تادا خلگ په محنت کی اخته کړه اوخلگ دی ټول دجنت څخه را وایستل، نوآدم عليه السلام به موسی عليه السلام ته وایي: ای موسی ته هغه شخص یې چي تاته الله ﷻ خپل کتاب درکړي دی اورسالت یې درکړي دی ته ماملامتوه په هغه کار چي ماکړي دی او الله ﷻ هغه کار دآسمانونو اودمزکو دپیدا کولو څخه مخکی لیکلی وو. نو وفرمایل رسول الله ﷻ چي دوی دواړه بحث کوی. دارنگه ډیر حدیثونه ذکر سوی دی ددوی دواړو دمکالمې

(۱). ددې تخريج کړيدی حاکم په مستدرک کی ۵۲۵۱۲ او ویلی یې دی چي دا حدیث صحیح الاسناد دی او دا اول حدیث دی چي ذکر سويدی د عبد الرحمن بن زيد څخه دده په کتاب کی، ذهبی ویلی دی چي دا موضوعی دی او ذکر کړيدی دا بيهقي په دلائل کی ۴۸۹۱۵ او ویلی یې دی چي تفرد کړيدی پردې باندی عبد الرحمن بن زيد بن اسلم هم ددې وجي څخه، او دا ضعيف دی دا ذکر کړيدی طبرانی په المعجم الصغير کی ۲۰۷۱، او ویلی دی هیشمی په مجمع الزوائد ومنبع الفوائد ۲۵۳۱۸ کی روایت ددې کړيدی الطبرانی په الاوسط کی او په الصغير کی او په دې کی داسی اشخاص دی چي هغه زه نه پیژنم.

(۲). ددې تخريج کړيدی امام بخاری په کتتاب التفسیرکی، سورة طه، باب فلا یخرجنکم من الجنة فتشقی ۴۷۳۸۱۸ او مسلم په کتاب القدر کی، باب حجاج آدم وموسی ۲۰۲۱۱۲ دطریقې څخه دعمر.

په باره کی چی دوی دواړه به دقیامت په ورځ باندی دیوبل سره مکالمه کوی او موسی عليه السلام به پر آدم عليه السلام باندی دلیل او حجت قائموی او آدم عليه السلام به دهغه څخه جواب ورکوی. او دارنگه په هغو احادیثو کی علماوو خبری کړی دی چی دامکالمه او بحث به دوی ولی کوی. خلاصه داچی موسی عليه السلام به د آدم عليه السلام سره بحث کوی دقیامت په ورځ باندی.

ذکر دهغه احادیثو چی وارد دی په باره دپیدائش د آدم عليه السلام کی

روایت نقل کړی امام احمد دیحیی او دمحمد بن جعفر څخه دی نقل کوی دعوف څخه دی نقل کوی دقسامه بن زهیر څخه دی نقل کوی دابی موسی څخه دی وایی چی ویلی دی نبی صلى الله عليه وسلم یقیناً پیدا کړی دی الله تعالى آدم دیوموتی خاوری دتولی مزکی څخه (چی داخاوره دتولی مزکی څخه لږ لږ راټوله سوی وه) ، پس پیدا سوه بنی آدم په اندازه دمزکی، پیداسو ددی څخه سپین اوسور اوتور اودرمیانه ددی (یعنی نیم سور اونیم سپین)، اوپیدایی پکښی کړه ښه اوبد، اوآسانی اوسختی اودرمیانه ددی. (۱)

او دارنگه ذکر کړیدی السدی په نقل کولو سره دابی مالک څخه او دابی صالح څخه چی دا دواړه نقل کوی دابن عباس څخه چی دی نقل کوی دمره څخه دی نقل کوی دابن مسعود څخه اودی نقل کوی دیوی ډلی دصحابه وو څخه دوی وایی چی: پس ولیږی الله تعالى جبرایل مزکی ته چی دمزکی څخه خاوره راوړی، نومزکی ته چی رالل نومزکی ورته ویله چی: زه پناه غواړم په الله تعالى باندی ستا څخه چی ته زما څخه څه حصه کمه کړی اوماته ضرر ورسوی نوواپس سو جبرایل اوهیڅ یې ترینه وانه خیستل: اوالله تعالى ته یې ویل چی ای ربه هغه استعاذه وکړه په تاباندی نوما پرینسوله. بیایی میکائیل ورلیږی نو دهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوهغه هم پرینسوله اوواپس سو اوالله تعالى ته یې وفرمایل لکه څه رنگه چی جبرایل فرمایلی وو. بیایی ملک الموت راولیږی نودهغه څخه یې هم استعاذه وکړه نوملک الموت ورته ویل چی زه استعاذه کوم په الله تعالى باندی چی زه به نه سم ولاړ بیرته ترڅو

(۱). ددی حدیث تخریج کړیدی احمد ۴۰۰۱۴، ۴۰۶ اوترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة البقرة، باب ۳ (۲۹۵۵۱۵) دطریقې دمحمد بن بشار څخه چی دی نقل کوی دیحیی بن سعید او ابن ابی عدی او محمد بن جعفر او عبد الوهاب څخه دوی وایی په نقل کولو سره دعوف څخه او روایت ددی نقل کړیدی ابوداؤد په کتاب السنة کی، باب فی القدر ۴۲۹۳۱۴ دطریقې څخه دمسدد، چی یزید بن زریع او یحیی بن سعید ددی نقل کړیدی دوی وایی چی موږ ته رانقل کړیدی دا عوف، او بیهقی دا نقل کوی په السنن الکبری کی ۲۱۹ ح ۱۷۷۰۷ دطریقې دابی عبد الله الحافظ څخه دی وایی چی خبر راکړیدی موږ ته محمد بن علی الصنعانی په مکه کی دی نقل کوی داسحاق بن ابراهیم څخه دی وایی چی خبر راکړیدی موږ ته عبد الرزاق چی هغه ته خبر ورکړیدی متمم دی وایی چی ماته خبر را کړیدی عوف هم په دې الفاظو سره (ح ۱۷۷۰۸) دطریقې څخه دحسن بن بشران دی نقل کوی داسماعیل بن محمد الصفار او دجعفر الرازی څخه، دوی دواړه نقل کوی دسعدان بن نصر څخه دی نقل کوی داسحاق الازرق څخه دی نقل کوی دعوف الاعرابی څخه هم په دې طریقې سره.

چی می دالله ﷺ امرنه وی پوره کړی، نودمزکی دسر څخه یې خاوره واخستله او هغه یې گډه وډه کړه او دیوځای څخه یې ټوله نه ده را اخیستی اورا وایې خیسته سپینه اوتوره او سره خاوره نوپه دی وجه بنو آدم پیدا کړل سوه په مختلفو رنگونو سره، نو ویې خپژوله دا خاوره لوړه نو وگرزیده داخاوره څرینه، بیا الله ﷻ ملائکو ته خطاب وکی په دی قول سره: **إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ (۷۱) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (۷۲) (ص ۷۱، ۷۲)**، پس جوړکی الله ﷻ آدم ﷺ په خپل لاس (کمایلیق بشانه) ددی وجی چی ابلیس تکبر ونه کی، نوجوړ یې کی بشر نو وو دایو جسد دخاوری چی پروت وو ترډیری مودی پوری، دخلوینستو کالو څخه وروسته تیری سوی پردی ملائکی نوبیریدی ددی څخه اوډیر سخت بیریدونکی ددی څخه ابلیس وو اودی به چی کله هم په دی باندي تیریدی نوضرر به یې ورکوی دده جسده اووهی به یې دده جسد، نواواز به کوی دده جسد لکه پخه خټه چی څرنگه اواز کوی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی (مِنْ صَلْصَلٍ كَالْفَخَّارِ) او ویل به یې چی ددی کار دپاره زه نه یم پیدا یعنی ددی وهلو دپاره، اودننه کیدی به دده دخولی څخه او دشا څخه به یې راوتی اوملائکو ته به یې ویله چی تاسی مه بیریری ددی څخه ولی چی رب ستاسی صمددی اوداهسی خټه ده. که چیری دامسلط سوی وای په آدم ﷺ باندي نو هغه به یې هلاک کړی وای. کله چی دروح اچولو وخت رالی نوالله ﷻ ملائکو ته وفرمایل چی کله زه په دی کی روح واچوم نوتاسی دی ته سجده وکی، نوکله چی ورلره الله ﷻ روح په سرکی واچوی نوده پرنجی وکی، نوملائکو ورته ویل چی الحمدلله ووايه نوده وویل الحمدلله، نوالله ورته وفرمایل چی رحم دی وکړی رب ستا په تا باندي، کله چی یې ورلره په سترگو کی روح واچوی نوده وکته دجنت میووته، اوکله چی یې ورلره په نس کی روح واچوی نودده ډوډی ته اشتها و سوه، نوده ټوپ ووهی دجنت په میوو پسی مخکی ددی څخه چی دده په پښو کی روح واچول سو، اوداپه دی وخت کی چی الله ﷻ فرمایلی دی: **خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ، (الانبياء ۳۷) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (۳۰) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (۳۱) (الحجر ۱۳۰ ۳۱)** اوداسی یې ذکر کړی ده ټوله قصه (۱)

امام احمد وایی په نقل کولو سره دعبدالصمد څخه دی نقل کوی دحماد څخه دی نقل کوی دثابت څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی پیداکی الله ﷻ آدم ﷺ نو پری یې بنووی دی ترډیری مودی پوری هم داسی، نو وو ابلیس چی څرخیدی به پردی نوپوه سو چی دابی بسه دی په ځان باندي قدرت نه لری (۲)

(۱). دایې ذکر کړیدی په تاریخ الطبری ۲۲۱، ۲۳ ذکر سویدی، قصه هم په دې طریقی سره.

(۲). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۱۵۲۱۳ اومسلم ددې تخریج کړیدی په کتاب البر والصلة کی، باب =

دا رنگه روایت ذکر کوی عمر بن عبدالعزیز چی وایې: کله چی امر وسو ملائکو ته دسجدي نو وو اول سجده کوونکی اسرافیل عليه السلام، نو راوستی الله جل جلاله دی او ویې لیکی قرآن دده په تندي باندی. راوی ددی ابن عساکردی. دارنگه روایت ذکر کړی دی حافظ ابويعلی په نقل کولو سره د عقبه بن مکرم خخه دی نقل کوی د عمر بن محمد خخه دی نقل کوی د اسماعیل بن رافع المقبری خخه دی نقل کوی د ابی هریره رضی الله عنه خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: یقیناً الله جل جلاله پیدا کړی دی آدم عليه السلام د خاوری خخه بیایې وگرځوله خته بیایې هم داسی پرینسووله ترخه وخته پوری بیایې کله ترینه بوی داره خته جوړه سوه نوبیایې هم داسی پرینسووله تردی چی داسی سوه لکه پخه خته. نو فرمایې چی وو ابلیس چی تیریدی به په دی باندی نوویل به یې: چی ته پیدا سوی یې دیولوی کار دپاره بیا پکښی الله جل جلاله روح واچوی نو وو اول هغه خای چی روح پکښی واچول سو سترگی اوپزه. نوده پرنجی وکی بیایې حمد درب بیان کی نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی رحم دی وکی رب ستاپه تا باندی بیاورته الله جل جلاله وفرمایل چی ای آدم عليه السلام ولاړسه اودغو خلگو ته ووايه السلام علیکم، نوته وگوره چی دوی درلره خه جواب درکوی؟ نوراغی دوی ته او السلام علیکم یې ووايه، نوهغوی ورته په جواب کی وفرمایل چی وعلیکم السلام ورحمة الله وبرکاته نو وفرمایل الله جل جلاله آدم عليه السلام ته داستا اوستا دنسل تحیه اوپه خیر راغلی دی. نوده وویل چی زمانسل خه ته وایې؟ نو ورته ویې وفرمایل چی خوښ کړه زما یولاس نو آدم عليه السلام ویله چی زه راسته لاس خوښوم اوزما درب دواړه لاسونه راسته دی نو خلاص کی الله جل جلاله خپل لاس مبارک (کمایلیق بشانه) نوپه هغه کی ټول نسل د آدم عليه السلام وو، وروسته په دی کی داسی خلگ وه چی دهغه خولی دنور خخه ډکی وی، اوپه دی کی یو شخص وو چی آدم عليه السلام دهغه نورته حیران سو ویې فرمایل، ای ربه زما داخوک دی؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چی دا ستا زوی داود عليه السلام دی: نوبیایې وویل چی ای زما ربه دی لره دی څومره عمر ورکړی؟ نوورته یې وفرمایل چی شپيته کاله، نوده وویل ای ربه زما هبه کړه زما د عمر خخه ده ته څلویښت کاله نوددی عمر به سل کاله سی نو وروسته وکی الله جل جلاله دغه شان کار اودایې پر شاهد کی نو کله چی پوره سو عمر د آدم عليه السلام نوالله جل جلاله ورته ملك الموت ورواستوی، نو آدم ورته وفرمایل چی آیا زما د عمر خخه څلویښت کاله نه دی پاته نودی به ورته وایې چی هغه تانه دی هبه کړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی پردی عمر باندی (کم یې چی داود عليه السلام ته هبه کړی وو) نوددی بحث ماده ددی په اولاد کی پاته سوه، او هیره کړه ده خپله خبره

= خلق الانسان خلقا لا يتملك ۱۲۴۱۲ په دوو طریقو سره، اول دا: چی نقل کوی د ابوبکر بن شیبه خخه چی دی نقل کوی دیونس بن محمد خخه دی نقل کوی د حماد خخه هم په دې قول سره، دوهم دا: چی نقل کوی ابوبکر بن نافع خخه دی نقل کوی د بهز خخه دی نقل کوی د حماد خخه آه

(چې داود عليه السلام ته خپل څلويښت کاله عمر ورکول وو) نوددی په نسل کې دهيروالی ماده پاته سوه (يعنی آدم عليه السلام څخه چې څه رنگه خبره هيره سویده نودارنگه دده په اولاد کې دهيروالو ماده پاته سوه) اودارنگه ترمذی ویلی دی په نقل کولو سره دابونعيم څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: کله چې الله جل جلاله پیداکي آدم عليه السلام نومسح یې کړه ملا دهغه، نو ولويدی ورڅخه هرغه څوک چې هغه دی پیداکيدونکی دده دنسل څخه ترقیامت دورځی پوری اوددوی دسترگوپه مینځ کې گرځول سوی دی برېښیدل دنور، بیابه وړاندی سی دانسل آدم عليه السلام ته نودی به یې وگوی نو پوښتنه به وکی چې داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داستا نسل دی، نودی به پکښی یوسری وگوری چې هغه به په تعجب کې واچوی دی، نودی به پوښتنه وکی ای ربه. داڅوک دی؟ نوورته به وویل سی چې داسری به آخری امتونو کی وی چې داود عليه السلام یې نوم دی، نودی به وایی چې دی لره دی څومره عمر ورکړی دی: نوورته به وویل سی چې شپيته کاله: نواوبه وایی چې ای ربه زما زیات کړه دده عمر زما دحصی څخه څلويښت کاله: کله چې دآدم عليه السلام عمر پوره سو اوملك الموت ورته رالی: نوده ورته وویل چې ايازما د عمر څخه څلويښت کاله نه دی پاته؟ ورته وویل به سی چې تادغه څلويښت کاله نه دی ورکړی خپل زوی داود عليه السلام ته؟ نودی به بحث وکی نودده داووادو سره هم بحث وسو، اوهیر کړه آدم عليه السلام نوهیرسو دده دنسل، اوخطایې وکړه آدم عليه السلام نوپه خطایې کې واقع سو دده نسل. (۱)

اودارنگه ابن ابی حاتم روایت ذکرکړی دی دحدیث دعبداالرحمن بن زید اسلم څخه چې دی نقل کوی دوالدخپل څخه چې دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه مرفوعاً په هم دی طریقې سره ذکرکړی دی اوداعبارت په کی زیات دی (بیایې مخکی کی آدم عليه السلام ته: نوورته وویل سوه چې ای آدمه داستا نسل دی، اوپه دی کی به پوند اوگوډ اودبرگی ناجوری والاوی، نووبه وایی چې ای ربه زما داوولی تاداسی کړی دی زماپه نسل باندی؟ نور ورته به وویل سی، ددی دپاره چې ته زما دنعمت شکر وکاره بیایې ذکرکړیده قصه دداود عليه السلام، اودابه ذکر کیرې په روایت دابن عباس کی هم، اوویلی دی امام احمد په مسند خپل کی په نقل کولو سره دالهیشم بن خارجه څخه دی نقل کوی دابو الربیع څخه دی نقل کوی دیونس بن میسره څخه، دی نقل کوی دابی ادريس څخه دی نقل کوی دابی الدرداء رضي الله عنه څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: پیداکي الله جل جلاله آدم نودی یې په

(۱). دا ذکر کړیدی هیثمی په المجمع کی ۱۹۷۸ راوی ددې ابويعلی دی اوپه دې کی اسماعیل بن رافع هم دی، بخاری ویلی دی چې دی ثقه دی اوپه حدیثو کی یې مهارت سته او ضعیف کړیدی دی جمهورو، اوباقی نقل کونکی ددې ټول ثقه دی.

اوره باندی کښته کی نودده داوړی څخه یوسپین نسل راووتی چی وو په شان دژړو میړیانو، بیایې وواهی په چپه اوره باندی نودهغه څخه یوتور نسل راپیدا سو چی وو په شان دسکارو، نوددی چی کم دراسته اړخ څخه راوتلی وو نوالله ﷺ هغوی ته وفرمایل چی جنت ته ولاړسی په مرضی سره اوزما هیخ پروا په تاسی باندی نسته: اوکم نسل یې چی دچپه اوړی څخه راوتلی وو هغوی ته الله ﷻ وفرمایل ولاړسی جهنم ته زماهیخ پرواه په تاسی باندی نسته (۱)

او ویلی دی ابن ابی الدنيا په نقل کولو سره دخلف څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل دحکم بن سنان څخه دی نقل کوی دحوشب څخه دی نقل کوی دحسن څخه چی ده ویلی دی: پیداکی الله ﷻ آدم ﷺ نو راویې ایسته اهل جنت والا ددی دراسته اړخ څخه اوجهنم والا ددی دچپه اړخ څخه، اوبیایې دوی خپاره کړه پرمخ دمزکی باندی، څه په دی کی رانده وه اوڅه پکښی گنگیان وه اوڅه پکښی په ناجوړی کی منستی وه نو وویل آدم ﷺ ای زما ربه، زما اولاد دی برابرولی نه دی پیداکړی، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چی. زه غواړم چی زماشکر اداسی. اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولوسره دعبدالله بن محمد بن منبه څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی هغه فرمایلی دی: پیداکړی دی الله ﷻ آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، نبی ﷺ فرمایې چی بیاده ته وویل سوه چی ولاړسه اوسلام وکړه په هغه ملائکو باندی اوغور کښیرده چی څه جواب درکوی، نودهغه جواب به ستا اوستا دنسل تحیه اوپخیر راغلی وی، نودی ورلی اوورته وی ویل چی: السلام علیکم، نوهغوی ورته په جواب کی وویل، وعلیکم السلام ورحمت الله وبرکاته نو وروسته هرهغه شخص چی داخلیری جنت ته نوهغه په شان دآدم ﷺ وی، نو تر نن ورځ پوری دخلگو عمرونه کمیږی (۲) اودارنگه ذکر کړی دی امام بخاری هم داروایت په کتاب الاستئذان کی دیحیی بن جعفر څخه اودارنگه مسلم دمحمد بن رافع څخه اودا دواړه بیانقل کوی دعبد الرزاق څخه، او وویل امام احمد په نقل کولو سره دروح څخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعلی بن زید څخه دی نقل کوی دسعیدبن المسیب څخه دی نقل کوی دابی هریره ﷺ څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: وو اوگډوالی دآدم ﷺ شپيته گزه اوپه (۷) گزو کی پلن والی ددی وو (یواخی والی کړی

(۱). ددې حدیث تخریج کړیدی امام احمد ۴۴۱.

(۲). تخریج ددې بخاری کړیدی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب خلق آدم وذریته ۳۳۲۲/۲ اودبلی طریقی څخه په کتاب الاستئذان کی، باب بدء السلام ۲۲۲۷/۱۱ دطریقی دیحیی بن جعفر څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره، اومسلم په کتاب الجنة وصفة نعيمها واهلها ۱۷۷/۱۷ دطریقی دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی دعبد الرزاق څخه هم په دې طریقی سره اوامام احمد ۳۱۵/۲ دعبد الرزاق څخه.

دی په دی روایت باندی امام احمد). او ویلی دی امام احمد په نقل کوی سره دعفان خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه دی نقل کوی دعلی بن زید خخه دی نقل کوی دیوسف بن مهران خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایي، کله چی نازل سو آیت د (دین) یعنی قرض نو وفرمایل رسول الله ﷺ: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: اولنی سړی چی انکاریې کړی دی آدم ﷺ دی: هم دارنگه یې درې واره داسی وفرمایل. اوبیایې ورپسی مخکنی عبارت چی په مخکی حدیث کی بیان سو هغه ذکر کړی دی چی دده دراسته اړخ خخه یونس راووتی اوبیایې دچپه اړخ خخه یونس را وایستل سو. (۱)

دا حدیث دلالت کوی په دی خبری باندی چی الله ﷻ دآدم ﷺ نسل ټول دهغه دملا خخه را ایستلی دی په شان دمیریو اوبیایې تقسیم کړی دی داپه دوو ډلو باندی چی یواهل الیمین، اوبل اهل شمال دی، اوورته یې داهم ویلی دی چی دا دجنت دپاره دی اوزه هیخ باک نه په کوم. اودا دجهنم دپاره دی اوزه هیخ باک نه په کوم. اوهرخه چی گواه کول ددی نسل دی په رب باندی اودوی ته طاقت دنطق ورکول دی دا په احادیثوکی نه دی ذکر. هرخه چی هغه حدیث دی چی روایت یې کړی دی امام احمد (۲) په نقل کولو سره دحسین بن محمد خخه دی نقل کوی دجریر خخه دی نقل کوی دکلثم بن جبر خخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً الله ﷻ اخستی دی دخلگو خخه میثاق اووعدده په ملا دآدم ﷺ باندی په نعمان مقام کی په ورخ دعرفی باندی، نورا ویی ایستی دده دملا خخه هغه ټول نسل چی دی یې پیدا کونکی دی ترقیامته پوری په شان دمیریو بیایې ورسره خبری کړی دی په دی انداز سره: **وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (۱۷۲) أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا**

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۵۱۱ اوبیهقی هم ددی روایت نقل کړیدی په السنن الکبری کی دطریقې دابوبکر بن فورك خخه چی دی خبر کړیدی عبد الله بن جعفر چی دی نقل کوی دیونس بن حبیب خخه دی نقل کوی دداؤد خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه هم په دی طریقې سره ۱۴۲۱۰ او روایت ددی نقل کړیدی طبرانی په المعجم الکبیر کی دطریقې خخه دعلی بن عبد العزیز دی نقل کوی دحجاج بن منهال خخه دی نقل کوی دحماد بن سلمه خخه هم په دی طریقې سره ۱۲۵۱۲ ح ۱۲۹۲۸ او الطیالسی ۳۵۰۱۱ دطریقې دحماد بن سلمه خخه، هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۰۲۸ په دی سندکی علی بن زید دی او دی ضعیف گرځولی دی جمهورو اوباقی سړی ددی ثقه دی.

(۲). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۲۷۲۱ په لفظ دمصنف سره، اوحاکم په مستدرک کی ۲۷۰۱۱ ددی لفظ خخه ماسوا په بل لفظ سره (بنعان یوم العرفه) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی اوبحث کړیدی مسلم په کلثم بن جبر باندی، او موافقه کړیده ورسره امام ذهبی، او هیشمی ویلی دی په مجمع کی ۲۵۱۷ روایت ددی کړیدی امام احمد، او سړی ددی ټول ثقه دی.

ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفْتَهُلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ (۱۷۳) (الاعراف ۱۸۲، ۱۷۳) په دی آیت کی دا بیان سوی دی چی الله ﷻ دبنی آدمو څخه لوظ او وعده اخستی ده اودوی یې په ځانونو باندی شاهدان کړی دی. ترآخړه پوری.

امام احمد وایی په نقل کولو سره دحجاج څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی نقل کوی دابی عمران الجونی څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: وبه ویل سی یوسړی ته چی دجهنم والاوو څخه به وی په ورځ دقیامت کی: که چیری ستاسره وای په محکمه کی څه مال نو آیاتا به فدیہ کوی هغه مال؟ نبی ﷺ وفرمایل چی داسړی به ووايي چی هونو الله ﷻ به ورته وایی چی ماخو ستا څخه ددی څخه ډیر سپک او وړوکی کار غوښتی وو په ملا دآدم ﷺ باندی هغه داچی ته شریک مه مقرر وه زما سره نوتا انکار وکی اوزماسره دی شریک مقرر کوی (۱) تخریج ددی یې کړی دی دحدیث دشعبه څخه. اوویلی دی ابو جعفر الرازی په نقل کولو سره دربیع بن انس څخه دی نقل کوی دابی العالیه څخه دی نقل کوی دابی کعب څخه په باره ددی قول دالله ﷻ کی وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ چی الله ﷻ ټول مخلوقات یووار دآدم ﷺ په ملا مبارکی باندی راټول کړی دی اودټولو څخه یې وعده اخیستی ده په خپل الوهیت باندی اوپه خپل ربوبیت باندی اوتولو څخه یې داوعده واخیسته، اودټولو څخه یې داپوښتنه وکړه چی: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى (آیا زه ستاسی رب نه یم، نودی ټولو انسانانو په جواب کی ویل چی، ولی نه ته زموږ رب یې) نوالله ﷻ دوی ته وفرمایل چی زه شاهد کوم په تاسی باندی دا اوه آسمانونه اودا اوه مزکی اودا ستاسی پلار آدم ﷺ، په دی خبری چی تاسی دقیامت په ورځ دا ونه وایاست چی: موږ ته پته نسته، پوه کړی په دی خبری باندی ځان چی نسته بل الله ماسوا زما څخه اونسته بل رب غیر زما څخه، اوشریک مه جوړوی زما سره بل څوک، اوزه به درلیږم تاسی ته پیغمبران اورسولان چی تاسی ته به زما وعده اوميثاق ښی، اوزه به په تاسی باندی خپل کتاب نازلوم. نودا ټول نسل دآدم ﷺ به ووايي چی موږ شاهدی کوو چی ته زموږ رب یې اوزموږ اله یې، نسته زموږ دپاره بل رب ماسوا ستا څخه اونسته زموږ دپاره بل رب ستا څخه ماسوا اونسته زموږ دپاره اله بل ستا څخه. نودوی اقرار وکی په دغه ورځ داطاعت. اولور سو آدم ﷺ دی خپل نسل ته چی خپل نسل وگوری کم به چی دده څخه اودده اولاد څخه ترقیامته پوری پیدا کیري نودی چی کله خپل نسل

(۱). ددی تخریج امام احمد کړیدی ۱۲۷۱۳ او دارنگه نقل دی په نزد دبخاری، کتاب احادیث الانبياء، باب خلق آدم وذریته ۳۲۳۴۶ هم په دی لفظ سره، یقیناً الله تعالی به ووايي هغه سپک عذاب والا جهنمی ته، الحدیث، اومسلم، کتاب صفة القيامة والجنة والنار باب فی الکفار ۱۴۷۱۱۷ دطریقې دشعبه څخه.

ووينی چې په دی کی فقیران اومالداره، اوبنکلی اوبدرنگه روغ اوناچوری اوداسی نورو نښانو والا انسانان وه. نودی وویل ای ربه زما داتول انسانان دی ولی یوشان نه دی پیدا کړی؟ نوالله ﷺ به ورته وفرمایي چې زه داغواړم چې زماشکر وکارې. اوپه دی کی یې پیغمبران ولیده چې په شان دشمعو وه اودنور څخه به ډک به وه، اواخاص سوی وه په یوبل میثاق اووعدده باندی چې هغه نبوت اورسالت دی پس داهغه خصوصیت دی چې الله ﷻ ذکرکړی دی: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (الاحزاب ۷۸)، اودارنگه په بل ځای کی فرمایلی دی: فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ (الروم ۳۰)، مخکی دا ذکر سوه چې الله ﷻ کله امر وکی ملائکو ته دسجدي آدم ﷺ ته، ټولو دالله ﷻ دامر پوره والی وکی اومنع سوا ابلیس دسجدي څخه دوجی دحسد اوعداوت څخه، نوالله ﷻ وشړی هغه دجنت څخه او لیری یې کی دخپل دربار څخه اوکښته یې کی مزکی ته شړل سوی اوملعون اوترټل سوی. امام احمد وایی په نقل کولو سره دوکیع څخه اودیعلی څخه اودمحمد څخه چې دادواړه ځامن دعبيددي دوی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چې وویل آدم ﷺ سجده نو سجده یې وکړه، نولگیدی شیطان چې ژرایی شروع کړه او وی ویل: ای تباهی اوافسوس دی وی زما دپاره. امر وسو آدم ﷺ ته دسجدي نوده سجده وکړه نودده دپاره جنت دی، اوماته دسجدي امر وسو نوما نافرمانی وکړه نوزما دپاره اوردی. (۱) بیا آدم ﷺ په جنت کی اقامت اختیار کی دخپلی بنسختی حواء سره، چې خوراک به یې کوی ددی جنت څخه چې څه ته به یې زړه کیدی، بیاچې کله دوی خوراک وکی دهغه درختی څخه چې دهغه څخه منع سوی وو نوددوی څخه وکښل سو هغه لباس چې دوی پکښی وه اوراکښته سوه مزکی ته. اواختلاف مو دراکنسته کیدو په باره کی مخکی ذکر کړی دی. اواختلاف سوی دی په مقدار اواندازه ددوی داقامت په جنت کی: نوبعضو ویلی دی چې یوڅو ورځی ددنیا دورځو په مقداری تیری کړی دی، اومخکی مودکرکی هغه چې روایت یې کړی دی امام مسلم دابی هریره ﷺ څخه مرفوعاً: اوپیدا سوی دی آدم ﷺ په آخری ساعاتونو دورځ دجمعی هم په دغه ورځ باندی پیداسو اوهم په دغه ورځ باندی دجنت څخه را وایستل سو. ابن جریر هم وایی چې: معلومه خبره ده چې آدم ﷺ پیداسوی دی په آخری ساعت دورځی

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړیدی ۱۲۷۳ اوهمدارنگه په نزد دبخاری هم ذکردي، کتاب احادیث الانبياء، باب خلق آدم وذریته ۳۳۳۴/۲ هم په دې الفاظو سره، چې الله تعالی به دقیامت په ورځ هغه ادنی جهنمی ته وایی... الحدیث، او مسلم په کتاب صفة القيامة والجنة والنار فی باب الکفار ۱۴۷/۱۷ کی دطریقې دشعبه څخه.

د جمعې کې، او یو ساعت دهغه درې اتیا کاله اوڅلور میاشتی دی، نودی پروت ووپه داسی حال کې چې روح په کی نه وو ترڅلویښتو کالو پوری او اقامت یې کړی دی په جنت کې مخکې ددی څخه چې راکښته سی درې څلویښت کاله اوڅلور میاشتی. (۱)

اودارنگه روایت ذکر کړی دی عبدالرزاق په نقل کولو سره دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دسوار څخه چې دا خبر رسان دعطاء بن رباح وو: دی وایي: کله چې الله ﷻ آدم ﷺ د جنت څخه راوایستی نودده پښی په مزکی کې وی اوسریې په آسمان کې وو نوالله ﷻ دی اوږدکی په اندازه دشپیتو گزو، نونه دی نسل دده چې قدونه یې کمیرې تراوسه پوری او دارنگه ذکر کړی دی ابن جریر دابن عباس څخه: چې الله ﷻ وفرمایل آدم ﷺ ته: ای آدمه یقیناً زما دپاره یوحرم سته په اړخ دعرش کی نوته بیرته ولاړسه او جوړکړه زما دپاره کور اودهغه څخه طواف کوه لکه څه رنگه چې طواف کوی ملائکی زما دعرش څخه، او ولیږه الله ﷻ یوه ملائکه چې هغه ځای ورته وښیې اومناسک یې وروښیې، اودایې هم ذکر کړی دی چې آدم ﷻ پر کم ځای چې تیرسوی دی هغه ځای کی بیا کلی جوړسوی دی: اوده داهم نقل کړی دی چې اول ډوډی هغه چې آدم ﷻ په محکه کی خوړلی هغه اوه دانی دغنم وی چې جبرائیل ورلره راوړی وی نودوی پوښتنه ترینه وکړه چې داڅه دی؟ نوورته یې: وویل چې دا دهغه درختی څخه دی چې دکم څخه ته منع سوی وی اوتا ترینه خوراک کړی وو. نودوی ورته وفرمایل چې په دی څه وکم؟ نوجبرائیل ورته وفرمایل چې داپه محکه کی وشینده، نوده وشیندلی دغه دانی نودهری دانی څخه سل زره دانی جوړی سوی نوبیا ده هغه وربیل، اوبیایې غلیل کړه اوبیایې وڅنډله بیایې وږه تری نه جوړکړه اوبیایې ترینه خمیره جوړه کړه اوبیایې ترینه ډوډی پخه کړه بیایې ډیر په سختیو سره وخوړله.

اودا قول دالله ﷻ په دی دلالت کوی: فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى، او وو اولی کپړی ددوی دوړیو دپسو څخه چې هغه یې پرې کړی اوبیا یې ترینه تار جوړکړی، بیایې ترینه ځان ته جبه چې ورته چوغه هم ویل کیږی جوړه کړه او حوا ته یې ترینه څادر اولوپته جوړه کړه.

اوپه دی خبره کی هم ډیر اختلاف سوی دی چې آیا دآدم ﷻ اولاد په جنت کی پیدا سوی وو اوکه نه: بعضو ویلی دی چې نه وو ددوی دپاره اولاد په جنت کی اوبعضو ویلی دی چې ددوی دپاره اولاد په جنت کی پیدا سوی وو، نوو قابیل اوخوړ دهغه چې پیداسوی وه په جنت کی. اودا خبره ذکرسویده چې ددوی دپاره به په یوه حمل کی دوه بچی وه یوبه په کی نروو اوبل به په کی عورت اوامر ورته سوی وو چې واده به کوی هریو زوی دخپل دورور دخوړ سره چې ورسره پیدا سویده اودابل به ددی بلی سره واده کوی.

قصه د زمانو د آدم ﷺ : قابيل او هابيل

الله ﷻ په قرآن کریم کې فرمایلی دی: **وَإِثْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (۲۷) لَسْنَا بِسَطْتِ إِلَيَّ يَدُكَ لَتَفْتُنَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطِ يَدَيْ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (۲۸) إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ (۲۹) فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۳۰) فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (۳۱) (المائدة ۲۷-۳۱).**

علامه السدی ویلی دی په نقل کولو سره د ابی مالک خخه دی نقل کوی د ابن عباس خخه دی نقل کوی د مره بن ابن مسعود خخه دی نقل کوی دیوولی د صاحبو خخه وو آدم ﷺ چی په نکاح کوله به یې دیوه نس دواړه حمل دبل نس ددواړو حمل سره، نوهابیل وغونبته چی واده وکی د قابیل دخور سره اوخور د قابیل ددی خخه بنائسته وه.

اودا قابیل دهابیل خخه مشرهم وو، نوقابیل وغونبته چی دی خپل خور ته په هابیل باندی بنه والی ورکی، نوآدم ﷺ ورته امر وکی چی په نکاح ورکی داخپله خور هابیل ته نوهغه انکار وکی اوامریې ورته وکی د صدقی ورکولو، او ولاړی آدم ﷺ مکی ته چی حج وکی، آدم ﷺ خپلو بچو ته دمزکو دحفاظت ذمداری ورکړه نوپولو انکار وکی تردی چی قابیل دا ذماری قبوله کړه، بیاچی کله دی هابیل اوقابیل دواړو صدقه ورکوله نوهابیل یوه غټه بچی داوونبی ورکړه اودده سره پسونه اوبزی ډیری وی. اوقابیل ورکړه یوه گیدی دخپلو کروندو خخه چی بیکاره وه نواور رالی اودهابیل صدقه یې وخوړله اودقابیل صدقه یې پرینسوله، نوقابیل ته درد ورلی اوهابیل ته یې وویل چی زه تاوژنم چی ته زما دخور سره واده ونه کی، نودی هابیل ورته وویل چی الله ﷻ صدقه دمتقیانو قبلوی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن عباس په نورو وجوهو سره، په نقل کولو سره د عبدالله بن عمر خخه ده ویلی دی په دی روایت کی چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی مقتول زورور وو دقاتل خخه. لیکن منع کی دی حرج چی اوږد کی لاس خپل وهغه ته، اودارنگه ذکر کړی دی ابوجعفر الباقر چی آدم ﷺ زیری ورکی دخوشحالی دوی ته په قبلیدو باندی دهابیل خخه اوپه نه قبلیدو باندی د قابیل خخه نوقابیل وویل آدم ﷺ ته: چی دهابیل خخه خکه قبول سو چی هغه ته تادعا کړی وه اوماته دی دعانه وه کړی، اووعده یې وکړه دخپل ورور سره دهغه کار چی قصد یې ورته کړی وو چی دهغه وژل وو. پس یوه شپه وه چی هابیل دپسو او بزو سره ناوخته کی، نو ولیږی آدم ﷺ قابیل چی وگوری چی ده ولی ناوخته کی، کله چی

ولایې قابیل نودی یې ولیدی دخپل کار سره نوورته یې وویل چې ستاسه الله ﷻ صدقه قبوله کړه اوزماسه یې قبوله نکړه نوهابیل ورته وویل چې الله ﷻ قبولول کوی دپرهیزگارانو څخه نوغصه سو قابیل په دی خبره باندی او ویې وهی هابیل په اوسپنه باندی چی دده سره وه نودی یې مړکی. او بعضو ویلی دی چی دی یې مړکی په ویشتلو سره په ډبري باندی پر سر، اودی بیده وو نووفات سو. اوبعضو ویلی دی چی دی ته یې پر مری باندی زور ورکړی وو اونوکان یې په لگولی وو لکه څه رنگه چی حیوان نوکان لگوی نو مړ یې کی. والله اعلم. اوقول دهابیل کله چی ورته دقتل اخطار ورکول کیدی: لَنْ بَسَطَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ داقول دلالت کوی په حسن خلق دده باندی اوپه خوف باندی دالله ﷻ څخه دا دلالت کوی په خشیت اوعاجزی دده باندی او ځان یې بیچ ساتی دهغه کار څخه چی ورور ورته اراده کړی وه یعنی هغه ورته دقتل اراده کړی وه نوده ورته دا اراده نه وه کړی. اوددی وجی څخه ثابت سوی دی په صحیحینو کی درسول الله ﷺ څخه چی هغه فرمایلی دی: کله چی دوه مسلمانان په خپلو کی دیوبل سره مخامخ سی دتورو په لحاظ نوقاتل اومقتول دواړه به په جهنم کی وی: نوصحابوو پوښتنه وکړه چی ای دالله رسوله. قاتل خوقتل کوی نوځکه جهنم ته ځی نومقتول ولی جهنم ته ځی؟ نورسول الله ﷺ وفرمایلی چی: دی حریص وو دهغه پرقتل باندی (۱)

اودا رنگه قول دده: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ، یعنی زه پریږدم قتل ستا که څه هم چی پرتا زوروریم او قوی یم او ما دا عزم کړیدی چی ته ککړ سی زما په گناه باندی اوپه خپله گناه باندی، یعنی زما دقتل په گناه باندی به هم ملوث سی اوکم چی دی خپله مخکی کړی دی په هغه کی هم ککړ سی، داقول ذکر کړیدی مجاهد او السدی او ابن جریر اوداسی نورو، او دلته دا مراد نه دی چی گناهونه دمقتول ټول اوږی دقاتل غاړی ته په مجرد قتل سره لکه څرنګه چی داوهم کړیدی بعضو خلګو، او هرڅه چی داخلګ ذکر کوی حدیث دنبی ﷺ نودغه خلګ دهیڅ څخه نه دی خبر لکه دا قول سو: چی نه به پریږدی قاتل پرمقتول باندی ذره هومره گناه. (۲) نو ددی حدیث دپاره بالکل

ددی حدیث تخریج کړی دی امام بخاری په: کتاب الفتن کی. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما (۷۰۸۳/۱۱۳) اومسلم په کتاب الفتن اشراط الساعة (۱۱۱۸) کی ذکر کړی دی. او ابوداود په کتاب الفتن والملاحم، باب فی النهی عن القتال فی الفتنه (۴۲۲۸/۱۴) اونسایي په کتاب التحريم کی باب تحريم القتل (۴۱۰۳/۱۷) اوابن ماجه په کتاب الفتن. باب اذا التقى المسلمان بسيفهما، اوالفاظ ددی دادی: که په دوو مسلمانانوکی یوه پر بل باندی اسلحه لوړه کړه نودواړه به په جهنم کی وی، نوکه یودا بل قتل کی نودواړه به په کی داخلېږی.

(۲). داڅرګدی په الدرر المنتثرة فی الاحادیث المشتهرة (۳۵۹) کشف الخفاء (۲۴۰/۱۲) اوویلی دی سخاوی په المقاصد الحسنه (۹۵۰) اوویلی دی ابن کثیر: ددی دپاره بالکل اصل نسته اومعنايې صحیح ده لکه څه رکم چی =

اصل نسته، دا حديث ضعيف دى ليکن په دې قول باندي اتفاق سويدى دبعضو خلگو چي د قيامت په ورځ به مطالبه کوي مقتول دقاتل څخه نونه به وي حسنات دقاتل چي پوره والي وکړي دمقتول دپاره نو وابه رول سي گناهونه دمقتول قاتل ته، لکه څرنگه چي ثابت سوي دى دا په صحيح احاديثو کي دټولو ظلمونوپه باره کي، او قتل په دې ظلمونو کي غټ ظلم دى، اومور دا ذکر کړيدى په تفسير کي.

او دارنگه روايت ذکر کړيدى امام احمد او ابو داؤد او ترمذى په نقل کولو سره دابى وقاص څخه چي ده ويلى دى په وخت دفتني دعثمان بن عفان کي: چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى، يقيناً يوه فتنه به په تاسي کي واقع کيږي په هغه کي به ناست غوره وي دولار څخه او ولاړبه په کي ښه وي دتلونکي څخه اوتلونکي به ښه وي دلور ختونکي اومنډه وهونکي څخه. نوصحابي ويله چي اى دالله رسوله اياته پيدا کي چي زما کور ته څوک رادننه سي اوماته لاس را اورېدکړي. نور رسول الله ورته وفرمايل چي، ته سه په شان دزوى دآدم ﷺ (۱) اودارنگه روايت ذکر کړي دى ابن مردويه دحذيفه بن اليمان څخه مرفوعاً، چي هغه فرمايلى دى: ته سه په شان دښه دځامنو دآدم ﷺ په بل روايت کي امام احمد ويلى دى په نقل کولو سره دابو معاويه څخه او دوکيع څخه، چي دا دواړه وايي چي مور ته دا حديث بيان کړي دى اعمش دى نقل کوي دعبداالله بن مره څخه اودى نقل کوي دمسروق څخه دى نقل کوي دابن مسعود څخه دى وايي چي فرمايلى دى رسول الله ﷺ: نه قتل کيږي يونس په ظلم سره مگروي به زوى دآدم چي اول قتل يې کړي دى څه حصه په گناه دده کي، ولي هغه اول شخص دى چي داسنت يې اجراء کړيدى. (۲)

اوپه (قاسيون) نومي علاقه کي چي په شمال ددمشق کي واقع دى هلته يوڅو غارونه دى چي هغه ته مغارات الدم ويل کيږي دا مشهوره دى په دى خبري چي په هغه ځاي کي قابيل

= دانقل کړي ابن حبان د عمر څخه مرفوعاً په دى الفاظو سره: يقيناً توره محو کونکي ده دگناهونو. اودعقيلي دپاره په ترجمه داصوم بن غياث کي، چي هغه دضعفائو څخه شمارل سوي دى، دادى: نه تيريږي يوه توره پرچا باندي مگروي محوه کونکي دهغه گناهونو لره. مگر ناصر الالباني ويلى دى په السلسلة الضعيفه کي (۲۸۷۱) چي ددى دپاره بالکل اصل نسته.

(۱). ددى حديث تخريج کړي دى ترمذى په: كتاب الفتن کي، باب ماجاء تكون فتنه، القاعد فيها خير من القائم (۱۹۴۱۴) ابوعيسى ويلى دى، اوروايت سوي دى ددى حديث دسعد څخه هغه نقل کړي دى دنبي ﷺ څخه او احمد نقل کړي دى دا په (۱۸۵۱۱) اوابوداود په كتاب الفتن والملاحم کي: باب فى النهى عن السعى فى الفتنه (۴۲۵۷۱۴) اوصحيح کړي دى دا الباني په الجامع الصغير کي (۲۳۱۱۱).

(۲). ددى حديث تخريج بخاري کړي دى په كتاب احاديث الانبياء کي، باب خلق آدم وذريته (۳۳۳۵۱۲) اومسلم: په كتاب السامه، باب اثم من سن القتل (۱۱۲۶۱) اوترمذى: په كتاب العلم کي، باب ماجاء: الدال على الخير كفاعله (۲۲۷۳۱۵) اودا حديث حسن اوصحيح دى اونسايب په كتاب تحريم الدم کي (۳۹۹۲۱۷).

خپل ورور هابيل قتل کړی دی، اودا خبره نقل سویده داهل کتابو څخه. اودارنگه قول دالله ﷺ: فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (المائدة ۳۱) څه علمائو داخبره ذکر کړیده چی ده داخپل ورو یوکال په اوږه باندي گرځولی دی. اونورو ویلی دی چی لوړکړی یې وو داسل کاله او وو همداسی تردی چی راولیږل الله ﷺ دوه کارغان، امام السدی ویلی دی په اسناد خپل سره صحابوو ته چی دادوه وروڼه وه دواړو دیوبل سره جگړه وکړه نودایوه دابل قتل کی اوبیایې ورلره کنده وکنبله اوپه هغه کی یې دفن کی اودا یې ده ته نبودله چی دی هم خپل ورور په داسی طریقی سره دفن کی، نوکله چی ده ولیده داطریقه نووی ویل (یاویلنتی اعجزت) نوده وکړه لکه څرنگه چی کړی وه هغه کارغه اودفن یې کی خپل ورور. او ویلی دی مجاهد چی قابیل ته په جزاء ورکولو کی تیزی وسوه اوپه هغه ورځ ورته عذاب ورکول سو په کم ورځ یې چی خپل ورور ووژی اودواړه ځنگنونه یې ورمعلق کړه په دواړو ورنونو پوری، او وگرځول سو مخ دده دلمر اړخ ته دادوچی دده دگناه څخه اودوچی دده دحسد اوبغض څخه دخپل ورور سره او دپلار سره.

اودارنگه په حدیث کی داسی ذکر سوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی داسی یوه گناه هم نسته چی دهغه عقوبت الله ﷻ په دنیاکی انسان ته ورکوی سره ددی چی په آخرت کی ورته هم دهغه جزاء ورکول کیږی مگر هغه ظلم دی اوخپلولی قطعه کول دی. (۱) اوهرڅه چی هغه څه دی چی ذکر دی په کتاب داهل کتابو کی چی دوی گمان دتورات پر کوی: چی الله ﷻ نیته ورکړه ده ته، اودی اوسیدی په (نود) مقام کی چی داپه شرق اړخ دعدن کی ده اودا اوسنی خلگ ورته (قنین) وایی اودده یوزوی پیداسو چی نوم یې خون وو اودخون یوزوی وو چی نوم یې عندر وو اودعندر زوی محوایل او دمحوایل زوی متوشیل اودمتوشیل زوی لامک وو. ده دوی بنځی کړی وی: چی دیوی نوم عداوه اودبلی نوم صلاوه. نوپیداسو دعدا څخه یوزوی چی نوم یې (ابل) وو اودی اول هغه شخص وو چی اوسیدلی دی په قباب کی اومال یې جمع کړی وو. اوبل زوی یې پیداسو چی نوم یې (نوبل) وو اودا اول هغه شخص وو چی ده دساز دپاره دوی کاسی جوړی کړی وی اودواړی به یې یو دبله وهلی. اوپیداسو د(صلا) څخه یوزوی چی نوم یې (توبلقین) وو اودی اول هغه

(۱). دا حدیث صحیح دی تخریج ددی ترمذی کړی دی په کتاب القیامت کی، باب (۵۷)، (۱۱۲۵۱۴) او ویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی، اوابوداود په کتاب الادب کی ذکر کړی دی، باب النهی عن البغی (۴۹۰۲۱۴) اوابن ماجه: په کتاب الزهد کی ۱ باب البغی (۲۵۴۱۲) اودایې ویلی دی چی داصحیح الاسناد دی اوصحیح کړی دی دا البانی په الادب المفرد کی ۴۸.

شخص وو چی دپیتلو څخه اوداوسپنی څخه یې اسباب جوړ کړی وه، اویوه لوریې پیدا سوی وه چی نوم یې (نعمه) وه. اودا هم ورسره ذکر دی چی آدم عليه السلام خپلی ښځی ته یو وار راغی نوددی ښځی څخه پیداسو یو غلام چی دهغه نوم یې (شیش) کښیښووی او ویل سوی دی چی دانوم یې ورته ځکه ایښوولی دی چی دی ورلره الله جل جلاله دها بیل په مقابل کی هبه کی. او پیدا سو دشیث عليه السلام یوزوی چی نوم یې نوش وو.

او ویل سوی دی چی عمر دآدم عليه السلام تردغه ورځی پوری چی په کمه ورځ کی دهغه زوی شیث پیداسوی وو یوسل او دیرش کاله وو، او وو عمر دشیث په هغه ورځ چی دده زوی انوش پیداسوی وو یوسل او پنځه شپيته کاله وو اودوی دواړو بیا ددی دپیدائش څخه وروسته (۸۰۷) کاله ژوند تیرکړی دی. اوددوی نور زامن او لونی هم پیداسوی وی ماسوا دانوش څخه. اودانوش یوځوی پیداسو چی نوم یې قینان وو اودانوش عمر په دغه وخت کی نوی کاله وو او ددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۱۵) کاله ژوند تیرکړی دی اوددی هم نور ځامن اولوری پیداسوی وی، بیاچی کله وو عمر دمهلاییل پنځه شپيته کاله دده هم یو زوی پیداسو چی نوم یې (خنوخ) وو اوددی دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی اودده نور اولاد هم وو ماسوا دخنوخ څخه.

بیاچی کله وو عمر دخنوخ پنځه شپيته کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې متوشلخ وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۸۰۰) کاله ژوند نور تیرکړی دی، بیاچی کله وو عمر دمتوشلخ (۱۸۷) کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې (لامک) وو اودده دولدت څخه وروسته یې (۷۸۲) کاله ژوند تیرکړی دی اودده هم نور اولاد سوی وو، اوبیاچی کله وو عمر دلامک (۱۸۲) کاله نودده یوزوی پیداسو چی نوم یې (نوح) وو اودده دپیدائش څخه وروسته یې (۵۹۵) کاله نور ژوند تیرکړی دی اودده نور اولاد هم پیداسوی دی. بیاچی کله دنوح عليه السلام عمر (۵۰۰) کاله وو دده دری ځامن پیدا سو چی نومونه یې (سام، حام، یافث) دی داهغه مضمون دی کم چی داسرائیلو په کتاب کی په وضاحت سره ذکر سوی دی دتاریخ په محفوظ کیدلو کی نظر دی ولی چی په دی کی ډیری غلطیانی دی چی هغه به موږ ذکر کوو په خپلو مواضعو کی انشاء الله جل جلاله، اودارنگه ذکر کوی امام ابوجعفر بن جریر په تاریخ خپل کی چی دحواء دآدم عليه السلام څخه څلویښت بچی په (۲۰) حملونو کی (۱) پیدا سوی وه او ابن اسحاق ویلی دی چی دوی نومونه هم پر ایښی دی. والله اعلم.

اوچا ویلی دی چی په (۱۲۰) حملونو کی یې دوه دوه بچی زیږولی دی چی یو به نارینه او بله به زنانه وه. چی اول په هغه کی قابیل او دهغه خور وه اوآخر دهغه عبد المغیث وو، بیا

(۱). داپه تاریخ الطبری ۸۹۱ کی ذکر دی.

خپاره سو خلک دهغه څخه وروسته په مځکه کې اوقبیلی اوډلی جوړې سوي، اوتر ليري ځايونو پوري خلک ولاړه لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱۱) اودارنگه ذکر کړې دي اهل تواریخو چې آدم ﷺ وفات سوي نه وو تردې چې دخپل نسل څخه يې (۴۰۰۰) افراد ليدلي وه. والله اعلم. اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۸۹) فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلْنَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (۱۹۰)، (الاعراف ۱۸۹-۱۹۰) نودا تنبيه ده اول آدم ﷺ ته اوبيا ذکر دجنس دي. اونه دي مراد په دي ځای کې صرف آدم ﷺ اوحواء، ولي چې اول ذکر دشخص واحد سوي دي بيا ورپسې ذکر دجنس سوي دي لکه څه رنگه چې ذکر سوي دي په دي قول دالله ﷻ کې: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ (۱۳) (المومنون ۱۲-۱۳) دارنگه دآدم ﷺ په فضائلو باندې ډير احاديث وارد دي چې يودهغه څخه دا قول درسول الله ﷺ دي چې دابې ذرځې څخه نقل دي وايي چې ماپوښتنه وکړه درسول الله ﷺ څخه چې ټول پيغمبران خودي؟ نورسول الله ﷺ ماته جواب راكي چې (۱۲۴۰۰۰) دي نوما بياپوښتنه وکړه چې په دي کې خورسولان دي؟ نورسول الله ﷺ و فرمايل چې (۳۱۳) دي چې دا جم غفير دي: نوماورته وويل چې اول ددي څخه څوك وو؟ نو ويې فرمايل چې آدم ﷺ دي نوما ورته وويل چې ايا دي نبي اورسول دواړه دي؟ نورسول الله ﷺ راته وويل چې هو! پيدا كړي دي الله ﷻ دي په خپلو لاسونو سره او بيا يې په كې دخپل روح څخه روح وراچولي دي اوبيا يې برابر كړي دي دمخ داړخ څخه. (۱)

اودارنگه ويلى دي طبراني په نقل كولو سره دابراهيم بن نائلة الاصبهاني څخه دي نقل كوي دشيبان بن فروخ څخه دي نقل كوي دنافع بن هرمز څخه دي نقل كوي دعطاء بن رباح څخه دي نقل كوي دابن عباس څخه دي وايي چې فرمايلي دي رسول الله ﷺ: چې ايازه نه خبروم تاسي په ښه ملائكو باندې چې هغه جبريل دي، اوپه ښه پيغمبر باندې چې آدم ﷺ دي اوپه ښه ورځ باندې چې ورځ دجمعي ده اوپه ښه مياشت باندې چې مياشت دروژي ده، اوپه ښه شپي باندې چې شپه دليلة القدر ده، اوپه ښه ښځي باندې چې مريم بنت عمران ده (۲) دا اسناد ضعيف دي، او ويلى دي كعب الاحبار: نه به وي په جنت كې دهيشخ چا دپاره

(۱). داڅه حصه ده داوړد حديث څخه چې تخريج يې كړي دي احمد (۲۴۴۱۵).

(۲). داموضوعي حديث دي تخريج ددي كړي دي الطبراني (۱۱۳۴۱) او هيشمي ويلى دي په المجمع كې =

رېره مگر دآدم ﷺ به رېره وي. رېره دده به توره وي او ترنامه پوري به وي او اسم کنیه به نه وي دهیخ چادپاره په جنت کی مگر دآدم ﷺ دپاره به وي، په دنیاکی ورته ابو البشر ویل کیږي او په جنت کی به ورته ابو محمد ویل کیږي.

اودا رنگه روایت ذکر کړی دی ابن عدی دطریقې دشیخ ابن ابی خالد څخه چی هغه نقل کوی دحماد بن سلمه څخه دی نقل کوی دعمر و څخه دی نقل کوی دابن دینار څخه دی نقل کوی دجابر بن عبدالله څخه مرفوعاً: دی وایی چی اهل جنت والا به رابلل کیږي په جنت کی په خپلو نومونو سره مگر نه آدم ﷺ چی هغه به په اسم کنیه سره رابلل کیږي چی ابا محمد دی اوددی روایت ابن عدی هم دی چی هغه نقل کوی دعلی بن ابی طالب څخه او هغه ضعیف دی په ټولو وجوهو سره. (۱)

اوپه حدیث داسراء کی هغه چی په صحیحینو کی ذکر دی: کله چی رسول الله ﷺ په آدم باندي تیرسو اودی وو په آسمان ددنیاکی، نوورته یې وفرماییل چی په خیر راغلی دی وی تالره ابن صالحه اوای نبی صالحه، نورسول الله ﷺ وفرماییل چی ماوکتله دهغه راسته اړخ ته نویوه توره ډله ناسته وه اوکله چی می وکتله دهغه چپه اړخ ته نویوه توره ډله وه کله چی دده راسته اړخ ته می وکتله نوخندل یې اوکله چی می ورته چپه اړخ ته وکتل ژړل یې، نوما وفرماییل چی ای جبرایله داڅه دی؟ نوجبرایل وویل چی داپه مینځ کی آدم ﷺ دی اودواړو اړخونو ته یې نسل دی کله چی دی خپل راسته اړخ ته وگوری نو وخاندي اوکله چی خپل چپه اړخ ته وگوری نو وژاړی ولی چی دا رسته اړخ جنت والادی اوچپه اړخ والا جهنمیان دی (۲)

اودارنگه ابوبکر البزار ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن المثنی څخه دی نقل کوی دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایی چی وو عقل دآدم ﷺ په شان دټولو بچو دآدم ﷺ اوویلی دی بعضو علماوو په دی قول درسول الله ﷺ کی: نو وروسته زه تیرسم په یوسف ﷺ باندي او هغه وو چی هغه ته ورکول سوی وو څه حصه دحسن، اومعنی ددی داده چی دی وو په نیمايې دحسن دآدم ﷺ

= (۲۱۴۵) او روایت ددی کړی دی طبرانی په الکبیرکی اوپه هغه کی نافع ابو هرمز دی اودا ضعیف دی اودا رنگه یې ویلی دی په (۲۴۰۱۳) او دارنگه یې ویلی دی په (۱۹۸۱۸) اودا متروک دی، اوویلی دی البانی په ضعیفو کی (۲۱۵۷) چی داموضوعی دی. والله اعلم

(۱). ددی راوی ابن عدی دی دایی ذکر کړی دی په الکامل کی (۳۰۲۱۴) اوپه الموضوعات دابن جوزی کی (۱۲) ص ۴۲۸ او ویلی یې دی چی دا حدیث نه دی صحیح درسول الله ﷺ څخه.

(۲). داصحیح حدیث دی داڅه جزء دی دیواورد حدیث څخه تخریج ددی کړی دی امام بخاری په کتاب الصلاة کی، باب کیفیت الصلوات المفروضة فی الاسراء (۳۴۹۱۱) اوطراف ددی په (۱۴۳۴، ۳۴۳۲) اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۱۷۱۲، ۲۲۳) او احمد په (۱۴۳۱۵، ۱۴۴).

باندي اودا مناسبه ده، ولي چي الله ﷺ پيدا كړي دي آدم په خپلو لاسونو سره اوصورت يې وركي په خپلو لاسونو (يعني په خپل قدرت سره) اروح يې په كي خپله اچولي دي. نوالله ﷺ به نه وو چي پيداكوي به يې نبائسته شيان.

اودارنگه روايت نقل سوي دي دعبدالله بن عمر خخه او دابن عمر خخه هم داسي روايت دي مرفوعاً اوموقوفاً په دواړو صورتونوكي: كله چي الله ﷺ جنت جوړكي نوملائكو ورته وويل چي اي زموربه وگرخوه دازمور دپاره ولي چي تاگرخولي دي آدم ﷺ لره دنيا او هغه په هغه كي خوراك اوچنباك كوي، نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي زمادي په خپل عزت اوجلالات باندي قسم وي چي زه به دننه كوم په دي كي نيكان اوصالحين، يعني داجنت دصالحينو دپاره جوړدي (۱) دارنگه په بل روايت كي رسول الله فرمايلي دي: يقيناً الله ﷺ پيداكړي دي آدم ﷺ په صورت خپل باندي (يعني دبل چاپه صورت نه وو) (۲) پردي حديث باندي ډير اوږد بحث سوي دي چي داخاي دتفصيل نه دي.

وفات د آدم ﷺ او وصيت دهغه خپل زوي شيث ﷺ ته

معني دشيث: دالله ﷺ هبه (يعني دالله ﷺ وركړه)، اوداورته حكه ويل كيږي چي دا الله ﷺ آدم ﷺ ته هبه كړي وو وروسته دوفات دهابيل خخه، ويلي دي ابوذر رضيه الله عنه په حديث خپل كي په نقل كولو سره درسول الله ﷺ خخه: يقيناً الله ﷺ نازل كړي دي دآسمان خخه (۱۰۴) صحيفي، اودهغه خخه يې په شيث ﷺ باندي (۵۰) صحيفي نازل كړي دي.

ويلي دي محمد ابن اسحاق: كله چي حاضرسو آدم ﷺ ته مرگ نووصيت يې وكى شيث ﷺ ته او هغه ته يې ونبووله دشپي اودورخي گينتي، ااورته يې ددغو وختونو عبادتونه هم ورته ونبووله، ااورته يې داهم ويل چي په وروسته وخت كي به طوفان راخي. اوويل سوي دي چي دبنی آدم دنسب خاتمه په شيث ﷺ باندي سوي دي اونور اولاد دآدم ﷺ ټول مړه سوي دي اونستي سوي دي. والله اعلم. اوكله چي وفات سوآدم ﷺ نووه ورخ دجمعي رالي ورته ملائكي سره دخشويانو او كفن دطرفه دالله ﷺ دجنت خخه او عزتمندي كي په دي كي شيث ﷺ اوده ته يې وصيت وكى. ابن اسحاق وايي: تندر ونيوي لمر اوسپوږمي تر (۷) ورخو اوشپو پوري. اودارنگه ويلي دي عبدالله بن الامام احمد په نقل كولو سره دهدبه بن خالد خخه دي نقل كوي دحماد بن سلمه خخه دي نقل كوي دحميد خخه دي نقل كوي دحسن خخه دي نقل كوي ديحيي خخه دي نقل كوي دابن ضميره السعدي خخه دي

(۱). روايت ددي ذكر كړي دي عثمان بن سعيد الدارمي دعبدالله بن عمر خخه مرفوعاً اوداصحيح دي، همدارنگه ذكر ددي ابن كثير په البدايه والنهيه كي (۵۵۱) هم كړيدي.

(۲). داخه حصه ده دحديث خخه تخريج ددي كړي دي بخاري په كتاب الاستئذان كي، باب بدء السلام (۱۱۲۲۲۷) اومسلم په كتاب البرو الصله كي، باب النهي عن ضرب الوجه (۱۲۲۱۱۲) اواحمد (۲۲۲۱۲) دابي هريره خخه.

وايي ما وليدي يوشیخ په مدینه منوره کی خبری یې کولی مادهغه په باری کی پوښتنه وکړه نوخلگو راته وویل چی دا ابی بن کعب دی، نوده ویل: کله چی آدم ﷺ ته مرگ حاضر سو نوخپل زامنو ته یې وویل: ای زمابچو زما دجنت میوو ته زړه سوی دی. نودی وایی چی دده ځامن ولاړه چی دا میوی طلب کړی. نومخامخ سوی دوی ته په لاره کی ملائکی او ددوی سره دآدم ﷺ کفن او خوشبویانی وی، اودوی سره وو تېر، اوبیلچه. اوبچی. نودوی ورته وویل چی ای بنی آدمو تاسی څه غواړی اودڅه شی طلب کوی؟ دوی ورته وویل چی پلار زموږ ناجوړی دی اودهغه دجنت میوو ته زړه سوی وو، نودوی ملائکو ورته وویل چی ولاړ سی ستاسی پلار وفات سوی دی. کله چی دوی راله نوددوی پلار وفات سوی وو او کله چی دوی ولیده حواء نودوی یې وپیژنده. اوبیا داپیوسته سوه په آدم ﷺ پوری. نوآدم ﷺ ورته وفرمایل چی لیری سه زما څخه ولی چی زه ستا دوجی څخه دلته راغلی یم، نو یواځی والی راوله زما اودملائکو په مینځ کی، نودده څخه یې روح واخیسته او غسل یې ورکی اوکفن یې پر وپیچی او خوشبویانی یې پر ولگولی، اوقبریې ورته وکښی اولحدیې ورته جوړکی اودجنازی لمونځ یې ورکی اوبیایې قبرته داخل کی اوپه قبرکی یې کښیښووی اوبیایې خاوری پر ورواچولی، بیادی ملائکو وویل: ای بنی آدمو داستاسی طریقه ده په مرو کی (۱) اسناد ددی صحیح دی ده ته.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن عساکر دطریقې دشیبان بن فروخ څخه دی نقل کوی دمحمد بن زیاد څخه دی نقل کوی دمیمون بن مهران څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تکبیرات وکړه ملائکو په آدم ﷺ باندی څلور تکبیرات، اوتکبیرات به کوی ابوبکر پرفاطمه باندی اوتکبیرات به کوی عمر په ابوبکر باندی څلور واره، اوتکبیرات به کوی صهیب پرعمر باندی څلور واره. (۲) دا ویلی دی ابن عساکر. اوراوی ددی غیر دابن میمون څخه بل څوک دی نوبعضی ویلی دی چی ابن عمر دی. او اختلاف سوی دی په هغه ځای کی چی آدم ﷺ په کی دفن سوی دی نو مشهوره

(۱). ددی حدیث تخریج امام احمد کړی دی (۱۲۲/۵) اوهیثمی وایی په المجمع کی (۱۹۹/۸): روایت ددی کړی دی عبدالله بن احمد اوپه مسند الرویانی (۱۷/۳) کی مرفوعاً ذکر دی په دی لفظ سره: کله چی آدم ﷺ وفات سو نو ملائکو ولمبوی. اوبنی آدم ته یې وویل چی داستاسی طریقه ده په مرو کی. اودا ذکر کړی دی المقدسی په المختارات کی.

(۲). داضعیف حدیث دی راوی ددی ابونعیم دی چی دایی په الحلیه (۹۲/۴) کی ذکر کړی دی اوددی دپاره شاهد سته دحدیث دانس څخه چی روایت یې کړی دی حاکم په مستدرک کی (۳۸۵/۱) اوویلی یې دی چی داحدیث حسن اوصحیح دی اوشیخینو ددی تخریج نه دی کړی اوالمبارک بن فضاله داهل زهد اواهل علم والاو څخه دی اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیرکی (۴۱۲۰)، مگر دالبانی ضعیف کیدل دي حدیث لره صحیح نه دی، ځکه چی البانی ډیر صحیح حدیثونه ضعیف اودیر ضعیف حدیثونه قوی بللی دی. والله اعلم

خبره داده چې دی دفن سوی دی دهغه غرسره دکم سره چې دی دآسمان څخه راکښته سوی وو چې په هندوستان کی دی اوبعضی وایی چې دی په غردابی قیس کی دفن سوی دی کم چې په مکه کی دی.

اوویل سوی دی چې کله دنوح عليه السلام دطوفان زمانه وه نونوح عليه السلام آدم اوحواء دواړه په تابوت کی لوړ کړه اوپه بیت المقدس کی یې پټ کړه دانقل سوی دی دابن جریرڅخه اوابن عساکر دبعضو څخه روایت کړی دی چې ویل سوی دی چې سړیې دمسجد ابراهیم سره دی او دواړی پښی یې دصخره دبیت المقدس سره دی. اووفات سوی وه حواء دده څخه یوکال وروسته.

اواختلاف سوی دی دآدم عليه السلام په عمر کی: نوموړې مخکی ذکرکړه په حدیث دابن عباس کی اوپه حدیث دابی هریره کی مرفوعاً: چې په لوح محفوظ کی دده عمر زر کاله لیکل سوی وو اودا معارضه نه کوی دهغه څه سره چې په تورات کی ذکر دی چې ددی عمر (۹۳۰) کاله وو، ولی چې ددوی په قول کی طعن دی اودا مردود دی، ولی چې په دی کی خلاف سوی دی دهغه څخه کم چې زموړې په لاس کی حق دی اومعصوم دی دخطایانو څخه، اودارنگه جمع ددی ممکنه ده په مابین دتورات اوهغه څه کم چې په حدیث کی دی، ولی څه چې په تورات کی ذکر سوی دی که داچیری محفوظ وی نودابه حمل وی په موده داقامت ددی په محکمه کی وروسته دراکښته کیدلو څخه، اودا (۹۳۰) کاله په حساب شمسی سره صحیح دی اوپه حساب قمری سره (۹۵۷) کاله جوړیږی اودی ته به اضافت وسی دهغه (۴۳) کالو کم یې چې په جنت کی تیرکړی دی مخکی دراکښته کیدو څخه لکه څه رنگه چې ذکرکړی دی ابن جریر اوداسی نورو نوسی به داټول (۱۰۰۰) کاله.

اوویلی دی عطاء الخراسانی: کله چې وفات سو آدم عليه السلام ژړا وکړه په دی باندي مخلوقاتو (۷) ورځی، اوروایت ددی کړی دی ابن عساکر کله چې وفات سو آدم عليه السلام نو وسپارل سوه ټول کارونه شیث عليه السلام ته، اودی وو نبی په بیان ددی حدیث سره چې روایت یې کړی دی ابن حبان په صحیح خپل کی دابی ذر څخه مرفوعاً: چې نازل سوی دی پر ده باندي (۵۰) صحیفی. بیاجی کله وفات کیدی دی نووصیت یې وکی خپل زوی ته چې انوش دی نودی ټول کارونه کوله دخپل پلار څخه وروسته. بیادده څخه وروسته زوی دده قنین اوبیا دده څخه وروسته زوی دده مهلابیل. اودی هغه دی چې گمان پر کوی عجم دفارس چې داهغه سړی دی چې بادشاهی یې کړیده په (۷) واړو براعظمونو باندي، اودی اول هغه سړی دی چې ده درختی پری کړی وی اوابادیانی یې جوړی کړی وی اوغتی غتی قلعی یې جوړی کړی وی، اودا هغه سړی دی چې ده جوړ کړی دی بنار دبابل اوبنار دسوس الاقصی، او داهغه سړی وو چې ابلیس او دهغه ډله یې وشړله دمزکی څخه او دسمندر غاروته یې ولیږل او دغرونو سرونو

ته يې وشړل او ده قتل كړه ددوی مشران او مداوت وكی دده دولت (۴۰) كاله. او كله چي دى وفات سو نودده زوى (بیرد) دده په خای باندی ټوله عهده سمباله كړه اوبياچي كله ده ته مرگ رالی نوده وصیت وكی خپل زوى ته چي (خنوخ) دى چي هغه حضرت ادریس عليه السلام دى په مشهور قول سره.

ادريس عليه السلام

الله جل جلاله په قرآن كريم كى فرمايلى دى: **وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (۵۶) وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا (۵۷)**، (مريم ۵۲ \ ۵۷) ادریس عليه السلام ته الله جل جلاله نبوت ورکړی دى او په رښتنوالی سره، اودده خپل نوم خنوخ دى اودى په ستنه دنسبت دنبی صلى الله عليه وسلم كى راخي لكه څه رنگه چي دا قول كړی دى بل چا ماسوا دعلماوو دنسب څخه. اودى وو اول بنى آدم چي ورته نبوت ورکول سو وروسته دآدم عليه السلام څخه او وروسته دشيث عليه السلام څخه. او ابن اسحاق وايي چي دى اول سړی دى چي په قلم باندی يې خط ليكلى دى، اوده پيدا كړيده دزمانى دآدم عليه السلام څخه (۳۰۸) كاله.

اودارنگه ويلى دى يوى ډلى دخلگو چي دامشار اليه په حديث د معاويه بن الحكم السلمى كى دى چي كله پوښتنه وكړه درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په باره دخط بالرمل يعنى ليكل په شگو باندی اوفال نيول په هغه سره، نورسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چي دانبي وو چي ليكل به يې كول په شگو باندی اوپه هغه سره به يې فال نيوى نودچا خط چي دهغه سره برابرسي نو همدغه به وى (۱) اوډير خلگ دعلماوو دتفسير څخه اوداحكامو څخه داگمان كوى چي دى اول سړى دى چي ددوى په باره كى يې تكلم كړى دى، اوده ته يې نوم ورکړى دى دهرمس الهرامسه، اوپه دى پورى ددروغو خبرى تړى لكه څه رنگه چي يې دنورو انبياوو په سى اوعلماوو په سى اوحكماوو په سى دروغ ويلى دى.

اودا قول دالله جل جلاله (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دى لكه څه رنگه چي ثابت سوي دى دا په حديث دصحيحينو كى په حديث داسراء كى چي رسول الله صلى الله عليه وسلم تيرسو په دوى باندی اودى وو په څلورم آسمان كى. اودارنگه يې آيت ذكر كړى دى ابن جرير په نقل كولو سره دانس څخه چي هغه نقل كوى دعبد الاعلى څخه دى نقل كوى دابن وهب څخه دى نقل كوى دجرير بن حازم څخه دى نقل كوى داعمش څخه دى نقل كوى دشمر بن عطيه څخه دى نقل كوى دهلال بن يساف څخه دى وايي چي پوښتنه وكړه ابن عباس دكعب څخه اوزه حاضر و په هغه خای

(۱). داصحيح دى تخريج ددى مسلم كړى دى په: كتاب المساجد كى، باب تحريم الكلام فى الصلاة (۲۳۱۵) او ابوداود په كتاب الصلاة كى، باب تسميت العاطس فى الصلاة (۹۳۰۱۱) اوالنسايي په كتاب السهو كى، باب الكلام فى الصلاة (۱۲۷۱ ۱۳)، او احمد په (۴۴۷۱۵) كى ذكر كړى دى.

کي: نوورته ويې ويل چي څه مراددي دالله ﷺ په باره دادريس ﷺ کي په دي قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) نوکعب وويله: هرڅه چي ادريس ﷺ دي نوالله ﷺ ده ته وحی وکړي چي زه به تاته لوړوم هره ورځ په شان دعمل دآدم ﷺ. ولي چي دي دخپل زماني شخص وو، نورالي ده ته دوست دده دملائکو څخه اوورته يې وويل: چي الله ﷺ ماته دا وفرمايل نو خبري يې وکړي تردی چي زيات سي عملاً. نودی يې لوړ کي په منح ددواړو وزرو کي او آسمان ته يې وخيژوي کله چي دي ورسیدی څلورم آسمان ته نويو ځای سو دده سره ملك الموت په منعه، نوخبره يې وکړه دملك الموت سره په باره دهغه کي چي دادريس ﷺ سره يې پکښي خبري کړي وي، نو ويې ويل چي څه سو ادريس؟ دي زماپر ملا باندي دي. نو ورته ويې ويل چي څومره عجيبه کاردي زه خوراليرل سوي يم دده مرگ دپاره چي زه دده څخه روح قبض کړم په څلورم آسمان کي نو ما وويل چي زه څه رنگه قبض کړم دهغه څخه روح حالانکي هغه په محکه کي دي؟ نوروح يې ځيني واخستي په څلورم آسمان کي نوددي وچي الله ﷺ فرمايلي دي چي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا).

اودارنگه روايت ذکرکړي دي ابن ابی حاتم په خپل تفسيرکي. نودی لوړسو نو وويل دغه ملائکي ته. چي ته پوښتنه وکړه زما دپاره دملك الموت څخه چي زما څومره عمرپاته دي؟ نوده وويل چي ماته پته نسته تردی چي زه وگورم، نوکله چي يې وکتل نو ورته ويې وويل چي ته زما څخه پوښتنه کوي دهغه سړي په باره کي چي دهغه دسترگي درپ هومره وخت نه دي پاته، نوکله چي وکتله دي ملائکي دخپل وزر لاندي نو دده څخه روح اخستل سوي وو اوده ته پته هم نه وه. دا اسرئيليات دي، اوپه بعضو ددي کي نکارت دي.

اوويلي دي ابن ابی نجیح په نقل کولو سره دمجاهد څخه په دي قول دالله ﷺ کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي ادريس ﷺ هم لوړ سوي دي آسمان ته په دي حال کي چي هغه نه وو مړ په شان دعيسي ﷺ اوپه دي خبره کي چي هغه تراوسه پوري نه دي مړنوپه دي قول کي نظردي. اوکه مراد داسي چي دمزکي څخه ژوندي لوړ سوي دي اوبيا هلته وفات سوي دي نودا منافي نه ده لکه څنگه چي مخکي په قول دکعب الاحبار کي ذکرسو.

اوويلي دي عوفی په نقل کولو سره دابن عباس څخه په باره ددي قول کي (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) لوړسو دي (۲) آسمان ته نوهلته وفات سو اوهمدارنگه نقل کړي دي ضحاک. اومتفق عليه حديث کي دا ذکر دي چي دي په څلورم آسمان کي وفات سوي دي اوداصحيح قول دي اوداقول دمجاهد دي اوويلي دي حسن بصري (وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) دي وايي چي جنت ته.

اوبعضو ويلي دي: چي دي لوړ سوي دي په ژوند دپلار کي چي (يردبن مهلاييل) دي. والله اعلم، اوبعضو داويلي دي چي ادريس ﷺ مخکي دنوح ﷺ څخه نه وو. بلکي دي په بني

اسرائيلوکی وو. او ویلی دی امام بخاری په ذکر کولو سره دابن مسعود او ابن عباس څخه چی الیاس هم دا ادريس عليه السلام دی او دلیل یې نیولی دی په هغه چی په حدیث دزهري کی دی چی نقل کوی دانس څخه په باره داسراء کی چی ذکر سوی دی: کله چی تیرسو رسول الله صلى الله عليه وسلم نوورته وویل چی سلامتیا دی وی په زوی صالح باندی اونیی صالح باندی. اونه دی یې ویلی لکه څه رنگه چی ویلی وه ابراهیم او آدم عليهما السلام نودوی وایی چی دانه دی په نسب درسول الله کی که چیری وای نوده به ورته هم داسی ویلی وای لکه څه رنگه چی ورته ابراهیم او آدم عليهما السلام ویلی دی اودا په دی باندی دلالت نه کوی ولی چی اکثر دراوی څخه څه ناڅه هیرسی، یاداسی کیدی سی چی ده ورته دوجی دعا جزی څخه ویلی وی، اوځان ته نسبت په لحاظ دپلار والی اودمشری نه کوی لکه څه رنگه چی آدم عليه السلام ته یې دابو البشر اسم کنیه ورکړیده، اوبراهیم ته خلیل الله اودا لوی اولی العزم والا دی وروسته ترمحمد رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه. پر دوی ټولو باندی دی دالله جل جلاله رحمتونه وی.

قصه د نوح عليه السلام

دده نوم اونسب، دده خپل نوم: نوح بن لامك بن متوشلخ بن خنوخ چی دا ادريس عليه السلام دی بن یرد ابن مهلاييل بن قینن ابن انوش بن شيث بن آدم عليه السلام دی. ددوی پیدائش دآدم عليه السلام دوفات څخه یوسل شپيته کاله وروسته سوی دی لکه څه رکم چی دا ذکر کړی دی ابن جریر اوداسی نورو اوپه تاریخ داهل کتابوکی دده اودآدم عليهما السلام دپیدائش په مینځ کی یوسل او شپور څلویښت کاله فاصله ده، او حافظ ابوحاتم بن حبان ویلی دی په صحیح خپل کی په نقل کولو سره دمحمد بن عمر وبن یوسف څخه دی نقل کوی دمحمد بن مالک بن زنجویه څخه دی نقل کوی دابوتوبه څخه دی نقل کوی دمعاویه بن سلام څخه دی نقل کوی دخپل ورور څخه چی زید ابن سلام دی، دی وایی چی ما اوریدلی دی دابا سلام څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابوامامه څخه دی وایی چی یوسړی وویل: ای رسول الله صلى الله عليه وسلم: ایا آدم عليه السلام نبی وو؟ نبی صلى الله عليه وسلم ورته وفرمایل چی هو! داسی نبی دی چی خبری ورسره هم سوی دی. نویایی ورته وفرمایل چی دده اودنوح عليهما السلام په مینځ کی دخومره وخت فرق دی؟ نورسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل چی: شل پیړی: (۱)، دا په شرط دمسلم سره دی اوبخاری ددی تخریج نه دی کړی. اوپه صحیح البخاری کی دابن عباس رضی الله عنهما څخه نقل سوی دی چی رسول الله فرمایي: چی دآدم اونوح عليهما السلام په مینځ کی لس پیړی وی اودوی ټول پر اسلام

(۱). روایت ددی طبرانی کړی دی په الکبیرکی (۸ح ۷۵۴۵، او هیثمی ویلی دی په المجمع کی (۲۱۰۱۸) راوی ددی طبرانی دی. او ویلی دی ابن کثیر په البدایه والنهایه کی (۱۰۱۱۱) چی دا په شرط دمسلم سره دی او تخریج ددی دبخاری دی.

باندی وه (۱) که چیری مراد دقرن خخه سل کاله سی، لکه خنګه چی دامشهوره ده په خلګو کی نوددوی په مینخ کی به زرکاله سی اودا محاله نه ده، خو منافی نه ده چی دا سی ډیر لکه خه رنگه چی ویلی دی ابن عباس په قید داسلام کی، کیدی سی چی ددوی په مینخ کی بل شان قرون وی چی متاخروی اونه وی په اسلام کی، لیکن حدیث دامامه دلالت کوی په حصر کولو ددی په شلو پیړیو کی، اوزیات کړی دی ورسره ابن عباس داهم چی ټول په اسلام باندی وه، اوداپه دی وجه رد دی په هغه چا باندی چی بعضی تاریخ دانانو داګمان کړی دی چی قابیل اودهغه ځامنو داور عبادت کوی. واللہ اعلم بالاصح. اوکه چیری دقرون خخه مراد قومونه دخلګو سی لکه خه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ (الاسراء \ ۱۷)، اوداقول دالله ﷺ: ثُمَّ أَتَشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخِرِينَ (المومنون \ ۳۱) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (الفرقان \ ۳۸) اودارنگه یی ویلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ (مریم \ ۷۴)، اودارنگه قول درسول الله ﷺ: خیر القرون قرنی.... نو وه قومونه مخکی دنوح ﷺ خخه چی ډیر عمرونه به یی تیروول نوپه دی وجی دآدم ﷺ او دنوح ﷺ په مینخ کی زرګونو کالونه تیرسوی دی. واللہ اعلم، اونوح ﷺ هغه وخت الله ﷺ راولیږی چی کله دبتانو عبادتونه شروع سوی وه اوخلګ ټول په کفر اوپه ګمراهی کی اخته سوی وه، نورا ولیږی الله ﷺ نوح ﷺ رحمت دپاره دبندګانو، نودی وو اول رسول چی الله ﷺ مبعوث کی مزکی والاوته لکه خه رنگه چی به ویل کیږی په ورځ دقیامت کی په موقف کی به دده قوم ته بنو راسب ویل کیږی لکه خنګه چی دا ذکر کړی دی ابن جبیر او داسی نورو اواختلاف سوی دی ددوی په عمرکی کله چی دارسول مبعوث سو نوبعضی وایی چی دی دپنځوسو کالو وو اوچا ویلی دی چی د (۳۵۰) کالو وو اوچا ویلی دی چی دی د (۴۸۰) کالو وو داقول نقل کړی دی ابن جریر اوده نقل کړی دی دابن عباس خخه. اود ذکر کړیده الله ﷺ دده قصه اوهغه چی دده دقوم سره سوی دی، اوهغه چی نازل سوی دی پرهغو باندی عذاب دطوفان، اوپه کمه طریقه چی محفوظ سو دی اودده سره چی نور څوک په کبستی کی وه، نوپه سورة الاعراف اوسورة یونس اوهود اوالانبياء اوالمومنون او الصافات اواقترت کی ذکرسوی دی اوناقل سوی دی دده په باره کی یومکمل سورة، نو

(۱). دامونه دی پیدا کړی په بخاری کی مگر روایت ددی نقل کړی دی حاکم په مستدرک کی (۲ \ ۵۴۶) دطریقی دابی نصرمحمد بن احمد بن عمر الخفاف خخه چی دی نقل کوی داحمد بن سلمه خخه دی نقل کوی دمحمد بن البشار خخه دی نقل کوی دابو داود خخه دی نقل کوی دهمام خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دعکرمه خخه دی نقل کوی دابن عباس ﷺ خخه دی وایی چی: وو په مینخ دنوح اوآدم ﷺ کی لس پیړی دټول وه په شریعت دحق باندی نو دوی اختلاف وکی نو وروسته راولیږل الله ﷺ پیغمبران زیږی ورکونکی او بیرونکی. دا حدیث صحیح دی په شرط دبخاری باندی.

اللہ ﷻ پہ سورة الاعراف کی فرمایلی دی: لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (۵۹) قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۶۰) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۶۱) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأُنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۲) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۶۳) فَكَذَّبُوهُ فَانجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (۶۴) (الاعراف ۲۵-۱۵۹)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة يونس کی فرمایلی دی: وَاثَلَّ عَلَيْهِمْ نَبَأُ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ (۷۱) فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۷۲) فَكَذَّبُوهُ فَانجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافًا وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذِرِينَ (يونس ۷۳-۱۷۱)، اودارنگہ اللہ ﷻ پہ سورة هود کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ (۲۵) أَنْ لَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ (۲۶) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَائِنَا وَإِنَّا لَنَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةٌ مِنْ عِنْدِهِ فَعَمِيتْ عَلَيْكُمْ أَنْزَلْنَا مُكْمُوهُمَا وَاتَّمَّ لَهَا كَارِهُونَ (۲۸) وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (۲۹) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ طَرَدْتُهُمْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۳۰) وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۳۱) قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۲) قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (۳۳) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۳۴) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرَمُونَ (۳۵) وَأَوْحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئَسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (۳۶) وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۳۷) وَيَصْنَعِ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (۳۸) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (۳۹) حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا

اَحْمَلُ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (۴۰)
 وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (۴۱) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ
 كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِى مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲) قَالَ سَأُوِي
 إِلَى جِبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ
 الْمُعْرَقِينَ (۴۳) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
 الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۴۴) وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ
 وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (۴۵) قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلِنِ مَا لَيْسَ لَكَ
 بِهِ عِلْمٌ إِنَّي أَخَافُ أَنْ تُكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۴۶) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ
 وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنُ مِنَ الْخَاسِرِينَ (۴۷) قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ
 مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سَمِعَتْهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مَنَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۴۸) تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ
 تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (۴۹)، (هود ۲۵ ۴۹)، اودارنگه الله
 ﷺ په سورة الانبياء كى فرمايلى دى: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
 الْعَظِيمِ (۷۶) وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمٍ سَوَاءٍ فَأَعْرِفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ، (سورة
 الانبياء ۷۷ ۷۷)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلى دى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا
 اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۲۳) فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ
 أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۲۴) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ
 جِنَّةٌ فُتِرَبِّصُوا بِهِ حَتَّى حِينٍ (۲۵) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا
 وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ
 وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ (۲۷) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ
 لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي
 ذَلِكَ لآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ، (المومنون ۱۲۳ ۳۰)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای كى فرمايلى
 دى: كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحِ الْمُرْسَلِينَ (۱۰۵) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۰۶) إِنَّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
 (۱۰۷) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ (۱۰۸) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۰۹)
 فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ (۱۱۰) قَالُوا أَنْزَلْنَا لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْدَلُونَ (۱۱۱) قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
 (۱۱۲) إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَى رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ (۱۱۳) وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۴) إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ

مُبِينٌ (۱۱۵) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (۱۱۶) قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۸) فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ، (الشعراء ۱۱۰۵-۱۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (۱۴) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، (العنكبوت ۱۱۴-۱۵)، اودارنگه الله ﷺ پہ بل حای کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلْنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (۷۶) وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (۷۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۷۸) سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ (۷۹) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۸۱) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (الصفات ۷۵-۸۲)، اودارنگه الله ﷺ پہ بل حای کی فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ (۹) فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ (۱۳) تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (۱۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۱۷-۱۹)، اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱) قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (۳) يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا (۵) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا (۶) وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (۷) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (۸) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (۹) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (۱۰) يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا (۱۱) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا (۱۲) مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا (۱۳) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (۱۴) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا (۱۵) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (۱۶) وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (۱۷) ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (۱۸) وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بَسَاطًا (۱۹) لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (۲۰) قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا (۲۱) وَمَكَرُوا مَكْرًا كِبَرًا (۲۲) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَئُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (۲۳) وَقَدْ أَضَلُّوا

كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا (۲۴) مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (۲۷) رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (۲۸) (سورة نوح داول خخه تراخره پوری) ددی آیتونو وضاحت او مکمل تفسیر مور په تفسیر کی کری دی. او ذکر به کو داتولی قصی چی په مختلفو آیتونو کی دی او هغه احادیث به هم ذکر کوو کم چی پردی باندی دلالت کوی. او الله ﷻ دده مدحه په مختلفو حایونو دقرآن کریم کی ذکر کوی.

نوالله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا (۱۶۳) وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا (۱۶۴) رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِنَاسٍ لِيَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، (سورة النساء ۱۶۳-۱۶۴)، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (۸۳) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمَنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، (سورة الانعام ۸۳-۸۷)، اودارنگه الله ﷻ په بل حای کی فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (التوبة ۷۰)، اومخکی ذکر سوه قصه دده په سورة یونس کی او په سورة هود کی، اوسورة ابراهیم کی الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ، اودارنگه الله ﷻ په بل سورة کی فرمایلی دی: ذُرِّيَّةٌ مِنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (الاسراء ۳)، اوهم په دی سورة کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (الاسراء ۱۷۸)، اومخکی تیره سوه قصه په سورة انبياء کی او په سورة المومنون کی او په سورة الشعراء کی.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (سورة الاحزاب ۷)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ (۱۲) وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ (۱۳) إِنَّ كُلًّا إِيَّاكَ كَذَّبَ الرَّسُلَ فَحَقَّ عِقَابُ، (سورة ص ۱۱۲-۱۴)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادُلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (۵) وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (سورة غافر ۱۵-۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی داسی فرمايلي دي: شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ (سورة شوریٰ ۱۳)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرَّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (سورة ق ۱۱۲-۱۴)، اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (سورة الذاريات ۴۲)، اودارنگه الله ﷺ په بل حای کی فرمايلي دي: وَقَوْمُ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَمَ (سورة النجم ۵۲) اوددی قصه په سورة القمر کی ذکرده.

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (سورة حديد ۲۶). اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي په بل حای کی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً نُوحٍ وَامْرَأةً لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ (سورة التحريم ۱۰-۱۱).

اوهرخه چی مضمون داحاديثو او دآثارو دی. نوهغه مور مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی: چی وو په مینخ دآدم ﷺ اونوح ﷺ کی فاصله دشلو قرونو اوداتول وه په حق اواسلام باندي: روايت ددی کړی دی بخاری اودامو هم ذکرکړه چی مراد دقرن خخه یاموده ده اویا قوم قبيله ده. بیا وروسته ددغو قرونو صالحو خخه داسی خلگ پیدا سوه چی عبادت به یې دبتانو کوی. او ووسبب ددی هغه چی ذکرکړی دی امام بخاری دحدیث دابن جریج خخه چی هغه نقل کړی دی دعطاء خخه اوهغه نقل کوی دابن عباس خخه په تفسیر ددی آیت کی: وَقَالُوا لَا تَنْزِيلَ آلِهَتِكُمْ وَلَا تَنْزِيلٌ وَدًّا وَلَا سَوَاعًا وَلَا يَعْوْثُ وَيَعُوْقُ وَنَسْرًا (سورة نوح ۲۳) ویل

سوی دی چی دانومونه د صالحینو دی د قوم دنوح عليه السلام څخه کله چی دوی وفات سوه نو و سوسه و کړه شیطان ددوی قوم ته چی دوی دی ورځی هغه ځای ته چی دوی به په کی کښی ناسته اونومونه یې ورکړه هغو ځایونو ته اودوی دغه کاروکی او ددوی هغه ځایونو ته به ورتلل اودهغه عبادت به یې نه کوی کله چی داهم مړه سوه او ددوی اولاد پیداسو نو علم ختم سوی وو نوهغوی ددی صالحینو عبادت شروع کی (۱) او ابن عباس وایی چی دا عبادت دبتانو وروسته دقوم دنوح څخه په عربو کی پیداسو. اوهم دارنگه ویلی دی عکرمه او الضحاک او قتاده او محمد بن اسحاق. او ویلی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره دابن حمید څخه دی نقل کوی دمهران څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دموسی څخه دی نقل کوی دمحمد بن قیس څخه دی وایی چی: داوو یوصالح قوم په مینځ دآدم عليه السلام اونوح عليه السلام کی، او وه ددوی دپاره اتباع چی ددوی اقتدا به یې کوله، کله چی دوی مړه سوه نوددوی مقتدیانو داویله چی که چیری موږ ددی صورتونه جوړکړو نوزموږ به عبادت ته ډیرشوق کیږی چی کله موږ ددی صورتونه گورو نوددی صورتونه یې جوړ کړه نوکله چی دوی هم مړه سوه او ددوی څخه وروسته خلگ راله نوهغوی ددی عبادتونه شروع کړه په و سوسه دابلیس لعین باندی اودایې ورته وویل چی ستاسی پلرونه ددوی عبادتونه کول او ددوی په واسطه یې بارانونه غوښتله، نودوی دوکه سوه ددی په و سوسی باندی اوددی عبادتونه یې شروع کړه، اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن ابی حاتم دعروه بن زبیر څخه چی دی وایی: ود اویغوث اویعوق اوسواع اونسر، داتول اولاد دآدم عليه السلام دی اومشر ددی (ود) دی.

اودارنگه ابن ابی حاتم وایی په نقل کولو سره داحمد بن منصور څخه دی نقل کوی دحسن بن موسی څخه دی نقل کوی دیعقوب څخه دی نقل کوی دابی المطهر څخه، دی وایی چی ذکر وسو دابوجعفر الباقر خواته دیزید ابن المهمل په دی حال کی چی ده لمونځ کوی کله چی دی دلمانځه څخه فارغه سو اومخ یې راواړوی نو ویې ویل چی تاسی ذکر دیزید ابن المهمل وکی، ایا داهغه سړی نه دی چی داوژل سوی دی په هغه محکه کی چی هلته اول عبادت دغیر الله سوی دی، دی وایی چی دوی ذکر دود وکی چی دایو صالح سړی وو او خپل قوم ته ډیر محبوب وو. کله چی دا وفات سو نودوی راتول سوه دده دقبر خوا ته، او مجمع یې داعتكاف په شکل ولگوله په محکه دبابل کی اوفریاد یې شروع کی پردی باندی، وروسته کله چی ولیدی ابلیس لعین ددی خلگو دا فریادونه نودوی ته دانسان په شکل رالی اودوی ته یې وویل چی زه ستاسی فریادونه وینم په دی سړی باندی، نو ایازه

(۱). ددی حدیث تخریج کړی امام بخاری په کتاب التفسیرکی، سورة نوح، باب (وداً ولا سواعا ولا یغوث و یعوق) (۴۹۲۰۱۸).

جوړنه کړم ستاسی دپاره یوشکل ددی چی تاسی ورته گوری؟ نودوی ورته وویل چی ولی نه. نودوی ته یې دهغه شکل جوړکی. نونبی ﷺ وفرمایل: چی دوی داشکل په خپل مینخ کی کښینبوی اودایې یادوی. بیا چی کله دی ابلیس ولیدی ددوی کار نودوی ته رالی او دوی ته یې وویل چی ایازه داشکل ستاسی دهریوه په کورکی جلا جلا جوړنه کړم چی تاسی یې په خپل کورکی یادوی، نودوی ورته وویل چی ولی نه. نونبی ﷺ وویل، چی دوی ته یې په هرکورکی جلا جلا شکلونه جوړکړه اودوی به په خپلو کورونو کی دایادول. بیانیې ﷺ وفرمایل: چی ددوی اولاد چی کله رالی نوهغوی یې ددی عبادتونه شروع کړه ماسوا دالله ﷻ څخه، نو وه اول هغه چی عبادت یې سوی دی ماسوا دالله ﷻ څخه (ود) دانوم دهغه بت دی چی دوی ورته (ود) وایه اوتقاضا ددی مخکنی عبارت داسوه چی وو هریوبت چی عبات به یې کیدی ددغه ډلو دخلگو څخه، اوداهم ذکرسوی دی چی څومره وخت تیریدی نودوی نور هم مضبوطی مجسمی ددی شکلونو جوړولی اوبیایې ددی عبادت شروع کی ماسوا دالله ﷻ څخه، او ددوی په دی عبادتونو کی ډیر مسلکونه دی چی هغه مور په تفسیرونو کی ذکرکړی دی. والله الحمد والمنة.

اودارنگه ثابت دی په صحیحینو کی درسول الله ﷺ څخه: کله چی درسول الله ﷺ خواته ذکر کوی ام سلمه اوام حبیبه دهغه کلیسا چی دوی لیدلی وه په حبشه کی، چی نوم یې ماریه وه اودوی دواړو ذکرکوی دهغه دحسن اودهغه دتصویرونو، نورسول الله ﷻ وویل چی داهغه خلگ دی چی په دی کی صالح سپی مړسی نو پرهغه لوړ دوی خای دعبادت جوړوی اوددوی تصویران جوړوی اوپه دغه کلیسا کی یې لگوی، داډیر بدترین خلگ دی په نزد دالله ﷻ باندی (۱)، اومقصود دادی چی کله فساد وغورول سو په مخکه کی او دبتانو عبادتونه عام سوه، نو راولیږی الله ﷻ خپل بنده اویغمبر نوح ﷺ چی دعوت به یې کوی دالله ﷻ دعبادت طرف ته چی دهغه شریک نسته، اومنع کول به یې دنورو دعبادت څخه نو وو اول رسول دی چی الله ﷻ رالیږلی دی مزکی والاووته.

لکه څه رنگه چی داثابت سوی دی په صحیحینو کی حدیث دابی حیان څخه دی نقل کوی دابی زرعه ابن عمروبن جریر څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په حدیث دشفاعت کی نورابه سی دوی آدم ﷺ ته اوورته وبه وایی چی ته ابو البشریې دتولو انسانانو پلار یې، تاپیدا کړی دی الله ﷻ په خپل لاس باندی (یعنی په

(۱). ددی حدیث تخریج بخاری کړی دی په کتاب الصلاة کی، باب هل تنبش قبور مشرکی الجاهلیة، ویتخذ مکانها مسجداً (۴۲۷۱) اوطراف ددی په (۴۳۴، ۱۳۴۱) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی ذکر کړی دی، باب النهی عن بناء المساجد علی القبور (۱۱۵)، اوالنسایې په کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب النهی عن اتخاذ القبور مساجداً (۷۰۳۱۲) کی راوړی دی.

خپل قدرت سره، او په تاکی یې خپل روح اچولی دی او امریې کړې دی ملائکو ته د سجدې تاته اوته یې په جنت کی اوسولی یې، اياته شفاعت نه کوی زموږ دپاره رب خپل ته؟ اياته نه گوری چی موږ په کم حال کی یو اوموږ ته څه رارسیدلی دی؟ نودی به وایی چی نن ورځ الله ﷻ داسی په غضب کی دی چی نه مخکی هیڅکله داسی غصه سوی دی اونه به ددی څخه وروسته هیڅکله داسی غوصه سی، اوزه منع سوی وم دخوراک ددرختی څخه نوهغه حکم مایوره نه کی. او وایی به نفسی نفسی یعنی نفس زما نفس زما، تاسی ولاړسی زما څخه ماسوا بل چاته، ولاړسی تاسی نوح ﷺ ته. نودوی به بیاراسی نوح ﷺ ته اوورته وبه وایی چی ای نوح ﷺ ته هغه سپری یې چی ته الله ﷻ اول پیغمبر لیرلی یې مزکی والوته اوتاته الله ﷻ شکر گزاربنده ویلی دی، اياته نه وینی چی داموږ په کم حال کی یو، اياته به زموږ دپاره شفاعت ونه کړی رب العزت ته؟ نودی به وایی چی نن ورځ رب زما داسی غصه دی چی نه مخکی ددی څخه داسی غوصه سوی دی اونه به وروسته ددی څخه داسی غصه سی، اودی به هم وایی چی نفسی نفسی. اودارنگه یې ټول حدیث ذکر کړی دی لکه څه رنگه چی ذکر کړی دی بخاری په قصه دنوح ﷺ کی. پس کله چی ولیرې الله ﷻ نوح ﷺ ده دعوت ورکی خلگو ته دعبادت دالله ﷻ طرف ته اوخلگ به یې منع کول دعبادت دنورو څخه اودشرك څخه دالله ﷻ سره اودبتانو دعبادت څخه اودوی ته به یې امرکوی ددی خبری چی دوی دالله ﷻ معرفت وپیژنی اودهغه وحدانیت وپیژنی، اوددی خبری دعوت به یې کوی چی نسته اله ماسوا دهغه څخه اونسته رب ماسوا دهغه څخه، لکه څه رنگه چی امرکړی دی الله ﷻ هغو رسولانو ته چی دده څخه وروسته دده په نسل کی راغلی دی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ (الصافات ۷۷) او الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (الحديد ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ (سورة النحل ۳۲)، او دارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مَنْ رُسُلْنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ (سورة الزخرف ۱۴۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ (سورة الانبياء ۲۵) اوددی دوجی نوح ﷺ خپل قوم ته وویل: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة المومنون ۲۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (سورة الاعراف ۲۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (۲) أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا (سورة نوح ۳۱) اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (سورة نوح ۱۴) نوددی څخه دا

معلومه سوه چي ده دوي ته هر قسم دعوت ورکړي دي دشپي اوورځي، په پته اوپه بنکاره، اوپه بیره ورکولو سره اوپه زیری ورکولو سره، اوپه دی طریقې کی یوه طریقہ هم کامیابه نه سوه، بلکی دوي په خپلو گمراهیانو کی نور هم سرکښه سوه او مشران ددوي به داویل: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الاعراف ۲۰) یعنی مشران ددوي به نوح ﷺ ت ویله: إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ يَقِينًا مَوْبٍ وینو تا په گمراهی بنکاره کی نوده ورته وویل چي: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۱) یعنی زه نه یم په گمراهی باندی هغه چي تاسی گمان کوی، بلکی زه په هغه سیده لاریم دالله ﷻ طرف ته هغه الله ﷻ چي یوشی ته وایی چي سه نوسی: أٰبَلِغْتُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (سورة الاعراف ۲۲) اودا شان درسول دی چي دی به وی بلیغ اوفصیح اوناصح او پوه شخص دالله ﷻ په باری کی، اودوي کافرانو به ورته ویله چي څه به یې ورته ویل: مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشْرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ أَتَّبِعُكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِادِي الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (سورة هود ۲۷) دوي به تعجب کوی په دی خبری باندی چي رسول دی بشر وی، اوسپک به یې کتل هغو کسانو ته چي دده تابعداری یې کوله اوویل به یې چي داخو زموږ څخه کښته خلگ دی اودا ضعفاء خلگ دی. اوقول ددوي چي (بادی الراي) یعنی صرف ستا دعوت په اوریدو سره یې ایجابت وکی بغیر دکتو څخه اوبغیر دنظر څخه په دی کی. اوهم پرهغه خبروبه یې طعن (یعنی پیغور ورکوی) دکمو په سبب چي مدحه او ستاینه سوی وه د (صحابو و کرامو) ولی چي حق بنکاره سی نوپه هغه کی دسوچ کوی هیڅ ضرورت نه وی، بلکی څنگه چي بنکاره سی نواتباع کول یې واجب دی: ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی (په تعریف دابوبکر ﷺ کی) چي ماچاته هم دعوت داسلام نه دی ورکړی مگر دهغه به په زړه کی تردد اوشک وو بغیر دابوبکر ﷺ څخه چي ده بغیر دڅه شک اوپښتنو څخه اسلام قبول کړی دی، اوهم په دی وجه دیوم الثقیفة په ورځ ددوي بیعت ډیرپه تلواری سره وسو بغیر دڅه فکر اوسوچ څخه، ولی چي افضلیت دده بنکاره وو او ظاهر وو په نورو صحابوو باندی، اوددی دوجی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چي کله به یې دلیکل کولو اراده وکړه دپاره دمقررولو دخلافت دحقدارانو هغه لیکل به یې پرینسول، اوبیایې وفرمایلی چي الله ﷻ اومومنان ټول انکارکوی په ماسوا دابوبکر ﷺ څخه، اوقول دکافرانو نوح ﷻ ته او دهغه تابعدارانوته: وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ يَعْنِي نَهْ دِي بِنَكَارَه سَوِي سَتَاسِي دِپَارَه يُوخَه خَاصْ كَار وروسته دايمان راوړلو څخه اونه ستاسی په موږ باندی څه فضل سته: بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (۲۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيْتِهِ مِنْ رَبِّي

وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مَكْمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ بلکي تاسی مور ته درواغجن بنکاری، اودا خطاب دنوح عليه السلام ډير درمی په اندازکی وو اونرمی به یې کوله په دعوت کی دحق طرف ته چی دوی دحق اړخ ته مایله سی لکه خه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى (طه \ ۴۴) اودارنگه یې په بل حای کی فرمایلی دی: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل \ ۱۲۵) اودی نوح عليه السلام به دوی ته ویله چی: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ (سورة هود \ ۲۸) یعنی دانبوت اورسالت: فَعَمَّيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْ مَكْمُوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود \ ۲۸) یعنی تاسی په دی حق بانندی پوه نه سواست اوهدایت مو حینی حاصل نه کی (أَنْزِلْ مَكْمُوهَا) (سورة هود \ ۲۸) یعنی آیازه تاسی مجبوره کوم پردی بانندی : وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (سورة هود \ ۲۸) یعنی زما په تاسی کی خه حيله نسته اوحال دادی چی تاسی بد گنونکی یاست ددی حق وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الشعراء \ ۱۰۹) یعنی زه ستاسی خخه ددی په بدله کی هیخ خه نه غواړم بلکه زه به دالله جل جلاله خخه ددی په بدل کی ثواب غواړم دهغه ذات خخه چی هغه بنه ورکونکی دی دهرچا خخه او هغه به ماته بنه راکی ترهغه چی تاسی یې ماته راکی.

اودارنگه قول دالله جل جلاله: وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّهُمْ مُلَأُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (سورة هود \ ۲۹) گواکی چی دوی طلب وکی دده دلیری والی ددوی خخه، اودوی ورسره وعده وکره اوپه دی خبره تولو اتفاق وکی چی دی خه خبره اوخه کار کوی نومور به دهغه خخه انکارکوو (أَنْتُمْ مُلَأُوا رَبِّهِمْ) یعنی دوی یې ویبرول چی تاسی که انکار وکی اوحق مو شاته وغورزوی نوتاسی به دالله جل جلاله خواته پیش کیږی. او ددی وجی خخه کله چی کفار دقریشودنبی عليه السلام خخه داوغوښتله چی دی دی دخان خخه سپک او کمزوری خلگ لیری کی، لکه عمار اوصهیب اوبلال اوحباب اوداسی نورسوه، نوالله جل جلاله منع کی دی ددی کار خخه، لکه خنگه چی مور بیان کره په سورة كهف کی اوپه سورة انعام کی: وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ (سورة هود \ ۳۱) یعنی ده وویل چی زه خو یورسول اوبنده دالله جل جلاله یم زه نه پوهیږم مگرپه هغه چی الله جل جلاله ماته رابنویلی دی اوزه په خان بانندی قادرنه یم مگرپه هغه چی الله جل جلاله پرقادر کړی یم اوخپل نفس ته دنفع اوضرر رسولو مالک هم نه یم مگر هغه چی الله جل جلاله وغواړی: وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ (سورة هود \ ۳۱) اوزه دانه وایم چی په دوی کی خیر نسته دالله جل جلاله په نزد بانندی په ورخ دقیامت کی، الله بنه

پوهیږی ددوی په زړونو باندی اوجزابه ورلره ورکی ددوی دنیتونو مطابق که په نیت کی خیروو نوخیر اوکه په نیت کی شروو نوجزابه هم دشر ورکول کیږی.

لکه څه رنگه چی دوی ویلی دی په نورو ځایونو کی: قَالُوا اَنْتُمْ لَكُمْ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْدَلُونَ (۱۱۱) قَالَ وَمَا عَلِمِيْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۲) اِنْ حَسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّيْ لَوْ تَشْعُرُونَ (۱۱۳) وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ (۱۱۴) اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ (سورة الشعراء ۱۱۱-۱۱۵) اودارنگه اوږده سوه زمانه ډیره ددوی په دی جنگونو کی لکه څه رنگه چی فرمایلی دی الله ﷻ: فَلَبِثَ فِيْهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِيْنَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُوْنَ (سورة العنكبوت ۱۴) ددی ډیری مودی تیریدو سره بیا هم ایمان قبول نه کی مگر لږو خلکو ددوی څخه، اووه به چی هریو نوی نسل راتلی نوهغه ته به مشرانو داوصیت کوی چی دده په دی خبری دی ایمان نه راوړی اودده مخالفت دی کوی. او ووه به پلار چی کله به بی زوی عاقل اوبالغ سو نووصیت به یې ورته کوی چی دنوح ﷺ په دین باندی به ایمان نه راوړی ترڅو چی ژوندی یې، اودا ددوی کار وو چی انکار به یې کوی په خپله اونورو ته به یې هم دانکار کولو ترغیب ورکوی اومنوع به یې کول داتباع دحق څخه، نوپه دی وجه نوح ﷺ عرض وکی خپل رب ته: وَلَا يَلِدُوْا اِلَّا فَاَجْرًا كَفٰرًا (سورة نوح ۲۷) اوددی وجی څخه وویل ورته دی کافرانو: قَالُوْا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَاَتْنَا بِمَا تَعَدُّنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (۳۲) قَالَ اِنَّمَا يٰتِيْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ (سورة هود ۳۲-۳۳) یعنی په هغه چی مادهغه ستاسی سره وعده کړیده په هغه باندی الله ﷻ قادر دی، ولی چی هغه داسی ذات دی چی هغه هیڅ شی نه سی عاجزه کولی. بلکه هغه داسی ذات دی چی یوشی ته وایی چی سه نو پس هغه وسی، وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِيْ اِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ (سورة هود ۳۴) یعنی څوک چی الله ﷻ گمراه کړیدی نوڅوک هم دانه سی کولی چی ده ته هدایت وکی الله هغه ذات دی چی چاته هدایت نصیب کوی اوچاته گمراهی، اوهغه داسی ذات دی چی څه غواړی هغه کوی، اوهغه غالبه اوحکمتونو والا ذات دی، اوپوه دی په هغه چاچی هغه مستحق دهدایت دی اوپه هغه چاچی هغه مستحق دعقوبت دی، اوهغه ذات لره دی حکمت بالغه، وَاَوْحِيْ اِلَيَّ نُوحٍ اَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ اِلَّا مَنْ قَدْ اٰمَنَ (سورة هود ۳۶) داتسلی ده دهغه خبرو څخه چی دهغه داږخه ده ته وسوی، فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ (سورة هود ۳۶) اودا تعزیه ده نوح ﷻ ته چی نور څوک ایمان نه راوړی ماسوا ددوی څخه چی کمو ایمان راوړی دی، اونه دی خفه کوی تا هغه چی وسو ولی چی کامیابی نژدی ده اودا خبربه حیران کی حیران کونکی:

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحِينَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ (سورة هود ۳۷) اودا ددی و جی خخه چی نوح ﷺ کله مایوسه سو دخپل قوم خخه چی دهغو نور اصلاح او کامیابی نه کیدله، اودایې ولیده چی په دوی کی نورخه خیرنسته، اودایې ولیده چی نور هغو ده ته هر قسم اذیت او تکلیفونه رسول په هره طریقی سره په قول او فعل دواړو سره اودده مخالفت یې کوی او تکذیب یې کوی دده، نودعا وکړه ده په عذاب راوستلو په دوی باندي دالله ﷻ خخه، او الله ﷻ دده دادعا قبوله کړه.

الله ﷻ فرمایلی دی : وَلَقَدْ نَادَانَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ (۷۵) وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الصافات ۷۲ ۷۵) اودارنگه یې په بل حای کی فرمایلی دی: وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (سورة الانبياء ۷۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ (۱۱۷) فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۷ ۱۱۸) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرْ (سورة القمر ۱۰) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِفُونَ (۲۷) فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكَ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنزِلِينَ (۲۹) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (۳۰) ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (۳۱) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيقَاتِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَكِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْعِدُكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هِيَ هَاتِ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ (سورة المومنون ۳۹ ۲۲) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْتَهُمْ يُصَلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح ۲۷ ۲۵). پس راتول یې کړه گناهونه ددوی او کفر ددوی په دوی باندي اوفسق اوفجور ددوی په دوی باندي، نو وروسته الله ﷻ امر وکی ده ته چی کبستی جوړه کی، او دا کبستی ډیره غټه وه، چی ددی مثال مخکی هم نه وو اوددی خخه وروسته هم نسته، او الله

ﷺ ورته وویل چی کله زما امر وسو اوزما غضب په دوی باندی نازل کیدی هغه غضب چی دمجرمانو څخه بیانہ لیری کیږی نوبیادی دوی ته په دی کښتی کی ځای مه ورکوی او واپسی به دوی خلگوته نه کوی، دایې ورته ددی وجی څخه وویل چی دعذاب په وخت کی بیا کیدی سی چی دده په زړه کی نرم والی راسی، ولی چی په کتلو او بیږیدلو کی ډیر فرق وی. نوددی وجه څخه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ (سورة هود ۳۷۸) اودارنگه یې فرمایلی دی: وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَعَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ (سورة هود ۳۸۱) یعنی دوی به استهزاء کوله ده نوح ﷺ په خبره باندی چی نوح ﷺ ورته دعذاب وینا کوله اودوی به داویل: قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (سورة هود ۳۸۱) یعنی موږ پناه غواړو ستاسی څخه اوتعجب کوو ستاسی په دی کفرکی پر همیشوالی باندی اوستاسی په دی ضد باندی چی داضد تقاضا دعذاب کوی په تاسی باندی: فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (سورة هود ۳۹۱) او وو ددوی داکفر غلیظ په دی دنیاکی اوداضد ددوی اوعناد ددوی په دی دنیاکی، اودارنگه ددوی داضد به په آخرت کی هم وی اوانکاربه کوی دراتگ دپیغمبر څخه دوی ته. لکه څه رنگه چی امام بخاری ذکرکړی دی په نقل کولو سره دموسی بن اسماعیل څخه دی نقل کوی دعبد الواحد بن زیاد څخه دی نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دابی صالح څخه دی نقل کوی دابی سعید څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چی رابه سی نوح ﷺ اوقوم دده په ورځ دقیامت کی، نووبه وایی الله ﷻ: آیاتا دوی ته دین رسولی دی اوبیان کړی دی تادوی ته؟ نونوح ﷺ به وایی چی هو! ای ربه زما. نوبیابه دده قوم ته وایی چی ده تاسی ته دین در رسولی دی؟ نودوی به وایی چی نه: موږ ته خوبالکل پیغمبر نه دی راغلی، نووبه وایی نوح ﷺ ته چی ستا دپاره شاهی کونکی څوک سته؟ نودی به ورته وفرمایې چی محمد ﷺ اومت دهغه، نودا امت دنبی ﷺ به وایی چی موږ شاهی ادا کوو چی ده ورته دین ورسولی دی.

اوداقول دالله ﷻ: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا (سورة البقره ۱۴۳) اودوسط څخه مراد عدل دی. پس دا امت به شاهی اداکی دخپل نبی په قول باندی چی هغه ریشتینی دی، په دی خبره چی الله ﷻ نوح ﷺ لیرلی وو په حق سره، اوناازل کړی یې وو په ده باندی حق بیاده امر کړی وو په هغه باندی خلگوته، اودایې رسولی وو خپل امت ته په اکمله طریقه سره، اوهرڅه چی ددوی دپاره به په کی خیر وو نوهغه یې ورته هم بیان کړی دی اوامرېې ورته کړی دی دهغه شی اوهر هغه کار چی

ددوی به په په کی نقصان وو نودهغه څخه یې منع کړی دی، اودا رنگه وو شان دتولو پیغمبرانو، تردی چی خپل قوم یې ددجال دفتنی څخه هم خبرکړی وو چی دهغه څخه ځان ساتی حالانکی چی دهغه په زمانه کی ددی دراوتلو هیڅ امکان نه وو بیا هم دده دشفتت او درحمت دوجی په خپل قوم بانندی دا یې ورته ویلی وه.

لکه څنگه چی امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبدان څخه دی نقل کوی دعبدالله څخه دی نقل کوی دیونس څخه دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دسالم څخه دی وایی چی ویلی دی ابن عمر: ولاړ سو رسول الله ﷺ دخلگو په مینځ کی نودالله ثناء او صفات یې بیان کړه. بیایې ذکر ددجال وکی نو ویې ویل: چی زه تاسی بیروم دهغه څخه، او نسته داسی یوپیغمبر چی خپل قوم یې دهغه څخه نه وي بیرولی. اودارنگه بیره ورکړه نوح عليه السلام خپل قوم ته، لیکن زه تاسی ته دهغه په باره کی یوقول وایم چی هغه چاهم نه دی ویلی خپل امت ته: تاسی ته پته سته چی هغه (پوند) دی یعنی یوه سترگه یې ده، اوالله جل جلاله اعور نه دی (۱) اوداحدیث په صحیحینو کی هم ذکر دی دحدیث دشیبان بن عبدالرحمن څخه چی هغه یې نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دابی سلمه بن عبدالرحمن څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایازه تاسی خبرنه کړم ددجال په باره کی دداسی خبری څخه چی دامخکی یونبی هم خپل قوم ته نه ده کړی؟ دی (پوند) دی اودی به راوړی دځان سره په مثال دجنت اودورځ کم ته چی دی جنت وایی هغه به جهنم وی، اوزه تاسی ته بیره درکوم ددی څخه لکه څنگه چی بیره ورکړیده نوح عليه السلام خپل قوم ته دالفظ دبخاری دی. (۲)

اوبعضو سلفو داسی ویلی دی: کله چی قبوله کړه الله دده دعا نو امریې ورته وکی چی یوه درخته اړه کی چی دهغه څخه بیا داکبستی جوړه کی، نودایې وکرله اوبیایې ورته سل کاله انتظار وکی، بیایې په سل کاله کی نجاری پر وکړه، اوبعضو ویلی دی چی په څلویښتو کالوکی. او ویلی دی محمد بن اسحاق دثوری څخه: اودا دساج لرگی درخته وه چی دایوه مشهوره درخته ده اوچا ویلی دی چی دا دچلغوزو درخته وه اوداپه نص دتورات کی ذکر دی، اوثوری ویلی دی چی: ده ته امر وسو چی ددی اوږدوالی دی (۸۰) گزه، اوددی دننه ځای او دباندی اړخ په تار کولو بانندی بندکی، او وگرزوی ددی سینه داسی چی اوبه شری

(۱). ددی حدیث تخریج امام بخاری کړی دی په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله عزوجل، ولقد ارسلنا نوحا الی قومه (۳۳۳۷/۲).

(۲). ددی حدیث تخریج کړی دی امام بخاری په کتاب احادیث الانبیاء کی، باب قول الله تعالی (ولقد ارسلنا نوحا الی قومه) ۳۳۳۸/۲ دطریق دی دابی نعیم څخه. اومسلم په کتاب الفتن کی، باب ذکر الدجال (۲۲/۱۸) دطریق دی دمحمد بن رافع څخه.

(يعنی سينه دې يې ورجگه اوتيره کړې ترڅو اوبه په آساني سره وڅيرلاي سي) اوقتاده (۱) ويلي دي چې وو ددي اوږدوالي (۳۰۰) گزه اوپلن والي ددي (۵۰) گزه اودي وايي چې دا قول په بناء دهغه دي چې ماليدلي دي په تورات کي. او حسن بصری ويلي دي چې ددي اوږدوالي (۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي (۳۰۰) گزه وو او ابن عباس وايي چې ددي اوږدوالي (۱۲۰۰) گزه وو اوپلن والي ددي شپيته گزه وو، او بعضو ويلي دي چې اوږدوالي ددي (۲۰۰۰) وو اوپلن وايي يې (۱۰۰) گزه وو اودوي ټولو ويلي دي چې لوړ والي ددي (۳۰) گزه وو اودا دري چته وه هريو چت (۱۰) گزه وو نو لاندني چت دپاره دحيوانانو وو مينځني چت دپاره دانسانانو وو اولور چت دپاره دمرغانو وو، او وه دروازه ددي په پلن والي کي.

دارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي (۲۶) فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا (سورة المومنون ۲۷/۲۶) يعنی زموږ امر دي تاته، اوپه کتلوسره زموږ ستا جوړولو ته، چې موږ تاته صحيح طريقه دجوړولو وښيو، فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ، (المومنون ۲۷/۲۶) نوپيش يې کي هغه لوی کار ده ته اوامري يې وکي چې کله عذاب په دوي راځي نوته داټول حيوانات او مرغان او هغه کسان چې ايمان يې راوړي دي هغه ټول ته په دي کبستي کي سپاره کړه ددي دپاره چې ددوي نسل پاته سي، اودايې ورته هم وويل چې خپل کورني هم دځان سره بار کړه مگر نه هغه چې په هغه باندي فيصله سوي وي. نو دوي بارکړه داټول په کبستي کي اوپه دي کافرانو باندي عذاب نازل سو، اودي ته يې امر کړي وو چې دا کافران به بيادي کبستي ته نه راځي کله چې په دي باندي عذاب راکبسته سي. لکه څه رکم چې موږ ددي بيان مخکي ذکر کي. او مراد په تنور سره په نيز دجمهورو باندي: مخ دمزکي مراد دي، يعنی راوتلي دا اوبه دمزکي دهر اړخ څخه تردي چې اوبه راوتلي دهغه تنورونو څخه چې هغه داور دپاره جوړسوي وه، اودابن عباس څخه نقل دي: چې دانتور يوه چينه ده په هند کي. اوشعبي ويلي دي چې دا په کوفه کي ده اوقتاده وايي چې دا په الجزيره کي ده. اوويلي دي علي بن ابي طالب تنور چاودلو دسپيدوته اوږنا ددي ته، يعنی ددي نور او ږنا ته يعنی په دي وخت کي ته دا ټول بار کړه په کبستي کي دهر يوه

(۱). د اقتاده زوی ددعامه بن قتاده بن عزيز ابو الخطاب السدوسي البصري دی، دی مفسر او حافظ وو، اوږوند وو امام احمد ويلي دي چې قتاده حافظ داهل بصری دی او وو دده سره علم په مفرداتو دلغت باندي او ورسره وو علم حدیثو دي وفات سوي دي په طاعون ناجوري سره. اودي پيدا سوي دي په (۲۰) هجري باندي اووفات سوي دي په (۱۱۸) هجري باندي اوبعضو ويلي دي چې په (۱۱۷) هجري باندي وفات سوي دي.

د جوړو څخه دوه دوه، اودا قول غريب دی یعنی په دی قول باندی اقوال دومره نسته. اودارنگه قول دالله ﷺ: حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (سورة هود ۴۰) داوو امر ده ته چی کله عذاب نازلیدی په دوی باندی چی بارکړی دی دهری جوړی څخه دوه دوه. اوپه کتاب داهل کتابو کی دا ذکر سوی دی: چی ده ته امر وسو چی بار کړی دځان سره دهغو حیواناتو څخه چی دهغه غوښه دخوړلو وی (۷) جوړی. اودهغه چی دهغه غوښه نه خوړل کیږی دوی دوی جوړی یونر اوبل ماده.

اودا بدل مفهوم دی دقول دالله ﷺ څخه اوحال داچی زموږ کتاب حق دی اوپه دی کی (اثنین) ذکر سوی دی که چیری داموږ وگرځوو مفعول به نوبیا برابریری. والله اعلم. اوبعضو دا ذکر کړی دی په روایت کولو سره دداین عباس څخه: چی اول دننه سویدی دی کبستی ته مرغان (در) مرغی چی دایو قسم مرغی ده اوپه حیواناتو کی آخر (خر) دننه سوی دی، اودننه سو ابلیس دی ته چی نبستی وو دخره په غوږ پوری ابن حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابی څخه دی نقل کوی دعبداالله بن صالح څخه دی نقل دلپث څخه دی نقل کوی دهشام بن سعد څخه دی نقل کوی دزیدبن اسلم څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: کله چی داخل کړه نوح ﷺ کبستی ته دوی دوی جوړی، نوخپلو ملگرو ورته وویل چی: موږ به څنگه مطمئن سو؟ اویایې داسی وویل چی ته به څنگه مطمئن سی په باره دحیوان کی حالانکه زموږ سره زمري هم سته په دوی کی؟ نوالله ﷺ پردې زمري باندی تبه راوسته، نودا وه اوله تبه په محکه کی چی الله ﷺ نازله کړه بیا دوی گیله وکړه دمورک څخه چی داخو زموږ ټوله خوراکه خرابوی. نوالله ﷺ دی زمري ته وحی وکړی نوده پرنجی وکی نودهغه څخه پیشی راووتله نودا مورک پټ سو ددی پیشو څخه، داحدیث مرسل دی، اودارنگه قول دالله ﷺ: وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ (سورة هود ۴۰) یعنی چی دچا دعا قبوله سویده په باره دکافرانو کی اودچا نه ده قبوله سوی لکه دنوح ﷺ دعا دخپل زوی دپاره چی (یام) دی دی هم غرق سوپه هغه عذاب کی (وَمَنْ آمَنَ) (سورة هود ۴۰) یعنی بارکړه په دی کی هغه چی په تاباندی یې ایمان راوړی دی ستا دامت څخه. دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (هود ۴۰) یعنی په دی دومره موده کی ډیر لږو خلکو ایمان راوړی. سره ددومره تکلیفونو چی سهار اومانام به یې دعوت کوی کله به یې بیره ورکوله دوی ته اوکله به یې زیری ورکوی کله به یې په نرمی سره دعوت کوی اوکله به یې تیزی کوله اوعلماوو اختلاف کړی دی په تعداد دخلگو کی چی دده سره په کبستی کی وه. نو ابن عباس ویلی دی چی (۸۰) سپری وه او ددوی سره

بنځي هم وي، او كعب الاحبار ويلى دى چې (۷۲) وه. او چاويلي دى چې (۱۰) وه او چاويلي دى چې نوح عليه السلام وو او دده درى ځامن وه او دده دځامنو بنځي يې ورسره دبنځي د(يام) كم چې انكار كړى وو، او ځان يې دنجات دلاري څخه واړوى، او په دى قول كې مخالفت دى دظاهر دآيت سره، بلكې دا آيت په دى باندې دلالت كوي چې دده سره دخپلي كورنى څخه ماسوا نور خلك هم وه. لكه څنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (سورة الشعراء ۱۱۸). اوويل سوي دى چې دا (۷) وه. اوهرڅه چې بنځه دنوح عليه السلام وه داوه مور دتولو بچيانو دنوح عليه السلام، حام، سام، يافث، يام، اودى ته اهل كتاب (كنعان) وايي اودا هغه وو چې غرق سوي وو په طوفان كې اوبل عابر وو. پس دامره سويدي مخكې دطوفان څخه اوبعضي وايي چې دامره سوي دى په طوفان كې اوداوه دهغو څخه چې پرده باندې هم دقول تسبيح سوي دى دوجي دكفر دده څخه. اوپه نزد داهل كتابو كې دى په كښتي كې وو. نودوى وايي چې احتمال لري چې ده وروسته كفر كړى دى، يادى انتظار كړى وي دقيامت. اوظاهر قول اولنى دى: لَا تَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (سورة نوح ۲۶)، اودا رنگه الله ﷻ فرمايلى دى: فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۸) وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (سورة المومنون ۲۸ \ ۲۹) په دى آيت كې يې امر كړى دى درب په حمد كولو باندې او شكر كولو باندې په دى خبره چې الله ﷻ ورته كښتي مسخره كړه اوده ته يې نجات وركى او فتح يې وركړه په قوم دكافرانو باندې اوسترگي يې ورلره يخي كړى په هلاكت ده هغو كافرانو چې دده درسالت تكذيب يې كوي اوخلاف يې كوي لكه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دى: وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (۱۲) لَسْتُمْ عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (۱۳) وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ (سورة الزخرف ۱۲ \ ۱۴).

اودارنگه به ورته امر كيدى ددعاگانو په اول اول وختونو كې: چې دى وي په خير اوبركت كې اوچي وي دده عاقبت ښه اومحمود، لكه څه رنگه چې فرمايلى دى الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته په وخت دهجرت كې: وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا (سورة الاسراء ۸۰) اوويلي دى نوح عليه السلام په وخت دوصيت كې هغه خلكوته چې ورسره په كښتي كې وه: اَرْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (سورة هود ۴۱) يعنى په نامه دالله ﷻ باندې دى ددى گرځيدل اوانتهاء ددى، إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ يعنى هغه ذات دردناك عذاب وركونكي دى سره ددى چې بخښونكي اومهربانه هم

دی، چې نه لیری کیږي عذاب ددی دظالمانو څخه، لکه څنگه چې یې داعذاب راکښته کړی وو په مخکه والاوو باندی چې عبادت یې دغیرو کړی وو.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ (سورة هود ۴۲) اودا په دی طریقې سره چې الله ﷻ بارانونه پر راکښته کړه داسی بارانونه وه چې نه مخکی داسی باران سوی وو اونه به وروسته داسی باران وسی اوامر وسو مزکی ته چې دهرایخ څخه اوبه راوباسه نوراوتلی اوبه دهرایخ دمزکی څخه. لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانتَصِرُ (۱۰) فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ (۱۱) وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (۱۲) وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسِّرِ (سورة القمر ۱۳۱۰) ددسر څخه مراد میخونه دی (تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا) (سورة القمر ۱۴) یعنی دازموږ په حفاظت باندی گرځی اوزموږ په چوکیداری اوزموږ په مشاهدی سره گرځی: جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرًا (سورة القمر ۱۴) ابن جریر دا ذکر کړی دی چې دا طوفان په میاشت د(آب) کی وو په حساب دقبطیانو (تاریخ الطبری ۱۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ (سورة الحاقه ۱۱) یعنی په کښتی کی: لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيهَا أُنْذُنٌ وَأَعْيَةٌ (سورة الحاقه ۱۲) ویلی دی یوی ډلی دمفسرینو: چې لوړی سوی وی اوبه هغه لوړ غر دمزکی ته (۱۵) گزه. اوداقول په نزد داهل کتابوهم دی، اوچاویلی دی چې (۸۰) گزه اوعامی سوی وی دا اوبه هرطرف ته چې یوه حصه ددنیا نه وه پاته مگر په هغه کی به اوبه وی اویوزنده سرهم په دی کی نه سو پاته نه غټه درخته نه کوچنی. ویلی دی امام مالک دزید بن اسلم څخه وه دهغه زمانی خلگ چې قبضی یې کړی وی په غرونو باندی اوغندیو باندی. اوعبدالرحمن ویلی دی چې نه وه په مخکه کی یوه غونډی مگر په هغه باندی به قبضه سوی وه، دادواړه روایتونه نقل کړی دی ابن ابی حاتم.

وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْمَاهِ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (۴۲) قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (سورة هود ۴۲ ۴۳). اودا زوی (یام) وو چې ورور دحام اوسام اویافت وو، اوویل سوی دی چې نوم دده (کنعان) وو اوداوو کافر، اوکاربه یې کوی غیر صالح، اوده به خلاف کوی دخپل پلار سره په دین کی، نوهلاک سو دهغو سره چې هلاک سوه. اوپه تحقیق سره نجات پیداکی هغه کسانو چې غیر دنسب څخه وه ځکه چې ورسره په دین اومذهب کی موافق وه. وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة هود ۴۴) یعنی کله چې فارغه سوه دمزکی والاوو څخه اوڅوک هم

په کی پاته نه سو دهغو څخه چی عبادت به یې کوی دغیرالله، نوامروکی الله ﷺ مزکی ته چی خپل اوبه راکش کړی، اوامر یې وکی آسمان ته چی باران بندکړه (وَعِیْضَ الْمَاءِ) یعنی کمی سوی دهغه څخه چی څومره وی د(وَقُضِيَ الْأَمْرُ) یعنی واقع سو پرهغه چی ورته په مقدر کی لیکل سوی وو وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ یعنی موږ به ورته په ژبه دقدرت داوایو چی لیری والی دی وی دوی لره درحمت او مغفرت څخه.

لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (سورة الاعراف \ ۲۴) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خُلَافًا وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (سورة یونس \ ۷۳) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (سورة الانبياء \ ۷۷) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۱۹) ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدَ الْبَاقِينَ (۱۲۰) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۲۱) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۱۹ \ ۱۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (سورة العنكبوت \ ۱۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ (سورة الشعراء \ ۲۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (۱۵) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ (۱۶) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر \ ۱۷ \ ۱۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أَغْرَقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا (۲۵) وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (۲۶) إِنَّكَ إِنْ تَذَرْتَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فِاجِرًا كَفَّارًا (سورة نوح \ ۲۵ \ ۲۷).

اوپه تحقیق سره قبوله کړه الله ﷺ دعادده، نوپاته نه سو په مخ دمزکی کی یو اودارنگه روایت ذکرکړی دی دوو امامانو چی ابوجعفر بن جریر دی او ابو محمد بن ابی حاتم دی په تفسیرونو خپلو کی دطریق دی یعقوب بن محمد بن الزهري څخه چی دی نقل کوی دقائد چی مولی دعبده الله بن ابی رافع دی دی نقل کوی دابراهیم بن عبدالرحمن بن ابی ربیع څخه چی ده ته خبر ورکړی دی ام المومنین عائشه چی دی ته خبر ورکړی دی نبی ﷺ چی فرمایلی یې دی: که چیری رحم کړی وی الله ﷺ په یوه سپی باندي دقوم دنوح ﷺ څخه نو رحم به یې کړی وی په مور دماشوم باندي ویلی دی رسول الله ﷺ چی نوح ﷺ په خپل قوم کی (۱۰۰۰) کاله تیرکړی دی مگر (۵۰) کاله کم اوشنی کړی یې دی (۱۰۰) کاله درختی، نوداغتی سوی اوخپری وری سوی هراړخ ته، بیایې پرېکړی دا اوکښتی یې ترینه جوړه کړه

نودا کافران به په ده باندې تیریده اوتوقی اومسخری به یې کولی، او ورته ویل به یې چې داکبنتی گرزوی په وچه کو اودابه څه رنگه گرزوی؟ نونوح عليه السلام به ورته ویله چې تاسی به وگوری چې داڅه رنگه گرځی، کله چې دی فارغه سو او اوبه راووتلی دی نودیوه ماشوم مور وپیریدله په دی خپل زوی باندی او وه داچې ورسیده دریمی حصی دغره ته نوکله چې دی ته اوبه ور ورسیدلی نودا نوره هم لوړه ولاړه تردی چې دغره سرته وختله، نوبیاچې کله اوبه ددی ترپنډی پوری اورسیدلی نودی دماشوم په لاسونو کی لوړکی تردی چې داپه اوبوکی ډوبه سوه نودواړه په کی غرق سوه، که چیری په دوی کی الله جل جلاله په چا باندی رحم کولی نوپه دی وخت کی به یې دماشوم په مور باندی رحم کړی وای (۱) اوداحدیث غریب دی. اوددی روایت دکعب الاحبار څخه هم نقل سوی دی اودمجاهد څخه هم.

مقصود دا خبره ده چې دکافرانو څخه یوکور هم پاته نه سو په مخ دمزکی کی. نوڅه رنگه گمان کوی بعضی مفسرین چې اعوج بن عنق دنوح عليه السلام دزمانی څخه مخکی موجود وو تر زمانی دموسی عليه السلام پوری. اوویل سوی دی چې دایوکافر اوسرکبنه انسان وو اوویل سوی دی چې دادیوی نسخی څخه په زناسره پیداسوی وو، اوویل سوی دی چې دادومره اوږد وو چې دسمندر څخه به یې ماهیان نیول اوهغه به یې دنورپه شعاع په خوله خوړله اوده به نوح عليه السلام ته ویله په دی حال کی چې دانوح عليه السلام به په کبنتی کی وو چې داستا څه قصه ده او استهزاء به یې ورپوری کوله. اودده په باره کی داهم ویل سوی دی چې دده اوږدوالی (۳۳۳۳) گزه وو. نور داسی خرافات نقل سوی دی په تفسیرونو کی چې هغه مخالف دی دمعقول اومنقول دواړو. هرڅه چې معقول دی. نوبیا ولی هلاکوی الله جل جلاله زوی دنوح عليه السلام حالانکی پلار ددی دتول امت مشر وو اواهل ایمان وو، اونه یې هلاکوی اعوج بن عنق اوحال داچې داولد الزنا وو اوډیر ظالم وو اوباغی وو لکه څه رنگه چې ددی په باره کی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی؟ اوڅنگه الله رحم نه کوی په مور دهغه ماشوم باندی اونه په هغه ماشوم باندی. اوپرینبی وو دا ظالم اودا ضدی اوسخت کافر اودشیطان مرید لکه څنگه چې ورلره داصفات په تفسیرکی ذکر سوی دی؟ اوهرڅه چې منقول دی نوالله جل جلاله فرمایلی دی: **ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْأَخْرِينَ** (سورة الشعراء \ ۲۶)، اودارنگه یې فرمایلی دی: **رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَي الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا** (سورة نوح \ ۲۶) بیا دهغه اوږدوالی چې دده دپاره ذکر سو دا مخالف دی دهغه حدیث څخه چې نبی عليه السلام ذکر کړی دی: چې الله جل جلاله آدم عليه السلام پیدا کړی دی په اوږدوالی د (۶۰) گزو، نوبیا دهغه څخه وروسته دخلگوقدونه کمیدل تردی وخته پوری.

(۱). ددی حدیث تخریج کړی دی حاکم په مستدرک کی (۲ \ ۳۴۲) او ویلی دی چې داحدیث صحیح الاسناد دی او دواړو شیخینو ددی حدیث روایت نه دی کړی.

نودا قول دهغه شخص دی چی صادق اومصدق دی اومعصوم دی چی دځان څخه خبری نه کوی: **إِنَّهُ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ** (سورة النجم ۴۸) یقیناً هغه وو چی تراوسه پوری دخلگو قدونه کمیری. اوهم دارنگه ترقیامته پوری به ددی خلگو قدونه کمیری. اودا قول تقاضا ددی خبری کوی کوی چی دآدم عليه السلام په نسل کی داسی څوک نه وو چی ددی څخه یې قد اوږد وو. نوڅه رنگه به پریښوول کیږی داخبره کمه چی نبی عليه السلام ذکر کړیده اوتگ به کیږی هغه ددروغو اقوالو طرف ته کم چی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی.

اوکم چی اهل کتابو ذکر کړی دی هغه اهل کتابو چی بدل کړی دی قول دالله عليه السلام هغه چی په دوی باندي نازل سوی وو اوپه هغه کی یې تحریف کړی وو اوځایونه یې ورته بدل کړی وه؟ نو وروسته ستاڅه گمان دی دهغه شخص په باره کی چی ددی په اقوالو باندي دلیل نیسی اوداهغه درواغجن اوځانن خلگ دی اوپه دی سره دوی امانت نیسی چی په دوی باندي دالله عليه السلام دطرفه لعنتونه دی ترقیامته پوری، اوزه گمان نه کوم چی داخبر دعوج بن عناق نه دی مگر اختلاف دی دبعضو زنادقه وو دطرفه چی هغه دالله عليه السلام او دپیغمبرانو دښمنان دی. بیا ذکر کوی الله عليه السلام دنوح عليه السلام سوال دخپل زوی دپاره په باره دغرقیدلو کی نودالله عليه السلام څخه سوال کوی په دی اعتبار سره چی ځان پوه کی اوورته داخبره ښکاره سی نوایی چی: ای ربه زما تا زماسره وعده کړی وه چی زه به تا اوستا کورنی ساتم دطوفان څخه نوبیا ولی زما زوی هلاک اوغرق سو؟ نوجواب ورکول سو چی داستا داهل څخه نه دی په هغو کی چی مایې ستاسره دنجات وعده کړی وه. یعنی مور تاته ویلی دی: **وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ** (سورة المومنون ۲۷). نودی وو دهغه څخه چی پرده مخکی فیصله سوی وه چی دابه غرقیږی ددی وجی څخه چی ده ځان داهل ایمان والاوو څخه لیری ایستلی وو. نو دی غرق سو دخپل ډلی سره چی کافران وه اوباغیان وه.

بیا الله عليه السلام فرمایلی دی: **قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سُمَّتَتْهُمُ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة هود ۴۸) دا امردی نوح عليه السلام ته چی کله دمزکی دمخ څخه اوبه لیری سی اوگرخیدل پکښی کیږی نوبیا کښته سه دکښتی څخه هغه کښتی چی دډیر لوی سفر څخه وروسته د(جودی) غره پرمللا باندي ودريده اودا مشهور غردی په الجزیره کی (بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ) (سورة هود ۴۸) یعنی کښته سه دسلامتیا سره اودبرکت سره زموږ دطرف څخه په تاباندي او ستاپه امت باندي چی وروسته به پیدا کیږی. ولی چی الله عليه السلام نه وو گرځولی دهغه مومنانو چی دنوح عليه السلام سره وو دهیڅ یوه دپاره نسل مگر دنوح عليه السلام دپاره. دوباره نسل بیا دنوح عليه السلام څخه خپور سوی دی لکه څه رنگه چی الله عليه السلام فرمایلی دی: **وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ** (سورة الصافات ۷۷) نودا نن ورځ چی څومره نسلونه دی ددی

ټول نسبت دنوح عليه السلام دري وارو ځامونو ته كيږي. حام. سام. يافت. چي دده اسم كنيه ابو الروم ده. ويلي دي امام احمد په نقل كولو سره دعبد الوهاب څخه دي نقل كوي دسعيد څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي. او حام ابوالحبش دي. او يافت ابو الروم دي: (۱) روايت ددي ذكر كړي دي امام ترمذي دبشر بن معاذ العقدي څخه چي ده نقل كړي دي ديزيد بن زريع څخه دي نقل كوي دسعيد بن ابي عروبه څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي نقل كوي دحسن څخه دي نقل كوي دسمره څخه مرفوعاً هم په دي مخكني طريقي سره.

او ويلي دي الشيخ ابو عمر بن عبدالبر: اوداروايت ذكرسوي دي د عمران بن حصين څخه چي دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په دي طريقي سره په كم چي مخكي حديث بيان سو. دي وايي چي دلته مراد دروم څخه هغه اولني روم مراد دي چي هغه يونان دي چي نسبت يي كيږي رومي بن لبطي بن يونان بن يافت بن نوح عليه السلام ته. بيبي روايت نقل كړي دي دحديث داسماعيل بن عياش څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه چي دي وايي: دنوح عليه السلام دري ځامن وه: حام سام يافت: او بيا ددي دري وارو څخه دري ځامن پيدا سوه: نودسام دري ځامن پيداسوه چي عرب. او فارس، او رومو وو. اود يافت هم دري ځامن پيداسوه چي. ترك. اوصقالبه اوياجوج اوماجوج وه، او دارنگه دحام هم دري ځامن پيداسوه چي. القبط اوسودان. او بربر وه.

اودارنگه حافظ ابوبكر البزار ويلي دي په مسند خپل كي په نقل سره دابراهيم بن هاني څخه او داحمد بن حسين بن عباد ابو العباس څخه دادواره نقل كوي دمحمد بن زيد بن سنان الرهاوي څخه دي نقل كوي دابي څخه دي نقل كوي ديحيي بن سعيد څخه دي نقل كوي دسعيد بن المسيب څخه دي نقل كوي دابي هريره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي نوح عليه السلام زيږولي وه حام سام اويافت نودسام دپاره پيداسو (عرب او فارس او روم) او په دي كي خير سته اود يافت دپاره پيدا سو (الصقالبه اوترك اوياجوج اوماجوج) او په دي كي هيڅ خير نسته. او پيدا سو دحام دپاره (القبط او سودان او بربر بيا دا

(۱). ددي تخريج احمد كړي دي (۹۱۵) او په بل اسناد سره احمد نقل كوي دحسين څخه دي نقل كوي دشيبان څخه دي نقل كوي دقتاده څخه دي وايي چي نقل كړي دي حسن دسمره څخه دي وايي چي فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: چي سام ابوالعرب دي او حام ابو الحبش دي. او يافت ابو الروم دي. اوترمذي په كتاب تفسير القرآن كي ذكر كړي دي، باب سورة الصافات (۳۲۳۱ \ ۵) دطريقي دبشر بن معاذ العقدي څخه، او په كتاب المناقب كي، باب مناقب فصل العرب (۱۵) (۳۹۳) او ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث حسن اوصحيح دي اود يافت او يافت. اويغت دي او حاكم په مستدرک كي (۱۲) (۵۴۲) او ويلي يي دي چي دا حديث حسن صحيح دي او الطبراني (۱۷) (۲۸۷۱)، اوضعيف گرځولي دي الباني په الجامع الصغير كي (۳۲۱۴)، مگر دده وضعيف بللوته اعتبار نسته.

ویل (۱) سوی دی چی موږ ته ددی علم نسته چی دامرفوع دی اوکه نه مگر ددی وجی خخه، یواخی والی پری کړی دی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دخپل پلار خخه اودده په باره کی علماوو کلام کړی دی اودده په حدیث کی یی احتمالات ذکر کړی دی. اوروایت ددی کړی دی دده خخه ماسوا یحییٰ بن سعید مرسل او ددی اسناد یی نه دی ذکر کړی، اودایې قول دسعید گرځولی دی. نودی وایی چی زه وایم چی دا هغه چی ذکر کړی دی ابو عمر، دا محفوظ دی دابوسعید خخه، اوداقول دده چی: او دارنگه روایت ددی سوی دی دوهب بن منبه خخه هم په دی طریقې سره اویزید بن سنان ابوفروه الرهاوی ضعیف دی، دده پرقول باندی اعتماد نه سی کیدی.

اودارنگه ویل سوی دی: چی دنوح عليه السلام دپاره دادری ځامن نه دی سوی مگر دطوفان خخه وروسته سوی دی، اودده یوزوی پیدا سوی وو مخکی دطوفان خخه چی (کنعان) وو هغه چی غرق سو، اویوه (عابر) چی مړه سوی وه مخکی دطوفان خخه.

اوصحیح قول دادی چی دادری واره ورسره په کبستی کی وه، دوی هم وه او ددوی بنځی هم وی اوموریې هم وه او دا ذکر سوی دی په نص دتورات کی. اوپه دی کی یی داهم ذکر کړی دی چی حام دخپل بنځی سره په کبستی کی جماع وکړه نونوح عليه السلام ورته بنراوی وکړی چی ددی خخه دخلقت نطفه جوړه سی نوبیا ددی خخه (کنعان) پیدا سو چی تور وو اودا نیکه دسوډان والا دی. اوچا ویلی دی چی ده ولیدی خپل پلار بیده اوحال داچی دهغه عورت بنکاره سوی وو نوده پت نه کی او ورور ورلره پت کی نو ددی وجی خخه ورلره نوح عليه السلام دعا وکړه چی دده دانطفه دی متغیره سی، اوچی داسی زوی دی وسی چی تابعداروی دده دورونو. اود ذکر کړی دی امام ابوجعفر بن جریر دطریقې خخه دعلی بن زید بن جدعان دی نقل کوی دیوسف بن مهران خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه چی دی وایی: چی ویلی وه حواریون عیسیٰ بن مریم ته: که ته چیری راوبسی موږ ته داسی یوسړی چی هغه کبستی په خپله لیدلی وی چی موږ ته دهغه بیان وکی، نودی وایی چی روان سو ددوی سره تردی چی راله یوی زری خاوری ته، نودهغه خاوری خخه یی یوموتی را واخیستی اوبیایې دوی ته وویل چی تاسی ته پته سته چی داخه دی نوهغوی ورته وویل چی الله ته اودهغه رسول ته پته سته نودوی ورته وفرمایل چی داپندی دحام بن نوح دی. نودی وایی چی ووهله عیسیٰ عليه السلام دا خاوره په خپله امسا اوورته یی وفرمایل: چی پورته سه دالله عليه السلام په امر باندی. نو

(۱). اسناد ددی ضعیف دی هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹۳۱): روایت ددی نقل کړی دی البزار اوپه دی کی محمد بن یزید بن سنان الرهاوی دی چی دی نقل کړی دی دخپل پلار خخه. نومحمد ته ثقه ویلی دی ابن حبان، او ابو حام ویلی دی چی داصدق دی خوبیا یی هم ضعیف کړی دی اوضعیف ورته ویلی دی یحییٰ بن معین.

داوو چی را ولاړسو اوویې څنډله خاوره دخپل سر څخه اودی وو بوډا سوی. نو عیسیٰ عليه السلام ورته وویل: چی همداسی مړسوی وی؟ نوده ورته وویل چی نه لیکن زه چی مړسوی وم په دی حال کی چی زه ځوان وم، نو ما گمان داوکی چی داقیامت دی نوددی دوجی زه بوډاسوم نوده ورته وویل چی، مور ته بیان وکړه په باره دکبستی دنوح عليه السلام کی. نوهغه ورته وویل چی دهغه اوږدوالی (۱۲۰۰) گزه وو، اوپلن والی یې شپږ سوه گزه وو، اودری چته پکښی وه یوچت هغه چی په هغه کی به حیوانان وو، اوبل چت هغه چی په هغه کی به انسانان وه اوبل چت هغه چی په هغه کی به مرغان وه. بیاکله چی دحیوان خوشیان زیات سوه نوامر وکی الله جل جلاله نوح عليه السلام ته چی دفیل لکی وپیچه نوکله چی یې دهغه لکی وپیچله نو دهغه څخه یو خنزیر اوبل ماده خنزیره پیدا سوه نودوی دواړو دخوشیانو په خوراک باندی شروع وکړه، اوکله چی واقع سو مورک چی کبستی یې سوری کوله نوالله جل جلاله امر وکی نوح عليه السلام ته چی دزمری دسترگو په مینځ کی یوگزار ورکړه نوکله چی یې گزار ورکی نودهغه څخه پشی پیداسوه نو دا پشی په مورکانو پسی سوه. نوبیا ورته عیسیٰ عليه السلام وفرمایل چی: څه رنگه نوح عليه السلام ته پته ولگیدله چی ټول ملکونه غرق سوی دی؟ نودوی ورته ویل چی یوکارغه به یې لیږی چی هغه به خبر راوړی نوهغه پیداکړه یوه مرداره نوپه هغه باندی کښینسی نونوح عليه السلام ورته بڼراوی وکړی نودهغه ورځی څخه دا دکورنیو سره مینه نه ساتی اولیری ورڅخه تښتی. بیاده ویل چی: بیایې ولیږله کوتره نو دزیتون پانه یې راوړله په خپله مشکوکه کی اوانځر په خپلو پښوکی. نوپوه سو چی ټول ملکونه تباہ سوی دی نوددی په غاړه کی یې یو شین امیل واچوی، اودعایې ورته وکړه چی په امن اوخوشحالی کی دی وی. نو ددی څخه وروسته یې کورونه جوړ کړه. نو وویل دوی چی ای پیغمبره جل جلاله ایا داته زمورږ سره یوځای نه بیایې چی زمورږ کوروالاو ته داقصه وکی اومورږ ته دغه شان قصی کوی. نو ده وفرمایل چی څه رنگه به ستاسی سره ولاړسی دا اوحال داچی دده دپاره رزق نسته نور. نوبیا ده ورته وویل چی ولاړسه په حکم دالله جل جلاله باندی. نودی واپس خاوره وگرځیدی. اودا اثر غریب دی. اودارنگه نقل کړی دی علباء بن احبر دعرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی دی وایی: چی وه دنوح عليه السلام سره په کبستی کی (۸۰) سپری چی ورسره ښځی هم وی، اودوی په دی کبستی کی (۱۵۰) ورځی وه.

اوالله جل جلاله دکبستی متوجه کړه دمکی طرف ته نو راوگرځیده پرکعبی (۴۰) ورځی، اوبیایې دامتوجه کړه د (جودی) اړخ ته نوهلته داودریده نو ولیږی نوح عليه السلام کارغه مزکی ته چی دمزکی خبر ورلره راوړی چی څه رنگه حال دی: نودی کارغه ډیر وخت تیرکی نونوح عليه السلام کوتره ولیږله نودی راوړله پانه دزیتون اوخپلی پښی یې په خاوره کی ولړلی نونوح عليه السلام ته

پته ولگيدله چي محکه وچه ده او اوبه ختمی سوی دی نودی راکښته سو دجودی لاندی حصی ته او هلته یې یو کلی جوړکی چي نوم یې ورلره (ثمانین) کښینسووی. نو وو یوه ورځ چي ددوی په ژبه باندی (۸۰) قسمه ژبی ویل کیدی چي دهغه څخه یوه ژبه د عربی هم وه، او وه دوی چي دیوبل په خبره به نه پوهیده نو وو نوح عليه السلام چي ددی څخه به یې تعبیر کوی او ویلی دی قتاده اوداسی نورو چي دوی ختلی وه کښتی ته په لسم درجب باندی نو دوی وه په کښتی کی (۱۵۰) ورځی اودا کښتی ولاړه وه په (جودی) کی یوه میاشت. او راووتل دوی دکښتی څخه په لسم دمحرم باندی.

اودارنگه روایت ذکرکړی دی ابن جریر مرفوعاً چي ددی قول سره موافق دی. اودوی په دی لسم دمحرم باندی روژه نیولی وه. اودارنگه ویلی دی امام احمد چه نقل کوی دابوجعفر څخه دی نقل کوی دعبد الصمد بن حبیب الازدی څخه چي دی نقل کوی دابی هریره څخه دی وایی چي تیرسو رسول الله صلى الله عليه وسلم پرڅه خلگو دیهودو باندی اوحال داوو چي دوی دمحرم روژه نیولی وه یعنی دلسم دمحرم، نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چي دادڅه روژه ده؟ نودوی وویل چي دا هغه ورځ ده چي په دی کی الله جل جلاله موسی عليه السلام اوبنی اسرائیل دغرقیدلو څخه بچ کړی دی، اوپه دی کی غرق سوی دی فرعون، اودا هغه ورځ ده چي په دی کی کښتی دریدلی ده په (جودی) باندی، نودا روژه نیولی ده نوح عليه السلام او موسی عليه السلام دپاره دشکر ادا کولو دالله جل جلاله، نو وویل نبی عليه السلام چي زه ډیر حقداریم دموسی دپاره اوزه ډیر حقداریم ددی روژي، نوامریې وکی خپل اصحابوته دروژي ددغه ورځی (۱) اوویل چي چاپه تاسی کی نن ورځ روژه نیولی وی نوهغه دی پوره کی، او هغه چاچی دماپښین ډوډی یې خوړلی وی نو هغه دی باقی ورځ پوره کی (۲) اوددی حدیث په شان بل حدیث دی په صحیح کی په بل وجه سره، اودی غریب حدیث والا نوح عليه السلام هم ذکر کړی دی.

اوهرڅه چي هغه دی چي ذکرکوی بعضی جاهلان داخبره چي دوی په دغه ورځ دانی وړه کړه اودوی به دهغه فضول دانو څخه هم خوراک کوی اودوی په دغه ورځ په کمه ورځ چي دکښتی څخه راکښته کیدل نو ائمد رانجه یې ولگول ددی دپاره چي نظریې تیز سی پس ددی څخه چي راکښته سوه دتیاری دکښتی څخه داتول ددروغو خرافات دی اوغلطی

(۱). تخریج ددی احمد کړی دی (۲/۳۵۹/۳۶) اوددی دپاره ډیر شواهد دی صحیح دهغه څخه یواښ عباس دی چي دی وایی چي رالی نبی عليه السلام مدینی ته نوویې لیده یهودیان چي دمحرم په لسم به یې روژه نیوله: الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۲۰۰۴/۱۳۳۹۷/۱۳۹۴۳/۱۴۶۸/۴۷۳۸) اوحدیث دابی موسی چي ویلی دی: وه عاشوره چي یهودیانو به په کی اختر کوی نونبی عليه السلام وویل چي تاسی په دی ورځی باندی روژه ونیسی. الحدیث، روایت ددی بخاری کړی دی (۲۰۰۵/۳۹۴۲).

(۲). تخریج ددی احمد کړی دی (۲/۳۵۹/۳۶).

خبري دي او په دي كي بعضي آثار د بني اسرائيل والاوو څخه ذكر دي چي هغه منقطع دي او په هغه باندې اعتماد نه سي كيدي او هغه پسي اقتدا هم نه سي كيدي.

اوويلي دي محمد بن اسحاق: كله چي الله ﷺ اراده وكړه چي كفايت ددي طوفان وكي نو مزكي ته يې سيلې راوليږله نومخكه يې وچه كړه او اوبه يې بندي كړي، نو اوبه كمې سوي او پرشا سوي، اوويې درول كښتي پر (جودي) باندې. په گمان داهل تورات باندې. په (۷) مياشتي كي چي لس ورځي ورڅخه تيري سوي وي.

او په اولني ورځ دلسمي مياشتي ښكاره سو سرونه دغرونو. بيا چي كله (۴۰) ورځي تيري سوي نو خلاصه كړه نوح ﷺ كړكي دكښتي هغه چي جوړه كړي يې وه په كي، بيا يې وليږل كارغه چي په مخكه باندې څه سوي دي نودي واپس نه سو، نو بيا يې كوتره وليږله نو دا بيرته راله اوځاي يې نه كي پيدا چي پښي يې ايښي واي نونوح ﷺ لاس وراوږدكي اورا ويې نيوله او كښتي ته يې دننه كړه، بيا (۷) ورځي تيري سوي بيا يې وليږل چي وگوري چي څه حال دي په مخكه كي، نو دا بيرته راغله په ماښام كي او ددي په خوله كي دزيتون پانه وه، نو پوه سو نوح ﷺ چي اوبه كمې سوي بيا يې (۷) ورځي وروسته وليږله نو دا بيرته رانه له نونوح ﷺ ته پته ولگيده چي مخكه وچه سویده، بيا چي كله پوره سو كال په مينځ دطوفان كي او په هغه ورځ كي چي نوح ﷺ كوتره ليږلي وه نو داخل سو اولني ورځ ددوهم كال، رانېكاره سو مخ دمزكي اورانېكاره سوه ټول ځايونه اوليري كړي نوح ﷺ پردي دكښتي څخه. داهغه قول دي چي ذكر كړي دي دا ابن اسحاق په خپله اودا بعينه سياق دتورات دي هغه چي په لاس داهل كتابو كي دي اوويلي دي ابن اسحاق: او په دوهمه مياشت كي ددوهم كال څخه په (۲۶) شپه كي الله ﷻ وفرمايل او هغه چي ذكر كړي دي اهل كتابو چي الله ﷻ خبري كړي دي دنوح ﷺ سره په دي وينا سره چي: ووزه ته اوستا ښځه اوستا ځامن دخپلو ښځو سره دكښتي څخه، ددي دپاره چي تاسي واده وكي او ويري سي نو دوي ټولو راوتل شروع كړه او وكړه نوح ﷺ ذبح دالله ﷻ دپاره او وايي خيسته دهر يو حلال حيوان څخه اود مرغيو حلالو څخه او هغه يې ذبحه كړه دالله ﷻ درضامنتيا دپاره، او الله ﷻ ورسره دا وعده وكړه چي زه به دوباره په مزكي والاوو باندې داسي طوفان نه راولم اود خپل ددي خبري يادانست وركولو دپاره يې هغه (قوس) چي په وريځي كي وي هغه يادانست وركي، اودا هغه (قوس قرح) وي چي په دي سره دغرقيدلو څخه امان وي. بعضو داويلي دي چي داهغه قوس دي چي ډيروالي په كي نسته، يعنې داسي وريځ به نه راځي چي داوونې په شان طوفان راولي، اوبعضو دا خبره كړيده چي دا طوفان صرف دبابل په مخكه كي وو او نورو ځايونو ته نه دي رسيدلي. اوانكار كړي دي بعضي جاهلانو ددي څخه لكه فارس والا

او هندوالا اودوی وایی چی نه یو مور چی تراوسه پوری مور بادشاهی کوو دآدم عليه السلام دوخت څخه تراوسه پوری پرلپسی اوداخبره کړیده کمو زنادقوو چی اتباع دشيطان دی، او دا خرافات دی ددوی دځان دطرفه اوکفردی اوجهل دی ښکاره اودا تکذیب درب دآسمانونو اودمزکو دی. اوحال داچی داخبره ټولو پیغمبرانو په تواتر سره نقل کړیده په هره زمانه کی چی داطوفان په ټوله دنیاکی واقع سوی دی، او هیڅ څوک هم نه وو پاته سوی دکافرانو څخه دوجی دقبولتیا ددعا دنوح عليه السلام څخه.

ذکر دیو څو خبرو په باره دنوح عليه السلام کی

دده په باره کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا** (سورة الاسراء ۳۸). ویل سوی دی چی ده به دالله جل جلاله حمد بیانوی په دوچی او اوبو کی اوپه ټولو کارونو کی. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دابواسامه څخه دی نقل کوی دزکریابن زائده څخه دی نقل کوی دسعید بن ابی برده څخه دی نقل کوی دانس بن مالک څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: چی الله جل جلاله راضی کیږی دخپل بنده څخه په دی باندی چی کله هغه وخورى څه خوراک بیا دالله جل جلاله حمد ووايي او یا وچینسی اوبه نودالله جل جلاله حمد ووايي. (۱) اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم اوترمذی اونسایي حدیث دابی اسامه څخه اوبنکاره خبره داده چی داشکر هغه عبادت دی چی داتړون لری دعبادات قلبیه سره اوقولیه سره اوفعلیه سره، ولی چی شکروی ددی شیانو سره.

روژه دنوح عليه السلام

ابن ماجه ویلی دی په (باب صیام نوح عليه السلام) کی په نقل کولو سره دسهل بن ابی سهل څخه دی نقل کوی دسعید بن مریم څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی جعفر بن ربیع څخه دی نقل کوی دابی فردوس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دعبد الله ابن عمر څخه چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: چی نوح عليه السلام ټول کال روژه نیولی ده مگر دوه ورځی یی افطاری کوله چی هغه (وروکی اختردی) (اوبل غت اختردی) (۲) اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن ماجه دطریق دی دعبد الله بن لهیعه څخه په اسناد سره اوپه لفظ سره.

او ویلی دی الطبرانی په نقل کولو سره دابو الزنباع روح بن فرج څخه دی نقل کوی دعمر بن خالد الحرانی څخه دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دابی قتاده څخه چی دی نقل کوی دیزید بن رباح ابی الفرس څخه، چی ده اوریدلی دی دعبد الله بن عمر څخه چی

(۱). ددی حدیث تخریج احمد کړی دی (۱۱۷۱۳).

(۲). په سنن ابن ماجه کی په کتاب الصیام \ باب ماجاء فی صیام نوح عليه السلام (۱۷۱۴۱)، اوپه الزوائد کی: په اسناد ددی کی لهیعه دی اودی ضعیف دی. اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۳۴۶۲) کی.

دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چی نوح علیہ السلام به په دوام سره نیوله دتول کال روژه مگر دوی ورخی به یې نه نیوله چی کوچنی اختردی اوغت اختردی، او ابراهیم علیہ السلام به صرف دری ورخی روژه نیوله دهری میاشتی څخه اوباقی ټول کال به یې نه نیوله. (۱)

د نوح علیہ السلام حج

ویلی دی حافظ ابویعلی په نقل کولو سره دسفیان بن وکیع څخه دی نقل کوی دابی څخه دی نقل کوی دزمعه څخه اودازوی دابی صالح دی دی نقل کوی دسلمه بن دهبان څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: حج وکی رسول الله ﷺ نوبیا کله چی رالی وادی عسفان ته نو یې فرمایلی چی: ابوبکره داکمه وادی ده؟ نو ده ورته ویلی چی دا وادی عسفان ده نوبیا رسول الله ﷺ وفرمایلی چی داهغه ځای دی چی په دی باندی نوح علیہ السلام او هود علیہ السلام او ابراهیم علیہ السلام تیر سوی دی پراوښانو باندی چی ځوان اوښان وه اوددوی سره خره وه چی واگی ددوی دخرما دپانو څخه وی. او پرتوگ ددوی ده چپنو څخه وو او څادری ددوی دشړیو څخه وی، اودوی لگیا وه چی حج به یې کوی دبیت العتیق چی خانه کعبه ده (۲) او په دی حدیث کی غرابت دی

وصیت د نوح علیہ السلام خپل زوی ته

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دسلیمان بن حزب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دصعق بن زهیر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه. حماد ویلی دی: چی زه داگمان کوم چی دی نقل کوی دعطاء بن یسار څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر څخه دی وایی چی مور و و در رسول الله ﷺ سره نورالی یوسپری دکلی څخه چی پرهغه باندی یوه چوغه وه دسیجان چی په هغه باندی تنی وی چی گنډل سوی وی په تار دورینمو باندی نور رسول الله ﷺ وفرمایلی: چی بیشکه صاحب داستاسی ماته ورکړیده فارس بن فارس ته. یایی داسی وویل چی دا اراده لری دماتی ورکولو. اولور کړی دی ده هرشپونکی زوی دشپونکی لره. نودی وایی چی ونیوی رسول الله ﷺ دا سپری دغاری څخه اوورته یې وویل چی: ایازه نه وینم په تاباندی داسی جامه چی ستاسره نه برابریری؟ بیا یې وفرمایلی چی: چی نبی دالله نوح علیہ السلام کله چی دهغه دوفات وخت پوره سو نوخپل زوی ته یې وفرمایلی چی: زه تاسی ته وصیت کوم ددوو شیانو اوتاسی منع کوم ددوو شیانو څخه: امر کوم تاسی ته دلاله الا الله که چیری ټوله آسمانونه اومزکی کنسیوول سی په یو طرف کی او دا

(۱). داضعیف دی هیشمی ویلی دی: راوی ددی طبرانی دی چی دابی ذکر کړی دی په الکبیر کی، او په دی سند کی ابوحنان هم دی، اودازه نه پیژنم (۱۹۵۳) اوضعیف ورته ویلی دی البانی په ضعیف دالجامع الصغیر کی (۳۴۶۵).

(۲). ددی تخریج کړی دی احمد، او ویلی دی هیشمی په المجمع کی (۲۲۰۱۳)، اوروایت ددی کړی دی احمد او په دی کی زمعه بن صالح دی اودده په باره کی کلام دی.

لااله الا الله په بل اړخ کې نودابه پر درنه اوراجح وی، اودا اووه واړه آسمانونه اومزکی دا یوه گرد دائره ده چې دا راغونډه کړې دی لااله الا الله. اوپه سبحان الله وبحمده باندې صله رحمی دهریو شی دی اوپه دی سره رزق ورکول کیږي ټولو خلگو ته. اوزه تاسی منع کوم دشرک څخه دالله ﷺ سره اودکبر څخه نودی وایی چې ماوویل یا، وویل سوه: ای دالله رسوله داشرک خوموږ پیژنو مگرداکبرڅه دی؟ چې وی زموږ دیوه سپری دپاره بنائسته خپلی اودهغه دپاره ښکلی تسمی وی ایادی ته کبر ویل کیږي؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: نوبیا ورته وویل سوه چې دیوه شخص دپاره سپرلی وی چې هغه پر سپریزی ایادی ته کبر ویل کیږي نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: بیاورته وویل سوه چې یوسپری ته ډیر خلگ راتولیري اودهغه خواته ډیر خلگ ورځی نوایا دی ته کبر ویل کیږي؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې نه: نوبیا ورته ماوویل یاورته وویل سوه چې ای دالله رسوله نوکبر څه ته وایی؟ نورسول الله ﷺ وفرماییل چې، حق ته ډیکه ورکول اوخلگوته په سپک نظر سره کتل، دی ته کبر وایی. اوداپه اسناد صحیح سره ذکرسوی دی. اوروایت ددی کړی دی ابوالقاسم الطبرانی حدیث دعبدالرحیم بن سلیمان څخه چې دی نقل کړی دی دمحمد بن اسحاق څخه ده نقل کړی دی دعمر بن دینار څخه ده نقل کړی دی دعبدالله بن عمر څخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې وو په وصیت دنوح ﷺ کی خپل زوی ته دوی خبری. یوداچې ورته ویلی یې وه چې ددوو شیانو څخه مومنع کوم اوبل داچې ددوو شیانو امردرته کوم: اودارنگه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه روایت ددی کړی دی ابوبکر البزار دابراهیم بن سعید څخه چې دی نقل کوی دابی معاویه الضریر څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دعمر بن دینار څخه اودی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن الخطاب څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه هم په دی مخکی ذکرسوی طریقی سره (۱) اوبنکاره خبره داده چې دانقل دی دعبدالله بن عمرو بن العاص څخه، لکه څنگه چې داخبره ذکر کړیده طبرانی. اوگمان کوی اهل کتاب چې نوح ﷺ کله کښتی ته وختی. نو عمر دده (۲۰۰۰) کاله وو،

اوداموږ مخکی ذکرکی په قول دابن عباس کی، اودایې ورسره هم زیاته کړیده چې دهغه څخه وروسته یې بیانور (۳۵۰) کاله ژوند تیرکړی دی، اوپه دی قول ددوی کی نظر دی، او بیاکه جمع په منع ددی قول او دقرآن کی نه راځی نو دا بیا صرف خطاء دی ولی چې قرآن دا ذکر کړی دی چې نوح ﷺ په خپل قوم کی وروسته دبعثت څخه اومخکی دطوفان څخه

(۱). هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۸۴۱۱۰) راوی ددی البزاردی اوپه دی کی محمد بن اسحاق دی اودا مدلس دی اوثقه دی اوباقی سپری ددی روایت ټول صحیح دی.

(۱۰۰۰) کاله تيرکړې دی مگر (۵۰) کاله کم. بيا الله ﷺ راوليږي په دوی باندې طوفان په دی حال کې چې دوی ظالمان وه. بيا الله ﷺ ته پته ده چې ده به بياخومره وخت نور زندگي تيره کړې وي. پس که چيرې محفوظ وو هغه چې نقل سوی دی دابن عباس څخه چې دده عمر (۴۸۰) کاله وو چې دی پيغمبر سو او ده ژوند تيرکړې دی وروسته دطوفان څخه (۳۵۰) کاله. نوپه دی ترتيب سره به دده عمر (۱۷۸۰) کاله سي. اوهرڅه چې قبر دده دی: روايت ذکرکړې دی ابن جرير او الارزقي د عبدالرحمن بن سابط څخه اودارنگه دنورو تابعينو څخه په مرسل طريقي سره چې دده قبر دمسجد الحرام سره دی اودا قوی قول دی او ثابت کړې دی بعضو متاخرينو چې دا په (بقاع) نوم کلی کې دی چې نن ورځ په (کرک نوح) سره مشهوره دی. او هلته يومسجد دی چې ددی وچي څخه جوړ سوی دی.

قصه دهود عليه السلام

داهود بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو ويلى دی چې هود دعابر بن شالخ بن ارفخشذ بن سالم بن نوح عليه السلام دی. اوبعضو داويلى دی چې داهود بن عبدالله بن رباح الجارود بن عاد بن عوص بن ارم بن سام بن نوح عليه السلام دی. دا ذکر کړې دی ابن جرير. او دی وو دهغه قبيلې څخه چې ورته به عاد بن سام بن نوح ويل کيدى. اودوی وه عرب چې اوسيده به په (احقاف) کې. اودا دشکو يوگردى. اوداوو په راسته اړخ دعمان او حضرت موت کې، په داسې مخکې چې دسمندر سره خواه ته وه چې ورته (الشحر) ويل کيده اوددی دوادى نوم (مغيث) وو. اودوی به ډير په خيمو کې اوسيده داسې خيمې وى چې غټې غټې ستنې به په کې ولاړې وى، لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلى دی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (٦) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (سورة الفجر ٧٢) ددی عاد څخه اولنى عاد مراددى يعنى عاد ارم ورڅخه مراد دی. اوهرڅه چې دوهم عاددى نودهغه ذکر به په خپل ځای کې راسى.

اوهرڅه چې اولنى عاددى نوهغه عاد ارم دی: إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (٧) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ، (سورة الفجر ٨٧). يعنى په مثل دقبيلې باندې. ياپه مثل دستنو باندې. اوصحيح اولنى دی کم چې مور په تفسير کې ذکر کړې دی.

اوچا داويلى دی په خپل گمان سره چې (ارم) دايو بناردى چې داخرخې په مخکې کې، نو کله دا په شام کې وى اوکله په يمن کې وى اوکله په حجاز کې وى اوکله په نورو ځايونو کې وى. داداسې خبرې دی چې په دی باندې هيڅ دليل نسته دی.

اوپه صحيح دابن حبان کې ذکر دی دابى ذر څخه په يواوړد حديث کې چې هغه حديث ذکر دی په باره دانبياوو کې اوپه باره درسولانو کې په دی کې يې ويلى دی، چې ددی څخه څلور عرب دی: هوددى، اوصالح دی، اوشعيب دی، اوستا پيغمبر دی ای ابوذر يعنى

درسول الله ﷺ خان ته اشاره وه. اودا ويل سوي دي چي هود ﷺ اول هغه پيغمبردي چي په عربي ژبه كي يې خبري كړي دي، اوگمان كړي دي وهب بن منبه چي دده پلار اول شخص وو چي په عربي كي يې خبري كړي دي: اوبعضو داويلي دي چي نوح ﷺ اول په عربي كي خبري كړي دي، اوويل سوي دي چي آدم ﷺ اول په عربي كي خبري كړي دي اوداسي دنورو په ژبه كي هم ويل سوي دي. والله اعلم. اوويل كيده هغه عربانو ته چي مخكي داسماعيل ﷺ څخه وه (عرب العاربه)، او ددوي ډيري قبيلي وي: چي دهغه څخه عاد، ثمود، جرهم، طسم، جديس، اميم، مدين، عملاق، جاسم، قطحان، بنو يقطن، اوداسي نوري قبيلي، اوهرڅه چي (عرب مستعربه) دي نودا اولاد داسماعيل ﷺ دي. او وو اسماعيل بن ابراهيم ﷺ اول هغه سړي چي په عربي كي يې خبري كړي وي هغه عربي چي فصيححه اوبليغه عربي وه او وو دي چي اخيستي يې وو داكلام دعربي دجرهم قبيلي څخه چي دحرم خواته دهاجري بي بي خواته راغلي وه. ددي بيان په خپل ځاي كي تفصيلاً رايي انشاء الله ﷻ، خوالله ﷻ داعربي ددي په ژبي باندي ښه فصيححه كړه. اودغه ركم په دي باندي به تلفظ كوي رسول الله ﷺ: نومقصد داچي دعاد څخه مراد دلته اولني عاد دي. او دامخكي هغه خلك وه چي دطوفان څخه وروسته يې دبتانو عبادت كړي دي، اوددي دري بتان وه: صمدا، صمود، هرا. دادري بوتان وه ددوي چي دوي به يې عبادت كوي. نورا وليږي په دوي كي الله ﷻ ورور ددوي چي هود ﷺ دي نودوي ته يې دعوت وركوي دالله ﷻ طرف ته. لكه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي وروسته ترذكر دقوم دنوح ﷺ څخه ددوي ذكر دي او ددوي دكار چي دوي به څه كول.

الله ﷻ فرمايلي دي: وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٦٥) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (٦٦) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٦٧) أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ (٦٨) أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ (٦٩) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (٧٠) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَعَصِبٌ أَنْتُمْ جَادِلُونِي فِي أَسْمَاءِ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانظُرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ (٧١) فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف ١٢٥ ٧٢)، اوهم دارنگه الله ﷻ په بل ځاي كي دنوح ﷺ دقصي څخه وروسته داسي فرمايلي دي: ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (٣١) فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ (۳۲) وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأُثِرْنَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشْرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴) أَيْدِيكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ (۳۵) هِيَ هَاتِ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ (۳۶) إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (۳۷) إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ (۳۸) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيبَ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱-۳۱).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (۱۵) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَدِيَقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ (سورة فصلت ۱۶-۱۵).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (۶) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَتَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (۷) فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (سورة الحاقة ۸-۱۲) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی په سورة الفجر کی: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (۶) إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ (۸) وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (۹) وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ (۱۰) الَّذِينَ طَعَفُوا فِي الْبِلَادِ (۱۱) فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (۱۲) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (۱۳) إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (سورة الفجر ۱۴-۱۲) اوپه دی ټولو آیتونو باندي موږ تفصیلي خبری کړی دی په تفسیر کی په خپل خپل ځای کی اودارنگه ذکر دعاد په (سورة التوبه، ابراهیم، الفرقان، العنکبوت، ص، ق، کی سوی دی. اودلته به اوس موږ ذکر دقسی وکو په مجموعی طریقې سره هغه چی اضافت یې سوی دی احادیثو ته. اومخکی داموږ ذکر کړه چی دامخکی هغه خلگ وه چی دطوفان څخه یې وروسته عبادت دبتانو کړی وو. اوداپه دی قول دالله ﷻ کی ذکر دی: وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً (سورة الاعراف ۲۹) یعنی دوی گرزول سوی وه په اهل دخپل زمانی کی ډیر کلك اومضبوط خلگ، اودارنگه الله ﷻ په سورة المومنون کی فرمایلی دی دی: ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ (سورة المومنون ۳۱) اودا قوم هود دی په صحیح قول سره، او بعضو داگمان کړی دی چی داثمودیان مراد دی ددی قول څخه هغه استدلال کوی: فَأَخَذْتَهُمُ

الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُنَاءً فَبَعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون ۴۱) اودوی وایی چی قوم د صالح عليه السلام په سیلی سره مړه سوی دی نوددی وچی ددی خخه مراد قوم ثمود دی ولی چی قوم ثمود ته الله جل جلاله صالح عليه السلام رالیږلی وو: وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلَكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (سورة الحاقه ۲۸) اوداچی ویلی دی دوی چی اجتماع راتلی سی په منخ (چیغی) او (سیلی) کی پر دوی باندي یعنی دواړه پراغلی دی لکه خه رنگه چی به دا ذکر کیږی په قصه داهل مدین والاو کی وروسته ولی چی په هغوی باندي ډیر قسمونه دعذابونو یوځای سوی وه. بیاپه دی خبری کی اختلاف نسته چی عاد دثمود خخه مخکی تیر سوی دی، اومقصودی خبره داده چی قوم عاد داسی کافران وه چی دبتانو په عبادت کی سرکښه سوی وه نوالله جل جلاله دوی ته یوسړی راولیږی نودوی ته یې دعوت ورکوی دالله جل جلاله طرف ته نودوی دهغه تکذیب وکی او انکاری وکی اوخلاف یې وکړه نوالله په داسی سخت عذاب سره گرفتار کړه چی ډیر سخت عذاب وو. کله به یې چی دوی ته امر په عبادت دالله جل جلاله باندي کوی اورغبت یې ورکوی په طاعت دالله جل جلاله باندي نودوی به په جواب کی ورته ویل چی: قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی دوی به ورته ویل چی داته کم اړخ ته موږ رابولی نو دا خولیونتوب دی اوموږ ته ته لیونی بنکاری په نسبت سره زموږ خپل کار ته چی عبادت دبتانو دی ولی چی زموږ کامیابی اورزق ددی سره تړل سوی دی، اوسره ددی خخه ته دروغ وایی چی ته الله جل جلاله موږ ته رالیږلی یې دیغمبری ددروغو دعوه کوی: قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الاعراف ۲۷) یعنی ده به ورته وویل چی داسی نه ده خنګه چی تاسی گمان کوی بلکه: أٰبَلِغْتُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اٰمِيْنٌ (سورة الاعراف ۲۸) یعنی زه خوتاسی ته دالله جل جلاله دیغام بیانولو دپاره راغلی یم. اودبلاغ معنی داده چی ددروغو خخه صفا اودکمی زیاتی خخه هم خالی وی. اودبلاغت سره مستلزم وی فصاحت اودکلام مختصر بیانول اوپه مینخ کی فضول خبری نه شاملول. اودی دبلاغت سره دامقصد هم وو چی نصیحت وکی خپل قوم ته اوحرص یې وو په هدایت دقوم خپل باندي اودخپل قوم خخه یې په بدل کی هیخ نه غوښتله. بلکی خالص دالله جل جلاله درضا منتیا دپاره او ددوی داصلاح دپاره به یې دعوت کوی او ددی اجر به یې نه غوښتی مگر دهغه ذات خخه چی رالیږلی یې دی ولی چی خیر ددنیا وآخرت دواړه دهغه په لاس کی دی اوهغه ته یې ټول کار راجع کیږی. نوددی وچی خخه یې ویلی دی: يَا قَوْمِ لَّا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ اٰجْرًا اِنْ اٰجْرِيْ اِلَّا عَلٰى الَّذِيْ فَطَرَنِيْ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (سورة هود ۵۱) ایاستاسی دومره عقل اوتیمیزنسته چی تاسی په دی باندي پوه سی چی زه تاسی

رابولم هغه حق اړخ ته چې ښکاره ده اودانسان فطرت هم دادی چې په دی سره پیدا کیږی او هغه حق دین دی چې الله ﷻ په دی سره نوح ﷺ هم رالیږلی وو او هلاک کړی یې وه هغه خلگ چې ددی مخالفت یې کړی وو. اوزه چې تاسی رابولم دی حق اړخ ته اوستاسی څخه په بدله کی څه غواړم هم نه. بلکی ددی امید دهغه الله ﷻ څخه کوم چی مالک دگتی او نقصان دی، اوددی دوجی یوه (مومن) ویلی دی: اَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (سورة یس ۲۱/۲۲) اوورته وویل قوم هود چی: قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (۵۳) اِن نَقُولُ اِلَّا اعْتِرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاَشْهَدُوْا اَنِّي بَرِيْءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ (سورة هود ۵۳/۵۴) دوی به ورته وویل چی تاداسی یوکار هم ونه کی چی نمونه وار کاروی چی ستاپه رښتنوالی دلالت وکی، اوموږ هم داسی خلگ نه یو چی دخپل بتانو عبادت پریږدو صرف ستاپه تشی وینا باندی پیغمبر دڅه دلیل څخه اویپیغمبر دڅه معجزی څخه، اوموږ داگمان کوو چی ته لیونی یې په هغه څه کی چی ته ورته رابلل کوی، اوزموږ په نزد داسی معلومیږی چی زموږ دی خدایانو ته لیونی کړی یې ولی چی ته زموږ خدایانو ته په سپک نظر گوری نوزموږ خدایان تاته غوصه سوه نوته یې لیونی کړی. اوخبره ددوی په دی قول کی ذکر سویده: اِن نَقُولُ اِلَّا اعْتِرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللهَ وَاَشْهَدُوْا اَنِّي بَرِيْءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ (۵۴) مِنْ دُوْنِهِ فَكَيْدُوْنِيْ جَمِيْعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُوْنَ (سورة هود ۵۴/۵۵) نوداسی کارونه به دوی کوله اویبایه یې هود ﷺ ته لیونی ویل اوپه دی کی به یې نقصانات را پیدا کول اوخپل خدایان یې ورته ددی مسبب گرځول چی دازموږ خدایانو داکار کړی دی.

اوهود ﷺ به دوی ته بیابیا داخبره کوله چی دوی چاته نفع اوضررنه سی رسولی اودا خو جماد دی نه په دی کی روح سته اونه په کی څه طاقت. اوکه چیری داسی وی لکه څنگه چی تاسی گمان کوی چی دانفع اوضرر رسوی اوفتح اوکامیابی ورکوی. نوزه بری یم ددی څخه نوجوړ کی تاسی زما دپاره تدبیرونه تاسی ټول په هغه طریقو سره په کم باندی چی ستاسی وس کیږی اوڅه رنگه چی تاسی ماته ضرر راکولی سی هم په هغه طریقو ضرر راکی، اوماته یوساعت وخت هم مه راکوی اودسترگی درپ هومره وخت هم مه راکوی. او زه پرواه نه ساتم په تاسی باندی اونه څه فکر کوم په تاسی باندی اونه زه گورم تاسی ته: اِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ اِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّيْ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ (سورة هود ۵۶) یعنی ده ویل دوی ته چی ماتوکل کړی دی په هغه ذات باندی چی هغه حقدار دتوکل دی اوماځان مضبوط کړی دی په هغه ذات پوری چی هغه نه ضائع کوی هغه سپری

چی په هغه پوری پناه ونیسی، اوزه تکیه نیسم دهغه ذات پوری، نوزه پرواه نه ساتم دهغه خخه ماسوا دبل مخلوق، اونه په بل چاباندی توکل کوم اونه دبل چا عبادت کوم ماسوا دالله ﷻ خخه. اوداخبره دهود ﷺ ددوی دپاره غت دلیل وو چی هود ﷺ پیغمبر دی دالله ﷻ اودهغه بنده دی اودا دلیل وو په دی خبری باندی چی دوی په غلظه وه اوپه جهل اوپه باطله باندی وه ولی چی دوی ورته هیخ قسم نقصان ونه رسوی اوهدود ﷺ ته هم ددی خخه خه بدی محسوس نه سوه، نودی خبری دلالت وکی په رښتیا والی دهغه چی ده بیانوله دوی ته، اوبطلان دهغه چی دوی کوی عبادت دبتانو. اوهم په دی استدلال کړی وو حضرت نوح ﷺ: يَا قَوْمِ اِنَّ كَانَ كَبْرَ عَلَيكُمْ مَقَامِي وَتَذَكِرِي بآيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاجْمِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا اِلَيَّ وَلَا تُنظِرُوْنَ (سورة يونس\۷۱) اوهم دارنگه ویلی دی ابراهیم خلیل الله ﷺ: وَلَا اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهِ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ (۸۰) وَكَيْفَ اَخَافُ مَا اَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُوْنَ اَنْكُمْ اَشْرَكْتُمْ بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطٰنًا فَاَيُّ الْفَرِيقَيْنِ اَحَقُّ بِالْاٰمَنِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (۸۱) الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يَلْبِسُوْا اِيْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاٰمَنُ وَهُمْ مُّهْتَدُوْنَ (۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا اِبْرٰهِيْمَ عَلٰى قَوْمِهِ تَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مِّنْ نَّشْءٍ اِنْ رَبُّكَ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ (سورة الانعام ۸۰\۸۳)، وَقَالَ الْمَلٰٓئِكَةُ لِمَنْ اٰمَنَ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ وَاُتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيٰةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يٰكُلُ مِمَّا تَاْكُلُوْنَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُوْنَ (۳۳) وَلٰكِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذَا لَخٰسِرُوْنَ (۳۴) اَيَعِدْكُمْ اَنْكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنْكُمْ مُّخْرَجُوْنَ (سورة المومنون ۳۳\۳۵) دوی به داخبره لیری گنله چی الله ﷻ یوبشر پیغمبر را ولیبری. او په دی خبری کی ډیر کافران ککر سوی دی هغه کافران چی قدیم دی اودا اوسنی هم دی، لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اُكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ (سورة يونس ۲۱) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُوْا اِذْ جَاءَهُمُ الْهُدٰى اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَبْعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا (۹۴) قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمٰوٰتِ مَلٰٓئِكًا رَّسُوْلًا (سورة الاسراء ۹۴\۹۵) او ددی وجی خخه ورته هود ﷺ وفرمایلی چی: اَوْعَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ (سورة الاعراف ۲۳) یعنی داعجیبه خبره نه ده، ولی چی الله ﷻ ښه پوهیبری چی چیری خپل رسالت ولیبری. اودا قول دالله ﷻ: اَيَعِدْكُمْ اَنْكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنْكُمْ مُّخْرَجُوْنَ (۳۵) هَيَّاهُتْ هَيَّاهُتْ لِمَا تُوْعَدُوْنَ (۳۶) اِنْ هِيَ اِلَّا حَيٰتُنَا الدُّنْيَا نَمُوْتُ وَنَحْيٰ وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ (۳۷) اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ اَفْتَرٰى عَلٰى اللّٰهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهٗ بِمُؤْمِنِيْنَ (۳۸) قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنَ (سورة المومنون ۳۵\۳۹) دوی به لیری گنل بیرته

راتلل او منکره سوی وه دبیرته راولاړیدو دقبر څخه چی یو وار خاوره سی، هیهات هیهات، لیری ده لیری ده دا خبره اودا وعده یعنی مطلب یې داوو چی داممکنه نه ده، اِن هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ یعنی مری به یوقوم اوژوندی کیږی به بل قوم، اودا عقیده ددهریانو ده. اوهرڅه چی عقیده ددوریه ده هغوی دا وایی چی هریو انسان راځی وروسته د(۳۰۰۰۰) کالو څخه. اودا ټولی دروغ خبری دی چی دکافرانو عقیدی په منسلکی دی او دباطلی خبری دی چی په دی باندی هیڅ دلیل اوبرهان نسته مائل کیږی ددی اړخ ته عقل دهغو خلگو چی کافران دی داوولد دآدم ﷺ څخه چی هیڅ عقل په کی نسته اونه هدایت لاره پیژنی، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلِتَصْغَىٰ اِلَيْهِ الْاَفْنَدَةُ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوْا مَا هُمْ مُقْتَرِفُوْنَ (سورة الانعام ۱۱۳) اودارنگه الله ﷻ ورته په بل ځای کی خطاب کړی دی اوزورنه یې ورکړی ده: اَتَّبِعُوْنَ بِكُلِّ رِيْعٍ آيَةً تَعْبُوْنَ (۱۲۸) وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ (سورة الشعراء ۱۲۸-۱۲۹) ورته فرمایلی یې دی چی تاسی جوړوی په لوړو ځایونو کی کوټی په شان دمحلونو، اوهسی یې جوړوی حالانکی ستاسی ورته ضرورت هم نسته. ولی چی دوی به په خیمو کی اوسیدل، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِرْمِ ذَاتَ الْعِمَادِ (۷) الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْاَلْبَادِ (۸) وَتَمُوْدَ الَّذِيْنَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (سورة الفجر ۷-۸) نودا عاد ارم هغه خلگ وه چی جوړول به یې هغه ستنی چی په هغه باندی یې خیمی درولی. اوچا داسی ویلی دی چی دا (ارم) یوکللی دی دسرو زرو اودسپینو زرو اوداگرځی په ټولو ځایونو کی کله په یوملک کی وی اوکله په بل ملک وی. اودا غلطه خبره ده په دی باندی څه دلیل نسته. اودا قول دالله ﷻ: وَتَتَّخِذُوْنَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ، ویل سوی دی چی ددی څخه مراد قصرونه دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه دکوترو کوټنی مرادی دی، اوبعضو ویلی دی چی ددی څخه ځای داوبو مراددی دکم ځای څخه چی اوبه اخستل کیږی (لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُوْنَ) یعنی په دی امید سره چی تاسی به په دی کورنو کی ډیر اوږد عمر تیروی وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِيْنَ (۱۳۰) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوْنَ (۱۳۱) وَاتَّقُوا الَّذِيْ اَمَدَكُمْ بِمَا تَعْلَمُوْنَ (۱۳۲) اَمَدَكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَنِيْنَ (۱۳۳) وَجَنَاتٍ وَعَيْوُنٍ (۱۳۴) اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ (سورة الشعراء ۱۳۰-۱۳۵) اودوی کافرانو ورته وویل چی: قَالُوْا اَجِئْنَا لِعِبَادَةِ اللهِ وَحَدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اَبَاؤُنَا فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (سورة الاعراف ۷۰) یعنی ورته یې وویل چی ته راغلی یې ددی دپاره چی موږ یواځی عبادت دالله ﷻ وکو او مخالفه وکو دهغه څه چی زموږ پلرونو کړی دی اوهغوی چی په کم دین باندی وه هغه پریږدو؟ نوته راوله هغه

عذاب چي تايي زموږ سره وعده كړيده، اوموږ ستا خلاف كوو اوستا خبره نه منو اوستا تكذيب كوو.

لكه څنگه چي ورته دوي ويلى وه: قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَطْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ (۱۳۶) اِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ (۱۳۷) وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ هَرْخَه چي په قرآئت دفتحي دځاء سره دي نو مراد به ددي څخه اختلاف دمخكي خلكو سي، يعنى داتاچي څه راوړي دي داتا دځان څخه جوړ كړي دي، اودا دمخكنيو كتابونو څخه را اخيستل دي. دارنگه تفسير ددي كړي دي يوه سړي دصحابه وو څخه دتابعينو څخه.

اوهرڅه چي په ضمي دځاء اولام سره دي نومراد ددي څخه (دين) دي يعنى دادين چي موږ پريو دادين زموږ دپلار اونيكه دين دي، اوموږ ددي څخه نه اوږو اونه په دي خپل دين كي څه بدل والي راولو، اوهميشه به يوپه دي دين باندې كلك اومضبوط اودلته دواړه قرائتونه صحيح كيږي اولني هم اودوهم اوپه دوهم كي دادى: وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ .

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتَّجَادِلُونِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَاتَنْظَرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ، (سورة الاعراف ۷۱) يعنى تاسي مستحق سواست دعذاب په دي خبري سره، اياتاسي عبادت دبتانو مقدم كوي په عبادت دالله ﷻ باندې هغه بتان چي تاسي په خپل لاسونو باندې جوړكړي دي او دخپل ځان څخه مو ورته دخدايانو نوم وركړي دي؟ چي دانوم ورته تاسي اوستاسي پلرونو ايښي دي، چي نه دي نازل كړي دا الله ﷻ اونه يې په دي باندې څه دليل نازل كړي دي، او كله چي تاسي پريښووي حق اومايل سواست باطل اړخ ته، اوتاسي ته برابره ده داخبره چي تاسي منع سي يامنع نه سي، نو وروسته انتظار كوي اوس دالله ﷻ دعذاب چي په تاسي باندې واقع كيدونكي دي، هغه عذاب چي بيانه ځي. اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي (۳۹) قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصِيبَنَّ نَادِمِينَ (۴۰) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة المؤمنون ۳۹ ۴۱) اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دي: قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۲) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَأَيْتُمْ فَوَاقِمًا تَجْهَلُونَ (۲۳) فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمَطَّرْنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۴) تُدْمِرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاجِدُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ، (سورة الاحقاف ۲۲ ۲۵) اودارنگه الله ﷻ ددي دهلاكت ذكرپه نورو ځايونو كي هم كړي دي. لكه داقول دالله ﷻ سو: فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (سورة الاعراف \ ۷۲) اودارنگه قول دالله ﷺ : وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (۵۸) وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (۵۹) وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَّا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَّا بُعْدًا لِعَادِ قَوْمِ هُودٍ، (سورة هود \ ۵۸ \ ۶۰) اولکه دا قول دالله ﷺ سو: فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (سورة المومنون \ ۴۱) اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۳۹) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء \ ۱۳۹ \ ۱۴۰) اوهرخه چي تفصيل ددي دهلاکت دي هغه الله ﷺ په دي آيت کي يې بيان کړي دي: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاحقاف \ ۲۴) داوو اول وخت دعذاب نوددي وچي خخه الله ﷺ فرمايلي دي: بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ، يعنى دواقع کيدودعذاب خخه او هغه دا قول ددوي وو: فَأَتْنَا بِمَا تَعَدْنَا إِنَّ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ، او ذکر کړي دي مفسرينو په دي حاي کي هغه خبر چي بيان کړي دي امام محمد بن اسحاق بن يساردي وايي چي: کله چي دوي انکار وکي دکفر اړخ ته دالله ﷺ خخه، نوالله ﷺ په دوي باندي تر درو کالو پوري اوبه بندي کړي يعنى باران به نه کيدى، تردى چي تنگ کړه دوي دي باران نه کيدل، نوده ويلى دي چي: کله به چي دوي ته يوکار سخت سو نودوي به بيا دالله ﷺ خخه مطالبه کوله دفراخي اودابه يې غوښتى دالله ﷺ خخه په خانه کعبه کي. ولي چي داخانه کعبه ددوي په نزد مشهوره وه ديوشى طلب کولو دپاره، اوپه هغه حاي کي به عماليق اوسيدى چي داسلسله دعمليق بن لاوذ بن سام بن نوح ﷺ دي، او وو ددوي مشريوسرى چي نوم يې معاويه بن بکر وو او وه دده مور دقوم دعاد خخه اونوم يې (جلهذه بنت الخيبرى) وه نو دا راوى وايي چي: وليرله دي عاد يوفد چي شامل وه په کي (۷۰) کسان خانه کعبى ته ددي دپاره چي دباران دپاره دعا وغواړي، نودوي تيرسوه په معاويه بن بکر باندي په مکه کي، نودوي دهغه خواته پاته سوه تريوى مياشتى پوري، چي شراب به يې چنبل اودوي ته به دوو مينزو دمعاويه سندري ويلى، اودوي وه چي رسيدلى وه دوي ته په يوه مياشت کي بياچي کله اوږد سو ددوي دا پاته کيدل ددي خواته، او ددوي په خپل قوم باندي ترس وسو، او ددوي خخه يې حيا وکړه چي دوي ته يې دواپسى نه سو ويلى نويو شعر يې برابرکي چي په هغه کي يې ورته دتللو په باره کي ويلى وه اودوو دموته يې ويل چي دا ورته دسندري په انداز کي ووايي نوهغه دمورته داپه انداز دسندري کي وويل. نوبيا دوي ته پته ولگيده چي دوي په خه کارپسى راغلى وه، نوبيا دوي دخانه کعبى اړخ ته روان سوه او دخپل قوم دپاره يې

دعا وغوښتله، نودعا وکړه ددوی داعی چی قیل بن عنزه وو، اوبیایې وویل چی انشاء الله درې قسمه وریخی به راځی. سپینه وریخه. اوسره اوتوره. نوبیا دی ته اواز وسو دآسمان دطرف څخه چی داته دځان دپاره خوبوی اوکه دخپل قوم دپاره نوده وویل چی توره وریخ خوبوم ولی چی په هغه کی ډیری اوبه وی، بیاورته دآسمان څخه اواز وسو چی تاخوبنه کړه هغه هوا اوهغه وریخ چی ډیره ده اوهلاکونکی ده چی پاته به نه سی دعاد څخه یو هم. اونه به پرینسول کیږی پلار اونه زوی: سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا (سورة الحاقه ۷۸) یعنی گرځول سوی وو په دوی باندی داسیلی (۷) ورځی پرلپسی. اوویل سوی دی چی اولنی ورځ په دی کی ورځ دجمعی وه، اوبعضو ویلی دی چی داورځ دچارشنبی وه فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرَغِي كَانْتُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةً (سورة الحاقه ۷۸) مشابه یې گرځولی دوی دتنو دخرما سره هغه تنی چی سرونه نه لری، اودا ددی وجی څخه چی کله به پردوی باندی سیلی راله نوهریوه سپی به یې لوړوی اونسکور به یې غورزوی نوبدن به یې پاته کیدی بغیر دسر څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اِنَّا اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ (سورة القمر ۱۹) یعنی په ورځ سپیره کی، چی پرلپسی به وو عذاب په دوی باندی، تَنْزِعُ النَّاسَ كَانْتُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنتَقِعٍ (سورة القمر ۲۰) اوبعضو ویلی دی چی داسپیره ورځ داورځ دچارشنبی وه اوبدفالی یې نیولی ده په دی سره نودوی په دی فال کی غلط سوی دی او خلاف یې کړی دی دقرآن څخه، ولی چی الله ﷻ په بل آیت کی فرمایلی دی: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ (سورة فصلت ۱۲) نوددی څخه دامعلومه سوه چی دا (۸) ورځی وی پرلپسی، که چیری وی داورځی په خپله باندی سپیری نودا ټولی ورځی به بیا سپیری وی، اودا قول نه دی ذکر کړی دی هیڅ چا، مگرددی څخه مرادورځی سپیری دی په دوی باندی، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَفِي عَادٍ إِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (سورة الذاریات ۴۱) یعنی هغه سیلی چی دخیر نتیجه نه ورکوی، ولی چی یواځی سیلی وریخ نه جوړیږی اودرختو ته هم فائده نه رسوی، بلکی داشندوی چی په نتیجه کی یې خیرنه وی، نوددی وجی څخه یې فرمایلی دی: مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلْتُهُ كَالرَّمِيمِ (سورة الذاریات ۴۲) یعنی داسی شی چی زوروی اوختمیدونکی وی چی کاملاً فائده نه رسوی، اوداثابت سوی دی په صحیحینو کی دحدیث دشعبه څخه چی دانقل کړی دی دحکم څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی ویلی دی رسول الله ﷺ: (چی زما مدد سوی دی په صبا هوا سره چی دمشرق طرف څخه الوځی اوعادیان هلاک سوی دی په دبور سیلی سره چی دمغرب طرف څخه الوځی).

اوهرڅه چې داقول دالله ﷺ دى: **وَادْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ** (سورة الاحقاف \ ۲۱) نوظاهره دامعلومه سوه چې دعاد څخه مراد دلته مخکې عاديان دى، ولي چې سياق داتقضا کوي چې داقوم دهود ﷺ دى، اودا احتمال هم لري چې ددى څخه مراد عاد ثاني وى، اوپه دى باندې دلالت کوي هغه احاديث چې مورې ذکرکړي دى اووروسته يې ذکرکړو کم چې دحديث دعائشه^ه څخه نقل دى. اوهرڅه چې داقول دالله ﷺ دى: **فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمَطَّرْنَا** (سورة الاحقاف \ ۲۴) کله چې عاد وليده داوريخ چې په فضاکي جوړيده نودوى گمان داوکي چې داوريخ دباران ده، اومينخ کي هغه وريخ دعذاب وه، دوى عقیده درحمت پر وکړه اوهغه ددوى دپاره اجل وو، اودوى دخير طمه ترينه وکړه اوپه مينخ کي ورته شر ورکول سو، الله ﷺ فرمايلى دى: **بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ**، (سورة الاحقاف \ ۲۴) يعنى دعذاب، بيابې ددى وضاحت کړي دى په دى قول سره: **رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ** (سورة الاحقاف \ ۲۴) احتمال داکيدى سى چې دوى ته عذاب دهغه سيلى څخه رسيدلى وو کمه سيلى چې ډيره سخته وه اوډيره يخه وه، هغه سيلى چې په دوى باندې (۷) شپې مسلسل روانه وه سره د (۸) ورځو نو ددوى څخه يوتن هم پاته نسو، تردى چې په دوى پسې به داسيلى کورونو ته دننه کيدله اوغرونو ته ورپسې دننه کيدله اورا ايستل به يې اوهلاکول به يې دا عاديان، اوخراب يې کړه په دوى باندې کورونه ددوى چې مضبوط وه اوقصرونه ددوى چې بنائسته سوي وه، ولي چې دوى ځان ته غره سوي وه اودابه يې ويل چې څوک دى زمورې څخه زورور؟ نوالله ﷺ پر مسلط کي هغه شى چې ددوى څخه زورور وو، اوپه دوى باندې يې قادره کړه، اوهغه سيلى وه شنډه اودااحتمال هم لري چې داسيلى بالآخر وريخ وگرځيده نوهغه څه چې باقى پاته سوي وه نوهغوى داگمان وکي چې داوريخ درحمت ده دابه په مورې باندې را اوريرې نودهغه څخه ورلره الله ﷺ اور راپيدا کي اوپه دوى باندې يې نازل کړه. لکه څه رنگه چې دا ذکر کړي دى يوغير معروف شخص اودا وو په شان دهغه کم چې مدين اصحاب الضله ته رسيدلى وه، چې هغوى ته يخه سيلى اوعذاب دواړه يوځاى سوي وه، سره دهغه چيغى څخه چې په سورة المومنون کي ذکرسوي دى. والله اعلم.

اونيولى دى ابن ابى حاتم په نقل کولو سره دابى څخه دى نقل کوي دمحمد بن يحيى بن الضريس څخه دى نقل کوي دابن فضيل څخه دى دمسلم څخه اودى نقل کوي دمجاهد څخه اودى نقل کوي دابن عمر څخه دى وايي چې فرمايلى دى رسول الله ﷺ: نه وو خلاص کړي الله ﷺ پرعاديانو باندې سيلى مگر دگوتى هومره ځاى يې خلاص کړي وو، نودا سيلى تيره سوه په دوى باندې نولوړ يې کړه دوى او ددوى چارپايان اوددوى مالونه ټول

چې څه دمزکي او آسمان په مينځ کې وه ددوی، بيا چې کله وليده حاضر و خلگو دعاديانو څخه دانو کلو والا ورته خپل اموال او چارپايان پريښووله (۱) اوددی څخه صريح روايت دا دی چې مسلم ذکر کړې دی په خپل صحيح کې په نقل کولو سره دابوبکر الطاهري څخه دی نقل کوي دابن وهب څخه دی وايي چې ما اوريدلی دی دابن جرير څخه دی نقل کوي دعطاء بن ابي رباح څخه دی نقل کوي دعائشه رضي الله عنها څخه دی وايي چې و و رسول الله صلى الله عليه وسلم کله به يې چې وليده سيلی نو فرمايل به يې: چې يا الله زه ستا څخه ددی دخير سوال کوم اودهغه خیر چې په دی کې دی اودهغه خیر کم چې دی راليرلی دی اوزه په تاسره پناه اخلم ددی دشر څخه اودهغه شر څخه چې دهغه دپاره را استول سويده اودارنگه يې ويلی دی چې کله به دآسمان رنگ بدل سو نودنبی صلى الله عليه وسلم رنگ مبارك به هم بدل سو او کورته به ددنه کيدی او دباندی به وتی اومخ مبارك به يې راوړوی اوبيا به يې شاه کړه. بيا به چې کله باران وسو نودا تغيرات به ورڅخه ليری سوه نو عائشه رضي الله عنها ورڅخه پوښتنه وکړه چې دا ولی ای دالله رسوله نو ورته يې وفرمايل چې ای عائشی کيدای سی چې دا په شان دخبری دعاد سی چې هغو ويلی وه: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أُوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّمَطَّرٌ نَا (۲) (الاحقاف ۲۴)، اوراوی ددی ترمذی دی اوابن ماجه اونسايې دی، دحديث ابن جريج څخه، اودبلی طريقي څخه ويلی دی امام احمد په نقل کولو سره دهارون بن معروف څخه دی وايي چې موږ ته خبر را کړې دی عبدالله بن وهب دی وايي چې موږ ته خبر را کړې دی عمر اودا ابن الحارث دی چې ابا النصر نقل کوي دسلیمان بن يسار څخه چې دی نقل کوي دعائشه څخه چې دی فرمايلی دی، چې مانه دی ليدلی رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په ډکه خوله يې خندلی وی، او و و دی چې صرف تبسم به يې کوي اودا عائشه رضي الله عنها وايي چې: و و رسول الله صلى الله عليه وسلم کله به يې چې وليده وريخ درنه نو په مخ مبارك کې به يې فرق راتلی نودی ورڅخه پوښتنه وکړه چې ای رسول الله داڅه وجه ده چې خلگ وريخ وگوري نو خوشحالی کوي ددی وجی چې باران کيږی، اوزه وينم تا چې ته کله وريخ ويني نو په مخ مبارك کې موفرق راځی او کراهيت محسوس کوي؟ نور رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: ای عائشی زه بيريزم ددی خبری څخه چې په دی کې عذاب وی يقيناً عذاب ورکول سوی دی عاد ته هم په دی سيلی او وريخی سره،

(۱). ددی حديث تخريج کړې دی الطبرانی په الکبير کې (۱۳۵۵۳۱۲) او ويلی دی هيشمی په المجمع کې (۱۷) (۱۱۳) راوی ددی طبرانی دی او په دی سند کې مسلم الملالي دی اودا ضعيف راوی دی.
 (۲). ددی حديث تخريج مسلم کړې دی: په کتاب الاستقاء، باب التعود عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۶) (۱۹۲) اوترمذی په کتاب الدعوات کې، باب مايقول اذا حاجت الريح (۳۴۴۹ ۱۵) اودارنگه ابو عيسى دانقل کړې دی او په دی باب کې ابي بن کعب دی، اودا حديث حسن دی اوابن ماجه په کتاب الدعاء، باب مايدعوه الرجل اذا راي السحاب والمطر (۳۸۹۱۱۲).

اوکله چی قوم عاد داوریغ ولیده نوویل یې چی داوریغ پرموږ باندی را اوریدونکی ده (۱) نودا حدیث په شان دصریح دی په تغایر ددواړو قصوکی لکه څه رنگه چی دی ته اشاره کړیده موږ په تیرسوی بحث کی، نوبنا په دی قول سره مراد دهغه قصی څخه چی په سورة الاحقاف کی ذکر سویده عادِ ثانی یعنی دوهم عاد به ورڅخه مراد وی او دباقی قصو څخه چی ذکر سوی دی عاد اول به مراد وی.

اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی مسلم دهارون بن معروف څخه، اوتخریح ددی کړی دی امام بخاری اوابو داود دحدیث دابن وهب څخه. اومخکی ذکر کړی دی موږ حج دهود ﷺ دنوح ﷺ دحج سره. اوروایت نقل کړی دی امیر المومنین علی بن ابی طالب ﷺ چی ده ذکرکړی دی صفت دقبر دده چی داپه یمن کی دی، اونورو داویلی دی چی داپه دمشق کی دی اوپه جامع ددی دمشق کی یوه احاطه ده چی دوی گمان دقبر دهود ﷺ پر کوی. واللہ اعلم.

قصه صالح ﷺ چی نبی دبنی ثمود دی

بنی ثمود یوه مشهوره قبیله ده، چی دوی ته ثمود ویل کیږی دا ددوی دنیکه نوم وو دی ورور دجدیس وو، اودا دواړه ځامن دعاثر بن ارم بن سام بن نوح ﷺ دی. اودا وه عرب اصل عرب چی عاربه ورته ویل کیږی اودوی دحجر په مقام کی اوسیدله چی داپه مینځ دحجاز اوتبوك کی دی، اوپه دوی باندی رسول الله ﷺ تیر سوی وو په دی حال چی نبی ﷺ روان وو تبوك ته او دده سره مسلمانان وه.

اودوی وه وروسته دقوم عاد څخه، اودوی به هم دبتانو عبادت کوی. نوالله ﷻ په دوی کی یوسری راولیږی چی هغه دالله دبنده اودهغه رسول وو: صالح بن عبید بن ماسح بن عبید ابن حادر بن ثمود بن عاثر بن ارم بن نوح ﷺ. نوده دعوت ورکوی دوی ته دالله ﷻ دعبادت طرف ته اودوی به یې منع کوله دعبادت دبتانو څخه اوشرك کولو څخه. نوڅه خلگو په ده باندی ایمان راوړی اواکثريت کافران سوه اوانکار یې وکی هم په قول سره اوهم په فعل سره، اواراده یې وکړه دده دقتل، اودوی قتل کړه هغه اوبنه چی دوی ته الله ﷻ معجزه رالیږلی وه. نوالله ﷻ ونیوله دوی په داسی عذاب چی دهغه څخه خلاصی نسته. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ**

(۱). ددی حدیث تخریح احمد کړی دی (۲۶۱۲) اوامام بخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الاحقاف، باب (فلما رواه عارضاً) الايه (۱۸، ۴۸۲۹، ۴۸۲۸)، اومسلم په کتاب الاستقاء کی، باب التعوذ عند روية الريح والغيم والفرح بالمطر (۱۹۲۱۲) او ابوداود په کتاب السنة، باب مايقول اذاهاجت الريح (۵۰۹۸۱۴).

عَذَابٌ أَلِيمٌ (٧٣) وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأْنَا فِي الْأَرْضِ تُتَّخَذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (٧٤) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (٧٥) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (٧٦) فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (٧٧) فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٧٨) فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ٧٣-٧٩).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (٦١) قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ (٦٢) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَتَانِي مِنْهُ رَحْمَةٌ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (٦٣) وَيَا قَوْمِ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذُرُّوْهَا تَأْكُلُ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (٦٤) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ (٦٥) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ (٦٦) وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (٦٧) كَأَن لَمْ يَغْتُوا فِيهَا آلًا إِنْ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ (سورة هود ٢١-٢٨).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ (١٤١) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (١٤٢) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (١٤٣) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٤٤) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٤٥) أَتَنْتَهُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمَنِينَ (١٤٦) فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (١٤٧) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ (١٤٨) وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (١٤٩) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (١٥٠) وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (١٥١) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (١٥٢) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٥٣) مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٥٤) قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (١٥٥) وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ (١٥٦) فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ (١٥٧) فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (١٥٨) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ١٤١-١٥٩).

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (۴۵) قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (۴۶) قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (۴۷) وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (۴۸) قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۴۹) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۰) فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْتَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱) فَبَلَكَ بُيُوتَهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (سورة النمل ۱۴۵-۵۳)

اودير داسی نور خایونه دی په قرآن کریم کی چی دادواړه قومونه یې یوحای ذکرکړی دی (عاد ثمود) لکه څه رنگه چی په سورة براءة کی اوپه سورة ابراهیم کی اوالفرقان کی او سورة ص کی اوسورة ق کی اوالنجم کی اوالفجر کی. اوویل سوی دی چی ددی دواړو قومونو په باره کی اهل کتابو ته څه علم نسته اونه دهغوی په تورات کی ددی په باره کی څه ذکر سوی دی. لیکن په قرآن کی دا ذکر سوی دی چی موسی ﷺ دوی ته ددی په باره کی خبر ورکړی دی. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په سورة ابراهیم کی: وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (۸) أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ (سورة ابراهیم ۱۸-۹) ددی څخه دامعلومه سوه چی دوی ته موسی ﷺ ددی په باره کی خبر ورکړی وو، خوددی وچی چی دادواړه قومونه اهل عرب وه نو ددوی په یادانت کی په صحیح طریقی سره پاته نه وه او ددوی څخه یې تاریخ هیرسو. که څه هم ددی دواړو قومونو قصه مشهوره وه دموسی ﷺ په دور کی خو وروسته بیا ددوی څخه هیڅه سوه اوددی په باره کی مور په تفسیرکی خبری کړی دی هغه ته رجوع وکی. ولله الحمد. اومقصود دلته بیان دقسی دصالح ﷺ دی اودهغه دبیچ کولو طریقه چی هغه څه رنگه الله ﷻ خوندي کی دعذاب څخه اودهغه قوم یې څه رنگه هلاک کی کمو چی دهغه مخالفت کړی وو.

اومخکی مور داخبره ذکرکړه چی دوی عرب وه، اودوی وروسته دعاد څخه وه دوی ته نبی ددوی وفرمایلی چی: وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۳) وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأْنَاكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ۷۳-۷۴) یعنی الله ﷻ

تاسی یې خلفاء گړخولی یاست وروسته دعاد څخه چی تاسی دهغه څخه عبرت واخلي او تاسی ته یې محکمه نرمه گړخولی ده چی تاسی قصرونه په کی جوړوی: وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا یعنی تاسی یې هونبیار گړخولی یاست په جوړولو ددی کی اوپه برابرولو ددی کی. نو تاسی دالله ﷻ شکر وکارپی په عبادت دهغه باندی اوپه عمل صالح باندی اوپه شرک نه کولو باندی، اوتاسی ځانونه لیری ساتی دمخالفت دهغه دعبادت او طاعت څخه، ولی چی ددی مخالفت عذاب ډیر سخت وی. اوددی وجی څخه یې ورته په دی قول سره وعظ او نصیحت کړی دی: فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۱۴۷) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ، (سورة الشعراء ۱۴۲-۱۴۸) یعنی تاسی به پریښول کیږی دلته په امن سره په دی میوو کی اوپه دی بنائسته باغونو کی: وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ (۱۴۹) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (۱۵۱) الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة الشعراء ۱۴۹-۱۵۲). اودایې ورته هم ویلی دی: قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا (سورة هود ۲۱) یعنی هغه ذات دی چی تاسی یې پیدا کړی یاست اوستاسی خلقت یې په محکمه کړی دی، اوتاسی یې گړخولی یاست ددی جوړونکی اوتاسی ته یې درکړی دی ددی میوی اوکړوندی، نوهغه خالق دی اورازق دی، هغه لائق اومستحق دعبادت دی اوغیر دهغه څخه هیڅ څوک مستحق دعبادت نه دی: فَاسْتَغْفِرُوا لَهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ (سورة هود ۲۱) یعنی تاسی لیری سی دهغه څخه چی تاسی یې عبادت کوی اوخاص دالله ﷻ طرف ته رجوع وکی، هغه ذات یې ستاسی څخه قبلوی اوتاسی ته بخښنه هم کوی: إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (سورة هود ۲۱)، قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا (سورة هود ۲۲) یعنی دوی ویل چی ستا څخه خوزموږ داطمع وه چی ته به عقل مندیې مخکی ددی خبری څخه، اوداستا دعوت چی یواځی عبادت دالله وکو اوهغه بتان چی زموږ پلار اونیکه یې عبادت کوی هغه ټول پریږدو اودهغه څخه واوړو، اوددی وجی څخه دوی ویل: أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّ لَنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٌ (سورة هود ۲۲) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَأَنَا مِنَ رَحْمَةٍ فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (سورة هود ۲۳) دا نرموالی دلجی دصالح ﷺ دی دوی ته اوپه ښه طریقی سره راتگ دی دوی ته او دعوت ښه طریقه ده. یعنی ستاسی څه گمان دی په باره دهغه قول کی چی زه یې تاسی ته کوم؟ او ستاسی به څه عذروی دالله ﷻ خواته په ورځ دقیامت باندی؟ اوتاسی به څوک خلاصوی دهغه دعذاب څخه اوحال دادی چی تاسی مامنع کوی ددی کارڅخه اوزما دعوت ته دبطلان په نظر گوری؟ اوزما دپاره داممکنه نه ده چی زه دالاره پریږدم ولی چی داپه ما

باندي واجب دی، اوکه چيري زه دا پريږدم نو په تاسی کی یوهم دا قدرت نه لری چی ما دالله ﷻ دعذاب څخه خلاص کی. نوزه به ترهغه دادعوت تاسی ته کوم ترخوچی الله ﷻ زما او ستاسی ترمینځ فیصله ونکړی، او دوی ورته داهم ویلی دی: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (سورة الشعراء ۱۵۳). یعنی په تاباندي جادو سوی دی اوته په خپلو خبرو باندي نه پوهیږی چی ته څه وایی او کمی خبری کوی چی مور دالله ﷻ عبادت په یواځی والی سره وکو او هغه نور بتان چی زموږ پلار اونیکه یې عبادت کړی وو هغه ټول پریږدو. دا قول دجمهورو دی، اودی وایی چی دمسحرین څخه مراد مسحورون دی یعنی په چاچی جادو سوی وی، اوبعضی وایی چی دمسحرین څخه مراد هغه دی چی دچا ځان ته جلا رایه وی. لکه څه رنگه چی ویل سوی دی (انما انت بشر له سحر) یعنی ته داسی سړی یې چی ستا دپاره جلا رایه اوسوچ دی چی دنورو څخه مختلف وی. په دی کی اولنی قول راجح دی ددی قول دوجی څخه: مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا (سورة الشعراء ۱۵۴) اودا قول ددوی: فَأْتِ بَايَةَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (سورة الشعراء ۱۵۴) یعنی دوی دده څخه سوال وکی چی داسی یوه معجزه راوړی چی هغه دده پرصدق باندي دلالت وکی: قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (۱۵۵) وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۵۵-۱۵۶) اودارنگه یې ورته وویل: قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةٌ لِلَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (سورة الاعراف ۷۳).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا (سورة الاسراء ۵۹) اودکر کړی دی مفسرینو چی یوه ورځ ثمودیان په خپل عبادت گاه کی ناست وه چی صالح ﷺ ورته رالی اودعوت یې ورته شروع کی نوهغوی ورته وویل چی ته مور ته ددی ډبری څخه اوبڼه جوړه کړه نومور به ستاخبره ومنو او اشاره یې وکړه هغه ډبری ته چی ددی ډبری څخه. اودهغه اوبڼی صفات یې ورته وښوول چی داسی اوبڼه وی اوداسی اوبڼه دی وی اودا یې ورته هم وویل چی دلسمی اوبڼه وی او اوږده وی، نوصالح ﷺ ورته وویل چی که زه تاسی ته دغه اوبڼه پیدا کړم سره دهغو صفتونو چی تاسی ذکر کړه نوتاسی به بیا ایمان راوړی او زما تصدیق به کوی نوټولوپه جواب کی وویل چی هو! نو دټولو څخه یې لوظونه واخیستل اوبیا دخپل لمانځه په ځای کی ودریدی او الله تعالی ته یې لمونځ وکی اوبیا یې دعا وغوښتله دالله ﷻ څخه چی ددوی دا سوال پوره کړی، نو الله ﷻ امر وکی دې ډبری ته چی ددی څخه دی اوبڼه دلسمی جوړه سی په هغه شکل چی دوی غوښتی وه اوپه هغه صفتونو سره چی دوی غوښتی وه، نو کله چی دوی ولیدی دا عجیبه کار او دا دلیل چی دوی یې

غوښتنه کړې وه نو ډيرو ايمان راوړي اولې پکښې پرخپل کفر او گمراهي باندې روان وه. نو ددې دوجې الله ﷺ وفرمايل (فَظَلَمُوا بِهَا) چې دوی انکار وکړ او ظلم يې وکړ په دې باندې اودحق تابعداري يې ونه کړه په سبب ددې اوبښې باندې، او هغه خلکو چې ايمان راوړي وو دهغه مشر جندع بن عمر وبن محلاه بن لبيد بن جواس وو اودې وو دمشرانو ددوی څخه اودا مشرف سو په اسلام سره اودانورچې داسلام څخه يې ځان ليري کي ذؤاب بن عمر بن لبيد وو او الحباب ددوی دبتانو مشر وو، اورباب بن صعر بن جلمس هم ددوی دبتانو مشر وو. او ددې وجې څخه ورته وفرمايل صالح ﷺ (هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ) (سورة هود \ ۲۴) ددې اضافت کړې دي الله ﷺ دځان طرف ته دوجې دتعظيم او تشریف ددوی.

لکه قول په شان دبیت الله، عبدالله (لَكُمْ آيَةٌ) (سورة هود \ ۲۴) يعنی دادليل دی په دې رښتینوالي ددې خبر کم چې ماتاسی ته راوړي دی: فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (سورة هود \ ۲۴) نو ددوی سره يې په دې خبرې باندې اتفاق وسو چې دابه پرمخکه باندې گرځي چې کم ځای يې خوښ وي اودې ته به څوک ضررنه رسوي او يوه ورځ به دا اوبه چښي اوپه بله ورځ به داقوم نو دې قوم به ددوو ورځو اوبه ځان ته را اخیستلی ولی چې يوه ورځ به پکښې ددې نمبر وو. اودا ويل سوی دی چې دوی به ددې دشیديو څخه هغومره څکل چې په څومره به يې کفايت کيده، نوددې دوجې الله ﷺ فرمایلي دي: لَهَا شَرْبٌ وَلَكُمْ شَرْبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ (سورة الشعراء \ ۱۵۵) اودارنگه الله ﷺ فرمایلي دي: إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ (سورة القمر \ ۲۷) يعنی دايو امتحان دی په دوی باندې چې دوی ايمان راوړي اوکه نه؟ اوالله ﷺ ښه پوهیږي ددوی په کړو باندې (فَأَرْتَقِبْهُمْ) (سورة القمر \ ۲۷) يعنی ته انتظار کوه اوگوره چې ددوی سره څه کيږي (وَأَصْطَبِرْ) (سورة القمر \ ۲۷) يعنی ته صبر وکه ددوی پردې تکليفونو باندې داکم تکليفونه چې تاته در رسوي وَبَيْنَهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرْبٍ مُّحْتَضَرٌ (سورة القمر \ ۲۸).

کله چې اوږده سوه په دوی باندې داخبره نو راجمع سوه ددوی علماء اواتفاق يې وکړې ددې اوبښې په ذبحه کولو باندې، چې ددې څخه په آرام سي او اوبه ورته پريمانه سي، اوشيطان ورته داکارښه ښکاره کي، الله ﷺ فرمایلي دي: فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف \ ۷۷) او ووهغه سپري ددوی څخه چې ددې په قتل باندې يې ابتداء وکړه رئيس ددوی: قدار بن سالف بن جندع، اودې وو سور اوژر. اودې وو ارموني دزنا څخه پيدا سوی وو اوپه کور دسالف کي پيدا سوی وو، اودې وو زوی ديوه سپري چې نوم يې صيبان وو او وو دده داکار په اتفاق دټولو، نوددې دوجې ددا

کار نسبت کړې دی ټولو ده ته. او ذکر کړې دی ابن جریر اوداسی نورو مفسرینو: چی دوو بنخو دثمودیانو څخه چی دیوی نوم (صدوق) وه لور دالمحیا بن رهیر بن المختار او وه ډیر مالداره اوجائیداد والا، اودا وه په نکاح دیوه سپری کی چی هغه ایمان راوړی وو نودی خان جلا کړه ددی سپری څخه اوبیایې خان دخپل کاکا زوی ته وړاندی کی چی نوم یې (مصرع) وو اوورته یې وویل چی زه درسره واده کوم په دی شرط باندی چی دا اوبنه ذبحه کړی. اوددی بلی بنسخی نوم (عنیزه) وه لور دغنیم بن مجلز. اوددی اسم کنیه ام غنم وه اودا بوډی وه اوکافره وه، چی ددی څولوری وی دذواب بن عمر څخه چی دایو رئیس وو ددوی نودی وړاندی کی خپل څلور واړه لورانی قداربن سالف ته په دی شرط سره چی دی دی هغه اوبنه ذبحه کړی نوبیاچی دده کمه یوه انجلی په دی څلورو واړو کی خوبنه سی نوهغه به ورلره ورکوی، نودی دواړو سپرو اراده وکړه ددی دذبحه کولو اوپه خپل قوم کی یې پیل وکړه ددی خبری نو (۷) کسان ورسره نور هم ملگری سو اوټول (۹) کسان سوه.

لکه څنگه چی په دی قول دالله ﷺ کی ذکرسوی دی: وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةً رَهْطًا يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (سورة النمل ۴۸) اودی دواړو په نورو قبیلو کی هم داخبره خپره کړه نوټولو خلگو ورته ددی کار ترغیب ورکوی تردی چی دا اوبنه یې مړه کړه اول مصرع په خپل غشی باندی وویشتله اوتر هغه وروسته ورپسی دوی ټولو منډی وهلی تردی چی قدار بن سالف پر رامخکی سو اودمړی هډوکی یې ور ووهی نودا اوبنه پرمخکه باندی پریوته اومړه سوه اوروایت ددی ذکر کړی دی عبد الرزاق دمعر څخه چی دی وایی دهغه شخص څخه چی هغه دحسن څخه ده اوریدلی دی چی ده وویل: ای ربه زما! زما مور چیری ده؟ اوبیا هم په هغه ډبری کی دننه سوه اوپه هغه کی ورکه سوه.

اوبعضو داویلی دی چی دوی ورپسی وه تردی چی ذبحه یې کړه. الله ﷻ فرمایلی دی: فَادَاؤًا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ (۲۹) فَكَيْفَ كَانَ عَدَابِي وَنَذْرٍ (سورة القمر ۳۰-۲۹) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا (۱۲) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا (سورة الشمس ۱۱-۱۲) یعنی ددی کار څخه منع سی: فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا (۱۴) وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا (سورة الشمس ۱۴-۱۵).

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعبداالله بن نمیر څخه دی نقل کوی دهشام څخه دی نقل کوی دابو عروه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دزمعه څخه دی وایی چی خطاب وکی رسول الله ﷺ نوذکرېې وکی داوښی اودهغه سپری چی دایې ذبحه کړی وه نو ویې فرمایلی (اذنبت أشقها) یعنی را ولاړیدی دی ته هغه بدبخته ددوی اومشر ددوی

چې اطاعت به یې کیدی. لکه ابی زمعه سو (۱)، او تخريج ددی کړی دی دواړو د حدیث دهشام څخه هم په دی طریقې سره. اودارنگه محمد بن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن محمد بن خشیم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب څخه دی نقل کوی دمحمد بن خثیم بن یزید څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ایا زه تاسی ته خبرنه درکوم په باره دډیر بدبخته سړی کی؟ نوصحابوو وویل چې ولی نه ای دالله رسوله. نووی فرمایلی چې، یو ددوی څخه احیمر ثمودی دی هغه چې اوښه یې ذبحه کړی وه اودوهم هغه چې تابه وهی ای علی ﷺ (۲) راوی ددی ابی حاتم دی.

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: فَعَقِّرُوا النَّاقَةَ وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (سورة الاعراف ۷۷) نودوی اظهار دکفروکی په دی وجوهوسره، یوداچی خلاف یې وکی دالله ﷺ اودهغه دپیغمبرپه نافرمانی کولو سره اودهغه خبری په نه منلو سره اوپه ذبحه کولو سره داوښی چې هغه ورته الله ﷺ یوه معجزه رالیږلی وه، اوبل داچی دوی په ځان باندي دعذاب تیزی وکړه نودوی مستحق سوه دعذاب په دوو وجوهو سره یوداچی په دوی باندي شرط ایښوول سوی وو چې دی اوښی ته به ضرر نه رسوی اودوهم داچی دوی په خپله دعذاب راتلل وغوښتل: اوبل داچی دوی تکذیب دپیغمبر وکی سره ددی چې هغه ورلره معجزه پیش کړه دخپل نبوت اودخپل صداقت، اودوی ته داپته وه چې دارښتنی نبی دی خودوی مجبوره کړی وو ددوی هغه کلک کفر اوگمراهی اوضد په لیری والی دحق څخه او دواقع کیدلو دعذاب څخه پردوی باندي. الله ﷺ فرمایلی: فَعَقِّرُوهَا فَقَالَ تَمَتُّوهَا فِي

(۱). ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۱۷ ۱۴) اوامام بخاری په کتاب التفسیرکی. سورة الشمس وضحاها (۱۸ ۴۹۴۲) اومسلم په کتاب صفت الجنة کی. باب جهنم اعاذنا الله منها (۱۱۷ ۱۱۸۷ ۱۸۸) اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب سورة الشمس وضحاها (۱۵ ۳۳۴۳) دطریقې دهارون بن اسحاق الهمدانی څخه دی نقل کوی دعبده څخه دی نقل کوی دهشام څخه، اوابو عیسی ویلی دی چې دا حدیث حسن دی اوصحیح دی.

ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۱۴ ۲۲۳) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسی بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خیشم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خیشم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹ ۱۳۲) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۳ ۱۱۴۰ ۱۴۱) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی

(۲). ددی حدیث تخريج امام احمد کړی دی (۱۴ ۲۲۳) دطریقې دعلی بن بحر څخه دی نقل کوی دعیسی بن یونس څخه دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دیزید بن محمد بن خیشم څخه دی نقل کوی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خیشم المحاربی څخه دی نقل کوی دعمار بن یاسر څخه هم په دی طریقې سره اوهیثمی ویلی دی په المجمع کی (۱۹ ۱۳۲) راوی ددی احمدی اوامام الطبرانی دی اوحاکم ویلی دی په مستدرک کی (۱۳ ۱۱۴۰ ۱۴۱) دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم سره. اوموافقت ورسره کړی دی امام ذهبی^۷.

دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (سورة هود \ ۲۵) اودوی داخبره ذکر کړیده چی اول
 ذبحه کوونکی ددی اوښی قداربن سالف دی (لعنة الله عليه) نودوی زخمی کړه دا اوښه او
 بیایې دواړه مخکنی پښی ور ووهلی نوبیا دا پریوته په محکه باندی بیادی نورو ورته را
 منډه کړه اوهر یوورته دخپل توری سره ورژدی کیدی اوغوښی به یې ورخخه پرېکولی تر
 دی چی ددی اوښی بچی رابنکاره سو اوډه ولیده چی دمور خخه یې غوښه پری کیدله نو
 دی وتښتیدی اودغره سرته وختی اودری واره یې چغه ووهل نوددی وجی ورته وویل
 صالح عليه السلام: تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ یعنی ددی ورخی خخه ماسوا په کمه ورخ چی ورته ده
 داخبره وکړه، نودوی دده سره په دی وعدی کی هم دوکه وکړه پرضرر سربریره یې قتل هم
 کړه او دمخکی خخه یې ددی دقتل اراده کړی وه: قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ (سورة النمل
 ۴۸ \)، اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: وَمَكْرُؤًا مَكَرًا وَمَكْرُؤًا مَكَرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۵۰) فَانظُرْ
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۱) فَتِلْكَ يَبُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (۵۲) وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، (سورة النمل ۵۰ \ ۵۳) اودارنگه په
 دوی باندی الله تعالى دآسمان خخه کانی واورول اودوی یې ډیر په تیزی سره هلاک کړه ولی
 چی دوی دصالح عليه السلام دقتل اراده هم کړی وه اوکله چی داثمودیان دپنجشنبی په ورخ سهار
 راولاړیده نوداورخ ددوی دپاره داجل وه کله چی ماښام سو نوټولوپه جمع سره دا اواز وکی
 چی یوه ورخ داجل تیره سوه اومخونه ددوی ژړ وه اوبیاچی کله په دوهم سهار راولاړیده په
 ورخ دجمعی باندی نومخونه ددوی سره وه دبیری دلاسه، بیاچی کله ماښام سو نواواز وکی
 دوی چی یوه ورخ داجل اونیتته یې تیره سوه بیاچی کله دخالی په سهار راولاړیده نو ددوی
 مخونه تور گرځیدلی وه بیاچی کله ماښام سو نوکرار وویل چی یوه ورخ بله دنیتی تیره
 سوه. بیاچی کله دوی دیک شنبی په سهار راولاړیده نودوی ناست وه اوددی خبری انتظار
 یې کوی چی عذاب به کله راځی اودکم اړخ خخه به راځی. اونه به پوهیده چی ددوی سره
 به څه معامله کول کیږی کله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی یوه سیلی راله دلورپی خخه
 اوپه دوی باندی رپه ولگیده دکښته اړخ خخه نودټولو روحونه خولی ته راورسیده او
 حرکات سکناات هرڅه جام سوه اوازونه بندسوه اوحقائق رابنکاره سوه، نوصبا کړه دوی په
 خپلو کورونو کی تش بدنونه یعنی بدن به پروت وو خوروح به په کی نه وو اوحرکت به یې
 نسوای کولی نومفسرینو داویلی دی چی ددوی خخه هیڅ څوک هم پاته نه سو مگر یوه
 مینځه چی نوم یې (کلبه) وه اودا ډیره سخته دښمنه وه دصالح عليه السلام اودده سره یې ډیر بغض
 ساتی، نودی چی کله عذاب ولیدی نودا وتښتیده اودعربو یوی بلی ډلی ته ولاړه اوهغوی

ته يې خبرورکي دخپل قوم دعذاب په باره کي نوهلته يې طلب داوبو وکي نواوبه يې چي وچنبلي نومړه سوه. الله ﷺ فرمايلي دي (كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا) (سورة هود ۲۸) يعني دوي داسي ښکاریده لکه چي چيري هم دوي په عيش او عشرت اودفراخي او دخوشحالي ژوند نه وي تيرکړي: اَلَا اِنَّ تَمُوْدَ كَفَرُوْا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِّتَمُوْدَ (سورة هود ۲۸) يعني اواز دوي ته وسو په ژبه دقدرت سره. اودارنگه ذکر کړيدي امام احمد په نقل کولو سره دعبد الرزاق خخه دي نقل کوي دمعمار خخه دي نقل کوي دعبدالله خخه دي نقل کوي دعثمان خخه دي نقل کوي دخيشم خخه دي نقل کوي دابي الزبير خخه دي نقل کوي دجابر خخه دي وايي چي کله نبي ﷺ تيرسو په يوي ډبري باندي نوويي ويل چي تاسي دمعجزو سوال مه کوي ولي چي ددي معجزی سوال کړي وو قوم دصالح ﷺ يعني داوښي. چي هغه ددي شي خخه پيدا سوي وه اوددي خخه راوتلي وه، نودهغه قوم دالله ﷺ دخبري انکار وکي اونافرمانی يې وکړه او هغه اوښه يې ذبحه کړه، اودوي وه چي چنبل به يې يوه ورځ خپلي اوبه اوپه بله ورځ به يې ددي اوښي شيدی چنبلي نودوي دا اوښه ذبحه کړه نوالله ﷺ راونيول دوي په داسي عذاب سره چي پرمخ دمزکي ددوي خخه يوتن هم پاته نه سو مگر يوسړي پاته سوي ووچي هغه په حرم کي وو، نو وويل سوه چي اي دالله رسوله هغه خوک وو نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ابو رغال وو کله چي دي دحرم خخه راووتی نوده ته هم داعذاب ورورسیدی (۱) اوداحديث يې په شرط دمسلم سره ذکر کړي دي اودا حديث په کتب السنة کي نه دي ذکر سوي.

اودارنگه عبدالرزاق ويلى دي په نقل دمعمار خخه دي وايي چي ماته خبر راکړي دي اسماعيل بن اميه چي نبي ﷺ تيرسو په قبر دابو رغال باندي، نووي فرمايل: چي تاسي ته پته سته چي داخوک دي؟ نودوي وويل چي الله ﷺ اودهغه رسول ته پته سته نونبي ﷺ وفرمايل چي داقبر دابي رغال دي، دايسړي دي دقوم دتمود خخه، دي وو په حرم کي نو دحرم دوجي خخه دي دعذاب خخه بچ سو، نوکله چي دي دحرم خخه راووتی نوپه عذاب کي گيرسو نوهلته بيا دفن سو، اودده سره ديسرو زرو خانگه هم دفن سوه، نويو قوم رالي اوپه خپلو تورو سره يې دده تلاش وکي او دده قبر يې وکيندي او هغه دسروزرو خانگه يې ورخخه را وايسته (۲) دانقل دي دعبد الرزاق خخه هغه نقل کوي دمعمار خخه هغه نقل کوي

(۱). ددي حديث تخريج احمد کړي دي (۲۹۲ ۱۳) او هيشمی ويلى دي په المجمع کي (۵۰ ۱۷) راوي ددي احمد دي او البزار دي او طبرانی دانقل کړي دي په الاوسط کي اودارنگه يې نقل کړي دي په (۳۸ ۱۷) اوحاکم په مستدرک کي (لکه ۳۲۰) اودايي ويلى دي چي داحديث حسن صحيح دي اودواړو امامانو ددي تخريج نه دي کړي اوموافقت دده سره کړي دي امام الذهبي (۵۲۷ ۱۵) اوپه دي باندي يې سکوت کړي دي اودذهبي دا ذکر کړي دي په شرط دمسلم باندي.

(۲). مصنف دعبدالرزاق (۲۰۹۸۹۱۱)

دالزهری څخه: ابورغال ابو ثقیف دی، اودا مرسل دی ددی و جی څخه. اودارنگه بل روایت متصل ذکر سوی دی چی نقل کړی دی محمد بن اسحاق په سیرت کی داسماعیل بن امیه څخه دی نقل کوی دبجیر بن ابی بجیر څخه، دی وایی چی ما اوریدلی دی د عبدالله بن عمر څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی رسول الله ﷺ څخه کله چی مور د طائف خوا ته ووتلو نوموړ تیر سو په یوقبر باندی، نورسول الله ﷺ وفرمایل چی: داقبر دابی رغال دی او دده اسم کنیه ثقیف دی.

اودی وو دقوم ثمود څخه او داجرم وو چی دی یې خلاص کړی وای د عذاب څخه نوکله چی دی راووتی ددی حرم څخه نوپه ده باندی داعذاب رالی کم چی دده په قوم باندی راغلی وو په دی ځای باندی اوبیا دفن سوی هم په دی ځای کی وو اودا یې هم ذکر کړیده چی دده سره دسرو زرو څانگه دفن سویده، که چیری تاسی هغه را وکیندی نوهغه څانگه به ورسره پیداکی. نوخلگو دهغه تلاش وکی نویی را وایسته دا څانگه (۱) اودا قول دالله ﷻ: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (سورة الاعراف ۷۹) دا خبر دی په باره دصالح ﷺ کی، چی دی کله دخپل قوم څخه تلی نوهغوی ته یې دا وویل چی تاسی ته ما پوره دعوت درکی خوتاسی ونه منی: يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ يَعْنِي مَاخوتاسی ته هر ممکن کوشش وکی چی تاسی دهدایت په لاره سی او زما داحرص وو چی تاسی په هدایت سی په قول زماهم اوپه نیت زماهم اوپه کار زماهم: وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ یعنی ستاسی زړونه داحق نه قبلوی اوستاسی فطرت دا دی چی حق نه خوښوی اونه حق غواړی نوددی دوجی وگرځیداست تاسی په دی دروند عذاب کی چه داستاسی سره متصل دی دهمیشه دپاره اونسته زما دپاره څه چاره چی زه ستاسی څخه دا عذاب لیری کم، اوکمه اندازه تبلیغ چی په ما باندی واجب دی هغه ماتاسی ته پوره کړی دی، لیکن الله ﷻ چی څه غواړی هغه کوی.

اوهمدارنگه خطاب کړی دی نبی ﷺ دبدر څاهانو والا ته یعنی دبدر په څاه کی یې چی کم مشرکان وراچولی وه، نبی ﷺ دبدر په مقام کی دری شپی پاته سوه نوپه آخری شپه کی کله چی خپل سپرلی ته اونستی نوخطاب یې وکی چی ای: دبدر څاهانو والا تاسی وموندل هغه څه چی ستاسی سره یې رب وعده کړی وه حقه. اوبیایې ورته وویل چی ډیر بدقوم یاست تاسی دپیغمبر خپل دپاره، تاسی زه درواغجن وگنهم اوخلگو زه رښتینی وگنهم، او

(۱). ددی حدیث تخریح ابوداود کړی دی په کتاب الخراج والامارت والفیئ کی، باب نیش القبور (۳۰۸۸۳) او البیهقی په سنن الکبری کی کتاب الزکاة، باب مایوجد منه مدفوناً فی قبور اهل الجاهلیه (۱۵۲۸۴) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف الجامع الصغیر (۲۰۸۲) کی.

تاسی زه دکلی څخه وایستم او خلکو ماته ځای راکی اوتاسی زما سره جنگونه کول او خلگ زمانصرت کوی، نو ډیر بد قوم یاست تاسی دخپل نبی دپاره نوعمر ورته وویل چی ای دالله رسوله ﷺ ته خطاب کوی داسی قوم ته چی هغه مردار سوی دی؟ نونبی ﷺ وفرماییل چی: زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چی زما روح دهغه په لاس کی دی تاسی به دومره ښه نه اوری لکه دوی چی څومره ښه اوری، خودوی جواب نه سی ورکولی، (۱) اوداهم ویل سوی دی چی صالح ﷺ نقل سو خانه کعبی ته او هلته اوسیدی تردی چی وفات سو.

اودارنگه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دوکیع څخه دی نقل کوی دزمعه بن صالح څخه دی نقل کوی دسلمه بن وهرام څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایی چی کله نبی ﷺ تیریدی په وادی عسفان باندی په هغه وخت کی چی ده حج کوی نوویې فرماییل: ای ابوبکره داکمه وادی ده نو هغه ورته په جواب کی وویل چی دا وادی عسفان دی. نوبیانبی ﷺ وفرماییل چی: یقیناً په دی وادی باندی تیرسوی دی هود اوصالح په اوبنانو باندی داسی اوبنان چی دهغه واگی دخرما دپوستکو څخه وی، ددوی ازار (چی کښته ټوټه دا حرام ده) دایی دچوغی څخه وو او څادرونه ددوی دوری څخه وو چی دوی به تلبيیه کوله او حج به یې کوی دبیت الله شریفی ددی حدیث اسناد صحیح دی، اودا منځکی دنوح ﷺ په قصی کی ذکر سویدی دروايت دطبرانی څخه او په هغه روايت کی نوح او هود او ابراهيم عَلَيْهِمُ السَّلَامُ هم ذکر دی.

بیان دتیریدلو دنبی ﷺ په وادی الحجر باندی پرمخکه دثمود په کال دتبوک باندی

ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعبدالصمد څخه دی نقل کوی دصخر بن جویرییه څخه دی نقل کوی دنافع څخه دی نقل کوی دابن عمر څخه دی وایی کله چی نبی ﷺ په تبوک کی دصحابوو سره راکښته سوه، نودوی داستراحت دپاره په حجر مقام کی کښته سوه نودوی ټولو اوبه وچښلی دهغه شاه څخه دکم څخه به چی ثمودیانو اوبه چښلی، او بیایې خمبیره جوړه کړه داوړو ته هم په دی اوبو سره اوکتوی یې باندی کړی په اور باندی. نو نبی ﷺ چی دا ولیدل نوویې فرماییل چی دادیگونه واروی اودا خمبیره په اوبنانو باندی وخورى، بیاددی ځای څخه ولاړه تردی چی دهغه چینی خواته ورسیده دکم څخه چی هغه اوبنی چی معجزه وه دپاره دثمودیانو هغه اوبه چښلی وی، اودوی یې منعه کړه چی دوی دی په هغه قوم باندی نه ورځی کم ته چی عذاب ورکول سوی دی اوبیایې وفرماییل: چی زه

(۱). صحیح البخاری: کتاب الجنائز، باب ماجاء فی عذاب القبر (۳/ ۱۳۷۰) او په کتاب المغازی کی، باب قتل ابی جهل (۱۷/ ۳۹۸)، اوباب (۱۲/ ۱۷ ۴۰۲۶) اوالنسایې په کتاب الجنائز، باب ارواح المومنین وغیرهم (۱۴/ ۲۷۵) کی او احمد (۱۲/ ۱۳۱) دحدیث دابن عمر څخه اومسلم په کتاب الجنائز کی، باب المیت یعذب بیکاء اهله علیه (۱۲/ ۲۳۴) کی.

په تاسی باندی دهغه عذاب څخه بیره کوم چی داعذاب تاسی ته درونه رسیږی نوددی وچی څخه تاسی په دی ځایونو باندی مه ورځی (۱) اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوی دعبدالعزیز بن مسلم څخه دی نقل کوی دعبدالله بن دینار څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ په دی حال کی چی نبی ﷺ دحجر په مقام کی وو، تاسی مه داخلیری په دی عذاب ورکول سوو باندی مگر په دی حال کی چی تاسی ژړا کونکی یاست. که چیری تاسی ژړاکونکی نه یاست نوبیامه داخلیری دغه ځای ته ولی چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم عذاب چی په دوی باندی راغلی وو، (۲) ددی تخریج یی کړی دی په صحیحینو کی بغیر دیو وچی څخه. اوپه بعضو روایاتوکی دی کله چی نبی ﷺ تیریدی نوویي ویل ددوی کورونو ته به نه داخلیری مگر په حال دژړا باندی، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چی که تاسی ته ژړا نه درځی نودالله ﷻ دبیری څخه وژړای چی پرتاسی باندی داعذاب رانه سی کم چی په دی خلگو باندی راغلی وو.

اودارنگه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیزید بن هارون څخه دی نقل کوی دالمسعودی څخه دی نقل کوی داسماعیل بن اوسط څخه دی نقل کوی دمحمد بن ابی کبشه الانباری څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اوده دپلار نوم عمر بن سعد دی اوداهم ویل سوی دی چی دده نوم عامر بن سعد ﷺ دی، دی وایی چی کله چی وه غزوه دتبوک نو خلگو مندی وهلی داهل حجر خواته په تیزی سره نودا خبره رسول الله ﷺ ته راورسیده نو نبی ﷺ په خلگو کی اواز وکی چی (دجمعی لمونخ حاضر دی) نودی وایی چی زه رالم دنبی ﷺ خواته اونبی ﷺ خپل اوبس نیولی وو اوفرمایلی یی: ولی تاسی په هغه قوم باندی داخلیری چی په هغو باندی الله ﷻ عذاب نازل کړی دی، نوپه دی کی یوه سړی اواز وکی چی ای دالله رسوله مور دهغه څخه تعجب کوو. نورسول الله ﷺ اوفرمایلی چی: ایاتاسی ته زه خبرنه درکوم په ډیرتعجب کی اچونکی باندی؟ داسی سړی چی تاسی ته خبر درکوی دهغه شیانو په باره کی چی مخکی ستاسی څخه تیر سوی دی اودهغه په باره کی چی وروسته ستاسی څخه راروان دی، نوتاسی مستحکم سی اومضبوط سی، ولی چی الله ﷻ ستاسی په عذاب باندی پرواه نه ساتی اوداسی قوم به راسی چی دځان څخه به څه نه سی لیری کولی (۳) اوداهم ذکر سوی دی چی دقوم صالح عمرونه ډیر اوږده وه، نودوی وه چی

(۱). احمد (۱۱۷۱۲).

(۲). احمد (۷۴۱۲) اوبخاری په کتاب التفسیر کی، سورة الحجر، باب ولقد کذب اصحاب الحجر المرسلین (۲/۱۴۷۰).

(۳) اومسلم په کتاب الزهد کی، باب النهی عن الدخول علی اهل الحجر الامن دخل باکیاً (۱۸/۱۱۰).

(۴). احمد (۲۳۱۱۴) دا اسناد حسن دی.

کورونه به یې جوړول دختو څخه نودا کور به خرابیدی دیوسری دمرگ څخه مخکی، نوبیا دوی کورونه جوړکړه په غرونو کی. اودایې هم ذکرکړی دی چی کله دوی غوښتنه وکړه دصالح عليه السلام څخه داوښی، نوالله ﷻ دوی ته دااوبنه دډبري څخه راوايسته اوامرېې وکی په پیدائش ددی اودده په نس کی چی کم بچی وه اودوی یې وپیرول دالله ﷻ دعذاب څخه چی دی اوبنی ته به ضررنه رسوی اودوی ته یې داخبر ورکی چی هم په دوی کی به یوسری پیدا کیږی چی دا اوبنه به مړه کوی، اوددی سری صفات یې ورته وښوول چی دابه سور اوشین اوگلابی رنگه سری وی. نودوی امر وکی ټولو قبیلو ته چی داسی ماشوم چی پیداسی نو هغه دی مړکی. نودوی وه په دی خبری باندي عمل کوونکی تردی چی یوه پیږی ختمه سوه اوبله پیږی شروع سوه نوپه دی بلی پیږی کی یورئیس اومشر ددوی دخپل زوی دپاره دبل رئیس اومشر لور وغوښتله کله چی ددوی دواړو واده وسو نو ددوی څخه په هغه صفاتو ماشوم پیداسو اوداقدربن سالف وو، نودی قبیلو والا داسری نسوای وژلی دوجی دشرافت دده دپلار اومور، نوداغتییدی ډیر ژر دابه په یوه هفته کی دومره غتییدی چی بل ماشوم به په یوه میاشت کی څومره غتییدی، تردی چی داپه خپله رئیس سو اوخلگو دده تابعداری شروع کړه. نودده په نفس کی ددی اوبنی دقتلولو وسوسه جوړه سوه اودده سره په دی خبری کی (۸) کسان نورملگری سوه، اوداهغه (۹) کسان دی چی دصالح عليه السلام دقتل اراده یې کړی وه، نوبیاچی کله ده مړه کړه اوبنه کله چی داخبر صالح عليه السلام ته راورسیدی نودوی هم په ژراسره راله اوصالح عليه السلام ته یې وویل چی مور ددی کار څخه نه یوخبړ چی داچا کړی دی اوددی اوبنی بچی دغره سرته وختی نوصالح عليه السلام ورپسی وړلی هلته نو داوښی بچی ژړل اوبیایې دصالح عليه السلام خوا ته مخ کی اودری واره یې چغه ووهل نوبیا صالح عليه السلام داقول ووايه: **تَمَتُّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدُّ غَيْرُ مَكْدُوبٍ** (سوره هود ۲۵۱) اودوی ته یې داخبره وکړه چی صباته به تاسی ژړ اوبیا به په دوهمه ورځ ستاسی مخونه سره کیږی اوبیابه په دریمه ورځ ستاسی مخونه تورسی. نوبیاچی کله څلورمه ورځ سوه نوسیلی ورته راله چی په هغه کی اواز وو، نورا گیریې کړه دوی نوچی صباکیدی نودوی پراته وه په خپل کورونو کی مړه. اوددی په بعضو سیاقاتوکی نظر دی اومخالفت دی دظاهر دقرآن سره لکه څه رنگه چی مخکی مور ذکر کړه.

قصه دابراهيم الخليل عليه السلام

دټولو څخه مخکی بیان دده دنسب: دی ابراهيم بن تاريخ (۲۵۰) بن ناحور (۱۴۸) بن ساروغ (۲۳۰) بن راغو (۲۳۹) بن فالغ (۴۳۹) بن عابر (۴۲۴) بن شالح (۴۳۳) بن ارفخشذ (۴۳۸) بن سام (۲۰۰) بن نوح عليه السلام. داوو قول داهل کتابو په کتاب ددوی کی دده

د عمر څخه د هريوه سره جلا جلا ليکل سوی دی اودنوح عليه السلام په عمر باندی مومخکی تفصیلی خبره کړیده نودوباره ذکر کولو ته ضرورت نسته. او حکایت کړی دی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی په باره د ابراهیم عليه السلام کی په نقل کولو سره د اسحاق بن بشر الکاهلی څخه چی صاحب د کتاب (المبتدا) دی دی وایی چی نوم د ابراهیم عليه السلام دمور (امیله) وه بیاده ذکر کړی دی په باره د ولادت دده کی لوی بحث.

او ویلی دی الکلبی: چی نوم یې (بونا) بنت کریتان بن کرثی وه دی د قبیلې څخه د بنی ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام وو، او روایت ذکر کړی دی ابن عساکر په بلی طریقی سره د عکرمه څخه چی دی وایی: وو د ابراهیم عليه السلام اسم کنیه (ابو الضیفان) ویل سوی دی چی کله عمر د تاریخ (۷۵) کاله وو نودده زوی ابراهیم عليه السلام پیدا سو اونور ځامن یې هم پیدا سو چی ناحور او هاران دی، اود هاران یوزوی پیدا سو چی (لوط) عليه السلام دی. او ویل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام په دوی کی مینځنی وو، او هاران وفات سوی وو د پلار په ژوندون کی په هغه محکه کی چی په کمه کی پیدا سوی وو، او هغه محکه د (کلدانیین) وه چی مراد ورڅخه محکه د بابل ده اودا خبره صحیحه ده اومشهوره ده په نزد د اهل تواریخو اوصحیح گرځولی دی دا حافظ ابن عساکر، وروسته ددی څخه چی ددی روایت یې ذکر کړی دی د طریقی دهشام بن عمار څخه ده نقل کړی دی د الولید څخه دی نقل کوی د سعید بن عبدالعزیز څخه دی نقل کوی دمکحول څخه دی نقل کوی د ابن عباس څخه دی وایی چی: پیدا سو دی ابراهیم عليه السلام په دمشق کی په یو کلی کی چی نوم یې (برزه) وو په یو غرکی چی نوم یې (قاسیون) وو بیایې ویلی دی چی صحیح دادی چی دی پیدا سو دی په بابل کی، اوددی ځای نسبت ورته ځکه سوی دی چی ده هلته لمونځ کړی دی کله چی دی راتلی دلوط عليه السلام خواته نودوی ویلی دی چی ابراهیم عليه السلام واده وکی د (ساره) سره اونا حور واده وکی د (ملکا) سره دالور د هاران وو یعنی دخپل ورور لوریې وکړه. دوی وایی چی داساره وچه وه ددی بچی به نه پیدا کیدی. نودوی وایی چی تاریخ دخپل زوی سره اود زوی د بنځی سره اودخپل نمسی لوط سره دکلدانیین څخه ووتی اوکنعانیین ته ولاړه نودحران په مقام کی تاریخ وفات سو اودده عمر (۲۵۰) کاله وو اودا خبره په دی باندی دلالت کوی چی دتاریخ په حران مقام کی بچی نه وو سوی، بلکی دده بچی ټول په کلدانیین کی پیدا سو وو اودا محکه د بابل وه. بیادوی ولاړه دکنعانیین څخه چی دامحکه دبیت المقدس وه حران ته چی دامحکه دکلدانیین وه په هغه زمانه کی، اودامحکه دالجزیره اوشام هم وه. اودوی به عبادت د (۷) ستورو کوی، اوچاچی آبا ده کړی وه محکه ددمشق هغوی هم پردی دین باندی وه چی مخ به یې دقطب شمالي خوا ته کوی اود (۷) ستورو عبادت به یې کوی په مختلفو

اقوالو اوافعالو سره. اوددی وچي څخه ددمشق پر (۷) دروازو چي قديمي دروازي وي پر هغه نښاني ددی (۷) ستورو وي، اودارنگه وو اهل حران چي عبادت به يې دستورو کوي اودبتانو اودارنگه پرمخ دمزکي باندی چي څومره خلک وه ټول کافران وه، ماسوا دابراهيم خليل الله څخه اودده دنبځي څخه اودلوط عليه السلام څخه. او وو ابراهيم عليه السلام چي دده په واسطه الله جل جلاله ددی کفر ازاله وکړه، اودده په سريې گمراهي باطله کړه. ولي چي الله جل جلاله ده ته په وړوکوالي کي هونبيري ورکړي وه اوبيا وروسته پيغمبر سو او الله دی خپل خليل جوړکي، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ آتَيْنَا اِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (سورة الانبياء ۵۱).

اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَابْرَاهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۱۶) اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكَا اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهٗ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۱۷) وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَّمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلٰى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (۱۸) اَوْلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيْرٌ (۱۹) قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَا الْخَلْقَ ثُمَّ اللهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (۲۰) يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ (۲۱) وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَلَا نَصِيْرٍ (۲۲) وَالَّذِيْنَ كَفَرُوا بآيَاتِ اللهِ وَلِقَائِهٖ اُولٰٓئِكَ يَسْتَوِيْنَ مِنْ رَحْمَتِيْ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ (۲۳) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖ اِلَّا اَنْ قَالُوْا اَقْتُلُوْهُ اَوْ حَرِّقُوْهُ فَاَنْجَاهُ اللهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُوْنَ (۲۴) وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَا وَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نٰصِرِيْنَ (۲۵) فَاَمَنْ لَهٗ لُوْطٌ وَقَالَ اِنِّيْ مُهَاجِرٌ اِلَى رَبِّيْ اِنَّهٗ هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهٗ اِسْحَاقَ وَيَعْقُوْبَ وَجَعَلْنَا فِيْ ذُرِّيَّتِهٖ النَّبُوَّةَ وَالْكِتٰبَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهٗ فِي الدُّنْيَا وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ (سورة العنكبوت ۱۲ ۲۷) بياذكر كوي الله جل جلاله مناظره دده دخپل پلار سره او دخپل قوم سره دابه مور ذکر کوو انشاء الله تعالی، اوورکړي وو ده مخکي دعوت خپل پلارته، او وو دده پلار چي عبادت به يې کوي دبتانو، اودی ډير حقداره وو ترخلکو چي نصيحت ورته وسي په اخلاص سره، لکه څه رنگه چي الله جل جلاله فرمايلي دي: وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّهٗ كَانَ صَدِيْقًا نَّبِيًّا (۴۱) اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ يَا اَبَتُ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُعْنِيْ عَنْكَ شَيْئًا (۴۲) يَا اَبَتُ اِنِّيْ قَدْ جِئْتُكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِيْ اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (۴۳) يَا اَبَتُ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (۴۴) يَا اَبَتُ اِنِّيْ اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُوْنَ لِلشَّيْطٰنِ

وَلِيًّا (٤٥) قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا (٤٦) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (٤٧) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤١ \ ٤٨) نو ذکر کړه الله ﷻ هغه څه چې دده او دده د پلار په منځ کې وه دمحاوری څخه اود جگړې څخه او د پير په ښه طريقی سره او په نرم لهجی سره یې خپل پلار ته دعوت ورکړی دی د حق طرف ته، او بیان یې کی ورته بطلان دهغه چی دی پر وو چی هغه عبادت دبتانو وو هغه بتان چی اوریدل نسی کولی اولیدل نسی کولی اود خپل ځای څخه بنوریدی نه سی، نودداسی شی څخه به څوک څه رنگه فائده حاصله کړی او څنگه به دده څخه درزق او کامیابی طمع کیدی سی؟ بیایې ورته خبرورکی په باره دهغه علم او هدایت کی چی ورلره الله ﷻ ورکړی دی که څه هم دخپل پلار څخه وړوکی وو په عمرکی:

يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (سورة مريم ٤٣ \ ٤٣) یعنی نیک او واضح ښکاره او خالص علم چی راکشوونکی دی دخیر خوا ته او په دی سره به ستا دنیا او آخرت دواړه ښه سی. نو کله چی ورته ده دانصیحت وکی نو پلاریې دده څخه اعراض وکی اودایې ونه منله او چپه یې ابراهیم ﷺ ته تهدید ورکوی: أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) تهدید یې ورلره ورکی هم قولاً او هم فعلاً (واهجرنی ملیاً) (سورة مريم ٤٢ \ ٤٢) یعنی ما پریږده اوزما څخه لیری سه. نوددی خبری سره یې ابراهیم ﷺ وویل (سَلَّمَ عَلَيْكَ) (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) یعنی زما دطرف څخه دی په تاسلامتیاوی اوزما دخوا څخه به تاته هیڅ ضررنه در رسیږی. اودایې ورته هم زیاته کړه: سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (سورة مريم ٤٧ \ ٤٧) ابن عباس او غیر دهغه څخه بعضو داویلی دی یعنی رب زما په ماباندی لطیف اومهربانه دی، په دی خبره چی ماته یې هدایت کړی دی دخپل عبادت او په اخلاص دهغه ذات دپاره نوددی دوجی یې ویلی دی: وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (سورة مريم ٤٨ \ ٤٨) اواستغفار غوښتی دی ابراهیم ﷺ خپلا پلار ته لکه څنگه چی یې وعده کړی وه دخپل پلار سره ددی خبری په دعاگانو خپلو کی. بیاجی کله ده ته داخبره معلومه سوه چی دی دنښمن دالله ﷻ دی نوبیایې ځان بیزاره کی ددی کار څخه. لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (سورة التوبه ١١٤ \ ١١٤). امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسماعیل بن عبدالله څخه اودی نقل کوی دخپل ورور څخه چی نوم یې عبدالحمید دی دی نقل کوی دابن ابی ذئب

خخه دی نقل کوی دسعید المقبری خخه اودی نقل کوی دابی هریره خخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ملاقات به وکی ابراهیم ﷺ دخپل پلار آزر سره په ورخ دقیامت کی چی په مخ دده باندی به توروالی اودوره وی، نو ابراهیم ﷺ به ورته ووايي: ای ربه زما. تازماسره وعده کړی وه چی ته به ما نه شرمنده کوی نوتردی غته شرمندگی خه ده چی زماپلار زماخخه لیری دی؟ نوالله ﷻ به ورته وفرمایي چی: ما حرام کړی دی جنت په کافرانو باندی، بیابه ورته وویل سی چی ای ابراهیمه ستا دپښو لاندی خه دی نودی چی کله وگوری نواورته به وغورخول سی (۱) همدارنگه روایت ددی سوی دی په قصه دابراهیم ﷺ کی په جلا طریقی سره. او ویلی یې دی په تفسیرکی: ویلی دی ابراهیم بن طهمان دابن ابی ذئب خخه دی نقل کوی دسعید المقبری خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی نقل کوی دابی هریره خخه. او همدارنگه روایت ذکرکړی دی النسایي داحمد بن حفص بن عبد الله خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه چی دی بیانقل کوی دابراهیم بن طهمان خخه، اودا رنگه روایت یې کړی دی البزار دحدیث دحمادبن سلمه خخه دی نقل کوی دایوب خخه چی دی نقل کوی دمحمد بن سیرین خخه دی نقل دابی هریره خخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره، او په سیاق ددی کی غرابت دی، اودارنگه روایت ددی دحدیث دقتاده خخه هم سوی دی چی هغه نقل کړی دی دعقبه بن عبد الغفار خخه او هغه دابی سعید خخه اودی دنبی ﷺ خخه هم په دی ذکرسوی طریقی سره اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَّرَ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورة الانعام ۷۴) داآیت پردی باندی دلالت کوی چی دابراهیم ﷺ دپلار نوم آزر دی او جمهور وایی چی دده نسب والا ابن عباس دی اودی وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی او اهل کتاب وایی چی دده دپلار نوم (تارخ) دی په خاء سره اوبعضو داویلی دی چی دا دده لقب دی ولی چی ده به دیوبت عبادت کوی چی دهغه نوم آزر وو. او ابن جریر ویلی دی: چی ښه خبره داده چی دده دپلار نوم آزر دی او کیدی سی چی دده دپاره دادوه نور نومونه هم وه یاداسی چی دایویې نوم وو اودابل یې لقب ووو اودا کمه خبره یې چی کړیده په دی کی احتمال سته.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (۷۵) فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (۷۶) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ

(۱). په صحیح البخاری کتاب الاحادیث کی باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۲/۳۳۵۰) او په کتاب التفسیر کی، سورة الشعراء، باب قول الله ﷻ ولاتخزنی یوم یبعثون (۸/۴۷۲۸، ۴۷۲۹).

بَارِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْ لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (۷۷) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ
بَارِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ
لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ
وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يُشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (۸۰)
وَكَيفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ
بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (۸۱) الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ
(۸۲) وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (سورة
الانعام ۱۷۵-۸۳) اودامقام دده دمناظری دی دخپل قوم سره. اوبیان ددی خبری دی چی دا
ستوری چی پنا ورکونکی دی دالائق دالوهیت نه دی اونه ددی لائق دی چی ددی دالله ﷻ
سره یوحای عبادت وسی، ولی چی دامخلوق دی اومسخردی اوجورسوی دی کله راوخی
اوکله پتیبیری، نوورک سی ددی عالم خخه اودالله ﷻ خخه ددی عالم هیخ یوشی نه سی
پتیدلی اونه ورخه خه ورکیبیری، بلکی هغه ذات دائم اوقائم دی، نسته لائق دعبادت بغیر
دهغه نه بل خوک اونسته بل رب اوپالونکی ماسوا دهغه خخه. نوده ته یې اول دستورو
دصلاحیت نه لرلو په باره کی ویناوکړه، نوده ورته وویل چی داخو ستوری دی دهغه خخه
لرلوره سپورمی ده چی هغه ددی خخه هم ډیره پناکوی اوتردی بنایسته هم ده، بیادهغه
خخه لوړ لمر دی چی هغه ددی دواړو خخه ډیره پناکوی، نودایې ورته بیان کړه چی داتول
مخلوق دی اومسخردی اومربی دی اومقدردی تریوی اندازی پوری به چلیبیری، لکه خنګه
چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (سورة فصلت \ ۳۷) اوددی دوجی الله ﷻ
فرمایلی دی: فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَارِعَةً (سورة الانعام \ ۷۸) یعنی راکنسته کونکی: قَالَ هَذَا رَبِّي
هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (۷۸) إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۷۹) وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا
تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يُشَاءَ رَبِّي شَيْئًا (سورة الانعام ۱۷۸ \ ۸۰) یعنی زه خه باک نه ساتم ستاسی په
دی خدایانو باندی دکمو چی تاسی عبادت کوی بغیر دالله خخه، ولی چی دانفع اونقصان
نه سی رسولی اونه خه اوری اونه خه شی دده په عقل کی راخی، بلکی داهم مسخردی په
شان دستورو بلکه داهم جورسوی دی اوکیندل سوی دی په لاسونوسره اوددی خخه بنکاره
دامعلومیبری چی دایبان ددی صرف دستورو په باره کی دی اهل حران والاووته، ولی چی

دوی به دستورو عبادت کوی، اودلته یې بل قول ذکر کړی دی چی ده دایبان په هغه وخت کی کړی وو کله چی دی دکلی خخه ووتی اودی وړوکی وو، لکه خه رنگه چی داقول ذکر کړی دی ابن اسحاق اوداسی نورو، اودا ورنژدی دی اسرائیلیاتو ته اوپه دی باندی اعتماد نه سی کیدلی، او لازماً چی بیا دحق مخالفت په کی وی. اوهرخه چی بابل والوو نوهغو به دبتانو عبادت کوی، اودا هغه خلگ وه چی دده سره یې مناظره کړی وه په باره دعبادت دبتانو کی اوبتان یې ورلره مات کړی وه اودهغه سپک والی یې کړی وو اوبطلان یې ورلره ذکر کړی وه.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (سورة العنكبوت ۲۵) لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (۵۱) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (۵۲) قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (۵۳) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۵۴) قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (۵۵) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (۵۶) وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (۵۷) فَجَعَلَهُمْ جُدَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (۵۸) قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (۵۹) قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (۶۰) قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (۶۱) قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (۶۳) فَارْجِعُوا إِلَىٰ أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (۶۴) ثُمَّ نَكَسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ (۶۵) قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) أَفْ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۷) قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (۶۸) قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰-۷۱).

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَثَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأُ إِبْرَاهِيمَ (۶۹) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (۷۰) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْظِلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (۷۱) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (۷۴) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ الْأَقْدُمُونَ (۷۶) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (۷۷) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (۷۸) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (۷۹) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۸۰) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (۸۱) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي

حَطِيتِي يَوْمَ الدِّينِ (۸۲) رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة الشعراء ۷۳ \ ۷۲۹).

اودارنگه الله ﷻ په بل سورة كې فرمايلي دي: وَإِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (۸۳) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (۸۴) إِذْ قَالَ لِلَّيْبِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفَكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۸۷) فَنظَرَ نَظْرَةً فِي التُّجُومِ (۸۸) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (۸۹) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (۹۰) فَرَاغَ إِلَى آلِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (۹۳) فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ (۹۴) قَالَ أُنْعِبْهُمْ مَا تَنْحِتُونَ (۹۵) وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (۹۶) قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ (۹۷) فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ (سورة الصافات ۸۳ \ ۹۸).

اوس دلته الله ﷻ دابراهيم ﷺ انكار بيان كې اوداهم بيانوي چې ده خپل قوم ته انكار وكې دعبادت دبتانو اوڅه رنگه يې ورته په سپك نظر باندې وكتله اونقصانات يې ورلره بيان كړه، نو ويې ويل: مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (سورة الانبياء ۵۳). اونه وو ددوي سره دليل مگر دابه يې ويله چې زموږ پلار نيکه په دې دين باندې وه او هغوي هم ددې بتانو عبادت كوي: قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۵۴) لكه څه رنگه چې الله ﷻ فرمايلي دي: إِذْ قَالَ لِلَّيْبِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ (۸۵) أَنْفَكَا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (۸۶) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (سورة الصافات ۸۵ \ ۸۷) قتاده ويلى دي: نو ستاسې څه خيال دي چې ستاسې سره به څه كوي په ورځ دقيامت كې چې تاسې دالله سره وويني اوحال داچې تاسې عبادت دنورو كړي دي؟ اودايې ورته هم وويل: قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (۷۲) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ (۷۳) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (سورة الشعراء ۷۲ \ ۷۴) دوي ورته تسليم سوه چې دانه نفع رسوي چاته اونه ضرر رسوي اونه څه اورې اونه څه وينې، مگر دوي ته په دې كار باندې باعث كوونكي اقتدا ددوي وه په خپلو پلرونو اونيكه گانو په سي چې جاهلان وه. نو ددې وجې ورته دوي وويل چې: قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (۷۵) أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (سورة الشعراء ۷۵ \ ۷۷) اودا دليل قاطع دي دوي لره په بطلان ددوي دكار باندې اوده ورڅخه ځان ليري كې اونقصانات يې ورته پكښې راوسته، نو كله چې دي بتانو ضرر رسولاى نوده ته به يې ضرر رسولى واى، او كه اثريې كولى نوپه ده باندې به يې څه اثر كړي واى: قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (سورة الانبياء ۵۵) اودوي ورته وويل چې: داته چې كمې خبرې كوي زموږ دآلهه وو په باره كې اونقصانات ورلره بيانوي اوپه سپك نظر ورته گوري آيادا ته په حق اورشتياسره سره كوي او كه ته هيسې توقي اومسخرې كوي؟ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة الانبياء ۱

۵۶) دوی ورته وویل چی زه داپه رښتیا وایم اوپه حق سره یې وایم. یقینا ستاسی رب الله دی هغه ذات چی دهغه څخه ماسوا بل ذات نسته اوبل الله نسته هغه ستاسی رب دی او رب دتولو شیانو دی، هغه جوړونکی دآسمانونو اودمزکو دی، پیدا کوونکی دی ددی په داسی شان سره چی داسی پیدا کونکی بل نسته نودهغه ذات مستحق دعبادت دی اویک او تنها دی هیڅ شریک ورلره نسته، اوزه په دی باندی شاهد یم.

اوداقول دده: **وَتَاللّٰهِ لَآكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُؤْتُوْا مُدْبِرِيْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۷) یعنی ده قسم واخستی چی دی به چم جوړوی ددی بتانو دما تولو دپاره وروسته دتلو ددوی څخه خپل عید گاه ته. ویل سوی دی چی دایې دځان سره په زړه کی پت وویل اوابن مسعود ویلی دی: بعضو په کی داخبره ددی واوریده. او وه ددوی په هرکال کی یواختر چی دوی به دښار منځ ته ووتل، نوپلار ورته وویل چی راءه نوده وویل چی زه ناجوړی یم. لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: **فَنظَرَ نَظْرَةً فِی النُّجُوْمِ (۸۸) فَقَالَ اِنِّيْ سَقِيْمٌ** (سورة الصافات ۸۸ \ ۸۹) ده مخکی والی وکی ورته په خپل کلام کی چی دی خپل مقصود ته ورسیرې چی هغه سپک والی دبتانو دی اونصرت دالله ﷺ ددین دی اوبا طول دهغه عبادت دی چی دوی یې کوی چی عبادت دبتانو وو اوددی اهانت کول یعنی سپک والی کول په داسی طریقې چی دوی ته علم وسی چی دالاره باطله ده. نوکله چی دوی ووته خپل عیدگاه ته، اودی پاته سوه په خپل کلی کی: **فَرَاغَ اِلَىٰ آلِهِمْ** (سورة الصافات \ ۹۱) یعنی دی ورلره ورلی په منډه اوپه پته نوپیدا یې کرل داپه یوغت ځای کی، او ددوی مخ ته هر قسم خوراکونه پراته وه ددی دپاره چی په دی سره ورته نژدیکت وسی نوده ورته وویل په سپک والی سره چی آیاتاسی نه خوری: **فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُوْنَ (۹۱) مَا لَكُمْ لَّا تَنْطِقُوْنَ (۹۲) فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِيْنِ** (سورة الصافات ۹۱ \ ۹۳) ولی چی دی قوی هم وو اوتیز هم وو اودرد هم وو نومات یې کره په هغه اوسپنه چی دده په لاس کی وه لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی **(فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا)** (سورة الانبياء \ ۵۸) ویې گرځول داتول نیمگری اوتول یې مات کره: **فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۸) ویل سوی دی چی ده هغه اوسپنه ددی غت بت په لاس کی کښیښووله ددی دپاره چی هغوی دا ووی چی دی غت ته غیرت ورغلی دی په دی خبره باندی چی دده سره ددی وارو بتانو عبادت ولی کول کیږی پس کله چی دوی بیرته راله داختر څخه اووی لیدل هغه څه چی ددوی په معبودانو باندی سوی وه: **قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِالّٰهْتِنَا اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ** (سورة الانبياء \ ۵۹) او په دی کارکی ددوی دپاره ښکاره دلیل وو که چیری دوی پوهیده، اوهغه داچی کم کار ددوی په خدایانوباندی سوی وو، که چیری

داآلهه وی نودوی به دځان څخه مدافعت کړی وای دوی داخبره وکړه چی زموږ په دی خدایانو باندی دا چاکړی دی داخبره یې دډیری ناپوهی اودجهالت دوجی څخه وکړه: قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ اِبْرَاهِيمُ (سورة الانبياء \ ۲۰) یعنی دده نوم یې ځکه واخیستی چی دی به ورلره نقصانات ذکرکول اوعیبونه به یې ورلره بیانول، نودا وو چی دلته پاته سوی وه اوده مات کړی دی. اوبناء په قول دابن مسعود سره، دوی ذکر دابرهیم عليه السلام وکی ددی وچی څخه چی هغه ویلی وه: وَتَاللّٰهِ لَآ كَيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ (سورة الانبياء \ ۵۷)

قَالُوا فَاتُّوْا بِهِ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۱) یعنی په غټ میدان کی دشاهدانو سره دی راوستل سی چی داشاهدان دی شاهدی ورکی چی ده داخبره کړیده، او ددی دپاره چی ددی قصاص تعیین وکی چی بدل ورڅخه ددی واخلو. اوداوو غټ مقصد دابرهیم عليه السلام چی داتول خلگ یومیدان ته راټول سی. نوچی قائم کړی په ټولو باندی حجت دبطلان دعبادت دبتانو. لکه څنگه چی موسی عليه السلام فرعون ته ویلی وه: مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى قَالُوا اَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِالْهَيْتِنَا يَا اِبْرَاهِيْمُ (۶۲) قَالَ بَلْ فَعَلْتُهُ كَيْبُرُهُمْ هٰذَا (سورة طه \ ۵۹) نوکله چی ټول راټول سوه اوابرهیم عليه السلام یې راوستی لکه څنگه چی دوی ویلی وه: ویل سوی دی چی معنی ددی داسی ده: زه دی غټ ددوی باعث کړی وم پرماتولو ددوی باندی، اودوی ته یې وړاندی والی کړی دی په دی قول کی: فَاسْأَلُوهُمْ اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۳).

اوداخبره یې دوی ته ځکه وکړه چی دوی ته داپته ولگیږی چی دابتان خبری نه سی کولی، نودوی به اعتراف وکی چی داهم جماددی په شان دنورو جماداتو: فَارْجِعُوْا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْا اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۴) یعنی دوی راله خپل ځان ته په ملامتیا سره نو ویې ویل چی: تاسی په خپله ظالمان یاست. یعنی دامو پریښی وه اوددی دحفاظت دپاره مو څوک مقررکړی نه وو: ثُمَّ نَكِسُوْا عَلٰٓى رُءُوسِهِمْ (سورة الانبياء \ ۲۵).

السدى ویلی دی: چی دوی راله فتنی ته نوپه دی معنی سره به داسی سی (اِنَّكُمْ اَنْتُمْ الظّٰلِمُوْنَ) یعنی تاسی ظالمان یاست ددی په عبادت کی. اوقتاده ویلی دی چی: داقوم په حیرت کی واقع سو اوابرهیم عليه السلام ته یې وویل چی ای ابراهیمه تاته خوداعلم سوی دی چی دوی خبری نه سی کولی نوبیاته زموږ څخه داپوښتنه ولی کوی چی موږ دده څخه دا پوښتنه وکړو؟ نوپه دی وخت کی ورته ابراهیم خلیل الله وویل: اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَآ يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَّلَا يَضُرُّكُمْ (۶۶) اَفْ لَكُمْ وَّلَمَّا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (سورة الانبياء \ ۲۶ \ ۲۷) لکه څنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: فَاقْبَلُوْا اِلَيْهِ يَرْفُوْنَ (سورة الصافات \ ۹۴).

مجاهد ویلی دی چی دوی ورته منډی وهلی نو ابراهیم عليه السلام ورته وویل چی: **أَتَعْبُدُونَ مَا يَنْحِتُونَ** (سورة الصافات \ ۹۵) یعنی تاسی څه رنگه عبادت کوی دهغه بتانو چی تاسی په خپل لاسونو هغه جوړ کړی دی دکانو څخه اود لرگو څخه اوتاسی یې په خپل شکل اوصورت جوړوی چی څه رنگه ستاسی خوبه وی هغه شان یې جوړوی: **وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ** (سورة الصافات \ ۹۶)، دلته (ما) مصدریه ده په معنی دالذی سره دی نومقتضی دکلام دا سوه چی تاسی په خپله مخلوق یاست، اودابتان هم مخلوق دی نوڅه رنگه یومخلوق دبل مخلوق عبادت کوی؟ نوعبادت ستاسی دوی ته دابنه نه دی دعبادت ددوی څخه تاسی ته، اوداباطله ده، نودابل هم باطله ده، ولی چی عبادت نه صحیح کیږی مگر خالق ته صرف چی دهغه هیڅ قسم شریک نسته: **قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ** (۹۷) **فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ** (سورة الصافات ۹۷ \ ۹۸) دوی واوښته دجنگ څخه او دمنظری څخه ولی چی پاته راله په خبروکی، او ددوی سره څه حجت اودلیل پاته نه سو اونه څه شبهی چی دوی استعمال کړی وی دپاره دکامیابی خپلی، نوپاته راوسته دوی الله ﷻ، اوخپله کلمه یې په دوی باندی وړاندی او لوړه کړه لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: **قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ** (۶۸) **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** (۶۹) **وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ** (سورة الانبياء ۲۸ \ ۷۰) اودوی شروع سوه چی لرگی به یې راټولول چی دکم ځای څخه به ورته ورکول کیده، نودوی وه څه وخت چی دالرگی به یې راټولول تردی چی ددوی څخه به یوه بنځه ناجوره سوه نوهغی به نذرکوی چی که زه روغه سومه نوزه به یوه گیدی لرگی بارکم دابراهیم عليه السلام دسوزلو دپاره نوبیا دوی یوه اوږده ستنه جوړه کړه اوپه هغه کی یې داخشاک کښیښووله اواور یې ورته ورکی نودا اور دومره زیات سو چی دومره اورچا مخکی نه وو لیدلی، بیایي کښیښووی ابراهیم عليه السلام په خله دمنجنیق کی چی داجوړکړی وو داکرادو څخه یوسری چی نوم یې (هیزن) وو اودا اول هغه سړی وو چی منجنیق (توپ) یې جوړکړی وو، نوپر ده باندی الله ﷻ محکمه وچوله اودی کښته روان دی ترقیامته پوری. بیایي دی راوښوی چی تړل به یې اوده به ویل: **لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ، لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ.** نوبیاچی یې کله ابراهیم عليه السلام دتوپ په خوله کی کښیښوی تړل سوی بیایي وویشتی اورته اوده به ویل **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**، لکه څه رنگه چی ددی روایت ذکرکړی دی بخاری (۱) دابن عباس څخه چی دی وایی چی ابراهیم

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیرکی، سورة آل عمران، باب (الذین قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم) الاية (۴۵۶۳۱۸).

عليه السلام ويلي وه. حسبنا الله ونعم الوكيل، داويلی وه ابراهيم عليه السلام په هغه وخت کی کله چی اور ته وغورخول سو، اوداويلی دی محمد ﷺ په هغه وخت کی کله چی ورته خلگو داوويل: **الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (۱۷۳)** فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ (سورة آل عمران ۱۷۳-۱۷۴) اوابو يعلى ويلي دی په نقل کولوسره دابوهشام الرفاعي خخه دی نقل کوی داسحاق بن سليمان خخه دی نقل کوی دابی جعفر الرازی خخه دی نقل کوی دعاصم بن ابی النجود خخه دی نقل کوی دابی صالح خخه دی نقل کوی دابی هريره خخه دی وایی چی ويلي دی رسول الله ﷺ: کله چی ابراهيم عليه السلام اورته وغورخول سونوهغه داوويل. ای ربه زماته په آسمان کی يواخی يي اوخه په محکه کی يواخی ستاعبادت کوم (۱) ويلي دی علی بن ابی طالب: یعنی داسی اور چی ابراهيم عليه السلام ته ضرر ونه رسوی، او ويلي دی ابو العباس اوابو العالیه: که چیری الله جل جلاله دانه وی فرمایلی: **قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ** نوابراهيم عليه السلام ته به ضرر رسولی وای یخ والی داور.

اوکعب الاحبار ويلي دی: په دغه ورخ مزکی والو داور خخه فائده نه سوه اخستلی اوبل شی به يي نه سوزی ماسوا دلرگی خخه: روایت ذکرسوی دی چی جبریل عليه السلام دده سره وو اودده خولی به يي وچولی اوده ته داور خخه هيخ قسم تکلیف نه دی رسيدلی ماسوا ددی خخه اوالسدي ويلي دی: دده سره ملائکه دسایي هم وه، اوابراهيم عليه السلام په دی اورکی دننه په شنه باغچه کی پروت وو، اوخلگو ورته کتل خوور رسیدی نه سوه، بنه کلمه هغه چی ويلي ده پلار دابراهيم عليه السلام په هغه وخت کی چی خپل زوی يي په داسی حال کی وليدی: ډيربنه رب دی ستا ای ابراهيمه. اودارنگه ابن عساكر روایت ذکرکړی دی دعکرمه خخه، چی مور دابراهيم عليه السلام وکتله خپل زوی ته نو اوازیي ورپسی وکی: ای زويه زما: زه غوارم چی ستا خواته درسم نوخپل الله ته ووايه چی زماخخه داکم اور چی ستا پرشاوخوا دی دا لیری کی چی زه درسم، نوده ورته وويل چی بنه نوداهم ورله اور ورته هيخ ونه ويل، نوکله ورله نوخپل زوی يي مچ کی اوغاره يي پر راوگرخول اوبيا بيرته ورخخه راله. اودمنهان بن عمر خخه نقل دی چی دی وایی: خبر ورکول سوی دابراهيم خخه چی ده (۴۰) ورخی تیری

(۱). حلیة الاولیاء (۱۹۱۱) اوهیشمی ويلي دی په المجمع کی (۲۰۲۱۸) راوی ددی البزاردی، اوپه دی روایت کی عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب ذکردی، اوده ته ابن حبان ثقه ويلي دی. اودایی ويلي دی چی داخطا کيبری اوکله مخالفت هم کوی اوجمهورو ورته ضعیف ويلي دی اوابن حجر ويلي دی په التقريب کی (۳۰۶۸) عاصم بن عمر بن حفص بن عمر بن الخطاب العمری اوابو عمر المدنی داداوپه ضعیف دی دقرن سابع خخه، اودی ورور دابو عبیدالله العمری دی.

کړې دی یا (۵۰) ورځې تیری کړې دی په دی اورکې، اودی ابراهیم عليه السلام ویلی دی چی زما دا (۴۰) یا (۵۰) ورځې ژوندپه اورکې داسی بنی ورځې وی چی ماداسی ورځې په خپل زندگی کی نه دی تیری کړې اوزه داغواړم چی زماټوله زندگی دی داسی ارامه وی لکه څه رنگه چی په اور کی وه. دالله ﷻ رحمتونه اودرودونه دی وی پرده باندي. نودوی داغوبنتل چی کامیاب سی خو الله ﷻ ذلیلله اورسواکړه الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (سورة الانبياء ۷۰) اوپه بل آیت کی (الْأَسْفَلِينَ) توری دی، (سورة الصافات ۱ ۹۸) نوپه دی دنیاکی هم خوار اوذلیلله سوه اوپه آخرت کی ددوی دپاره داسی اوردی چی هغه اور ددوی دپاره بیخ اوسلامتیا والانه دی، بلکی هغه اورداسی دی لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (سورة الفرقان ۲۲) امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دعبيد الله بن موسی څخه دی نقل کوی دابن اسلام څخه دی وایی چی مورې ته خبراکړې دی ابن جریر دی نقل کوی دعبد الحمید بن جبیر څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی نقل کوی دام شریک څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ امر وکی په قتل دکربوری باندي، ولی چی ده دابراهیم عليه السلام اور پوه کی (۱) اوراوی ددی مسلم هم دی حدیث دابن جریج څخه اوتخریج ددی نسایی هم کړې دی اوابن ماجه هم کړې دی دحدیث دسفیان بن عیینه څخه اودوی دواړو دعبد الحمید بن جبیربن شبیه څخه هم په دی روایت سره نقل کړې دی. اواحمد ویلی دی (۲) په نقل کولو سره دمحمد بن بکر څخه دی نقل کوی دابن جریج څخه دی وایی چی ماته خبر راکړې دی عبدالله بن عبدالرحمن بن ابی امیه، چی نافع مولی دابن عمر ته خبر ورکړې دی عائشه دا وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: تاسی مرکې کربوری ولی چی دی به اور پف کوی په ابراهیم عليه السلام باندي، نودی وایی چی وه عائشه رضي الله عنها چی داکربوری به یې مرکوی. اوویلی دی احمد په نقل کولو سره داسماعیل څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دنافع څخه، چی یوه بنحّه داخله سوه په عائشه رضي الله عنها باندي نوده ولیده دده په کورکی یوه لیندی زورنده سوی وه نو پوښتنه یې وکړه چی په دی باندي څه کوی نوعائشی رضي الله عنها ورته وفرمایلی چی په دی باندي مورې کربوری مرکوو، ولی چی رسول الله ﷺ مورې ته داخبره بیان کړیده چی ابراهیم عليه السلام کله اور ته غورزول سوی وو نو نه وو پرمخ دمزکی باندي داسی یوځوان مگر هغه به ددی اور

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء کی، باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) (۳۳۵۹/۲) او مسلم په کتاب السلام کی، باب استحباب قتل الوزغ (۲۳۲/۱۴) اوالنسایی په کتاب مناسک الحج کی، باب قتل الوزغ (۲۸۸۵/۵) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب قتل الوزغ (۳۲۲۸/۱۲).
(۲). احمد (۲۰۰/۲).

د بندولو کوشش کوي، او کربوري به دا اور نورهم تيزوي او پف کوي به يې، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ ددی دوژلو (۱) يواځي والي کړي دی احمد په دی باندی ددی دواړو وجوهو څخه. او ویلی دی امام احمد یه نقل کولو سره دعفان څخه دی نقل کوي دنافع څخه دی نقل کوي دشامه چی مولاته ده دفاکه بن مغیره، دی ویلی دی چی: زه داخله سوم په کور دعائشه[ؓ] کی نو ما ولیده یوه لیندی چی څریده په کور ددوی کی، نو ما وویلہ چی ای ام المؤمنین، په دې لیندی څه کوي، نوهغې راته وویل چی دا دکربورو دمړه کولو دپاره ده ولی چی رسول الله ﷺ مور ته دا خبره بیان کړیده چی: کله ابراهیم عليه السلام اورته وغورځول سو نونه وو په مخ دمزکی باندی یو حیوان هم مگر هغه به دا اور بندوی غیر دکربوري څخه چی هغه به دا اور پوکوي چی تیزسی، نوموړ ته امر وکي رسول الله ﷺ دده په وژلو باندی. (۲)

مناظره د ابراهیم عليه السلام د بادشاه د وقت سره

دارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقرة ۲۵۸) دلته الله ﷻ ذکر د مناظری د ابراهیم عليه السلام کوي دهغه ظالم بادشاه سره چی ځان ته یې دعوه د الوهیت کړی وه، نو ابراهیم عليه السلام دده دادعوه باطله کړه په خپل دلیل سره، او بیان یې کی دده داجهالت او ناپوهی، او خپل دلیل یې پرقائم کی، مفسرینو اوداسی نورو علماوو چی انساب والا دی ویلی دی: اودا بادشاه بادشاه د بابل وو.

اونوم دده نمرود بن کنعان بن کوش بن سام بن نوح عليه السلام وو. دا قول مجاهد کړی دی. اونورو دا ویلی دی چی نمرود بن فالح بن عابر بن صالح بن ارفخشذ بن سام بن نوح عليه السلام، مجاهد اونورو دا ویلی دی: اودی وو یو بادشاه د بادشاهانو د دنیا څخه، ولی چی په دی ټوله دنیا باندی څلورو کسانو بادشاهی کړیده: په دی کی دوه مسلمانان وه اودوه کافران وه، هرڅه چی دوه مسلمانان وه (ذوالقرنین، سلیمان) وه او هرڅه چی دوه کافران وه هغه (نمرود، بختنصر) وو، اودایې هم ذکر کړی دی چی نمرود (۴۰۰) کاله بادشاهی کړیده، اودی په دی خپلی بادشاهی کی ډیر باغی سوی وو او ډیر ظالم هم وو، اود دنیا ژوند ته یې ډیر ښه والی ورکړی وو. او کله چی ده ته ابراهیم عليه السلام دعوت ورکی دالله ﷻ طرف ته نوده انکار وکي ولی چی ده دنیاته ډیر ترجیح ورکړی وه او ډیر اوږده اوږده امیدونه یې ساتلی وه نوده د ابراهیم عليه السلام سره په دی خبری کی جنگ او جگره شروع کړه، او ځان ته یې درب دعوه کوله.

(۱). احمد (۲/۲۱۷).

(۲). (۲/۸۳۱)، ابن ماجه: کتاب الصيد، باب قتل الوزغ (۱۲/۳۲۳۱).

نوكله چي ورته ابراهيم عليه السلام وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَتَادَهُ او السدي او محمد ابن اسحاق ويلي دي چي ده داخبره په هغه وخت كي وكړه كله چي نمرود دوه كسان راوسته او يويې ورخه مړكي او بل يې پريښووي نودا داسي سو لكه چي يويې ژوندي كي او بل يې مړكي.

اود ابراهيم عليه السلام داسي مرادنه وو په كمې طريقي چي ده د اكار وكي بلكي په نوي پيدا كولو سره اونوي وجود وركولو سره يې مراد وو او ابراهيم عليه السلام ددي آيت خه حكه استدلال وكي چي دامره كول او ژوندي كول اودا هوا اوبارانونه اولمر راخيژول اودا هرخه مسخر كول خو يو جوړونكي او خالق غواړي نودا آيت پردي باندي دلالت كوي چي په خارج كي ددي دپاره فاعل سته چي هغه الله جل جلاله دي او پيدائش ددي حيوان وو په خارج كي دا يو منظر دي او مړه كول ددي هم يو منظر دي او دليل دي په وجود دخالق باندي چي هغه الله جل جلاله دي نوددي دوجي ابراهيم عليه السلام دا وفرمايل: رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ نوقول ددي جاهل بادشاه: قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ كه چيري مراد ددي قول ددي بادشاه خه دا سي چي په خارج كي داخه مناظر او مشاهد دي ددي خالق زه يم نوده كبروكي اودا دده ضد او عناد دي او كه چيري دا يې په مقابل دهغه كي ويلي يې كم چي مخكي دقتاده او السدي او محمد بن اسحاق په قول كي تيرسوه نوده د ابراهيم عليه السلام جواب ورنه كي او پاته رالي دهغه په مقابل كي اوددي خه بغير ابراهيم عليه السلام ده ته بله خبره هم وكړه ددي دپاره چي دده سره خه دليل پاته نه سي په دعوه دالوهيت كي نوابراهيم عليه السلام ورته وويل چي: فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ يعني دالمر چي مسخر دي هره ورخ راخيژي او بيا لويړي دمشرق خه راوځي او په مغرب كي كښته كيږي نوهغه ذات دي چي دا يې مسخر كړي دي او په دي باندي قادري دي اوهغه ذات دي چي په هرخه باندي قدرت لري اودهرشي پيدا كونكي دي، نو كه ته چيري يې په هغه شان چي ته يې دعوه كوي چي ته مړه كول او ژوندي كول كوي نودا دمغرب لخوا خه راخيژوه كه ته په دي باندي قادريې، او كه تا دا كار ونه كي نوداته چي خه وايي دا دروغ دي اوباطل دي او ددي خبري تاته هم پته سته او ټولو خلگو ته پته سته چي ته دانه سي كولي اونه په دي باندي قادريې، بلكي ته ددي خه هم عاجزه يې چي يو ميچ پيداكي ياپه هغه باندي طاقت ولري، نوابراهيم عليه السلام ورته بيان كړه دهغه دعوه اودا دعوه يي ور باطله كړه اوهغه لاره او مسلك يې هم باطل ور وگرځوي دقوم په مخ كي، نوددي سره داسي يوه خبره هم پاته نه سوه چي د ابراهيم عليه السلام جواب يې وركړي واي بلكه چپ پاته سو او خبري منقطع اونيمكړي پاته سوي اوددي وچي خه الله جل جلاله فرمايلي دي: قَبِهُتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (سورة البقره \ ۲۵۸).

او ذکر کړې دی السدی چې د ابراهیم عليه السلام اودنمروود دامناظره دهغه ورځ څخه وه کله چې ابراهیم عليه السلام داور څخه راووتی، اوپه دغه ورځ یې خلگ نه وه راټول کړې، نووه ددوی په مینځ کی دامناظره. اودارنگه روایت ذکر کړې دی عبدالرزاق دمعمر څخه دی نقل کوی دزید بن اسلم څخه، دی وایی چې دنمروود سره خوراکه وه چې پرخلگو باندی یې بیشله نو دخلگو ډلی به راتلی اوخوراکه به یې وړله تردی چې ابراهیم عليه السلام ورته په یوی ډلی کی رالی نوده ته یې خوراکه ورنه کړه اوپه هغه دوران یې ورسره مناظره وکړه نو ابراهیم عليه السلام بیرته کورته راروان سو اوورسره هیڅ هم نه وه نوپه لاره کی یې دخاورو څخه دواپی بوری ډکی کړې اودایې وویل چې په دی به خپل کور والا مشغول کړم اوکورته رالی اوباریې کښیښووی اوبیده سو نودده بنځه ساره راله اودایوه بوری یې خلاصه کړه نودښو خوراکونو څخه ډکه وه نودهغه څخه یې ورلره خوراکه پخه کړه کله چې ابراهیم عليه السلام راکښیښتی نو دوی داخوراک برابر کړې وو نوده پوښتنه ورڅخه وکړه چې دامو دکم ځای څخه کړه، نو بنځی ورته وویل چې دا هغه دی چې تاراوړی وه، نوده ته پته ولگیده چې دا دالله ﷻ دخوا څخه دوی ته رزق ورکول سوی دی. زید ابن اسلم ویلی دی: اولیرله الله ﷻ دی ظالم بادشاه ته یوه فرشته چې په الله ﷻ باندی ایمان راوړی نوده ورته انکار وکی، بیایې ورته په دوهم وار وویل نوبیایې انکار وکی بیایې ورته په دریم وار وویل نوبیایې هم انکار وکی اودایې وویل چې ته خپل ډلی راټولی کړه اوزه به خپل ډلی راټولی کړم. نونمروود راټول کی خپل لښکر دلمرخاته په وخت کی، نوالله ﷻ ورته دغوماشو یوه ډله راولیرله په دی اندازی چې دلمر سترگه یې هم ونه لیدله، اوالله داپر مسلط کړه نو ددوی څخه یې داغونبی داسی وخوړی چې صرف هډوکی یې پاته سوی اوددی څخه یوه ددی بادشاه په پوزه کی دننه سوه اودده په دماغوکی دامچ (۴۰۰) کاله پاته سو الله ﷻ ورته ددی مچ په ذریعه عذاب ورکی. نو داوو چې خپل سربه یې وهی په ډانگو باندی په دی دومره موده کی تردی چې الله ﷻ په دی سره هلاک کی.

هجرت د ابراهیم عليه السلام شام ته اوداخلیدل دده دمصر کورونو ته

او اوسیدل دده په محکه د بیت المقدس کی

الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَمَّنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۲۶) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت ۲۷/۲۶). اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (۷۱) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (۷۲) وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْتَدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ (سورة الانبياء ۷۱/۷۳)

کله يې چې دخپل قوم سره دالله ﷺ دپاره جگړه وکړه، نوپه هجرت باندې ووتې ددوی دخوا څخه، اووه دده بنځه وچه چې بچي به يې نه پيدا کيدی، اونه وو دده دپاره دپچيانو څخه يوهم بلکي ددی سره وراره دده وو لوط عليه السلام، ورکي الله ﷺ ده ته ددی څخه وروسته صالح اولاد، اودده په خاندان کې يې نبوت وگرزوي، نودده څخه وروسته چې څومره پيغمبران راغلي دي هغه دده په نسل کې دي، اوهر يو کتاب چې نازل سوی دی دآسمان څخه نوهغه دده په نسل کې نازل سوی دی نوواحد مشرهم دده دنسل څخه وو مدام دالله ﷺ دخوا څخه په ده باندې يوفضل اوکرم وو کله چې ده هجرت وکړ اوخپل قوم اوخپلوان يې پريښووله، اوهجرت يې وکړ داسی ځای ته چې هلته دالله ﷺ دعبادت کولو تمکن وو اوخلگو ته دعوت هم کيدی سو.

اوهغه محکه چې دی يې قصد دهجرت کړی وو محکه دشام وه، اودا هغه محکه ده چې ددی په باره کې الله ﷺ فرمايلي دي: **إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ** (سورة الانبياء \ ۷۱) داقول دقتاده اوابو العالیه اوابی بن کعب دی، اوروايت کړی دی عوفی دابن عباس څخه چې داقول دالله ﷺ: **إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ** ددی څخه مراد محکه دمکي ده، ولی چې په دی باندې داقول دالله ﷺ دلالت کوي: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِيَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ** (سورة آل عمران \ ۹۶) اوکعب الاحبار وايي چې محکه د (حران) مرادده، اومخکی مورببان کړه هغه چې نقل سوی وو داهل کتابو څخه: چې دی راوتلی وو دمزکی دبابل څخه دی وو اودده وراره وو اودده ورور وو ناحور اودده بنځه وه اودده دورور بنځه وه (ملکا) اودوی کښته سوه په حران علاقی باندې، نومړ سو پلار دده په دغه علاقه کې.

اوالسدي ویلي دي ولاړی ابراهيم اولوط دشام خوا ته، نو يوځای سو ابراهيم عليه السلام دسارا سره اودا دحران دباشاه لوروه اودوی ته يې ددوی ددين په باره کې خبری وکړی نوهغه ورته داخپله لور ورکړه په دی شرط چې په دی کې به څه تغيرنه راوولی.

داروايت نقل دی دابن جرير څخه اوپه دی قول کې غرابت دی اومشهوره خبره داده چې دا دده داکا لوروه چې هاران نوم يې وو چې دهغه نسبت حران ته کيدی سی اوچا داویلي دي چې دا دده دورور لوروه خور دلوط عليه السلام چې هاران دی، لکه څه رنگه چې داقول نقل کړی دی السهيلي دالقتیبي څخه اودالنقاش څخه، نوده داخبره ډيره بعيده کړيده اوبلا علمه يې دا خبره کړيده اوچا داویلي دي چې ده واده دخپل دورور دلور سره کړی وو که داچيری جائز وی نوددوی سره پردی خبری باندې دليل نسته، اوکه چيری داکار جائز وی نوبياهم دانبياوو دپاره دومره تجاوز نه دی ثابت لکه داقول چې دربانينو ديهودو څخه نقل دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چې دی کله شام ته رالی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې زه دامحکه

گرځوم ستا څخه وروسته ستا دنسل دپاره خلف چي هغوی په کی اوسپړی نوابراهيم عليه السلام ذبحه وکړه دالله ﷻ دشکر اداکولو دپاره، اوپه بیت المقدس کی یې مشرقی قبه (گنبد) جوړه کړه اوبیا دهغه ځای څخه ولاړی یمن ته، نوهلته ډیر قحطی اوخشکی وه نوبیامصرته اوبیایې قصه دسارا اودبادشاه ذکر کړیده چي ابراهيم عليه السلام ورته وویل چي ته ده ته ووايه چي ته زماخور یې. اوبیایې دبادشاه خدمت ذکر کړی دی چي ددوی یې څه رنگه خدمت کړی دی اوبیادوی ووتله په طرف د(تیمن) یعنی دبیت المقدس خوا ته، اوددوی سره مالونه اوغلامان اوسپړلی وی، اوامام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن محبوب څخه دی نقل کوی دحماد بن زید څخه دی نقل کوی دایوب څخه دی دمحمد څخه اودی دابی هریره څخه چي ده ویلی دی: چي ابراهيم عليه السلام دروغ نه دی ویلی مگر په دری ځایونوکی: دوه یې دالله ﷻ درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّي سَقِيمٌ) (سورة الصافات \ ۸۹) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ كَيْبُورُهُمْ هَذَا) (سورة الانبياء \ ۲۳) اوبل داچي یوه ورځ دی وو اودده ښځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددی بادشاه داقانون وو چي دچاښځه چي به ښایسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چي خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چي دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه ښځه ده چي ډیره ښایسته ده نودی بادشاه ابراهيم عليه السلام راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چي دادرسره څوک ده نوده ورته وفرمایل چي په دی دنیاکی ما اوتا دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیری ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چي دازما ورور دی اوما درواغجن نه کړی نودی بادشاه چي ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله ﷻ طاقت واخستی نوده وفرمایل ساره ته چي ماته دعا وغواړه دالله ﷻ څخه چي زما دالاس جوړکی نوزه تاته بیاڅه ضررنه رسوم. بیایې په دوهم وار بیالاس وراوږدکی نوبیایې الله ﷻ دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چي ته دالله ﷻ څخه ماته دعا وغواړه چي زما لاس جوړکی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نودی بیا الله ﷻ ته دعا وکړه اودده لاس جوړسو، بیایې په دریم وار بیالاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعاوکړه نودی جوړسو، نوبیایې خپل چوکیداران راوغوښتل اوورته یې وویل چي دا تاسی ماته چشی راوستلی دی داخو انسان نه دی بلکی داخو شیطان دی نودی ته یې په خدمت کی ورکړه هاجره. نوداچي کله ابراهيم عليه السلام ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چي څه وسوه؟ نودی ورته وویل چي الله ﷻ اراده دکافرانو وگرځول واپس هم دهغو په غاړو کی، او ورته یې وویل چي دهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه، نوابوهریره وویل چي: داستاسی مور ده ای بنو ماء السماء یعنی عرب

ورڅخه مراد دی (۱) یواځی والی کړی دی په دی سره امام بخاری په دی اعتبار سره موقوفاً اودارنگه روایت ذکر کړی دی الحافظ ابوبکر البزار د عمر بن علی الفلاس څخه دی نقل کوی د عبدالوهاب الثقفی څخه دی نقل کوی دهشام بن حسان څخه دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل کوی دابی هریره څخه دی د نبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چی ابراهیم ﷺ بالکل دروغ نه دی ویلی مگردری واره، دا ټول یې دالله ﷻ دپاره ویلی دی، یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) اوبل دا (بَلْ فَعَلَهُ، کَبِیْرُهُمْ هَذَا)، اوبل دا چی دی روان وو په محکه دیوظالم بادشاه کی چی یوکورته وردننه سو، نودی چاهغه ظالم بادشاه ته خبرورکی چی دلته یوسری راغلی دی اوډیره بنائسته بنځه ورسره ده نودی بادشاه ورپسی خپل چوکیداران راولیږل نودوی راله اوهغه کوروالوته یې وویل چی دلته ستاسی په کورکی دوه کسان راغلی دی نوابراهیم ﷺ یې بوتلی اودی بادشاه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی دا ستاسره څوک ده نوده وویل چی هغه می خورده. نوبیاچی دی خپلی بنځی ته رالی نوورته یې وویل چی دی ظالم زما څخه ستاپه باره کی پوښتنه وکړه چی داڅوک ده نوماورته وویل چی دازما خورده اویقیناً دلته زما اوستا څخه ماسوا بل مسلمان نسته، اوته زما خوریې او ما درواغجن نه کړی دده خواته. نوددی ساره پسی دابادشاه کسان ولیږله اودایې راوستله، نودی بادشاه چی ورته لاس اوږد کی نودلاس څخه یې الله ﷻ طاقت واخستی، نودی وویل ساری ته چی ماته دعا وغواړه دالله ﷻ څخه چی زما دلاس جوړ کړی نوزه تاته بیاڅه ضرر نه رسوم. بیایې په دوهم وار بیلاس وراوږد کی نوبیایې الله ﷻ دلاس څخه طاقت واخستی، نوده ساره ته بیا وویل چی ته دالله ﷻ څخه ماته دعاوغواړه چی زمالاس جوړ کی نوزه به تاته هیڅ ضررنه رسوم، نوده بیا الله ﷻ ته دعا وکړه اودده لاس جوړ سو، بیایې په دریم وار بیلاس وراوږدکی نوبیا ورسره هم هغه چم وسو نوساره ورته بیا دعا وکړه نو دی جوړ سو، نوبیایې خپل یوادنی سړی ته وویل چی داتاماته څه راوستلی ده داڅو انسان نه دی بلکی داڅو شیطان دی نودایې وایستله اوپه خدمت کی یې ورته هاجره ورکړه. نو داچی کله راله ابراهیم ﷺ ته راله نوهغه په لمانځه ولاړ وو نوکله یې چی دامحسوس کړه چی داراله نوپه اشاره سره یې ورڅخه پوښتنه وکړه چی څه وسوه؟ نودی ورته وویل چی الله ﷻ کافی سو زما دپاره دکافرانو څخه، اوورته یې وویل چی دهاجره یې ماته په خدمت کی راکړه (۲) اوددی تخریج یې دحدیث دهشام څخه هم کړی دی. بیا البزار ویلی دی چی

(۱). صحیح البخاری کتاب الاحادیث، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) ۳۳۵۸/۲.

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبیاء، باب قول الله تعالی (واتخذالله ابراهیم خلیلاً) (۳۳۵۷/۲)، اومسلم په کتاب الفضائل، باب فضائل ابراهیم الخلیل ﷺ (۱۲۳۱۵)، اوترمذی په کتاب التفسیرکی، سورة الانبیاء (۳۱۲۲/۱۵) اوده ویلی دی چی داپه بل روایت سره هم ذکر سوی دی په بل اعتبار سره دابی هریره څخه. اوابوعیسی ویلی دی: =

ددی پته نسته چی ددی اسناد چاکړی دی محمدچی هغه نقل کړی دی دابی هریره څخه مگر دهشام څخه سوی. اوروايت ددی سوی دی غیرموقوف. اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دعلی بن حفص څخه دی نقل کوی دورقاء څخه چی دده نوم ابو عمر الیشکری دی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعراج څخه اودی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله چی ابراهیم علیه السلام دروغ نه دی ویلی مگر په درو ځایونو کی: دوه یې دالله جل جلاله درضا دپاره ویلی دی یودا (اِنِّی سَقِیْمٌ) (سورة الصافات ۸۹۱) اوبل دا: بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا، (سورة الانبیاء ۲۳۱). اوبل داچی یوه ورځ دی وو او دده بنځه ساره وه دوی په مخ دیوظالم بادشاه ورله اوددا بادشاه داقانون وو چی دچابنځه چی به بناسته وه نوهغه به یې ورڅخه اخسته اودچاسره به چی خور یالور یامور وه نوهغه ته به یې څه نه ویل نودی بادشاه ته چا خبرورکی چی دلته یوسړی راغلی دی اودهغه سره یوه بنځه ده چی ډیره بناسته ده نودی بادشاه ابراهیم علیه السلام راوغوښتی اوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چی دا درسره څوک ده نوده ورته وویل چی دامی خورده.

اوبیا دا ابراهیم علیه السلام دسارا خواته رالی اوورته یې وویل چی په دی دنیاکی زه اوته دواړه مومنان یو اوبل مومن نسته که چیری ستا څخه پوښتنه وسوه نوته ورته ووايه چی دازما وروردی اوما درواغجن نه کړی. نوکله چی داداخله سوه ددی خواته نواودس یې وکی او لمونځ یې شروع کی اویایی دادعا وویله چی ای ربه زما تاته بڼه پته ده چی مایه تاباندی ایمان راوړی دی اوستا درسول تابعداری می کړیده اوخپل عورت می ساتلی دی دغلط ځایونو څخه صرف خپل خاوند ته، نوته په ماباندی کافران مه مسلط کوی نوددی په پښو باندی پردی واچول سو اودهغه دپښو څخه طاقت وایستل سو.

ابو الزناد ویلی دی په نقل کولو سره دابوسلمه بن عبدالرحمن څخه چی هغه نقل کوی دابی هریره څخه چی دی ساره ویلی دی ای ربه زماکه چیری دی مړسی نودا خلگ به وایی چی دی بنځی وژلی دی نودی وایی چی بیرته یې ولیږله دا، نوداسی یې بیان کړی دی په دریم اوڅلورم وار باندی چی تاسی ماته نه دی رالیږلی مگرشیطان، دابوزی ابراهیم ته اوهاجره ورلره ورکی. نودی وایی چی دابیرته راله دابراهیم علیه السلام خواته اوابراهیم علیه السلام ته یې وویل چی زما څخه الله جل جلاله دکافرانو مکر لیری کی اوماته یې یوه مینځه په خدمت کی راکړه (۱) په دی اعتبارسره امام احمد یواځی والی پرکړی دی اوداپه شرط دصحیح سره اودارنگه روایت ددی کړی دی بخاری دابی الیمان څخه دی نقل کوی دشعیب بن ابی حمزه څخه دی

= چی دا حدیث حسن صحیح دی اوابوداود په کتاب الطلاق کی، باب فی الرجل یقول لامراته، یاختی (۲/۳۳۱۲).

(۱) احمد (۴۰۳/۱۲) صحیح البخاری (۲/۳۳۵۸) من ابی هریره.

نقل کوي د ابی سعید خخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ هم په دی طریقې سره خوددی خخه لږ مختصر دی، او ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دسفیان خخه دی دعلی بن زید بن جدعان خخه اودی نقل کوي د ابی نضره خخه دی نقل کوي د ابی سعید خخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: په دری کلمو کی ابراهیم ﷺ دروغ ویلی دی یوهم ددی دپاره جائزه وو مگر دالله ﷻ ددین دپاره یې ویلی دی، یودا: اِنِّیْ سَقِیْمٌ، او بل دا: بَلْ فَعَلَهُ کَبِیْرُهُمْ هَذَا، چی دی دیو ظالم بادشاه په کلی باندی تیریدی نو هغه چی کله دده دبنحی اخستلو کوشش کوي نوده ورته وفرمایل چی دامی خورده (۱) نوقول دده په حدیث کی چی (دامی خورده) نومراد دینی خورده اوداقول یې چی (په مخ دمزکی باندی بغیر زما اوستا خخه نور مومنان نسته) یعنی جوړه دمومنانو نسته بغیر زموږ خخه اودا په دی طریقې سره خکه متعین سوی دی چی لوط ﷺ هم وو او هغه هم پیغمبر وو. او وو ابراهیم ﷺ دهغه را ایسی چی خپل بنحی یې لیږلی وه دبادشاه خواته په لمانحی یې شروع کړی وه تربیرته راتلو پوری ددی دپاره چی الله ﷻ دده اهل دبدکاری خخه وساتی او دکافرانو دمکر خخه یې ازاده کړی، اوهم داسی کار دده بنحی هم کړی وو. کله به چی ورته دبادشاه په غلطه اراده راولاړیدی نودابه ولاړیده او اودس به یې وکی او په لمانحی به دریدله، اودالله ﷻ خخه به یې دعا غوښتل هغه دعا چی موږ مخکی ذکر کړه. نوددی وچی خخه الله ﷻ فرمایلی دی: وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ (سورة البقره \ ۴۵) نو پس حفاظت وکی ددی الله ﷻ اویچ یې کړه ددی بادشاه خخه اوددی عفت او عصمت یې وساتی دخپل حبیب او خلیل ابراهیم ﷺ دپاره. اوبعضو علماوو داقول کړی دی چی دری بنحی نبیانی تیری سوی دی (ساره، دموسی ﷺ مور، مریم) اوجمهورو ویلی دی چی داصدیقات دی اوددی خخه الله ﷻ ډیر رضامندی، اومالیدلی دی په بعضو آثارو کی چی الله ﷻ ددوی ترمنح هغه حجاب لیری کړی وو کله چی دا ددی ابراهیم ﷺ دخوا خخه ووته اوترخو چی بیرته راتله اوده کتله دی خپلی بنحی لره په دی حال کی چی هغه دبادشاه سره وه اودایې هم لیدله چی الله ﷻ یې خه رنگه عصمت خلاص کړی دی، داددی دپاره چی دده په زړه کی اطمینان وی اوقرار وی په دی خبری باندی چی بادشاه ورته خه نه دی ویلی، ولی چی دده ورسره ډیر زیات محبت وو او ډیره ورته گرانه وه، دوجی ددی ددین داری او خپلولی او حسن خخه چی ښکاره وو، ولی چی دا خبره سوی وه ددی په باره کی چی دخوا خخه وروسته

(۱) ابن کثیر ویلی دی چی ددی په اسناد کی علی بن زید بن عبدالله بن زهیر بن عبدالله بن جدعان التیمی البصری دی چی په اصل کی حجازی دی اودی معروف دی په علی بن رید بن جدعان باندی چی نسبت دده پلار اونیکه ته کیږی اودی ضعیف دی دخلورمی طبقی خخه دی اودی وفات سوی دی په (۳۱) کال باندی اوبعضو داویلی دی چی ددی خخه مخکی مړدی.

ددی په شان بنائسته بنخه بله نه وه. اوبعضو تواریخو والا داخبره ذکر کړیده چې دضحاك په نامه داظالم بادشاه دفرعون ورور وو کم چې په مصر کی وو او ده به کارکوی دخپل ورور دپاره په دی حای کی اوبعضو دا ویلی دی چې دده نوم سنان بن علوان بن عویج بن عملاق بن لاوذ بن سام بن نوح عليه السلام وو. اوابن هشام داویلی دی یعنی کم سپری چې دوی یې اراده کړی وه هغه عمر بن امرء القیس بن مایلون بن سبا، اودی وو په مصر کی دانقل کړی دی سهیلی.

بیا ابراهیم عليه السلام دمصر خخه رالی یمن ته، اودا هغه مقدسه محکه وه چې دوی په کی اوسیدله، اووه ددوی سره مالونه اوغلامان اوسامان هرڅه وو، او ددوی سره ملگری سوه هاجره القبطیه المصریه. بیا لوط عليه السلام جلا سو سره دخپلو مالونو په امر دابراهیم عليه السلام باندی اوولاری دغور مزکی ته چې مشهور په غور زغرسره دی، نودسدوم په نامه علاقه کی کښته سو اودا غت کلی وو ددغو کلو او وه ددوی علاقی خلگ ډیر بدبخته اوضرری او فاسدان، اوامر وکی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته چې دی دی وگوری چار چاپیره مشرق ته او مغرب اوشمال اوجنوب ته، اوپه دی خبره یې ورلره زیری ورکی چې داټوله محکه ستادپاره ده، اوستادنسل دپاره ده ترقیامته پوری، اوزه به ستانسل زیاتومه تردی چې وبه گرځی په شان دخاوری دمزکی دومره به یې ډیرکړمه. اوداتائید دخبری درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم کوی چې هغه داقول دی: الله جل جلاله زما دپاره دامحکه دزاویې په شکل وگرځوله نوماددی مشرق اومغرب دواړه خواوی ولیدلی. اوزما امت به رسیږی هغه اندازی ته داکمه اندازه چې ما ولیدله (۱). نوویل سوی دی چې یوه ډله دظالمانو په لوط عليه السلام باندی تسلط وکی اودهغه خخه یې ټول مالونه واخیسته اویسونه اوبزی یې ورڅخه هم واخستی نوکله چې داخبره ابراهیم عليه السلام ته ورسیده نودی پسی رالی اوددی ابراهیم عليه السلام سره (۳۱۸) کسان وو نوپناه وغوښتله لوط عليه السلام په دوی باندی نوخپل مالونه یې بیرته واخسته، اوډیر خلگ یې مړه کړه هغه چې دبنمنان دالله جل جلاله اودهغه درسول وو اودوی ته یې ماته ورکړه تردی چې ورسیده شمال خوا ددمشق ته اوداگمان سوی دی چې مقام ابراهیم ته حکه مقام ابراهیم ویل سوی دی چې دلته دابراهیم عليه السلام لښکر ولاړ وو. بیا دی بیرته رالی خپل کلی ته په داسی حال کی چې دی کامیاب وو اوتائید دده سوی وو، اودده بیره به لیده بادشاهان دبیت المقدس په داسی حال کی چې ددوی عزت اواکرام کونکی وو اوپه دی خپل کلی کی بیاپاته سو.

پیدائش داسماعیل عليه السلام دبی بی هاجری خخه

اهل کتابو ویلی دی: چې ابراهیم عليه السلام سوال کړی وو دالله جل جلاله خخه دنبه کورنی اودنبه نسل،

(۱). صحیح مسلم: کتاب الفتن (۱۳۱۸).

نوالله ﷺ ورته زيری ورکی، اوبراهيم ﷺ چی کله (۲۰) کاله په بیت المقدس کی تیرکړه نوساره ورته وویل چی الله ﷻ زه دپچو څخه محرومه کړی يم، نوزه ددی امت خواته ورزمه کیدی سی چی الله ﷻ راته دلته زوی راکی. کله چی ابراهيم ﷺ ته دهاجره بی بی هبه سوه نوده ورسره جماع وکړه نو هغې ورڅخه حمل واخستی. نودوی وایی چی کله دی ورڅخه حمل واخستی نوپرساره باندي به لوړه لوړه کیده، نوساره ته پردی باندي غیرت ورلی نو شکایت یې وکی ابراهيم ﷺ ته نو ابراهيم ﷺ ورته وویل چی څه په کوی هغه په وکړه، نو هاجرې وپیریده او وتښتیده اودیوی چینی خواته ورله. نوده ته وویله یوی ملائکی دملائکو څخه، ته مه بیرېره ولی چی الله ﷻ به ددی ماشوم څخه ډیر خیرخپروی اودی ته یې امر وکی په واپسی باندي اودا زيری یې ورلره ورکی چی دابه هلك وی اودده نوم به اسماعیل وی، اودی به دتولو خلکو مشر وی اودتولو خلکو لاسونه به پرده باندي وی. نو دی دالله ﷻ شکر وکی په دی کار باندي اودا زيری ددی پرنبی ﷺ باندي سمون خوری او برابرېری ولی چی په محمد ﷺ باندي الله ﷻ دعربو نوم لوړکی، اودی مالکان سوه دتولی دنیا هم په مشرق اوهم په مغرب، اودی ته الله ﷻ علم نافع ورکی او عمل صالح یې ورکی داسی چی مخکنی یوه امت ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اودانه وو مگر په شرف دنی ﷻ په نورو انبیائو باندي، اودوچی دبرکت درسالت دده اوکمال دده په هغه څه چی ده راوړی دی دالله ﷻ دطرفه اودوچی دعام بعثت دده تولو خلکوته.

اوکله چی هاجرې راله نو اسماعیل ﷻ ورڅخه پیداسو. دوی وایی چی دی پیداسو په دی حال کی چی عمر دابراهيم ﷺ (۸۲) کاله وو.

اوکله چی اسماعیل ﷻ پیداسو نوالله ﷻ زيری ورکی ابراهيم ﷺ ته داسحاق دساره څخه چی ددی څخه به داپیدا کیږی، نودی الله ﷻ ته په سجده پریوتی، اودی هاجرې ته یې وویل چی ستادعاپه باره داسماعیل کی قبوله سوه اودهغه څخه به ډیر خیرخپری اونسلم به یې ډیروی اودده څخه به دولس عظیم شخصیات پیداکیږی، اودی گرځول سوی دی دیو لوی قوم پیشوا اومشر اودا ددی امت دپاره هم زيری دی اودا دولس عظیم شخصیات خلفاء الراشدین دی چی دوی ته زيری ورکول سوی دی په حدیث د عبدالمک بن عمیر کی چی دی نقل کوی د جابر بن سمره څخه دی دنی ﷻ څخه نقل کوی چی فرمایلی دی: چی دولس امیران به وی. اوبیایې یوه کلمه وویله چی په هغه باندي زه پوه نه سوم، نوماپوښتنه وکړه دابی څخه: چی څه یې ویله؟ نو هغه راته وویل چی ویې فرمایلی چی داتول به دقریش څخه وی. نو (۴) ددی څخه: ابوبکر او عمر او عثمان او علی ﷺ دی، اوددی څخه عمر بن عبد العزیز دی اوددوی څخه بعضی بنی عباس دی. اودلته هغه دولس امامان نه دی مراد

کم چي دروافضو دي چي هغوی اول امام علی رضی الله عنه گنی او آخرنی امام یې په سرداب چي دسامرا یوه علاقه ده هلته یې دوی انتظار کوی چي هغه به په آخری وخت کی راوزی هغه دی اودا ددوی په گمان سره محمد بن الحسن العسکری دی، نوپه دوی کی بغیر دعلی رضی الله عنه څخه اودده دزوی څخه چي حسن دی ددوی دواړو څخه بغیر په دی نورو کی هیڅ نفع نسته کله چي یې خپل خلافت معاویه رضی الله عنه ته وسپاری اودمسلمانانو ترمینځ یې اور دجنگ ختم کی، اودباقی چي څه دی نوددی هیڅ داسی واقعہ یا کار نسته چي په هغه کی دمسلمانانو خیر وی یاڅه فائده وی. اوهرڅه چي هغه امام ددوی چي په سامراکی یې دوی انتظارکوی نودهغه هیڅ حقیقت نسته داهسی غلطی ده ددوی په نفسونو کی اوهسی عبث بی فائدی خبره ده. اومقصودی خبره داده چي کله دبی بی هاجری زوی اسماعیل رضی الله عنه وسو نوسارې ته به ډیر غیرت ورتلی په دی باندی، اودابراهیم رضی الله عنه څخه به یې دامطالبه کوله چي ددی دمخ څخه دی ځان پناه کړی نودی ولاری اودځان سره یې هاجره اوخپل زوی اسماعیل روان کړه دمکی خوا ته، اوویل سوی دی چي دده دازوی په دی وخت کی تی رودونکی وو کله یې چي هلته پریښووله اوشا یې کړه ورته نوهاجره راولاړه سوه اوپه ابراهیم رضی الله عنه پوری ومبستله چي ای ابراهیمه ته چیری څی؟ چي مور دلته پریږدی اوزمور سره دومره څه نسته چي زمور کافی سی؟ نو ابراهیم رضی الله عنه ورته جواب ورنه کی، نوبیاچی ورته دی دادوباره وویل نوبیا یې جواب ورنه کی نودی ورته وویل چي آیاتاته الله جل جلاله ددی خبری امرکړی دی؟ نو ابراهیم رضی الله عنه وویل چي هو! نوبیادی ورته وویل چي الله جل جلاله به مور نه ضایع کی. اودکرکړی دی الشیخ ابو محمد بن ابی زید په کتاب (النوادر) کی: چي ساره غصه سوه هاجری ته اوداقسم یې وکی چي ددی به دری اندامونه پرې کم نو ابراهیم رضی الله عنه ورته وویل چي په غور کی یې سری وکړه اوغوروالی په ورپه غور که نوستا قسم به مات سی.

بیان دهجرت دابراهیم او اسماعیل اوبی بی هاجره رضی الله عنهما مکی ته اوجورول دخانه کعبی

امام بخاری وایی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد څخه چي دا ابوبکر بن شیبه دی دی نقل کوی دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دایوب السختیانی څخه اودکثیر بن کثیر بن المطلب بن ابی وداعه څخه یوپه بل باندی زیاتوی چي دوی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چي ده ویلی دی: اول هغه بنځه چي ځان ته یې جلاځای اخستی دی هغه مورد اسماعیل رضی الله عنه ده اودی داځای ځکه اخستی وو په یوازی والی سره چي دساره څخه خلاصه سی، بیا راوستله دا ابراهیم رضی الله عنه اوددی سره خپل زوی اسماعیل رضی الله عنه هم وو اودی لا شیدی رودونکی ماشوم وو، تردی چي دایې پریښووله دخانه کعبی سره دزمزم سره په لور په حصه دجماعت کی اوپه دغه ورځ په مکه

کی نه څوک وو او نه په کی اوبه وی، اودا دواړه یې هلته پرینبوله اودخرما یوه گیدی یې ورسره هم کښینبوله اویوه ډولچه وه چی په هغه کی اوبه وی نوبیا واپس روان سو ابراهیم علیه السلام تریو ځای پوری چی ددی بنځه هاجره ورپسی هم روانه وه، نوبیایې ورته وویل چی ای ابراهیمه ته چیری ځی اومور دلته په دی دبنته کی پریردی چی نه په کی انسانان سته او نه په کی څه بل شی؟ نودایې ورته بار بار وویل خوا ابراهیم علیه السلام به ورته نه کتله، نوبیایې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم علیه السلام به ورته نه کتله، نوبیایې ورته وویل: چی تاته الله ﷻ ددی کار امرکړی دی؟ نو ابراهیم علیه السلام ورته وفرمایل چی: هو: نوبیا دې وویل چی بیابه مور الله ﷻ نه ضایع کوی. اوبیا داراله نو ولاړی ابراهیم علیه السلام تردی چی (ثنیه) ته ورسیدی چی ددوی څخه پناه سوه نوبیایې مخ راواړوی اولاسونه یې لوړکړه او دا دعایې وکړه: رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (سورة ابراهیم \ ۳۷) اود اسماعیل علیه السلام مور راله چی خپل بچی ته یې شیدی ورکولی اوددغو اوبو څخه به یې چنبلی تردی چی دا اوبه ختمی سوی اودا اوددی زوی دواړه تری سوه، نودا ماشوم وگرځیدی چی پښی یې وهلی اوړیدی راوړیدی، نودا ورڅخه لیری ولاړه ددی وجی چی دده داحال ونه وینی، نودی پیداکی صفا نژدی ځای، نوبیاتله چی په دی دبنته کی گرځیدله چی څوک سته اوکه نه، نوهیڅ څوک یې پیدانه کی نودصفا غونډی څخه راکښته سوه اوبیا ددی دبنتی مینځ ته راورسیده اوبیایې منډی وهلی په تیزی سره تردی چی داوادی یې ختمه کړه بیا مروان ته راله نوهلته یې وکتله چی څوک سته اوکه نه، نوهلته هم څوک نه وو نوهمداسی یې (۷) چکرونه ووهل خو څوک یې پیدانه کی.

ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی نوددی وجی څخه داخلگ په دغه ځای کی دا (۷) چکرونه وهی نوداچی کله په مروه کی وه نو اواز ورته وسو اودا ورته واورول سوه چی ستاسره دلته یوامداد سته نودی ولیدله یوه ملایکه دزمزم دځای سره نودی دا اوبه لټولی په خپل وزری سره تردی چی اوبه رابنکاره سوی، نودا راله چی دا اوبه یې ذخیره کولی او په لاس سره یې اوبه راخستی داسی، اودی به دواړه لاسونه داوبو څخه ډکول اوخپله ډولچه به یې ډکوله اودا اوبه به زیاتیدی کله به چی ورڅخه دی لپه ډکوله. ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: رحم دی وکړی الله ﷻ پرمور داسماعیل باندي که چیری دا زمزم یې هم داسی پرینبولی اولپی یې ورڅخه نه وی ډکی کړی نونن ورځ به دایوه بنایسته چینه وای نودی وچنبلی ددی اوبو څخه اوخپل زوی ته یې هم ددی څخه اوبه ورکړی. اوبیا ورته ملایکی وویل: چی ته مه بیربره دضایع کیدلو څخه چی ته به ضایع سی

ولی چی دلته دالله ﷺ کوردی چی داماشوم اودده پلار به یې جوړوی، اولله ﷺ ددی اهل نه ضایع کوی او وه داخانه کعبه دمزکی خخه لوړه په لږ اندازی سره، چی پر دی به سیلاب راتلی اوغاری به یې ورخخه وړلی نودوی وه هم داسی چی په دی باندی تیریده یوه ډله دجرهم قبیلی اویاخه اهل دجرهم قبیلی وه چی دوی راروان وه دکداء دلاری خخه، نودوی راکښته سوی وه په هغه کښته های دمکی کی نودوی ولیدله یوه مرغی نودوی وویل چی دامرغی ددی اوبو په سی گرخی اوموړ هم په دی پسی رالو اویه دی وادی کی بالکل اوبه نسته. نودوی ولیږل یوخادم یادوه خادمان په هغه اوبو پسی اوراله اودوی ته یې داوبو خبرورکی چی دلته اوبه سته نوټول په دی اوبو پسی ورله اوداراوی وایی چی دامور داسماعیل علیہ السلام ددی اوبو خواته وه، نودوی ورته وویل چی ته به موړ ته اجازه وکړی چی موړ ستاسره دلته پاته سو؟ نودی ورته وویل چی: هو خوستاسی زموړ سره په اوبوکی خه حق نسته. عبدالله ابن عباس ویلی دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: چی دوی یوهای سوه دام اسماعیل سره اودی هم الفت او ډیروالی خوښوی، نودوی ټول دلته نازل سوه اوخپل اهل یې هم دلته راوغوښتی تردی چی ډیر کورونه جوړسوه په هغه های کی اودا ماشوم خوان سو اوغریبی یې ازده کړه ددی خلگو خخه، اودوی په تعجب کی سوه ددی ماشوم خخه کله چی دی خوان سو نوکله چی دی غټ سو نوده ته یې واده وکی، اوبیا مور دده وفات سوه، اوبیا رالی ابراهیم علیہ السلام وروسته دواده داسماعیل علیہ السلام خخه نوډیر تلاش یې وکی خو اسماعیل علیہ السلام یې پیدانه کی، نوبیایې دده دښخی خخه داپوښتنه وکړه چی خه سو نودی ورته وویل چی: دباندی وتلی دی موړ ته دخه خوراک دپاره بندوبست کوی. بیایې ددی خخه دژوند په باره کی پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند خه رنگه تیریری، نودی ورته وویل چی موړ انسانان یو اوموړ ډیرپه تکلیف اویه سختی کی یو اوشکایتونه یې ورته وکړه. نو دی ابراهیم علیہ السلام ورته وویل چی: کله دی خاوند رالی نوورته وویه چی دروازه دی بدله کړه، کله چی اسماعیل علیہ السلام رالی نوخه یې محسوس کړه نوپوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو؟ نودی ښخی ورته وویل چی هو راغلی وو یوبوډا چی داسی او داسی وو اوستا په باره کی یې پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، اوزما خخه یې پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند خنگه تیریری؟ نوما ورته وویل چی په ډیر سختی اویه تکلیفونو سره. نوده ورته وویل چی تاته یې خه وصیت کړی دی. نودې ورته وویل چی: هو، ماته یې دا امرکړی وو چی تاته دهغه سلام وسپارم، اوتاته یې داوینا وکړه چی خپله دروازه بدله کړه. نوده ورته وویل چی هغه زما پلار وو اوماته یې امرکړی دی چی زه ستا خخه جلاسم نویرته ولاړه سه خپل کورته اودی ته یې طلاق ورکی او ددوی خخه یې بله ښخه وکړه، اوبیا دده خخه ابراهیم

ﷺ تر ډیره وخته پوری لیری وو تردی چی ډیروخت بعد بیارالی نواسماعیل ﷺ په کور کی نه وو، نوددی دښخی څخه یې پوښتنه وکړه چی څه سو نوهغې ورته وویل چی څه کار او روزگارته وتلی دی. نویایې ورته وویل چی ستاسی ژوند څه رنگه دی؟ نودی ورته وویل چی مور په ډیره فراخی او خوشحالی کی یو، اودالله ﷻ حمد اوثناء یې بیان کړه. نو بیایې ورڅخه پوښتنه وکړه چی ستاسی خوراک څه شی دی نودی ورته وویل چی غوښه، نو بیایې ورته وویل چی ستاسی چښاک څه شی دی نودی ورته وویل چی: اوبه، نوابراهیم ﷺ وویل چی ای الله دوی لره برکت واچوی په غوښه او اوبو ددوی کی، نبی ﷺ فرمایلی دی: اونه وو ددوی دپاره په دغه ورځ باندي یوه دانه دخوراک، اوکه ددوی سره څه دانه هم وای نوپه هغه کی به یې ورلره دعا کړی وای. نودی وایی چی په مکه کی دادوه شیان هیڅکله نه ختمیږی. نوده ورته وویل چی: کله دی خاوند کورته رالی نوزما سلام پر وایه اوورته ووايه چی خپل دروازه مضبوطه وساته، نوکله چی اسماعیل ﷺ کورته رالی نو پوښتنه یې وکړه چی آیاخوک راغلی وو دلته، نودی ورته وویل چی: هو، یوبوډا سړی راغلی وو چی بنائسته حسن اوصورت والاوو، اودهغه صفتونه یې بیان کړه، نو زما څخه یې ستاپه باره کی پوښتنه وکړه نوماورته خبرورکی، بیایې زما څخه پوښتنه وکړه چی ستاسی ژوند څه رنگه دی نوماورته وویل چی مور بالکل په خیرسره یو. نوده پوښتنه وکړه چی آیاتاته یې څه وصیت کړی دی؟ نودی ورته وویل چی: هو اول یې درته سلام ووايه اودا امر یې درته وکی چی دخپل دروازی درشل مضبوط وساته. نوده وویل چی دامی پلار وو اودروازه ته یې اوماته یې امرکړی دی چی زه تا وساتم دځان سره بیایې دارنگه ډیر وخت ددوی څخه لیری تیر کی، بیا رالی اودا اسماعیل ﷺ دزمزم خواته وو نوکله یې چی یوبل ولیده نوداسی یې سره ولیده لکه څه رنگه چی پلار دزوی سره ولیده اوزوی دپلار سره بیایې وویل. ای اسماعیله ماته الله ﷻ امر کړی په یوکار باندي. نوده ورته وویل چی وکړه هغه چی الله ﷻ درته ویلی دی، نوده ورته وویل چی ته به زماسره په دی کی مدد وکی؟ نودی اسماعیل ﷺ ورته وویل چی زه به ستا مدد کوم. نوده وویل چی ماته الله ﷻ امرکړی دی چی زه دلته یوکور جوړ کړم او اشاره یې وکړه هغه لوړ ځای ته. نودی وایی چی: په دغه وخت کی دوی لوړ کړه بنیادونه دخانه کعبی نواسماعیل ﷺ به ډبري راوړلی او ابراهیم ﷺ به کور جوړوی تردی چی لوړه یې کړه دهغه بناء اوراوپل سو حجر اسود او ابراهیم ﷺ دا اینسوله اواسماعیل ﷺ مدد ورسره کوی اودوی دواړو داویل: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقرة ۱۲۷) دی وایی: چی دوی دواړو ډاکور جوړوی تردی چی ددی پرشا وخوا راوگرځیده اودواړو داویله: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة

البقره ۱۲۷) (۱) اوبيايې ويلي دي په نقل كولو سره د عبدالله بن محمد څخه دي نقل كوي د سعيد بن جبیر څخه دي نقل كوي د ابن عباس څخه چې دي وايي: كله چې وو په مينځ د ابراهيم كې اودهغه دكوروالوو كې څه چې وه، نو دا راوته د اسماعيل اودهغه دمورسره او ددوي سره بوكه داوبو وه چې په هغه كې اوبه وي، اودارنگه يې بيان كړي دي ټول حديث (۲) اوداحديث دكلام دابن عباس څخه دي اودموشح څخه دي په مرفوع كولو دبعضو سره. اوگواكي كې چې دا ابن عباس داسرائيلي خرافاتو څخه را اخیستی وي. اوپه دي كې داهم ذكردي چې په هغه وخت كې اسماعيل عليه السلام شيدې رودونكي ماشوم وو. اوپه نزد داهل تورات والوو دي: چې ابراهيم عليه السلام ته الله جل جلاله امروكي چې خپل زوی اسماعيل عليه السلام سنت كې او دهرچا سره چې څه غلامان اوسي ټول دي سنت كې نوټول يې سنت كړه اودا وروسته ترتيبيدلو د (۹۹) كالمو د عمر د ابراهيم عليه السلام څخه، نوو د اسماعيل عليه السلام عمر په دي وخت كې (۱۳) كاله، اودا يومثال وو دالله جل جلاله ددوي په اهل كې، نوددي څخه داپته لگيږي چې داكار دي كړي دي په امر و جوبي سره. اوددي وجي څخه دعلماوو صحيح اقوال دي چې دوي واجب كړي دي داپه هريوه سړي باندي لکه څنگه چې دامقرر دي پرخپل ځای. اودارنگه دا ثابت سويدي په حديث دبخاري كې چې نقل كوي دي دقتيبه بن سعد څخه دي نقل كوي دمغيره بن عبدالرحمن القرشي څخه دي نقل كوي دابي الزناد څخه دي داعرج څخه اودي نقل كوي دابي هريره څخه دي وايي چې نبي عليه السلام فرمايلي دي چې ابراهيم عليه السلام سنت كړي وو په (۸۰) كلني كې په قدوم علاقه كې. په دي اسناد كې ددي تابعداري كړيده عبدالرحمن بن اسحاق دابي الزناد څخه او ددوي تابع دي عجلان چې دي نقل كوي دابي هريره څخه، اوراوي ددي عمر بن ابي سلمه دي چې دي نقل كوي دابي هريره څخه، اودا رنگه روايت ذكر كړي دي مسلم دقتيبه څخه چې په بعضو الفاظو كې فرق سره كوي: سنت كړي وو ابراهيم عليه السلام په (۸۰) كلني په قدوم كې (۳) اوداقدوم هغه اله ده چې په دي باندي يې سنت كړي دي. اودالفظ منافي نه دي چې داد (۸۰) كالمو څخه لوړ وو. لکه څه رنگه چې په حديث دابي هريره رضي الله عنه كې دا ذكر سوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې ابراهيم عليه السلام سنت كړي وو په (۱۲۰) كلني كې، اوددي څخه وروسته (۸۰) كاله يې نور تير كړي دي (۴)

(۱). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يرفون (۲/۳۳۲۴).

(۲). صحيح البخاري: كتاب احاديث الانبياء باب يرفون (۲/۳۳۲۵).

(۳). صحيح البخاري: كتاب الانبياء كې باب قول الله تعالى (واتخذ الله ابراهيم خليلاً) (۲/۳۳۵۲) اوپه بله طريقه سره په كتاب الاستئذان كې، باب الختان بعد الكبر وتنف الابط (۱۱/۳۳۲۴) واحمد (۱۱/۳۴۷) دطريقي دعبد الرازق څخه.

(۴). صحيح البخاري: كتاب الانبياء كې، باب يرفون (۲/۳۳۲۵).

روایت ددی ابن حبان کړې دی. اوپه دی سیاقات کی ذکر دحلالولو اسماعیل علیه السلام نه دی ذکر اوداپه مقدمات دابراهیم علیه السلام کی نه دی ذکر مگر دری واره یوپه هغه خای کی چی هاجر ه وفات سوی وه اودی واده کړی وو، اوبل داچی دی یې په وړوکوالی کی خه رنگه پریښی وو. لکه خه رنگه چی دا ذکر سوی دی مخکی. تردی چی اسماعیل علیه السلام واده وکی تر هغه وخت پوری ابراهیم علیه السلام دده دحال خخه نه دی خبرسوی چی دوی په کم حال کی دی، اوداهم ذکرسوی دی چی ده ته به مخکه اورده کیدله، اوداهم ویل سوی دی چی دی به پر براق باندی ددوی خواته ورتلی، نوده به خه رنگه ددوی دحال خخه خبر نه اخستی په دی وخت دضرورت اوشدت حاجت کی؟ اوگواکی چی دابعضی سیاقات چی ذکرسو دا داسرائیلی خرافاتو خخه دی اوپه دی کی دحلالولو قصه نه ده ذکرسوی چی داحلالول پرچا باندی سوی دی، مشهور اواصح قول دادی چی داحلالیدل پراسماعیل علیه السلام باندی وه لکه خه رنگه چی په سورة الصافات کی ذکرسوی دی.

امتحان دحلالیدو داسماعیل علیه السلام

اللَّهُ تعالى په قرآن کریم کی فرمایلی دی: وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَّهْدِينِ (۹۹) رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۰۰) فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (۱۰۲) فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (۱۰۳) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (۱۰۴) قَدْ صَدَّقَتِ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۰۵) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ (۱۰۶) وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ (۱۰۷) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۰۸) سَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۱۰۹) كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۱۰) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (۱۱۱) وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۹۹-۱۱۳) ذکرکړه الله تعالى دابراهیم علیه السلام په باره کی چی کله ده هجرت وکی دخپل کلی خخه، نوده سوال وکی درب خپل خخه چی ده ته یوولد صالح ورکی، نوالله تعالى ورته زیری ورکی په یوهونبیار ماشوم باندی، چی هغه اسماعیل علیه السلام دی، ولی چی دا اول هغه سپی دی چی دده دپاره پیداسوی دی په (۸۲) کلنی کی اوپه دی کی دهیخ چا اختلاف نسته چی داپه هغه عمر دابراهیم علیه السلام کی پیداسوی دی، اودی دده اول زوی او اول خوان وو. اوداقول دالله تعالى (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) یعنی داخوان سو اودخپل پلار په شان په مصالح کی یې کوششونه کول. مجاهد ویلی دی (فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) یعنی خوان سو اوولاری په کار باندی اخته سو لکه خنکه چی یې پلار کول. نو همدارنگه ابراهیم علیه السلام خوب ولیدی چی ده ته امروسو چی دا اسماعیل علیه السلام حلال کړه، اوپه

حديث كې دابن عباس څخه مرفوعاً ذكر دې چې: خوب دانبيواو عليه السلام وحى وى (۱) دا ذكر كړې دى عبیدبن عمير هم. اودا امتحان وو دالله ﷻ دطرفه چې داخپل گران زوى دالله ﷻ دپاره ذبحه كوي او كه نه اودى اوس برابر سو په عمر كې، او اول يې ورته دا امر كړې وو چې دى او دده مور داسې ځاى ته بوځه چې هغه شپ او دښته وى او شنه پكښې نه وى نوپه هغه كې ده دالله ﷻ امر پوره كې اومكې ته يې بوتلى اوپه هغه ځاى كې يې پرېښووى اوپه الله ﷻ باندې يې توكل وكې اوپه هغه باندې يې وسپاره نوالله ﷻ دوى دواړو ته په دغه شپ ځاى كې فراخې وركړه اورزق يې وركړه ور كې دداسې ځايونو څخه چې ددوى په گمان كې هم نه وو، وروسته ددى ټولو اوامرو څخه الله ﷻ ورته امر دحلالولو ددى وكې نوده په دى كې هم انكار ونه كې اودالله ﷻ په امر پوره كولو كې يې تيزى وكړه. اوبيايې دا خبره خپل زوى ته وكړه ددى دپاره چې په ده باندې دا خبره سپكه سى اوزړه يې اطمینان په وكې داسې نه چې په زوره اوپه قهر سره دى حلال كړې: قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَأَنْظِرْ مَاذَا تَرَى (سورة الصافات ۱۰۲)، قَالَ يَا أَبَتِ أَفْعَلُ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ، نوورته وويل اسماعيل عليه السلام څه امر چې تاته سوى دى هغه پوره كړه اوته به ما پيدا كې دصبر كوونكو څخه اوداوو جواب ددوى دزوى داسماعيل عليه السلام داسې جواب چې دتابعدارى وو اودالله ﷻ داطاعت مطابق وو. الله ﷻ فرمايلى دى: فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (سورة الصافات ۱۰۳) ويل سوى دى چې: اسلما، دادواړه تسليم سوه دالله ﷻ امرته. او داويل سوى دى چې دلته تاخير اوتقديم دى يعنى تله للجبين، پرمخى يې راوغوځوى. او ويل سوى دى چې دى يې دختې لخوا څخه حلالوى ددى وجى څخه چې دى يې ونه ويني دا قول دابن عباس دى اودمجاهد دى اودسعید بن جبیر دى اودقتاده اودضحاک دى او بعضى وايي چې ددى نورو حيواناتوپه شان يې حلال كې چې تندى يې دمزكې سره لگيدلى وو. اوچا ويلي دى چې (اسلما) ابراهيم عليه السلام تكبير وكې او اسماعيل عليه السلام كلمه دتشهد ويله السدى ويلي دى: چې چاره يې دده پرمري باندې وگرځوله خو كاريې نه كوي. نوپه دغه وخت كې ورته دالله ﷻ دخوا څخه اواز وسو چې (أَنْ يَا اِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا) (سورة الصافات ۱۰۴) يعنى حاصل سو ستا دتابعدارى اودطاعت امتحان، اوستا راتگ دالله ﷻ دامر دپوره كولو خوا ته او خپل زوى دى قربانى ته وركې، لكه څنگه چې دى ځان

(۱). صحيح البخارى: كتاب الوضوء كې، باب التخفيف فى الوضوء (۱۳۸۱)، اوپه كتاب الاذان كې، باب وضوء الصبيان (۸۵۹) او الطبرانى په الكبير كې (۱۲۳۰۲) او هيثمى په المجمع كې (۱۷۲۱۲) اوروايت ددى طبرانى كړې دى دابن عباس څخه چې هغه دخپل استاذ څخه چې عبدالله بن محمد بن ابى مريم دى اودى ضعيف دى اوباقى ټول صحيح دى.

ورته وړاندې کړې وو، اولکه څنگه چې دی خپل مالونه خپاره کړې دي دمیلنو دپاره، نو ددی وچې څخه الله ﷺ وفرمایل: **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ** (سورة الصافات \ ۱۰۶) یعنی دا امتحان دی ښکاره او واضح. اوداقول دالله ﷺ: **وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ** (سورة الصافات \ ۱۰۷) یعنی په فدیة کې ورکې مورې ده ته په مقابل دزوی دده کې یونر پسه چې سپین وو او ښکرو والاوو او ترل سوی وو په اغزی داری درختی پوری دثبیر په نامه غرکی چې داپه مکه کې یو غردی اودا دجمهورو قول دی اومشهور قول دی نوری ویلی دی په نقل کولو سره دعبد الله بن عثمان بن خثیم څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه داوو په جنت کې (۴۰) کاله چې بیا راکښته سو ثبیر غرته، اوپر دی باندي سره وړی وه اودابن عباس څخه نقل دی چې راکښته سو دوی ته یو پسه دثبیر غر څخه چې دهغه غټی سترگی وی او ښکرونه یې هم وه او اواز یې هم کوی نوهغه یې حلال کی، اوعبید بن عمیر ویلی دی چې دایې په هغه مقام کې حلال کی. اوپه بل روایت کې دابن عباس څخه نقل دی چې دا دو علا څخه راغلی وو اوبعضو داویلی دی چې دادتیس څخه راغلی وو چې نوم ددی جریر وو، نوداقول به یا صحیح وی یابه غلط وی پته نه لگیږی. اوبیا غالبه داده چې کیدی سی چې دا اکثره نقل سوی وی داسرائیلی خرافاتو څخه. اوپه قرآن کې صرف اکتفاء سویده په ذکر دامتحان باندي، اودا ذکر سوی دی چې دزوی په بدله کې ورته الله ﷻ فدیة دبل شی ورکړه، اودکر سوی دی په حدیث کې چې دا پسه وو.

امام احمد ویلی دی دسفیان څخه چې ده نقل کړی دی دمنصور څخه اودی دخپل اکا څخه چې مسافع دی اودی دصفیه بن شیبه څخه ده ویلی دی چې ماته رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چې مالیدلی دی دپسه ښکرونه چې زه کورته دننه سوم نوزما څخه هیرسو چې زه تاته وایم چې دالیری کړه ولی چې په کورکی هغه شی نه دی پکارکم چې دانسان لمونځ خرابوی (۱) سفیان ویلی دی چې دانښکرونه ترهغه وخته پوری ددوی په کورکی پراته وه ترکم چې یې دا کور وسوزی. اودارنگه دابن عباس څخه نقل دی چې دی وایی چې داسردپسه زورپند وو په میزاب رحمت پوری ترهغه وخته پوری چې وچ سو او ختم سو. اودا دلیل دی په دی خبری باندي چې ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی نه بل څوک، ولی چې همدی په مکه کې هغه وخت وسیدی اواسحاق نه وو په مکه کې.

اوهمداد قرآن څخه ظاهر معلومیږی، بلکه داپر نص دی چې ذبیحه دلته اسماعیل عليه السلام دی، ولی چې دلته الله ﷻ اوله قصه ذبیحه ذکر کړیده اوبیایې وروسته ویلی دی: **وَبَشِّرْنَا هَاسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ** (سورة الصافات \ ۱۱۲)، اومستند خبره ده چې داسحاق په باره کې کم

اقوال سوی دی هغه اسرائیلیات دی اوددوی په کتاب کی وروسته ډیر تحریفونه سوی دی. اوددوی په کتاب کی داسی راغلی دی چی ابراهیم عليه السلام ته امرسوی وو چی خپل وحید زوی ذبحه کړه اوپه بله نسخه کی داسی ذکر دی چی اسحاق ذبحه کړه نو دا ذکر دلفظ داسحاق دادروغ دی اوپه بله نسخه کی یې ورته ویلی دی چی خپل ځوان ذبحه کړه، نو ددی څخه هم داپته لگیری چی دابراهیم عليه السلام وحید اوځوان زوی اسماعیل عليه السلام وو او اسحاق په هغه وخت کی ورکوتی وو، اودا اسحاق دوی ځکه ذکر کړی دی دوجی دحسد ددوی دعربو سره و ولی چی اسماعیل عليه السلام ابو العرب دی کم چی په حجاز کی اوسیری چی یودهغه څخه رسول الله صلى الله عليه وسلم دی. او اسحاق عليه السلام ديعقوب عليه السلام پلاردی. اودا اسرائیل دی. چی ددوی نسبت ورته کیری، نودوی دا اراده وکړه چی داشرف په دی باندی جاری کی، نو دالله عز وجل په کلام کی یې تحریف وکی اوزیادت یې په کی وکی نودوی دومره جاهلان دی چی په دی خبره باندی هم نه پوهیری چی فضیلت دالله عز وجل په لاس کی دی هغه چی یې چاته غواړی نوهغه ته یې ورکوی، اودسلفو څخه هم بعضو داخبره کړیده چی دا اسحاق عليه السلام وو، اودا خبره دوی نقل کړیده دکعب الاحبار څخه یاداهل کتابو څخه اوپه دی کی دنبی عليه السلام څخه څه حدیث هم ثابت نه دی چی دهغه دوجی دامور و منو، اودظاهر قرآن کریم څخه دانه معلومیږی بلکی دمفهوم څخه اودعلاقی څخه یې دامعلومیری چی اسماعیل عليه السلام مراددی، اوڅه ښه استدلال کړی دی ابن کعب القرظی په دی خبره باندی چی دا اسماعیل عليه السلام دی او اسحاق عليه السلام نه دی په دی قول دالله عز وجل سره: **فَبَشِّرْنَاهَا بِاسْحَاقَ وَمِنْ وَّرَاءِ اسْحَاقَ يَعْقُوبَ** (سوره هود ۷۱) نوڅه رنگه زیری ورکوی اسحاق ته چی دهغه څخه وروسته یعقوب پیدا کیری. اوبیا امرکوی په حالولودده باندی اودی وړوکی دی اومخکی ددی څخه چی یعقوب پیدا سوی وو؟ نوداسی نه سی کیدلی، ولی چی ددی تناقض راځی دهغه زیری سره کم یې چی مخکی ورکړی دی. والله اعلم. اوپه دی استدلال دده باندی سهیلی اعتراض کړی دی چی **(فَبَشِّرْنَاهَا بِاسْحَاقَ)** دا جمله تامه ده، اوداقول: **فَبَشِّرْنَاهَا بِاسْحَاقَ** دابله جمله ده چی دزیری په ځای کی نه راځی ده ویلی دی چی داپه عربی کی جائز نه دی چی دا مجرور وی اودده سره دوباره حرف جر نه وی راغلی نوداسی جائز نه دی چی ویل کیری مررت بزید اوبیا ددی څخه وروسته عمر ویل کیری، تردی چی ددی څخه وروسته بعمر وویل سی. اوده ویلی دی چی په دی قول کی: **وَمِنْ وَّرَاءِ اسْحَاقَ يَعْقُوبَ** دامنصوب دی په فعل مضمرسره چی تقدیر دعبارت داسی جوړیری: اومور هبه کړی دی اسحاق عليه السلام ته یعقوب عليه السلام اوپه دی کی کم چی ده ذکر کړی دی نظر دی اوشبهه ده په کی. اوترجیح یې دی خبری ته ورکړیده چی ددی څخه مراد اسحاق دی اواسماعیل عليه السلام نه دی مراد، اوحجت یې نیولی دی په دی قول سره **(فَلَمَّا بَلَغَ**

مَعَهُ السَّعْيَ) (سورة الصافات ۱۰۲) ده ویلی دی چی اسماعیل عليه السلام نه وو ددوی سره په حال دورو کوالی کی په غر دمکی کی نوده ورسره څنگه سعی وکړه؟ او په دی قول کی هم نظر اوشبیه ده، ولی چی دانقل سوی دی چی ابراهیم عليه السلام به اکثره په براق بانندی تلی مکی ته، چی خبر به یې اخستی دخپل زوی اوبیرته به تلی. والله اعلم.

نودهغه چا څخه چی حکایت یې کړی دی چی داسحاق دی هغه: کعب الاحباردی، اوروایت ذکر سوی دی د عمر څخه اودعباس څخه اودعلی او ابن مسعود اومسروق اوعکرمه رضي الله عنهم اوسعید بن جبیر اومجاهد اوعطاء والشعبي اومقاتل اوعبید بن عمیر اوابی میسره اوزید بن اسلم اوعبدالله بن شفیق اوالزهري اوقاسم اوابن ابی برده اومکحول اوعثمان بن حاضر اوالسدي اوحسن اوقتاده اوابی الهذیل اوابن سابط رضي الله عنهم څخه، اودا اختیار دابن جریردی، اودا ددوی څخه دوه روایتونه نقل دی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه، خولیکن صحیح روایت ددی اوداکثرو دادی چی دا اسماعیل مراددی، اومجاهد اوسعید اوالشعبي اویوسف بن مهران اوعطاء اویوبل غیر معروف چی دابن عباس څخه یې نقل کړی دی دا ټول وایی چی اسماعیل مراد دی.

اوابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دیونس څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه اودی د عمر بن قیس څخه اودی د عطاء بن رباح څخه اودی دابن عباس څخه چی ده ویلی دی: چی په فدیو ورکول سوی اسماعیل دی اویهودیان داگمان کوی چی اسحاق دی اودوی دا دروغ وایی (۱) اودارنگه عبدالله بن امام احمد نقل کوی دخپل پلار څخه چی هغه ویلی دی چی دا اسماعیل مراد دی. اوابن ابی حاتم ویلی دی: چی مایونبتنه وکړه دحاتم څخه، او روایت یې نقل کړی دعلی څخه اودابن عمر څخه اودابی هریره څخه، اودابی طفیل څخه او دسعید بن کعب څخه اودابی جعفر محمد بن علی څخه اودابی صالح څخه چی دوی ټولو ویلی دی: چی ذبیحه اسماعیل عليه السلام دی اوددی حکایت کړی دی البغوی هم دالربيع بن انس څخه او دالکلبی څخه اودابی عمرو العلاء څخه. ماویلی دی: چی روایت ذکر سوی دی دمعاویه څخه، اودده څخه دا ذکر سوی دی چی یوسړی نبی عليه السلام ته رالی: اوورته یې وویل چی ای ځویه ددوو ذبیحینو. نورسول الله صلى الله عليه وسلم وخنډل، (۲) اوهم په دی قول بانندی تگ کړی دی عمر بن عبد العزيز اومحمد بن اسحاق بن یسار اوحسن بصری به داویله چی په دی کی هیڅ شک نسته، اودارنگه ویلی دی محمد بن اسحاق دبریده څخه چی دی نقل کوی

(۱). تاریخ الطبری (۱۱ ۱۲۱) راوی ددی حاکم دی چی ذکر کړی یې دی په مستدرک کی (۵۵۵۱۲) اوپه دی بانندی یې سکوت اختیار کړی دی.

(۲). راوی ددی حاکم دی په المستدرک کی (۵۵۴۱۲) اوپه دی بانندی یې هم سکوت کړی دی. اودارنگه روایت ددی ذکر کړی دی ابن جریر په تاریخ کی (۲۵۸۱۱).

دسفيان بن فروه الاسلامي څخه اودي نقل کوي دمحمد بن کعب څخه، چي ده دوي ته دا خبره کړي وه چي ده داخبره دعمر بن عبد العزيز څخه کړي وه اودي خليفه وو کله چي دي وو په شام کي دده سره يعني استدلال دده په دي قول باندي وروسته دعصمت څخه: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) نوعمر ورته وويل چي: په دي خبره کي ما تراوسه پوري نظر نه دي کړي اوماته هم داسي ښکاري لکه څه رنگه چي يې ته وايي. اوبيا يې په يوسړي پسي يوسړي وليږي چي هغه دده سره په شام کي وو اويهودي وو نونوي مسلمان سوي وو او دا ددوي دعالمانو څخه وو، نودده څخه يې پوښتنه وکړه چي: کم زوي دابراهيم عليه السلام ذبيحه وو؟ نوده وويل چي زمادي په الله جل جلاله باندي قسم وي چي اسماعيل عليه السلام دي اويهودو ته ددي خبري علم سته خو هغوي يې دحسد دوجي نه مني چي ددوي دعربو سره حسد دي اودا فضيلت اوشرف دصبر دوي نه غواړي چي دادي ددوي دپاره ثابت سي نودوي ددي څخه انکار کوي اوداگمان ساتي چي اسحاق عليه السلام دي ولي چي اسحاق عليه السلام ددوي پلار دي. اودامسئله مور ذکر کړيده په خپل تفسيرکي سره دا حاديثو او آثارو. والله الحمد.

پيدائش داسحاق عليه السلام

الله جل جلاله دده په باره کي فرمايلي دي: وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمَنْ ذُرِّيَّتَهُمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (سورة الصافات ۱۱۲-۱۱۳) اودا زيږي دملايکي دخواه سوي وو ابراهيم عليه السلام اوساره ته کله چي داملايکي په دوي باندي تيريدلي اودقوم دلوط عليه السلام علاقي ته تللي، ددي دپاره چي دهغوي کورونه تباه کړي اودوي هلاک کړي دوجي دفسق اوفجور ددوي څخه، ددي بيان به په خپل ځاي کي راځي ان شاء الله تعالي.

الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَيْدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (۷۰) وَأَمْرُهُ قَانِمَةٌ فَضَحِكْتَ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۷۳-۷۲). اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: وَنَبِّئَهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (۵۱) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجَلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تَبَشِّرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (سورة الحجر ۵۱-۵۲).

اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ (۲۴) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (۲۵) فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعَجَلٍ سَمِينٍ (۲۶) فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ (۲۷) فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۲۸) فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (۲۹) قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (سورة الذاريات ۲۴-۳۰) الله ﷺ بيان كوي ددی ملائكو. اودادری وه جبریل او میکائیل او اسرافیل، دوی چی كله راله دابراهيم ﷺ كورته نودوی گمان دمیلمنو پر وكی، نودی ورسره معامله دمیلمنو وكړه اودوی ته یې یو گیلگی حلال کی چی ښه چاغ وو اونښه مال وو دده دمالونو څخه، نوكله یې چی دا ورنژدی کی دوی ته نودوی لاسونه نه وركښته كړه. اودا ددی وچی څخه چی دملائكو خوراك ته ضرورت نسته نوابراهيم ﷺ ته ددوی څخه بیره محسوسه سوه: وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَاتَخَفْ إِنَّا أُرْسَلْنَا إِلَى قَوْمٍ لُوطٍ (سورة هود ۷۰) یعنی مور ددوی دهلاکت دپاره رالیبرل سوی یو. نودوی په دغه وخت ساره ته زیری وركی. اودا ولاړه وه دمیلمنو سرته لكه څه رنگه چی دا عادت په عربو کی وو نوكله چی دی وخنډل په دی زیری باندي نو الله ﷺ ورته وفرمایل: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (سورة هود ۷۱) یعنی زیری وركی فرشتو دی ته په دی خبره سره: فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صِرَةٍ (سورة الذاريات ۲۹) (فَصَكَّتْ وَجْهَهَا) (سورة الذاريات ۲۹) یعنی داسی ډول یې وكی لكه څنگه چی یې ښځی دتعجب په وخت کی كوی: يَا وَيْلَتَى أَلُلُّهُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا (سورة هود ۲۷) یعنی څه رنگه به زه وزیږوم بچی اوحال داچی زه خوبودی یم اودازما خاوند بوډادی؟ نوداحیرانه سوه دی خبری ته چی په دی عمرکی اوپه دی حال کی داسی خبره واقعی دتعجب خبره ده. نوددی وچی څخه فرشتو ورته وویل چی: إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (سورة هود ۷۳-۸۲).

اودارنگه تعجب وكی ابراهيم ﷺ په زیری وركولو سره لوړ پربل زیری ساره ته اودپاره دمضبوطیدو دزړه دساره اودپاره دخوشحالولو دساره: قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمِمْ تُبَشِّرُونَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْفَانِطِينَ (سورة الحجر ۵۴-۵۵) په تاکید سره یې بیان كړه ورته داخبره اوقراری یې وركړه وركی په دی باندي، نوددواړو زیری یې وركی (بِعْلَمٍ عَلِيمٍ) (سورة الحجر ۵۳) اوداغلام علیم اسحاق ﷺ دی ورور داسماعیل ﷺ اودا رنگه الله دده صفت كړی دی په وعدو سره دصدق اوپه صبر سره، اودارنگه یې په بل آیت کی ذكر كړی دی: فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ اودا هغه دی چی په دی سره

استدلال کړې دی محمد بن کعب القرظي او غير دده څخه په دی باندې چې ذبيحه اسماعيل عليه السلام دی، ولی چې داسحاق عليه السلام ذبح کول جائز نه دی وروسته دزیري څخه په وجود دده باندې اوپه وجود دده دزوی باندې. اوپه نزد داهل کتابو دوی ته ابراهيم عليه السلام یو سورسوی گیلگی اودمکی ډوډی اوغورې اوشیدی راوړی وی اودوی هغه خوړلی دی. نودا قول محض غلط دی اودایې ویلی دی چې ده کتل چې دوی خوراک کوی اودا ډوډی به په هواکی ختمیدله. اوپه نزد ددوی الله تعالى ابراهيم عليه السلام ته وفرمایل: هرڅه چې ساراده ستانځه نو ددی نوم سارا نه ده بلکه ساره ده اوزه تاته په دی کی برکت اچوم اوددی څخه تاته بچی درکوم، اوپه دی زوی کی به دی هم برکت اچوم نوددی به ډلی ډلی نسلونه گرځی اوددی نسل به اکثره بادشاهان وی اوغټ خلگ به وی، نو ابراهيم عليه السلام پرسجده پریوتی. اووی خندله اودځان سره یې داوویل: آیاد (۱۰۰) کالو څخه وروسته به زما دابچی پیدا کیږی؟ او یایې داسی وویل چې داساره به بچی راوړی اودهغې عمر (۹۰) کالو ته رسیدلی دی. اوداقول دالله تعالى: فَبَشَّرْنَاهَا يُسْحَاقَ وَمِنْ وَّرَاءِ اِسْحَاقَ يٰعَقُوبَ (سورة هود ۷۱) دادلیل دی په دی خبری باندې چې دا اوریدل چې ددی زوی اسحاق به پیداکیږی، اوبیابه دهغه څخه وروسته یعقوب پیداکیږی. یعنی دادواړه به پیداکیږی دده په ژوندون کی ددی دپاره چې ددی سترگی په یخی سی، او ذکر کول دیعقوب په ټول نسل داسحاق عليه السلام کی دادلالت کوی په خصوصیت دده باندې اوفاندی دده باندې اوددی تعین یې ځکه وکی چې اسحاق عليه السلام او دهغه مور دواړه به خوشحالی کوی دده په پیدائش باندې لکه څنگه چې دده مور په پیدائش دزوی باندې خوشحالی کړی وه.

اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحَاقَ وَيٰعَقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا (سورة الانعام ۸۴). اودارنگه الله تعالى فرمایلی دی: فَلَمَّا اَعْتَزَلْتَهُمْ وَمَا يَعْجُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُ اِسْحَاقَ وَيٰعَقُوبَ (سورة مريم ۴۹) اوداخبره به انشاء الله تعالی قوی اواصح وی چې مراد ددی څخه اسماعیل عليه السلام دی، اوددی تائید دهغه حدیث څخه هم ثابتیږی چې روایت یې کړی دی سلیمان بن مهران الاعمش دابراهيم بن یزید التیمی څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابی ذر څخه دی وایی چې ماویل: ای رسول الله صلى الله عليه وسلم اول جمات کم یوجور سوی دی؟ نو نبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: مسجد الحرام: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې بیا ورپسی کم جمات جوړ سویدی نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: مسجد الاقصی: نوبیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې ددی دواړو په مینځ کی څومره وخت فرق دی، نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې: (۴۰) کاله نو بیا ورڅخه ماپوښتنه وکړه چې ورپسی کم مسجد جوړ سویدی؟ نوبی صلى الله عليه وسلم وفرمایل چې بیاچی په کم ځای کی لمونځ درته رالی اوکوی یې نوهم هلته لمونځ کوه دغه ځای ستا

دپاره مسجد دی (۱) اوپه نزد داهل کتابو، یعقوب عليه السلام مخکنی هغه سړی دی چی مسجد الاقصی یې جوړکړی وو، اودا مسجد دایلیا دی په بیت المقدس کی الله جل جلاله دی ورلره شرافت ورکړی. نووینا په دی قول سره جوړول دیعقوب عليه السلام مسجد الاقصی لره داوړوسته دی ترجوړولو دابراهیم عليه السلام او اسماعیل عليه السلام مسجد الحرام لره په موده د(۴۰) کالو سره. اوجوړول ددی وو وروسته دپیدائش داسحاق عليه السلام خخه، ولی چی ابراهیم عليه السلام چی کله دعا وکړه، نوده په خپله دعا کی وویل لکه خه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (۳۵) رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۳۶) رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (۳۷) رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳۸) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۹) رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ (۴۰) رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (سورة ابراهیم ۱۳۵ ۴۱)** او هغه چی ذکر دی په حدیث کی چی سلیمان بن داود عليه السلام کله یې چی جوړوی بیت المقدس نودالله جل جلاله خخه یې دری سوالونه وکړه په دی قول سره: **رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (سورة ص ۳۵)** اودامور دده په قیصی کی ذکر کوو. نومراد ددی خخه به تجدید اونوی کول ددی دعمار ت وی لکه خنگه چی مخکی ذکر سوه چی ددی دواړو ترمینخ (۴۰) کاله تیرسوی دی، اوداچاهم نه دی ویلی چی دسلیمان عليه السلام اودابراهیم عليه السلام په منخ کی (۴۰) کاله تیرسوی دی، دابن حبان خخه چی په هغه په خپل تقاسیم کی داویلی دی. اودا قول موافق نه دی.

بیان دجوړولو دخانه کعبی

په قرآن کریم کی الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (۲۶) وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (سورة الحج ۲۷ ۲۶)** اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ (۹۶) فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ**

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء کی باب (۱۰) (۳۳۲۶ ۱۶) او باب (ووهینا لداود سلیمان نعم العبدانه او اب) (۱۶) (۳۴۲۵) اومسلم په کتاب المساجد ومواضع الصلاة کی (۲ ۱۵) اوالنسایبی په کتاب المساجد کی، باب ذکر ای مسجد وضع اولاً (۲۸۹ ۱۲) او ابن ماجه په کتاب المساجد والجماعات کی، باب ای مسجد وضع اولاً (۷۵۳ ۱۱).

عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (سورة آل عمران ۹۷)
 ۹۷) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
 إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ (۱۲۴) وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخَدُوا
 مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ
 السُّجُودِ (۱۲۵) وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ
 وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (۱۲۶) وَإِذْ يَرْفَعُ
 إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۲۷) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
 مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۱۲۸) رَبَّنَا
 وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
 الْحَكِيمُ (سورة البقره ۱۲۴-۱۲۹).

ذکرکوی الله ﷻ دلته دخپل بنده اورسول اوخلیل چی امام دی دپرهیزگارانو اوپلار دی
 دانبیاوو ابراهیم ﷺ چی ده جوړه کره خانه کعبه چی دااولنی مسجد دی چی جوړسوی دی
 دعام خلگو دپاره، چی داخلگ په دی کی دالله ﷻ عبادت وکی، اوالله ﷻ دخان دپاره
 مکان جوړ کی چی الله ﷻ ته څوک قربت حاصلوی نودی ځای ته دی ځان رسوی اوخلگو ته
 یې بلنه وکره دی ځای ته چی دلته دی راټولیرې، اودارنگه موږ روایت نقل کړی دی دامیر
 المومنین علی بن ابی طالب څخه اوداسی نورو څخه چی الله ﷻ ده ته درابلنی دعوت
 ورکړی دی په وحی سره، اوداموهم ذکرکړی دی چی دابالکل دبیت المعمور په سیده کی
 جوړ سوی دی په دی حیثیت سره چی که دا بیت المعمور راولویرې نوپه دی باندی به دلوره
 څخه راولویرې. اوهم دارنگه داوو وارو آسمانونو عبادت گاهانی ددی په سیده کی دی،
 لکه څنگه چی بعضو سلفو داخبره کړیده: چی په هرآسمان کی یوعبادت خانه ده دهغو
 مخلوقاتو دپاره چی هغوی په کی دالله ﷻ عبادت کوی او هغه په شان دکعبه ده لکه څه
 رنگه چی دمزکی والاوو دپاره ده. نوامر وکی الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته چی یوکور دی په
 مخکه کی هم داسی جوړکی چی په هغه کی مزکی والا عبادت کوی اوالله ﷻ ورته هغه
 برابر ځای هم وروښووی کم چی دهغه ورځی څخه متعین وو چی دکمی ورځی څخه آسمان
 اومخکه پیدا سوی دی، لکه څنگه چی داثابت سوی دی په صحیحینو کی: چی داځای حرم
 گرځولی دی الله ﷻ دهغه ورځی را ایسی چی په کمه ورځ یې داآسمانونه اومزکی پیدا کړی
 نودا مخکه حرامه ده په حرمت دالله ﷻ سره ترورځی دقیامتته پوری اودانه دی ثابت دنبی
 ﷺ څخه چی خانه کعبه مخکی دابراهیم ﷺ څخه وو اوکه نه.

(۱) اوبعضو تمسك كړی دی په دی قول باندی (مَكَانَ الْبَيْتِ) نوداپه دی خبره باندی دلالت نه كوی چی دامخکی وو بلکی داپه علم دالله کی دمخکی څخه ثابت وو، اوتعظیم ددی ځای دانبیاوو سره وو دوخت دآدم ﷺ څخه تروخت دابراهیم ﷺ پوری. اومخکی مورې دا خبره ذکرکړیده چی آدم ﷺ په دی ځای باندی یوگنبده جوړه کړی وه، اوملائکی ده ته ویلی وه: چی مورې: طواف کړی دی (۴۰) ورځی خولیکن داتولی خبری داسرائیلی روایاتو څخه نقل دی اومخکی موداویلی دی چی ددی خبری تصدیق نه سی کیدی اونه ورته دروغ ویل کیرې نوپه دی باندی دلیل نه نیول کیرې، مگر هغه چی هغه ته حق مردود ویلی دی نوهغه ردول کیرې.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِيكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ** (سورة آل عمران \ ۹۶) یعنی اول هغه کور چی وضع سوی دی دپاره دبرکت اوهدایت دخلگو په بکه کی دامحل دکعبی دی، **(فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ)** (سورة آل عمران \ ۹۷) یعنی چی بناددی ابراهیم الخلیل کړی دی چی پلار دپیغمبرانو دی اودامام دپرهیزگاراندی، هغه چی په ده پوری اقتداء کول کیرې اودده په سنت پوری تمسك کیرې. نوددی وجی څخه ویل سوی دی **(مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ)** (سورة آل عمران \ ۹۷) یعنی هغه ډبره چی په هغه باندی به ابراهیم ﷺ دریدی اوځانه کعبه به یې جوړوله کله چی دده ترقامت ځانه کعبه لوړه سوه نوزوی ورلره داډبره کښینسولوله چی هغه ترنن ورځ پوری سته. لکه څنگه چی دا ذکر سوی دی په حدیث دابن عباس کی چی اوږد حدیث دی. اوداډبره په ځانه کعبی پوری پیوسته وه دهغه وخت څخه تر خلافت پوری د عمر بن الخطاب نوده ورڅخه دابیا لږ رالیری کړه، ددی دپاره چی تکلیف نه وی طواف کونکو ته دوجی دهغه خلگو څخه چی هغه ددی خواته لمونځ کوی اوداکار عمر بن الخطاب په خپله خوښه کړی دی، ولی چی ده به په اکثر و کارونو کی دالله ﷻ سره موافقت کوی، یوددی څخه دا قول دی دده رسول الله ﷺ ته چی که مورې ددی ابراهیم ﷺ ددی ځای څخه مصلی یعنی ځای دلمونځ جوړکو نوبه به وی، نوپه دغه وخت کی الله ﷻ دا آیت نازل کی: **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى** (۲) (سورة البقره \ ۱۲۵) اواثار دپښو دابراهیم ﷺ باقی وه تراول وخت داسلام پوری. یعنی دده دپښو پل په دی ډبره کی جوړ سوی وو بغیر دچپلکو څخه هم داسی. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ** (سورة البقره \ ۱۲۷) یعنی په حال کی ددی دجوړولو:

(۱). صحیح البخاری: کتاب جزاء الصيد، باب لایحل القتال بمکه (۱۴ \ ۱۸۳۴) اومسلم په کتاب الحج کی باب تحریم مکه وتحریم صیدها و خلاها و شجرها ولقتطها (۱۹ \ ۱۲۳) دحدیث دابن عباس څخه.

(۲). صحیح البخاری، کتاب التفسیر، سورة البقره، باب قوله: **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى**، ۴۴۸۳۸ او احمد ۲۴۱.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (سورة البقره \ ۱۲۷) نودا دواړه په مقصد داخل او اطاعت دالله ﷺ سره اخته وه اودوی دواړه دالله ﷺ څخه داسوال کوی چی سمیع اوعلیم ذات دی چی ددوی څخه داعمل قبول کی: رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (سورة البقره \ ۱۲۸) مقصدی خبره داده چی ابراهیم ؑ جوړکی اشرف جماعت په اشرف حای، په داسی حای کی چی هیڅ قسم درختی بوتی نسته، اودعایې وکړه ددوی داهل دپاره دبرکت، اوددی چی دوی ته ورکوی په رزق کی میوی دهرحای څخه سره ددی چی اوبه اودرختی اومیوی نسته، اودا دعایې هم وکړه چی دا حای دی دامن اوفراخی اوگرخی.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ (سورة العنكبوت \ ۲۷) اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: أَوْلَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُحْبِبِي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا (سورة القصص \ ۵۷) اودالله ﷺ څخه یې داسوال وکی چی په دوی کی دی رسول راولیبری هم ددوی څخه، یعنی ددوی دجنس څخه، اوددوی په ژبه بانندی چی بلیغه او فصیحه عربی وایې. ددوی دپاره یې دواړه قسمه دعا وکړه هم ددنیا دپاره اوهم دآخرت دپاره. اودارنگه الله ﷺ دده دادعا قبوله کړه اوپه دوی کی یې هم ددوی دجنس څخه پیغمبر راولیبری اوپه ده بانندی یې نبوت اورسالت دواړه ختم کړه اوپوره دین یې په کامله طریقی سره ورکی چی ددی څخه مخکی یوقوم ته هم داسی نه وو ورکول سوی، اوعام یې کی ددوی دعوت ټولی مزکی والاته سره ددی چی ژبی اوجنسونه مختلف وه، په ټولو حایونوکی چی پروچه دی اوپرلنده دی ټولوته ترقیامت دورخی پوری، اودا وو دده دخصائصو څخه په منځ دټولو انبیاوو کی، په شرافت دده په خپل نفس کی اوپه پوره والی دهغه څه چی ده ته ورکول سوی وو درسالت څخه، اوپه شرافت دحای دده بانندی اوپه شرافت دفصاحت دده بانندی وو اوپه کمال دشفقت دده پرخپل امت بانندی، اوپه مهربانی اولطف دده بانندی نوددی وجی څخه ابراهیم ؑ مستحق ددی وگرزیدی چی په لوړو درجو دآسمان کی واوسول سی اومقام ورکول سی چی ده دمزکی والاوو دپاره کعبه جوړه کړه په مقابل دبیت المعمور کی هغه چی کعبه ده داووم آسمان والاوو چی یوه ملایکه وربانندی یووار طواف وکی نوهغه ته دوباره ترقیامته لمبر نه ورکول کیږی دطواف اوهره ورځ هلته (۷۰۰۰) ملایکی طواف کوی، اوصفت اوکیفیت دجوړولو دخانه کعبی مور په تفسیرونو کی ذکرکړی دی، اوهغه چی څه اثار اواخبار ذکرسوی دی په دی باره کی، نوڅوک چی غواړی نومراجعه دی ورته وکی. نوددی وجی څخه السدی ویلی دی: کله چی امر وکی الله

ﷺ ابراهيم ﷺ ته او اسماعيل ﷺ ته چې داکور جوړکي نوده ته پته نه وه چې داپه کم حای کی جوړکي، تردی چې ولیرله الله ﷻ هوا چه نوم یې (الخجوج وو) دوی ته چې ددی دوه وزره وه اویو سړیې وو په شکل دمار باندی نودوی ته یې جارو کړی هغه حای دخانه کعبی چې داوول څخه یې تاسیس سوی وو، نودوی شروع سوه چې کیندل یې بنیادونه اوبنیادونه یې کښینول، اوداپه هغه وخت کی کله چې الله ﷻ وفرمایل: **وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ** (سورة الحج \ ۲۶) نوکله چې دوی هغه بنیادونه پوره کړه اورکن ته راورسیده نو ابراهيم ﷺ اسماعيل ﷺ ته وویل چې ای خویه یوه بنه ډبره راوړه چې دلته یې کښیږدم. نوده ورته وویل چې ای پلاره زما زه سترې یم نوپه دی خبره باندی دی ولاړی. نوجبریل دهند څخه حجر اسود راوړی، اوداوو په شان دیاقوتو سپینو اودا آدم ﷺ دحان سره دجنت څخه را کښته کړی وو نودا دخلگو دگناهونو دوجی توره سوه، نواسماعيل ﷺ ورته ډبره راوړله نودا حجر اسود یې ولیدی په رکن کی نوپلار ته یې وویل چې: ای زماپلاره دادرته چا راوړی؟ نوورته یې وویل چې: دا هغه چاروړی چې ستا څخه ډیر چابک دی. نوداخانه کعبه یې جوړولو اودا دعایې کوله: **رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ** (سورة البقره \ ۱۲۷).

او ذکر کړی دی ابن ابی حاتم چې دایې دپنځو غرونو څخه جوړه کړی وه، اوذو القرنین چې دتولی مزکی بادشاه وو پر دوی باندی تیریدی اودوی دواړوداخانه کعبه جوړوله نوپوښتنه یې ورڅخه وکړه چې تاسی ته چا امرکړی دی ددی په جوړولو باندی نوده ابراهيم ﷺ ورته وویل چې مور ته الله ﷻ امرکړی دی ددی په جوړولو باندی، نودی ذوالقرنین ورته وویل چې ستاسره څه ثبوت دی په دی خبره باندی نوده ورته پنځه پسونه په گواهی کی پیش کړه نوبیایې خبره ومنله اوتصدیق یې ددوی وکی. اوازرقی داویلی دی چې: دی ذو القرنین ددی ابراهيم ﷺ سره په دی حای کی طواف کوی. اوداکعبه په جوړولو دابراهيم ﷺ سره ډیره اوږده وه اوبیا قریشو داکوچنی کړه دشمال دخوا څخه کم چې دشام خوا ته نژدی وه په هغه صورت چې په کم باندی نن ورځ ده. اوپه صحیحینو کی دحدیث دمالک څخه چې نقل یې کړی دی دابن شهاب څخه دی نقل کوی دسالم څخه چې خبر ورکړی دی عبدالله بن محمد بن ابی بکر دابن عمر څخه چې هغه نقل کوی دعائشه **رضي الله عنها** څخه چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: ایا ته نه وینی چې ستاقوم چې کله کعبه جوړوله نود ابراهيم ﷺ دبنیادونو څخه یې کمه کړی وه؟ نو ما وویل چې ای دالله رسوله **ﷺ**: ته نه غواړی چې دابیرته په هغه شکل باندی دوباره جوړه کړی؟ نوبی **ﷺ** وفرمایل چې: که چیری ستا دقوم په باره دکفر کی خبری نه وای نومابه اوس په هغه شکل جوړه کړی وای، اوپه بل روایت کی داسی ذکر دی چې که چیری ستا دقوم وینانه وای په باره دکفر کی یا دجاهلیت کی نومابه دکعبی

خزانہ خلگو ته په خيرات کی ورکړی وای او ددی دروازه به می په محکه کی جوړه کړی وای، او حجر اسود به می په کی ایښی وی. (۱)

اودارنگه بناء ددی سوی ده دابن الزبیر په ورځو کی په هغه شکل چی ورته نبی ﷺ اشاره کړی وه هغه چی ورته خبر ورکړی وو خاله دده عائشه رضی الله عنها ددی شکل، کله چی دی شهید کی الحجاج په کال (۳۷) باندی نوعبد الملك ته یې داویکله ددی په باره کی چی داکار یې دخان څخه دی کړی، نوامریې وکی په بیرته راتلو په هغه شکل باندی چی په کم شکل باندی اول وه نوهغه دیوال چی دشام خوا ته وو هغه یې مات کی او دهغه ډبري یې کعبی ته دننه کړی او حجر اسود یې دباندی را وایستی او ددی دروازه یې بیالوره کړه کم چی شرقی خوا ته وه او کمه دروازه چی مغرب خوا ته وه هغه یې لیری کړه لکه څه رنگه چی ترنن ورځی پوری ده، بیاجی کله دوی ته داخبره ورسیده چی دابن الزبیر دعائشی رضی الله عنها په خبره باندی کړیده کله چی ورلره هغې خبر ورکی نو دوی بیا پښیمانه سوه په هغه کارچی یې وکی، او افسوس یې وکی چی په هغه شکل یې پرینسی وای، بیاجی کله دالمهدی بن المنصور دور وو نومالك بن انس ورته مشوره ورکړه چی دا واپس جوړه کی په هغه شکل اوصورت په کم شکل اوصورت چی ابن الزبیر جوړه کړی وه. نو ده وویل چی زه بیربرم چی ددی څخه بادشاهان لوبه جوړه نه کړی، یعنی کله به چی کم یو بادشاه راځی نوهغه یې چی په کم شکل غواړی نوپه هم هغه شکل به یې جوړوی، نوخبره پر هغه ځای پاته سوه چی پر کم باندی نن خانه کعبه ده. یعنی دهغه دجاهلیت شکل یې پاته سو.

ثناء دالله ﷺ او در رسول الله ﷺ په ابراهیم ﷺ باندی

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنْتَلِي عَهْدِي الظَّالِمِينَ** (سورة البقره ۱۲۴) کله چی ده پوره کړه هغه چی الله ﷻ ورته امرپه کړی وو دهغو غټو تکالیفو څخه، نووی گړځول دی امام دخلگو دپاره چی دده په لاره باندی ټول خلگ اقتداء کوی او دده پیروی به کوی. اوده سوال وکی دالله ﷻ څخه چی دا امامتیا دی په سبب دده باندی متصل اوباقی دی وی دده په نسل کی، نو دا سوال ورلره الله ﷻ قبول کی اودا امامتیا یې دده په نسل کی باقی پاته کړه، او خاص یې کړه دده په نسل پوری علماء هغه چی عاملین دی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة البقره، باب قول الله تعالی (واذ یرفع ابراهیم القواعد من البیت) (۸۸/۴۴۸۴) اومسلم په کتاب الحج کی، باب مقض الکعبه وبنائها (۸۸/۱۹). اومالك په موطاکی کتاب الحج، باب ماجاء فی بناء الکعبه (۱۰۴/۱۱) اواحمد (۱۱۳/۲، ۱۷۷)، اوالنسایي کتاب المناسک. باب بناء الکعبه (۱۵/۲۹۰۰) اوالترمذی کتاب الحج، باب ماجاء فی کسر الکعبه (۸۷۵/۱۳).

لکه څه رنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (سورة العنكبوت \ ۲۷) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۸۴) وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ (۸۵) وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ (۸۶) وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (سورة الانعام ۸۴ \ ۸۷) نوپس ضمير په دي قول دالله ﷻ كي (وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ) داراجع دي ابراهيم ﷺ ته بناء پر قول مشهور، اولوطاً ته كه څه هم دي دده دنسل څخه نه دي او غالباً داخل سوي دي او چا دا احتمال ذكر كړي دي چي داضمير راجع دي نوح ﷺ ته لکه څنگه چي دامور بيان كړي ده دهغه په قصه كي. والله اعلم. اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ (سورة الحديد \ ۲۲) نوهريو كتاب وروسته دنوح ﷺ څخه دده په نسل كي پيغمبر ته نازل سوي دي نودا دده يو خصوصيت دي چي دده څخه جلاكيدي نه سي. اوداددي وچي څخه چي دده دوه ځامن سوي وه دخپل ملا څخه اودواړه هلکان وه: اسماعيل دهاجري څخه، اواسحاق دساره څخه، اوددي څخه بياعقوب ﷺ پيداسوي دي چي هغه اسراييل وو چي هغه ته دهغه دتول قوم نسبت كيږي، نوپه ده كي نبوت وو اوډير سو داسي حد ته ورسيدی چي تعداديې دشمار څخه زيات دي صرف هغه ذات ته يې پته سته كم چي راليږلي دي اورسالت يې ورکړي دي تردی چي ختم سوي دي په عيسي ابن مريم باندي دبنی اسراييل څخه. اوهرڅه چي اسماعيل ﷺ دي نو داوو دعرېبو څخه په اختلاف دقبيلو سره، لکه څه رنگه چي به داوړوسته ذکرکوو انشاء الله تعالی، اونسته په نسل دده كي نبی اورسول ماسوا دهغه څخه چي په هغه باندي نبوت ختم سوي دي اوفخر دبنو آدم دي چي محمد رسول الله ﷺ بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم القرشي، المكي اوبيا المدني دي دالله ﷻ درود اورحمت دي وي په ده باندي، نودده په شجره كي ماسوا دده څخه بل پيغمبر نسته. اودا داسي سرداردي چي مخکنيو اوآخريو دده غبطه كړي ده. اوڅه رنگه چي په صحيح مسلم كي ثابت دي چي نبی ﷺ فرمايلي دي: چي زه به ودرېرم په داسي ځاي باندي چي دهغه ځاي رغبت به هريو کوي تردی چي ابراهيم ﷺ هم، نوداخبره دنبی ﷺ دلالت کوي پردی باندي چي ابراهيم ﷺ افضل المخلوقات دي وروسته دنبی ﷺ څخه په نزد دمخلوقاتو، په دي دنياكي هم اوپه آخرت كي هم.

اودارنگه روايت ذکر كړي دي بخاري چي نقل كوي دعثمان بن ابی شيبه څخه دي دجرير

څخه اودی دمنصور څخه اودی دمنهال څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایی چی وو رسول الله ﷺ چی تعوذ یې کوی په حسن او حسین باندی اودایې فرمایل چی ستاسی په پلار باندی اسماعیل او اسحاق تعوذ کړی دی: اعوذ بکلمات الله التامه، من کل شیطان وهامة، ومن کل عین لامة (۱)

اوروایت کړی دی اهل السنن دحدیث دمنصور څخه هم په دی قول سره.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَرَأَيْتَ إِنْ كُنَّ لِحَدِيثِ الْأَرْبَعَةِ مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْنَهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (سورة البقره ۱۸۰-۲۶۰) ذکر کړی دی مفسیرینو ددی سوال دپاره ډیر اسباب مور یې دلته مختصر ذکر کوو او په تفسیر کی موپه پوره طریقې سره وضاحت کړی دی حاصله خبره داده چی الله ﷻ ددی دسوال اجابت وکی، اوده ته یې امر وکی چی څلور مرغی راو نیسه او خیری کړه هغه او توتی یې کړه او ددوی ټول اندامونه دیوبل سره گډ وکړه او بیا ددی هره ټوټه پر جلا جلا غر باندی کښیښوده، او بیا ورته ته دالله ﷻ په امر سره اواز وکړه نو دابه تاته راسی، نو کله چی ده داکار وکی او بیا یې ورته اواز وکی ورته راله او هره ټوټه خپل خپل ځای ته ورله او په خپل ځای کی راله او مرغی ورڅخه جوړه سوه، اوده کتل دالله ﷻ هغه قدرت ته چی یوشی ته ووايي چی سه نوبیا سوی وی، نو د امرغی ده ته په الوتلو سره رالی چی ده ته ښه ښکاره سی دا خبره. او بعضو دا ویلی دی چی ده ته امر سوی وو چی دهریو سر دځان سره په لاس کی ونیسه نو هره مرغی به ده ته راتله او خپل سر به ورسره یو ځای کیدی او بیا به الوته. او ابراهیم علیه السلام دالله ﷻ په قدرت باندی یقین وو چی هغه مړه کول او ژوندی کول کوی خودا ده خونوله چی داپه خپل سترگو سره وگوری اود علم یقین څخه عین یقین ته خبره ورسیرې. نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اوده ته یې هغه کار وروښووی.

اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۶۵) هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَاجَّجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۶۶) مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۶۷) إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ (سورة آل عمران ۲۵-۲۸) الله ﷻ ديهودو اودنصارى هغه خبره ردوی چی دوی

(۱). صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء، باب ۱. (۲/۳۳۷۱)، اوترمذی په کتاب الطب کی، باب ۱۸. (۱۴/۲۰۲) او ابوداود په کتاب السنه کی، باب القرآن (۴/۴۷۳۷) او ابن ماجه په کتاب الطب کی، باب ماعوذ النبی ﷺ وما عوذ به (۲/۳۵۲۵).

وايي چي ابراهيم عليه السلام ددوي په دين باندې دى نوالله عليه السلام ددوي څخه برى كى او ددوي جهالت او كم عقلى يې بيان كړه په دى قول كى: وَمَا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ (سورة آل عمران \ ۲۵) يعنى څنگه به ستاسى په دين باندې وى او حال دادى چي تاسى ته دهغه ددين څخه وروسته دين دركول سوي دى؟ نوددى وچى څخه يې فرمايلى دى (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) (سورة آل عمران \ ۲۵) تردى چي فرمايلى يې دى: مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة آل عمران \ ۲۷) نودايې ورته بيان كړه چي هغه دالله عليه السلام په مخلص ددين باندې وو، اودا قصد كول دى داخلاص طرف ته اوپه قصداً اړول دحق دى باطل ته نو ابراهيم عليه السلام ددى كار مخالف وو اودا كار ديهودو اودنصارى او دمشريكيانو خوى دى.

لكه څه رنگه چي الله عليه السلام فرمايلى دى: وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۳۰) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۳۱) وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱۳۲) أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۳) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۴) وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۳۵) قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (۱۳۶) فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۳۷) صَبَّغَهُ اللَّهُ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صَبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ (۱۳۸) قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (۱۳۹) أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (۱۴۰) تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة البقرة ۱۳۰-۱۴۱)

نوپاكي بيان كړه الله عليه السلام دخپل خليل چي دانه يهودى دى اونه نصرانى دى، بلكى دايې بيان كړه چي داخالص مسلمان دى اودمشركانو څخه نه دى.

نوددى وچى څخه الله عليه السلام فرمايلى دى: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ (سورة آل عمران \ ۲۸) يعنى ددى تابعداران هغه خلگ وه چي دده په زمانه كى وه اوچاچى دده په دين پورى ځان

پيوست ساتلی دی دده خخه وروسته (وَهَذَا النَّبِيُّ) (سورة آل عمران ۲۸) یعنی محمد ﷺ مراد دی، ولی چی الله ﷻ ده ته هم دابراهيم ﷺ په شان خالص دين ورکړی دی، او الله ﷻ ورلره پوره دين ورکړی دی، لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنَّعْمَةِ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۲۱) وَأَتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (۱۲۲) ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعِ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (سورة النحل، ۱۲۰-۱۲۳).

اودارنگه بخاری نقل کړی دی روایت دابراهيم بن موسی خخه اودی دهشام خخه اودی نقل کوی دمعمر خخه اودی دایوب خخه اودی دعکرمه خخه اودی دابن عباس خخه چی رسول الله ﷺ کله تصویرونه په کورکی ولیدل نوکورته نه دننه کیدی تردی چی امر به یې وکی نو تصویرات به یې وران کړه نوبیا به دننه سو (۱) اوداقول دالله ﷻ (أُمَّةً) یعنی امام وو هدايت کونکی اوداعی دخیر طرف ته، چی اقتدا کول کیرې دده په دی کی (قَانِتًا لِلَّهِ) یعنی په خشوع سره الله ﷻ ته په هرحال کی اوپه حرکاتو اوسکناتو کی (حَنِيفًا) یعنی مخلص په بصیرت سره (وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (۱۲۰) شَاكِرًا لِلنَّعْمَةِ) یعنی شکر کونکی دی دخپل رب په خوله سره اوپه زړه سره اوپه عملونو سره (أَجْتَبَاهُ) یعنی اختیار کړی یې دی دی خپل ځان ته اودخپل رسالت دپاره اودی یې خپل خلیل گرځولی دی. اوجمع کړی یې دی ده ته دواړه خپرونه هم ددنیا اوهم داخرت.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا (سورة النساء ۱۲۵) رغبت ورکوی الله ﷻ په تابعداری دابراهيم ﷺ ولی چی دی پرنیک اوخالص دين باندی وو، اوده پوره والی کړی وو په هغه ټولو خبرو چی ورته الله ﷻ فرمایلی وی، نوالله ﷻ دده تعریف وکی په دی سره (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى) (سورة النجم ۲۷). نوددی وجی خخه الله ﷻ دی خپل خلیل مقررکی. اوخلیل ویل کیرې انتها یې محبوب ته. اودارنگه دامرتبه نبی ﷺ هم حاصله کړیده لکه څنگه چی په صحیحینو کی حدیث نقل دی دجندب البجلی خخه اودعبد الله بن عمر خخه اودابن مسعود خخه چی دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: ای خلکو! یقیناً زه گرځولی یم الله ﷻ خلیل دخپل ځان دپاره. اودارنگه په خپل آخرنی خطبه کی یې فرمایلی دی: ای خلکوکه چیری دمزکی والاوو خخه خلیل نیول کیدی نومابه ځان ته ابوبکر ﷺ خلیل نیولی وای خو لیکن صاحب ستاسی (چی دنبی ﷺ ځان مراد وو) خلیل دی دالله ﷻ ددی دواړو

(۱). صحیح البخاری: کتاب الحج، باب من کبر فی نواحي الکعبة (۱۲۰۱۱۳).

تخریج (۱) یې د حدیث دابی سعید^{رض} څخه کړی دی. اودارنگه ثابت سوی دی د حدیث د عبد الله بن الزبیر څخه اودابن عباس څخه اودابن مسعود څخه. اودارنگه روایت ذکرکوی بخاری په نقل کولو سره دسلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی دحبيب بن ابی ثابت څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دعمر بن میمون څخه دی وایی چی کله چی معاذ یمن ته رالی نودوی ته یې دسهارلمونخ ورکی نودایی وویل (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) نوددی قوم یوه سپی ویل چی دابراهیم عليه السلام دمور سترگی یخی سوی، (۲) اوابن مردویه ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرحیم بن محمدبن مسلم څخه دی نقل کوی داسماعیل بن احمد بن اسید څخه دی دابراهیم بن یعقوب الجوزجانی څخه په مکه کی دی نقل کوی دعبدالله الحنفی څخه دی دزمعه بن صالح څخه دی دسلمه بن وهرام څخه دی دعکرمه څخه اودی دابن عباس څخه چی دی وایی ناست وو څه صحابه درسول الله صلى الله عليه وسلم چی درسول الله انتظار یې کوی، نوراوتی تردی چی نژدی سو دوی ته نو دایی واوریده چی دوی تذکری کولی چی بعضو ددوی څخه داویله: دتعجب خبره ده چی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ځان ته خلیل نیولی دی، اوبعضو په کی داویله چی څه عجیبه خبره ده چی موسی عليه السلام دالله جل جلاله سره خبری کړی دی اوکلیم الله دی. اوبعضو په کی داویله چی عیسی عليه السلام دالله کلمه ده اودهغه روح دی. اوبعضو داویله چی الله جل جلاله خونښ کړی دی آدم عليه السلام، نونبی عليه السلام راوتی اوسلام یې وکی اوبیایي داوویل: ما واوریدی ستاسی خبری او ستاسی تعجب: یقیناً الله جل جلاله گرځولی دی ابراهیم عليه السلام خلیل اودا صحیح خبره ده اودموسی سره یې خبری کړی دی اوداهم صحیح خبره ده اوعیسی دالله جل جلاله کلمه اوروح دی اوداهم صحیح خبره ده، بیشکه زه دالله جل جلاله حبیب یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول شفاعت کوونکی یم اوبیاهم تاسی فخرنه کوی، اوبیشکه زه اول سپی یم چی زه به دجنت دروازه خلاصوم نوالله جل جلاله به هغه خلاصه کړی نومور ټول به هغه ته دننه کیږو اوزمور سره به قاریان دمومنانو وی، اوزه عزتمند داوونیو اودآخونیو هغه یم ترقیامته پوری اوبیاهم تاسی فخرنه کوی (۳) په دی حدیث کی غرابت دی په دی اعتبارسره اوپه نورو اعتبارونو سره ددی شواهد یردی. اودارنگه روایت ذکرکړی دی حاکم په مستدرک کی دحدیث دقتاده

(۱). صحیح البخاری: کتاب مناقب الانصار، باب هجرت رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحابه (۱۷/ ۳۹۰۴) اومسلم په کتاب فضائل الصحابه کی، باب فضائل ابوبکر رضي الله عنه (۱۵۰/۱۵) دحدیث دابی سعید الخدری څخه، اوابن ماجه په، المقدمه کی، باب فی فضائل اصحاب الرسول الله صلى الله عليه وسلم (۹۳/۱۱) دحدیث دابی الاحوص څخه چی نقل یې کړی دی دعبد الله څخه.

(۲). صحیح البخاری: کتاب المغازی، باب بعث ابی موسی ومعاذ الی الیمن قبل حجت الوداع (۱۷/ ۴۳۴۸).

(۳). الترمذی: کتاب المناقب، باب فضل النبی صلى الله عليه وسلم (۱۵/ ۳۲۱۲) اودارنگه ابوعیسی هم بیان کړی دی.

څخه چې دی یې نقل کوی د عکرمه څخه اودی د ابن عباس څخه دی وایی چې: آیا تاسی انکار کوی د خلیل والی څخه د ابراهیم عليه السلام اود کلام دموسی څخه اود لیدلو دمحمد عليه السلام څخه؟ (۱) اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولوسره دابی څخه دی نقل کوی دمحمد بن خالد السلمی څخه دی د الولید څخه اودی د اسحاق بن یسار څخه دی وایی چې: کله چې الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام خپل خلیل وگرځوی نوده ته یې په زړه کی بیره ورواچوله نوده دسینې اواز به دلیری څخه اوریدل کیدی لکه څه رنگه چې دمرغی دسینې اواز په هوا کی اوریدل کیږی.

اودارنگه ویلی دی عبید بن عمیر: وو ابراهیم عليه السلام چې خلگ به یې میلمه کوله نویوه ورځ ووتی نوڅوک نه وو چې میلمه کړی یې وای، نورالی خپل کورته نویو سړی یې په خپل کور کی ولاړ ولیدی، نوورته ویې ویل چې ای دالله بنده، ته چا رادننه کړی یې زماکورته بغیر داجازی زما څخه رالی؟ نودی سړی ورته وویل چې زه رادننه سوی یم په اجازه درب زما باندی. نویایی ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک یې؟ نوده ورته وویل چې زه ملك الموت یم، زه الله جل جلاله رالیرلی یم خپل یوبنده ته دبندگانو څخه، ستادی زیری مبارک سی چې هغه سړی الله جل جلاله خلیل جوړ کړی دی دځان دپاره. نوده ویله چې هغه څوک دی؟ زمادی قسم وی په الله جل جلاله باندی چې ته داسړی ماته راوښیه که داپه هغه گوټ ددنیاکی وی نوزه به یې راوړم، اوزه به دهغه سره یم یوځای تردی چې زموږ جدایی راوولی مرگ. نوده ورته وویل چې هغه بنده ته یې. نودی ابراهیم عليه السلام وویل چې زه یم؟ نو هغه ورته وویل چې هو. نویایی ورڅخه پوښتنه وکړه. چې زه الله جل جلاله په کم کارباندی خلیل گرځولی یم هغه ورته وویل په دی خبره چې ته یې خلگو ته ورکوی اودهغو څخه طلب نه کوی راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه الله جل جلاله په ډیرو ځایونو کی دده ثناء اومدحه ذکر کړیده، نوبعضو ویلی دی چې په (۳۵) ځایونو کی دثناء اومدحه دده ذکرده، چې (۱۵) ددی څخه په سورة البقره کی ذکر دی اودی یودهغه پنځو اولو العزم څخه دی چې په قرآن کی ذکر دی په مابین دټولو انبیاوو کی چې هغه په دوو آیتونو کی چې سورة الاحزاب اوسورة الشوری دی په دی کی ذکر دی، او هغه دا قول دالله جل جلاله دی: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا** (سورة الاحزاب ۷) اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: **شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ** (سورة الشوری ۱۳) بیادی اشرف او اولوالعزم دی پس درسول الله

(۱). الحاكم في المستدرک (۲/۴۲۹) او ویلی یې دی چې دا حدیث حسن دی اوصحیح دی په شرط دبخاری سره.

څخه. اوداهغه سړی دی چی نبی ﷺ په اوم آسمان کی ورسره لیدلی وه په دی حال کی چی مخ یې دبیت المعمور خواته گرځول سوی وو هغه بیت المعمور چی دورخی (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف پر کوی اوبیا ورته دوباره لمبر نه ورکول کیږی. اوهغه چی ذکر سوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمیر کی چی نقل کړی یې دی دانس څخه په حدیث داسراء کی چی (۱) ابراهیم ﷺ په شپږم آسمان کی دی اوموسی ﷺ په اووم آسمان کی دی، نوپه دی شریک باندی تنقید سوی دی په باره ددی حدیث کی. اواولنی صحیح وو اودارنگه احمدویلی دی په نقل کولو سره دمحمدبن بشر څخه دی نقل کوی دمحمدبن عمر څخه اودی دابو سلمه څخه دی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کریم چی زوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی اوبیازوی دکریم دی هغه، یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی. یواخی والی کړی دی په دی سره احمد (۲) اوبیا هغه چی دلالت کوی په فضیلت دموسی ﷺ پر ابراهیم ﷺ باندی په هغه حدیث کی هم معلومیږی چی ویل سوی دی: او دری کسان وروسته سوی دی آخرته داسی ورخی ته چی دهغه به ټول رغبت کوی تردی چی ابراهیم ﷺ هم (۳) راوی ددی مسلم دی دحدیث دابی کعب رضی الله عنه څخه اوداهغه مقام محموددی چی نبی ﷺ ورڅخه خبر ورکړی دی په دی قول سره: زه سردار دبنو آدم یم ترقیامته پوری اوتاسی هیخ فخرنه کوی. (۴)

اوبیایې ذکر کی طلب دشفاعت دخلگو دآدم ﷺ څخه اوبیا دنوح ﷺ څخه اوبیا دابراهیم ﷺ څخه اوبیا دموسی ﷺ څخه اوبیا دعیسی ﷺ څخه، نوهریوه به ورڅخه ځان په منع کی تردی چی رابه سی محمد ﷺ ته نوایی به چی زه ددی دپاره یم، زه ددی دپاره یم. اودا رنګه یې ټول حدیث بیان کړی دی.

اودارنگه بخاری روایت ذکر کړی دی په نقل کولو سره دعلی بن عبدالله څخه دی دیحیی بن سعید څخه دی دعبدالله څخه دی دسعید څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی وویل سوه ای رسول الله څوک ډیره ښه سړی دی اوډیر اکرام والا دی؟ نورسول الله ﷺ وویل ډیر اکرام والا اونبه سړی ددوی څخه متقی ددوی دی یعنی پرهیزگار ددوی، نودوی وویل چی موږ ددی پوښتنه نه ده کړی. نونبی ﷺ ورته وفرمایلی چی اکرم اونبه سړی یوسف ﷺ دی چی زوی دنبی دی اوبیازوی دنبی اوبیا زوی دابراهیم ﷺ دی. نودوی ورته وویل چی ددی په باره کی پوښتنه نه کوو نونبی ﷺ ورته وفرمایلی چی دعربو په باره کی رانه پوښتنه

(۱). مسلم، کتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ ۲۱۷۱۲. (۲). احمد ۳۳۲۱۲. (۳). مخکی ذکر سوی دی. (۴). مسلم، کتاب الفضائل، باب فضل نسب النبي ﷺ ۳۷۱۵ دحدیث دابی هریره رضی الله عنه څخه، اوترمذی په کتاب تفسیر القرآن کی، باب ومن سورة بنی اسرائیل ۳۱۴۸۵، ۳۲۱۵ اوابن ماجه په کتاب الزهد کی، باب ذکر الشفاعة ۴۳۰۸۱۲ او احمد ۲۱۳ دحدیث دابی سعید څخه، او احمد ۲۸۱۱۱ دحدیث دابن عباس څخه.

کوی؟ نو دوی ورته وویل چی هو. نونبی ﷺ وفرمایلی چی بنه ددوی په جاهلیت کی هغه بنه دی په اسلام کی کله چی پوهیږی. (۱) اودارنگه روایت کړی دی ددی بخاری په بل حای هم. اومسلم اونسایې دطریقې دیحیی بن سعید القطان خخه چی دی یې نقل کوی دعبيد الله خخه (چی دی ابن عمرو العمری دی) هم په دی الفاظو سره.

اوبیا ویلی دی امام بخاری چی ویلی دی معتمر دعبيدالله خخه چی دی نقل کوی دسعید خخه اودی دابی هریره خخه اودی دنبی ﷺ خخه. ماویلی دی چی اسنادیې ددی کړی دی په بل حای کی دحدیث ددوی دواړو خخه اودحدیث دعبيده بن سلمان خخه. اونسایې دحدیث دمحمد بن بشر خخه اودوی خلورو واړو دانقل کړی دی دعبيدالله بن عمر خخه چی دی یې نقل کوی دسعید خخه اودی یې دابی هریره ﷺ خخه اودی دنبی ﷺ خخه اوددوی پلرونه یې په کی نه دی ذکرکړی. اودارنگه امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره داسحاق بن منصور خخه دی دمحمد بن عمر خخه اودی دابوسلمه خخه اودی دابی هریره خخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی عزتمند زوی دعزتمند اوبیاهم زوی دعزتمند اوبیا زوی دابراهیم ﷺ یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی، په دی باندی یې یواخی والی کړی دی دطریقې د عبدالرحمن بن عبدالله بن دینار خخه چی دی نقل کوی دخپل پلار خخه چی هغه بیانقل کوی دابن عمر خخه هم په دی الفاظو سره (۲) هرڅه چی هغه حدیث دی چی امام احمد یې روایت کړی دی په نقل کولو سره دیحیی خخه اودی نقل کوی دسفیان خخه اودی دمغیره بن النعمان خخه اودی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه اودی دنبی ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: دتولو خلگو حشر به لڅ کیږی، نو اول هغه سړی چی هغه ته به جامه ورواچول سی هغه به ابراهیم ﷺ وی بیایې داآیت ووايه: كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، نوتخریج ددی یې کړی دی په صحیحینو کی دحدیث دسفیان الثوری خخه اوشعبه بن الحجاج خخه اودا دواړه دمغیره بن النعمان خخه اودی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه هم په دی الفاظو سره. اودافضیلت معینه تقاضا دافضیلت دنسبت نه کوی چی مخکی څوک بنه وی نو وروسته به هم وی دا هغه فضیلت دی چی الله تعالی په خپل قدرت کامله سره چی چاته وغواړی ورکوی یې، لکه څرنگه چی یې فضیلت ورکړیدی نبی ﷺ ته اوداسی فضیلت یې ورلره ورکړی دی چی مخکنی اواخرنی ټول یې غبطه کوی.

(۱). صحیح البخاری کتاب الانبیاء، باب قول الله تعالی (واتخذ الله ابراهیم خلیلا) ۳۳۵۳۲۲ ابواب (ام کنتم شهداء اذ حضر یعقوب الموت) ۷۴۳۳۲۷ ابواب قول الله تعالی (لقد کان فی یوسف واخوته آیات للسائلین) ۳۳۸۳۱۷ اویه کتاب المناقب کی باب: ۱، ۳۴۹۰۱۶، کتاب الفضائل، باب فضائل یوسف ۱۳۴۱۵.

(۲). مخکی بیان سوی دی.

اوهرڅه چې هغه احاديث دي چې امام احمد ذکر کړي دي په نقل کولو سره دوکيع څخه او دابونعيم څخه دي نقل کوي دسفيان څخه چې دا الثوري دي دي نقل کوي دمختار بن فلفل څخه اودي دانس بن مالك څخه دي وايي چې نبي ﷺ ته يوسړي رالي اوورته يې وويل چې: اي په خلگو کې ښه نونبي ﷺ ورته وفرمايل چې هغه ابراهيم ﷺ دي (۱) نوددي روايت کړي دي مسلم دحديث دالثوري څخه اودعبدالله بن ادريس څخه، اودعلي بن مشهر څخه اودمحمد بن فضيل څخه اودي څلور وارو دمختار بن فلفل څخه اوداپه وجه دعاجزي يې ويلي دي يعنې پرخپل پلار باندې ځان ته فضيلت نه ورکوي لکه څنگه چې يې فرمايلي دي چې تاسي مالره په انبياوو باندې فضيلت مه راکوي: اوييايې وويل چې: تاسي مالره فضيلت مه راکوي په موسي ﷺ باندې، ولي چې ټول خلگ به بيهوښه وي نوڅه به اولني سړي يم چې په هوبښ کې به راحم، نوزه به پيدا کم موسي ﷺ چې هغه به نيولي وي يوه ستنه دعرش نوماته پته نسته چې دا بيهوښه سوي دي اوکه ده ته بدله ورکول سويده دطور په غر کې؟ (۲) اودامنافي نه دي دهغه سره چې په تورات کې ثابت دي چه فرمايلي يې دي: زه به سردار دبنو آدمو يم په ورځ دقيامت کې.

اودارنگه حديث دابي بن كعب په صحيح مسلم کې: او وروسته به سي دري کسان داسي مقام ته چې دهغه به هريو رغبت کوي تردی چې ابراهيم ﷺ هم. اوهرڅه چې وو ابراهيم ﷺ ښه دپيغمبرانو اواولي العزم وو وروسته دمحمد ﷺ څخه، نوامر وسو لمونځ کونکو ته چې په لمانځه کې په تشهد کې داويې، کم چې ثابت سوي دي په حديث دکعب بن عجره کې اوداسي نوروکې، دي وايي چې صحابه وو به وايي چې پرتا باندې خو دسلام اودرود طريقه مور ته معلومه ده خوپه ابراهيم ﷺ باندې به څه رنگه سلامتيا وايو اودرود وايو؟ نونبي ﷺ وفرمايل: تاسي وياست: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد، (۳) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي (وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى) (سورة النجم ۱۳۷). دوي ويلي دي چې ده پوره والي کړي دي په هغه ټولو ويناگانو درب دده باندې او برابر کړي يې دي هغه ټول خصلتونه اوشعبي دايمان، اوده به انکارنه کوي په

(۱). احمد (۱۷۸۱۳) مسلم: كتاب الفضائل، باب فضائل ابراهيم ﷺ (۱۵، ۱۲۱، ۱۲۲).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الخصومات، باب ما يذكر في الاشخاص والملازمة والخصومة بين المسلم واليهودي (۱۵، ۲۴۱۱) اوطراف ددي په (۳۴۰۸، ۳۴۱، ۳۴۷۲، ۴۸۱۳، ۵۰۲۲، ۲۵۱۷، ۲۵۱۸، ۷۴۲۸، ۷۴۷۲) او مسلم كتاب الفضائل، باب فضائل موسي ﷺ (۱۵، ۱۳۲) او احمد (۴۱۱۳).

(۳). صحيح البخاري كتاب الانبياء، باب (۱۰) (۳۳۷۰۱۲) اوطراف ددي په (۴۵۹۷، ۲۳۵۷)، اومسلم: كتاب الصلاة، باب الصلاة على النبي ﷺ (۱۲، ۱۱۴)، او احمد (۲۴۱۱۴).

کوچنی کاردرې خپل باندی، اودده څخه به کوچنی کارنه هریدی په غټو کارونو سره. عبد الرزاق ویلی دی چې مور ته خبرا کړی دی معمر دطاوس څخه چې هغه نقل کوی دخپل پلار څخه چې هغه دابن عباس څخه په دی قول دالله ﷺ کی: **وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ** (سورة البقره ۱۲۴). دی وایی چې الله ﷻ په ده باندی امتحان کړی دی په پاکوالی سره: پنځه په بدن کی اوپنځه په سرکی. بریت کوچنی کول. اوغرغره کول، اومسواک وهل، اوپزه کی اوبه اچول، اومسح دسرکول، اودتخر څخه ورینسته لیری کول، اوپری مینخل هغه اثرات دمیتیازو په اوبوسره، (۱) راوی ددی ابن ابی حاتم دی اوروایت نقل سوی دی دسعید بن المسیب څخه اودمجاهد څخه اودالشعبي څخه اودالنخعی څخه اودابی صالح څخه اودابی الجلد څخه هم په دی طریقې سره اوهم په دی الفاظو سره. ماویلی دی چې په صحیحینو کی دابی هریره **رضی الله عنه** څخه روایت نقل دی چې نبی **صلی الله علیه و آله** فرمایلی دی: فطرت دانسان تقاضا دپنځو شیانو کوی: سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، اوبریتونه کوچنی کول، اونوکان پرې کول، اودتخرڅخه ورینسته ایستل. (۲)

اوپه صحیح مسلم کی اواهل السنن والانقل کوی دحدیث دوکیع څخه چې دی یې نقل کوی دزکریا څخه اودی دابی زائده څخه دی دمصعب بن شیبه العبدري المکی الحجبي څخه دی دطلق بن حبيب العنزی څخه دی دعبداالله بن الزبیر څخه دی دعائشه **رضی الله عنها** څخه دی وایی چې فرمایلی دی رسول الله **صلی الله علیه و آله**: دانسان فطرت دلسو شیانو تقاضا کوی سنت کول، اوداوسپنی په ذریعه ورینسته لیری کول دتخر څخه اودناف دکښته څخه، او بریتونه کوچنی کول، اونوکان کاپ کول، اودتخر څخه ورینسته ایستل، اودگوتو بندونه پریمنخل، اوپزی ته اوبه اچول، اومسواک کول، اوږیره پریښوول، اواستنجا کول. (۳) او وروسته به دده د عمر په باره کی ذکر کیری اودده د سنت په باره کی به هم خبره کیری. نو دا ټولی خبری بالجمله دلالت کوی په مدحه دده باندی **(وَأَبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَى)**.

محل دده په جنت کی

حافظ ابوالبزار ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن سنان القطار الواسطی څخه اودمحمد

(۱). حاکم په مستدرک کی (۲۲۲/۲) اودابی ویلی دی چې داحدیث حسن دی په شرط دشیخینو سره.
 (۲). صحیح البخاری: کتاب اللباس، باب تقليم الاظافر (۵۷۷۹/۱۱۰) اومسلم په کتاب الطهارة کی، باب خصال الفطره (۱۲۲/۱۳) اوترمذی په کتاب الادب کی، باب ماجاء فی تقليم الاظفار (۲۷۵۲/۱۵)
 (۳). مسلم: کتاب الطهارة، باب خصال الفطره (۱۴۷/۱۳) اوترمذی په کتاب الادب، باب ماجاء فی تقليم الاظافر (۱۵/۲۷۵۷) ابوداود: کتاب الطهارة، باب السواک من الفطر (۱۴۱/۱) اوالنسایي: کتاب الزينه من السنن، باب الفطره (۵۰۵۵/۱۸) ابن ماجه: کتاب الطهارة، باب الفطره (۲۹۳/۱۱) اواحمد (۱۳۷/۲).

بن موسى القطان خخه دوی دواړه نقل کوی دیزید بن هارون خخه دی دحماد بن سلمه خخه دی دسماک خخه اودی دعرمه خخه اودی دابی هریره خخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی : یقیناً په جنت کی یوقصردی. گمان کوم چی دلؤلؤ (ملغلرو) خخه دی. چی په هغه کی بیرہ نسته اونه تکلیف سته چی داتیار کړی دی الله ﷻ دابراهیم ﷺ دپاره. (۱)

البزار ویلی په نقل کولو سره داحمد بن جمیل المروزی خخه دی نقل کوی دالنضر بن شمیل خخه اودی دحماد بن سلمه خخه اودی دسماک خخه اودی دعرمه خخه اودی دابی هریره ﷺ خخه چی دی نقل کوی در رسول الله ﷺ خخه هم په دی الفاظو سره. اوبیایې دا ویلی دی چی مور ته داعلم نسته چی داچا نقل کړی دی دحماد بن سلمه خخه اواسناد یې کړی دی یزید بن هارون ته اوالنضر بن شمیل ته اودی نورو ته په روایت موقوف سره ما وویل که چیری داعلت په کی نه وای نودابه په شرط دصحیح وای. اوددی تخریج یې نه دی کړی.

اوصاف دابراهیم ﷺ

امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دیونس اوحجین خخه دوی دواړه نقل کوی داللیث خخه دی دابی الزبیر خخه اودی دجابر خخه اودی نقل کوی در رسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یې دی: عرض به وسی پیغمبرانو ته، اودارنگه احمد ویلی په نقل کولو سره داسود بن عامر خخه دی داسرائیل خخه دی دعثمان خخه یعنی ابن المغیره دی دمجاهد خخه دی دابن عباس خخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ ﷺ اوموسیٰ ﷺ اوابراهیم ﷺ، نوهرخه چی عیسیٰ ﷺ دی نوهغه خلاصی سینی والادی او برداره دی، اوخه چی موسیٰ ﷺ دی نوهغه غت بدن والا دی. نوصحابه وو ورته وفرمایل چی ابراهیم ﷺ خه رنگه وو نو ویې ویل چی تاسی خپل صاحب ته وگوری. یعنی دنبی ﷺ خان مراد وو.

اودارنگه بخاری فرمایلی دی په نقل کولو سره دبیان بن عمر خخه دی نقل کوی دالنضر خخه دی دابن عیون خخه اودی دمجاهد خخه چی ده اورپدلی دی دابن عباس خخه، اودکر یې دوی ته وکی ددجال چی دهغه دسترگو په مینخ کی کافر لیکل سوی دی اویا (ک، ف، ر) لیکل سوی ده نودی وایی چی مانه دی اوریدلی، خولیکن نبی ﷺ دایی ویلی دی: هر خه چی ابراهیم ﷺ دی نو تاسی وگوری خپل صاحب ته. اوراوی دی بخاری دی اومسلم دی دمحمد بن المثنی خخه دی نقل کوی دابن ابی عدی خخه اودی دعبده الله بن عوف خخه

(۱). راوی ددی البزار دی اوطبرانی دی چی دایی په الاوسط کی ذکرکړی دی هم په دی طریقی سره. اوالفاظ دطبرانی جلادی.

هم په دی الفاظو سره. اوهم دارنگه روایت ددی کړی دی بخاری په کتاب الحج کی اوپه کتاب اللباس کی او مسلم، ټولو دمحمد بن المثنیٰ څخه هغه چی دی یې نقل کوی دابن عدی څخه اودی د عبدالله بن عون څخه هم په دی الفاظو سره.

وفات دابراهيم عليه السلام او هغه اقوال چی دده د عمر په باره کی ویل سوی دی

ابن جریر په تاریخ کی خپل کی ویلی دی (۱) چی پیدائش دده په زمانه دنمرود کی سوی وو، دا هغه دی چی دده په باره کی ویل سوی دی چی داضحاک بادشاه دی چی مشهور بادشاه دی، چی ویل سوی دی چی ده (۱۰۰۰) کاله بادشاهی کړیده، اودا انتهایې ظالم اوجا برسړی وو. اوبعضو ویلی دی چی دی داوولاد دبنی راسب څخه دی هغه چی نوح عليه السلام ورته لیږل سوی وو، اودی په دغه وخت کی ددنیا بادشاه وو اوداهم ذکر سوی دی چی دده په وخت کی یوستوری رابنکاره سوی وو چی دلمر اوسپوړمی رنا یې پته کړی وه، نو حیران کړه دی کار ددی زمانی خلگ، اونمرود وپیږیدی، نورا ټول یې کړه نجومیان او کاهنان اویوبنتنه یې ورڅخه وکړه ددی په باره کی، نودوی ورته وویل چی ستاپه قوم کی به یوماشوم پیدا کیرې چی ستا بادشاهی به دهغه په لاس ختمیږی نوده امروکی سړو ته چی دخپل بنځو څخه منع سی اوماشومان به یې مړه کول ددغه وخت راسی، نووسو ولادت دابراهيم عليه السلام په دغه وخت کی، نوالله جل جلاله وساتی ددوی دمکر څخه، اودده څخه ځوان جوړ سو تکړه ځوان وو تردی چی وسو هغه کار چی ورته مخکی خبر ورکول سوی وو. او وو دده پیدائش په سوس علاقه کی اوچاویلی دی چی په بابل کی، اوچاویلی دی په اسود کی چی یو طرف دی دکوټی. اومخکی تیرسو دابن عباس څخه چی دی پیداسوی دی په برزه کی چی یو بناردی دمشق. نوکله چی الله جل جلاله دده په لاس باندی نمرود هلاک کی نوبیا دی ولاری حران ته، اوبیا دشام مزکی ته اواقامت یې اختیار کی په ایلیاکی لکه څه رنگه چی مورې مخکی دا ذکر کړه. اودوه ځامن یې پیداسوه چی اسماعیل اواسحاق عليهما السلام وه اومړه سویده ساره ددی څخه مخکی په حبرون علاقه کی هغه چی په محکه دکنعان کی دی او دده عمر (۱۲۷) کاله وو په قول داهل کتابو سره. نوددی په مرگ باندی ابراهیم عليه السلام ډیر زیات خفه سو. او واخسته دیوسړی څخه محکه په (۴۰۰) میثقاله باندی په (حیث) مقام کی او هلته یې ساره دفن کړه اوبیا ابراهیم عليه السلام دخپل زوی دپاره جرگه وکړه او هغه ته یې واده وکی (درفقا) لور دبتویل بن ناحور بن تارح، اوخپل مولایې ورپسی واستوی اودایې په اوبن باندی راوستله. اودوی ویلی دی چی بیا ابراهیم عليه السلام بل واده وکی (دقنطورا) سره نو ددی څخه یې پیداسوه (زمران، یقشان، مادان، مدین، شیاق، شوح) اودا ټول اولاد

(۱) تاریخ الطبری (۱۸۷۱).

دقنطورا وه، ويل سوي دي چي دي ناخپه يودم مړ سوي دي، اوهم دارنگه داود اوسليمان عليهما السلام هم. او هغه چي ذكر كړي دي اهل كتابو اوداسي نورو. دوي ويلى دي چي دي اول ناجوري سوي دي اوبيا وروسته مړسوي دي اوپه (۱۷۵) كلني كي وفات سوي دي. اوويل سوي دي په (۹۰) كلني كي وفات سوي دي اودفن سوي دي په مغارات كي په كم خاي كي چي يي ساره دفن كړي وه په حبرون علاقه كي، اودي دفن كړي دي خامنو دده اسماعيل او اسحاق، اوبعضو داويلى دي چي دده عمر (۲۰۰) كاله وو لكه خه رنكه چي داقول ابن الكلبي كړي دي. نوويلي دي ابن حبان ابوحاتم په صحيح خپل كي چي مور ته خبرا كړي دي المفضل بن محمد الجندي په مكه كي دي نقل كوي دعلي بن زياد الخلمي خخه دي دابو قره خخه اودي دابن جريج خخه اودي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد بن المسيب خخه اودي دابي هريره خخه دي وايي چي نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: سنت سوي دي ابراهيم عليه السلام په قدوم كي چي عمر يي (۱۲۰) كاله وو اوددي سنت خخه يي وروسته (۸۰) كاله نور ژوند تيركړي دي (۱) اودارنگه ددي روايت ذكر كړي دي الحافظ ابن عساكر دطريقي دكرمه بن ابراهيم خخه اودجعفر بن عون العمري خخه دي نقل كوي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد خخه اودي دابي هريره خخه موقوفاً.

اودارنگه محمد بن اسماعيل الحساني الواسطي ويلى دي: زيادت يي كړي دي په تفسير دوكيع كي په باره دهغه كي چي دده په زيادات كي ذكر كړي دي په نقل كولوسره دابو معاويه خخه دي نقل كوي ديحيبي بن سعيد خخه اودي دسعيد بن المسيب خخه اودي دابي هريره خخه دي وايي چي: ووابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي پرتوگ يي اغوستي دي او اول هغه سړي چي دوربستانو په منع كي يي لاره اړولي وه او اول سړي چي په چاره سره يي وربښته ليري كړي دي، او اول هغه سړي چي په قدوم كي يي سنت كړي دي، اودي د(۱۲۰) كالو وو، او اول چي ميلمانه يي جوړكړه، او اول هغه سړي چي بوډاسوي وو. هم دارنگه روايت يي ذكر كړي دي موقوف، اودامشابه دي دمرفوع سره، خلاف ثابت دي دابن حبان دپاره. والله اعلم. اودارنگه ويلى دي مالك ديحيبي بن سعيد بن المسيب خخه چي دي وايي: وو ابراهيم عليه السلام اول هغه سړي چي دميلمسيئا رواج يي جوړكي او اول هغه چي بریتونه يي كوچني كړي وه، او اول هغه سړي چي بوډاوالي يي وليدي او اول هغه چي سنت يي كړي وو نوده ويل چي: اي ربه زما داخه دي؟ نوالله عز وجل ورته وويل چي داوقاردي، نوده وويل اي الله زيات كړي دازما دپاره وقار (۲) اونورو ورسره دازيات كړي دي چي اول هغه

(۱). مخكي ددي بيان تير سوي دي.

(۲). موطاء امام مالك: كتاب صفت النبي صلى الله عليه وسلم، باب ماجاء في السنن في الفطرت (۴۱۲).

شخص وو چی بریتونه یې کوچنی کړی دی او پرتوگ یې اچولی دی. نوقبر دده او قبر دده دزوی چی اسحاق دی او یعقوب دی په مربعه کی دی کم چی سلیمان بن داود عليه السلام جوړ کړی دی په حبرون علاقه کی، اودانن ورځ دخلیل په نامه باندی مشهوره دی. اودا خبره په تواتر سره نقل ده چی یوامت یې دبل امت څخه نقل کړی دی او یوه پیړی یې دبل پیړی څخه نقل کړی دی دزمانی دبنی اسرائیل څخه تردی زمانی پوری، چی دده قبر په مربعه کی دی په حقیقت کی اوهرڅه چی دتعیین په باره کی دی نودنبی عليه السلام څخه هیڅ روایت نقل نه دی. نوپکار دی چی دهغه ځای احترام دی وسی ددی وچی څخه چی دلته دابراهیم خلیل الله قبر دی اوپه دی په مخکه کی څه خراب کارونه سی په دی بیړی سره چی دلته چیری قبر دابراهیم خلیل الله نه وی اودهغه دځامنو قبرونه نه وی. اودارنگه ابن عساکر روایت ذکر کړی دی په سندسره وهب بن منبه ته دی وایی چی دابراهیم عليه السلام په قبرباندی یوشعر پیدا سوی دی (الهی جهولا امله. یموت من جاء اجله).

اولادونه دابراهیم عليه السلام

اول زوی دابراهیم عليه السلام دهاجری څخه سوی وو چی نوم یې اسماعیل دی اویا دوهم اسحاق عليه السلام دساره څخه اودهغه څخه وروسته ابراهیم عليه السلام واده وکی دقنطورا سره چی لور دیقطن الكنعانیه وه نو ددی څخه یې شپږ بچی پیدا سوه: مدین، زمران، سرج، یقشان، نشق، او دشپږم نوم یې نه دی ذکر کړی. بیایې ددی څخه وروسته دحجون سره واده وکی چی لور دامین وه، نوددی څخه یې پنځه بچی پیدا سوه: کیسان، سورج، امیم، لوطان، نافس، همدارنگه ذکر کړی دی ابوالقاسم السهیلی په خپل کتاب (التعريف والاعلام) کی.

قصه دلوط عليه السلام

واقعه دلوط عليه السلام په ژوند دابراهیم عليه السلام کی واقع سویده، اوهغه چی دده پرقوم باندی کم سخت عذاب نازل سوی وو. اودا لوط بن هاران بن تارح چی آزردی دهغه اولاددی دابراهیم عليه السلام وراره دی، ولی چی ابراهیم اوهاران اوناخور دا دری کوچنی وروڼه دی لکه څنگه چی داخبره موږ مخکی ذکر کړیده، اوویل سویدی چی داهاران هغه سپی دی چی حران علاقه یې جوړه کړیده، اودا خبره ضعیفه ده دوجی دمخالفت ددی دهغه څه سره چی داهل کتابو سره دی. اودا لوط عليه السلام دخپل اکا څخه جلا سوی وو په امر دهغه سره اوناازل سوی وو سدوم علاقی ته چی مخکه دغور زغروه اودا خاص مرکز وو ددغو علاقی اوپه دوی کی ډیر نااهله خلگ ظالمان اوکافران اوبدخویه خلگ اوسیدله اوډیر بدکردار والاوه، چی دوی به خلگو ته لاری نیولی اوپه خپلوکی به یې په بدکاری باندی راتگ کوی اومنع به یې نه کول دبدکاری څخه چاچی به کوله اوډیر بددی هغه چی دوی یې کوی، اودوی نوی فاحشه او

گناه راوستلی وه چی مخکی چانه وه کړی دبنو آدم خخه، او هغه داچی نارینه وو ته به یې راتگ کوی، او هغه زنانی چی ورلره الله ﷺ ورکړی وی هغه یې هم داسی پریښی صرف نیکانو خلگو ته نودوی ته دعوت ورکی لوط عليه السلام دالله ﷺ دعبادت طرف ته چی دهغه په یواخی والی سره عبادت وکی اوشریک ورلره مه نیسی، اودوی یې منع کړه ددی بدکاری خخه اودهغه کارخخه چی مخکی چاپه بنو آدم کی کړی نه وو، نودوی ډیروخت هم داسی په خپلو گمراهیو کی تیرکی اوپه خپله بی دینی کی، اودوی روان وه په خپل کفر کی اوپه خپل فسق اوفجورکی، نوالله ﷺ داسی عذاب پر نازل کی چی هغه واپس کیدونکی نه وو اوداسی یې تس اونس کړه چی عبرت وگرزیدی دوروستنیو خلگو دپاره. نوددی وچی خخه الله ﷺ ددوی قصه په قرآن کریم کی په مختلف ځایونو کی ذکرکوی.

نوالله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (۸۰) إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ (۸۱) وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (۸۲) فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۸۳) وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (سورة الاعراف ۸۰/۸۴).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامًا فَمَا لَبَثَ أَنْ جَاءَ بِعَجُلٍ حَيْنِدٍ (۶۹) فَلَمَّا رَأَى أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ (۷۰) وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحَكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ (۷۱) قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةً اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (۷۳) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَى يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (۷۴) إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (۷۶) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (۷۷) وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (۷۸) قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ (۷۹) قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (۸۰) قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ (۸۱) فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۲۹/۸۳).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَبَيَّنَّهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرَاهِيمَ (۵۱) اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (۵۲) قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (۵۳) قَالَ اَبَشَّرْتُمُوْنِي عَلٰى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُوْنَ (۵۴) قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (۵۵) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ اِلَّا الضَّالُّونَ (۵۶) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۵۷) قَالُوا اِنَّا اُرْسَلْنَا اِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (۵۸) اِلَّا اَل لُّوطِ اِنَّا لَمُنَجُّوْهُمْ اَجْمَعِينَ (۵۹) اِلَّا اَمْرَاتُهُ قَدَرْنَا اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ (۶۰) فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطِ الْمُرْسَلُونَ (۶۱) قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّكَرُونَ (۶۲) قَالُوا بَلْ جِنَّاتِكُمْ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُونَ (۶۳) وَاتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (۶۴) فَاسْرِبْ بِاهْلِكَ بِقَطْعِ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَاَمْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (۶۵) وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذَلِكَ الْاَمْرَ اَنْ دَابِرَ هُوْلَاءِ مَقْطُوْعٌ مُّصْبِحِينَ (۶۶) وَجَاءَ اَهْلَ الْمَدِيْنَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ اِنْ هُوْلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُوْنَ (۶۸) وَاتَّقُوا اللهَ وَلَا تُخْزَوْنَ (۶۹) قَالُوا اَوْلَمْ نُنْهَكْ عَنْ الْعَالَمِيْنَ (۷۰) قَالَ هُوْلَاءِ بَنَاتِي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِيْنَ (۷۱) لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (۷۲) فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ (۷۳) فَجَعَلْنَا عَلَيَّهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ (۷۵) وَاِنَّهَا لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيمٍ (۷۶) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ (سورة الحجر ۱۵۱-۱۷۷).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَبْتَ قَوْمٌ لُوطِ الْمُرْسَلِيْنَ (۱۶۰) اِذْ قَالَ لَهُمْ اٰخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ (۱۶۱) اِنِّي لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ (۱۶۲) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوْنَ (۱۶۳) وَمَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِي اِلَّا عَلَى رَّبِّ الْعَالَمِيْنَ (۱۶۴) اَتَأْتُوْنَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِيْنَ (۱۶۵) وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ مِنْ رَّبِّكُمْ مِنْ اَرْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (۱۶۶) قَالُوا لَنْ لَمْ تَنْتَهَ يَا لُوطُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِيْنَ (۱۶۷) قَالَ اِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِيْنَ (۱۶۸) رَبِّ نَجِّنِي وَاَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُوْنَ (۱۶۹) فَانْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ (۱۷۰) اِلَّا عَجُوْزًا فِي الْغَابِرِيْنَ (۱۷۱) ثُمَّ دَمَرْنَا الْاٰخِرِيْنَ (۱۷۲) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءً مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ (۱۷۳) اِنْ فِي ذَلِكَ لآيَةٌ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ (۱۷۴) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ (سورة الشعراء ۱۷۵-۱۷۰). اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (۵۴) اَنْتُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُوْنِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ (۵۵) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا اَخْرَجُوْا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَنْتَهَرُوْنَ (۵۶) فَانْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا اَمْرَاتَهُ قَدَرْنَا مَا مِنَ الْغَابِرِيْنَ (۵۷) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءً مَطَرُ الْمُنْذَرِيْنَ (سورة النمل ۵۴-۵۸).

او دارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَلُوْطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ

الْعَالَمِينَ (۲۸) أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّتَا بَعْدَآبِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۹) قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ (۳۰) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (۳۱) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۲) وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجُواكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (۳۳) إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (۳۴) وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۲۸ \ ۳۵).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۳) إِذْ نَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ (۱۳۴) إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (۱۳۵) ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخَرِينَ (۱۳۶) وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (۱۳۷) وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۳ \ ۱۳۸).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (۳۳) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (۳۴) فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۳۱ \ ۳۷).

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِي إِذْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ (۳۴) نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ (۳۵) وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالَّذِي (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (۳۸) فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرْ (۳۹) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ (سورة القمر ۳۳ \ ۴۰)،

اودارنگه مورپه دی قصه کی بحث کړی دی په خپل خپل ځایونو کی په تفسیر خپل کی اودلته مقصود دا دی چی ده کم امرپیش کی اوالله ﷻ څنگه عذاب نازل کی په دوی باندی. اوداپه دی طریقې سره چی کله لوط عليه السلام دوی ته دعوت ورکی وعبادت دالله ته چی واحد ذات دی او شریک ورلره نسته، اودوی یې منعه کړه دهغه زیاتې څخه چی دوی کوی، نودوی داخبره دلوط عليه السلام ونه منله تردی چی یوسړی هم داخبره ونه منله، اوهغه څه بدیې چی کوله هغه یې پری نه بنوده، بلکی روان وو په دی خپل حال کی، او وانوبستی دخپل گمراهی اوبدی څخه اودا کوشش به دوی کوی چی داپیغمبر دخپل کلی څخه څنگه وباسی. اوددوی جواب به داوو کله به چی دوی ته څه خبره وسوه نوپه ناپوهی اوجهالت سره به یې داویله: أَخْرَجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (سورة النمل ۵۶ \ ۵۷) نودوی وگزرولی

مقام دمدحي مقام دذم اودبدي چي دوي تقاضا دايستلو دده كوله. اودوي داكارنه كوي مگر دضد دوجي اودعناد دوجي اودجهالت دوجي، نوپاكي بيان كړه الله تعالى دده اوداهل دده مگر دبنخي پاكي الله تعالى ورلره بيان نكړه اودوي يې ددي خاي خخه په امن كي وايسته اودا نور بدبخته يې پكښي دهميشه دپاره پاته كړه، نوكله چي الله ﷻ په دوي باندي گرمي راوسته نوپه دوي باندي داسي لگيدله لكه اورچي چا پر لگولي وي. او اوبه ددوي مالگيچني سوي. اوددوي داجواب نه وو مگر ددي وجي چي دوي يې منعه كول دبد كاري خخه اودفاحشي خخه داسي بدكاري چي مخكي دهيچا دلاسه هم داكارنه دي سوي، نوددي وجي خخه الله ﷻ داسي عذاب وركي چي دوروستنيو دپاره عبرت سو، اوسره ددي چي كوچني عذابونه پرمقرر وه بياهم دوي خلگو ته لاري پرې كولي اوخيانتونه به يې كول، اوخپل دگپ شپ خاي ته به راټوليدل چي هلته به يې بدكارونه اوبدي خبري كولي تردی چي ويل سوي دي چي دوي به په خپلو مجلسونه كي بادونه داواز سره (گوزونه) اچول او ديوبل خخه به يې حيانه كوله كه خه هم ددوي خخه يوغت كار وسي اودوي په شرميږي نه، اودوي به غور نه ايسووي نصيحت كونكي ته مثال ددوي دحيوان وو چي په عقل كي به يې خبره نه راتله اونه به يې دومره شعور وو چي ښه اوبد وپيژني اوحق اوباطل وپيژني. اوتوبه گار كيدل نه دهغه خخه چي كول يې اونه پښيمانه كيده په هغه خه چي مخكي ورخخه سوي وو اونه يې دمستقبل په باره كي سوچ كوي چي په مستقبل كي به خه كيږي، نوالله ﷻ په كلك عذاب سره گرفتار كړه. اودوي به ويله لوط ﷺ ته دا: اِنْتَا بَعْدَابِ اللَّهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (سورة العنكبوت ۲۹). نودوي طلب دهغه عذاب وكي چي لوط ﷺ به په هغه سره بيره وركوله دوي ته، نوپه دي وخت كي دعاوكړه لوط ﷺ دعذاب په دوي باندي، اودنصرت خپل په دوي باندي. نوالله ﷻ ته غيرت وركي دده په دعاباندي، اوپه غضب كي سو دده دغضب دوجي، اودده دعايي قبوله كړه اوطلب يې ورلره منظور كي نو الله ﷻ خپل ملائكي وروليږلي، نوهغه ملائكي په ابراهيم ﷺ باندي تيري سو اوهغه ته يې زيږي وركي دزوي، اوخبريې كړه چي دوي دخه كار دپاره راغلي دي اودوي په يو كارپه سي رااستول سوي دي: قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (۳۱) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَى قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (۳۲) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (۳۳) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (سورة الذيات ۳۱ ۳۴) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ (۳۱) قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنَنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (سورة العنكبوت ۳۱ ۳۲) اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ

الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبَشْرَىٰ يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۷۵) يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ (سورة هود ۷۴ \ ۷۵) یعنی ددی خبری خخه تیرسه اوپه بل خه کی بحث کوه ولی چی دافیصله سویده، اوپه دوی باندی عذاب واجب سوی دی اوہلاکت پر واجب سوی دی: إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رَبِّكَ یعنی په دوی باندی فیصله سویده د عذاب اودانه ده بیرته تلونکی. وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ، اودارنگه ذکرکری دی السدی اوسعید بن جبیر اوقتاده اومحمد بن اسحاق: چی ابراهیم ﷻ وویلہ: تاسی تباه کوی هغه کلی چی په هغه کی (۳۰۰) مومنان دی. نودوی وویل چی نه. نوبیا ابراهیم ﷻ وویل چی (۲۰۰) مومنان دی؟ نودوی وویل چی نه نوبیایی وویل چی (۴۰) مومنان؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوبیاده وویل چی (۱۴) مومنان دی؟ نودوی ورته وویل چی نه. نوابن اسحاق وایی تردی چی ورته وویل چی تاسی خوبه په کی یومومن لیدلی وی؟ نودوی وویل چی نه: قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا، اوپه نزد داهل کتابو باندی ده ویلی دی: ای ربه زماتہ داهلاکوی کله اوپه دی کی (۵۰) کسان صالحان دی؟ نوالله ﷻ وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی ۵۰ صالحان وی خو دا نستہ پکښی، نوبیا ۱۰ ته راکښته سو نوالله ﷻ ورته وفرمایلی چی زه دوی نه هلاکوم کله چی په دوی کی (۱۰) صالحان وی خوداپه کی نستہ.

اللہ ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ (سورة هود ۷۷ \ ۷۸) مفسرینو ویلی دی کله چی داملایکی جلاسوی دابراہیم ﷻ خخه یعنی (جبرایل، اومیکائل، اواسرافیل) نودوی راروان سوه تردی چی راورسیدہ سدوم ته، په شکلونو دنباستو هلکانو کی، دپاره دامتحن دالله ﷻ په قوم لوط باندی اودپاره ددی چی حجت پرقائم سی نودوی میلمانہ سوه دلوط ﷻ په کورکی دلمر پریوتو خخه وروستہ ددی وجی خخه چی هغه خلگ بی ونه وینی نوبیابہ ددوی اہانت اوبی عزتی وکی. اودوی داگمان وکی چی دوی انسانان دی: سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ، ابن عباس اومجاہد اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی داہیر سخت امتحن وو اودہ ته پتہ وہ چی ددوی خخه مدافعت کول کیبری دشپی، اوددوی سرہ بی داشرط ولگوی چی دبل چا سرہ بہ نہ میلمانہ کیبری، خولیکن نہ ولیدل چی ددوی خخه پتیدل نہ کیبری. اوقتاده ویلی دی چی دوی باندی رانازل سوه په هغه مٹکہ کی چی دہ په کی کارکوی. نودوی بی میلمانہ کرہ ولی چی حیاء ورلہ چی دوی ته بی انکار نسو کولی نو ددوی مخ ته روان سو، اوورته شروع سوه چی ددی کلی خخه ووزی اوبل کلی ته ولارسی اوورته بی وویل خہ چی

يې وويل: زمادى قسم وى په الله ﷺ باندې چې په مخ دمزكى كې ددوى څخه خبيث او بدكاره خلك نسته. نوبيايې لږ مزل وكى، اوبيايې ورته داخبره څلور واړه وكړه اوويلې دى چې دوى ته ويل سوي وه چې ترهغه پورې به يې نه هلاكوى ترڅوچې په دوى باندې شاهدى نه وى كړى نبي ددوى السدى ويلي دى داملايكى دابراهيم ﷺ دخواڅخه راووتلى اوروانى سوي دلوط ﷺ دكلى خوا ته، نودوى كلى ته ماپښين رالى، نوكله چې دوى سدوم نهرته راورسيدي نوهلته دلوط ﷺ يوه لور ولاړه وه چې خپل كورته يې اوبه وړلې، اودلوط ﷺ دوى لوبى وى چې دمشري نوم (ريثا) وه او دكشري نامه (زغرتا) وه. نودوى ورته وويل چې آيادلته كم كورسته؟ نودې ورته وويل چې هو سته، تاسى دلته ودريري تر هغه پورې چې زه درته دوباره راسم. دا يې ورته ځكه وويل چې په دوى باندې وبيريده دخپل قوم څخه، نوداراله خپل پلار ته اوورته ويې ويل: اى پلاره. تاغواړى څه ځوانان په دروازه دښاركي، مانه دى ليدلى مخونه ديوقوم چې دهغوى څخه ښه وه، نورانه ولى هغوى ستاقوم نوبى عزتى به وړلره وكى. اودى خپل قوم منع كړى وو چې دچا ميلمستيا به نه كوى اوورته يې وويل چې ته زموږ څخه ليرى سه موږ به ميلمستيا وركوو. نودوى يې را وسته كورته اوهيڅ څوك په خبرنه سو بغير دخپل كوروالاوو څخه، نودده ښځه راووته او قوم يې خبركې. اودايې وويل چې په كور دلوط ﷺ كې داسى هلكان دى چې داسى مخونه ما تراوسه دچاهم نه دى ليدلى. نورالى قوم ده ته چې چيغى يې وهلى.

اوداقول دالله ﷺ: وَمَنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ (سورة هود ۷۸) يعنى ددى څخه ماسوا او مخكى ددوى دومره گناهونه دى غټ غټ اوډير، قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ (سورة هود ۷۸) يعنى دوى ته يې پيش قدمى وكړه چې دازما لور ده داپه نكاح سره واخلى ځان ته داستاسى دپاره ډيره لائقه اومناسبه ده، اودايې ورته ځكه وويل چې يونبى دخپل امت دپاره په منزله دپلار وى، لكه څه رنگه چې په حديث كې ذكرسوى دى. اولكه څه رنگه چې الله ﷺ فرمايلى دى: النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ (سورة الاحزاب ۲۸) اودا هغه قول دى چې په دى سره نص كړى دى مجاهد اوسعيد بن جبير اوالربيع بن انس او قتاده اوالسدى اومحمد بن اسحاق چې داصواب دى يعنى راجح دى. اوبل قول داهل كتابو دى چې هغه خطا قول دى چې دوى ويلي دى چې دادوى ملايكى وى اودوى ډير وخت دده سره تير كړى وو. اودارنگه اهل كتابو په دى خپل قول كې ډير زياتى كړى دى. چې مناسب نه دى دملائكو سره. اوداقول دالله ﷺ: فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ (سورة هود ۷۸) دوى يې منع كړه دهغه فاحش څخه چې دوى غوښتله نودا شاهدى سوه په دى خبره باندې چې په دوى كې صحيح اوپرهيزگاره سړى نه وو، بلكى ټول

ليونى او کم عقلان وه. نودوى جواب ورکى لوط عليه السلام ته په دى خبرى سره: لَقَدْ عَلِمْتَمَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ يعنى دوى ورته وويل چى تاته پته ده چى مورځه غواړو اوزمورځه مقصددى، نودوى داخبره وکړه خپل پيغمبرته، اوبيره يې نه کوله دالله ﷻ څخه اودهغه دعذاب څخه چى دردناک عذاب دى. نوددى وجى څخه ورته لوط عليه السلام وفرمايل چى: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰۱) لوط عليه السلام داوويل چى که زما دومره وس او طاقت وای په تاسى باندې اويا ماتاسى منع کولى سواى نومابه تاسى ته هغه عذاب درکړى وای دکم چى تاسى مستحق گرځيدلى ياست. اوازهرى ويلي دى په نقل کولو سره دسعید بن المسيب څخه اودابى سلمه څخه چى دوى دواړه نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه مرفوعاً: مورځه ډير لائق يوپه شک سره دابراهيم څخه، اورحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې چى طلب يې دقوت کوى په دوى باندې، اوکه چيرى بنديدل په جيل کى نه وای نويوسف عليه السلام به په جيل کى نه بنديوان کيدى اودهريوه دعابه قبوله سوى وای، (۱) اودارنگه ويلي دى محمد بن عمر بن علقمه دابى سلمه څخه اودى دابى هريره څخه: چى رسول الله ﷺ فرمايلى دى: رحم دى وکى الله ﷻ په لوط عليه السلام باندې، که چيرى ده ته يې ورکړى وای هغه طاقت چى ده يې سوال کړى وای، نوهيڅکله به هم الله ﷻ په بل قوم کى پيغمبرنه وای راليږلى مگرهم دده په قوم کى به يې راليږلى، (۲) دارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (۶۷) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (۶۸) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ (۶۹) قَالُوا أَوْلَمْ نُنْهَكْ عَنِ الْعَالَمِينَ (۷۰) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة الحجر ۱۲۷-۱۲۸). نوامريې وکى دوى ته چى دخپل بنځو سره دى نژديکت وکى اوددى کارڅخه دى ځان واروى بياهم دوى نه منع کيده، بلکه څومره به يې چى منع کول نوهغومره به دوى حريص کيده په دى ميلمنو پسى، اودوى نه پوهيده چى په دوى باندې الله ﷻ دعذاب فيصله کړى ده اودوى په خپله ددى خپل عذاب خوا ته ورروان وه، اوصبا ورځ دوى دهلاکت وه. نو ددى وجى الله ﷻ دخپل نبى محمد ﷺ په ژوند باندې قسم وکى اووى فرمايل: لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (سورة الحجر ۷۲) اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ

(۱). صحيح البخارى كتاب الانبياء، باب قول الله عزوجل (ونبئهم عن ضيف ابراهيم) (۲/ ۳۳۷۲) اوطراف ددى په (۳۳۷۵، ۳۳۸۷، ۴۵۳۷، ۴۶۴۹، ۲۹۹۲) اومسلم په كتاب الايمان كى ۱ باب زيادت طمانينه القلب بتظاهر الادله (۱۸۳/۱۲) او احمد (۳۲۲/۱۲).

(۲). الترمذى په كتاب التفسير باب ومن سورة يوسف (۵/ ۳۱۱۲) ابو عيسى ويلي دى چى دا حديث حسن صحيح دى او احمد (۱۲/ ۳۳۲، ۳۸۴) اوالباني ويلي دى په صحيح الادب المفرد كى (۴۷۲) دا حسن صحيح دى: وگوره: دده صحيح (۱۲۱۷/۱۴).

بَطَشْتَنَا فَتَمَارُوا بِالنُّذْرِ (۳۶) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۸ \ ۳۷) ذکر کړې دی مفسرینو دا خبره چې لوط عليه السلام به داخپل قوم منع کوي او مدافعت به یې کوي په بندي دروازي سره، او هغوی دا کوشش کوي چې دی دروازه خلاصه کي، تردی چې ددواړو خواوو څخه ښه زور وچلیدی تردی چې لوط عليه السلام وفرمایل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰ \ ۸۰) نومابه پرتاسی باندي عذاب نازل کړی وای. نودی ملائکو ورته وویل چې: يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) اودايې هم ذکر کړې دی چې جبریل راووتی په دوی په سی اوپه خپل وزر یې ددوی مخونه وهل نوددوی سترگی رندی سوی: تردی چې ویل سوی دی چې ددوی داسترگی مکمل ختمی سوی او هیڅ ورڅخه پاته نه سوی. نوراله دوی اولوط عليه السلام ته یې وعده ورکړه دصبا ورځ چې زمور اوستا درک به معلوم سی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ (۳۷) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ (سورة القمر ۳۸ \ ۳۷) نوپه دغه وخت کی دی فرشتو لوط عليه السلام ته امر وکړی چې دشپي په آخرنی وخت کی ددی ځای څخه دخپل اهل سره ووزی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) یعنی دعذاب په اواز اوریدو باندي به په تاسی کی یوهم شاته نه گوری کله چې په دوی باندي عذاب نازلیري.

اوداقول دالله جل جلاله: إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) په قرأت دنصب سره: احتمال لری چې دا مستثنی وی ددی قول دالله جل جلاله څخه (فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ) (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) گواکی چې ده ته خطاب دی چې خپل ښځه به دخان سره نه بیایي، اودا احتمال هم کیدی سی چې ددی څخه ماخوډ وی: وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ (سورة هود ۸۱ \ ۸۱) یعنی دابه ترشا وگوری نوپرتاسی به هم دا عذاب نازل سی. اودا قرأت په رفع سره دی اودا احتمال قوی هم دی، خولیکن اولنی په معنی کی ډیر ښکاره دی. والله اعلم. اوالسهیلی ویلی دی دلوط عليه السلام دنبځی نوم (والهه) وه نوهرکله چې لوط عليه السلام دخپل کورنی سره ووتی نوددوی سره یوسړی هم ددوی دقوم څخه نه وو اوبعضو دا ویلی دی چې ښځه ورسره وتلی وه. نوکله چې دوی ووتله اودباندي سوه ددی کلی څخه لمر راوختی نونازل سو پردوی باندي عذاب په امر دالله جل جلاله سره، داسی عذاب پرنازل سو چې دهغه څخه خلاصیدل اسان نه وو.

اوپه نزد داهل کتابو: فرشتو دوی ته امر وکړی چې دغره سرته وخیژی اوددوی څخه یې غوښته وکړه چې ولاړسی دوی یوبل کلی ته. نودوی ورته وویل چې ولاړسی اومور به ستاسی انتظار کوو کله چې تاسی هلته ورسیدلاست نوبیابه مورپه دوی باندي عذاب نازل

کو. نودوی ذکرکړی دی چی دوی لیری کلی ته ولاړه چی دهغه کلی نوم (صوعر) وو چی خلگ ورته غورزغر وایی نوکله چی لمر راوختی نوپه دوی باندی عذاب راکښته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (۸۲) مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ (سورة هود ۸۲ \ ۸۳) او جبریل ﷺ داتول حیوانات په خپل ورزر سره لوړ دآسمان طرف ته وخیژول تردی چی ملاتکو په آسمان کی دچرگو کړکړی اودسپی اوزونه اوریدل نویایی پردابله خوا را ایله کړه مطلب داچی دامحکه یی پر چپه کړه. نواول هغه خلگ چی ددی خخه وغورخول سو هغه ددوی شریفان خلگ وه: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيدٍ (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) اوسجیل فارسی لفظ دی معرب دی او هغه قوی ته ویل کیږی چی پوخ سوی وی (منضود) (سورة هود ۸۳ \ ۸۴) یعنی یو دبل په سی راروان وه پرلپسی (مُسَوِّمَةً) (الذاریات ۳۴) یعنی غت غت ولیکل سو په هریوکانی باندی نوم دهغه شخص چی په هغه پسی رالیږل کیدی دهغه کانی نوهغه به یی بالکل ذری ذری کی.

لکه خه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (الذاریات ۳۴) اولکه خنکه چی یی فرمایلی دی: وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذِرِينَ (سورة الشعراء ۱۷۳)، وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى (۵۳) فَعَشَاهَا مَا غَشَى (۵۴) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى (سورة النجم ۵۳ \ ۵۵) یعنی اړول ددی چپه لوړه حصه ددی لاندی کول اولاندی حصه ددی لوړه کول اوپه دوی باندی یی دکانو باران وکی چی پرلپسی وو، اوپه هرکانی به دهغه سپری نوم موجود وو اولیکل سوی وو دچادپاره به چی هغه رالیږل کیدی اوهرکانی به په خپل سپری باندی راغورخیدی په حاضرینو کی او هغه چی مسافر وو اودکلی خخه دباندی وو پرهغوی به په هغه خایونو کی راولویدی چی په کم خای کی هغوی په هغه وخت کی وه اوویل سوی دی چی دلوط ﷺ بنسخه ورسره وتلی وه ددی کلی خخه. خودی چی کله اواز واوریدی اودکلی رالویدل یی ولیده نوپه شایې وکتل اودالله ﷻ دامر مخالفت یی وکی نوپه دی باندی هم یوکانی را ولویدی اودایې خیره کړه نودی خلاف کړی وو مخکی هم اووس یی هم خلاف وکی. اودا هغه وه چی په میلنو یی خلگ خبرکړی وه په خپل قوم کی. لکه خنکه چی الله ﷻ فرمایلی دی: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً تُوْحٍ وَامْرَأةً لُوْطٍ كَانَتَا تَحْتِ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (التحریم ۱۰) دوی دواړو خیانت کړی وو دخپل خاوندسره په نه منلوددین کی. اودلته دامراندنه دی چی دوی فاحشی وی هیخکله داسی نه ده. ولی چی الله ﷻ هیخ پیغمبرته داسی بنسخه نه ورکوی چی هغه

بدکاره او فاحشه وی لکه څنگه چې ابن عباس[ؓ] ویلی دی چې هیڅ کله باغي سوی نه ده د پیغمبر ﷺ بنځه. او چا چې ددی خلاف خبره وکړه نو دابه دده ډیره غټه غلطي وی. الله ﷻ په قصه د(افک) کی یعنی هغه بهتان چې په عائشه (رضي الله عنها) باندی ترل سوی وو، کله چې نازل سو براءت دام المومنین چې لور دابوبکر الصديق وه بنځه د رسول الله ﷺ ده، کله چې دی ته وویل افک والا هغه چې ویلی یې وه نوالله ﷻ مومنانو ته زجر اوزورگیرنه ورکړه او ویې بیړول دهغه څه باره کی چې څه یې ویلی وه: **إِذْ تَلَقَوْهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (۱۵)** **وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (سورة النور ۱۶/۱۵)** یعنی پاکی دی وی ستادپاره چې وی دی ستا بنځه په دی صفت سره. او قول دالله ﷻ په دی ځای کی: **وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۸۳/۸)** یعنی داسزا لیری نه ده، په دې باندی تصریح کړیده امام شافعی او احمد بن حنبل او دارنگه ډیر علماء دامت.

اودارنگه یې حجت نیولی دی په هغه روایت سره چې امام احمد ذکرکړی دی او اهل السنن هم ذکرکړی دی دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه چې دی نقل کوی د عکرمة څخه اودی دابن عباس څخه، چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی: **خوك چې تاسی پیداکی دهغه چا څخه چې ددوی سره مشابهت کوی اوددوی په شان کارکوی. نوددی وجی څخه بعضو علماوو دا قول کړی دی چې ددی کار والا سپری به رجم کول کیږی که څه هم واده یې نه وی کړی یایې واده کړی وی. او په دی چې کاریې کوی په شان دقوم لوط نوافل او مفعول دواړه قتل کی. (۱)** او امام ابو حنیفه رحمته الله علیه دا قول کړی دی چې اللاتط به دغره دسر څخه راغورځول کیږی او دلوری خوا څخه به کانی پر راویشتل کیږی لکه څنگه چې دقوم لوط سره سوی دی.

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ اوگرځولی دی الله ﷻ هغه ځای ددوی یووړوکی سمندر چې دهغه داوبو څخه څوک فائده نه سی اخستلی. اونه دهغه مزکی څخه څوک فائده اخستی سی کم چې یې خواته ده. نووگرځیده داعبرت او مثال اووعظ اونبانه دالله ﷻ په قدرت باندی او دهغه په عظمت باندی اودهغه په عزت باندی په انتقام اخستلو کی دهغو څخه چې دالله ﷻ اودهغه دپیغمبر تکذیب کوی اومخالفت کوی اوپه خپلو خواهشاتو پسی روان وی، او دا دلیل دی په رحمت دالله ﷻ باندی په خپلو بندگانو باندی په نجات ورکولو سره دوی ته ددغه عذاب څخه اودهلاکت څخه اورا ایستل دوی دتیارې څخه دپنا خوا ته.

(۱). الترمذی: کتاب الحدود، باب ماجافی حد الوطی (۱۴۵۶۸۴) دحدیث د عمر بن ابی عمر څخه اودطریقی دعاصم بن عمر څخه چې دی یې نقل کوی دسهل څخه.

لکه څه رنگه چي الله ﷺ فرمايلي دي: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۸) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۸ ۹)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ (۷۳) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (۷۴) إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ (۷۵) وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (۷۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ (سورة الحجر ۱۷۳ ۷۷)** يعنى په سترگو دفراسټ سره چي ورته وکتل سي نوپته لکيري چي څنگه بدل کړي دي الله ﷺ دغه خلک اوددي محکه اوکلي؟ اوڅنگه يې آبادکړي دي وروسته دخراييدلو ددي څخه؟ لکه څنگه چي روايت ذکرکړي دي ترمذي مرفوعاً: تاسي ويبريري دفراسټ دمومن څخه ولي چي دي کتل کوي په نور دالله ﷺ سره (۱) اوبيايې ووايه: **إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ** اودا قول: **وَإِنَّهَا لِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ** يعنى په داسي لاري باندي چي نن ورځي پوري قائمه ده.

لکه څه رنگه چي الله ﷺ فرمايلي دي: **وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِينَ (۱۳۷) وَبِاللَّيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة الصافات ۱۳۷ ۱۳۸)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيْنَهُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (سورة العنكبوت ۱ ۳۵)** اودارنگه الله ﷺ فرمايلي دي: **فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳۵) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۳۶) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (سورة الذاريات ۱۳۵ ۳۷)** يعنى مور ددوي څخه پريښووله يوه نښانه اوپند دهغه خلکو دپاره چي داڅرت څخه بيړه کوي اودالله ﷺ څخه بيړه کوي اوخپل درب دبيري څخه خپل نفس منع کوي دگناهونو څخه، اوځان دمحارمو دالله ﷺ څخه ساتي اودکار څخه دقوم دلوط عليه السلام ځان ساتي، ددي وجي څخه چي هغه حديث پرتابت نه سي: څوک چي ځان دکم قوم سره مشابه کوي نوهغه به دهغوي څخه وي لکه په يوشعر کي ذکرسوي دي چي (تاسي که بعينه دلوط عليه السلام قوم نه ياست نوهغه هم ستاسي څخه ليري نه دي) نو پوهيدونکي ددي شعر بيړه کوي دخپل رب څخه، اوراتگ کوي په هغه څه چي الله ﷺ يې امرکوي، اودنبي عليه السلام ارشاد وي، اوراتگ کوي هغه زنانو ته چي الله ﷺ دوي لره پيدا کړي دي اوځان ساتي داتباع دشيطان څخه، ولي چي بيا پرده باندي هم دهغه عذاب حق کيږي، اوداخليږي لاندي تردي قول دالله ﷺ: **مُسَوِّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ (سورة هود ۸۳)**.

* * *

(۱). الترمذي كتاب التفسير، سورة الحجر (۳۱۲۷ ۱۵) ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث غريب دي مور داپيژنو صرف هم په دي اعتبار سره اونور اعتبارات اووجهي ورلره نسته اودارنگه روايت ذکرسوي دي دبعضو اهل علم والوو څخه اوپه الحليه کي (۲۸۱ ۱۱۰) حديث دابي سعيد څخه اوالطبراني په الكبير کي (۷۴۹۷ ۱۸) ذکرکړي دي اوويلي دي الهيتمی په المجمع کي (۲۲۸ ۱۱۰) چي راوي ددي طبراني دي اواسناد ددي حسن دي.

قصه دمدين قوم دشعيب ﷺ

ددوی په باره کی الله ﷻ فرمایي: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَاَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (۸۶) وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۷) قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (۸۸) قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (۸۹) وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (۹۲) فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۸۵-۹۳) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْفُسُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ (۸۴) وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (۸۶) قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصْلَاتِكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (۸۷) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (۸۸) وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمٌ لَوْطٍ مِنْكُمْ بَعِيدٍ (۸۹) وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ (۹۰) قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْ لَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزِينَ (۹۱) قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (۹۲) وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (۹۳) وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا

مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ. (سورة هود ۸۴\۹۵)

اودارنگه الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ (۷۸) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ (سورة الحجر ۱۷۸\۷۹).

اودارنگه الله ﷺ په سورة الشعراء کی فرمایلی دی: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (۱۷۶) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۷۷) إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (۱۷۸) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا (۱۷۹) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۸۰) أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (۱۸۱) وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (۱۸۲) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۱۸۳) وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْحَبْلَةَ الْأُولَى (۱۸۴) قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (۱۸۵) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَطُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۱۸۶) فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كَسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۱۸۷) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (۱۸۸) فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۸۹) إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۹۰) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۱۷۲\۱۹۱).

اهل مدين عرب قوم وه چي اوسيدله په خپل كلي كي چي (مدين) نوم يې وو هغه محكه چي دمعان سره نژدی وه په اطرافو دشام كي. هغه چي نژدی دی دحجاز سره په خنك دسمندر دلوط عليه السلام. او وو ددوی لیری والی د نژدی والی سره. اومدين یوه قبيله وه چي دا خای په دوی مشهور سوی وو،

اودوی اولاد دمدين بن مديان بن ابراهيم عليه السلام وه. اوشعيب عليه السلام ددوی نبی وو چي دی زوی دمیکيل بن يشجن وو، ابن اسحاق ویلی دی. ده ته په سریانی ژبه کی (یترون) ویل کیږی اوپه دی کی شبهه ده. اوبعضو داویلی دی چي شعيب بن يشخر بن لاوی بن يعقوب دی، اوبعضو داویلی دی چي شعيب بن ويب بن عيفان مدين بن ابراهيم عليه السلام دی، اوویل سوی دی چي شعيب بن صيفور بن عيفا بن ثابت بن مدين بن ابراهيم عليه السلام دی. اودارنگه نور اقوال هم دده په نسب کی ذکر سويدي.

اوابن عساکرویلی دی: چي ویل سوی دی چي انا دده، اویا مور دده، لور دلوط عليه السلام ده. او دی دهغو کسانو څخه وو چي په ابراهيم عليه السلام باندی یې ایمان راوړی وو اودهغه سره یې هجرت کړی وو اودهغه سره دمشق ته ننوتلی وو. دوهب بن منبه څخه نقل دی چي دوی ویلی دی. ده اوملغم دواړو په ابراهيم عليه السلام باندی ایمان راوړی وو په هغه ورځ باندی چي

ابراهيم عليه السلام په اور کې اچول سوی وو، او دده سره يې هجرت کوي وو شام ته نوده ته يې په نکاح باندې دواړې لوني دلوط عليه السلام ورکړي. اودا ابن قتيبه ذکر کړي دي. او په دې قول دده کې شبهه ده. اودارنگه دابو عمر بن عبدالبر په (استيعاب) کې په ترجمه دسلمه بن سعد العنزي کې دي چې په نبي عليه السلام باندې يې په عنزه مقام کې ايمان راوړي دي نوددي وجي څخه ورته نسبت دعنزه کيږي، نودې وايي: ښه ځای اوکلی عنزه دي ولي چې دلته دشعيب عليه السلام نصرت سوی دي اودموسى عليه السلام نصرت په کې هم سوی وو: نوکه داروايت صحيح وي نوپته لگيږي چې داشعيب عليه السلام دموسى عليه السلام خسردى اودى دقبيلې د عربو څخه دي چې ورته عنزه ويل کيږي، ولي چې دوى وه ددى څخه وروسته په ډيري مودى سره. اوپه حديث دابو ذرکي هغه چې ذکردي په صحيح ابن حبان کې په ذکر دانبياوو اورسلوانو کې چې دي وايي: څلور ددوى څخه په عربو کې دي چې هغه: شعيب: هود، صالح، اوستاني عليه السلام دي اي ابو ذره (۱) اوبعضو سلفو شعيب عليه السلام ته (خطيب الانبياء) ويلى دي. دده دفصاحت او بلاغت دوجي اودارنگه ابن اسحاق فرمايلى دي په نقل کولو سره دبشربن جوبير څخه او دمقتل څخه اودابن عباس څخه دي وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله ذکر دشعيب کوي نو ورته به يې خطيب الانبياء ويل. (۲)

او وو اهل مدين والا چې ځوزان به يې غورځول په لاره کې اولاروي به يې تنگول، او عبادت به يې کوي (ايکه) دايو بوټي دي چې ډيرگن دي اوپرشا وخوا يې نورډير بوټي وي، اودوى په معامله کې يعنى رانيولو اوخرڅولو کې ډير بدبخته وه چې دخلگو څخه به يې په دوکه بازي سره اوپه ناپ اوتول کې په کمې سره پيسى وهلى، دخلگو څخه به يې پيسى زياتى اخستلى اوشيان به يې کم ورکول. نوالله ﷻ دوى ته شعيب عليه السلام په طور پيغمبر راوليږي چې هم ددوى دقوم څخه وو نودوى ته يې دعوت ورکي دالله ﷻ خوا ته اودهغه دعبادت خواته چې دهغه عبادت وکي په يوازي والي سره اوشريك ورته نه گرزوي، اودوى يې منع کول ددى کارونو څخه چې بدکارونه وه اونامناسب کارونه وه، نوبعضو په دې کې ايمان راوړي اوډيرو اظهار دکفر وکي، تردى چې الله ﷻ خپل عذاب پرمسلط کي، اوهغه ذات بادشاه دهرڅه دي اوحميد ذات دي لکه څنگه چې الله ﷻ فرمايلى دي: **وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ (سورة الاعراف ٨٥)** يعنى دلالت اوبنکاره حجت، اودليل چې قاطع دليل دي په رښتنوالى دده باندې اوپه دې باندې چې الله ﷻ دارسول مقررکړي دي په دوى کې، اوهغه معجزى چې الله ﷻ دده په

(۱). دضعيف دى راوى ددى ابن حبان دى (۹۴۱۱) (۲۰۷۹۱۲).

(۲). حاکم فى المستدرک (۸۲۵۱۲) اوسکوت اختيارکړي دى الذهبي پردى باندې. اوتاريخ الطبرى (۲۲۹۱۱).

لاس سره ښکاره کړې دی هغه موږ ته نه دی رانقل سوی تفصیلاً. که څه هم داپه الفاظو کی اجمالاً داخلېږي: فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا (سورة الاعراف ۸۵) امر يې وکی دوی ته په عدل باندی اودوی يې منع کړه دظلم څخه او وعده يې ورکړه په خلاف کولو ددی باندی.

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۸۵) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ (سورة الاعراف ۸۵ \ ۸۶) یعنی په لاره کی (توعدون) یعنی تاسی وعده ورکوی خلکو ته چی پیسی به ورڅخه اخلی اودارنگه يې تاسی بیروی په لاره کی. السدی ویلی دی په تفسیر خپل کی دصحابه وو څخه: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ (سورة الاعراف ۸۵) یعنی دوی به دلاروی څخه لسمه حصه دمال دهغه اخستله.

اواسحاق بن بشر ویلی دی په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دالضحاک څخه دی دابن عباس څخه دی وایی چی: دوی ډیر باغیان خلگ وه چی په لاره کی به کښیښته، او دخلکو څخه به يې په زوره پیسی اخستلی، اودوی اول خلگ وه چی داسنت يې ایجاد کی. وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا (سورة الاعراف ۸۶) منع يې کړه دوی دشکولو دلاروی څخه. وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (سورة الاعراف ۸۶) دوی ته يې یادابنت وکی په نعمت دالله ﷻ سره اودوی ته يې تحذیر ورکی دعذاب دالله ﷻ هغه که چیری دوی خلاف وکی دهغه څه چی دوی ته ویل کیږي اودوی ته دهغه امر کیږي. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی په بلی قصی کی: وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرَأَكُمُ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ (سورة هود ۸۴) یعنی تاسی دهمیشه دپاره په دی لاری باندی تگ مه کوی نوالله ﷻ به هغه څه چی تاسی ته يې درکړی دی نو دهغه څخه به برکت وباسی، اوتاسی به غریبان کی او هغه مالداری به ستاسی څخه لیری کړی کم چی ستاسی سره ده. اودا تاسی راکشوی دآخرت دعذاب خوا ته، اودچاچی دغه گناه اودا بله گناه دواړه یوځای سی، نودابه واقع سی په ډیرغت تاوان کی. نواول يې دوی منعه کړه دهغه کارونو څخه کم چی دوی کول اوبیایي تحذیر ورکی دوی ته دعذاب دالله ﷻ څخه، په دی دنیاکی اوپه آخرت کی ولی چی دآخرت عذاب بیادیر دردناکه وی، اودوی ورسره ضدشروع کی په سخت ضد سره وروسته تردی بیان دشعیب ﷺ: وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ (۸۵) بَقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (سورة هود ۸۵ \ ۸۶). ابن عباس اوحسن بصری ویلی دی: بَقِيَةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ يَعْنِي رِزْقَ دَاللَّهِ ﷻ سَتَاسِي دِپَارِه ډیره ښه ددی څخه چی تاسی شکول کوی.

اوابن جریر ویلی دی. هغه چی زیات پاته کیږی تاسی ته وروسته ترناپ اوتول ترهغه ښه دی ستاسی دپاره هغه چی کم الله ﷺ ستاسی په تقدیر کی لیکلی وی. اودارنگه نقل دی داروایت دابن عباس خخه اودحسن خخه، اوداشبیه دی ددی قول دالله ﷺ سره: قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ (سورة المائدة ۱۰۰) یعنی هغه لږ حلال مال ستاسی دپاره ډیرښه دی دهغه ډیرو حرامو خخه هرڅه چی حلال دی په هغه کی برکت سته اوپه حرامو کی برکت نسته که څه هم ډیردی، يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ (سورة البقره ۲۷۲). وقال رسول الله ﷺ: سود که څه هم ډیرښکاری خولږ وی (۱) راوی ددی احمددی.

اودا رکم الله ﷺ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: خرخونکی اوخستونکی دواړو ته اختیار سته ترهغه پوری چی جلا سوی نه وی که چیری دوی ریشتیا وایی اوصفا بیان وکی نودوی ته به په دی کی برکت واچول سی اوکه دوی څه خبره پته کړه اودروغ یې وویل نوهغه برکت به ورڅخه ختم سی (۲) اومقصودی خبره داده چی گټه حلاله برکتی وی که څه هم کمه وی او حرام که څه هم ډیر وی خو برکت پکښی نه وی نوددی وچی خخه نبی دالله ﷺ شعيب ﷺ وفرمایل: بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، اوداقول دالله ﷺ: وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (هود ۸۲) یعنی داڅه چی زه تاسی ته وایم داتیو دالله ﷺ درضادپاره وکی اوزه نه یم ستاسی حفاظت کونکی بلکی هغه ذات دی. قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ۸۷) دوی ورته وویل دمسخری په طور سره اوستهزاء سره: دالمونخ ستا تاته داامر کوی چی مورږ پریږدو هغه څه چی زمورږ پلرونو اونیکه گانو دهغه عبادت کوی؟ اومورږ معامله ونه کړو مگر په هغه شکل چی ته یې غواړی اوته په راضی یې اوپریږدو هغه معامله چی زمورږ په کی فائده ده اومورږ ښه په خوشحاله کیږو؟ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ .

ابن عباس اومهيمون بن مهران اوابن جریر اوزید بن اسلم اوابن جریر ویلی دی: داویلی دی دښمنانو دالله ﷺ شعيب ﷺ ته په طور داستهزاء اومسخرو په ده پوری.

(۱). ابن ماجه: كتاب التجارات، باب التغليظ في الربا (۲۷۹۱۲) دحدیث دابن مسعودڅخه په دی لفظ سره: نسته څوك چی خپله پیسه زیاته کړی په ربا سره یعنی سود مردار دی نودهغه واپسی به لږو ته کیږی. اوپه زواندو کی ذکر دی اسناد ددی صحیح دی اوسړی ددی ټول ثقه دی.

(۲). صحیح البخاری: كتاب البيوع، باب البيعان بالخيار مالم يفترقا (۲۱۱۰۱۴) دحدیث دحکیم بن حزام خخه، مسلم کتاب البيع، باب ثبوت خيار المجلس في البيع (۱۷۲۱۱۰) دحدیث دحکیم بن حزان خخه، اوترمذی په کتاب البيوع کی باب ماجاء في البيعين بالخيار مالم يفترقا (۱۲۴۲۱۳).

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (سورة هود \ ۸۸) دا دده نرموالی دخبرو دی ددوی سره اومهربانی ده دده پردوی په واضحه طریقہ سره. ده وویل دوی ته: إِن كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ، یعنی پرښکاره امر دالله ﷻ دطرفه او هغه زه رالیږلی یم تاسی ته، وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا یعنی نبوت اورسالت، یعنی عام یې کی په تاسی باندی ددی معرفت، نوزما به په تاسی کی څه حیلہ کیدی سی؟

اودارنگه نوح ﷺ هم خپل قوم ته فرمایلی دی وه. اوداقول دده: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ یعنی زه تاسی ته امر نه کوم دیوکار چی زه په کی ستاسی څخه مخالفت کوم بلکی چی دکم کار څخه تاسی منع کوم دهغه نه په خپله هم منع کیږم او اول به ورڅخه زه منعه کیږم. دی ته ویل کیږی صفت محموده چی ډیرښه صفت دی اولور صفت دی، اوددی په ضد کی صفت ذمیمه دی یعنی بدصفتونه لکه څه رنگه چی داپه علماوو دبنی اسرائیلو کی دی اودهغه په جاهلو خطیبانو کی دی. الله ﷻ فرمایلی دی: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تُلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (سورة البقره \ ۴۴)

اودارنگه ددی سره مور ذکرکړی دی هغه قول درسول الله ﷺ چی فرمایلی دی: رابه وستل سی په ورځ دقیامت یوسری نووبه وغورځول سی په جهنم کی نودی به وخرخول سی داسی چی دده کولمی به دخیتی څخه راولویږی نوپرده به تاویږی داسی لکه څنگه چی خر پر میچن تاویږی، نوراهول به سی جهنمیان ټول اوورته وبه وایی چی: ای فلانکیه. ولی په تا څه سوی دی؟ آیاته نه وی چی تابه امرکوی په نیکی سره اومنع به دی کوله دبدی څخه؟ نودی به وایی چی ولی نه، خوما به منع کوله دبدی څخه اوپه خپله به می نه کول، اومر به می کوی په نیکیو باندی اوپه خپله به می نه کول (۱) اوداصفت مخالف دی دانبیاوو څخه، پس هرڅه چی هغه سرداران دی اوعقلمند علماء دی، هغه چی بیره کوی دالله ﷻ څخه په غیب سره، نودهغوی حال به داسی وی لکه څه رنگه چی شعیب ﷺ ویلی دی: وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَاكُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ (سورة هود \ ۸۸) یعنی زما اراده نه وی په هرامر زماکی مگر اصلاح دکارونو اودخبرو ستاسی (وَمَا تَوْفِيقِي) یعنی په ټولو احوالو کی: إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ یعنی په هغه باندی می توکل دی او هغه زما دټولو کارونو جوړونکی دی او هغه ذات ته زما واپسی ده اوزمادهر کار هغه ته واپسی ده مقام دترغیب

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق باب صفت النار وانها مخلوقة (۳۲۷۷۲) اوطراف ددی په (۷۰۹۸) اومسلم په کتاب الزهدکی، باب عقوبت من امر بالمعروف ولا یفعله (۱۱۸ \ ۱۱۸) او احمد (۲۰۵، ۲۰۶، ۳۰۷، ۲۰۱۵).

دی. اوبیایې نقل وکی یو قسم ترهیب ته نویې فرمایل: **وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** (سورة هود ۸۹). یعنی تاسی ته به دابغض او کینه هیڅ فائده درنه کړی مگر داچې دالله ﷻ عذاب به په ځان باندې حلال کړی، په شان دمخکنیو قومونو، لکه قوم دصالح، هود، انوح، سو هغوی هم خلاف وکی دپیغمبرانو نوپه ځانونو یې دالله ﷻ عذاب حلال وگرزوی. اوداقول دده: **وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ** ویل سوی دی چې ددی څخه مراد زمانه ده یعنی قوم لوط ستاسی څخه دومره مخکی نه دی تیرسوی چې تاسی ته دهغه دهلاکت خبره نه بې رارسیدلی بلکی ضرور به تاسی اوریدلی وی دهغوی په باره کی. اوویل سوی دی چې مراد ددی څخه لیری والی دزمانی نه دی بلکی لیری والی دمکان مراددی، یعنی دا قوم لوط ستاسی څخه دومره لیری نه دی. اوویل سوی دی چې مراد ددی څخه کارونه اواقوال یعنی خبری ددوی دی، نو مطلب داسو چې تاسی اوقوم لوط په کارونوکی اوپه خبروکی سره دومره لیری نه یاست. اوجمع والی ددی اقولو په مینځ کی ممکن دی، ولی چې دوی نه دهغه څخه لیری نه وه نه په مکان کی اونه په زمان کی اونه په صفاتو کی. اوبیاده راوستی ترهیب په ترغیب باندی نو ویې ویل: **وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ** (سورة هود ۹۰) یعنی تاسی لیری ووځئ دهغه څخه چې تاسی په کی یاست اوتوبه وکارې خپل رب ته هغه ذات چې بڅښونکی اومهربانه دی اومحبت کونکی دی، لکه چاچې توبه وکښل الله ﷻ ته نوهغه یې وبڅښی اودمور څخه ډیر زیات پرمهربانه سی، (ودود) اودی هغه محبت کونکی دی که څه هم چې وروسته دتوبی څخه وی، اوکه څه هم وروسته دغټو غټو گناهونو څخه وی.

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) روایت ذکرسوی دی دابن عباس اوسعید بن جبیر اوثوری څخه چې دوی ویلی دی: وو داشعيب ﷺ په سترگو پوند. اودارنگه په حدیث کی نقل سوی دی مرفوعاً: ده ژړلی دی په محبت دالله ﷻ کی تردی چې سترگی یې ړندی سوی وی، نوورکی الله ﷻ ده ته نظرده، اوورته یې وویل چې ای شعيبه ته ژاړی ددی وجی چې ته داور څخه بیرېری؟ یاستا ډیرشوق کیرې جنت ته؟ نوده په جواب کی وویل بلکی زه ژاړم ستادمحبت دوجی نوکله چې زه تاوونیم نویامی څه پروا نسته چې په ماباندی څه کول کیرې، نووچی ورته وسوی: چې مبارکی دی وی تالره دلیدلو زماسره، نوددی وجی څخه می ستاپه خدمت کی موسی بن عمران ولگوی چې هغه زماکلیم دی یعنی زماسره یې خبری کړی دی. راوی ددی الواحدی دی چې نقل کوی دمحمد بن علی الکوفی څخه دی دعلی بن الحسن بن بندار څخه دی دعبداالله محمد بن اسحاق الرملی

څخه اودی دهشام بن عمار څخه اودی داسماعيل بن عباس څخه (۱) دی يحيی بن سعید څخه دی دشداد بن اوس څخه دی دنبی ﷺ څخه هم په دی طریقی سره اوپه دی کی ډیر غرابت دی، اودی ته خطیب البغدادي ضعیف ویلی دی. اودا قول ددوی: وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (سورة هود ۹۱) دی دوجی دکفر ددوی څخه چی انتها ته په کی رسیدلی وه اودوجی دعناد څخه چی ډیر سخت ضداو عنادیې وو، ورته به یې ویل چی ستا دخاندان خطر نه وای نوموړ به ته رجم کړی وای، اولکه څه رنگه چی ورته ویلی دی دوی: مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ (سورة هود ۹۱) دوی به ورته وویل چی موږ ستاپه ډیرو خبرو باندی نه پوهیږو، ولی چی موږ ددی طلب نه کوو اوزموږ ورته اراده نسته اونه موورته همت نسته. اوداپه شان دقول دکفارو دقریشو وو چی رسول الله ﷺ ته به یې فرمایل: وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكْثَةِ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ (سورة فصلت ۵) اوداقول ددوی: وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا (سورة هود ۹۱) یعنی پریښوول سوی او کمزوری (وَلَوْلَا رَهْطُكَ) یعنی قبيله ستا اوخاندان ستا: لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ، نوموړ به ته رجم کړی وای: قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ (سورة هود ۹۲) یعنی تاسی زما دقبیلی اوخاندان څخه بیرپړی اوزما رعایت کوی اودهغه الله دعذاب څخه نه بیرپړی؟ اوزما رعایت نه کوی ددی لحاظ څخه چی زه پیغمبر یم؟ نووگرځیدی قوم زماپه تاسی باندی گران اوعزتمند دالله ﷻ څخه: وَاتَّخَذْتُمُوهُ وِرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا (سورة هود ۹۲) یعنی هغه ذات خبردار دی اوپوه دی په هغه څه چی تاسی یې کوی اوراگیرونکی دی هغه لره، اوتاسی ته به سزا درکوی په هغه ورځ چی هغه ته به بیرته واپس کیږی. وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَي مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ (سورة هود ۹۳) داامر یوه سخته وعده ده اوتاکید دی دوی ته دعذاب اودوی ته تاکیددی ددی خبری چی په دی خپلو کړو باندی دی روان اوسی اوداخپله طریقه راوینسی، ژردی چی دوی ته به پته ولگیږی چی چالره دی کور دآخرت اوچالره دی هلاکت: مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ (سورة هود ۹۳) یعنی په دی ژوند ددنیاکی (وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ) یعنی په آخرت کی (وَمَنْ هُوَ

(۱). دا اسماعیل بن عیاش دی، ابوحاتم ویلی دی: وو اسماعیل بن عیاش دکلکو اومضبوطو حافظانو څخه په یادولو دحدیث کی نوکله چی غټ سو نوپه حفظ کی یې تغیرالی، دایې نقل کړی دی داوزاعی څخه اوده دالزهري څخه ده دسعید بن المسیب څخه ده دعمر بن الخطاب څخه. اودارنگه روایت کړی دی دیحیی بن سعید الانصاری څخه ده دانس بن مالک څخه. اوداهل شام څخه دی، ددی پیدائش په کال (۱۰۶) کی سوی دی، اووفات یې سوی دی په کال (۱۸۱) هجری کی.

كذب) او خوك درواغجن دى په مورې دواړو كى په باره دهغه څه كى چى خبردر كول سوى دى اوزيرى در كول سوى اوبيره در كول سويده: **وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ** داپه شان ددى قول دى: **وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ** (سورة الاعراف \ ۸۷) **قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ** (۸۸) **قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ** (سورة الاعراف \ ۸۸ ۸۹) دوى اراده وكړه دځانونو سره چى داڅه كسان چى په شعيب عليه السلام باندى يې ايمان راوړى دى دوى به بيرته خپل دين ته راواړو، نوشعيب عليه السلام ددوى سره په جگړه سو، اوورته يې وويل آيا چى مورې نه غواړو نوبياهم يعنى په زوره باندى، اودوى تاسى ته نه راځى په اختيار ددوى سره، مگر كه دوى راځى نوپه زور ستاسى باندى اودوجى دبيري ستاسى څخه، اودا ددى وجى څخه چى يوزره ته يووار ايمان وركښته سى نوبيا دهغه څخه نه راوځى اونه خوك بيا دهغه څخه راځى **قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا** (سورة الاعراف \ ۸۹) يعنى هغه زمورې دپاره كافي دى او هغه زمورې خلاصونكى دى او هغه ته زمورې ورتگ دى په هريوه كار كى، اوبيايې طلب دفتحي وكى په خپل قوم باندى، نو كامياب كړه الله جل جلاله دوى په هغه كافرانو باندى اودوى ته يې په تيزى سره هغه عذاب وركى دكم چى دوى مستحق وو: **رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ** يعنى ته ښه حاكم يې. نوده دعا وغوښتله **دَاللَّهُ خَلَّاهُ** څخه، او الله جل جلاله دښى دعاكله هم نه ردوى په باره دنصرت كى په قوم كافرانو باندى: **وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ** (سورة الاعراف \ ۹۰) اودارنگه الله جل جلاله فرمايلى دى: **فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ**، ذكر سوى دى په سورة الاعراف كى چى دوى هلاك سوى دى په ښوريدلو دمزكى سره يعنى محكه پر ښورول سوى وه، او زلزله پرواستل سوى وه چى سخته زلزله وه چى ددوى څخه يې ساگانى وايستلى اوتش بدنونه پاته سوه، اوددوى حيوان دمزكى لكه دكانو وچ كلك سونه په كى روح وو اونه په كى حركت.

اودارنگه الله جل جلاله په دوى باندى مختلف اقسام عذابونه راټول كړى وه، داددى وجى څخه چى كله دوى داكارونه شروع كړه اوپه انتها كى ورته ورسيده، نوالله جل جلاله په دوى باندى داسى زلزله راوسته چى ټول حركات يې ورجام كړه، اوداسى لوړه چيغه يې پرا وايسته

چې هغه ټولې چيغې يې په ختمې كړې او داسې سايه يې پر راو ليرېدل چې دهغه څخه يې د اور شغلي ورباندې را واورول سوي چې دوي ورته دغونډيو او درختو څخه راټول سوي وه. خو ليكن الله ﷻ په هرسوره كې چې څنگه دهغه ځای سره مناسب وي ذكر يې كړې دي ددوي قصې، لكه څنگه چې دوي وعده وركړې وه رسول دالله ﷻ شعيب عليه السلام ته دا ايستلو دده دكلي څخه اويا دده واپسې هغه دين ته كم چې ددي خلكو وو. نوالله ﷻ وفرمايل: فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (سورة الاعراف ١٠١) نودوي چې كمه وعده شعيب عليه السلام ته وركړې وه نوهغه پردوي باندې چپه سوه. اوهرڅه چې په سورة هود كې ذكر دي: نوهلته يې ويلي دي چې دوي هلاك سوي دي په چغې سره نوكله چې دوي سهار كې نودوي پراته وه تش بدنونه چې روح په كې نه وو، ولي چې دوي خپل نبې ته په استهزاء سره اوپه مسخرو داويلي وه: أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (سورة هود ٨٧) نومناسب داوو چې چيغه يې ذكر كړه ولي چې داپه شان دزجروو دهغه خبرې څخه چې دوي كوله خپل نبې شعيب عليه السلام ته، نوراله پردوي باندې داسې چيغه چې دوي يې چپه كړه او داسې زلزله چې دهرڅه څخه يې حركت ختم كې. اوهرڅه چې په سورة الشعراء كې دي نوپه دي كې يې داسې ذكر كړې دي چې پردوي باندې عذاب راغلي دي دسايبې، اودا وو جواب دهغه څخه چې دوي يې طلب كړې وو، اودانژدې والي وو هغه ته چې دوي ورته رغبت كوي، دوي ويلي وه: قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (١٨٥) وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَطْنُكَ لَمِنَ الْكَافِرِينَ (١٨٦) فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٨٧) قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (سورة الشعراء ١٨٥-١٨٨). الله ﷻ فرمايلي دي اوهغه اوريدونكي اوكتونكي ذات دي: فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ١٨٩) اوبعضو داگمان كړې دي لكه قتاده سو او داسې نورو: چې اصحاب الايكه جلا امت وو دمدين څخه، نودا قول ددوي ضعيف دي. اودوي دي خبرې ته مائل كړې دي دي دوو قولونو يودا: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (١٧٦) إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ (سورة الشعراء ١٧٦-١٧٧) اودلته يې ورته د: أَخُوهُمْ تَكِي نَهْ دِي ذِكْرِكِي وَرَوِي وَرْتِه نَهْ دِي ويلي. لكه څه رنگه چې يې بل ځای فرمايلي دي: وَالِي مَدِينِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا (سورة الاعراف ٨٥، هود ٨٤، العنكبوت ٣٧) اودوهم داچې: په يوځای كې يې ورته عذاب ديوم الظله ويلي دي، اوپه بل ځای كې يې الرجفه يعنې زلزله او الصيحه يعنې چيغه ويلي دي چې په دي سره عذاب وركول سوي دي. جواب داوونې: ورو يې ورته ځكه نه دي ويلي په دي آيت كې: كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ، ولي چې ددوي دا صفت وو چې دوي به عبادت

دایکه درختی کوی، نوددی و جی ورورولی ورسره مناسب نه وه. اوکله چی یې نسبت دقبیلی وکی نوبیایې ورورولی ذکرکړه ولی چی دقبیلی په صورت کی دایې ورور وو. اودافرق کول ډیر باریک دی اوعظیم فرق دی. اوهرڅه چی ددوی جگړه ده په دی خبری باندی چی یوم الظله یې ویلی ده، نوکه دا دلیل وی پردی خبری باندی چی دا جلا امت وو نوبیا خو ددی څخه داهم معلومیږی چی الرجفه اوالصیحه والاهم دوی جلا جلا قبیلی وی، اوداچاهم نه دی ویلی چی داهم دوه نور امتونه وه. اوهرڅه چی هغه حدیث دی چی حافظ ابن عساکر ذکرکړی دی په ترجمه اوتعریف دشعیب رضی الله عنه کی دطریقې دمحمد بن عثمان بن ابی شیبه څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه اودی دمعایوه بن هشام څخه دی دهشام بن سعید څخه دی دشقیق بن ابی هلال څخه دی دابی ربیع بن یوسف څخه دی دعبده الله بن عمر څخه مرفوعاً: یقیناً قوم مدین اواصحاب الایکه دواړه جلا امتونه دی چی دی دواړو ته الله ﷺ شعیب رضی الله عنه پیغمبر را استولی وو. نوپه دی حدیث کی غرابت دی، اوددی په ټولو سړیوکی کلام دی. اوداشبهه هم پکی سته چی دا کلام دعبده الله بن عبدعمر خپل وی، یادهغه څخه چی ورته رسیدلی وو په ورځ دیرموک کی هغه دوه اقوال دی دبنی اسرائیلو، اوالله ﷺ بنه پوهیږی. اویا دارنگه الله ﷺ ذکرکړی دی داصحاب الایکه والوو دپاره هغه صفت چی په ناپ اوتول کی کمی کول دی چی داصفت یې داهل مدین دپاره هم ذکرکړی وو، نوداخبره په دی باندی دلالت کوی چی دوی دواړه یوقوم دی اودواړه یوامت دی، خو په ډیر اقسامو دغذابونو باندی هلاک سوی دی. اود ذکرکړی دی په هرځای کی هغه غذابونه چی ده هغه ځای سره مناسب وی.

اوداقول دالله ﷺ: فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (سورة الشعراء ۱۸۹) ذکر سوی دی چی الله ﷺ ددوی څخه (۷) ورځی مسلسل هواء بنده کړی وه اوسخته گرمی یې پر راکنسته کړی وه، نودوی ته به نه درختی یوه فائده ورکوله اونه سایې، نودوی وتښتیده ددی خپل ځای څخه اوبل ځای ته ولاړه، نوپه دوی باندی وریځ راغله اودوی ټول دهغه لاندی راټول سوه ددی دپاره چی ددی وریځی څخه فائده واخلي اولږ ارام وکی. نوکله چی دوی ددی وریځی لاندی راټول سوه نوالله ﷺ دلورې څخه عذاب پر رانازل کی په شکل داور نوداور شغلی پر را واورول سوی اومحکه په زلزله سوه ورباندی، اودآسمان څخه ورباندی چیغی ووهل سوی، نوددوی څخه یې روحونه وایستل، اوتش بدنونه پاته سوه، فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۲) اونجات ورکی الله ﷺ شعیب رضی الله عنه ته اوهغو کسانوته چی ایمان یې راوړی وو، لکه څه رنگه چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعْبًا وَالَّذِينَ

آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۴) كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدِينٍ كَمَا بَعَدَتْ ثَمُودُ (سورة هود ۹۴ ۹۵) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لئنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ (۹۰) فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (۹۱) الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (سورة الاعراف ۹۰ ۹۲) اوییا دارنگه الله ﷻ دخپل نبی په باره کی خبرورکوی چی ده بیره ورکړه دوی ته اودوی یې منع کړه په رتلو سره اوزیری ورکولو سره اوپه بیره ورکولو سره، نوالله ﷻ فرمایلی دی: فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ (سورة الاعراف ۱ ۹۳) یعنی اعراف یې وکی ددوی خخه اومخ یې ورخخه وگرزوی وروسته دهلاکت ددوی اودایې ورته وویل: ای قومه زما یقیناً ماتاسی ته دالله راکړی رسالت اویپیغام راورسوی اتاسی ته می نصیحت وکی. یعنی ما اداکی هغه خه چی پرما باندی واجب وه دتبلیغ خخه اودکامل نصیحت خخه، اوماحرص وکی ستاسی په هدایت باندی په هرهغه طریقې سره چی زماپه وس کی وه، بیاهم تاسی ته زمانصیحت فائده درنه کړه، ولی چی الله ﷻ هغه سپری ته هدایت نه کوی چی خوک گمراهی خونبوی، اونه وو ددوی دپاره خوک مددگار اوزه په تاسی باندی نه خفه کیږم وروسته ددی خخه، ولی چی تاسی به زمانصیحت نه قبلوی، اتاسی به بیره نه کوله دورخی دقیامت خخه. نو ددی وجی خخه یې ورته ویلی دی (فَكَيْفَ آسَىٰ) یعنی خه رنگه خفگان وکم (عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ) یعنی نه قبلوی حق اونه دی خوا ته گوری نودالله ﷻ عذاب یې پرخان باندی واقع کی، اودارنگه ذکرکړی دی الحافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابن عباس خخه: چی شعيب ﷺ وروسته دیوسف ﷺ خخه وو. اودوهب بن منبه خخه دانقل دی چی شعيب ﷺ په مکه کی وفات سوی دی دهغه مومنانو سره چی دده سره یوخای وو، اوقبرونه ددوی په مغرب خوا دکعبی کی دی په منخ ددار الندوة اودار بنی سهم کی.

نسل دابراهيم ﷺ

قصه ددوی مخکی دنوح ﷺ سره یوخای ذکرسویده اوهغه خه چی په دوی باندی تیرسوی دی هغه هم مورې بیان کړه.

اوهغه موهم ذکرکړه کم حالات چی دده په زمانه کی دلوط ﷺ دواقعی تیر سوی وه نودا رنگه مودقصی دلوط ﷺ خخه وروسته قصه دمدين اواصحاب الايکه ذکرکړه نومورې هم دقرآن کریم په طرز باندی ذکرکړه. اوس مورې شروع کووپه بیان دنسل دابراهيم ﷺ تفصیلا ولی چی الله ﷻ دده په نسل کی نبوت اورسالت گرځولی دی، نوهرنبی چی دده خخه وروسته راغلی دی هغه دده په اولاد کی دی.

قصه داسماعيل عليه السلام

او وه دابراهيم عليه السلام دپاره ډير ځامن لکه څه رنگه چې مور ذکر کړې دی، لیکن په دی کی مشهور دغه دوه دی چې اسماعیل او اسحاق دی چې دوی دواړه لوی او افضل پیغمبران وو په دوی دواړو کی افضل اوبنه اسماعیل عليه السلام دی هغه چې ځان یې قربانی ته وړاندی کړی وو. اسماعیل زوی دابراهيم عليه السلام دی دهاجری قبطيې څخه. اوبعضو داویلی دی چې ذبیحه اسحاق عليه السلام دی، اودانقل دی داسرائیلیاتو څخه دهغه اسرائیلو څخه چې په تورات کی یې تبدیلی کړیده. ددوی دکتاب په نص کی دالیکل سوی دی چې اسماعیل عليه السلام پیدا سوی وو په هغه وخت کی چې دابراهيم عليه السلام عمر (۸۶) کاله وو او اسحاق عليه السلام پیدا سوی وو کله چې دابراهيم عليه السلام عمر (۱۰۰) څخه لوړ وو، نودلته داخبره بنکاره ده چې ځوان زوی دده اسماعیل عليه السلام وو نوهم دغه ذبیحه هم وه.

الله جل جلاله فرمایلی دی: فَبَشِّرْناهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (۱۰۱) فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (سورة الصافات (۱۰۱/۱۰۲) یعنی ده اطاعت دخپل پلاروکی په هغه څه کی چې ورته امر سوی وو اوداوعده یې وکړه چې صبر به کوی نوپوره والی یې وکی په دی خپلی خبری باندي او صبر یې وکی. اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّه كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يُأْمَرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (سورة مريم ۵۴/۵۵). اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَادْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ (۴۵) إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذَكَرَى الدَّارِ (۴۶) وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ (۴۷) وَادْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ (سورة ص ۴۵/۴۸).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ (۸۵) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ (سورة الانبياء ۸۵/۸۶).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۲۳/۱۲۴).

اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة البقره ۱۳۲/۱۳۳).

ساودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمْ اللَّهُ (سورة البقره ۱۴۰/۱۴۱).

بيان كړه الله ﷺ دده ښه صفتونه اودى يې پيغمبر وگرزوى، اوبيان يې كړه دده پاكي دهغه څخه كم چي ورته دى كافرانو منسوب كړي وو، اوامريې كړي دى مومنانو ته چي په هغه څه چي په ده باندې نازل سوي دى په هغه باندې ايمان راوړي. او علماء النسب دا خبره ذكر كړيده چي دا اولنى شخص وو چي داس سپرلى يې كړيده، او آس مخكى دده د سپرلى څخه وحشى وو نوده په كى انست پيداكي، اودارنگه سعيد بن يحيى الاموى ويلي دى په مغازيه كى په نقل كولو سره د يوشيوخ څخه چي د قريشو څخه وو ده نقل كړي دى د عبد الملك بن عبدالعزيز څخه دى د عبدالله بن عمر څخه، چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى: تاسي واخلي سپرلى او هغه عادت كړي ولي چي داستاسي د پلار اسماعيل ﷺ ميراث دى. او وه داعرب مخكى وحشيان نوده ورلره دعوت وركي په خپل دعوت سره نودوى ورلره جواب وركي. اودى اولنى سړى دى چي په فصيححه عربى كى يې خبرى كړي دى، او وه په مكه كى چي جرهم او عماليقه او اهل يمن والا وه دا هغه امتونه وه چي د ابراهيم ﷺ څخه مخكى وه. اموى ويلي دى په نقل كولو سره د على بن المغيره څخه دى نقل كوي دا ابو عبیده څخه دى د مالك څخه دى د محمد بن الحسين څخه دى دخپل پلار څخه دى دنبي ﷺ څخه چي فرمايلى يې دى: اول هغه سړى چي په عربى باندې يې شروع كړيده هغه اسماعيل ﷺ دى، اودى د (۱۴) كالو وو (۱) اودامور مخكى ذكر كړه چي ده واده كړى وو كله چي دى ځوان سو د عماليقه وو څخه، اوبيا ورته پلار امر كړى وو چي ددى څخه جلاسي. اموى ويلي دى: داعماره بنت سعد بن اسامه بن اكيل العماليقى وه. اوبيا دهغه څخه وروسته يې د بلي ښځى سره واده وكى نوپلار ورته امر وكى چي پردى باندې دى خيال وكى اودادى نه پريږدى، اودا السیده بنت مضا بن عمر الجهمي وه، اوويل سوي دى چي دا دريمه ښځه دده وه. اوددى څخه يې (۱۲) بچي پيدا سوه اوداتول هلکان وه اوپه دوى باندې نومونه ايښى وه محمد بن اسحاق او هغوى دا دى: نابت، قيذر، ازيل، ميشى، مسمع، ماش، دوصا، اورر، بطور، نبش، طيما، قيذما.

اوهمدارنگه ذكر كړى دى اهل كتابو په خپل كتاب كى چي دا دولس عظيم سريان وه. او وو اسماعيل ﷺ پيغمبر ددغو خلگو كم چي دده خواته اوسيدله او هغه چي پر شا وخوا وه، د قبيلې د جرهم او عماليقه او اهل يمن والاو دپاره. او كله چي ده ته مرگ رالى نوده وصيت وكى خپل ورورته چي اسحاق ﷺ دى اودخپل ورور وريه يې وركړه چي (نسمه) نوم يې وه، نوددى څخه يې د (الروم) په نامه زوى پيدا سو. اوپه بل قول سره دده د (يونان) په نامه

(۱). الديلمى: مسند الفردوس (۹۵/۱) دابن عباس څخه، او الشيرازى په القاب كى د على څخه همدارنگه المتقى الهندي ويلي دى په كنز العمال كى (۳۲۳۰۹۱۱) اودارنگه المناوى په فيض القدير كى ويلي دى (۹۲/۳).

زوی سوی وو اوچاویلی دی چی په اولاد د (العیص) کی الاسبان هم سته، په دی باندی توقف کړی دی ابن جریر.

اودفن سو په الحجر مقام کی دخپل مور څنگ ته، اودده عمر (۱۳۷) کاله وو. اوروایت ذکر کړی دی عمر بن عبدالعزیز چی ده ویلی دی: شکایت وکی اسماعیل عليه السلام خپل رب ته دگرمی دمکی څخه، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړی چی زه به تاته یوه کړکی دجنت خلاصه کم په هغه ځای کی چی ته دفن کیرې دهغه هوا به په تاباندی لگیرې ترورځی دقیامت پوری. اوعرب دحجاز دټولو نسبت دده دوو ځامنو ته کیرې چی (نابت، اوقیذر) دی.

اسحاق عليه السلام

دده پیدائش سوی وو په دی حال کی چی دده دپلار عمر (۱۰۰) کاله وو، وروسته دورور خپل اسماعیل عليه السلام څخه او وو عمر دساره چی کله ورته دازیری ورکول سو (۹۰) کاله الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَبَشِّرْنَا هُ يَاسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ (۱۱۲) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ** (سورة الصافات ۱۱۲-۱۱۳) اودکر کړی دی الله جل جلاله په مختلفو آیتونو کی دده صفتونه.

اومخکی مور ذکر کړی دی په حدیث دابی هریره رضي الله عنه کی چی دی نقل کوی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چی فرمایلی یې دی: کریم زوی دکریم اوبیازوی دکریم یوسف بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. اودکر کړی دی اهل کتابو داخبره چی اسحاق عليه السلام کله واده وکی (درفقا) سره چی لور دبتوایل ده په ژوندون دپلار کی نودده عمر (۴۰) کاله وو. اوداوجه وه نوده ورته دالله جل جلاله څخه دعاوکره نودی حمل واخستی، نووسو ددی دوه زامن جوړه چی دیوه نوم (عیصو) وو اودبل نوم (العیص) وو اودی داهل الروم پلار دی اودوهم (یعقوب) دی هغه چی ورته دبنی اسرائیل نسبت کیرې.

اوویل سوی دی چی اسحاق ته دیعقوب څخه عیصو ډیرگران وو، اومور ددی ته یعقوب ډیرگران وو، ولی چی مور اکثره کشر اولاد خونوی اوورته گران وی اودی وړوکی اولاد ددی وو. نوکله چی داسحاق عليه السلام ضعیفه سو نووډی اوخوراکی ته یې زړه وسو نوالعیص ته یې وویل چی بنکار وکی اوڅه راوړی چی دی ورته بیادعا وکی اودبرکت دعاورته هم وکی. اودا العیص بنکاری وو، نودی ووتی، نوبیاامروکی رفقا یعقوب ته چی دوه گیلگی دی حلال کړی بغیر دخپلو مالونو څخه، اوددی څخه دی داسی خوراکه جوړه کړی لکه څنگه چی پلار ددوی یې غواړی، اوداورته راوړی مخکی دراتگ دورور څخه ددی دپاره چی ده ته دعاوکی، نومور یې ورته کپړی دالعیص واچولی. نوکله چی ده داخوراکه پلارته پخه کړه، نوپلار ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته څوک یې نوده ورته وویل چی ستازوی، نوبیا

ورته پلار وويل هرڅه چې اواز دی نو اواز ديعقوب دی او کپړی دالعیص دی. هرکله چې یې ډوډی وخورله اوفارغه سو نودعا یې ورته وکړه چې الله ﷻ دی ستا دا اولاد رزق هم ډیرکی اوستا اولاددی هم ډیرکی. نوکله چې دی راووتی دخپل پلار لخوا څخه نورالی دده ورور چې العیص دی دخپل پلار خواته اوهغه څه چې پلار یې غوښتی وو هغه یې هم راوړه، نو ور نژدی یې کړه، نودی پلار ورته وويل چې داڅه دی ای څویه زما؟ نوده ورته وويل چې دا هغه څه دی چې ستاورته زړه سوی وو، نوورته یې وويل چې ایاتا ماته یوساعت مخکی دا راوړی نه وه چې ماوڅوړل اودعامی درته هم وکړه؟ نوده وويل؟ نه زما دی په الله ﷻ باندی قسم وی، نوده ته پته ولگیده چې هغه دده ورور وو اوپر ده باندی مخکی سوی دی، نوده په نفس کی هغه ته خړه راغله اوده داهم ذکرکړی دی. چې ده خپل ورورته وعده ورکړه چې کله ددوی مور اوپلار مړه سی نودی به بیاوژنی، اوده سوال وکی دخپل پلار څخه نوپلار ورلره نوری دعاگانی وکړی. نوکله چې مور ددوی واوریده هغه څه چې دی العیص یعقوب ته وويل اووعده یې ورسره وکړه دقتل نویعقوب ته مور امر وکی چې دخپل ورور لابان خوا ته دی ولاړسی چې په حران کی دی، اوترڅه وخته پوری دی دهغه سره اوسپړی ترڅو پوری چې دده دورور غصه ختمه سی اودا امر یې ورته هم وکی چې دهغه دلونو یوی سره واده وکی، اودا خبره دی خپل خاوند اسحاق ﷺ ته وکړه اودایې ورته وويل چې ده ته امر وکی په دی خبری باندی اووصیت ورته وکی اودعاورته وکی، نوده دغه رکم کار وکی. نو ووتی اوجلا سو یعقوب ﷺ ددوی څخه، نوپرده باندی ماښام سو په داسی یوځای کی چې هلته یې خوب وکی، اویوه ډبره یې راواخیسته اوسرته یې کښیښووله اوبیده سو نوپه خوب کی یې ولیده یوه زینه (پایه) چې دمزکی څخه دآسمان خوا ته ختلی وه چې په هغه باندی ملایکی آسمان ته ختلی اوکښته کیدلی، اولله ﷻ ده ته خطاب کوی چې: زه به په تاسی کی برکت اچوم اوستا نسل به زیاتوم، نوکله چې دی دخوب څخه راولاړیدی نوډیر خوشحاله سو، اودانذریې وکی چې که په خیر سره خپل خاندان ته راسی نوپه دغه ځای کی به عبادت گاه جوړوم، اوهرڅه چې الله ﷻ راکوی په هغه کی به عشر صدقه کوم، اوبیا یې دغه ډبری ته تکیه ولگوله اوپه دی ډبری باندی یې غوړی ولگول ددی دپاره چې پته ورته ولگیږی ددی ځای اوددی ځای نوم یې (بیت ایل) کښیښووی یعنی بیت الله ﷻ کور اودا ځای دبیت المقدس دی چې نن ورځ مشهوره دی په هغه نوم سره دا اول یعقوب ﷺ جوړکړی دی، دابحث به وروسته ذکرکړی. ویل سوی دی چې کله یعقوب ﷺ دخپل ورور خواته دحران علاقی ته رالی نوده دوی لونی وی چې دمشری نوم (لیا) وه اودکشری نوم (راحیل) وه اوداکشره ډیره ښائسته اوبڼه هم وه، نوددی خبره یې ورسره ومنله په دی

شرط باندی چی (۷) کاله به دده مالونه خړوی اوساتی. نوکله چی دده پرما ما لابان باندی تیره سوه نوډوډی یې وکړه اوخلگو ته یې دعوت ورکی، اوده ته یې واده کړه خپله مشره لور (لیا) اودا دسترگو څخه کمزوری وه اودشکل څخه هم بدرنگه وه. نوکله چی سهار سو نوده خپل ماما ته وویل چی تاخو زما سره غداری وکړه اودوکه دی راسره وکړه؟ ولی چی ما ستاسره وعده ددی کشری کړی وه چی راحیل ده. نوده ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ وږه ورکو اومشره په کور ناسته وی، نوکه ستا دابله خوښه وی نو (۷) کالو نورکار وکه نودابله به بیا درکړم. نوده (۷) کاله نورکار وکی اودابله یې هم په نکاح کړه، اودا ددوی په هغه ملت کی جائز وه بیا وروسته په تورات کی دامنسوخ سو. اودا یواځی دلیل کافی دی په نسخ ددی باندی، ولی چی دیعقوب عليه السلام په زمانه کی خودا جائز وو اوداکار دیعقوب عليه السلام دلیل دی ددی په جواز باندی. اوپه هبه کی ورکړه لابان هری یوې لورته یوه یوه مینځه نو (لیا) ته یې یوه مینځه ورکړه چی نوم یې (زلفی) وه اوراحیل ته یې (بلهی) ورکړه نولیا الله ﷻ کمزوری کړه ددی وجی چی ددی اولاد سوی وو، نواول هغه چی دیعقوب عليه السلام اولاد سوی وو هغه (روبیل) وو دی دلیا څخه پیدا سوی وو اوبیا دده څخه وروسته شمعون، اوبیا یهوذا، نوپه دی وخت کی غیرت ورلی راحیل ته اودده اولاد نه کیدی، نودی په هبه کی ورکړه یعقوب عليه السلام ته خپله مینځه نویعقوب عليه السلام ورسره جماع وکړه، نوددی څخه یې یوزوی پیداسو چی نوم یې (دان) وو اوبیایې بل زوی پیداسو چی نوم یې (نیفتالی) وو، نوپه هغه وخت کی لیا هم خپله مینځه یعقوب عليه السلام ته هبه کړه نوددی هم دیعقوب عليه السلام څخه دوه ځامن پیداسوه چی دیونوم (جاد) وو اودبل (اشیر) وو نوبیا لیا حمل واخستی اویوزوی یې پیداسو چی نوم یې (ایساخر) وو اوبیایې حمل واخستی او شپږم زوی یې پیداسو چی دهغه نوم (زابلون) وو اوبیایې په اوم وار باندی لور پیدا سوه چی نوم یې (دینار) وه نوددی دیعقوب عليه السلام څخه (۷) اولاده پیداسوه. بیا دعا وکړه راحیل الله ﷻ ته اوسوال یې ورڅخه وکی چی دی ته اولاد ورکی، نودې ته الله ﷻ یوزوی ورکی چی عظیم الشان هستی وه اوپه حسن کی هم کامل حسن والا وو چی نوم یې (یوسف) وو. داټول په دی حال کی پیداسوه چی دوی په حران کی وه، اوده خپل ماما ته څاروی خړوله اوشپږ کاله ورته نورپاته وه، نوددی شل کاله پوره سوه دهغوی سره په حران کی، بیاده طلب وکی دخپل ماما څخه دتلو خپل کور اواهل ته، نوتره ورته وویل چی ستادوجی زماپه مالونو کی ډیر برکت اچول سوی دی نوته وغواړه زما څخه څه چی غواړی. نوده ورته وویل په دی کال کی چی ستا دمال کم حمل وی نوهغه به ماته راکړی نوکله چی نژدی سو یعقوب عليه السلام د(ساعیر) مزکی ته نوملاقات وکی دده سره ملائکو اوزیری یې ورلره ورکی په بیرته

راتلو باندی اوڅه کسان ولیزل یعقوب عليه السلام خپل ورورته چی هغه نرم سی او تواضع په کی راسی. نو دا خلگ راله او یعقوب عليه السلام ته یې وویل چی العیص تاته (۴۰۰) کسان تیار کړی دی ستا د جنگ دپاره چی تاقتل کړی. نو یعقوب عليه السلام وپیریډی دهغه خبری څخه، نوده دعا وغوښتله اللهم څخه او عاجزی یې ورته وکړه او تضرع یې ورته وکړه، اورامخ ته یې کړه هغه وعده چی یې ورسره کړی وه او هغه عهد چی یې ورسره کړی وو. اودا سوال یې وکی چی دخپل ورور دشر څخه یې وساتی، اوده برابره کړه دخپل ورور دپاره غټه هدیه او تحفه چی (۲۰۰) پسونه وه اوداسی نور ډیر حیوانان وه دبزو څخه او غوا یو څخه او اوبنانو څخه اوسرلیو څخه او خرونه وغیره وغیره، او امر یې وکی هریوه غلام ته چی داهر قسم جلا جلا ورورپی نوکله چی اول قسم دیوه غلام سره ورورسیدی نوالعیص ورڅخه پوښتنه وکړه چی دا دچادی اوته څوک یې، نودی غلام ورته وویل چی داستا دورور یعقوب عليه السلام دی اوتاته یې هدیه کړی ده اوددی څخه وروسته دوه نور هم دی چی هغه یې هم تاته هدیه کړی دی. او یعقوب عليه السلام دخپلی ښځی سره وروسته پاته سو اودوی ورځی وروسته ورلی چی ده شپي به یې منزل کوی اودورځی به یې دمه کول. بهر حال کله چی یعقوب عليه السلام ولیدی خپل ورور العیص نو (۷) واره یې ورته سجده وکړه اودده ورور سره (۴۰۰) کسان وه، اودا سجده ددوی په خیر راغلی وه په هغه زمانه کی اودا ددوی دپاره جائزو وو، لکه څنگه چی سجده کړی وه ملائکو آدم عليه السلام ته، اولکه څنگه چی سجده کړی وه دیوسف مور اوپلار یې یوسف عليه السلام ته. نوکله چی العیص دی ولیدی نو ځان ته یې راټینگ کی اوپر تندی یې ښکل کی او په ژراسو، اولور کی العیص سر نو ویې لیده ښځی او ماشومان. نو ورته یې وویل چی دا دکم ځای څخه سوه ستا دپاره؟ نو ورته یې وویل چی دا هغه څه دی چی الله جل جلاله ستا ورورته هبه کړی دی. نو نژدی سوی دادوی مینځی دی العیص ته او سجده یې ورته وکړه. اودارنگه بیا لیا ورته نژدی سوه سره دپچو خپلو اوسجدی یې وکړی اوبیا ورته راحیل دخپلو بچو سره نژدی سوه اوسجدی یې ورته وکړی. او عرض یې ورته وکی چی دده هدیی قبولی کی نو هغه قبولی کړی، اورالی العیص او ددوی مخ ته راروان وو اودوی ورپسی شاته راروان سوه اوددوی سره هغه څاروی اوهر څه وه چی دوی قصد کونکی وه (ساعیر) غره لره نوکله چی ددوی تیریده په ساحور باندی نوهلته یې هغه ته کور جوړکی، اوبیاتیر سو په اورشلیم باندی چی کلی دشخیم وو نوهلته کښته سو، اووایې خیسته هلته یو کښت دشخیم بن جمور څخه په سلو اوبنانو باندی، نوهلته یې خیمی ولیگولی اوبیایې هلته یو مذب یعنی ځای دحلالیدو جوړکی نو (ایل) نوم یې ورته کښینسوی چی دارب دی داسرائیل او امر ورته وکی الله جل جلاله په جوړولو ددی باندی، او هغه بیت المقدس دی نن ورځ،

هغه چې بنا ورلره سليمان عليه السلام نوي كړه. اودا هغه خاي ددېري وو چې يعقوب عليه السلام ايښي وو دپاره دمعلومولو دهغه خاي، لكه څه رنگه چې دامور مخكي ذكر كړه. اوبيا راحيل بل حمل واخستې نودهغه څخه (بنيامين) پيداسو نودده دپيدائش دوجي دي ته دپرتكليف ورسيدې تردې چې دامره سوه نوي يعقوب عليه السلام دا پته كړه په (افراث) كي اوهغه بيت اللحم دي نن ورځ، اوددې په قبر باندې يعقوب عليه السلام يو كاني ايښي وو چې هغه ترن ورځ پوري سته، نو وو اولاد ديعقوب عليه السلام دوولس نارينه (روبييل، شمعون، لاوي، يهوذا، ايساخر، زابلون، يوسف، بنيامين، دان، نفتالي، جاد، اشير) اورالي يعقوب خپل پلار اسحاق عليه السلام ته نودهغه سره يوځاي اوسيدې په حبرون كي چې هغه محكه دكنعان ده په كم خاي كي چې به ابراهيم عليه السلام اوسيدې، بيا ناچوري سو اسحاق عليه السلام اووفات سو په عمر د(۱۸۰) كالو كي اوپتې كي دي خپلو ځامنو، العيص اوي يعقوب دخپل پلار سره يوځاي په مغارات كي هغه چې اخستې وو لكه څه رنگه چې دامور مخكي ذكر كړې دي.

ذكر دهغه څه چې واقع سوي دي په ژوندون داسرائيل عليه السلام كي دعجيبو كارونو څخه

يودهغه څخه: قصه ديوسف بن راحيل عليه السلام ده. يقينا نازل كړې دي الله جل جلاله دده په شان كي دپير آيتونه په قرآن كريم كي، ددي دپاره چې سوچ اوفكر وسي په دي كي اودده دقصي څخه نصيحت واخستل سي. اعوذ بالله من الشيطان الرجيم، بسم الله الرحمن الرحيم، الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۱) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱).

الله جل جلاله په دي خاي كي اول دخپل كتاب چې په نبي عليه السلام باندې يې نازل كړيدې دي دهغه مدح كوي اوتعظيم يې بيانوي چې داسي كتاب مو ورباندې په عربي ژبه كي نازل كړې دي اوهر عاقل اوهونبيار سړي په پوهيږي.

اودا اشرف كتاب دي هغه چې دآسمان څخه نازل سوي دي، اودايې نازل كړې دي په لاس داشرف الملائك جبريل عليه السلام باندې چې په ملائكو كي يې لوړ مقام دي. نوددي څخه يې وروسته داوويل چې: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (سورة يوسف ۳۱) يعنى په هغه كتاب كي كم چې تاته مور نازل كړې دي.

اولكه څنگه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۵۲) صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ (سورة الشورى ۵۲-۵۳). اودارنگه الله جل جلاله فرمايلي دي: كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ

لَدُنَّا ذِكْرًا (۹۹) مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وِزْرًا (۱۰۰) خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِمْلًا (سورة طه ۱۹۹-۱۰۱) یعنی هغه څوک چې اعراض کوي ددی قرآن څخه او تابعداری کوي دنورو شیانو نوهغه ته به هم داوعدده رسیږي. لکه څه رنگه چې ویل سوی دی په حدیث کی چې ذکر سوی دی په ترمذی کی د عمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه مرفوعاً او موقوفاً: چاچی طلب دهدایت وکی په بل چاباندی ماسوا دالله ﷻ څخه نوهغه په گمراهی باندی دی. (۱) اودارنگه ویلی دی امام احمد په نقل کولو سره دسریج بن النعمان څخه دی دهشیم څخه دی دمجالد څخه دی دالشعبی څخه دی دجابر څخه: چې عمر بن الخطاب رالی رسول الله ﷺ ته چې ده ته څه خبری دیهودیانو رسیدلی وی، نوده داوویلی دنبی ﷺ خواته نونبی ﷺ ته درد ورلی اووی فرمایل چې: تاسی یقین کوی په دی باندی؟ زمادی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما روح دهغه په قبضه کی دی، چې تاسی دهغوی څخه پوښتنه مه کوی دیوشی که هغوی تاسی ته حق وایی نوتاسی ورلره تکذیب کوی اوچی درته باطل وایی نو دهغه تصدیق کوی، اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما روح دهغه په قبضه کی دی که چیری موسی ﷺ اوس ژوندی وای نوهغه به هم زماپه دین باندی وای (۲) اسناد ددی صحیح دی، او ددی روایت احمد کړیدی په بلی وجهی سره هم د عمر رضی الله عنه څخه په هغه کی یې دا هم ویلی دی چې: اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چې زما ژوند دهغه په لاس کی دی که موسی ﷺ په دې وخت کی راسی اوتاسی دهغه تابعداری وکی نوهم به تاسی گمراه یاست، تاسی زما حصه یاست دامت څخه اوزه ستاسی دحصی نبی یم. (۳)

اودارنگه ددی حدیث طریقې په اول دسورة یوسف کی ذکر سوی دی. اوپه بعضو کی دی: چې رسول الله ﷺ خطاب وکی خلگو ته نوپه خپلی خطبی کی یې وفرمایل: ای خلگو: ماته جوامع الکلم را کول سوی دی یعنی لنډی خبری چې اوږد مطلب یې وی، اوماته خبره مختصره کول کیږی په اختصار سره، اوماتاسی ته داقرآن سپین او پاک راوړی دی نوتاسی په دی کی بدلون ونه کړی اودوکه دی نه کړی تاسی دوکه کونکی. نوبیایې امر وکی په هغه صحیفی باندی نوهغه یې خرابه کړه او ختمه یې کړه.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ (۴) قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۵) وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

(۱). الترمذی: کتاب فضائل القرآن، باب ماجاء فی فضل القرآن (۲۹۰۶۱۵) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف سنن الترمذی کی (۵۵۴).

(۲). احمد (۱۰۱۳).

(۳). ابویعلی او ابن المنذر او ابن ابی حاتم او العقیلی په الضعفاء کی، اوسعید بن منصور په السنن ونصر المقدسی کی. هم دارنگه المتقی الهندی په کنز العمال کی (۱۲۲۵۱۱).

وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (سورة يوسف ۲۱۴) او مخکې مور د ذکر کي چي د يعقوب عليه السلام د پاره دولس ځامن وه او د بني اسرائيلو نسبت هم دوي ته کيږي او په دوي کي اشرف او اجل يوسف عليه السلام وو. او اکثره علماوو دا خبره کړيده چي دده څخه ماسواپه کي پيغمبر بل نه وو. او هغه نورو وروڼوته يې وحی هم نه ده سوی او هغه چي څه ښکاره دی ددوي د قول او فعل څخه په دی قصي کي نوهغه هم پردی باندی دلالت کوي لکه دا کم چي علماوو ویلي دی. او هغه چا چي ددوي په نبوت باندی يې دليل پيش کړي دی هغه دليل دا آيت دی: قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة آل عمران ۸۴) نودوي دا گمان کړي دی چي دوي الاسباط دی. نو دا دليل ددوي قوی نه دی، ولی چي په الاسباط سره قبیلې د بني اسرائيلو مراد دی او هغه انبياء چي په دوي کي وه او وحی پرنازلیدله هغه مراد دی. او الله جل جلاله ته ددی خبری علم سته. او هغه چي تائید کوي په نبوت ددوي باندی په مینځ دده دورونو کي نوهغه دی چي دده څخه ماسوا په وروڼو دده کي هيڅ آيت او قول نه دی ذکر سوی اودا قول هم دلالت پرکوي چي کم قول نقل کړي دی احمد د عبد الصمد څخه اودی د عبد الرحمن څخه اودی د عبد الله بن دينار څخه دی دخپل پلار څخه نقل کوي اودی د ابن عمر څخه نقل کوي اودی د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه چي فرمایلي دی: کریم زوی د کریم اوبیا زوی د کریم اوبیا زوی د کریم يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دی. کریم په معنی دمهربان او عزتمند سره دی. یواځی والی کړي دی امام بخاری په دی باندی، نوددی روایت نقل کړي دی د عبد الله بن محمد څخه اوده د عبد الصمد بن عبد الروارث څخه هم په دی الفاظو سره. اوددی ټول وجوهات او طرف په قصه د ابراهيم عليه السلام کي ذکر سوی دی.

ویلي دی مفسرینو اوداسی نورو: ولیدی يوسف عليه السلام خوب مخکي د بالغ کیدو څخه چي یوولس ستوری يې ولیده، اودا اشاره وه هغونورو وروڼوته، اولمراوسپوږمی اودا اشاره وه مور او پلار ته چي دوي ټول ورته سجده کړي وه، کله چي دی ولاړیدی نو دا قصه يې پلار ته ذکر کړه، نو پلار ته يې پته ولگیده چي دی به خپل منزل چي لوړ منزل دی هغه ته به رسيږي په دنیا کي هم او په آخرت کي هم، په داسی شان سره چي په دی کي به ورته پلار او مور او ورته ټول سجده کوي، نوددی زوی ته يې امر وکړ چي دا خبره دی پته وساتي د ځان سره اودا قصه دی خپلو وروڼوته نه کوي ددی وجی څخه چي ورسره حسد ونه کړي او څه مکر او چل دده دختمولو دپاره جوړنه کړي. اودا دلالت کوي په هغه څه باندی چي مور مخکي ذکر کړي دی. اوددی وجی څخه په بعضو اثارو کي دا ذکر سوی دی: چي تاسی خپل حاجتونه په پته

پوره کوی او هغه پت ساتی، ولی چی دهر نعمت پسی حسد گروي (۱) اوداهل کتابو څخه دانقل دی چی ده داقصه خپلو ورونو ته وکړه اوپلار ته یې هم وکړه اودا خبره ددوی غلطه ده، وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ يَعْنِي څه رنگه چی یې تاته دا خوب بنوولی دی، نوکه ته داپت وساتی (يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ) نوتابه خاص کړی په مهربانی باندی اوپه رحمت باندی، وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ، اوتاته دخوبونو رايستلو تعبیر ونبیو اوداسی نور علم به درته ونبی چی نورو ته به نه وی ازده (وَيَتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ) یعنی په وحی کولو سره تاته (وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ) یعنی ستاپه سبب باندی، او حاصل به کړی ستاپه وجه باندی دنیوی اواخروی دواړه خبرونه کَمَا أْتَمَّهَا عَلَىٰ أَبِيكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ يَعْنِي څه رنگه چی یې دانعمت پوره کړی دی ستا پلرونو ته ورکول سوی دی چی یعقوب اواسحاق اوابراهيم عليهم السلام دی: إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ اولکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (سورة الانعام ۱۲۴) نو ددی وجی څخه رسول الله ﷺ فرمایلی دی کله چی ورڅخه پوښتنه وسوه چی کم سړی ډیر عزتمند دی؟ نووې فرمایلی چی: یوسف نبی دالله چی دی زوی دانبیواو دی. اودارنگه روایت ذکر کړی دی ابن جریر اوابن ابی حاتم په تفسیرونو خپل کی، اوابویعلی اوالبزار په مسندونو خپل کی حدیث دالحکم بن ظهیر څخه. اوده ته ضعیف ویلی دی ائمه وو. دی نقل کوی دالسدي څخه اودی دعبدالرحمن بن باسط څخه اودی دجابر څخه دی وایی چی رالی رسول الله ﷺ ته یویهودی چی نوم یې بستانه الیهودی وو، نووې ویل چی: ای محمد ماخبرکه دهغه ستورو څخه چی یوسف عليه السلام لیدلی وو چی سجدی یې کړی وه ده ته؟ نوپته خوله سو نبی ﷺ اوڅه جواب یې ورنه کی، نوراکنسته کړل جبریل عليه السلام نومونه ددی ستورو نونبی ﷺ په ده پسی یوسړی ولیږی اوورته یې وفرمایلی چی آیاته ایمان راوړی که زه تاته دا ونبایم؟ نودی یهودی ورته وویل چی هو. نوورته یې وویل چی هغه (جریان، الطارق، الذیال، ذو الکفل، قابس، وثاب، عمودان، الفلیق، المصبح، الضروح، ذوالفرع، الضیاء، النور،) دی، نویهودی وویل، یقیناً دادهغو نومونه دی. اوپه نزد دابو یعلی باندی: کله چی ده قصه وکړه خپل پلار ته نوهغه وویل چی داگړوډ کاردی الله ﷻ به داراتولوی، اولمر دده پلار دی اوسپورمی دده مورده. (۲) لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْسَّانِلِينَ (۷) إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِنََّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (۸) اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ

(۱). دا حدیث طبرانی ذکر کړیدی.

(۲). الحاکم فی المستدرک (۹۶/۱۴) اوویلی یې دی چی دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندی. اودارنگه البیهقی په دلائل النبوة کی، جامع ابواب اسئلة اليهود وغيرهم، باب مطالب اسماء النجوم التي سجدت ليوסף ۲۷۷۱۲ اودارنگه السیوطی ویلی دی په الدر المنثور کی ۴۹۸۱۴.

لَكُمْ وَجْهٌ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (۹) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (سورة يوسف ۱۰۱۷) بیانوی الله ﷻ هغه څه چی په دی قصی کی دی د حکمتونو څخه، اوهغه دلالتونه اونصیحتونه اواقعی، اوبیایي ذکر کړی دی حسد او کینه دده دورونو دیوسف ﷺ سره په دی خبری باندی چی پلار دهغه سره مینه اومحبت ډیرکوی اودده سکه ورور چی بنیامین دی ددوی سره به یی په نسبت دهغه نورو ډیره مینه کوله، اودانور ورنوه یوه ډله وه نودوی وویل چی مور ډیر حقدار یو په مینه کولو سره ددی دواړو څخه، إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ یعنی په مخکی کولو ددوی دمحبت په مور باندی. بیادوی مشوره وکړه په خپل مینخ کی په قتلولو دیوسف باندی اویالیری کولو دده داسی مزکی ته چی بیرته رانه سی، ددی دپاره چی دپلار مخ یی دوی ته راواړی او ددوی سره محبت شروع کی، اودوی توبه وکاری ددی څخه وروسته. کله چی دوی په دی کار باندی موافق سو (قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ) نوددوی څخه یوه وویل، مجاهد وایی چی داشمعون وو، اوالسدی ویلی دی چی دایهودا وو، اوقتاده اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دامشر ددوی روبیل وو: لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ، تاسی دی مه وژنی بلکی په شاه کی یی واچوی نوبعضی مسافرین به یی دځان سره بوزی (إِنْ كُنْتُمْ فَعٰلِیْنَ) که چیری تاسی داکار ضرور کوی. نوددوی په دی خبره باندی فیصله وکړه، نوددی څخه وروسته: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (۱۱) أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۱۲) قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ (سورة يوسف ۱۴۱۱) اودخپل پلار څخه یی غوښتنه وکړه چی دی ددوی سره ولاړسی چی لوبی وکی اووگرځی چکرونه ووهی.

اوالله ﷻ ته علم وو چی دوی په زړه کی ورته څه ساتلی وو. نوپلار ورته جواب ورکی چی: ای زما بچو په ماباندی گرانه وی دده څخه ماسوا ساعت تیرول که څه هم نیمه ورځ هم وی، اوسره ددی زه پر بیریریم چی تاسی به په خپلو لوبو کی مشغول یاست اودی به درنه شرمین و خوری، اوداماشوم دی دځان څخه مدافعت نه سی کولی. قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ، یعنی که شرمین راسی اودی و خوری زموږ دمینخ څخه نوبیا خو به موږ تاوانیان یواو عاجزان به یو اوهالکان به یو. اوپه نزد داهل کتابو باندی، دی یی ورسره ولیږی اوپه خپله ورپسی سو ترڅه حده پوری اوبیا رالی اودا خبره هم ددوی غلطه ده.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَةِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۵) وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (۱۶) قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ

الذَّئِبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (۱۷) وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ (سورة يوسف ۱۸۱۵) نودی ترهغه په پلار پوری منبتي وو تردی چی ورسره یې ویې لیږی نودوی وه چی کله دپلار دسترگو څخه پناه سوه، نوشروع سوه چی ورته یې ښکنخل کول اوسپکی به یې ورته کولی په قول اوفعل دواړو طریقو سره، اودوی راټول سوه چی دی څاه ته وغورزوی، نوکله یې چی دی وروغورځوی په دی کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی، چی لازمه ده ستا دپاره چی ته به وحی ددی سختی څخه فراخی ته، اوته به خبر ورکوی دی خپل ورو ته په داسی حال کی چی ته به په دوی کی عزتمند یې، اودوی به تاته محتاجه وی اوستا څخه به بیربړی، (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) مجاهد ویلی دی چی دوی پوه نه سوه په دی وحی دالله ﷺ باندي ده ته. اوابن عباس ویلی دی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) یعنی په خبرولو ستا دوی لره ددی کار څخه په دی حال کی چی دوی به نه پوهیږی، هم دارنگه قول ابن جریر هم کړی دی. نوکله چی یې په څاه کی واچوی اوولاری نودده قمیص یې راواخیستی اوپه وینو کی یې ککړ کی، اوخپل پلار ته راله دماخوستن په وخت کی اوحال داوو چی دوی ټولو ژړل. نوددی وجی څخه بعضو سلفو ویلی دی چی: تادی دوکه نه کړی هره ژړا ولی چی اکثره ظالم وی چی دمظلوم په شکل ژاړی. اوبیایې دلته ژړا ددی ورونو دیوسف ذکر کړیده نوچی ماښام راله دوی خپل پلار ته په ژړا اوخپل عذر یې بیانوی: قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا یعنی دخپلو جامو سره (فَأَكَلَهُ الذَّئِبُ) یعنی زمور په نیست والی کی کله چی مور دمندی مقابله کوله. اوداقول ددوی: وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ یعنی ته به زمور داخبره نه منی داکم چی مور تاته وکړه په باره دخورلو دشربن کی، که څه هم مور رشتینی یو. وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ یعنی ددروغو وینه چی په خپله یې په دی قمیص باندي لگولی وه، ولی چی دوی یوه مرغی ونبوله اودهغه وینه یې دده په قمیص باندي واچوله، ددی دوجی چی پلار ته دا وایی چی شربن خورلی دی. اوددوی څخه داهیر سوه چی داقمیص یې خیره کړی وای، لکه څه رنگه چی په عربی کی متل دی چی آفت ددروغو هیریدل دی دهغه نوکله چی دايعقوب ﷺ ولیدی نوورته پته ولگیده چی دا درواغ دی نوبیایې هم دوی ته وویل: قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ، اوپه نزد داهل کتابو باندي روپیل ورته دامشوره ورکړی وه چی دی به په څاه کی واچوی په دی حیثت سره چی دوی ته پته ونه لگیږی اوڅوک به یې راواخلي اوپلار ته به یې راولی نودوی په غفلت کی سوه اودی یې خرڅ کی پریوی قافلی باندي. نوکله چی په سهار باندي روپیل رالی چی یوسف راوباسی نو وی کتله چی یوسف نسته، نوچیغه یې ووهله او دهغه کپړی

يې خيري كړې اوديوه سرلي په وينه كې يې رنگ كړې نوكله چې پوه سو يعقوب نو كپړي يې خيري كړې اويوتور پرتوك يې واغوستي اوخفه كښېنستي چې په خپل زوي پسي يې خفگان كوي. اودا دوجي ددي څخه چې ددوي په تعبير كې خطايې راله اوالله ﷺ وفرمايل: وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (۱۹) وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (۲۰) وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۲۲) وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ، (سورة يوسف ۱۹-۲۳).

په دې اياتونو كې الله ﷺ خبرور كوي د يوسف ﷺ څخه په هغه وخت كې چې دې په سلواغه كې پروت وو، چې دې كښېنستي چې انتظار يې كوي دالله ﷺ دمهرباني اودهغه دفرخي، نوراله مسافران.

اهل كتاب وايي چې دوي دمصرخوا ته روان وه نودوي وليرله څه كسان چې ددي څاه څخه اوبه راوړي نوكله چې يوسړي ددي څخه سلواغه ډكوله نويوسف ﷺ په دې سلواغې پوري مښتي وو. نوكله چې هغه سړي دايوسف ﷺ وليدي نو ويې ويل (قَالَ يَبُشْرَى) اي زيړي والاوو: هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً، يعنى دا يې دځان سره وويل چې څوك پوښتنه كوي نوموړ به ورته وايو چې داماشوم زموږ سره په سامان كې شماردي (وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ) يعنى هغه ذات پوه دې په هغه څه چې ورونو ورسره وكړه، اوپه هغه څه هم عالم دې چې دوي دځان سره په سامان كې شماركي. سره ددي يې دده حالات بدل نكړه ولي چې دالله ﷺ په دې كې حكمت وو اودده عظمت په كې وو اورحمت په كې وو داهل مصروالاوو دپاره هغه څه چې الله ﷺ به كوي په لاس ددي ماشوم باندي، چې داماشوم به داخلېږي دې مصرته په شان دقيدي اوبيابه دهغه ځاي بادشاه كيږي اودده دوجي به دغو خلكو ته الله ﷺ ديني او دنياوي فائدي وركوي په داسې اندازي سره چې څه حدبه يې نه وي اوڅه صفت به يې هم څوك نه سي كولي. اوكله چې داوړونه دده پوه سوه چې دې قافلي والا دايوسف راوايستي نوورته يې وويل چې دازموږ ماشوم دې زموږ څخه پاته سوي دې نوپه دوي باندي يې خرڅ كې په لږو پيسو باندي: وَشَرُّهُ بِثَمَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ، ابن مسعود اوابن عباس اونوف البكالي اوالسدي اوقتاده اوعطيه العوفي ويلي دي چې: دې يې خرڅ كې په شلو درهمو باندي اودوه دوه درهمه يې په خپلو كې تقسيم كړه اومجاهد ويلي دي

چی په (۲۲) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. او عکرمه او محمد بن اسحاق ویلی دی چی په (۴۰) درهمو باندی یې خرڅ کړی دی. واللہ تعالیٰ اعلم، وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا، اودا یولوی احسان وو دطرفه دالله ﷺ څخه په ده باندی او احسان دهغه وو په ده باندی چی دی یې اهل کی دباشاه دکور اوده ته یې دنیوی او اخروی دواړی فائدی ورکړی، اودوی داویلی دی چی دی چا اخستی وو هغه دمصر وزیر وو اودی یې وروسته وزیر دخزانی، جوړیږی چی خزانی بیاده ته وسپارل سوی. اسحاق ویلی دی چی دده نوم قطفیر بن روحیب وو او ویلی یې دی چی دی دمصر وزیروو اوبادشاه دمصر په هغه ورځو کی الریان بن الولید وو، چی دی دعمالیقه وو څخه وو.

اودایې ویلی دی چی ددی وزیر دبنحی نوم (راعیل) وه بنت رماییل اونورو داسی ویلی دی چی نوم ددی (زلیخا) وه اوظاهره داده چی دی ددی لقب وو، اوبعضو داویلی دی چی نوم یې (فکا) وه بنت ینوس، راوی ددی الشعبی دی دهشام الرفاعی څخه.

او ویلی دی ابن اسحاق په نقل کولو سره دمحمد بن السائب څخه دی دابی صالح څخه او دی دابن عباس څخه. او وو نوم دهغه سړی چی دی یې ورڅخه په مصرکی اخستی وو مالک بن زعر بن نویت بن مدیان بن ابراهیم رضی الله عنه وو.

اوابن اسحاق وویل دابی عبیده څخه اوده دابن مسعود څخه ویلی دی چی هونبیار خلگ دری وه: وزیر دمصر کله چی یې وویل خپلی بنحی ته چی دده اکرام او عزت وکی اودوهم هغه بنحی چی دموسی رضی الله عنه په باره کی یې خپل پلار ته ویلی وه چی داپه خدمت سره ونیسه اودریم ابوبکر رضی الله عنه کله یې چی عمر بن الخطاب خلیفه کی. اوبیایې ویلی دی: واخستی دی عزیز دمصر په (۲۰) دینارو باندی، او ویلی یې دی چی په یوه تول مشک باندی، او ویل سوی دی چی په یوه تول ورینمو باندی یې واخستی. واللہ تعالیٰ اعلم.

اوداقول دالله ﷺ: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَعْنِي دافيصله مور وکړه چی دده به عزت کوی عزیز مصر اودهغه بنحی اوده ته مور ځای ورکی په محکه دمصرکی: وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ يَعْنِي پوه په را ایستلو دتعبیر دخوبونو: وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ يَعْنِي کله چی الله ﷻ دڅه اراده وکړه نوهغه ته اسباب دداسی ځای څخه برابروی چی دبنده په عقل کی نه وی، نوددی وچی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (۲۱) وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ نودا آیت دلالت کوی په دی خبری باندی چی په ده باندی دا ټول کارونه مخکی د عمر دنبوت څخه سوی دی چی هغه عمر (۴۰) کاله دی چی په دی عمر کی الله ﷻ خپل بندگانو ته نبوت ورکړی دی.

اوبياپه دى عمر دنبوت كى اختلاف دى چى عمر دنبوت ثومره وى: نومالك بن الربيعه او زيد بن اسلم او الشعبي ويلي دى چى حلم دى يعنى په وخت دحلم كى الله ﷺ نبوت وركوى. اوسعيد بن جبير ويلي دى چى په (۱۸) كلنى كى، او الضحاك ويلي دى په (۲۰) كلنى كى او عكرمه ويلي دى چى په (۲۵) كلنى كى او السدى ويلي دى په (۳۰) كلنى كى او ابن عباس او قتاده او مجاهد ويلي دى په (۳۳) كلنى كى. او حسن ويلي دى په (۴۰) كلنى كى، اودده په دى قول باندى دليل هم سته كم چى الله ﷺ فرمايلى دى: حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً (سورة الاحقاف ۱۵).

وَرَأَوْدْتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۲۳) وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ (۲۴) وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۵) قَالَ هِيَ رَأَوْدَتِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۲۶) وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۲۷) فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ (۲۸) يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ (سورة يوسف ۲۹-۲۳) دلته ذكر كوى الله ﷺ هغه چى بنخه دعزیز مصر ده ته نژدى والى كوى اودده خخه يې طلب كړى وو دزنا اوداسى طلب يې ورخخه كړى وو چى داووسره برابره نه وه، اودا صاحب دمال اوجمال وه. اودمنصب اوخوانى والا وه.

اوهغه بيان هم الله ﷺ كړى دى چى دى خه رنگه دروازی بندى كړى اودراتلو يې ورته وويل اودى اغوستى وى نبايسته جامې اوخان يې ورته سنگار كړى وو اوسره ددى چى دوزير بنخه هم وه. ابن اسحاق ويلي دى چى داوه خورزه دبادشاه چى الريان وه.

اودارنگه يوسف ﷺ هم بنائسته هلك وو اوخوان وو مگر داچى پينمبر وو، نو وساتى الله ﷺ دى دهغه فحش كار خخه اودمگر دهغه بنخى خخه، نودى سردار دهغه (۷) كسانو دى كم چى به دالله ﷺ دعرش ترسايى لاندى ولاړوى چى په هغه ورخ به بله سايه نه وى ماسوا دهغه سايبى خخه، نومقصودى خبره داده چى دى ورته دعوت وكى ددى كار دپاره اوحرص يې وو په سخت حرص سره، نويوسف ﷺ ورته وفرمايل: مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ يعنى دنبخى خاوند يې مراد وو چى هغه زما تربيه كړيده اوزما سيددى اوزما عزت اواكرام يې كړى دى، إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ مخكى مورخ خبره كړيده په دى قول دالله ﷺ كى: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ يعنى پرده باندى يې خان غالب كړى وو مگر كه دالله ﷺ مدد نه

واي. نوددی څخه دامعلومه سوه چي الله ﷺ دده دعصمت حفاظت وکي، اودی يې پاک وساتي دبدو کارونو څخه، نوددی وجي څخه الله ﷺ فرمايلي دي: كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ، اومور دده حفاظت وکي ددی وجي څخه چي دی وو زموږ د صالحينو بندگانو څخه. (وَأَسْتَبَقًا الْبَابَ) اووتبتيدي ددی څخه په خوا ددروازی چي ددی څخه ځان خلاص کي نودا ورپسي هم ورله (وَأَلْفِيَا) يعني پيدا يې کي (سَيِّدَهَا) سيد خپل (لَدَا الْبَابِ) ددروازی خواته نو خبره يې ورته بدله کړه اومخکي والي يې وکي ورته: قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، تهمت يې ولگوي په يوسف ﷺ باندی اوحال داوو چي دا په خپله متهمه وه په دی خبره باندی. نوددی وجي څخه يوسف ﷺ وويل: هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي، نودی محتاج سو چي ووايي حق په وخت د حاجت کي: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا، ويل سوی دی چي داکوچني ماشوم وو په زانگوکي. دا قول دابن عباس دی. اوروايت ذکر سوی دی دابی هريره څخه اودهلال بن يساف څخه اودحسن البصري څخه اودسعید بن جبیر اوالضحاک څخه اومختار کړی دی دا ابن جریر، او په دی کي يې دوه مرفوع حديثونه ذکر کړي دی دابن عباس څخه اودانور يې موقوف کړي دی اوچاويلی دی چي داسړی وو دا قول دابن عباس اودعکرمه اومجاهد اوالحسن اوقتاده اوالسدي اومحمد بن اسحاق اوزيد بن اسلم دی. نو وويل د: إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلِ فَصَدَقْتُ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ، ولی چي ده به ورته وړاندی کيدل کړی وی نوهغې به دځان څخه منع کړی وی نوديوסף ﷺ دکالو دمخ خوا به څيري سوی وی، وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتُ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ، اويابه ورته دی بسځی وړاندی والي کړی وی نودی به ورڅخه تښتيدلی وی نودشا څخه به دی بسځی وار پرکړی وی نوبيا دا يوسف ﷺ ريشتيني دی او دابنسخه درواغجنه ده. نوددی وجي څخه الله ﷺ وفرمايل: فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدًّا مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ، يعني تاورته دامکر جوړکړی وو اوتاورته وړاندی والي کړی دی اوبيا دی وروسته تهمت پر ولگوي: يُوسُفُ أَعْرَضُ عَنْ هَذَا، يعني داچاته مه وايه اوداخبره پته که ولی چي دداسی خبری پتول ښه دی دښکاره کولو څخه اومر يې وکي دی بسځی ته چي دخپلي گناه څخه توبه وکارې، ولی چي بنده کله توبه وکارې الله ﷺ ته نوالله ﷻ دهغه بنده توبه قبلوی.

اواهل مصر که څه هم عبادت يې دبتانو کوي خوداپته ورته وه چي بخښونکي دگناهونو او په هغه سره نيونکي يواځي الله ﷻ دی. نوددی وجي څخه ورته خپل خاوند وويل اوعذر

بې ورته وکي دى بنځى ددى چي دى صبر نسواى کولى په داسى حال کي، مگر دانوره پاکدامنه وه خودلته ورڅخه صبر ونه سو نوددى وجى څخه بې ورته ويلى دى: **وَاسْتَغْفِرِي لَذَنبِكَ إِنَّكَ أَنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ** (يوسف ۲۹).

اودارنگه الله ﷻ فرمايلى دى: **وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۳۰) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أُخْرَجُ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (۳۱) قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرْتُهُ لَيَسْجَنَنَّ وَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ (۳۲) قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ (۳۳) فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ،** (سورة يوسف ۳۰-۳۴) دلته ذکرکړى دى الله ﷻ هغه خبرى چي دکليو زنانه وو به کولى، هغه چي دغټو خلکو بنځى وي اولونى وي چي طعن به بې کوى په دى باندې چي دوزير بنځى خپل غلام ته په دى کارسره دعوت ورکړى دى، اوددى عيب به بې بيانوى، اودابه بې هم ويله چي دغلام سره دومره مينه کوى چي داددى سره لائق اومناسب نه دى. نوددى وجى څخه به بې ورته ويله: **إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ**، يعنى په اينبولو ديوشى کي بغير دخپل محل څخه، **فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ**، يعنى کله چي دې دهغوى هغه عيب دانى واوریده چي دوى به ويله چي دخپل غلام سره مينه کوى اودهغه په عشق کي غرقه ده نو دى دخپل عذر بنوولو دپاره هغوى ته يوپروگرام جوړکى اوتول بې ورته راټول کړه اوهرى يوى ته بې چاره ورکړه اوداسى شيان بې په مخ کي ورته کنسينبول چي هغه په چاره باندې پرى کيږي اويوسف ﷺ بې هم تيار کړى وو اوبنائسته کپرى بې وراغوستى وي او بيابې ورته امروکى چي پردوى باندې دى راووزى. نوکله چي دى راووتى نودى دومره بنائسته وه چي دخوارلسم سپوږمى ده ته نسوه رسيدلى: **فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ**، نوکله چي دوى دى وليدى نوددوى داگمان نه وو چي په بنى آدم کي به داسى بنائست وي اودده په حسن کي ډوبى سوى تردى چي ځانونه ورڅخه هيرسوه اوخپل لاسونه بې پرى کړى خو په زخمونو باندې پوه نه سوى: **وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ**، په حديث داسراء کي ذکر سوى دى چي رسول الله ﷺ فرمايلى دى چي زه تيرسوم په يوسف ﷺ باندې نوهغه ته الله ﷻ دآدم ﷺ نيم حسن ورکړى وو (۱) دى دآدم ﷺ دحسن په نيمى برخى باندې ځکه وو چي

(۱). مسلم: كتاب اليمان \ باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۲)، او احمد (۱۴۸/۳) دحديث دانس څخه.

آدم ﷺ الله ﷻ په خپل لاس باندی جوړ کړی وو او خپل روح یې په کی اچولی وو نوهغه وو په نهایت بنایسته شکل باندی نوددی وجی څخه به جنت ته جنتیان دننه کیږی په اوږدوالی او په حسن دآدم ﷺ باندی. اویوسف ﷺ په نیم حسن دآدم ﷺ باندی وو. اونه وه ددوی په مینځ کی نور داسی بنایسته څوک، لکه څه رنگه چی دحوا څخه وروسته په حسن کی څوک نه وو ترساره پوری نو همدارنگه دوی هم وه. ابن مسعود ویلی دی چی: وو مخ دیوسف ﷺ په شان دبرېښنا دآسمان، اوکله به چی ده ته کمه بنځه راتله دڅه ضرورت دپاره نوده به ورڅخه مخ پتوی. اونورو داویلی دی چی دی به اکثره په برقعه کی گرځیدی ددی دپاره چی څوک یې ونه وینی. نوپه دی کار سره عذر ددی بنځی دوزیر هم پوره سو اودوی ته هم بنکاره سوه خبره او هغه هرڅه ددوی په مینځ کی تیرسوه دپری کیدو دلاسونو څخه او هغه چی دوی دده دمینی په اثر هم اخته اومدهوشه هم سوه دده په کتلو سره. قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنِّي فِيهِ، اوبیایې دلته مدح کوی دیوسف ﷺ چی دا هغه دی چی دده په باره کی تاسی ما ملامتوی، وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ يَعْنِي دى منع سو اوکاريې ونه کی، وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمْرُهُ لَيَسْجُنَنَّ وَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاغِرِينَ اوى باقى بنځی چی ده ته به یې ویل چی ددی خپلی سیدی خبره ومنی، نوده انکار وکی په سخت انکار سره، اوځان یې یوې خواته کی ددی کار څخه ولی چی دی په سلسله دانبیاووکی دی اوبیایې دعاوغوښتله درب څخه: رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ، یعنی وې ویل چی ای الله که تازه ځان ته پریښووم نوزما په ځان باندی څه وس نسته اوزه ضعیف یم او عاجزه یم، اودخپل نفس مالک نه یم په نفع رسولو کی اودضرر څخه په ځان خلاصولو کی. نو دپریضعیفه یم مگر داچی ته می قوی کی اوزما دعصمت حفاظت وکی، اوماوساته په خپل قوت او حفاظت سره.

نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۴) ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ (۳۵) وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (۳۶) قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكَ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (۳۷) وَاتَّبَعَتْ مَلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۳۸) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ

مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءَ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (٤٠) يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدَكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ، سورة يوسف (٤١٣٤)

ذکر کوی الله ﷻ دلته هغه رایې چی ددی عزیز مصر اودهغه دبنځی وی چی دا یوسف ﷻ ترخه وخته پوری په جیل کی بندکی، اوخلگو ته دانسکاره کی چی داکاردی یوسف کړی دی اوده اول بنځی ته پیش قدمی کړیده، نوچی ددی خلگو داخبری کمی سی دده په باره کی، اودالله ﷻ شکروکاری په دی باندی، نوددی وچی خخه چی داخبره پته کی اوددی خخه یې واروی نویوسف ﷻ یې په زیاتی سره بندکی اوظلم یې ورسره وکی، او وه دا دهغه خه خخه چی الله ﷻ ورلره په تقدیرکی لیکلی وه، خوپه دی طریقی سره یې دده دعصمت حفاظت وکی ولی چی دی ددوی دمعاشری خخه لیری وو اوددی حای خخه بعضو صوفیانو دلیل نیولی دی چی دعصمت دخلاصون داطریقه ده چی لیری سی دخلگو خخه اوهیخ خوک ونه وینی. الله ﷻ فرمایلی دی دی: وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ اُووایل سوی دی په دی دوو خوانانو کی یودباچا ساقی وو چی هغه ته به یې اوبه ورکولی چی نوم یې (نبوا) وو اوبل ډوډی والاوو چی ډوډی به یې پخوله چی نوم یې (مجلث) وو اودوی هم په خه کارونو متهم سوی وه نوقیدیان سوی وه. نوکله چی دوی ولیدی یوسف ﷻ نودوی په تعجب کی سوه دده دانداز اودخاموشی خخه اودطریقی خخه، اودده دقول اوفعل خخه، اودده دډیرو عبادتونو اواحسان خخه دخلگو سره، نوهریوه ددوی دواړو خخه یو یو خوب ولیدی خپل مناسب. نومفسرینو ویلی دی: چی دوی دواړو په یوه شپه کی خوب ولیدی.

هرخه چی ساقی وو نوده ولیدی په خوب کی چی دری دستی وی دانگورو چی هغه پانی وکړی اوبیایې غونچی ونیولی اوبیایې انگور پاخه سوه اوهغه یې وچونل اودهغه شربت یې په بادشاه باندی وچنبل، اودی ډوډی والا وکتل په خوب کی چی دده په سرباندی دری ډوډی دی اومرغان راخی اودده دسر خخه ډوډی خوری نودوی دافیصله راوړله دده خواته او دده خخه یې طلب دتعبیر وکی اودایې ورته وویل چی: إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، نوده ورته مخکی دتعبیر خخه دا وویل چی زه خبریم په دی باندی هم: قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَاتِكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا، چی تاسی ته به کم خوراک درکول کیږی اوهغه به خواږه وی اوکه تروه، لکه خه رنگه چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی وه: وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ (سورة آل عمران ٤٩) اودایې ورته هم وویل چی داتعلیم دالله ﷻ دی چی ماته یې راکړی دی ولی چی زه مومن یم اوموحدیم دالله ﷻ اوپه ملت دابراهیم ﷺ باندی یم، مَا كَانَ

لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا، یعنی په دی باندی چی موږ ته یې هدایت کړی دی (وَعَلَى النَّاسِ) یعنی موږ ته امرسوی دی په دی خبری باندی چی موږ امر وکو خلگو ته اود دعوت ورکو خلگو ته په دی خبری باندی چی هغوی عبادت دالله ﷻ وکی او هغوی ته هدایت اورشد لاره ونبیو اوداپه خپله په فطرت دانسان کی پراته وه چی هغه دی عبادت دالله ﷻ وکی اودهغه اطاعت دی وکی: وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ، اوبیایې دوی ته دعوت ورکی دتوحید خواته اوورته یې بیان کړه بدی دهغه څه چی دالله ﷻ څخه یې ماسوا عبادت کول کیږی اوسپک یې کی عبادت دبتانو په نظر ددوی کی اودایې ورته وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۳۹) مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ (سورة يوسف ۴۱/۳۹) یعنی متصرف په کارونو دبندگانو کی صرف یوالله دی، هغه چی هدایت کوی چاته چی غواړی اوگمراه کوی څوک چی غواړی، او و دعوت دوی دواپوته په دی انداز کی کمال دعوت ولی چی ددوی نفسونه دده خواته متوجه وه چی دی به اوس زموږ په باره کی څه وایې، نودا مناسب وه چی دوی ته په هغه وخت کی دعوت ورکی ولی چی په هغه وخت کی ورته دعوت فائده ورکوی دهغه څه څخه زیات چی دکم دوی پوښتنه کړی وه، بیایې کله شروع سو دوی ته په باره دهغه څه کی چی دوی یې پوښتنه کړی وه نوورته یې وویل: يَا صَاحِبِ السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَيْسَقِي رَبَّهُ خَمْرًا، دابیان هغه ساقی ته وو، وَأَمَا الْآخِرُ فَيُصَلِّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ دابیان هغه ډوډی والاته وو، قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ یعنی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې پوښتنه وکړه په حتمی فیصلی سره، اوواجب یې کړه ددی کیدل په هر حال چی وی، نوددی وجی څخه په حدیث کی ذکرسوی دی: خوب پیش کول داسی سړی ته چی هغه یې تعبیر نسی راوستی که هغه ته وویل سی او هغه یې تعبیر وکی نوهغه شان واقع کیږی. اودارنگه روایت نقل سوی دی دمجاهد اودابن مسعود اودعبدالرحمن بن زیدبن اسلم څخه چی دوی ویلی دی: دوی هیڅ څه نه وو لیدلی، نوده ورته وویل چی فیصله وسوه په باره دهغه څه کی چی تاسی یې فتوی غوښتله. وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (سورة يوسف ۴۲) خبر ورکوی الله ﷻ په دی آیت کی دیوسف علیه السلام څخه چی ده هغه یوه خلاصیدونکی ته وویل چی ساقی وو (اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ) یعنی ذکرکړه زما امر دبادشاه خواته چی زه په جیل کی هسی بی گناه پروت یم. اودا دلیل دی پردی خبره باندی چی سعی به کوی په اسبابو کی اودانافی نه دی دتوکل سره په رب باندی. اودا قول: فَأَنْسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، یعنی هیر کی ددی ساقی څخه شیطان

هغه وصیت چی ورته یوسف عليه السلام کړی وو .
 دا قول کړی دی مجاهد او محمد بن اسحاق اوداسی بل هم . اودا قول راجح هم دی ، اوداپه
 نص داهل کتابو کی هم سته . (فَلَبِثَ) یوسف تیرکړه: فِي السِّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، البضع . ویل کیږی
 په مابین ددرو اولسو کی هر عدد ته ، او ویل سوی دی چی تر (۷) پوری او ویل سوی دی چی
 ترینځو پوری بضع دی ، او ویل سوی دی چی دلسو څخه کم ته البضع ویل کیږی ، ددی قول
 حکایة الثعلبی کړی دی . او منع کړی دی فراء استعمال دالبضع په ماسوا دلسو کی او کم
 ددی ته نیف ویل کیږی او الله جل جلاله فرمایلی دی: فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بَضْعَ سِنِينَ، اوبیایي فرمایلی
 دی (فِي بَضْعِ سِنِينَ) اودا رد دی ددی قول . الفراء ویلی دی چی: ویل کیږی بضعة وعشر،
 بضعة وعشرون . دارنگه تربضعة وتسعون پوری اودانه ویل کیږی چی بضعة ومائة اوبضعة
 والف ، اوددی سره خلاف کړی دی الجوهری . اوپه صحیح کی دی: الايمان بضع وستون
 شعبة: یعنی: ايمان څه باندي شپيته شعبی دی . اوپه بل روایت کی . بعضة وسبعون شعبه
 دی . (۱) اوچاویلی دی چی په فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، کی ضمیر یوسف ته راجع دی . اودا
 غلطه خبره ده ، که څه هم ددی روایت نقل سوی وی دابن عباس څخه اودعکرمه څخه .
 اوهغه حدیث چی دابن جریر څخه نقل سوی دی په دی ځای کی هغه دتولو وجوهو څخه
 ضعیف دی . ددی په اسناد باندي یواځی والی کړی دی ابراهیم بن یزید المکی الخوری او
 دا متروک گړځول سوی دی .

هرڅه چی هغه قول دی چی دابن حبان څخه نقل سوی دی په ذکر دهغه وحی سره چی یوسف
عليه السلام په هغه سره قید سوی وو: دی وایی چی ماته خبراکړی دی الفضل بن الحباب الجمحي
 دی نقل کوی دمسدد بن مسرهد څخه دی دخالد بن عبدالله څخه اودی دمحمد بن عمر
 څخه دی دابی سلمه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم:
 رحم دی وکی الله جل جلاله په یوسف عليه السلام باندي که چیری ده دا کلمه نه وای ویلی: اذْكَرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ
 نوده به نه وای پاته سوی په جیل کی اودی به نه وی پاته سوی په جیل کی ، اورحم دی
 وکی الله جل جلاله په لوط عليه السلام باندي که چیری دی مدد نه وی غوښتی په باره دهلاکت دقوم کی
 دمضبوط سړی ، په هغه وخت کی کله چی ده خپل قوم ته وویل: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى
 رُكْنٍ شَدِيدٍ (سورة هود ۸۰) نو ویې فرمایلی چی لیږلی به وی الله جل جلاله هرنبی دده په قوم کی (۲)

(۱) . تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب الايمان کی \ باب امور الايمان (۹۱۱) او مسلم په کتاب الايمان کی \ باب
 الحياء شعبة من الايمان (۲۱۲) اونسایي په کتاب الايمان کی \ باب ذکر شعب الايمان (۵۰۱۹۱۸) او الترمذی په
 کتاب الايمان کی \ باب ماجاء فی استكمال الايمان وزيادته ونقصانه (۲۲۱۴۱۵) .

(۲) . ابن حبان (۱۷۴۷) اوالبانی دابن کثیر په خبری پوری تعلیق کړی دی چی داضعیف دی په روایت دابن حبان کی =

ولی چی دده حدیث منکر دی ددی و جی خخه اود محمد بن عمر بن علقمه دپاره ډیر اقوال دی چی هغه یوازی والی پرکړی دی او په هغه کی نکارت دی اودا لفظ دده دمنکرو خخه دی او په دی کی پرغلطی باندی هغه حدیث دلیل دی کم چی په صحیحینو کی ذکر دی .
 وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبَلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ (٤٣) قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ (٤٤) وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ (٤٥) يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبَلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (٤٦) قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ (٤٧) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ (٤٨) ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ (سورة يوسف ١٢٣-١٢٩).

دا ټول بیان داسبابو دخلاصیدو دی دیوسف عليه السلام دجیل خخه په اکرام او عزت سره، اودا په دغه رکم سره چی بادشاه دمصر چی الریان وو هغه خوب ولیدی. اهل کتاب وایی دا خوب بی په داسی حال کی لیدلی وو چی دی دنهر په غاړه کی بیده وو، اوده ولیده چی راووته غوایان چی چاغ وه اوددی نهر خخه راووته، او هغه به گرخیده دی ته مخامخ په چمنونو کی بیاراووته (٧) غوایان چی خوار وه ددغه نهر خخه نودهغوی سره یوحای گرخیده اوبیایې دا (٧) سره چاغ غوایان وخورل، نودی ناخپه راولاړ سو په دغه وخت کی. اوبیا بیده سو وی لیدل بیا (٧) دانی شنی په یوه لاس کی، او (٧) وچی دانی په بل لاس کی، نودا اوچی رالی دا لاندی بی وخورل، نودی بیازر راولاړ سو. په بیبری سره. نوکله چی ده دابیان کره خپل قوم ته نوهیخ خوک په کی نه وو چی ددی بی بنه تعبیر را ایستلی وای، (قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ) بلکی ټولو به داویل په چی هسی بی فاندی خوب دی. کیدی سی چی ددی تعبیر نه وی او زموږ سره ددی علم نسته نوددی و جی خخه دوی وویل: وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ نوپه دغه وخت کی هغه ساقی ته دیوسف عليه السلام هغه وصیت یادسو په داسی وخت کی چی ټول خلگ عاجزه سوه اودالله جل جلاله هم په دی کی لوی حکمت وو: وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ یعنی په یادانست کی بی رالی (بَعْدَ أُمَّةٍ) یعنی خه موده بعد او هغه موده بضع سنین دی. او بعضو داسی ویلی دی لکه ابن عباس سو او عکرمه سو او الضحاک سو (وَأَذْكَرٌ بَعْدَ أُمَّةٍ)

= دوجی دالفضل بن الحباب خخه ولی چی په ده کی لږخه کلام وو، او ویلی دی چی انصراف دده دنکارت محمد بن عمر ته کیږی ولی چی ده ددی روایت کړی دی دمحمد بن بشر خخه هم په دی الفاظو سره او ابن بشر ثقه دی او حافظ دی.

يعنی يادې سو دهيريدو څخه وروسته. اومجاهديې په سکون دميم سره وايي نودهغه هم دا معنی جوړېږي چې وروسته دهيريدلو څخه نوده وويل خپل مالک ته اوخپل قوم ته: اَنَا اُبْنُكُمْ بِتَاوِيلِهِ فَأَرْسَلُونِ، يعنی تاسی ماووليږي ديوسف عليه السلام خواته نوورته رالی اوورته يې وويل: يُوْسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتَنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سَمَانَ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابَسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ، اوپه نزد داهل کتابو: چې بادشاه ته چې کله هغه ساقی خبرورکی په باره ديوسف عليه السلام کی، نوده وغوښتی دی خپل دربارته، اوقصه يې ورته وکړه دهغه څه چې ليدلی وه، نوده ورته تعبير وکړی. اودا غلط قول دی.

اوصحيح قول هغه دی کم چې الله جل جلاله په قرآن کی ذکرکړی دی چې ددی په جواب کی يې تيزی ونکړه اوتعبير يې ورته په ښه طريقي سره ورکړی. چې اول به اووه کاله فراخی وی اوبيا به ورپسی اووه کاله دخوشک سالی وی: ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ، يعنی راځی به پکښی بارانونه اوفراخی (وَفِيهِ يَعْصِرُونَ) يعنی په دی کی به خلگ شربتونه دميوو څخه باسی. نوتعبير يې ورته ددی وکړی اوپه خيرباندی يې ورته دلالت وکړی. اوورته يې دا هم ارشاد وکړی چې پردوی باندی به دوه قسمه حالات راځی دخوشحالی اودسختی، او طريقيه يې ورته وښووله چې دوی به په دی اولنی فراخی کی ذخيره جوړوی ځان ته چې بيا يې په دی قحط سالی کی وخوری اوددی اولنی فصل دانی دی به په دی اوږو خپلو کی کښيږدی تربل فصله پوری، اودا ددی پرکمال باندی اوددی پرعلم باندی دلالت کوی.

وَقَالَ الْمَلِكُ اَنْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ فَاَسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللّٰتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بَكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (۵۰) قَالَ مَا خَطْبُكَ اِذْ رَاوَدْتَنِّي يُوْسُفُ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ شُوءٍ قَالَتْ امْرَاةُ الْعَزِيزِ الْاَنْ حَصْحَصَ الْحَقُّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ (۵۱) ذَلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اُخْنَهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰنِثِيْنَ (۵۲) وَمَا اُبْرِيءُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَأَمْرَاةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي اِنَّ رَبِّي غَفُوْرٌ رَحِيْمٌ، (سورة يوسف ۵۰-۵۳) کله چې بادشاه پوه سو دده په عقلمندی باندی اودده په کمال علم باندی، نوغوښتنه يې وکړه چې دی دي دي دربارته راوستل سی، ددی دپاره چې دی دده دخاښو کسانو څخه يوسړی سی. نوکله چې ورته يوسړی رالی دبادشاه دکسانو څخه نوده ورته داوويل چې دابه زما دپاره ښه وی چې ماددی ځای څخه وباسی تردی چې ښکاره نه سی داخبره چې زه دلته بی گناه قیدسوی یم اوددی خبری څخه بری سی چې دی ښځی پردی باندی بهتان لگولی دی. قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ، يعنی بادشاه ته: فَاَسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللّٰتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بَكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ، ويل سوی دی چې ددی معنی داسی ده، يقيناً زما مالک په دی خبری باندی خبرداردی چې زه ددی کار څخه پاک یم، نوورته امر

وکی چی دهغو بنحو څخه داپوښتنه وکړی چی زه څنگه سپری یم: قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ، نوپه دغه وخت کی وویل: قَالَتْ امْرَاةُ الْعَزِيزِ چی زلیخاده، اَلَا اَنْ حَصْحَصَ الْحَقُّ، یعنی ښکاره سو حق اوواضح سو اوداهم پیکاردی چی دحق تابعداری وسی: اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِیْنَ، یعنی ماورته مخکی والی کړی وو اودی په خپل قول کی رشتینی دی، ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخْنُهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰنِیْنَ وِیَلٰی دِی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی، یعنی ده طلب دتحقیق وکی ددی وچی څخه چی دی بادشاه ته پته ولگیږی چی زه دده سره په غیبوکی خیانت نه کوم. اوویل سوی دی چی داقول دزلیخادی، یعنی اعتراف یې ددی وچی څخه وکی چی ددی خاوند ته پته ولگیږی چی ورسره په غیبو کی خیانت نه کوم، اومراد ددی فعل دفحشاء نه وو بلکی خطایې ځینی سویده. اوددی قول تائید کړل سوی دی داکثرو علماوو څخه اودمتاخرینو څخه. اودا دابن حاتم اوابن جریر څخه نه دی نقل مگر اولنی قول ورڅخه نقل سوی دی. وَمَا اُبْرِئُ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، ویل سوی دی چی داکلام دیوسف علیه السلام دی اوداهم ویل سوی دی چی داکلام دزلیخادی داهم تفریح ده پراولنی قول باندی اوظاهره پکی داده چی داکلام دزلیخا دی. وَاللّٰهُ عَلَمٌ. وَقَالَ الْمَلِكُ اَتْتُوْنِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصُهٗ لِنَفْسِيْ فَلَمَّا كَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ (۵۴) قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَايِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ (۵۵) وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوْسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوْا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ (۵۶) وَلَاجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ (سورة یوسف ۱۵۴ ۱۵۷) کله چی ښکاره سوه بادشاه ته دده پاکدامنی دهغه څخه چی دوی ورپسی ترلی وو: وَقَالَ الْمَلِكُ اَتْتُوْنِيْ بِهٖ اَسْتَخْلِصُهٗ لِنَفْسِيْ، یعنی گرځوم تا دخپل خاص کسانو څخه، اودغټو خلگو څخه په خپل ملک کی، نوکله چی یې دده خبری واوریدلی اودده حال ورته بیان سو: قَالَ اِنَّكَ الْیَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ، یعنی خاوند دخای او امانت. قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰی خَزَايِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ، داطلب وکی ددی خبری چی دی دی دخزانو مالک وگرځول سی، ولی چی دی وینی هغه حال چی پرخلگو باندی راځی اوپه دی کی داسی کاروکی چی الله جل جلاله په راضی کړی، اوده خبرورکی بادشاه ته چی زه یې حفاظت کولی سم اوامانت یې دخان سره ساتلی سم. اودا دلیل دی په دی خبری باندی چی یوسری په ځان کی دیوکار کولو صلاحیت لری یادامارت صلاحیت لری نوهغه یې طلب کولی سی. اوپه نزد داهل کتابو: فرعون ده ته ډیره لویه رتبه ورکړه، اوپر ټولی مزکی باندی یې مشر کی، اوخپل تاج یې پرسر باندی ورکښیښووی اودورینمو کپړی یې ورواغوستلی اوخپل

دوهم سړی یې مقرر کړی، او ورته یې دا وویل چې ته په دې هرڅه باندې مسلط سوی یې او دایې ورته وویل چې زه ترتالوی نه یم اولور نه یم مگر دکرسی په لحاظ باندې. اودایې ویلی دی چې په دغه وخت کې یوسف عليه السلام ددیرشو (۳۰) کالو وو، اوده ته یې ښه منصب والا او عظیم الشانه ښځه ورکړه، او حکایت کړیدی الثعلبی چې ده قطفیر باچا لیری کی دمنصب څخه اودهغه منصب یې یوسف عليه السلام ته ورکړی. او ویل سوی دی کله چې قطفیر مړسو نودده ښځه یې یوسف عليه السلام ته په نکاح باندې ورکړه چې زلیخاوه اوپه هغه وخت کې زلیخا پیغله وه، داددی وجی څخه چې ددی خاوند به ښځوته راتگ نه کوی، نودیوسف عليه السلام ددی څخه دوه بچی پیدا سوه چې یو (افرایم) اوبل (منسا) وو اودایې ویلی دی چې وعده یې ورسره وکړه دمصر دباشاهی وروسته ددی څخه، اوده په دوی کی داسی معامله وکړه چې ټول خلگ ورڅخه خوشحاله وه اوداهم ذکرسوی دی چې په کمه ورځ دی پربادشاه باندې داخل سو نوهغه دده سره په (۷۰) ژبوکی خبری وکړی نوده ورلره جوابونه ورکړه نو هغه دده پوهی ته حیران سو چې په دې عمر کی دومره پوه دی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی وروسته دسختی څخه اودقید او حصر څخه، وگرځیده دده دپاره ټوله محکمه دمصر هواره چې په کم خای کی یې خوبه وای په هغه خای کی گرځیدلی سواي، يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ، یعنی کم خای ته چې ورځی نوپه هغه خای کی یې دیر عزت او اکرام کیري: نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ، دابده ده دالله جل جلاله دطرفه خپل بنده مومن ته په دې دنیا کی سره ددی چې په آخرت کی یې ورلره هم زخیره کړی وی، نوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ، اوداویل سوی دی چې قطفیر خاوند دزلیخا کله چې وفات سو نو دهغه ښځه یې یوسف عليه السلام ته ورکړه اودهغه منصب یې هم ده ته وسپاری نودی وزیر وو. او محمد بن اسحاق ویلی دی چې بادشاه دمصر الریان بن الولید خپله بادشاهی ده ته پرېښووله: وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ (۵۸) وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْفِي الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (۵۹) فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُون (۶۰) قَالُوا سُرَّادُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ (۶۱) وَقَالَ لِفَتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (سورة يوسف ۲۲/۵۸) دلته خبر ورکوی الله جل جلاله دراتلو دورونو دیوسف څخه مصرته دغلی دپاره. اوداپه هغه وخت کی کله چې کلونه دقحط سالی راغلی وه. اوپه دغه وخت کی یوسف عليه السلام حاکم وو په مصر کی نو کله چې دوی داخل سوه پر یوسف عليه السلام باندې نوهغه وپیژندله اودوی ونه پیژندله. ولی چې

ددوی په زړه کی بیادانه دی راغلی چی یوسف عليه السلام باندی به څه سوی وی. او په نزد داهل کتابو کله چی دوی دده خواته راله نودوی ورته په سجده سوه نویوسف عليه السلام وپیژنده او هغوی نه پیژندی. اودایې وغوښته چی دوی دی ونه پیژنی، نودوی ته یې وویل چی تاسی جاسوسان یاست، تاسی راغلی یاست زموږ ملک ته ددی دپاره چی زموږ دملک خبر یوسی، نودوی ورته وویل چی پناهی دی وی په الله جل جلاله باندی زموږ موربه یوراغلی مگرددی دپاره چی خپل اهل اوعیال ته غله اودانه یو سو دوجی دهغه مصیبت دقحط سالی څخه، اوموږ دیوه پلار ځامن یو دبنی کنعان څخه، اوموږ دولس ورونه یو چی یوزموږ څخه غیب سوی دی، اوزموږ کوچنی ورور دپلار سره دی. نوده ورته وویل چی خامخا به زه ستاسی په باره کی ځان خبروم، اودوی یې دځان سره دری ورځی بندیان کړی وه، اوشمعون یې ځینی پاته کی ددی وجی چی هغه کشر ورور ورته راولی. نوددی په بعضو خبرو کی شک دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ نُوكَلِهِمْ يَوْمَ غَلَّ وَرَكِبَ هِرْيُوهَ تَهْ خَيْلَهْ حَصَهْ او زياته يې ورلره ورنه کړه: قَالَ اَتْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ، اودوی وه چی دحال پوښتنه یې ددوی څخه کړی وه چی دوی څوکسان دی؟ نودوی ورته ویلی وه چی دولس کسان، نو زموږ څخه یو تللی دی اوکوچنی ورور په کورکی دی. نوده ورته ویلی وه چی بل کال ته راځی نو هغه هم دځان سره راولی. اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ، یعنی تاسی ونه لیده چی ما ستاسی سره څنگه سلوک اوانصاف وکی نورغبت یې ورلره ورکی چی کال ته دی هغه هم دځان سره راولی اوبیایې ترغیب ورکی که هغه یې رانه وستی: **فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ، نوزه به بیاتاسی ته غله هم نه درکوم اورانژدی کیدو ته به موهم نه پریږدم قَالُوا سَتَرَاوُدُ عَنْهُ اَبَاهُ یعنی موږ به پوره کوشش وکو په راوستلو دهغه دځان سره (وَاَنَا لَفَعِلُونَ) یعنی موږ په دی کارباندی قادر یو. اوبیایې خپل کسانو ته امروکی چی دوی ته خپل سپرلی اوغله ورکی په داسی حال کی چی دوی ته درک هم نه وو: وَقَالَ لَفَتِيَانِهْ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا اِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اٰهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ، ویل سوی دی چی داسی غله یې ورلره پکښی کښیښووله چی دوی یې په کتوسره بیرته راوړی اواختلاف کړی دی مفسرینو په بضاعه یعنی په توبنو ددوی کی چی دایې څه ورلره ورکړی وه.****

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اٰبِيهِمْ قَالُوا يَا اٰبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسَلْ مَعَنَا اَخَانًا نَكْتَلُ وَاِنَّا لَهْ لِحَافِظُونَ (۶۳) قَالَ هَلْ اَمْنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَا اَمْتُنْتُمْ عَلٰى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاَللهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۶۴) وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اٰبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفِظُ اَخَانًا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ (۶۵) قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوْنِ مَوْتَقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِيْ بِهِ اِلَّا

أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَيَّ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ (۶۶) وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَلْحَمْتُمْ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (۶۷) وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَدُوٌّ عَلِيمٌ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة يوسف ۲۳-۲۸). ذکر کوی الله ﷻ په دی خای کی هغه کار چی وروسته ددوی دبیره راتلو خخه او ددوی ددی قول خخه وپلار خپل ته چی (مَنْعَ مِنَ الْكَيْلِ) یعنی وروسته ددی کال خخه که چیری ته زمور سره زمور داورور ونه لیری نوزمور خخه به غله منع سی، او که ته دی زمور سره ولیری نوزمور خخه به غله نه منع کیږی، وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي، یعنی مورخه غواړو او حال داچی مور ته غله را کول سویده؟ (وَنَمِيرُ أَهْلَنَا) اومور به خپل اهل ته او کورنی ته ددی کال برخه ورکو او هغه خه به ورکو چی ددوی ددی کال کار په کیږی: وَنَحْفَظُ أَخَانًا وَنَزْدَادًا، اومور به دخپل ورور حفاظت هم وکو نوددی په سبب باندی به (کَيْلٌ بَعِيٌّ) یوه توبه داوبنی زیاته واخلو. الله ﷻ فرمایلی دی (ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ) یعنی په مقابله دده کی چی دده دابل زوی هم ولاړسی. او وو یعقوب ﷻ ته دا ډیر گران ولی چی په ده کی به یې دیوسف ﷻ هغه بوی محسوسوی، اودده په وجه به یې زړه صبروی نودوی ته یې وویل: چی دابه هیخکله ونه لیرم ستاسی سره لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْتًا مِنْ اللَّهِ لَتَأْتُنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ، تردی چی تاسی ماته وعده راکی ددی خبری چی دی به ماته را ولی مگر نه په هغه صورت کی چی تاسی ټول گیرسی نویا خیردی، فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْتَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَيَّ مَا نَقُولُ وَكَيْلٌ، نوپه تاکید سره یې ددوی خخه وعده نامه واخسته اوزوی یې ورسره ولیری، او که چیری دده دقوم حاجت نه وای غلی ته نوبه یې هیخ کله خپل زوی ددوی سره نه وای لیرلی، لیکن په تقدیرونو کی دالله ﷻ حکمتونه وی، اوبیایې دوی ته امر وکی چی دوی ټول دی دیوی دروازی خخه نه دننه کیږی بلکی دمختلفو دروازو خخه دی دننه سی. داددی وجی خخه چی ویلی یې دی چی دوی دنظره نه سی ولی چی دوی ټول په حسن کی ډیر منل سوی وه. دا قول دابن عباس اومجاهد اودقتاده اوالسدی دی. اوداهم ویل سوی دی چی دایې ورته خکه وویل چی دوی جلا جلا دننه سی ددی دپاره چی دیوسف ﷻ په باره کی ورته کیدای سی چی خوک معلومات ورکی. ابراهیم النخعی ویلی دی چی اولنی قول ښه دی. اوددی وجی خخه یې ویلی دی: وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ

فِي نَفْسٍ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَدُو عَلِيمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ، په نزد داهل کتابو باندی. ديعقوب عليه السلام دی بادشاه ته څه تحفی دبادامو اودغوزيانو اودشاتو اوداسی نورو شيانو وروليېرله.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٦٩) فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ (٧٠) قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ (٧١) قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ (٧٢) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ (٧٣) قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (٧٥) فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ (٧٦) قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ (٧٧) قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (٧٨) قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ، (سورة يوسف ٧٩/٢٩). دلته الله جل جلاله بيان دهغه څه کړی دی چی کله دوی بنیامین دیوسف عليه السلام خواته راوستی اودی یوسف عليه السلام دی بنیامین ته دځان سره ځای ورکی اوورته یې پټ داخبر ورکی چی داستا سکه ورور دی. اوورته یې بیان کړه هغه ټوله قصه چی دوی ورسره کړی وه په کم حال کی. بیاده چل جوړکی په پاته کولو دده کی ددوی څخه. نوامریې وکی خپلو کسانوته چی ددوی سامانونه دوی ته په اوبنانو باندی برابرکی. اوهغه لوبنی چی یوسف عليه السلام به پکښی اوبه چښلی اوخلگو ته به یې په کی غلی ورکولی نوهغه یې دخپل ورور په توبنی کی کښینووی، بیایې دوی ته داخبره ورسوله چی دوی دلوبنی پټ کړی دی دبادشاه څخه، اوددوی سره یې وعده وکړه په بیرته راکولو ددی لوبنی کی یوتوبښه زیاته، اوداخبره ورته یواواز کونکی وکړه. نودوی راوگرځیده اودایې وویل: قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ، دوی وویل چی تاسی ته پته ده زمور په باره کی دهغه خبری چی تاسی یې په مور پسی تری. قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ (٧٤) قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودا وو ددوی شریعت چی چابه غلا وکړه نوهم هغه غل به یې به بدله کی ورکوی هغه سپری ته چی دچا څخه به غلاسوی وو. نوددی وجی څخه دوی وویل: كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ، ددی وجی څخه چی ددوی

پرده باندی داخیال رانه سی چی دوی دده سره څه چل کوی، اوبیا الله ﷺ فرمایلی دی: كَذَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ، دایې ورته ددی وجی څخه وویل که داسی یې ورته نه وای ویلی نو دیوسف سره به بله طریقه دراکړخولو نه وای، اودده دا حق نه وو چی دی یې په زیاتی سره راگرخولو وای. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ تَرَفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ، یعنی په علم کی: وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ اوداپه دی وجی چی یوسف ﷺ ددی څخه ډیر پوه وو، اوداڅه چی ده کوله نودایې په امر دالله ﷺ باندی کوله، ولی چی په دی کارباندی وروسته یوعظیم مصلحت جوړیږی، هغه داچی دده قوم اوپلار اومور ټول به مصرته راځی اوبنه عزت او اکرام به یې کیږی. نوکله یې چی دخپل ورور دبار څخه اودتوبنی څخه دهغه لوبنی راواستی چی بنیامین دی: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ، مراد ددوی ورڅخه یوسف ﷺ وو، ویل سوی دی چی ده دخپل مور دخوا دنیکه څخه بوت پت کړی وو اوبیایې هغه مات کړی وو. اوویل سوی دی چی ده به په غلا سره دکور څخه ډوډی ایستله اوپه فقیرانو باندی به یې تقسیموله. اونور اقوال په کی هم سته. نوددی وجی څخه دوی داویل: قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ، اوداکلمه دلیری والی ده: قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ، دا جواب یې یاپه پته ورکړی دی یاپه بنکاره، نوپه دوی باندی دننه سو په نرمی اوپه مهربانی سره اودایې یوسف ﷺ ته وویل: قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبَا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ، یعنی دده یو بوډا پلار دی زموږ څخه یوسری راوگرځوه کړه دده پرځای باندی، نویوسف ﷺ ورته وویل چی دازموږ په قانون کی نسته چی موږ متهم سړی پریږدو اوغیر متهم سړی بندکړو اوموږته دا اجازه نسته. اوپه نزد داهل کتابو باندی چی یوسف ﷺ په دغه وخت کی ورته دځان تعریف اووپیژندنه وکړه چی زه یوسف یم اوتاسی می وپرونه یاست. اودا خبره هم ددوی په دغه ځای کی غلطه ده اودوی نه دی پوه سوی.

فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمَنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۸۳) وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (۸۴) قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (۸۵) قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۸۶) يَا بَنِيَّ

اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْتَئِسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْتَئِسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ، (سورة يوسف ۸۰/۸۷) ذکر کوی الله ﷻ ددوی هغه نامیدی چی ددی بنیامین په خلاصولو کی یې بنکاره کړه او په خپل مینخ کی اخته سوه چی خبری یې کولی چی اوس خه وکو نو مشر ددوی چی روپیل دی هغه وویل: أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْتَقًا مِنَ اللَّهِ چي تاسی به ټول ماته راخی اودا کشر به هم راولی مگر په دی صورت کی چی ټول پاته سی او ټول گیر سی. نو تاسی خلاف وکی دوعدی دپلار اودهغه په حکم کی موکو تاهی راوستله، نوزما په مخ کی خه پاته نه دی چی زه دپلار خواته ورسم اوهغه ته مخ بنکاره کم: فَلَنْ أُبْرَحَ الْأَرْضَ یعنی ترهغه وخته پوری به زه په دی خای کی پروت یم: حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي، په وتلو باندی، أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي، په دی باندی چی زما ورور ماته راکی په خه طریقه باندی، وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (۸۰) اَرْجِعُوا إِلَىٰ أَيْكُمُ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ، یعنی خبرورکی په دی کار باندی کم چی تاسی په خپلو سترگو ولیدی بنکاره، وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (۸۱) وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا، یعنی داهغه خبردی چی ته مور خبر کړی په دی سره، اودده دغه خبره چی غلایې کړیده داپه مصر کی مشهوره سویده اوهرچاته ددی خبری علم سته: وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (۸۲) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ، یعنی کم کارچی تاسی ذکر کی همدارنگه نه دی ولی چی هغه غلانه کوی اونه دهغه خوی او اخلاق داسی دی، بلکه: بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ابْنِ اسْحَاقَ اوداسی نورو ویلی دی کله چی دوی زیاتی کړی وو په باره دیوسف ﷻ کی نوددی وجی خخه ورته پلار داسی وویل. اودا خبره اهل السلف هم کړی ده: ولی چی دبدی سزا بده وی وروسته دبدی خخه اوبیایې داوویل: عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا، یعنی یوسف اوبنیامین اوروپیل (أَنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی زما په دی حال باندی (الْحَكِيمُ) یعنی په خپلو کارونو کی اوپه قدرت کی، اودهغه ذات دپاره دی حکمت بالغه او حجت قائم په داسی کارونو کی. (وَتَوَلَّى عَنْهُمْ) یعنی مخ یې واړوی ددوی خخه: وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ، ذکر یې کی خفگان خپل پرزوی باندی هغه زورغم یې رابنکاره کی، اوداقول: وَأَبْيَضْتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ، یعنی ددیرو ژړاگانودوجی (فَهُوَ كَظِيمٌ) اودی دغصی خخه ډک وو دوجی دغم خخه اودوجی دافسوس خخه په یوسف ﷻ باندی. کله یې چی خامنو دده دالیری والی اوغم اوخفگان ولیدی نوورته یې وویل (قَالُوا) دوی ورته په طریقه دنرمی اوشفقت اومهربانی سره وویل: تَاللَّهِ تَفَتَاتُذْكَرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا وَتَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ دوی ورته وویل چی هغه ته دومره یادوی په هروخت کی تردی چی ته به یاضعیف سی اویا

به دپښو اولسونو څخه پاته سی، نوکه ته په ځان باندی مهربانی وکړی اوشفقت وکړی نودابه تاته ښه وی: قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دی خپل ځامونو ته وایی چی زه دخپل غم اوخفگان شکایت الله ﷻ ته کوم تاسی ته یې نه کوم اوزه دالله ﷻ څخه ډیر امیدلرم چی تاسی یې ورڅخه نه لری. اوزه په دی هم دالله ﷻ څخه امید واریم چی دهغه دخوب مطابق زه اوتاسی به ورته سجده کوو. نوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، نویایی دوی ته وویل چی تاسی ووځی تاسی ولاړسی اودیوسف ﷺ اودهغه دورور په باره کی معلومات وکی: يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْسَّرُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْسَرُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ، یعنی تاسی مه نامیده کیږی خوشحالی څخه چی وروسته دغم نه وی اودفراخی څخه چی وروسته دتنګوالی اودسختی څخه وی، مگر قوم دکافرانوته چی په هغوی باندی وروسته دغم څخه خوشحالی نه راځی. فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ (۸۸) قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا أَنْتَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ (۹۱) قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمْ أَيُّومَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۹۲) اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (سورة يوسف ۱۸۸ / ۹۳) خبر ورکړی دی الله ﷻ په دی آیتونوکی دورونو دیوسف ﷻ ده ته، او دراتګ څخه ددوی هغه مصرته چی دوی ته ددوی ورور ورکړی او څه غله ورلره هم ورکی: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ، یعنی دسختی څخه اودلوږی څخه اودوجی دډیرو افرادو څخه چی زموږ په کورکی افراد ډیردی: وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ یعنی خرابی وی اودایی ورته وویل چی دازموږ څخه څوک نه قبلوی په خپل قوم کی مگر داچی ته تجاوز وکی موږ ته ددی څخه. ویل سوی دی چی داڅه اشرفی وی بیکاره، او چاویلی دی چی لږ وی. اوچاویلی دی چی دصنوبر ددرختی دانی وی اوداسی نور اقوال هم په کی ذکر دی. اودابن عباسؓ څخه نقل دی هغه وایی چی دابوریانی وی اورسیانی وی. او داسی نورشیان وه. فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ، ویل سوی دی په دی قول خپل باندی، دا دالسدی قول دی. اوویل سوی دی په بیرته راتلو دورور زموږ، داقول دابن جریج دی، اوسفیان بن عیینه ویلی وی: حرام گرځول سوی دی صدقی په نبی ﷺ باندی اوپه دی آیت سره یې پاکی بیان سویده. روایت ددی ابن جریر نقل کړی دی. نوکله

چی ده وليده چی دوی په کم حال کی دی اوددوی سره نه دی پاته مگر هغه بیکاره مال، نو بیایې ځان وروپیژندی اوپر دوی باندی یې مهربانی وکړه او هغه حال یې ورته بیان کی چی تاسی څه کړی وه په یوسف عليه السلام باندی: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا، دوی په تعجب سره وویل اوبیایې په تکرار سره پوښتنه وکړه چی ته هغه یوسف یې: أَنْتَكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ آيَاتِهِ يُوسُفُ يَبِي: قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي، یعنی زه یوسف یم اودامی ورور دی هغه یوسف چی تاسی ورسره څه کړی وه تاسی ته پته ده اودورور په باره کی یې ورته دچم جوړولو په باره کی هم وویل چی دی می په یوچل باندی ستاسی څخه راگرځوی (قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا) یعنی په احسان کولو سره په موږ باندی اوپه ځای راکولو سره موږ ته، اودا ددی وجی څخه چی موږ صبر وکی په هغه څه باندی چی موږ ته ستاسی دخوا څخه را رسیدلی وه. اوپه اطاعت کولو زموږ خپل پلار لره اودهغه محبت چی په موږ باندی وو دشفقت اودمهربانی. نوددی وجو څخه الله جل جلاله په موږ باندی فضل اوکرم وکی: فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا، یعنی تاته یې فضیلت درکړی دی پرموږ باندی اوتاته یې هغه څه درکړی دی چی هغه یې موږ ته نه دی را کړی: وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ، یعنی په هغه څه کی چی تاته موږ درسولی دی، اوموږ ستاسره یوځای یو: قَالَ لَأَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ یعنی زه به بدنه وایم تاسی ته په هغه څه چی تاسی کړی دی زما سره دنن ورځی څخه وروسته. اوبیایې ورته دا قول هم زیات کی چی: يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اوبعضو وقف کړی دی په دی باندی اوداسی یې ویلی دی: قَالَ لَأَثْرِبَ عَلَيْكُمْ، اوبیایې ددی قول څخه شروع کړیده: الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ نودا قول ضعیف دی اومخکنی قول صحیح دی. نوبیا ددی څخه یې وروسته خپل قمیص دوی ته ورکی چی دایوسی اودپلار په سترگو باندی یې واچوی نودهغه نظر به سم سی، په حکم دالله جل جلاله باندی. اوبیایې ورته امر وکی چی دوی دی ټول اهل خپل مصر ته راوولی، په خیرت سره اوپه سلامتیا سره. اودوی راټول سوه وروسته ددیری اوږدی جدایې څخه، په پوره راټولیدلو سره.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون (۹۴) قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (۹۵) فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۹۶) قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ (۹۷) قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (۹۸) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبُويهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ (سورة يوسف ۹۴-۹۹) عبدالرزاق ویلی دی چی ماته خبر را کړی دی اسرائیل ده نقل کړی

دی دابی سنان څخه اوده د عبد الله بن ابی الھذیل څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی دابن عباس څخه چی ویلی یې دی: (وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ) دی وایی کله چی دوی راجلا سوه دخپل تونبو سره نوهوا راله اودیوسف عليه السلام قمیص یې ددی تونبی څخه پورته کی او دیعقوب عليه السلام خواته یې راوړی: قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ نوده پیداکی اومحسوس یې کی هغه بوی دیوسف عليه السلام په فاصلی ددرو ورځو باندی. اوهمدارنگه الثوری اوشعبه اوداسی نورو هم ویلی دی. حسن بصری اوجریج المکی ویلی دی: ددی په منخ کی (۸۰) میله منزل وو. اوداقول دده (لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ) یعنی داسی ونه وایاست تاسی چی داخوتا دبوډا والی دوجی وویلہ چی ذهن دی کارنه کوی. الفند. بوډاوالی ته وایی. ابن عباس او قتاده اومجاهد اوسعید بن جبیر دا وایی: (أَنْ تُفَنِّدُونِ) تاسی داونه وایاست چی کم عقلی خبری کوی: قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ یعنی دا کلمه یې ورته په غصه کی وویل چی ته په هغه زړو خیالاتوکی اوس هم گرځی. الله عز وجل فرمایلی دی: فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا، یعنی په تش قمیص اچولو باندی دده دسترگو نظر سم سو اوړوندوالی ورڅخه زائل سو. نوخپلو ځامنو ته یې وویل چی تاسی ته مانه وه ویلی چی زه دالله عز وجل څخه هغه امید لرم کم چی تاسی یې نه لری هغه امید داوو چی ژرترژره به الله عز وجل موږتول یوحای کی اوماته به خوشحالی راکول سی. نودهغه څخه وروسته دوی پلارته وویل چی: قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ، دوی طلب وکی دخپل پلار څخه چی دوی ته بخښنه وکی دهغه کار چی کم ددوی څخه سوی دی. نوپلار ورلره جواب ورکی په دی الفاظو سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ، ابن مسعود اوابراهیم اوعمر بن قیس اوابن جریج اوداسی نورو ویلی دی: دوی یې وروسته کړه دسهار وخت ته.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دابوالسائب څخه اودی دابن ادريس څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی د عبدالرحمن بن اسحاق څخه دی نقل کوی دمحارب بن دثار څخه ده ویلی دی چی عمر رضي الله عنه جماعت ته راتلی نودیوه انسان څخه یې داواوریدل چی داسی دعا یې کوله: یا الله تاماته دعوت کړی ووی نوما یې اجابت وکی، اوماته دی امرکړی وو نوما پوره والی وکی، نودا وخت دسهار دی نوماته مغفرت وکی. دی وایی چی کله یې دا اواز ته غوږ کښیښووی نودا د عبد الله بن مسعود دکور څخه راتلی، نوییایي د عبد الله څخه دا پوښتنه وکړه ددغه په باره کی نویی ویله: ولی چی یعقوب عليه السلام خپل اولاد سهار وخت ته وروسته کړی وو په دی قول سره: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، اودارنگه الله عز وجل فرمایلی دی: وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، اودارنگه ثابت سوی دی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په صحیحینو کی

چې فرمایلی یې دی: راکښته کیرې رب زمود هر سهار آسمان د دنیا ته نوایی چی: آیاسته خوک غوښتونکی چی زه یې ورلره وکم؟ آیاسته خوک چی توبه وکارې چی زه دهغه توبه قبوله کړم؟ آیاسته خوک دبخبښنی طلب کونکی چی زه ورته بخبښنه وکړم، (۱) اوپه بل حدیث کی داسی ذکر دی چی یعقوب رضی الله عنه خپل ځامن دجمعی ورځی ته وروسته کړه.

ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالمثنیٰ څخه دی وایی چی مود ته بیان کړی دی سلیمان بن عبدالرحمن ابویوب دمشقی دی نقل کوی دالولید څخه اودی دابن جریج څخه اودی دعتاء څخه اودی دکرمه څخه اودی دابن عباس څخه دی نقل کوی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه: سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي، په ورځ دجمعی کی، اودا دقول څخه دورور زما یعقوب رضی الله عنه خپلو بچو ته دی اوپه دی حدیث کی غرابت دی دیوی و جهی څخه، اوپه مرفوع والی ددی کی نظر دی. او اشنه قول دادی چی دانقل دی دابن عباس څخه موقوفاً.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِينَ (۹۹) وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (۱۰۰) رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ (سورة يوسف ۱۰۱-۱۰۹) اودا خبر دی دحال را تولیدلو ددوی وروسته دیواوردی جدایی څخه، چی ویل سوی دی (۸۰) کاله جدایی تیره سوی وه. اوبعضو ویلی دی چی (۸۳) کاله تیر سوی وه، دا دواړه روایتونه دحسن څخه نقل دی اوچاویلی دی چی (۸۵) کاله تیر سوی دی. دا قول دقتاده دی. اومحمد بن اسحاق ویلی دی ذکر سوی دی چی دی دده څخه (۱۸) کاله غیب سوی وو او اهل کتاب والا وایی چی (۴۰) کاله غیب سوی وو. اوظاهر دسیاق دقصی څخه دامعلومیرې چی تحدید دمودی په کی نسته بلکی متفرق ذکر سوی دی، کله چی دی ته پیشگی وکړه زلیخانو دی د (۱۷) کالو وو، نوبیاده (۷) کاله په جیل کی تیر کړه اوبیایې (۷) کاله دفراخی تیر کړه اودی خزانه دار وو اوبیایې (۷) کاله تیر کړه په مینخ ددی خلگو کی، اوراله ورته دده په اولنی کال باندي چی غله یې وره دده څخه اوپه دوهم کال ورسره بنیامین هم وو اوپه دریم کال یې ورته ځان وښووی چی زه یوسف یم اوامیرې دوی ته وکی

(۱) صحیح البخاری: کتاب التهجد، باب الدعاء والصلوة آخر الليل (۱۱۴۵: ۳) مسلم: کتاب صلوات المسافرین وقصرها، باب الترغیب فی الدعاء والذکر فی آخر الليل والاجابت فیہ (۳۲۱۲) اوترمذی په کتاب الصلاة کی، باب ماجاء فی نزول الرب الی سماء الدنيا کل لیلۃ (۴۴۶۱۲) اوابو داود په کتاب السنة کی، باب ماجاء: فی ساعات اللیل الجهمیه (۴۷۳۳۱۴).

چی ټول راوولی مصرته، نوټول راله: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ آوَى إِلَيْهِ أَبْوَيْهِ، یعنی داپلار اومور ورسره یوځای سوه ماسوا دورونو څخه، ویل سوی دی چی په دی کی تقدیم اوتاخیر دی یعنی اول ورسره یوځای سو اوبیایې ورته وویل: ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ، اوپه نزد داهل کتاب باندی کله چی یعقوب عليه السلام د جاشر مزکی ته ورسیدی. اودامحکه دابلیس ده. نورالی یوسف عليه السلام دی ته په دغه ځای کی اوولیری یعقوب عليه السلام خپل زوی یهوذا دځان څخه مخکی چی هغه ته زیری ورکی دراتلو، اوددوی په نزد داهم ذکر دی چی بادشاه دوی ته راووتی ددوی دخیر مقدم دپاره اودغه ځای یې دوی ته ورکی دپاره اوسیدلو اودپاره دآبادولو.

اودارنگه ذکر کړی دی یوی ډلی دمفسرینو چی: کله دایعقوب عليه السلام راشوه سو مزکی دمصر ته نویوسف عليه السلام ورته راووتی اودده سره ډیر لښکر وو دپاره دخدمت دیوسف عليه السلام اودپاره داکرام اوتعظیم دیعقوب عليه السلام اوده دعا وکړه بادشاه ته نوالله جل جلاله دده دراتگ په سبب باندی هغه نور کالونه دقحط ددوی څخه لیری کړه په برکت ددوی باندی. واللہ اعلم. اوتول خلگ مجموعه چی دیعقوب عليه السلام سره راوتلی وو دده اولادونه اولمسیان ټول (۲۳) کسان وه دا قول دابن اسحاق دی، اوموسی بن عبیده دمحمد بن کعب څخه نقل کړی دی چی ده دعبد الله بن شداد څخه نقل کړی دی ویی چی (۸۳) کسان وه، اوابو اسحاق دمسروق څخه ویلی دی چی (۳۹۰) کسان وه. دوی وایی چی وتلی وه دوی دموسی سره په حال ددی کی چی دوی زیات وه د (۲۰۰۰) کسانو څخه چی مقاتلین وه. اوپه نص داهل کتابوکی (۷۰) کسان ذکر دی. الله جل جلاله فرمایلی دی: وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَبَلَغَ سُوْيُ دِي قَوْمِهِ مِصْرَ وَهِيَ كَانَتْ مِصْرَ قَوْمِهِ وَهِيَ كَانَتْ مِصْرَ قَوْمِهِ وَهِيَ كَانَتْ مِصْرَ قَوْمِهِ لکه څنگه چی داقول دعلماوو داهل التورات وه.

اوبعضی مفسرینو ویلی دی چی: دا دوباره راژوندی کړی وه الله جل جلاله. اونورو داویلی وه چی دادده خاله وه اوخاله پرځای دموروی. اوابن جری اوداسی نورو ویلی دی: ظاهر دقرآن پر دی باندی دلالت کوی چی مور دده تردغه ورځی پوری ژوندیې وه. اوددوی دواړه یې دځان سره لوړ کړه کت ته یعنی دځان سره یې پرتخت باندی کښینول. (وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا) اوداټول ورته په سجده سوه یعنی دامور اویولس ورونه، دپاره دتعظیم اواکرام اودا ددوی په نزد باندی جائز وه، اوداسجده په نورو امتونو کی هم جائزوه تردی چی زمور په ملت کی داحرامه سوه: وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ، یعنی داتعبیر دهغه خوب ووچی مالیدلی وو اوتاراته ویله وه چی داپت وساته اوخپلو ورونو ته یې مه بیانوه. اوزماسره دی وعده وکړه دهغه څه چی وعده دی راسره وکړه: فَذُجَّعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ یعنی وروسته دغم اودتنگ دستی څخه زه وگرځول سم حاکم په مصر چی یوه کلمه وایم نو هغه نافذه سی پرتولو باندی: وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ يَعْنِي دَكَلِيو څخه، ولی چی دوی په علاقو

د عربو کی اوسیده او هغه تش کلی وه: مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي يَعْنِي هُغَه کار چی مخکی تفصیلاً ذکر سو. اوبیایې وویل: إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ يَعْنِي داسی ذات دی چی یوکار وغواری نوهغه ته داسی اسباب تیار کړی دداسی حایونو څخه چی هلته دبنده گمان نه وی او الله ﷻ یې اسانوی او په خپل قدرت کامله سره یې اداکوی (أَنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ) یعنی په ټولو امورو باندی (الْحَكِيمُ) په خپل خلق کی او په خپل قدرت او شریعت کی. او په نزد داهل کتابو باندی: یوسف ﷺ ددوی چی کم خوراکه وه هغه یې خرڅه کړه اوددوی ټول مالونه چی کم په خزانه کی پراته وه سپین زر اوسره زر ټول یې خرڅ کړه تردی چی ددوی نفسونه یې هم خرڅ کړه نودوی غلامان سوه، نووه به دوی چی دخپلو میوو پنځمه حصه به یې بادشاه ته ورکوله نودارواج پاته سو په اهل مصر کی وروسته ددی څخه. دا قول داهل کتابو دی. بیاجی کله یوسف ﷺ ته پته ولگیده چی په دی باندی نعمت پوره سو. اودده هغه هره حصه یوځای سوه، نوده ته پته ولگیده چی په دی کور کی یعنی کور ددنیا مراددی په دی کی قراری نسته، اودهرتمام والی څخه وروسته نقصان دهغه وی، نوپه دغه وخت کی په الله ﷻ باندی یې ثناء وویل، او اعتراف یې وکی دهغه په نعمتونو باندی اودهغه په احسان باندی، نودالله ﷻ څخه یې سوال وکی چی دی وفات کی اودی ملحق کی په خپل نیکانو بندگانو پوری، او همدارنگه لکه څنگه چی په دعا کی ویل کیږی. اللهم احیینا مسلمین وتوفنا مسلمین، یعنی یا الله ته مور مسلمانان ژوندی کړی اومسلمانان مومره کړه (۱) اوا احتمال لری چی ده داسوال کړی وی په هغه وخت کی کله چی ورلره ملائکی رالی او روح یې ورڅخه واخستی، لکه څه رنگه چی داسی سوال رسول الله ﷺ کړی دی په وخت دوفات کی، لکه څنگه چی یې فرمایلی وه: اللهم فی الرفیق الاعلی دری (۲) واره اوبیاددی څخه وروسته وفات سو، اودا احتمال هم کیدی سی چی ده مرگ غوښتی وی دالله څخه په صحت کی او په روغوالی دبدن کی، اوداجائز وو په ملت ددوی کی اوبنه وو، لکه څنگه چی ابن عباس نقل کړی دی دی وایی چی: یونبی هم دمرگ سوال نه دی کړی مخکی دیوسف څخه. هرڅه چی زمور په شریعت کی دی نوممانعت راغلی دی دطلب دمرگ څخه مگر په فتنو کی، لکه څه رنگه چی په حدیث دمعاذ کی چی ددعاگانو په باره کی احمد نقل

(۱). دایو جزء دی ددی حدیث څخه (استوو حتی اثنی علی ربی) احمد (۳/۴۲۴) حدیث دعبداالله الزرقی څخه، او الطبرانی په الکبیر کی (۱۵/۴۵۴۹) او هیشمی ذکر کړی دی په المجمع کی (۱۲/۱۱۲) راویان ددی احمد دی اوالبزار دی، او په الحلیه کی (۱۰/۱۲۷) او حاکم په مستدرک کی (۱۱/۵۰۲) او ویلی دی چی دا حدیث حسن صحیح دی.
(۲). تخریج دی بخاری کړی دی په کتاب المغازی کی، باب مرض رسول الله ﷺ (۱۷/۴۴۳۷) حدیث دعائشی څخه. اومسلم په کتاب الفضائل، باب فی فضل عائشه رضی الله عنها (۱۵/۲۰۹) اوترمذی په کتاب الدعوات کی، باب (۷۷/۳۴۹۲).

کړې دی: واذا اردت بقوم فتنه فتوفنا اليك غير مفتونين. او په بل حديث کې: ابن آدم، الموت خير لك من الفتنه، او مریم ویلی دی: او علی بن ابی طالب عليه السلام هم طلب دمرگ کړې دی په هغه وخت کې کله چې فتنې ډیرې سوي او قتلونه ډیرسوه او خبرې اتری ډیرې سوي، او امام بخاری هم طلب دمرگ کړې دی کله چې حالات ډیر پرسخت سوه. او هرڅه چې په وخت دغم کې او تنگوالي کې هغه روایت چې په بخاری کې ذکر دی د حدیث دانس بن مالک څخه دی وایي چې فرمایلي دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: ستاسې څخه دی یوسړې هم دمرگ سوال نه کوي دوجې دهغه مصیبت څخه چې په ده باندې نازل سوي وي. که چیرې دی محسن سړې وي نو ده هه به په دی ذریعې زیادت دا احساناتو کول کیږي او که خطا کار وي نو په دې سره به ورلره سزا او بدله ورکول کیږي خولیکن دی دی داسې وایي ای الله ته ما ژوندی وساتي که چیرې زما دپاره ژوند ښه وي او ته مامر کړې که چې زما دپاره مرگ ښه وي او بهتروې. (۱)

او مراد په ضرر سره دلته هغه دی چې خاص وي دانسان په بدن پورې دناجوړې څخه او داسې نورو شیانو څخه، په دین کې نه دی مراد. او ظاهره خبره دا ده چې نبی الله یوسف عليه السلام به دا سوال یاد دی و چې څخه کړې وي چې مرگ به ورته حاضر سوي وو یا به یې په بل نیت باندې کړې وو. او ذکر کړې دی ابن اسحاق داهل کتابو څخه چې یعقوب عليه السلام دیوسف عليه السلام سره په مصر کې (۱۷) کاله پاته سو، او بیا وفات سو، او دا وصیت یې کړې وو خپل زوی یوسف عليه السلام ته چې دی دین سی دخپل پلار اونیکه سره یوځای چې اسحاق او ابراهیم عليهما السلام دی.

السدی ویلی دی چې دی یې شام ته یووړې او هلته یې په مغارات کې دهغو سره یوځای دفن کې، په نزد داهل کتابو باندې عمر دیعقوب عليه السلام دهغه ورځی راسی چې مصر ته داخل سوي وو (۱۳۰) کاله وو، او ددوی په نزد باندې هغه په مصر کې (۱۷) کاله پاته سوي دی، نو ددی و چې څخه دوی ویلی دی چې دده ټول عمر (۱۴۰) کاله وو او دا ددوی د کتاب عبارت دی او دا غلط دی دایا په نسخه کې غلطی ده یا پکښې دوی کمی اوزیاتی کړیدی.

اودارنگه الله عز وجل په خپل کتاب کې فرمایي: أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ، دلته یعقوب عليه السلام خپل بچیانوته وصیت کوي دا خلاص او اطاعت دالله په هغه طریقې سره پرکمه چې ټول انبیاء تیرسوي دی. او اهل کتابو دا ویلی دی چې ده خپل یوه یوه زوی ته جلا جلا وصیت کړې دی او دوی ته یې ددوی دکارونو خبر ورکې، اوزیري یې ورکې

(۱). تخریج ددی بخاری کړې دی په کتاب الدعوات کې، باب الدعاء بالموت والحيات (۲۳۵۰۱۱) او مسلم په کتاب الذکر والدعاء کې، باب کراهية تمنى الدعوات لضرر نزل به (۷۱۷) او النسایي په کتاب الجنائز، باب تمنى الموت (۱۲۸۰۱۴) او بوداود په کتاب الجنائز، باب کراهية تمنى الموت (۳۱۰۹۱۳).

يهوذا ته چې دده په نسل کې به يوسړی پيدا کيږي چې هغه به ډير عظيم الشان والاوی او دهغه به ډير خلگ او قومونه تابعداري کوي، او هغه عيسى عليه السلام دی. والله اعلم.

اودايې ذکر کړي دی چې کله يعقوب وفات سو نواهل مصر په هغه باندی (۷۰) ورځی ژړا وکړه، اومروکی يوسف طبيبانو ته چې په ده باندی دی خوشبويانی ولويږي چې خراب نه سی، اودارنگه يې (۴۰) ورځی وځنډوی اوبيا اجازه واخسته يوسف عليه السلام دبادشاه څخه چې دخپل پلار سره ولاړسی چې دغه پتې کړي دخپل اهل سره يوځای، نوووتی يوسف اودهغه سره مشران دمصر وه اوروان سو تردی چې مغارات ته ورسیدی هغه چې ابراهيم عليه السلام اخستی وو اوبيا دوی راله خپل ځای ته اودوی بياپاته سوه په مصر کې اوبيا يوسف عليه السلام ته مرگ حاضر سو نوده وصيت وکي چې دی دی دمصر څخه وايستل سي کله چې دوی په خپله ووزی اودفن دی سي دخپلو پلرونو سره په مغارات کې نودی يې په تابوت کې واچوی او خوشبويانی يې پرولگولی اوپه مصر کې يې بنخ کې تردی چې موسی عليه السلام رالی اوبيا يې دهغه ځای څخه وايستی اوپه مغارات کې بنخ کې. دوی ویلی دی چې دی د (۱۲۰) کالو وو کله چې دی وفات سو، اومبارک بن فضاله وايي دحسن څخه دی چې کله په څاه کې وغورځول سو نودی د (۱۷) کالو وو، اوبيا دپلار څخه (۸۰) کاله غيب وو، اودهغه څخه يې وروسته (۳۳) کاله ژوند تير کړي دی اودی وفات سوپه داسی حال کې چې دی د (۱۲۰) کالو وو. اوبعضو داویلی دی چې ده وصيت وکي خپل ورور يهوذا ته. والله تعالی اعلم.

قصه دايوب عليه السلام

ابن اسحاق ویلی دی: دی وو دروم دعلاقی. اودی ايوب بن موص بن رازح بن العيص بن اسحاق بن ابراهيم الخليل عليه السلام وو.

اوداسی نورو دده دنسب په باره کې داسی ویلی دی: ايوب بن موص بن رعويل بن العيص بن اسحاق بن يعقوب، اوداسی نور اقوال هم سته دده په نسب کې. اوابن عساكر ویلی دی چې مور دده دلوط عليه السلام لوروه، اوويل سوی دی چې دده پلار دهغه کسانو څخه وو چې په ابراهيم عليه السلام باندی يې ايمان راوړی په هغه ورځ چې ابراهيم عليه السلام ورته غورځول سوی وو. او مشهور اولنی نسب دی، ولی چې دی داوولد دابراهيم عليه السلام څخه دی، لکه څه رنگه چې داپه دی قول دالله جل جلاله کې ذکر دی: وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ، الآية په دی کې صحیح قول دا دی چې ضمير راجع دی ابراهيم عليه السلام ته نه نوح عليه السلام ته.

اودی دهغو انبياوو څخه دی چې دده په باره کې نص ذکر سوی دی دوحی په سورة النساء کې: إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ (سورة النساء ۱۶۳) پس صحیح خبره داده چې دی په اولاد

دالعيس کی راځي اودده دنبځي نوم (ليا) وه چي لور ديعقوب وه اوبعضو داويلی دی چي دده دنبځي نوم (رحمت بنت افرائيم) اوويل سوی دی چي دده نوم (ليل بنت منيسا بن يعقوب) وه. اوداقول مشهوردی نوددی وجي څخه مودادلته ذکرکی اوبيادده څخه وروسته ذکر دبنی اسرايیلو کوو او هغه په دی باندی عطف کوو انشاء الله ﷻ .

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۸۳) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ (سورة الانبياء ۸۳) ۸۴. اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: وَادْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنِي الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (۴۱) ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (۴۲) وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولِي الْأَلْبَابِ (۴۳) وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْتًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنْآ وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ (سورة ص ۴۱/۴۴).

اوروايت ذکرکړي دی ابن عساكر دکلبی څخه چي ده ویلی دی چي اول پينغمبر چي الله ﷻ رالیږلی دی ادريس عليه السلام دی اوبيا، نوح، اوبيا ابراهيم، اوبيا اسماعيل، اوبيا اسحاق، او بيا يعقوب، اوبيا يوسف، اوبيا لوط، اوبيا هود، اوبيا صالح، اوبيا موسی اوهارون، اوبيا الياس، اوبيا اليسع، اوبيا عرفی بن سويلخ بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب، اوبيا يونس بن متی چي داوولاد ديعقوب څخه دی، اوبيا ايوب بن زراح بن آموص بن ليفرز بن العيص بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام .

اوپه بعضی ترتیب ددی کی نظر اوشبهه ده ولی چي دامشهوره ده چي هود او صالح دنوح عليهم السلام څخه وروسته دی اوچاویلی دی چي ابراهيم. والله اعلم، علماء دتفسیرونو اودتواریخو داویلی دی: وو ایوب عليه السلام ډیرپیسه دار سپری اومالونه ورسره هم ډیر وه دهر قسم نوعی څخه اوډیری مزکی ورسره وی دثنیی مزکی څخه ترحوران مزکی پوری ټوله مخکه دده وه. اوحکایت کړی دی ابن عساكر چي دده مخکه هم ډیره وه اواهل او اولاد یې هم ډیر وه. نو الله ﷻ ورڅخه داهرڅه واخیسته اوسلب یې کړه ورڅخه، اودده په بدن کی ډیری ناجوری پیداسوی، اودده په بدن کی روغه حصه نه وه ماسوا دزړه څخه اودژبی څخه، چي په دی سره به یې ذکر دالله ﷻ کوی. اوده په دی ټولو حالاتو کی صبرکونکی وو، اودکرکونکی وو دالله ﷻ په سهار اومانام کی. اودده ناجوری دومره اوږده سوه چي خلگو ورسره ناسته پریښووله اودخپل کلی څخه یې وایستی اودباندی یې یوبل ځای ته بوتلی او هلته یې پریښووی، اوخلگو ورسره انقطاع وکړه، اویوسپری هم بل نه وو چي دده سره یې څه کلام ساتی ماسوا دنبځی دده څخه، چي دی نبځی به حق وراډا کوی او خدمت به یې ورته کوی، ولی چي دنبځی به دده هغه زاړه احسانات یادول اودده شفقت به یې یادوی ددی سره. نودا

وه چي دده به يې مددكوي په قضايې حاجت كي اودده په نورو كارونوكي هم. نوددوي حال دومره خراب سو چي دي بنسختي به يې دنورو كره په مزدوري باندې كاركوي اوروزي به يې تيروله، اوصبربه يې كوي دده سره په هغه حال كي چي بچيان ورڅخه هم واخستل سوه او مالونه ورڅخه هم واخستل سوه. او هغه چي ددي خاوند ته رسيدلي دي دناجوړيو څخه او، هغه چي دوي ته تنگدستي ورسیده وروسته دمالداري څخه اودخلگو خدمت ته پاته سو وروسته دنعمت څخه اوسعادت څخه.

اوثابت سوي دي په حديث كي درسول الله ﷺ څخه چي فرمايلي يې دي: چي په ډيرسخت مصيبت كي راگيريدونكي انبياء دي، اوبيا ورپه سي صالحان دي اوبيا ورپسي ددوي په شان چي څوك وي (۱) اوبيايې وفرمايل چي پرانسان باندې دهغه ددين په اندازي هومره مصيبتونه راځي، دچاپه دين كي چي ډير مضبوط والي وي نوهغومره مصيبتونه زيات پر راځي. اودا ناجوړيانو زيات نكړي ايوب عليه السلام مگر صبر او حمد دالله جل جلاله چي دابه يې نورهم زيات كوي اودايوب عليه السلام صبر خلگ په ضرب المثل كي يعنى دمتل په طور دامثال خلگ وركوي چي په دومره ناجوړيو كي دالله جل جلاله شكر كول دهرچا كارنه دي. اودارنگه روايت ذكر كړي دي وهب بن منبه اوداسي نورو علماوو دبنی اسرائیلو څخه په قصه دايوب عليه السلام كي داوږدو خبرو څخه، چي دده څخه مال څه رنگه ولاړي اوبيايې اولاد څه رنگه ولاړي، او بيا دناجوړي څه رنگه ده ته ورسیده. اوبيا ده ته الله جل جلاله خبروركي په باره دصحت دده كي. اودمجاهد څخه نقل دي چي ايوب عليه السلام اولني هغه سړي وو چي ده ته ناجوړي رسيدلي وه.

اودارنگه اختلاف كړي په موده دده دناجوړي كي: نوبعضو داويلي دي چي (۳۰) كاله ناجوړي يې تيره كړيده چي نه زياته وه اونه كمه وه. اوانس عليه السلام ويلي دي چي (۷) كاله، په دي ناجوړي كي پروت وو تردی چي الله جل جلاله ورته شفا وركړه. اوحميد ويلي دي چي په دي ناجوړي كي يې (۱۸) كاله تيركړي دي، السدي ويلي دي چي دده څخه غوښه ولويده تردی چي صرف هډوكي اودماغ يې پاته سوي وو اودده بنسختي به ترده لاندې كاني اچول، نوكله چي دناجوړي پراوږده سوه نوبنسختي ورته وويل چي ايوب عليه السلام كه ته چيري رب ته دعا وكي نوستا څخه به دناجوړي ليري كي اوپر موږ باندې به فراخي راولي، نوده وويل چي ما (۷۰) كاله په صحيح اوسالم وجود سره تيركړي دي نودابه دالله جل جلاله دپاره لږوي چي زه (۷۰) كاله وړلره صبروكم. نودې به ورته بيا داخبره دوباره نه كوله اودي به يې خدمت كوي

(۱). صحيح الترمذي: كتاب الزهد، باب ماجاء في الصبر على البلاء (۲۳۹۸/۱۴) ابو عيسى ويلي دي چي دا حديث حسن صحيح دي. اوحاكم ذكر كړي دي په مستدرک خپل كي (۳۴۳/۱۳) اوصحيح يې ورته ويلي دي، اواحمد په (۱۱) ۱۷۲. ۱۷۴. ۱۸۰. ۱۸۵) حديث دسعد بن ابی وقاص څخه. اوالطبراني په الكبير كي (۲۲۶/۲۴) حديث دابي عبيده بن حذيفه څخه دي دخپل خاله څخه چي فاطمه ده.

او مزدوری به یې کوله دخلگو او ایوب عليه السلام ته به یې دډوډی بندوبست کوی. بیا دخلگو په دی باندی مزدوری هم نه کوله چی ورته پته ولگیده چی دا دایوب بنځه ده، ددی بیړی څخه چی دوی ته دانا جوړی چیری ونه رسیږی ددی دوجی نوکله چی دی ولیده چی څوک هم په دی باندی خدمت نه کوی نو خپل څه کالی یې خرڅ کړه او په هغه باندی یې ښه ډیر طعام واخستی، اودده خواته راله نوده قسم ورته وکی چی زه به دې خوراک ته لاس هم ورنه وړم تردی چی ته ماته داونه وایی چی دادی دکمه کی؟ نودې ورته وویل چی خدمت می وکی دخلگو تردی چی خلگ په ما خبر سوه چی دا دایوب عليه السلام بنځه ده نوبیا یې کار نه راکوی اوبیا می خپله لوپته هم خرڅه کړه دډوډی دپاره، نوکله یې چی سرلځ سو اونور هیڅ نه وه نوبیا یې وویل: **أَنِّي مَسْنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.**

اوابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولوسره دابی څخه دی دابی سلمه څخه دی دجریر بن جازم څخه اودی دعبدا لله بن عمیر څخه دی وایی چی: دایوب دوه وړونه وه، نوکله چی دده خوا ته راله نوورته نژدی کیدی نسوای نودلیږی څخه ورسره ودریده نوهغه یوبل ته وایی که چیری الله جل جلاله ته دایوب څخه څه دخیر علم وای نوپرده باندی به یې دانا جوړیانی نه وای راوستلی نوایوب عليه السلام ته ددوی دخبری څخه ډیر تکلیف ورسیدی اوبیا یې دا دعا وکړه: یا الله که چیری تاته داپته وی چی مایوه شپه هم په ډکه خیته خوراک نه وی کړی اوماته پته وی دلورې په باره کی نوزما تصدیق وکی، نوتصدیق دده وسو داسمان څخه اودوی دواړو واوریدی.

اودارنگه دابن ابی حاتم اوابن جریر څخه نقل دی چی دوی نقل کوی دیونس بن عبدالاعلی څخه دی دوهب څخه اودی دنافع بن زید څخه اودی دعقیل څخه اودی دالزهری څخه اودی دانس بن مالک څخه اودی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه چی فرمایلی یی دی: یقیناً نبی الله ایوب عليه السلام وخت تیرکړی دی په ناجوړی خپله کی (۱۸) کاله، نودی پریښووی نیژدو اولیرو ټولو مگر دوه وړونه دده چی خاص وړونه دده وه. چی دده خواته به سهار اومانام راتله، نوپه دوی کی یودی بل ته وویل: تاته پته سته چی ایوب داسی گناه کړیده چی په دی دنیاکی داسی گناه هیڅ چانه ده کړی تراوسه پوری، نودی بل ورته وویل هغه څه رکم؟ نوده ورته وویل چی ته نه گوری چی د(۱۸) کالو راییسی پروت دی په دی ناجوړی کی او الله جل جلاله رحم نه پر کوی نودغه سړی چی ورته رالی نودایی ورته وویل چی هغه بل داسی خبره کوی، نو ایوب عليه السلام وفرمایلی چی زه نه پوهیږم چی تاسی څه وایاست؟ غیر ددی څخه چی دوو کسانو به دالله جل جلاله نوم په جنگ کی واخیستی نوهغه به می منع کول ددی کار څخه چی دالله جل جلاله نوم دی دحق څخه ماسوا په بل څه کی وانه خلی.

او ذکر کړی یې دی چې: دی به قضایې حاجت ته وتی نو حاجت به یې پوره کی نو بیا به بنحی دلاس څخه ونيوی او بیرته به یې راوستی، نویوه ورځ د اور څخه وروسته پاته سوه اولر یې ناوخته کی نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چې: اَرَكُضُ بِرَجْلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ، (سورة ص ۴۲۸) نو کله چې دا راله نوویي لیده چې الله ﷻ دده څخه هغه ناجوړی لیری کړی وه، او په هغه شکل باندي وو په کم باندي چې مخکی وو د ناجوړی څخه نو کله چې دی ولیدی نو ورته یې وویل ای الله ﷻ دی برکت واچوی په تاکی: آیا مانه وو لیدلی دانبی دالله ﷻ چې په ناجوړی باندي گرفتار وو؟ نو په الله ﷻ می دی قسم وی چې مانه دی لیدلی ستا غوندي سړی په سړوکی کله چې صحیح وی یعنی ناجوړی درپکی نه وه. نودی ایوب علیه السلام ورته وویل چې هم هغه ایوب یم.

او ابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سر هغه دابی څخه دی نقل کوی د موسی بن اسماعیل څخه دی د حماد څخه دی د علی بن زید څخه دی دیو سف بن مهران څخه دی د ابن عباس څخه دی وایی چې ده ته الله ﷻ د جنت کپړی ورواغوستلی، نودی یو غاړی ته کښینستی، نو کله چې دده بنحی راله نودی یې ونه پیژندی نو ورته یې وویل ای بنده دالله، چیری ولاړی هغه ناجوړی چې دلته پروت وو؟ نوده ورته وویل چې کیدی سی هغه سپویا یا شرمبناو وړی وی، او تریو ساعت پوری یې خبری ورسره کولی. نو ورته ویې ویل چې مړه نه سی، زه ایوب یم، نودی ورته وویل چې ته په ما پوری مسخری کوی ای بنده دالله؟ نوده ورته بیا وویل، چې مړه نه سی زه ایوب یم ماته الله ﷻ بیرته خپل بدن راکی. ابن عباس داسی ویلی دی: او ورکړه ده ته الله ﷻ خپل مالونه او اولاد او هغه قوم او غلامان چې دده وه. وهب بن منبه ویلی دی: وحی وکړی الله ﷻ ده ته چې مادرکی تاته ستا اولاد اوستا مالونه اوددوی په شان چې څه نوردی. نوته ولمبیری په دی او بوباندي نو په دی کی ستا دپاره شفاده، اوته دخپلو خپلوانو څخه صدقه ورکړه، اودهغو دپاره استغفار طلب کړه، ولی چې هغوی زما نافرمانی کړیده ستا په لحاظ سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه ویلی دی ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دابوزرعه څخه دی نقل کوی د عمر بن مرزوق څخه دی دهمام څخه اودی دقتاده څخه اودی دالنضربن انس څخه اودی دبشیر بن نهیک څخه اودی دابی هریره څخه دی دنبی ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی: کله چې ایوب علیه السلام ته الله ﷻ شفاه ورکړه نو دسروزرو باران یې پروکی چې دسروزرو توتی به پر راتویدلی نوده به را واخیستل او په کپړوکی به یې لگول، نوالله ﷻ ورته وفرمایل چې ته نه مریزی ای ایوبه، نوده وویل چې ستا په رحمت باندي به څوک مریزی ای الله. (۱) او همدارنگه روایت ددی امام احمد هم کړی

(۱). الحاكم في المستدرک (۵۸۲/۲)، او ویلی یې دی چې دا حدیث حسن صحیح دی په شرط دمسلم باندي.

دی دابی داود الطیالسی څخه اودعبد الصمد څخه چی دی دهمام څخه نقل کوی دی دقتاده څخه هم په دی الفاظو سره. اوامام احمدویلی دی په نقل کولو سره دسفیان څخه چی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی داعرج څخه دی دابی هریره څخه: ولیبلی یوسپری ایوب عليه السلام ته دسروزرو گینې نواخته سو ایوب عليه السلام چی دابی لگول په کپرو خپلوکی، نو ورته وویل سوه چی ای ایوبه دا کافی نه دی داکم چی مور تالره درکړه؟ نوده وویل چی ای ربه زما څوک استغناء کوی ستا درحمت څخه؟ اودا موقوف روایت دی. اوددی روایت ذکر سوی دی دابی هریره څخه مرفوعاً. (۱)

اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی دمعمربن څخه اودی دهمام بن منبه څخه اودی دابی هریره څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: وو ایوب عليه السلام چی لمبیدی لڅ، نورالی ده ته یوسخی سپری چی ورسره سره زروه، نواخته سو ایوب عليه السلام چی دابی په کالوکی لگول. نوالله جل جلاله ورته دلور څخه اواز وکی چی: ای ایوبه زه تامالدار کوم په دغه څه سره چی تاته یې درکوم. نوده ورته وویل چی هیڅ شک نسته په دی خبره کی، خوزما هم استغناء نسته ستا درحمت څخه. (۲) راوی ددی امام بخاری هم دی دحدیث دعبد الرزاق څخه هم په دی الفاظو سره.

اوداقول د(أَرْغَضُ بِرَجْلِكَ) یعنی ووهه مخکه په پښی خپلی باندي نوده وکړه هغه چی ورته امرسوی وو په هغه باندي، نورا وتوکوله الله جل جلاله ده ته داوبو چینه دمزکی څخه اوورته یې امر وکی چی په دی کی دی ولمبیری اوددی څخه دی اوبه وچښی نولیری کړه الله دده څخه هغه ناجوړی چی په ده باندي لگیدلی وه او هغه ظاهر اوباطن دواړه خواوی دبدن یې ورلره ورکړی اوپوره صحت مند اوکامل اوبنائسته یې ورلره ورکړی تردی چی مالونه او اولاد یې ورلره هم ورکړه، اودسرو زرو باران یې هم پروکی، اودده بچیان یې دده خلیفگان وگرځوله، لکه څه رنگه چی الله جل جلاله فرمایلی دی (وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ) نوویل سوی دی چی ده ته الله جل جلاله دخپل قوم سره بیاژوند ورکی، اوداهم ویل سوی دی چی دی ته یې اجر وونه هم ورکړه او ددوی اولاد چی دده څخه وروسته راغلی وو هغوی ته یې هم ددی اجر ورکی اودآخرت دپاره یې هم ددوی اجر اونیکیانی پاته کړی. اوداقول (رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا) یعنی دالیری کول دسختی اوناجوړی دده څخه، دازمور دخواه رحمت اواحسان دی پرده باندي: وَذِكْرِي لِلْعَابِدِينَ، یعنی دانصیحت دی دهغه چادپاره چی په داسی ناجوړیانو باندي گرفتاروی او یا

(۱). احمد (۲۴۳/۲).

(۲). احمد (۳۱۴/۲). صحیح البخاری: کتاب الغسل، باب من اغتسل عرباناً (۲۷۹/۱) اوطراف ددی په (۳۳۹۱)،

۷۴۹۳ کی دی.

داولادو په ضائع کیدلو باندې گرفتاروی، نوددوی دپاره یومثال پروت دی په ژوند دښی دالله ﷺ ایوب ﷺ کی چی ده په دومره تکلیف کی څه رنگه صبرکړی دی اوڅه رنگه یې دالله ﷺ څخه امید ساتلی دی، تردی چی هغه سختی یې ورلره په اسانی باندی اوپه خوشحالی باندی بدله کړه اوچا داویلی دی چی ددی څخه دایوب ﷺ دښخی دنوم پته لکیرې چی نوم یې (رحمة) وو. نودا خبره ډیره لیری ده الضحاک ویلی دی چی الله ﷺ ورلره ځوانی ورکړه اوزیاته یې کړه ورلره تردی چی دده (۲۶) زامن پیداسوه. اوددی څخه وروسته ایوب ﷺ (۷۰) کاله زندگی تیره کړه په محکه دروم باندی په دین دابراهیم خلیل ﷺ باندی اوبیایې وروسته دده دین بدل کی اوداقول: وَخَذُ بِيَدِكَ ضِعْفًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، دارخصت دی دالله ﷺ دخواه ده ته، په باره دهغه څه کی چی ده قسم کړی وو چی خپله ښځه به سل درې وهی. نوویل سوی دی چی ده قسم کړی وو دوجی دخرڅولو دده دښخی دخپلو کوڅیو، اوویل سوی دی چی ددی وجی څخه چی دده ښخی ته شیطان ځان دطیب په شکل جوړکړی وو اودی ایوب ﷺ ته داویلی وه نوبیایې قسم واخستی چی زه به تا (۱۰۰) درې وهمه، نوکله چی ورته الله ﷺ عافیت ورکی نودا فتوی یې ورلره ورکړه چی داتول یوځای کړه اوپه دی باندی دی یې یووار ووهه، نوپه دی سره به یې قسم پوره سی. نوددی وجی څخه ورلره الله ﷺ رخصت بیان کړی دی په ورپسی آیت کی په دی قول سره: إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ، اودارنگه استعمال کړی دی ډیرو فقهاوو رخصت په باب دنذرونوکی اوپه باب دقسمونوکی، اودومره توسیع یې پکښی کړیده چی بهانی په کی جوړی کړی دی دپاره ددی چی دقسم څخه په خلاص سی. اودا رنگه ابن جریر اوداسی نورو علماوو دتاریخ داذکر کړی دی: چی ایوب ﷺ کله چی وفات سو نوعمریې (۹۳) کاله وو، اوویل سوی دی چی ددی څخه یې ډیر عمروو. اودارنگه لیث ذکرکړی دی دمجاهد څخه: چی په ورځ دقیامت کی به الله ﷺ بحث کوی دسلیمان ﷺ سره په باره دمالدارانوکی، اودیوسف ﷺ سره په باره دمریانوکی، اودایوب ﷺ سره په باره دناجوریانو اوتکلیفونو والاکی. راوی ددی ابن عساکردی. اوده وصیت کړی دی خپل زوی (حومل) ته اودده پرکارونو باندی وروسته دده څخه زوی دده (بشر) قائم وو، اودی هغه دی چی ډیر خلگ داگمان پرکوی چی دی ذوالکفل ﷺ دی: والله اعلم. اووفات سوی دی دده دازوی په دی حال کی چی دی نبی وو او وو دده عمر (۷۵) کاله نودلته قصه دذی الکفل ذکر کوو، ولی چی بعضو داویلی دی چی دازوی دایوب ﷺ وو.

بیان دقصی دذی الکفل ﷺ

هغه چی بعضی گمان دزوی دایوب ﷺ پرکوی الله ﷺ فرمایلی دی وروسته دقصی دایوب

۱۴۵ ۴۸. نونبکاره داخبره ده چی داهم دی نیاوو څخه ووکم چی سادات دی اوبعضو دا ویلی دی چی دی نبی نه وو بلکی یونیک سړی وو. اودی وو چی دخپل قوم دپجو کفالت به یې کوی، اوددوی په مینځ کی به یې دعدل فیصلی اوکارونه کول نوددی وجی څخه ورته ذی الکفل ویل کیږی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر او ابن ابی حاتم دطریقی دداود بن ابی الهند څخه دی دمجاهد څخه چی دی وایې: کله چی غت سو الیسع نوویې ویل: که چیری زه خلیفه وگرځوم یوسړی په خلگو باندي خلیفه اوبیا وگورم چی دوی څه رنگه کار کوی؟ نوخلگ یې راټول کړه اوورته یې وویل چی ستاسی څخه به څوک زما خلیفه توب قبول کړی په دی شرطونو سره: چی دورځی به روژه نیسی، اودشپی به لمونځونه اوقیام اللیل کوی، اوغصه به نه کوی؟ نویوسړی ولاړ سو اووی ویل چی، زه، نوده ورته وویل چی ته دورځی روژه نیسی، نوده وویل هو، اوبیایې ورته وویل، چی ته دشپی قیام اللیل کوی نوده وویل چی هو، اوبیایې ورته وویل چی ته غصه نه کوی نوده ورته وویل چی نه. نودی وایی چی، وریې کی ده ته خلافت، اوبیایې په دوهمه ورځ بیادغه رکم وویل نوتول چپ سوه اوهیڅ چا رغ ونه کی، اوهغه سړی راولاړ سو. نوییایې خلیفه کی. نودی وایی چی: وگرځیدی ابلیس چی ویل یې یوشیطان وری په وخت دقیلوله (چی دماپنښین دخوب وخت وی) کی، اوداسړی به دشپی نه بییدیدی اونه به دورځی بییدیدی مگرپه دغه وخت کی. نو دروازه یې وروټکوله: نوده وویل چی څوک یې؟ نودی شیطان وویل زه بوداسړی یم اوفقیار اومظلوم یم. نودی راولاړ سو اودروازه یې خلاصه کړه نودی شروع سو چی قصه یې ورته کوله، اوویل یې چی زما اوزما دقوم په منځ کی جگره ده، اوهغوی زماسره وکړه چی څه یې کوله اواوږده یې کړه قصه تردی چی داوخت دقیلولی ختم سو نوده ورته وویل چی کله دفیصلو وخت وی نوپه هغه وخت کی راسه، نوکله چی دفیصلو وخت سو نودی یې ډیر ولټوی خوپیادیې نه کی دغه بودا، بیاپه دوهمه ورځ بیا رالی نودی ذی الکفل ورته وویل چی تاته خوپیرون ماویلی وه چی دفیصلی په وخت کی راسه نوته ولی رانه لی، نوده ورته وویل چی زما قوم دومره خبیث قوم دی چی هغوی ته پته ولگیږی چی ته ناست یې نوماته وایی چی تاته ستاحق درکوو اوچی ته ولاړی نوییا دخپلی خبری څخه واوړی، نوپرده باندي یې دنن ورځ قیلوله هم خرابه کړه اوخوب ته یې پرینه بنووی نوده ورته بیا وویل چی

د فیصلی په وخت کی راسه نودی بیانه رالی نوپه صبا باندي بیادی دخوب په وخت کی رالی نودده دراتگ خخه مخکی ذی الکفل خپل کور والاته امر کړی وو چی دننه راتلو ته به څوک نه پریردی، نوکله چی دی بیارالی نوکور والا ورته وویل چی شاته سه نوده ورته وویل چی ماته یې داوخت بنوولی دی چی په دی وخت کی راسه نویباهم کوروالا پری نه بنووی نودی دیوه سری خخه دی کمری ته دننه سو اوددنه خوا خخه یې دروازه وپکوله نو دی چی راولا سو نوگوری چی دروازه بنده ده اودی په کمره کی دننه دی، نوپوه سو چی دا شیطان دی نوورته ویې ویل چی آیا دالله ﷺ دنمن یې نوده وورته وویل چی هو! زه متعین سوی یم ددی دپاره چی تازما کار پرخپل ذمی باندي واخستی زه په څه طریقی باندي تا غصه (قهرجن) کړم. نوددی وچی خخه ده ته ذی الکفل (خاوند دذمی) ویل کیږی، ولی چی دده کار یې پرخپله ذمه اخستی وو اویبایې پوره کوی.

اوهمدارنگه ابن ابی حاتم دابن عباس خخه روایت نقل کړی دی همداسی روایت اوهمدارنگه روایت ذکرکړی دی عبدالله بن الحارث اومحمد بن قیس اوابن حجیره الاکبر اوداسی نورو سلفو هم داروایت ذکرکړی دی، اوهمدارنگه روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم دابی خخه دی دابو الجماهر خخه دی دسعید بن بشیر خخه دی دقتاده خخه دی دکنانه بن الاخنس خخه اودی دابوموسی الاشعری خخه اودی پرممبر باندي ولاړوو اودایې ویله. نه وو ذی الکفل پیغمبر بلکی دی یونیک سړی وو چی هره ورځ به یې (۱۰۰) نفلونه کوله، نو ددی وچی خخه ورته ذوالکفل ویل کیږی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریقی دعبد الرزاق خخه چی ده نقل کړی دی دمعمر خخه اوده دقتاده خخه دی وایی چی ابوموسی الاشعری ویلی دی: همداسی یې روایت ذکرکړی دی منقطع، اوهرڅه چی هغه حدیث دی چی ذکرکړی دی امام احمد په نقل کولو سره داسباط بن محمد خخه دی دالاعمش خخه دی دعبدالله بن عبدالله خخه اودی دسعید خخه چی مولی دطلحه دی دی دابی عمر خخه دی وایی چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ خخه یوحدیث چی نه می دی اوریدلی مگر یو یادوه واره اوهمداسی یې شمار وکی تراوو پوری، یعنی دومره واره به می اوریدلی وی خولیکن کیدی سی چی ددی خخه می زیات اوریدلی وی چی فرمایلی یې دی، ذوالکفل یوسړی وو په بنی اسرائیلو کی چی په خپلی گناه باندي یې پروا نه وه اودهغه خخه به یې توبه نه کښله نوده ته راله یوه بنځه نوده ورلره (۶۰) دیناره ورکړه په دی شرط باندي چی دا به ورسره زناکوی، نوکله چی داسړی ددی بنځی په هغه ځای باندي کښینستی په کم ځای کی چی ورلره سړی کښینی نودی بنځی وژړل نوده ورته وویل چی ولی زه دی نسوم خوښ؟ نودی بنځی ورته وویل چی نه بلکه داداسی کاردی چی مخکی ما هیڅکله نه دی کړی، خو

اوس زه دمجبوري څخه ډاکار کوم، نودی سړی ورته وویل چې ته ډاکار کوی اومخکی تا هیڅکله نه دی کړی. نو داسې ورڅخه جلا سو او ورته یې وویل چې څه ولاړه سه اودا دینار هم ستاسوه، اوبیانې عليه السلام وفرمایل چې بیا کله دی ذی الکفل گناه نه ده کړی، نو کله چې دی مرسو په شپه کی نوسهار دده په دروازه باندي لیکل سوی وه چې الکفل ته الله ﷻ مغفرت کړی اوبخښلی یې دی (۱) اوراوی ددی ترمذی دی دحدیث داعمش څخه هم په دی الفاظو سره اودایې ویلی دی چې داحسن دی او ذکر کړی دی داروایت بعضو نوموقوف کړی یې داپر علی بن عمر باندي، ولی چې په دی حدیث کی ډیر غرابت دی اودده په اسناد کی شبهه ده. اوکه چیری داحدیث محفوظ وی نوپه دی کی الکفل ذکر سوی دی نه ذو الکفل بغیر داضافت څخه اودا یوبل سړی دی نه هغه چې په قرآن کریم کی ذکر سوی دی.

بیان دهغو امتونو چې په عام طور سره هلاک سوی دی

اوداتول مخکی دنازلیدلو دتورات څخه سوی دی په دی دلیل دقول دالله ﷻ سره: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، (سورة القصص ۴۳) لکه څه رنگه چې روایت کړی دی ابن ابی حاتم او ابن جریر او البزار دحدیث دعوفی الاعرابی څخه چې ده نقل کړی دابی نضره څخه دی دابی سعید الخدری څخه دی وایی چې نه دی هلاک کړی الله ﷻ یو قوم هم وروسته دنازلیدلو دتورات څخه په عام طور سره مگر یو کلی والا چې دهغو څخه بیزوگیان جوړ سوی وه. ته نه گوری دی قول دالله ﷻ ته: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى، اومرفوع ویلی دی دیته البزار، اودا اشبه خبره ده نودا خبره پردی باندي دلالت کوی چې په عمومی طور سره امتونه ټول دتورات نازلیدو څخه مخکی هلاک سوی دی. نو یو دهغوی څخه دی:

اصحاب الرس

الله ﷻ فرمایلی دی: وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا (۳۸) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (سورة الفرقان ۱۲\۱۴) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (۱۲) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (۱۳) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ، اوددی آیتونو څخه پته لگیرې چې دوی هلاک سوی دی اوکورونه یې هم وران سوی دی، ابن جریر ویلی دی چې دوی اصحاب الاخدود وه کم چې په سورة البروج کی ذکر دی، ولی چې دوی په نزد دابن اسحاق باندي مخکی دمسیح څخه تیر سوی دی. اوپه دی کی نظر دی.

(۱). ضعيف الترمذی: کتاب صفت القيامت والقائت \ باب (۴۸)، (۲۴۹۶\۴) او احمد (۲۳۱۲) او حاکم (۲۵۴۱۴).

اوروايت ذکرکړې دى ابن جرير دابن عباس څخه چې دوى يوکلى والاوه دقوم دشمود څخه. اودارنگه الحافظ ذکرکړې دى په الكبير کى يعنى ابوالقاسم بن عساكر په اول دتاريخ کى، په وخت دجوړيدو ددمشق کى، دتاريخ دابى القاسم عبدالله بن عبدالله بن جراد اوداسى نورو څخه. چې دا اصحاب الرس يوقوم وه چې دوى ته الله ﷺ پيغمبر وليږي چې نوم يې (حنظله بن صفوان) وو، نودوى ددى پيغمبر تکذيب وکى اودى يې قتل کى، نودوى وگرځيده عادبن عوص بن ارم بن سام بن نوح اوزوى دالرس وو. نودوى نازل سو په احقاف کى، نوهلاك کړه الله ﷺ دا اصحاب الرس اودوى خپاره سوه په يمن کى اودوى نيست اونا بود سوه په ټوله محکه کى تردى چې جبرون بن سعدبن عاد بن عوص بن ارم بن سام نوح پکښى دمشق ته ولاړى اوهلته يې بنار جوړکى، اونوم يې پر کښيښووى (جبرون)، اودا عاد ارم دى چې خاوندان داوردو اوږدو قدونو وه، اونه سته ددوى نښانى دستنو په نورو ځايونو کى مگرچى په شام کى خومره دى، نودوى ته يې وليږي هودالکښى يعنى دا عاد ته چې په احقاف کى وه نودوى دده تکذيب وکى، نوالله ﷺ هلاك کړه نوداهم داتقضا کوى چې دوى دعاد څخه هم مخکى دى په موده دډيرى زمانى سره. (۱)

اوروايت ذکرکړې دى ابن ابى حاتم دابى بکر بن ابى عاصم څخه چې دى دخپل پلار څخه او دى دشيب بن بشر څخه اودى دعکرمه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايي چې: الرس: دا يوکلى دى په آذربيجان کى. اوالثورى ويلى دى دعکرمه څخه چې: الرس دا څاه درسو دى چې دوى په دى کى نبى غورزولى وو اوپه هغه کى يې دفن کړى دى. ابن جريج اوعکرمه ويلى دى چې الرس: دا اصحاب يس دى. اوقتاده ويلى دى چې دوى ديمامه کلى خلگ وه. ماويلى دى که چيرى اصحاب الرس، اصحاب يس وه نودوى هم په عام عذاب باندى هلاك سوى دى.

لکه څه رنگه چې الله ﷺ فرمايلى دى: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوددى قصه به وروسته بيانېږي که څه هم بل څوك وى، خودى هم په عام عذاب باندى هلاك سوى دى. اوبنا برهر تقدير دامنافى دى دقول دابن جرير سره. اودارنگه ابوبكر محمد بن النقاش ويلى دى: چې ددى اصحاب الرس يوڅاه وو چې دهغه څخه به دوى خپل ضرورتونه پوره كول او دهغه په واسطه به يې خپل کښتونه اوبه كول اوباغونه به يې اوبه كول، اوددوى يوبادشاه وو چې ډير عادل وو اوخوش اخلاق وو، کله چې داباشاه مرسو نودوى ډيرزيات دغم اظهار پروکى، نوچى يوڅو ورځى تيرى سوى نودوى ته شيطان دهغه بادشاه په شکل رالى اودوى ته يې وويل چې: زه خومرسوى نه يم زه خوستاسى څخه هسى يوڅو ورځى ليرى تللى وم

(۱). تاريخ عساكر (۱۵۱۱).

ددی دپاره چی ستاسی حالات وگورم په خپل نیستوالی کی، نودوی سخت خوشحاله سوه، اودا شیطان امروکی چی ددی اوددوی په منخ کی پرده ولگول سی اودوی ته یې داخبر ورکی چی زه به هیخ کله نه مرکیزم اوهمیشه به ژوندی یم، نواکثرو کسانو دده تصدیق وکی، اودده په فتنه کی اخته سوه اودده عبادت یې کوی.

نوالله ﷺ دوی ته پیغمبر ولیږی نودوی ته یې خبر ورکی چی داشیطان دی اوستاسی سره دپردی څخه اخواته خبری کوی، اودوی یې منعه کړه دده دعبادت څخه، اودوی ته یې امر وکی په عبادت دالله ﷻ باندی. السهیلی ویلی دی چی ده ته په خوب کی وحی کیدلی، او دده نوم (حنظله بن صفوان) وو. نودوی ورسره دبنمنی وکړه اوقتل یې کی اوپه څاه کی یې واچوی نودوی تږی سوه، اودرختی یې وچی سوی اومیوی یې خرابی سوی، اوکورونه یې وران سوه اودانسانیت دژوند څخه واوبسته دوحشت ژوندته، اوددوی په ځایونو کی به بیا جنات او حیوانان اوسیده. او هغه چی ذکر کړی دی ابن جریر دمحمد بن حمید څخه چی ده نقل کړی دی دسلمه څخه اودی داسحاق څخه اودی دمحمد بن کعب القرظی څخه دی وایی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ یقیناً اول به جنت ته یوتور سږی دننه کیږی، اودا ددی وحی څخه چی الله ﷻ یوکللی والاته یوپیغمبر لیږلی وو نوپه هغه باندی هیخ چا ایمان نه وو راوړی ماسوا دهغه تور سږی څخه، بیادهغه کلی والاوو دی پیغمبرته کنده وکښه او دی یې په هغه کنده کی وغورزوی او دلوری خوا څخه یې ډبری پر واوړولی، نونبی ﷺ وفرمایلی چی: نوبیا دغه سږی وو چی تلی به اوخاشی به یې ټولولی او هغه به یې خرثولی اوپه هغو پیسو باندی به یې خوراکه اخستله اودی نبی ته به یې راوړله اوتر هغه ډبره به یې ددی کندي څخه ورايستله اوده ته به یې ورکوله، اوبیابه بیرته راتلی. نودی په دغه ترتیب سره وو تردیر وخته پوری، نویوه ورځ دی ولاړی چی خاشی اولرگی برابر کړی نو خاشی یې برابری کی او هغه یې وتړلی، نوکله چی یې رالورکړل نوستږی والی یې محسوس کی نوپر اړخ پریوتی، نوالله ﷻ ورباندی خوب غالبه کی تردی چی (۷) کاله بیده پاته سو. بیادی راولاړسو اوستومانی یې وایستله اوپردی بل اړخ باندی پریوتی نوبیا الله ﷻ خوب پرغالب کی نوبیا تر (۷) کالو پوری بیده پاته سو. اوبیا راولاړ سو اوغوټه یې راپورته کړه اودده داگمان وو چی دی بیده نه وو مگرڅه حصه دورځ یانیمه ورځ، نورالی اوداخاشی یې خرخی کړی اوخوراکه یې واخسته او هغه کندي ته ورلی نونبی پکښی نه وو، ولی چی دی قوم را ایستلی وو اوایمان یې په راوړی وو اودده تصدیق یې کړی وو، نونبی ﷺ فرمایلی دی چی دهغه نبی ددی تورسږی په باره کی پوښتنی کولی نوخلگو به ورته ویل چی مور ته پته نسته تردی چی دغه نبی وفات سو نوپه هغه وخت کی داتور سږی دخوبه راولاړ سو. نو

بيا رسول الله ﷺ وفرمايل چي دغه تورسپري به اول جنت ته دننه كيږي (۱) دا حديث مرسل دى اوپه مثل ددى كى نظردى، او كيداى سى چى ده دامختصر كړى وى دكلام دمحمد بن كعب القرظى څخه، والله اعلم. بيا ردكړى دى پردى باندى ابن جرير په خپله، اوويلى يې دى چى ددى حمل كول پراصحاب الرس باندى نه صحيح كيږي كم چى په قرآن كى ذكر دى. دى وايي چى الله ﷻ خبر وركړى دى داصحاب الرس څخه چى دوى يې هلاك كړى دى او دلته دوى په نبى باندى ايمان راوړى دى. اوبيا چا داويلى دى چى دوى اصحاب الاخدود دى اوداقول ضعيف دى، اوبل داچى دوى ته وعده وركول سويده داخرت دعذاب كه چيرى دوى توبه ونه كارې. اوپه دنياكى ددوى هلاكت نه دى ذكر سوي.

قصه د قوم ديس

دوى اصحاب القريه (دكلې خاوندان) دى اصحاب يس.

الله ﷻ فرمايلى دى: **وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ (۱۴) قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذُوبُونَ (۱۵) قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ (۱۶) وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (۱۷) قَالُوا إِنَّا نَطِيرِنَا بِكُمْ لَنْ لَمْ تَنْتَهُوا لِنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (۱۸) قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَنْزِلْ دُكْرُكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ (۱۹) وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ (۲۱) وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۲) أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَأُتْعَنَ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونِ (۲۳) إِنِّي إِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (۲۴) إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ (۲۵) قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ (۲۷) وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُندٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ (۲۸) إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ، (سورة يس ۱۱۳ / ۲۹).**

دامشهوره سويده دپيرو سلفو څخه چى داكلى د (انطاكيه) دى. راوى ددى ابن اسحاق دى دايبى نقل كړى دى دابن عباس څخه اودكعب الاحبار څخه اودوهب بن منبه څخه، اوهمدا رنگه روايت ددى نقل سوي دى دبريده بن الخصيب څخه اودعكرمه څخه اوددقتاده څخه اودالزهري څخه اودى يې دنورو څخه. ابن اسحاق ويلى دى: چى ددى يوبادشاه وو چى انطخيس بن انخطيس وو، اوده به دببتانو عبادت كوي. نودوى ته الله ﷻ درې رسولان وليږله چى (صادق، مصدوق، شلوم) وه، نودوى دهغو تكذيب وكى، اوداظهاره ده چى دوى

(۱). ددى تخريج ابن اسحاق كړى دى او ابن جرير دمحمد بن كعب القرظى څخه نقل كړى دى. اوهمدارنگه ويلى دى السيوطى په الدر المنثور كى (۲/ ۲۵۷).

دالله ﷺ دخواه رسولان وه، اوگمان كړي دي قتاده چي دوي رسولان دمسيح ﷺ وه. اوهمدارنگه ابن جرير ويلى دي دوهب خخه دي دابن سليمان خخه دي دشعيب الجبايي خخه: چي دمخكني رسولانو نومونه (شمعون. يوحنا، بولس) اوهغه كلي (انطاكيه) وو. اودا قول ضعيف دي. ولي چي انطاكيه والاته كله چي الله ﷺ رسولان وليږل دري پيغمبران نو اول بنارو والا هغه وه چي په مسيح باندې يې ايمان راوړي وو. اواهل دهغه كلي چي په قرآن كي ذكرسوي دي نوهلاك سوي دي. لكه خنكه چي يې په آخرددې قصي كي ذكركړي دي وروسته دوژلو دخپل پيغمبر خخه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، خو ليكن اولني دري پيغمبران چي كم ذكرسوه هغه ليږل سوي دي انطاكيه والاوته نودوي دده تكذيب وكې نوالله هلاك كړه، بياچي كله دوباره ددوي ابادي وسوه نوبيا ورته مسيح راوليږل سو نوپه هغه باندې دوي بيا ايمان راوړي وو. والله اعلم.

هرخه چي داخبره چي ددي قصي خخه چي په قرآن كريم كي ذكرسويده ددي خخه اصحاب المسيح مرادوي نودا ضعيفه خبره ده. او دظاهر سياق دقرآن خخه داپته لگيري چي دوي رسولان دالله ﷺ دخوا خخه هغه قوم ته وه ماسوا دمسيح خخه. الله ﷺ فرمايلي دي **(وَأَضْرَبُ لَهُمْ مَثَلًا) يَعْنِي خَيْلِ قَوْمٍ تَهَ إِى مُحَمَّدٍ ﷺ (أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ) يَعْنِي ددغه بنار والو :** **إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ (۱۳) إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ**، يعنى دوي داخبره پر رد كړه چي تاسي هم دهغو نورو دوو په شان انسانان ياست، اودوي داخبره ليري گنله چي الله ﷺ انسان هم پيغمبركوي اوخلگو ته يې ليري، نودي پيغمبرانو ورته وويل چي الله ﷺ ته داپته سته چي مورې دهغه دخوا پيغمبران يو كه خه هم تاسي زموږ تصديق نه كوي، اوكه چيري مورې دروغ ويله نوالله ﷺ به مورې ته عذاب راکړي وي اوتاسي په دي خبري سره مستحق دعذاب گرځي: **وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ** يعنى په مورې باندې دومره لازم دي چي مورې تاسي ته دالله پيغام راوړسو، اوباقى هدايت دالله ﷺ په لاس كي دي چي چالره هدايت وركوي اوخوك گمراه كوي **(قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ)** يعنى مورې بدفالي نيولي ده په هغه خه سره چي تا زموږ دپاره راوړي دي اومورې ته يې بيانوي: **لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ**، يعنى مورې به تا وترتو په ويناسره اوپه وهلو سره: **وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ** يعنى دوي به ورته وعده دقتل وركړه اودايې ورته وويل چي زموږ دخوابه ستاسي سپكاوي وسي كه چيري تاسي دغه كار پرينه بنووي **(قَالُوا طَّيَّرْنَا مَعَكُمْ)** دابد فالي رد سويده پرتاسي باندې **(أَبْنُ ذَكْرَتُمْ)** يعنى په سبب ددي چي زه تاسي ته داخرت يادابنت كوم تاسي ماته وعده دقتل راکوي او زمادسپكاوي اراده كوي: **بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ** يعنى تاسي حق قبلونكي نه ياست اونه ورته ستاسي اراده سته چي قبول يې كړي. داقول دابن جرير دي خو اولني قول ښه دي.

اوداقول دالله ﷺ: وَجَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى، یعنی دنصرت درسول دپاره او دښکاره کولو دایمان دپاره په هغو رسولانو باندی: قَالَ يَا قَوْمِ اَتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (۲۰) اَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ، یعنی تاسی ته دعوت درکوی دحق خواته بغیردڅه نفعی څخه اوبغیر دڅه پیسو څخه. بیاده په خپله دوی ته دعوت شروع کی اوورته یې وویل چی عبادت وکی دهغه الله ﷺ په وحدت سره اوشریک ورلره مه جوړوی، اودوی یې منع کړه دعبادت دغیرو څخه چی په هغه کی نه ددنیا نفع سته اونه دآخرت نفع سته: اِنِّي اِذَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ، یعنی که ما پریښووی عبادت دالله ﷺ اودبل چاعبادت می شروع کی. بیایې دپیغمبرانوا خوا ته مخ کی اودایې ورته وویل: اِنِّي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمِعُونِ، ویل سوی دی: چی واورى زما دا خبره اوپه دی باندی شاهدی وکی دالله ﷺ خواته زما دپاره، اوچا ویلی دی معنی ددی داسی ده: واورى ای زما قوم والاو چی مانښکاره ایمان راوړی دی په دی پیغمبرانوا باندی نوپه دغه وخت کی یې داسپری مړکی. اوچا ویلی دی چی دی یې په وهلو باندی وژلی دی. اوچا ویلی دی چی پرده باندی یې یوه حمله وکړه دوی ټولو اومر یې کی. اوحکایت کړی دی ابن اسحاق دابن مسعود څخه دی وایی چی په خپلو کسانو باندی یې دده سره بدفعلی وکړه تر دی چی دده کولمی راووتی. اودارنگه روایت ذکرسوی دی دالثوری څخه چی ده نقل کړی دی دابن ابی مجلز څخه چی ددې سپری نوم (حبیب بن مری) وو اوبیایې ویلی دی، چی دی نجار وو، اوویل سوی دی چی دی موچی وو، اوویل سوی دی چی دی دوی وو، او ویل سوی دی چی دی بنا وو، او ویل سوی دی چی ده به عبادت کوی په یوغار کی په دغه ځای کی. والله اعلم.

اودابن عباس[ؓ] څخه نقل دی چی پرده باندی ډیر ژر دجذام ناجوړی لگیدلی وه، اوده به ډیری صدقی ورکولی نودی مړکی دخپل قوم خلگو، نوددی وجی څخه الله ﷺ فرمایلی دی (قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ) یعنی کله چی دی ووژی قوم دده نوالله ﷺ ورته وویل چی دننه سه جنت ته، نوکله چی دی دجنت خوشحالیاڼی اومنظری وکتلی نو وې ویل: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَر لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، یعنی چی ایمان یې راوړی وای په هغه څه چی ما ایمان په راوړی دی نودوی ته به هم حاصل سوی وای هغه څه چی ماته حاصل سوی دی، ابن عباس ویلی دی چی ده نصیحت کړی وو خپل قوم ته په ژوندکی په دی قول سره: قَالَ يَا قَوْمِ اَتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ، اودمرگ څخه وروسته په دی قول سره: قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ (۲۶) بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ، راوی ددی ابن ابی حاتم دی. اودارنگه قتاده ویلی دی چی مومن دی دبل مومن سره نه یوځای کیږی مگرهغه ته به نصیحت کوی اودوکه به ورسره نه

کوی، ولی چی مومن ته الله ﷺ ډیر عزت او کرامت ورکړی دی. قتاده ویلی دی چی الله ﷻ په دوی باندی بیاڅه پرواه ونه ساتله وروسته دقتل دده څخه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، اوداقول دالله ﷻ: **وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ** یعنی پر دوی باندی مونورحبت قائم نکي مگر داچی انتقام موورڅخه واخستی په رالیږلو دلښکر سره دآسمان څخه پر دوی باندی.

اوابن اسحاق اوقتاده اوابن مسعود وایی چی دلښکر څخه مراد بل رسالت دی یعنی دوی ته مورې بل رسول راونه لیږی دآسمان څخه. ابن جریر وایی چی اولنی معنی ښه ده. ماویلی دی چی ښه نه بلکی قوی معنی ده. نوددی وجی څخه یې ویلی دی (وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ) یعنی مورې ته حاجت پاته نه سو چی مورې ددوی څخه انتقام واخلو وروسته ددی څخه چی دوی زمورې دښی تکذیب وکی اوزمورې اولیاء یی قتل کړه: **إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ**، مفسرینو ویلی دی: چی الله ﷻ دوی ته جبریل ولیږی اوپر دوی باندی یې یوه چیغه ووهل نوددی ټول چپ اوخاموش پراته وه، ولی چی دوی هلاک سوه دوجی دتکذیب کولو دخپل پیغمبر هغه چی الله ﷻ دوی ته ورلیږلی وو، اوانطاکیه والاوپه مسیح باندی ایمان راوړی دی اودهغه نصرت یې کړی دی. نوددی وجی څخه ویل کیږی چی انطاکیه اول کلی دی چی دوی په مسیح باندی ایمان راوړی دی. هرڅه چی هغه حدیث دی چی نقل کړی دی الطبرانی دحدیث دحسین الاشقر څخه. (۱)

دسفيان بن عتبه څخه دی دابن ابی نجیح څخه دی دمجاهد څخه دی دابن عباس څخه دی دښی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی، مخکی کیدونکی دری دی اول مخکی کیدونکی موسی ﷺ ته یوشع بن نون دی، اومخکی کیدونکی عیسیٰ ﷺ ته صاحب یس دی، او مخکی کیدونکی محمد ﷺ ته علی بن ابی طالب دی (۲) دا حدیث ثابت نه دی، ولی چی په دی کی حسین دی اودی دهغه زیاتی کوونکو اوغلو والا شیعگانو څخه دی، اوپه دی روایت باندی یې یواځی والی کړی دی اودی ضعیف دی دهری وجی څخه. والله اعلم.

قصه دیونس ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُؤُسُّ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَدَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ** (سورة یونس ۹۸) مفسرینو ویلی دی چی الله

(۱). الحسين بن الحسن الاشقر الفزازی. الکوفی، دی وفات دی په کال (۲۰۸) هجری کی، تقریب التهذیب دابن حجر العسقلانی، ترجمة رقم = (۱۳۱۸).

(۲). ضعیف الطبرانی کبیر (۱۱۵۲۱)، هیشمی ویلی دی په المجمع کی (۱۰۲۱۹) راوی ددی طبرانی دی اوپه دی کی حسین بن حسن الاشقر دی ده ته ابن جبان ثقه ویلی دی.

ﷺ یونس (د نینوی) د کلی خلکو ته لیږلی وو چی دا دالموصل خواته دی، نودوی تکذیب دده وکی اودخپل کفر خوا ته یې ترجیح ورکړه اوهمیشه والی یې وکی په خپل کفر باندی اوپر خپل ضدباندی کلک ولاړوه، نوکله چی دوی ډیر اوږدوالی وکی په دی خپل کفرکی نودی ددوی دمنځ څخه راووتی، اودوی ته یې وعده ورکړه چی په دوی باندی به عذاب نازلیرې ددرو ورځو څخه وروسته ابن مسعود اومجاهد اوسعید بن جبیر اوقتاده ویلی دی. کله چی دی ددوی دمنځ څخه ووتی، اودوی ته یې خبر ورکی چی پردوی باندی به عذاب نازلیرې نوالله ﷺ ددوی په زړونوکی انابت اورجوع واچوله اودتوبی خوا ته مائله سوه اویه خپلو کړو باندی پښیمانه سوه نودوی ټولو سوال اوزاری وکړه دی خپل نبی ته او ټولو ورته عاجزی ښکاره کړه اوځانونه یې ورته مسکینان کړه سړو اوبښځو اوځوانانو او سپین ږیرو اوکوشنیانو ټولو ورته ژړا شروع کړه تردی چی ټولو حیوانانو هم اوزونه شروع کړه. نوالله ﷺ ددوی څخه عذاب لیری کی اوداعذاب پردوی باندی تیرسو په شان دتوری شپې. نوددی وجی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي تِيرُو سوو کلوکی که یوه هم ایمان راوړی وای نوهغه ته به هغه ایمان فائده ورکړی وای، نودا پر دی خبری باندی دلالت کوی چی مخکی داسی کلی نه دی تیرسوی چی ایمان یې راوړی وی، بلکی الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا يَعْنِي فِي اِيْمَانِ رَاوِړِي وای ټولو، اودارنگه اختلاف کړی دی مفسرینو: چی آیادوی ته دغه ایمان په آخرت کی فائده ورکوی اوکه نه، چی دوی دعذاب څخه خلاص کی لکه څه رنگه چی یې په دنیاکی دعذاب څخه خلاص کړی وه؟ بنا پردوو قولو. یوخوداچی هو دوی ته به فائده ورکوی اودا ظاهره ده دسیاق دآیت څخه، لکه څه رنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی (لَمَّا ءَامَنُوا) اودارنگه یې فرمایلی دی: وَأَرْسَلْنَا إِلَىٰ مِثَّةِ آلِفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (١٤٧) فَأَمَّنُوا فَمَرَّغَتْهُمْ إِلَىٰ حِينٍ، اودامتاع الی حین نه دی مگر داچی دغه ایمان به خلاصونکی وی ددوی په آخرت کی، والله اعلم.

اودوی (١٠١٠٠) زر کسان وه. اواختلاف سوی دی ددی څخه په زیادت کی نومکحول ویلی دی چی (١٠٠٠٠) کسان وه اوابن عباس ویلی دی چی (٣٠٠٠٠) کسان وه. اوسعید بن جبیر ویلی دی چی (٧٠٠٠٠) زره کسان وه. اویه دی کی هم اختلاف سوی دی چی دی ددی دوتلو څخه مخکی ورلیږل سوی دی اوکه وروسته؟ اویادوی دواړه په یووخت کی سوی دی؟ دا په دری قولونو سره دی چی په تفسیرونو کی ذکر سوی دی. اومقصود دا دی چی دی کله په غصی سره دخپل قوم خواته ولاړی، نودی کښینستی په یوه کښتی کی نودا کښتی پردوی باندی درنه سوه اوموجونه پر ډیرسوه اوژدی وه چی غرقه سوی وای بناپه هغه قول سره چی په تفسیرونو کی ذکر دی: نودوی مشوره وکړه په خپل مینځ کی چی قرعه

اندازی (هسکه) پچه) وکړې نوچې دچانوم راوختی نو هغه به دکښتی څخه ځان غورزوی اوبوته. نوکله چې دوی قرعه وکړه نو د یونس عليه السلام نوم راوختی نودوی ده ته اجازه ورنه کړه چې دی ځان وغورزوی. نودوی بیا په دوهم وار باندی قرعه اندازی وکړه نوبیا دده نوم را وختی، نوده خپلی کپړی وکارېلی اوځان یې برابروی چې اوبو ته ورلوپړی، نودوی بیا پری نه ښووی. په دریم وار بیادده نوم راوختی نوده ځان اوبو ته ورايله کی، ولی چې الله جل جلاله څه غواړی هغه کوی. الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۳۹) إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (۱۴۰) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (۱۴۱) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (سورة ص: ۱۳۹)** ۱۴۲۱) نوکله چې دی په اوبو کی وو نودی تیر کی ماهی چې غټ ماهی وو، اوویل سوی دی چې دا ماهی بل ماهی وخورې اوتیر یې کی. دوی ویلی دی: کله چې دی دماهی خیتی ته ورسیدی نوده گمان وکی چې مرسومه اوکله یې چې ځان وښوروی نوبیا یې اندازه وسوه چې ژوندی دی، نودی په سجده پریوتی الله ته. اودایې وویل چې ای ربه زما تاته ماسجده گاه وگرځوله داسی ځای چې په داسی ځای کی تاته چاسجده نه ده کړی. اواختلاف سوی دی په موده دتیرولو دده په خیته دماهی کی نومجالد دالشعبی څخه نقل کړی دی: چې ماپښین یې تیرکړی وو اوماخستن یې راوایستی، اوقتاده ویلی دی: دری ورځی یې تیری کړی دی، اوجعفر الصادق ویلی دی چې: اووه ورځی یې تیری کړی دی. اوسعید بن ابی الحسن اوابو مالک ویلی دی چې: (۴۰) ورځی یې تیرکړی دی. اوالله ته صحیح علم دی چې څوورځی یې تیری کړی دی. نومقصود داچې داماهی به په سمندرکی گرځیدی را گرځیدی اوددی تسبیح اوزکر کول دالله جل جلاله دا یونس عليه السلام اوریدی. لکه څه رنگه چې ددی قصی څخه خبر ورکړی دی الله جل جلاله په خپل کتاب کی: **وَذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا، یعنی خپل اهل اوکور والاته: فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنجِي الْمُؤْمِنِينَ، فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ یعنی تنگوالی پرده باندی. ویل سوی دی چې عام تقدیر مراددی: فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ ابْنُ مَسْعُودٍ^۳ اوابن عباس اوعمر بن میمون اوسعید بن جبیر اومحمد بن کعب اوالحسن اوقتاده او الضحاک دوی ټولو ویلی دی: په تیاره دسمندرکی اوپه تیاره دنس دماهی کی اوپه تیاره دشپی کی. اوسالم بن ابی الجعد ویلی دی: دی ماهی تیرکی اوهغه ماهی بل ماهی تیرکی نودری تیاری یوځای سوی یوه تیاره دیوه ماهی اوبله دبل ماهی اوبله دسمندر تیاره: فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (۱۴۳) لَلْبِثِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ، معنی ددی داده که چیری ده په هغه ځای کی دالله جل جلاله تسبیح نه وای کړی نودی به ترقیامته پوری په دغه ځای کی پروت وای،**

دا معنی نقل کړل سویده د سعید بن جبیر څخه په یو دوو روایتونو سره. او ویل سوی دی چی ددی معنی داسی ده (فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ) یعنی مخکی د تیرو لو دماهی څخه (مِنَ الْمُسَبِّحِينَ) یعنی د اطاعت کونکو څخه اود لمونځ کونکو څخه. داروایت ذکر کړی دی الضحاک او ابن قیس او ابن عباس او ابو العالیه او وهب بن منبه او حسن بصری او قتاده او سعید بن جبیر او السدی اوداسی نورو. او پردی باندی دلالت کوی هغه روایت د احمد چی نقل کړی یی دی دابن عباس څخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی، ته یاد لره الله نوالله به تایاد لری. ته الله یاد ساته نوته به یی پیدا کی په خپل مخ کی. ته الله یاد کړه په خوشحالی کی الله به تایاد کړی په غم او خفگان کی. (۱)

اوروایت نقل کړی دی ابن جریر په تفسیر خپل کی او البزار په مسند خپل کی د حدیث د محمد بن اسحاق څخه په هغه روایت سره چی نقل کړی دی عبدالله بن رافع د مولی د سلمه څخه دی وایی چی ما اوریدلی دی د ابوهریره څخه چی ویلی یی دی: فرمایلی دی رسول الله ﷺ: کله چی الله ﷻ وغوښته چی دی دماهی په نس کی واچوی نوماهی ته یی امر وکی چی داواخله اوتیریې کړه خودده څخه به غوښه نه شکوی اونه به هډوکی ورماتوی. نو کله چی دی د سمندر آخری حصی ته ورسیدی نودی یونس علیهِ السلام ته احساس و سو نوده وویل چی دا څه وو نوپوه سو چی الله ﷻ دی ماهی ته وحی وکړی. داتسبیح د حیوانانو داوبو وو. نو ویلی یی دی چی تسبیح وکی، اودی دماهی په خپته کی وو نوملائکو دده تسبیح واوروی. نو وویل چی ای ربه مور او رو یو ضعیف آواز په عجیبه محکه کی، نورب العزت وفرمایل چی دازما بنده یونس علیهِ السلام دی زما نافرمانی یی وکړه نوماهی په خپته کی بند کی. نودی فرشتو وویل هغه نیک بنده چی تاته به یی هره ورځ نیک اعمال راختل؟ نورب العزت وفرمایل چی، هو، نودوی سفارش ورلره وکی الله ﷻ ته، نورب العزت دی ماهی ته امر وکی چی دایوغاری د سمندرته راوکاره. لکه څنگه چی الله ﷻ فرمایلی دی: فَبَدَأَهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ، دالفظ دابن جریر دی لفظاً اومتناً دواړه دخپل قول دی. بیا ویلی دی البزار: مور ته پته نسته دهغه په باره کی چی دابل چا په بلی وچی سره بیان کړی وی.

او ابن حاتم ویلی دی په تفسیر خپل کی په نقل کولو سره د ابو عبد الله احمد بن عبد الرحمن څخه دی دخپل اکا څخه چی ابو صخر دی ویلی چی یزید الرقاشی ویلی دی چی ما اوریدلی دی دانس بن مالک څخه اودا پته نسته راته چی داحدیث مرفوع کړی دی انس رسول الله ﷺ ته اوکه نه؟ رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یونس علیهِ السلام په خپته دماهی کی دا

(۱). احمد (۲۹۳/۱، ۳۰۳، ۳۰۷) او الترمذی: کتاب صفت القیامه والرقائق والورع، باب (۵۹) (۲۵۱/۴) ابو عیسی ویلی دی چی داحدیث حسن صحیح دی، او حاکم په خپل مستدرک کی (۵۴۲/۳).

دعاكوله: اللهم لا اله الا انت سبحانك اني كنت من الظالمين. نودادعا قبوله سوه لاندی دعرش څخه، نو وویل فرشتو چی عجیبه اواز دی دعجیبه ځای څخه. نورب العزت وویل چی آیا تاسی دانه پیژنی؟ نودوی وویل چی نه ای ربه داڅوک دی؟ نورب العزت وفرمایل چی دازمابنده یونس دی. نودوی وویل چی ستابنده یونس هغه چی راتله تراوسه پوری دهغه نیک اعمال چی قبلیدله؟ نودوی وویل ای ربه آیاته رحم نه کوی په دی باندی چی ددی مصیبت څخه یې خلاص کړی؟ نورب العزت وویل چی ولی نه، نوامریې وکی ماهی ته نوپه یوخوا دسمندرکی یې راواستی. (۱)

اوراوی ددی ابن جریرهم دی دیونس څخه چی ده نقل کړی دی دابن وهب څخه هم په دی الفاظو سره. ابوهیره رضی الله عنه ویلی دی: اوبربرکی الله ﷺ ده ته یووحشی پسه چی وانبه به یې خوړل اوده لره به یې شیدی ورکولی هرسههار اومانام. الله ﷻ فرمایلی دی (فَبَدَّنْهُ) یعنی وغورځوی دی مور (بِالْعَرَاءِ) داهغه ځای دغریبی دی چی هیڅ پکښی نه وی ددرختو اوبوتو څخه (وَهُوَ سَقِيمٌ) یعنی دبدن څخه کمزوری سوی وو. ابن مسعود ویلی دی چی په شان دچیچی دقارغه وو کله چی بالکل بنی نه وی پر، اوابن عباس اوالسدی ویلی دی چی دی په شان دنوی پیدا سوی چیچی وو چی بالکل څه نه وی پر: وَأَبْتَنَا عَلَيْهِ شَجَرَةٌ مِنْ يَقْطِينِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَأَبْنِ عَبَّاسٍ أَوْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ أَوْ مُجَاهِدٍ أَوْ عِكْرَمَةَ أَوْ وَهْبِ بْنِ مَنبِهٍ أَوْ هَلَالِ بْنِ يَسَافٍ أَوْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ أَوْ السَّدِيِّ أَوْ الضَّحَّاكِ أَوْ عَطَاءِ الْخِرَاسَانِيِّ چې دا: کډو دی، بعضی علماوو داویلی دی چی په راشنه کولو دکډو کی دټولو علماوو اتفاق دی، په دی کی ډیری خوبیانی دی، یوداچی ددی پانه نرمه وی اوسایه یې زیاته وی، اومچان ورلره نه راځی، او ددی میوه داوول دراټوکیدلو څخه تراخه پوری چی ختمیدو والاوی خوړل کیږی، او اومه اوپخه په دواړو طریقو سره خوړل کیږی. اودماغ قوی کوی.

اومخکی تیرسو کلام په باره دمسخر کولو دالله ﷻ کی ده ته دمیری چی سههار اومانام به یې ده ته شیدی ورکولی. داټول دالله ﷻ رحمت اواحسان وو پرده باندی. نوددی وچی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ یعنی دمصیبت څخه اودتنګوالی څخه چی دی په کی گرفتاروو: وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ یعنی دازمور کاردی دهرهغه چادپاره چی مور څخه طلب وکی په دعاسره ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دعمران بن بکار الکلاعی څخه دی دیحیی بن صالح څخه دی دابویحیی بن عبدالرحمن څخه دی دبشر بن منصور څخه دی دعلی بن زید څخه دی دسعید بن المسیب څخه دی وایی چی ما آوریدلی دی

(۱). ابن ابی حاتم. اوابن ابی الدنيا په الفروج کی اوابن مردويه. همدارنگه ویلی دی السیوطی په الدر المنثورکی (۲۲۸/۱۵) اوتفسیر ابن کثیر کی (۱۹۲/۱۳).

د سعد بن مالك څخه اودا ابن ابو وقاص دى دى وايي چى ما اوريدلى دى درسول الله ﷺ څخه چى فرمايلى يې دى: نوم دالله هغه چى دعا په كړيده يونس عليه السلام چا چى دعا وكړه په هغه دعاسره نوقبليرى به اوڅوك چى څه په غواړي نووركول كيږي به، دا دعا ديونس عليه السلام ده. نودى وايي چى ما وويله اى رسول الله ﷺ داخاص ده دپاره ديونس عليه السلام اوكه زموږ دپاره هم نونبى عليه السلام وفرمايل چى ستاسى دپاره عام ده اودهغه دپاره خاص ده آيا تانه دى اوريدلى قول دالله ﷻ: فَنادى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (۸۷) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ نودا شرط دى دطرفه دالله دهغه چا دپاره چى دعاكوى. امام احمد ويلي دى په نقل كولو سره داسماعيل بن عمير څخه دى ديونس بن ابى اسحاق څخه دى دابراهيم بن محمد بن سعد څخه دى دخپل پلار څخه چى محمد دى اودى دسعد څخه، دى وايي چى زه تيرسوم په عثمان بن عفان باندې چى هغه په جماعت كى ناست وو نوماسلام پرواچوى نوسترگى يې زماخوا ته وگرځولى نوجواب يې رانه كى، نوزه رالم عمر ته نوما ورته وويل چى: آياپه اسلام كى څه نوى تبديل سويدي؟ نوراته يې وويل چى نه اوولى داپوښتنه كوى؟ نوماورته وويل چى زه په عثمان بن عفان باندې په جماعت كى تيرسوم اوسلام مى پرواچوى خوجواب يې رانه كى نو عمر عليه السلام په عثمان عليه السلام پسى يو سپرى واستوى نورالى نوورته يې وويل چى څه شى منع كړى ته چى دده سلام دى وانه خستى؟ نوعثمان عليه السلام وويل چى ماخو داسى نه دى كړى. نوسعد وويل چى ماورته وويل چى هم داسى دى كړى دى، نوهغه هم قسم واخستى اوماهم قسم واخستى. نودى وايي چى بيا وروسته عثمان ته ورپه ياد سوه نوبيايې وويل چى هو! داسى سوى دى، اواستغفار يې وكى الله ته، اوبيايې ماته وويل چى ته په ماباندې تيرسوى اوما دځان سره يوه كلمه اړوله چى دنبى عليه السلام څخه مى اوريدلى وه، اوزمادى قسم وى په الله ﷻ باندې كله چى زه دغه كلمه ووايم اورايد يې كم نوزماپه سترگو باندې پردى راكښته سى اوزماپه زړه باندې هم پردى راكښته سى. نوسعد وايي چى زه تاسى ته خبر دركوم چى اول دعاموږ ته رسول الله ﷺ وبنووله چى يواعرابى رالى نونبى عليه السلام دهغه سره روان سو اوزه ورپسى وم نوما وويله چى نبى عليه السلام به شاته وگورى نوزه به ورڅخه دهغه دعا پوښتنه وكړم نودا اعرابى زما څخه مخكى سو نوما پښه كلكه ووهل نونبى عليه السلام مخ مبارك راواړوى اووى وويل چى څوك دى نوما ورته وويل چى زه يم، نوماورته وويل چى هغه دعاتاسى موږ ته ذكرنه كى نوبيايې وفرمايل چى، هو هغه دعا ديونس عليه السلام وه چى دماهى په خيتى كى يې كړى وو: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ نوپه دى سره چى هر مومن دعاوكى نوهغه به خامخا قبليرى. راوى ددى ترمذى دى اونسا يې دحديث دابراهيم بن محمد بن سعد څخه هم په دى الفاظو سره.

فضيلت ديونس عليه السلام

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ**، (سورة الصافات\۱۳۹) اوددي ذکر کړي دي الله ﷻ په هغو انبياووکی کم چي په دي دوو سورتونوکی ذکرسوي دي (سورة الانعام، سورة النساء)، امام احمد نقل کوي دوکيع خخه دي دسفيان خخه دي دالاعمش خخه دي دابي وائل خخه دي دعبداالله خخه دي وايي چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نه دي پکار يو بنده ته داچي وايي چي زه ښه يم ديونس بن متي خخه.

دارنگه روايت داسي بخاري هم ذکرکړي دي دحديث دسفيان الثوري خخه. اوامام بخاري وييلي دي په نقل کولو سره دحفص بن عمر خخه دي نقل کوي دشعبه بن قتاده خخه دي دابي العالیه خخه دي دابن عباس خخه دي دنبي ﷺ خخه چي فرمايلي دي: نه دي پکار يوسړي ته چي هغه دي ووايي چي زه ښه يم ديونس عليه السلام خخه، اودده نسب يي بيا بيان کړي دي.

اوراوي ددي احمد هم دي اومسلم هم دي اوابو داود هم دي دحديث دشعبه خخه. اودارنگه روايت ذکرکړي دي احمد په نقل کولو سره دعفان خخه دي دحماد بن سلمه خخه دي دعلي بن ابي زيد خخه دي ديونس بن مهران خخه اودي دابن عباس خخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نه دي پکار يوه سړي لره داچي هغه ووايي چي زه ښه يم ديونس بن متي خخه. اوپه بخاري کي اوپه مسلم کي دحديث دعبداالله بن الفضل خخه روايت کوي چي ده نقل کړي دي دعبداالرحمن بن هرمز الاعرج خخه دي دابي هريره خخه په قصه دهغه مسلمان کي چي يهودي ته يي خاپيره ورکړي وه په دغه وخت کي کله چي ده وويل: نه دي هغه چي په ټول عالم کي ښه دي مگر موسي عليه السلام.

امام بخاري ددي روايت په آخرکي وييلي دي: اوزه نه وايم چي يوسړي هم ديونس بن متي خخه ښه دي. يعنی نه دي پکار چاته هم چي ځان ته ښه ووايي پر يونس بن متي عليه السلام باندی. اوپه بل قول کي: نه دي پکار چاته هم چي ما ښه کي پريونس بن متي باندی، لکه څه رنگه چي په بعضو احاديثو کي ذکرسوي دي: تاسي مامه ښه کوي پريونس بن متي باندی. اودا دوجي دعاجزي خخه دي چي ځان ته پر بل باندی فضيلت نه ورکوي.

قصه دموسي عليه السلام

داموسي بن عمران بن قاهث بن عازر بن لاوي بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ ذُكِّرُوا فِي الْكِتَابِ مَوْسَى إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا (سورة مريم ۵۱\۵۲)** اودارنگه رب العزت په قرآن کریم کي په مختلفو ځايونو کي دي ذکر کړيدي. اودده قصه يي په بي شمارو ځايونو کي ذکرکړي ده. اوپر دي باندی مور تفصيلي بحث کړي دي په

تفسیرونو کی. اولته ورڅخه مختصر غوندي بحث ذکرکوو او هغه احاديث چي نقل سوي دي دده په باره کی اونور اثار او اسرائیلي خبری هم. الله ﷻ فرمایلي دي: طسّم (۱) تَلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) تَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ذکرکوي الله ﷻ اول مختصره قصه اوبيايې اوږدوي، نو ذکر کړي دي خپل نبی ته چي ده ته خبرورکول کيږي په باره دموسی ﷺ او فرعون کی یعنی په صدق سره هغه ته چي ده ته غوږ ايردي او ددي مشاهده کوي: اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيْعًا، یعنی جباريت او ظلم اوزياتي يې وکي په محکه کی، او اعراض يې وکي دطاعت دخپل رب څخه. او خلگ يې ډلي ډلي واپول، چي څه ډلي به کمزوري وي چي هغه بنی اسرائیل دي چي ديعقوب ﷺ اولاد دي، او دوي ښه خلگ دمزکی وه. او ظلم يې هم په دوي باندي مسلط کی چي بچيان يې ورلره حلالول چي ډير بيغيرته کار دي: يُذَبِّحُ اَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ اِنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِيْنَ اوده دا کار ددي وچي څخه شروع کړي وو چي په دي بنی اسرائیلو کی يوه خبره ډيره مشهوره وه هغه داچي ابراهيم ﷺ کله په مصر باندي تيريدی نو هغه ظالم بادشاه دساره عزت پايمال کوي نو په دغه وخت کی ابراهيم ﷺ ويلي وه چي په بنی اسرائیلو کی به يوسړي پيدا کيږي چي دهغه په لاس باندي به الله ﷻ دمصر بادشاه ته شکست ورکوي اوبادشاهي به ورلره ختموي. نو دا خبره قبطيانوپه خپل مينځ کی وکړه، نو فرعون لعين ته دا خبره ورسیده نو دا خبره ده خپلو مشرانو چي دده سره په دربار کی ناست وه هغوی ته يې وکړه نو دهغه څخه وروسته يې دا کار شروع کی، ددي بيړی څخه چي په بنی اسرائیلو کی داماشوم پيدانه سي او پر دوي باندي غالب نه سي. خو دقدرت دفيصلو څخه خلاصيدل نسته.

او ذکر کړي دي السدي دابی صالح څخه اودابی مالک څخه چي دوي يې نقل کوي دابن عباس څخه اودي دمره څخه اودي دابن مسعود څخه اوداسی دڅه صحابه وو څخه: چي فرعون په خوب کی وليده چي دبیت المقدس لخوا څخه اور راروان وو اودده مانی يې وسوزله او ټول قبطيان يې هم تباه کړه اوبنی اسرائیلو ته يې هيڅ ضرر ورنه کی، نو کله چي دي راولاړيدی نو په بيره سو ددي خوب څخه، نوفال والا اوجادوگران ټول يې راټول کړه، او ددي خبری پوښتنه يې ورڅخه وکړه، نو دوي ورته وويل چي داماشوم به پيدا کيږي په دي بنی اسرائیلو کی اودده په لاس باندي به ستاهلاکت وي، نو ددي وچي څخه الله ﷻ فرمایلي دي: وَتُرِيدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتَضَعِفُوْا فِي الْاَرْضِ اودوي بنی اسرائیل وه: وَنَجْعَلُهُمْ اُمَّةً وَنَجْعَلُهُمُ الْاٰوَارِيْنَ یعنی هغه خلگ چي دوي ته به دمصر ملك ورکول کيږي اوبادشاهي به دوي ته پاته کيږي: وَنُمْكِّنْ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَتُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ یعنی هغه کمزري به طاقتور کی او طاقتور به کمزوري کی اودا ټول هرڅه دبنی اسرائیل دپاره ذکرسوي وه،

لکه څه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا، (سورة الاعراف ۱۳۷) اودارنگه الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (سورة الشعراء ۵۷ \ ۵۹) اوددی تفصیل به په خپل ځای کی راسی ان شاء الله. مقصودی خبره دا ده چې فرعون خپل مکمل کوشش وکی چې موسی پیدانه سی اودده دپاره یې ډلی جوړی کړی چې په بنی اسرائیل باندی گړخی اودنسخو حملونه دی گوری چې کله یې زیږوی، اوپه کم وخت کی به چې پیدا کیدی نوپه هغه وخت کی به یې وژی.

اوپه نزد داهل کتابو باندی: چې ده به امر کوی په وژلو دځوانانو باندی ددی دپاره چې دده داقوم پر دوی باندی غالب نه سی، اوپه دی خبری کی نظر دی اوشبهه ده، بلکی باطله ده، بلکی ده به امر کوی په مرکولو دماشومانو باندی وروسته دپیدائش دموسی ﷺ څخه. لکه څه رنگه چې رب العزت فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل والا موسی ﷺ ته وویل: أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْنَا (سورة الاعراف ۱۲۹) نو پس صحیح خبره داده چې فرعون اول دځوانانو دقتلولو امر کړی وو او بیا وروسته دموسی دپیدا کیدو دبیری څخه یې ماشومان مړه کول، خوبیا هم قدرت ورته داخبره کړیده اودابه پراخی سره ددی چې دی هره حربه استعمالوی خودهغه ذات څخه تینسته نسته. اوقدرت دی فرعون ته دا وایی چې دهغه ماشوم چې دده په وجه نوربی شماره ماشومان ووژل سوه ددی ماشوم تربیه نه کیږی مگر همداستا په کورکی به کیږی اودابه نه غټیږی مگر همداستا په ډوډی باندی به غټیږی او ستاپه روزی باندی به غټیږی اوبیابه ستاهلاکت هم دده په لاس باندی وی دوجی دمخالفت دهغه څخه چې تاته یې دی بیانوی دبنکاره حق څخه، اوهغه ذات قوی ذات دی اوداسی ذات دی چې رجوع نه وی مگرهم ده ته وی. اوداسی یوبل دمفسرینو څخه داویلی دی: چې قبطیانو شکایت وکی فرعون ته دکمی دبنی اسرائیلو ولی چې دوی کم سی نوهغه کارونه چې دوی کوله نوهغه به بیا مجبوراً قبطیانو کوله. نوفرعون اعلان وکی چې یوکال دی ماشومان نه وژل کیږی اوپه بل کال باندی دی وژل کیږی نوپه هغه کال باندی چې معافی وه نوپه هغه کال باندی هارون ﷺ پیدا سوی وو اوپه هغه کال باندی چې قتل وو نوموسی ﷺ پیداسوی وو نوکله چې مور دده حمل واخستی نوخومره به چې داحمل زیږیدوته نژدی کیدی نودومره به داحمل تنگیدی یعنی چاته به پته نه لگیدله چې ددی حمل دی، نوکله

بې چې دی وزیروی نوالهام ورته وسو چې ده ته تابوت جوړکی، نوتابوت بې ورلره جوړکی اوپه هغه کی بې کنبینسووی اوپه سمندرکی بې پربینسووی، اودرسی سربې دحان خوا ته ونيوی، نوکله به چې دوی ولاړه نوبیا به بې راوايستی. (۱)

الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعَلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (۷) فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (۸) وَقَالَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكِ لَا تُقْلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، (سورة القصص ۹۱۷) داوحی دالهام وی لکه خه رنگه چې الله ﷻ فرمایلی دی: وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (۶۸) ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (سورة النحل ۲۸-۲۹) اودا وحی دنبوت نه دی لکه خه رنگه چې بعضو ویلی دی لکه ابن حزم سو اوداسی نور، بلکی صحیح مخکنی قول دی کم چې ددی خخه مخکی ذکرسو، داقول دابو الحسن الاشعری دی.

السهیلی ویلی دی: چې دموسی دمور نوم (ایارخا) وه اوویل سوی دی چې (ایاذخت) وه مقصود دادی چې دی ته دالار بنوونه سوی وه، اودې ته داوویل سوہ چې خفه کبیره مه اومه غم کوه، ولی چې دی ولاړسی نوالله ﷻ بې تاته راوپس کوی، اوالله به دی نبی گرزوی چې دالله ﷻ کلمه به لوړوی په دنیاکی، او وه داچی خه امر به ورته کیدی نوهغه به بې پوره کوی. نویوه ورخ دی داموسی ﷺ په دی سمندرکی یوې خواته کنبینسووی اودی ورخخه هیرسو چې داوتری دی روان سو په دریاء نیل کی تردی چې دفرعون پرکوربانندی هم تیرسو فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ، الله ﷻ فرمایلی دی: لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا، بعضو ویلی دی چې دالام دتعقیب دی، یعنی دفرعون راولاړیدی داغستو دپاره چې دی دده دپاره دغم اودخفگان سبب جوړسی: إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ دَاوَزِيرِ فِرْعَوْنَ وَو (وَجُنُودَهُمَا) یعنی تابعداران دده (گانوا خطیئین) یعنی دوی وه په خلاف دصحیح لاری نودوی مستحق سوہ ددی عذاب اودتاوان. مفسرینو داسی ذکرکړی دی چې یوی مینخی دی پیداکی په ابوکی چې په تابوت کی بند وو، نودوی داخلاص کی تردی چې دایې دفرعون دبنخی خواته کنبینسووی چې (آسیه) وه دالوردمزاحم بن عبیدبن الریان وه هغه چې دیوسف ﷺ په دورکی دمصرفرعون وو. اوویل سوی دی چې دا دبنی اسرائیلو خخه وه چې په نسب دموسی ﷺ کی شریکه وه. اوددی مدحه به په قصه دمريم ﷺ کی راسی. اودا دواړی به دقیامت په ورخ دبنی ﷺ بنخی وی.

کله چې دې د اتابوت خلاص کی نو د موسی عليه السلام په مخ کی یې دنبوت نور ولیدی، اوددی ډیر خوښ سو نوفرعون ته یې وویل چې دابه زمورډ دسترگو بیخ والی سی یعنی مورډ به یې ځان ته زوی کو کیدی سی چې مورته یې څه نفعه اوفائده راورسیږی، هرڅه چې دی آسیه ته فائده ورڅخه ورسیده هغه داچې په دنیا کی یې ایمان پر راوړی اوپه آخرت کی به جنت ددی مقام وی اودنبی عليه السلام بی بی به هم وی (وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) اودوی ته داعلم نه وو چې الله جل جلاله به ددی ماشوم په لاس باندی کمی کارنامې کوی.

دارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيه فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۱) وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (۱۲) فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (سورة القصص ۱۱۰-۱۳)

ابن عباس او عكرمه او الضحاک او قتاده او مجاهد او ابو عبیده او سعید بن جبیر اوداسی نورو ویلی دی چې: دده دمور د دنیا دنورو امورو څخه بالکل ذهن پرې سوی وو مگر هم دی موسی ته: إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ، یعنی داوړتله اوپه ښکاره طور سره یې ورڅخه دا ماشوم غوښتی: لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا، که چیری مورډ ددې زړه نه وای مضبوط کړی اودې ته موښورنه وای ورکړی: لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱۰) وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ، اودا ددې مشره لور وه (قُصِّيه) یعنی ورپسی سه اوماته یې خبر راوړه: فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، اوداپه دی طور سره چې کله موسی عليه السلام ددوی په کورکی تم سو اوپاته سو نودوی داکوشش کوی چې ده ته هر هغه غذا ورکی چې دی یې خوری خوده هیڅ نه خوړله نوبیایې دی بازار ته وایستی چې وگوری چې دی دچا تی روی نو دهیڅ چاتی یې نه رودی. لکه څه رنگه چې الله جل جلاله فرمایلی دی: وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ نوپه دغه وخت کی دخورسترگی پرده باندی ولگیدلی نودوی ته یې وویل چې یوکور والا درته وښیم چې هغه ته یې ویسی، نودې چې کله دا خبره وکړه نودوی ورته مخامخ سوه اوورته یې وویل چې څه شی مجبوره کړی یې په دی باندی چې ته پرده باندی دومره شفقت کوی اومورته لارښونه کوی نودې ورته په جواب کی وویل چې ددې دپاره چې بادشاه خوشحاله سی نودوی روان سوه ددی موسی عليه السلام مور خواته په داسی حال کی چې دوی ته داپته نه وه چې دایې مورده نوکله یې چې دې ته ورکی نوددی څخه یې شیدی رودلی، نودوی ټول خوشحاله سوه، اویوزیری ورکونکی رالی آسیی یې ته اودا خوشخبری یې ورکړه، نودده مور یې راوغوښته خپل محل ته اوورته یې وویل چې ددی ماشوم دلته حفاظت کوه نودی انکاروکی اووی ویل چې دازما سره ولیږه زمورډ

کورتې زه به يې هلته ښه پرورش وکم، نو بېرته يې دځان سره راوستې کورته، اودې آسپي ورلره تنخوا اوکپړې اوداسې نور سامانونه مقرر کړه دهرې مياشتې دپاره. الله ﷺ فرمايلي دي: **فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ**، يعنې څه رنگه چې موورسره وعده کړې وه دبېرته راتلو دې ته نوهغه شان وعده موپوره کړه ورلره، اوداښکاره دليل دي په زيرې درسالت دده باندي: **وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ**، اودابل احسان دي دالله ﷺ دخوا څخه په موسي ﷺ باندي اودده په مورباندي. لکه څه رنگه چې يې فرمايلي دي: **وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ (۳۷) إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ (۳۸) أَنْ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي**، يعنې دا احسان دي چې چا به ده ته کتله نو ورسره به يې محبت کوي اوهرچاته گران وو: **وَلِتُصْنَعَ عَلَيَّ عَيْنِي**، قتاده اوداسې نورو ويلى دي: يعنې ته ښه خوراک کوي اوښه کپړې اچوي اوښه اوسپړې داهرڅه زما دخوا څخه دي ولي چې مور تاته په تقدير کې غټ کار درسيارلي دي چې هغه دبل په تقدير کې نسته: **إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، ددي فتنې احاديث به په خپل ځای کې بيانوو. کله چې الله ﷺ په ده باندي خپل احسان ذکرکې نو اوس بيان دده دبلوغت اولويې والي کوي، اوداهغه عمروي چې په دي کې انسان برابري دجسم دلحاظ څخه هم اودعقل لحاظ څخه هم، او اکثر ويلي دي چې داعمر د(۴۰) کالو دي، ورکې الله ﷺ ده ته حکمت او علم، اونبوت او رسالت هغه چې ورته دمخکې څخه زيرې ورکول سوي وو. اوبيايې شروع وکړه په بيان دسبب دوتلو دده دمصر څخه اوسبب دتلو مدين ته. الله ﷺ فرمايلي دي: **وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينٍ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا ابْنِ عَبَّاسٍ أَوْسَعِيدِ بْنِ جَبْرِ أَوْعَكْرَمَةَ أَوْقْتَادَةَ أَوَالْسَدِيَّ وَبِيْلِي دِي: دَا وَخْتِ دَنِيْمِي وَرَحْمِي وَوِ يَعْنِي نِيْمَه وَرَحْمٌ تِيْرَه سُوِي وَه، اودابن څخه روايت دي چې: داوخت ددوو ماسخوتنو په مينځ کې وو، **فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يُقَاتِلَانِ يَعْنِي يُوْبَلُ يَبِي وَهَل (هَذَا مِنْ شِيْعَتِهِ) يَعْنِي اسْرَائِيْلِي وَو (وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ) اودابل قبطي وو: فَاسْتَعَاثَهُ الَّذِي مِنْ شِيْعَتِهِ عَلَيَّ الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ اَوِ وَو دَمُوسِي ﷺ ډيررعب ولي چې دي متبني زوي وو دفرعون، او وو دبنې اسراييلو دپاره يوقسم عزت ولي چې اسراييلي دده په کورکې لوي سوي وو اوددوي سرونه دده په وجه لوړې سوي وه، نوکله چې دي اسراييلي ددي موسي ﷺ څخه مدد وغوښتي نو موسي ﷺ دي قبطي ته مخ راواړوي (فوکزه)، مجاهد ويلى دي چې په دي مټ دلاس يې يو گزار ورکې، اوقتاده ويلى دي، په هغه امسايبې گزار ورکې کمه چې ورسره په لاس کې وه****

(فَقَضَىٰ عَلَيْهِ) نومړسو ددی دوجی، او وو دغه قبطنی کافر او مشرک په الله ﷻ باندی، او موسی دده دقتل اراده نه وه کړی بلکی دده دوهلو اراده یې وه، اوده ته یې زورنه ورکول په دی وهلو باندی. اوسره ددی یې داویله چی: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ (۱۸) فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْطَشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (۱۹) وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ (۲۰) فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ، (سورة القصص ۱۸)

(۲۱) خبر ورکوی الله ﷻ چی موسی په مصر کی نور بیړیدونکی سو دفرعون خخه اودهغه دلښکر خخه دوجی ددی خخه چی هغه ته خبرونه رسیږی ددی خبری چی داقتل ما کړی دی، نوددی به هغه گمان وی چی دوی مضبوط سوه دغه گمان به یې پوخ سی اوقتل عام به شروع کړی نوددی وجی خخه په بیړی سره به گرځیدی په مصر کی نوپه دغه دوران کی دغه اسرائیلی چی موسی ﷺ ورلره مدد کړی وو ده ورپسی بیاواز وکی دمدد دپاره، نوموسی ﷺ وترتی په دی جگړو باندی اوورته یې وویل (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوبیا چی اراده وکړه موسی ﷺ ددی قبطنی دوهلو اودی قبطنی ته چی یې مخ ورواړوی: قَالَ يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ بعضو داویلی دی چی دا داسرائیلی قول دی چی دا خبریې ورکی دهغه کار چی پرون سوی وو، اوداموسی ﷺ چی خنکه په دی قبطنی پسی راروان سو نودی اسرائیلی داگمان وکی چی دی په ده سی راروان دی نوددی وجی خخه یې داوویل، ولی چی ددی خخه یې مخکی ترتلی وو په دی قول سره (إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُّبِينٌ) نوده وویل موسی ﷺ ته هغه خه چی یې ورته وویل، اوخبره یې ورته ښکاره کړه هغه چی خه پرون سوی وه. نوداقبطنی ولاړی اوفرعون ته یې خبرورکی په باره دموسی ﷺ کی چی ده هغه قتل کړی دی اوداکلام اکثره نه دی ذکر کړی. اودا احتمال هم لری چی داقتل قبطنی وی، اوکله چی ده ولیدی چی موسی ﷺ دده خواته مخ ته راځی نوده دمخکنیو خبرو خخه اوددی حالاتو خخه اندازه واخسته چی هغه پرونی قتل ده کړی دی. خومقصودی خبره داده چی فرعون ته خبره ورسیده چی موسی قاتل دی دهغه پرونی سړی نودی فرعون په موسی ﷺ پسی خه کسان ولیږل چی دی راولی دربار ته نوددی کسانو خخه یوبل سړی دی موسی ﷺ ته مخکی سو: وَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ، اودایې ورته وویل: قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ

مِنَ النَّاصِحِينَ، يعنى په هغه څه كې چې زه يې درته وايم. الله ﷻ فرمايلى دى: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، يعنى ووتى دمصر څخه په تيزى سره چې نه ورته لاره معلومه وه اونه يې څه ځاى پيژندى، اودايې وييله: فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۱) وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ (۲۳) فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ (سورة القصص ۲۴/۲۱) په دى ځاى كې خبر وركوى الله ﷻ دوتلو دده دمصر څخه په بيړى سره چې چيړى كم سړى يې دفرعون دقوم څخه گيرنه كى، اوده ته داپته نه وه چې كم خواته روان دى، اودا ددى وجى څخه چې دى مخكى دمصر څخه كله بهرنه وو وتلى: وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ يَعْنِي مَتَوَجَّهَ سَوْدَ مَدْيَنَ خَوَاتِهِ: قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ يعنى اميددى چې دالاره رسيدلى وي منزل مقصود ته: وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ، اوداوو يوڅاه چې دوى به اوبه ورڅخه چنبلى، اودامدين هغه كلي وو چې الله ﷻ په كې اصحاب الايكه هلاك كړى وه، چې دشعيب عليه السلام قوم دى، او وو ددوى هلاكت دموسى عليه السلام دراتگ څخه مخكى په يوقول دعلماوو سره. اوكله چې دى رالى ددى اوبو خوا ته: وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ، يعنى خپل پسونه به يې ورڅخه ليړى كول ددى وجى څخه چې ددا نوروپه پسوكى گډوډنه سى اوپه نزد داهل كتابو باندى داوى لونهى دشعيب عليه السلام، اوداخبره ددوى هم غلظه ده، اواحتمال هم لرى چې وي، خوپه دغه ځاى كې دوې وي، اوجمع ددى دواړو په مينځ كې مانع نه ده، مگر ظاهره داده چې ددى دوو څخه ماسوا نورنه وه په دغه ځاى كې: قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ يعنى مور قدرت نه لرو په چنبلو داوباندى وروسته دتيريدلو ددى خلگو څخه دوجى دكمزورى زمور څخه. اوكله چې دوى خپل پسونه اوبزى اوبه كړى نودهغه څخه چې كمى زياتى اوبه پاته وي په هغه باندى مور خپل پسونه اوبه كوو، اودى خلگوبه چې كله اوبه وچنبلى اوخپل پسونه به يې اوبه كړل نوپرهغه څاه باندى به يې ډبره كښيښووله چې چابه نسواى ليړى كولى، نوپه دغه ورځ باندى موسى عليه السلام لوړه كړه دغه ډبره په يواځى باندى اودوى ته يې اوبه وركړى او ددوى پسونه يې هم اوبه كړه، اوبيايې دغه ډبره دوباره پردغه څاه باندى كښيښووله اوراله اوديوې درختى لاندې سايې ته كښينته امير المؤمنين وايي چې داډبره به دلسو كسانو څخه كمو كسانو نسواى لوړولى. بيادوى راله ديوې درختى سايې ته چې درخته دكيكروه، او روايت كړى دى ابن جرير دابن مسعود څخه چې ده وليدل دغه درخته چې بنوريدله او

شنه وه: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ دى وايي دغو بنحوته.

اللَّهُ ﷻ فرمایلی دى: فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۲۵) قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ (۲۶) قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُكَلِّمَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَّجَ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (۲۷) قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (سورة القصص ۲۷/۲۵) كله چي كښېنستى موسى ﷺ ددغه درختي ساپې ته اودايې وويل: فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ، نودى انجونو داخبره دده اوريدلى وه، نودى دواړو خپل پلار ته داخبره وكړه نويوي ته امروكى پلار يې چي ورسى اودغه سپرى راولى: فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ، يعنى تگ دازادو به يې كوى يعنى په پخوا زمانى كى به دمينخو اودازادو بنحو په تگ اوپه لباس كى فرق وو: قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا داخبره يې ورته خكه ښكاره وكړه چي په زړه كى يې خه شك رانه سى، اودايې دپوره والى دحيا نښه وه اودذهانت نښه يې وه: فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقِصَصَ يعنى دخپل واقعي خخه يې خبركى (قال) يعنى دغه بوډا شعيب ﷺ ورخخه مراد دى: لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ يعنى ته وتلى يې دهغو دسلطنت خخه اودهغو ددولت خخه اوپه دى كى اختلاف دى چي داخوك وو؟ بعضى وايي چي داشعيب ﷺ وو اودى دخپل قوم دهلاكت خخه وروسته ډيره موده پاته سويدى. اوداقول مشهور دى اواصح دى اوپه دى باندې قول كړى دى حسن بصرى اومالك بن انس. اوبعضو داويلي دى چي داشعيب وو خوشعيب ﷺ نه وو بلكى دى ددى اوبو مشر وو اوبعضو داويلي دى چي دايسپرى وو چي يثرون نوم يې وو. اوپه نزد داهل كتابو باندې داعالم دمدين وو اومشر ددوى وو، كله چي دى موسى ﷺ خپل قصه دى شعيب ﷺ ته وكړه نوشعيب ﷺ ورته دنجات پيدا كولو زيږى وركى، نوپه دغه وخت كى ورته دده يوى لور وويل (يَا بَتِ اسْتَأْجِرْهُ) يعنى دخپلو پسو اوبزو دپاره، اوبيايې ورته دده مدحه وكړه چي داډير قوى دى اوامانت كړدى، نوپلار ورخخه پوښتنه وكړه چي تاته خه رنگه پته ولگيده چي دى طاقتور دى؟ نودې ورته وويل چي ده په يواځى هغه ډبره لوږه كړه چي هغه ډبره نسي لوږولى مگرلس كسان، اوامين په دى دى، چي زه كله دده سره راروانوم نوزه دده خخه مخكى سوم، نوده راته وويل چي زما خخه شاته سه، كه ما لاره غلطه كړه نوماته مخكى ته كانيې وله نوماته به علم وسى دلارى. ابن مسعود وايي:

دری کسان ډیر هونبیاران دی: یوصاحب دیوسف عليه السلام کله یې چی خپل نبخی ته وویل (اَكْرَمِيْ مَثْوَه) اوصاحب دموسی عليه السلام کله یې چی وویل: يَا اَبْتَ اسْتَجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَجَرْتَ الْقَوِيَّ الْاَمِيْنُ، اوابوبکر کله یې چی خلیفه مقرر وی عمر بن الخطاب: قَالَ اِنِّيْ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكَحَكَ اِحْدَى ابْنَتِيْ هَاتِيْنِ عَلٰى اَنْ تَاْجُرْنِيْ ثَمَانِيْ حِجَجٍ فَاِنْ اَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِيْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ، اوپه دی سره استدلال نیولی دی یوجماعت داصحابو دابی حنیفه خخه، په صحت ددی باندی چی په بیعه کی دوه شیان وی اوپه دواړو کی یوخوښ کړی اووایی خلی داجائز ده اوداسی نور اقوال یې هم سته، داپه دی قول سره: اِحْدَى ابْنَتِيْ هَاتِيْنِ، په دی استدلال کی نظر دی، ولی چی دامراوضه ده اوهغه معاقده ده. اوبیا الله جل جلاله فرمایلی دی: ذَلِكَ بَيْنِيْ وَبَيْنَكَ اَيُّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ، ویل سوی دی چی موسیٰ خپل خسرته داوویل چی، خبره به ستا دقول موافق وی چی کم ماتیر کړه په دی کلونو کی یعنی یا اووه کاله یالس کاله نودابه زماخوښه وی، اوالله جل جلاله زمور په وینا باندی شاهد دی اوهغه وکیل دی پر مور باندی، اوسره ددی موسیٰ عليه السلام کم تیر نکړه بلکی هم هغه لس کاله یې تیر کړه. امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن عبد الرحمن خخه دی دسعید بن سلیمان خخه دی دمروان بن شجاع خخه دی دسالم بن الافطس خخه دی دسعید بن جبیر خخه، دی وایی چی زما خخه پوښتنه وکړه یویهودی داهل الحیره چی: موسیٰ عليه السلام کمه نیته پوره کړی وه؟ نو ما ورته وویل چی ماته پته نسته تردی چی زه ورسم دعربو علماوو ته اودهغوی خخه پوښتنه وکړم، نو ما پوښتنه وکړه دابن عباس خخه نو ویی ویل چی: هغه ډیره اوبنه یعنی لس کاله. ولی چی دالله جل جلاله رسولان چی کله خبره وکی نوهغه بیاپوره کوی (۱) په دی حدیث باندی یواخی والی کړی دی بخاری په دی اعتبار سره، اودارنگه ددی روایت کړی دی النسای په حدیث دفنونو کی.

اودارنگه ددی روایت نقل کړی دی سنید دحجاج خخه دی دابن جریج خخه دی دمجاهد خخه: چی رسول الله صلی الله علیه و آله پوښتنه وکړه دجبرایل خخه اوجبرایل پوښتنه وکړه داسرافیل خخه اواسرافیل پوښتنه وکړه دالله جل جلاله خخه: نوجواب یې ورکی چی هغه ډیر وفادار وخت یې ورسره تیرکړی دی، اوهمداسی بل روایت نقل کړی دی ابن ابی حاتم اوالبزار دحدیث دعوید بن ابی عمران الجونی خخه اودی ضعیف دی، ده نقل کړی دخپل پلار خخه ده نقل کړی دی دعبدالله بن الصامت خخه ده دابی ذر خخه، چی درسول الله صلی الله علیه و آله خخه پوښتنه وسوه چی موسیٰ عليه السلام کمه نیته دشعیب عليه السلام تیره کړی وه؟ نوبی عليه السلام وفرمایلی چی هغه ډیره

(۱). صحیح البخاری، کتاب الشهادات، باب من امر بانجاز الوعد ۱۲۸۴/۵.

او وفاداره نيته. اوويل سوي دي چي چابه ورڅخه پوښتنه وكړه چي دكمي يوه سره يې واده كړي وو، نووي فرمايل چي دكشري سره. اودارنگه ددي روايت ذكر كړي دي ابن ابي حاتم اوالبزار دطريقي دعبداالله بن لهيعة څخه چي دي نقل كوي دحارث بن يزيدالحضرمي څخه دي دعلي بن رباح څخه دي دعتبه بن النذر څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي، چي موسي ﷺ ځان په كرايه وركي دپاره دحفاظت دعفت اودپاره دډوډي. نوكله يې چي پوره كړه نيته وويل سوه چي كمه نيته يې پوره كړي وه نونبي ﷺ وفرمايل چي هغه ډيره وفاداره نوكله چي دي دشعيب ﷺ څخه جلا كيدي نودي بنځي ورته وويل چي ددي پلاره څخه حيوانان وغواړي ددي دپاره چي خپله ورځي په تيروي، نودوي ته يې وركړه دټولو حيوانانو څخه يو يورنگ په دغه كال باندي او وه دده پسونه اوبزي توري بنائسته.

دارنگه روايت نقل دي دابن جرير څخه په نقل كولو سره دمحمد بن المثنى څخه دي دمعاذ بن هشام څخه دي دابي څخه دي دقتاده څخه دي دانس بن مالك څخه دي وايي چي: كله چي نيته دموسي ﷺ پوره سوه نودوي طلب وكړي دشعيب ﷺ څخه چي ده ته به وركوي په دي كال باندي دهغه پسه بچيان چي ددغه رنگ څخه يې رنگ بدل وي، نوشعيب ﷺ ورسره داخبره ومنله، نوموسي ﷺ په اوبوكي دي پسوته رسي ورواچوله نودا پسونه وييريدي نودټولو بچيان په برگ رنگ كي پيدا سوه مگر ديوه پسه، نوددي ټولو بچيان يې دځان سره وي وړل. دا اسناد بنه دي ولي چي ددي سپري ټول ثقه دي، والله اعلم.

اومخكي ذكرسو چي ديعقوب ﷺ ماما چي لابان وو دي يعقوب ﷺ ته يې وعده كړي وو هر هغه پسه چي په برگ رنگ كي وو. نوهغه هم دكار كړي وو كم چي موسي ﷺ وكړي.

اللَّهُ ﷻ فرمايلي دي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (۲۹) فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (۳۰) وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ (۳۱) اسلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ إِثْمًا كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، (سورة القصص ۲۹-۳۲) مخكي دا بيان سوه چي موسي ﷺ خپله وعده اونيته پوره كړي وه، كم چي ددي قول څخه معلوميږي: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ، دمجاهد څخه نقل دي چي ده لس كاله تير كړي وه وروسته ددي څخه دي بيا ولاړي، اوداقول (وسار باهله) يعني دخپل خسر لخوا هغه په دي ارادي باندي چي وويني

د خپل اهل سره په پته طریقه، اودده سره خپل حیواناتان هم وه. دوی وایی چی په دوی باندی شپه راله اوددوی خخه لاره غلطه سوه نواخته سوه چی دشمع خخه به یې کار اخستی نو هغه هم کارنه کوی، نوپه دی حال کی ده ولیدی یواور چی شغلی یې وهلی دطور خوا ته او دا دمغرب خوا ته یوغروو دده دراسته لاس خخه: قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا، اوداپته نسته چی دا دده خخه ماسوا بل چا ولیدی اوکه صرف ده ته بنکاره سوی وو، ولی چی دا اور په حقیقت کی نور وو اودده کتل هرچاته نه دی میسر: لَعَلِّي آتَيْكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ، یعنی ددی خوا خخه به ماته داعلم وسی چی لاره کمی خواته ده: أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ نوددی خخه داپته لگیبری چی ددوی خخه لاره غلطه سوی وه په داسی شپه کی چی تیاره هم وه او بیخ هم وو، دده قول دده خخه چی په بل سورة ذکر دی: وَهَلْ آتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (۹) إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتَيْكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدُ عَلَى النَّارِ هُدًى، نوداهم په دی باندی دلالت کوی چی ددوی خخه لاره غلطه سوی وه اوپه دغه شپه تیاره هم وه. اودا ټول یې په سورة النمل کی راټول کړی دی په دی قول کی: إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَأَتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبْرٍ أَوْ آتَيْكُمْ بِشَهَابٍ فَبَسِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ، اوده راوړی ددی خای خخه خبر کم خبر یې چی راوړی اوهدایت یې پیداکی اوکم هدایت اونوریې دهغه خای خخه حاصل کی اوکم نور؟ اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ اوپه سورة النمل کی یې ویلی دی: فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، یعنی پاکی ده دهغه ذات دپاره چی هغه خه غواړی هغه کوی او حکم په هغه خه کوی کم چی غواړی: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹) دارنگه ﷻ فرمایلی دی: يَا مُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة النمل ۹)، فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى (۱۱) إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (۱۲) وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى (۱۳) إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي (۱۴) إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى (۱۵) فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى (سورة طه ۱۲۱) ویلی دی یوه سپی غیر دمفسرینو خخه: کله چی قصد وکی موسی ﷺ دغه اورته نوکله چی ورورسیدی، نوویې لیدی چی داشغلی لمبې وهی په درخته دحوزانو کی چی شنه وه، نوددا اور ډیری شغلی وی اودا درخته ډیره شنه وه نودی حیران ورته ودریدی په تعجب کی، اووه دا درخته په یوخوا ددی غره کی، لکه خنګه چی ﷻ فرمایلی دی: وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ، او وو

موسى ﷺ په يووادي كى چى نوم يې طوى وو نودده مخ دقبلى خوا ته وو، اودا درخته دده راسته خوا ته وه، نوالله ﷺ ورته اواز وكى چى چپلكى وكاږه ولى چى دى په مقدس مقام دطوى كى ولاړ وو. اوبيا ورته الله ﷺ خطاب وكى په دى قول سره: اِنِّي اَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، اِنِّي اَنَا اللهُ لَا اِلَهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِي وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي، يعنى زه خالق اورب دټول عالم يم، هغه رب چى لائق دعبادت ماسوا زما څخه بل څوك نه دى اونه څوك زما څخه ماسوا دعبادت دپاره ټاكل سوي دى، اوبيايې ورته داخبر وركى چى دا دنيا دپاته كيدو ځاى نه دى بلكه دپاته كيدو اودقرارى ځاى جنت دى هغه قيامت چى دهغه راتگ حق دى: لَتَجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى، يعنى جزا وركول كيږي هر نفس ته دهغه دعمل.

بيا الله ﷺ ورته وفرمايل چى: وَمَا تَلَكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى، يعنى داستاپه لاس كى څه دى: قَالَ هِيَ عَصَايَ اَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَاَهْشُ بِهَا عَلٰى غَمَمِي وَلِيْ فِيْهَا مَارِبٌ اٰخْرٰى، ده وويل چى زمالكړه ده اوپه دى سره زه خپل پسونه څروم اوپه دى كى زما نوري فائدى هم سته: قَالَ اَلْقَهَا يَا مُوسٰى (۱۹) فَالْقَاهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى، اودا يوداسى كاروو چى عادت ددى تقاضانه كوله، اوداپه وينا دهغه ذات سره وسو چى يوشى ته وايي چى سه نوپس وسى. اوپه نزد داهل كتابو باندى ده دالله ﷺ څخه سوال وكى چى ده ته داسى يودليل اونښه وښاياست چى دى يې اهل مصرته پيش كى په هغه وخت كى چى هغوى دده تكذيب وكى، نوالله ﷺ ده ته وويل چى داستا سره په لاس كى څه دى، نوده ورته وويل چى لكړه ده نورب العزت ورته وفرمايل چى دا وغورزوه نوكله يې چى دا وغورزوله نوددى څخه لوى اژدها جوړسو نوموسى دشا پرخوا وتښتيدى، نوالله ﷺ ورته امروكى چى دا دى ونيسى، نوكله چى ورته ده لاس واچوى نو بيرته لكړه ورڅخه جوړه سوه.

اودارنگه الله ﷺ په بل آيت كى فرمايلى دى: وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاَهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَاَلَمْ يُعَقِّبْ يعنى كله چى ده لكړه وغورزوله نوددى څخه ډيره غټه اژدها جوړه سوه چى زامى يې ښورولى اوپه تيزى سره به ښوريدى، نوكله چى موسى داوويدى نوپه شاه باندى يې منډه كړه، ولى چى دانسان فطرت او طبيعت ددى څخه بيره كوى نوالله ﷺ ورته خطاب وكى په دى وينا سره: يَا مُوسٰى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِيْنَ، نوكله چى رالى نوالله ﷺ ورته امروكى: قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيْدُهَا سِرِّيْهَا الْاُولٰى، ويل سوي دى چى دى په ډيرهيبت كى سو، نوده اول داخري حصى څخه ونيوى اوبيايې دمينځ څخه ونيوى تردى چى ختم سو. اوپه نزد داهل كتابو باندى ترغورې يې ونيوى، نوكله يې چى ورته لاس كى نوبيرته خپل شكل ته ور واوښتى چى لكړه وه، بيايې ورته امروكى چى خپل لاس په جيب كى دننه كى، اوبيايې

ورته امر وکي چي لاس راوباسه نوگوري چي لاس يې بريښي د سپوږمۍ په شان، نوددی وچي څخه يې فرمايلي دی: اسَلُّكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاصْنَمُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ، ويل سوی دی چي ددی معنی داسی ده چي کله ته وبيريږي نولاس دی په زړه باندی کنسپرده نوتاته به سکون در ورسپري. داکار که څه هم په هغه پوري خاص دی بياهم دبرکت دپاره که څوک داکوی نوجائزدي ولي چي په دی کی اقتداء ده په ده پسي، اوپه سورة النمل کی يې فرمايلي دی: وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ يعنی دالاس اولکړه، دوی دواړه ستادپاره مضبوط دلائل دی دی دواړو ته اشاره سویده په دی قول کی هم: فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ، اوسره ددی څخه اوه آيتونه اونښي نوري هم دی. نوداتول (۹) استدلالات سوه هغه چي ذکرسوی دی په دی قول دالله ﷺ کی: وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاَسْأَلُ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا (۱۰۱) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَائِرٍ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (سورة الاسراء ۱۰۱/۱۰۲) اوداپه دی قول دالله ﷺ کی په تفصيل سره ذکرسوی دی، اوددی په باره کی به په خپل ځای کی کلام بيانپري. دلته مقصودی خبره داده چي کله امر وکي الله ﷺ موسی ﷺ دتلو دفرعون خواته نوده وويل: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۳۴) قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَمَّا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ (سورة القصص ۳۳/۳۴) په دی آيتونو کی رب العزت خبر ورکوي دويما دموسى ﷺ هغه کله چي ورته الله ﷺ امر وکي چي فرعون دخواته ورسه، نوده خپل عذرييان کی په دی قول سره: قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۳۳) وَأَخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ، يعنی هغه زما سره مددکونکی وگزرؤی اوزما دپاره يې وزيرکی چي زما مدد کوي په اداء کولو درسالت ستاکی، ولي چي هغه زما څخه په خبره بيانولوکی ډير فصیح دی اوپه تبليغ کی هم زما څخه ښه دی. نوالله ﷺ ورلره جواب ورکی په دی قول سره: قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَمَّا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ، يعنی تاسی ته به هيڅ تکليف ونه رسوي دوی په سبب ددليل زمور باندی: أَنْتُمْ وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ، اوپه سورة طه کی يې ورته ويلي دی: اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى (۲۴) قَالَ رَبِّ اشْرَحْ

لِي صَدْرِي (۲۵) وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي (۲۶) وَأَحْلِلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي (۲۷) يَفْقَهُوا قَوْلِي، ويل سوی دی: چی دده په ژبه کی فرق وو چی په سبب دهغه سکروتی چی فرعون ورلره په ژبه ایښی وه، په هغه وخت کی کله چی یې دفرعون ږیری ته لاس کی نوهغه ته داپته ولگیده چی دی به هم دده قتل سبب وی نوآسیه ورته وویل چی داماشوم دی نه پوهیږی بیایې ورته مخ ته خرما اوسکروتی کنسینوولی دپاره دامتحن نوچی کله ده خرما ته لاس کی نوفرعون دده لاس وراوردکی سکروتی ده نوهغه ده په ژبه باندی کنسینووله نودهغه سره یې په ژبه کی فرق راغلی وو، نوددی وچی ورته فرعون ویلی دی په هغه وخت کی کله چی ده بیان او تبلیغ کوی دوی ته (ولا یکاد یبین) ولی چی موسی عليه السلام به دوی ته دزړه خبره په وضاحت سره نسوای کولی. بیاموسی عليه السلام وویل: وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي (۲۹) هَارُونَ أَخِي (۳۰) اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي (۳۱) وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي (۳۲) كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا (۳۳) وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا (۳۴) إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا (۳۵) قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى (سورة طه ۲۹ ۳۲) اللَّهُ جل جلاله ورته په جواب کی وویل چی تاته درکول سو هر هغه شه چی تاوغونستی، اوهارون عليه السلام یې ورسره په طور دامداد یوخای کی چی دده زړه په ډاډه وی. اللَّهُ جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنِ اتَّبِعْ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۰) قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ (۱۱) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ (۱۲) وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَىٰ هَارُونَ (۱۳) وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ (۱۴) قَالَ كَلَّا فَادْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (۱۵) فَآتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۶) أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۷) قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (۱۸) وَفَعَلْتَ فَعَلْتَنِي الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ، (سورة الشعراء ۱۹۱۰) تقدیر دکلام داسی دی: نودوی راله او هغه شه چی امرورته کړی وو رب ددوی چی فرعون ته وایی نوهغه یې هم دی فرعون ته وویل اودا یې ورته هم وویل چی بنی اسرائیل پریږدی چی خپل عبادت وکی اوهرخای چی غواړی نو هم په هغه خای کی دی دالله جل جلاله عبادت وکی اودا ظلم اوستم دی نور نکوی په دوی باندی. نوفرعون تکبر بنسکاره کی په خپل نفس کی اوموسی عليه السلام ته یې په نظر دسپکاوی باندی وکتل اودایې ورته وویل: قَالَ أَلَمْ تُرَبِّكْ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ یعنی ته هغه سپری نه یې چی موږ په خپل کورکی لوی کړی یې اوتربییه درلره موږ درکړیده؟ اوپه تاباندی موږ احسان وکی شه موده اوتاته مونعمتونه درکړه شه موده؟ اودا دلالت کوی په دی باندی چی دا هغه فرعون وو چی په ده پسی یې کسان لیږلی وه اودی ورخخه تللی وو اوپه نزد داهل کتابو باندی دا هغه نه وو بلکه دابل فرعون وو، او هغه فرعون چی موسی ورخخه تښتیدلی نوهغه فرعون بیامر سوی وو په منخ دغه وخت کی چی موسی په مدین کی وو. اودا قول:

وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ يَعْنِي تَا وِوژي قِبْطِي، اوزمورځ خخه وتبستيدى او زمورځ دنعمتونو خخه دى غلطه فائده واخيسته: قَالَ فَعَلْتَهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ يَعْنِي مخكى دوحى خخه اودرسالت ليدو خخه ماته ماداكار كړى دى. اوبيا فرعون ته په جواب وركولو اخته سو په مقابل دهغه خه كى چى ده ورته تربيه وركړه په دى قول سره: وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ، يعنى ته دا احسان پرما باندې خپل ښكاره كوى چى تازما تربيه كړيده اوزه يوسرى يم دبنى اسرائيلو خخه او هغوى دى دهرخه خخه محرومه كړى دى.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (۲۳) قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (۲۴) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمْعُونَ (۲۵) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (۲۶) قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، دلته الله ﷻ بيان دمناظرى دموسى ﷺ اودفرعون كړى دى چى موسى ﷺ ورته دلائل پيش كوى په ذات الله ﷻ باندې اودى په مقابل دهغه كى وايي: فَحَسَّرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى، وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي، اوده په دى خپل قول كى ضدى دى ولى چى ده ته ښه پته وه چى خالق حقيقى الله ﷻ دى اودى يو بنده دهغه دى، لكه خنكه چى الله ﷻ فرمايلى دى: وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ، دايبى دوحى دانكار درسالت دده خخه وويل، اودايبى ښكاره كول چى دى الله ﷻ پيغمبرنه دى راليرلى: (وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ) ولى چى دوى ورته ويلي وه: إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، گواكى چى دى ورته وايي چى هغه رب خوك دى چى تاسى يې راوستلى ياست: رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ يعنى رب العالمين هغه ذات دى چى پيدا كړى دى ده آسمانونه اومزكى او هغه خه چى ددى په مينخ كى دى. فرعون خپل شاوخوا سالارانو ته په طريقي داستهزاء سره وويل چى تاسى آورى نه دده دا خبرى. موسى بيا ورته وويل چى هغه ذات ستاسى رب دى اوستاسى دپلرونو رب دى اودا دوه مقامونه په دى آيت كى ذكر دى: سُنِّبِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ، اوسره ددى بيانونو اوتبليغونو دافرعون دخپل ضلالت خخه اوگمراهى خخه ونه بيريدى اوپه خپل كفر اوطغيان باندې قائم وو: قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ (۲۷) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، يعنى ده ورته بياهم خپل بيان جارى وساتى اوورته يې وويل چى دالمر اوسپورمى اودا ستورى اوشپه اوورخ داتول دهغه ذات په قدرت سره چليږى. نوكله چى ده په فرعون باندې خپل دلائل پيش كړه اودهغه سره دجواب الفاظ پاته نه سوه نوبيايې دخپل سلطنت خخه

کار واخستی او ورته یې وویل: قَالَ لَنْ اَتَّخِذَتْ اِلَها غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (۲۹) قَالَ أَوْلُو جِنَّتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ (۳۰) قَالَ فَأَتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (۳۱) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ، اوداهغه دوی نبنانی وی چی الله ﷺ په دی سره دده نصرت کړی وو، اوداسی دلائل اونبنانی وی چی سترگو مخکی نه وی لیدلی اوعقلونه ورته ټول حیران پاته سوه، ولی چی داډیر عجیبه اوخوفناک منظر وو، نوفرعون چی کله دا اژدها ولیدی نودستونه پر ولگیده چی دورخی به یې (۴۰) واره قضایې حاجت ادا کوی او همدارنگه کله یې چی جیب ته لاس کی نوپه را ایستلو سره ورخه داسی رڼا راختمه لکه چی دده په لاس کی سپوږمی پرته وی، اوبیایې بیرته لاس جیب ته یووړی اوهغه رڼا ولاړه. سره ددی نبنو بیا هم فرعون دخپل ضد خخه تیرنه سو اوخه نفع ورته ددی سره حاصله نه سوه، بلکه دایې وویل چی داټول سحر دی، اواراده یې وکړه دده دمقابلې په سحر سره، نووی لیږل خپل کسان اوخپاره یې کړه چی ده لره ټول ساحران راټول کړه. لکه خه رنگه چی ددی بیان په قرآن کی ذکر سوی دی اومور په تفسیر کی ددی وضاحت کړی دی. الله ﷺ په سورة طه کی فرمایې: فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰی قَدَرٍ يَا مُوسٰی (۴۰) وَاَصْطَفٰتَكَ لِنَفْسِي (۴۱) اذْهَبْ اَنْتَ وَاخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي (۴۲) اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقَوْلًا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰی (۴۴) قَالَا رَبَّنَا اِنَّا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْغٰی (۴۵) قَالَ لَا تَخَافَا اِنِّي مَعَكُمْ اَسْمَعُ وَاَرٰی، بیان کوی الله ﷺ دهغه خه چی دموسی ﷺ سره یې خبری کړی وی په هغه شپه کی په کمه شپه چی یې ورته وحی کړی وی، اونبوت یې ورته ورکړی وو، اوخبری یې ورسره کړی وی: چی زما تاته خیال وو په هغه وخت کی چی ته دفرعون په کور کی وی، اوته زما دحفاظت لاندی وی، اوبیایې ته دمصر دمزکی خخه وایستی او دمدين مزکی ته می ولیږلی، نوهلته دی خوکاله تیرکړه اوبیا رالی زما په قدرت سره، اوته ماخان لره خوښ کړی یې دپاره درسالت اودپاره دکلام: اذْهَبْ اَنْتَ وَاخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي یعنی تاسی زیاتی مه کوی اوپه ښه طریقه ورته نصیحت وکی. اوالله ﷺ فرمایلی دی: يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا لَقِيْتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوْا وَاذْكُرُوْا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (سورة الانفال \ ۴۵) بیا الله ﷺ فرمایلی دی: اذْهَبَا اِلٰی فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰی (۴۳) فَقَوْلًا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰی، اودا بیان درحمت اوشفقت دالله ﷺ دی په خپل بنده باندی، سره ددی چی علم دالله وو په کفر دده باندی اوپه ظلم دده باندی، بیایې هم ده ته خپل خوښ کړی بندگان راولیږل اوورته یې دخیرخواهی بیان وکی اودوی ته یې امرهم کړی ووچی دفرعون سره په نرمی اوپه ښه طریقه سره خبره وکی. لکه خه رنگه چی الله ﷺ خپل نبی ﷺ ته فرمایلی دی: اذْعُ اِلٰی سَبِيْلِ رَبِّكَ

بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ (سورة النحل ۱۲۵) اودارنگه يې په بل
 حای کی فرمایلی دی: وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ (سورة
 العنکبوت ۴۶) حسن بصری ویلی دی: یعنی په دی انداز ورته وایاست: چی ستادپاره رب
 سته اوستا دپاره بیرته تله سته ددی دنیا خخه اوستامخ ته اور او جنت پروت دی: قَالَ رَبَّنَا
 إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى، اودایې ددی وجی خخه وویل چی فرعون ډیر جبار او ظالم
 وو نودوی وویل چی مورې ته ضررونه رسوی. نورب العزت ورته وفرمایلی: قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي
 مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى یعنی زه وینم هغه خه چی ستاسی سره به کیږی اوزه به ستاسی سره یم،
 فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَايَةً مِنَ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ
 اتَّبَعَ الْهُدَى (۴۷) إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَيَّ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، دلته ذکر کوی الله ﷺ خپل
 امردوی ته چی دوی ته یې فرمایلی دی چی تاسی ولاړسی فرعون ته، اودا دعوت ورته
 ورکی چی دالله ﷺ په یواخی والی سره عبادت وکی اوبنی اسرائیل دی پریږدی اوازار دی
 نه ورکوی: وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى، اودا قید ډیر عظیم دی اوبلیخ دی، اوبیایې ورته
 د عذاب تهدید ورکی اوبیره یې ورکړه ددی خبری خخه چی چازمورې تکذیب وکی نودهغه
 دپاره به عذاب وی: إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَيَّ مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى، یعنی حق ته یې دروغ
 وویل او عمل کوونکی ورباندی نه سو. اوالسدی ذکر کړی چی کله دی دمدين خخه رالی نو
 کورته چی دننه سو نوخپل مور او ورور یې ولیدل چی ماخستنې ډوډی یې خوړله نو ددوی
 سره کښینستی او ډوډی یې ورسره وخوړله. اوبیایې هارون ﷺ ته وویل چی الله ﷻ ماته او
 تاته امر کړی دی په دعوت او تبلیغ سره فرعون ته، نوته زما سره ودیږه. نودوی دواړه ولاړه
 اود فرعون دروازی ته ورله نودروازه یې بنده وه نوموسی ﷺ دی چوکیدارانو ته وویل چی
 فرعون ته ووايه چی رسول الله په دروازه کی ولاړدی. نودوی اخته سوه چی په ده پوری یې
 مسخری اوتوکی شروع کړی اوبعضو داویلی دی چی ده ته یې دننوتلو اجازه ورنه کړه مگر
 ډیروخت وروسته اومحمد بن اسحاق ویلی دی چی دوی ته دوه کاله وروسته اجازه ورکول
 سوه، ولی چی هیڅ څوک نه وو چی ددوی دپاره یې اجازه غوښتی وای. اوویل سوی دی
 چی موسی ﷺ دروازی ته رالی نودروازه یې په خپل لکړه سره وټکوله، نوفرعون ته په دی
 سره درد ورلی اوامریې وکی چی دی دده مخ ته حاضر کی، نودوی دواړه دده مخ ته ودریده
 اود دعوت یې ورلره ورکی په هغه طریقه سره په کمه چی ورته امر سوی وو.
 اوپه نزد داهل کتابو باندی: موسی ﷺ ته الله ﷻ وفرمایلی چی هارون ﷺ به ستاپه لاره
 کی انتظار کوی اوستاسره به وینی، اودا امریې ورته وکی چی دبنی اسرائیل علماء دځان

سره که اودفرعون خواته دی بوخی او هغه نبی ورته ونبی چی الله ﷺ ورته ورکړی وی اودایې ورته وویل چی زه به دهغه زړه نرم کړم نوپه تاسی پسی به ډلی نه درلیږی، اوزما اکثره نبی اوعجائب په محکه دمصرکی دی اووحی وکړی الله ﷺ هارون ته چی موسی ته لاری ته راووزی دحورب غرخواته، نوکله چی یې ورسره ولیده نوورته یې خبرورکی په باره دهغه څه کی چی ورته امرسوی وو. نوکله چی داخل سو مصرته نوعلماء یې راټول کړه او فرعون ته ورله، اوددعوت یې چی ورلره ورکی نودا فرعون وویل چی څوک دی الله هغه خوزه نه پیژنم اونه بنی اسرائیل ستاسره پریږدم. الله ﷺ خبر ورکوی دفرعون څخه: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى (۵۰) قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى (۵۱) قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى (۵۲) الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى (۵۳) كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ (۵۴) مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، (سورة طه ۱۴۹-۵۵) الله ﷺ خبر ورکوی دفرعون دانکار څخه په دی قول دفرعون سره: قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمْ يَا مُوسَى (۴۹) قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى، نودی موسی ﷺ ورلره جواب ورکی چی هغه ذات دی چی زموږ پیدائش یې کړی دی اوموږته رزق راکوی اوموږ ته یې هدایت هم کړی دی اوپه هرڅه باندي قادر دی لکه څه رکم چی په دی قول کی ذکرسوی دی: سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (۱) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (۲) وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى (سورة الاعلى ۳۱)، قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى، داسوال فرعون ځینی وکی چی که ستارب خالق اوپیدا کونکی دهرڅه وی نو دی مخکنی خلگو ولی عبادت دنورو کړی دی ایادغه خلگ هم ستاپه دی هدایت باندي وه اوکه نه وه اودهغوی اوس څه حال دی؟ قَالَ عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى یعنی هغوی که څه هم عبادت کړی دی دنورو خوستا دپاره په هغو کی څه دلیل نسته، اودا کار دهغوی زما دوینا مخالفت نه کوی ولی چی هغوی په جهالت کی وه ستاپه شان او هغوی چی څه کړی دی هغه الله ﷺ په لوح محفوظ کی ساتلی دی اوهغوی ته به دخپلو کړو سزا ورکول سی اوهغه ذات دچاسره ظلم اوزیاتی نه کوی، ولی چی دهغه سره دهر انسان اعمال لیکل سوی دی. بیایې ورته ذکرکی قدرت دالله ﷺ په پیدا کولو دخلگوکی اودهغه قدرت پرهر څه باندي، لکه څه رکم چی یې په دی قول دالله ﷺ کی بیان سوی دی: كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ یعنی دځاوندانو د عقلونو والاوو دپاره داغته نښه ده. اولکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ

قَبَلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۲۱) الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فَرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُندَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سورة البقره ۲۲۱-۲۲۲) اوكله يې چې ورته ذكر كړه راژوندى كيدل دمزكى په باران سره، اوددى مزكى په بنوريډلو سره اوپه دى كى دبوټو راتوكيدل اوشنه كيدل داهرخه يې ورته ذكر كړه اودايې ورته هم وويل چې: مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى، لكه څه ركم چې يې فرمايلى دى: وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (سورة الروم ۲۷) اوپه بل ځاى كى يې فرمايلى دى: وَلَقَدْ آرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى (۵۶) قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى (۵۷) فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى (۵۸) قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحَشَرَ النَّاسُ ضُحًى (سورة طه ۵۶-۵۹).

دلته الله ﷺ خبرور كوى دجهالت دفرعون څخه اودهغه دعقل دكمى څخه اودالله ﷻ دايتونو دانكار كولو او كبر اوغرور كولو څخه، اودقول يې موسى ﷺ ته: چې داتا څه راوپى دى داسحردى، اوموږ ستاسره په دى سحر كى مقابله كوو. اوبيايې دموسى ﷺ څخه طلب دمتعين كولو ديوى نيټى وغوښتى چې ورسره مقابله وكى. اوداوو دغټو مقصدونو دموسى څخه: چې دالله ﷻ وركړى نښانى په عام ميدان ټول خلگو ته وښيي نوددى وجى څخه يې ويلي دى: مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ، اوداوه ورځ ددوى داختر دورځو څخه اوداځاى ددوى دراټوليدلو ځاى وو: وَأَنْ يُحَشَرَ النَّاسُ ضُحًى، يعنى داول دورځى دشروع كيدو څخه په مخ دتيزيدلو دشعاع دلمر كى نوحق به ډير ښه ښكاره سى، اوده طلب ځينى ونه كى دشپى چې شپه دى وى. الله ﷻ فرمايلى دى: فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى (۶۰) قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى (۶۲) قَالُوا إِنَّ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَى (۶۳) فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى (سورة طه، ۶۰-۶۴) دلته خبر وركوى الله ﷻ دفرعون څخه چې هغه ولاړى اودټولو ځايونو څخه يې جادوگران راټول كړه، اوپه دغه وخت كى مصر دجادوگرى دكسب څخه ډك وو، چې دهرچابه جادو زده وو اوهرچابه دخپل فن اظهار كوى، نوداټول يې راټول كړه، ويل سوى دى چې دوى (۸۰۰۰۰) جادوگران وه. اوابى امامه ويلي دى چې (۱۹۰۰۰) جادوگران وه، اومحمدبن اسحاق ويلي دى چې (۱۵۰۰۰) وه السدى ويلي دى چې څه باندې (۳۰۰۰۰) وه، اوچا ويلي دى چې (۴۰۰) ماشومان وه دبنى اسرائيلو څخه چې دوى ته فرعون امر كړى وو چې عرفاء مقام ته

ولایسی او هلته دی جادوگری ازده کړی. نوددی وجی څخه ویل سوی دی: وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ أَوْ يَه دى قول دده کی نظردی او حاضر سو فرعون دخپل سالارانو سره هغه ځای ته اوامریې وکی دغو ساحرانوته چی دوی هم حاضرسی، نودوی راووتل اووی ویل: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السِّحْرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، اوموسی ﷺ دوی ته رامخکی سوه اوورته یې نصیحت وکی چی دا کاردی نه کوی اودحق سره دی مقابله ونه کړی په دی قول سره: وَيَلِكُمْ لَأْتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى (۶۱) فتنازغوا أمرهم بینهم، ویل سوی دی چی دوی په خپل مینخ کی سره په جنگ سوه، اوچا ویلی دی چی دادموسی ﷺ قول دی اودساحر قول نه دی، اوداهم ویل سوی دی چی دا قول دساحر یعنی دجادوگر دی. اودوی په خپلو کی وویل: قَالُوا إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا، دوی داوویل چی دا دواړه وروڼه دی دوی دواړه غواړی چی په خپل جادو سره تاسی دخپلی مزکی څخه وباسی اومراد ددوی داوو چی داخلگ ورته راټول سی اودده بادشاه و منی اودده څخه مخالفت وکی: فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتُّوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى، اودوی داټول کړه هغه څه چی ددوی سره وه دفریب اوددوکی اسباب، ولی چی دوی ته فرعون دنعمت ورکولو ویلی وه په بدل ددی کارکی. اوالله ﷻ فرمایلی دی: قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوْلَ مَنْ أَلْقَى (۶۵) قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى (۶۶) فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى (۶۷) قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، (سورة طه ۲۵\۲۹) کله چی دوی په یوه لین اوقطار کی ودریده اوموسی ﷺ اوهارون ﷺ دواړه په بل لین کی ودریده دوی ته مخامخ. نودوی ورته وویل چی یابه ته مخکی خپل اسباب پیش کوی یامور، نوموسی ﷺ ورته وویل چی تاسی اول خپل اسباب استعمال کی، اودوی دامساگانو څخه اوتارو څخه کار اخیستی وو چی دی په و بیروی. نوپه دغه وخت باندى خلگ و بیریده کله یې چی داتارونه ولیدله چی بنوری او حرکت کوی اودوی دځانونو سره دا وویل: بَعِزَّةٍ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقُوا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ، (الاعراف ۱۱۲) اوالله ﷻ فرمایلی دی: فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى، یعنی ده په خپل نفس کی پرخلگو باندى بیره محسوسه کړه چی دی خلگوته ددی وجی څخه تکلیف ونه رسیږی. اوده ته الله ﷻ امر وکی: قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى (۶۸) وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى، نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ خپله

لکړه ورايله کړه اودايې وويل: فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (۸۱) وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ، (يونس ۸۲/۸۱) او الله ﷻ فرمايلي دي: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ (۱۱۷) فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَعُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ (۱۱۹) وَالْقِيَ السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ (۱۲۰) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۲۱) رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۲/۱۱۷) په دغه وخت کې کله چې دا موسى ﷺ خپله لکړه راوايستله نوددی څخه داسې صورت جوړ سو چې دوی مخکې نه وو ليدلی تردی چې دی جادوگرانو ته پته ولگيده چې دادروغ نه دی اونه جادودى اوپوه سوه چې دا حق دی اوصحيح نښه ده دطرفه دالله ﷻ دده په نبوت باندی نوپه هغه وخت کې يې دخپل ايمان اظهاروکى اوپه سجده باندی پريوته اودفرعون دسزا څخه بيريده اودايې وويل: قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ (۷۰) قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ فَلَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَلَأَصْلَبَنَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ آيُنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى (۷۱) قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (۷۲) إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيُغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى (۷۳) إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا (۷۴) وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ (۷۵) جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، (سورة طه ۷۲/۷۰) سعيد بن جبیر اوعكرمه اوقاسم وايې چې کله دوی په سجده باندی پريوته نودوی ته په جنت کې خپل محلونه ښکاره سوه چې دوی ته تيار سوي وه، نو ددوی زړونه وسوه چې دی ته ورسى اوژر ورسى او دفرعون تهديد اودسزا څخه ددوی بيړه ونه سوه. اوفرعون چې کله ددوی داسجده وليده نودايې وويل: قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ يَعْنِي تَاسَى زَمَاسِرَه مَشُورَه وَنَه كِرَه اوسمدستى موايمان راوړى، نودوی ته يې وويل: إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السَّحْرَ، دی ستاسى مشردى چې تاسى ته يې سحر اوجادو ښوولى دی اوپه بل آيت کې يې فرمايلي دي: إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُومُهُ فِي الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ، اودا دده خبره ده چې بهتان يې لگولى دی پردوی باندی، ولې چې دا خوماشوم ته هم معلومه ده چې داټول جادوگران دده دقوم نه وه اوموسى يې مخکې نه وو ليدلی اونه يې پيژندى، نوڅه رکم يې تعليم ورکى؟ اوبيا ده په خپله داساحران راټول کړى

وه اوپه خپله يې ورته دعوت ورکړی وو، اوپه خپله يې راټول کړی وه دمصر څخه اوبياهم بهتان کوی په موسى ﷺ باندی چی داستاسی مکر او فریب دی.

دارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قَالَ لئن اِتَّخَذَتْ اِلَٰهًا غَيْرِي لَاجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ (۲۹) قَالَ اَوْلُوْ جِنَّتِكَ بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ (۳۰) قَالَ فَاتِّبِعْ بِهٖ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (۳۱) فَالْقَى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ (۳۲) وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بِيْضَاءٌ لِلنّٰظِرِيْنَ (۳۳) قَالَ لِلْمَلِئِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيْمٌ (۳۴) يُرِيْدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُوْنَ (۳۵) قَالُوْا اَرْجِهْ وَاخَاهُ وَاَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِيْنَ (۳۶) يَأْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ (۳۷) فَجَمَعَ السّٰحِرَةَ لِمِيْقَاتٍ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ (۳۸) وَقِيْلَ لِلنّٰسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ (۳۹) لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السّٰحِرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمْ الْعٰلِيْنَ (۴۰) فَلَمَّا جَاءَ السّٰحِرَةُ قَالُوْا لِفِرْعَوْنَ اِنَّ لَنَا لَآجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْعٰلِيْنَ (۴۱) قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذَا لَمِنَ الْمُقْرَبِيْنَ (۴۲) قَالَ لَهُمْ مُّوسَى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُّلقُوْنَ (۴۳) فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعَصِيْبَهُمْ وَقَالُوْا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْعٰلِيُوْنَ، مقصود دا خبره ده چی فرعون تکذيب وکی دالله ﷻ په خپلو خبرو سره اودکفر انتها ته ورسیدی په دی قول کی: اِنَّهُ لَكَبِيْرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السّٰحِرَ، اوپه دی قول کی: اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكْرْتُمُوْهُ فِي الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَا اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ، اوداقول دده: لَأُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ، یعنی پرېکول دراسته لاس اودچپه پښی یاددی په چپه صورت کی: وَلَأَصْلَبْنَكُمْ اَجْمَعِيْنَ یعنی داکار ددی دپاره کوم چی صبابل سړی دده په ملت کی دده تابعداری ونه کړی اودایوه نښه پاته سی په دوی کی.

اوددی وجی څخه یې ویلی دی: وَلَأَصْلَبْنَكُمْ فِيْ جُدُوْعِ النَّخْلِ، یعنی دخرمایه بناخلو اوتنو کی اودوی ورته په جواب کی وایې: قَالُوْا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلٰی مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ، یعنی مورېغه څه چی زمورې په زړونو کی دی په هغه باندی تاته ترجیح اوبښه والی نه درکوو اونه په هغه څه چی ده راوړی دی دښکاره دلائلو څخه: فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ، یعنی ته وکړه هغه څه چی ستاپه قدرت کی وی: اِنَّمَا تَقْضِيْ هٰذِهِ الْحَيٰةَ الدُّنْيَا، یعنی ته خوبه صرف په دی دنیا کی په مورې باندی فیصله وکی اوکله چی مورېستا دخواڅخه ولاړسو دآخرت طرف ته نوصحیح فیصله کونکی هغه ذات دی چی هغه به زمورې فیصله کوی: اِنَّا اَمْنَا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَاَنَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنْ السّٰحِرِ وَاللّٰهِ خَيْرٌ وَّابْقٰى، یعنی ددغه ذات جزا اوبدله ښه ده زمورې دپاره دهغه څه څخه چی ته یې مورې لره راکوی، اودوام داره ده ددغه ذات بدله چی فناورلره نسته. اوپه بل آیت کی یې داسی ویلی دی: قَالُوْا لَا ضَيْرٌ اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ (۵۰) اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَاَنَا اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ، یعنی هغه گناهونه چی مورېکړی دی: اَنْ كُنَّا اَوَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ، چی مورې سو اول مومنان

د قبطيانو څخه په موسى او هارون عليهما السلام باندې، او په بل ځاى كې يې داسې ورته ويلې دى: وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا، يعنى ستاسره زموږ د سزا نورڅه ثبوت نسته مگر داچې موږ ايمان راوړى دى په موسى باندې، او تابعدارى مودحق كړيده: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، يعنى ته موږ مضبوط كړى په ايمان باندې په وخت د سزا كې چې دافرعون يې موږ ته راكوى (وَتَوَقَّانَا مُسْلِمِينَ). اودوى ورته داهم ويلې وه دپاره دبيري وركولو دآخرت څخه اودعذاب څخه: إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا، نودوى ورته وويل چې خيال كوه چې ته ددوى څخه نه سى، خوبياهم دى ددوى څخه وو: وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمَلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى، يعنى لوړ منزلونه اومحلونه: جَنَّاتٌ عِدْنُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى، نوته حرص وكه پردى خبره باندې چې ته ددوى څخه نسي، خو حكم دالله ﷻ داوو چې دافرعون ددوږخ والاو څخه وو، اوده ته به په سختى سره ويل كېږي: ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ، ظاهر دسياق دايت څخه دامعلوميرى چې موسى اوهارون عليهما السلام ته يې هم تكليف وركړى دى فرعون. عبدالله بن عباس او عبید بن عمير ويلې دى: په سهاروخت كې دوى جادوگران وه اوپه ماښام كې شهيدان سوه. دا ايت ددوى دخبرې تائيدكوى: رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّانَا مُسْلِمِينَ، اوكله چې واقع سوغالبه كيدل دموسى عليه السلام پرهنه ساحرانو باندې اوبياهنوى ايمان راوړى، خوسره ددى دفرعون په كفر كې څه فرق رانغى الله ﷻ فرمايلى دى: وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُؤُا مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذُرْكُمُ الْأَهْتَكُمُ قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ (۱۲۷) قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (۱۲۸) قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۲۷-۱۲۹) دلته الله خبروړكوى په باره دمشرانو دقوم دفرعون كې چې فرعون ته يې دموسى په باره كې بدويله سره ددى چې موسى عليه السلام دوى ته ښكاره دلائل پيش كړه خودى كافرانو به ورته ويله چې آياته موسى همداسې پريږدى چې هغه تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اودغه شان دهغه قوم هم تاته اوستا آلهه وو ته بدوايې اوته ورته هيڅ نه وايې. نودى فرعون داخبره وكړه چې: قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ، دا ددى دپاره چې دوى ډيرنه سى: وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ، اوموږ پردوى باندې غالبه يو: قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا، يعنى كله چې دوى اهتمام وكى تاسى ته په تكليف دركولو باندې نو تاسى مدد وغواړى دالله ﷻ څخه اوصبروكى: إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ

لِلْمُتَّقِينَ، یعنی تاسی سی پرهیزگاران نوستاسی به عاقبت او انجام ښه وی، لکه څنگه چی
الله ﷻ په بل آیت کی فرمایلی دی: (وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ
مُسْلِمِينَ (۸۴) فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (۸۵) وَجِنَّا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ، دوی په جواب کی ورته وویل چی ستا دراتگ څخه مخکی هم موږ ته ډیر ضرر او
تکلیفونه رارسیدلی دی. نوموسی ﷺ په دغه وخت کی ورته وویل: قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن
يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، ده ورته وویل چی دالله ﷻ څخه امید
دی چی هغوی هلاک کړی او تاسی دهغوی پرځای خلیفه کړی. او الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۳) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (سورة غافر
۲۳ ۲۴) اود فرعون بادشاه وو او هامان یې وزیر وو، او قارون اسرائیلی وو دموسی ﷺ
د قوم څخه، مگر داچی دی په مذهب د فرعون اودهغه د قوم باندی وو، اودی ډیر مالدار
سړی وو، دده قصه به وروسته بیانیری ان شاء الله ﷻ: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا
أَبْنَاءَ الَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ، اوداقتل دځوانانو وروسته
د پیدائش دموسی ﷺ څخه وو اودایې ددی دوجی کوی چی ددوی نسل ډیرنسی اوپه موږ
باندی غالبه نه سی، خوبیاده ته داکار هیڅ فائده ورنه کړه: وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَىٰ
وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ، فرعون پر خپل قوم باندی
دموسی څخه و بیری چی دا قوم زما څخه وانه وړی. وَقَالَ مُوسَىٰ إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ
كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، اوموسی وویل چی ما پناه غوښتی ده دالله ﷻ څخه ددی
خبری څخه چی ماته فرعون اودهغه قوم څه ضرر راوړسوی اوقول د: (مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ) یعنی
کبرکونکی اودالله دعذاب څخه ناترسه، نوددی وجی څخه یې ویلی دی: مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا
يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ، دارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ
رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (۲۸) يَا
قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا
أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (سورة غافر ۲۸ ۲۹) دایو سړی وو چی د فرعون داکا ځوی وو
اود خپل قوم دبیری یې ایمان پت ساتلی وو، بعضو داویلی دی چی دی اسرائیلی وو خودا
قول دسیاق څخه لیری دی، ابن جریج او ابن عباس ویلی دی چی په موسی ﷺ باندی په

قبطيانوکی بغیر ددی سړی څخه بل چا ایمان نه دی راوړی، او هغه چی موسی عليه السلام ته یې دفرعون خبر رارسولی وو هغه دفرعون سړی وو. راوی ددی ابن ابی حاتم دی، اوصاحب ددارقطنی ویلی دی چی دده نوم شمعان دی. او په تاریخ طبری کی دده نوم (خیر) ذکر سوی دی، والله اعلم. خومقصود داخبره ده چی دی سړی خپل ایمان پت ساتلی وو، نوکله چی فرعون دموسی عليه السلام دقتل وینا وکړه اودخپلو سالارانو سره یې مشوره پروکړه نودا مومن سړی پرموسی عليه السلام باندی وبیړیدی اودوی ته یې په نرمی سره داوویل چی تاسی داسی سړی مرکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی. همدارکم په حدیث کی ثابت دی چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی ښه جهاد دادی چی دظالم بادشاه مخ ته دحق خبره وکی. اودا مقام ددی سړی دپاره ثابت دی په دی ځای کی، ولی چی فرعون ډیر ظالم اوجابر بادشاه وو چی انصاف بالکل پکښی نه وو، اوده چی داکمه خبره دفرعون خواته وکړه نوددی څخه ښکاره معلومیدله چی دی دموسی عليه السلام پرطرف بیان کوی نوپه دغه وخت کی ده دخپل ایمان اظهار وکی. ده وویل: أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ يَعْنِي ددی وچی څخه تاسی هغه مرکوی چی هغه وایې چی زمارب الله دی داکار په مقابل دده کی نه دی پکار، وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ، یعنی داسی ښاننی یې تاسی ته وښوولی چی دادنه منلو برابر وی، نوکه تاسی دا پریږدی نودابه تاسی ته ښه وی ولی چی: وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ كَهَ چیری دی دروغ وایې نودځان دپاره به بدکوی اوتاسی ته څه ضرر نسی دررسولی، وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ أَوْ كَهَ رښتینی وی نوتاسی ته به درورسیږی هغه څه چی دی یې ستاسی سره وعده کوی. اودابیان دده په داسی حال کی دپوره عقلمندی کاردی اودا ډیر لوړ مقام دی، اودده داقول: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ، یعنی دوی یې منع کول چی په دی بادشاه پسی تگ ونه کړی ولی چی دوی به هم ددی بادشاه سره هلاک سی. اوهمدارکم ددی فرعون قوم په شک کی ووتردی چی الله جل جلاله بادشاهان ورلره هلاک کړه اوباقی پاته سوی قوم یې دسمندر غاړوته ولیږی او هغه قصرونه اونعمتونه ورڅخه الله جل جلاله ټول لیری کړه، نوددی وچی څخه هغه مومن سړی خپل قوم ته وویل چی: يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ یعنی نن ورځ تاسی لره ښکاره بادشاهی اونعمتونه ددنیادی: فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا یعنی په دی حال کی چی تاسی ښه طاقتور اوډیر یاست خودالله جل جلاله دطاقت څخه خلاصون نسته (قَالَ فِرْعَوْنُ) یعنی په جواب ددی ټولو خبروکی: مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ يَعْنِي زه نه وایم تاسی ته مگر هغه چی څه زماپه نزد ښه دی: وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ، اوفرعون په دی دواړو قولونو خپلوکی دروغ وویل، ولی چی ده په خپل نفس کی دامنل چی دی موسی عليه السلام

چې څه راوړيدی هغه حق دی اودالله ﷺ دخوا څخه دی، خودا اختلاف به يې دضد دوجی څخه کوی. الله ﷻ خبر ورکوی دموسی ﷺ څخه: قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَائِرٍ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (۱۰۲) فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَفْزَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا (۱۰۳) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا، نوده دايمان راوړلو په باره کی بالکل هیڅ قسم اظهار ونه کی، بلکی اول یې دبتانو عبادت کوی اوبیایې وروسته خپل قوم ته داوویل چې هم دده تابعداری کوی او دموسی ﷺ تکذیب کوی، نوالله ﷻ داسی تباه کره چې دهمیشه دپاره عبرت پاته سو. الله ﷻ فرمایلی دی: وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (۵۳) فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا أَسْفَنَّا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ (۵۵) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلْفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ (سورة الزخرف ۵۱-۵۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى (۲۰) فَكَذَّبَ وَعَصَى (۲۱) ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى (۲۲) فَحَشَرَ فَنَادَى (۲۳) فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (۲۴) فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى (۲۵) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى، (سورة النازعات ۲۰-۲۲) مقصود دلته بیان ددروغو دفرعون وو چې خپل قوم ته يې وویل چې زه تاسی ته دهدایت لاره نبیم الله ﷻ فرمایلی دی: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ (۳۰) مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ (۳۱) وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (۳۲) يَوْمَ تُولُونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (۳۳) وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ الْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ نَبْعَثَ اللَّهَ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ (۳۴) الَّذِينَ يَجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ، (سورة غافر ۳۰-۳۴) دلته بیره ورکوی دامومن سپری خپل قوم ته ددی خبری څخه چې دخپل رسول خلاف دی نه کوی کنې هغه عذاب به پر نازل سی کم عذاب چې په قوم نوح او قوم ثمود او هود اوصالح اوداسی نورو قومونو نازل سوی وو، چې دالله ﷻ په عذاب باندي گرفتار سوی دی، ولی چې الله ﷻ په هغوی باندي خپل حجت قائم کړی وو اوبیایې عذاب پرنازل کی. نوده خپل قوم منع کی چې دهغو په شان عذاب ورباندي نازل نه سی. الله ﷻ فرمایلی دی: يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْزُ (۱۰) كَلَّا لَا وَزَرَ (۱۱)

إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (سورة القيامة ۱۲۱۰) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ (۳۳) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (۳۴) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ (۳۵) فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، (سورة الرحمن ۳۳ | ۳۴) دیوم التناد خخه مراد ورخ دتینستی ده یعنی هغه ورخ چی ټول په کی تینسته کوی، اودا احتمال هم لری چی ورخ د عذاب مرادوی خوددواړو معنی یوه ده. فَلَمَّا أَحْسَبُوا أَنَّ بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ (۱۲) لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ (سورة الانبياء ۱۳ | ۱۲) اوبیایې دوی ته دیوسف ﷻ قصه وکړه چی هغه په مصرکی وو اودهغه احسان یې دخلگوسره هم ورته بیان کی، اودمصر دخلگو بیان یې ورته هم وکی. نوددی وجی خخه یې ورته وویل: فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ نَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا يَعْنِي تَاسِي تَكْذِيبٍ وَكِي سِرِه ددی، نوددی وجی خخه یې ویلی دی: كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ، یعنی همداسی وی سزا دهغه سپی چی دحق خلاف کوی بغیر دخه دلیل خخه نوپه داسی زړونو باندی الله ﷻ مهرونه وهی نوحق طرف ته نه راخی اونه یې قبلوی. الله ﷻ فرمایې: وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أبلغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ (سورة غافر ۳۷ | ۳۶) فرعون درواغجن کی موسیٰ ﷻ اودایې ښکاره کول خپل قوم ته چی زما خخه ماسوا بل اله نسته اوزه اله یم نودایې وویل: مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطَّيْنِ فَاجْعَلْ لِي صِرْحًا لَعَلِّي أطلعُ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ، اودلته یې داسی ویلی دی: لَعَلِّي أبلغُ الْأَسْبَابَ (۳۶) أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ، یعنی زه به دآسمان خواته وخیزم: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا، دلته دوه احتمالات جوړیږی یوداچی دعالم دپاره بل رب نسته ماسوا زما خخه یاداچی دموسیٰ ﷻ رسالت یې دروغ گنی چی دی رسول نه دی، خواولنی ظاهر دی دمعنی دلحاظ خخه، ولی چی دی منکر وو دبل رب خخه په دی قول سره: فَأَطَّلَعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ یعنی په دی خبری سره چی بل رب سته که نسته اودا دوهمه معنی لفظ ته نژدی ده نومعنی به داسی جوړیږی چی زه لوړ خیزم نو پوښتنه کوم درب خخه چی ده دی رسول یې رالیږلی دی اوکه نه. اودفرعون مقصدهم داوو چی داخلگ دده درسالت خخه منکرسی اودده خبره ونه منی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ ابْنِ عَبَّاسٍ اومجاهد ویلی دی چی: نه دی دده دامکر مگر خساره اوتوان دی یعنی باطل دی، یعنی ده ته په کی خه فائده نسته، ولی چی انسان دانه

سى کولى چى آسمان ته وڅيړي، اول خوڅوک دې نژدى آسمان ته نسى ختلى بياکه وڅيړي نولوړ چى سماء العلى دى هغه ته به څه رکم وڅيړي اوبيا دهغه څخه لوړ دومره مزل دى چى چاته دهغه په باره کى علم نسته مگر يو الله ﷺ ته علم سته چى څومره فاصله ده يو دمفسرينو څخه دا ذکر کوى چى داقصر چى هامان جوړکړى وو دومره لوړ وو چى ددى څخه لوړ بل قصرنه وو اودا دپخو خښتو څخه جوړوو ددى وجى څخه يې ويلي دى: فَأَوْقَدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطَّيْنِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا، اوپه نزد داهل کتابوباندى: هغوى وايي چى دابنى اسرائيل مسخرسوى وه په لوشلو دشيديو باندى اوددوى په هرڅه باندى دقبطيانو مشرى وه تردى چى ددوى په اوبو باندى اوپه خوراكونو باندى هم نودوى به په خپل هرڅه کى هغوى ته معينه اوتاکل سوى حصه ورکوله اوکه يې نه ورکوله نوډير تکليفونه به يې بيا دوى ته ورکول اوډيره بيعزتى به يې ددوى کوله، نوددى وجى څخه بنى اسرائيلو موسى ﷺ ته وويل چى: قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ، نودى موسى ﷺ دوى ته وعده ورکړه چى دغه قبطيان به ستاسى په قبضه کى راځى اودغه وعده يې پوره کړه نوداهم په نبوت دده باندى دلالت کوى، بيامور: رَاٰهُ نَصِيحَتِ دِهَغِه مومن بنده ته چى خپل قوم ته يې نصيحت كړى وو: وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ (۳۸) يَا قَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (۳۹) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثِيَ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة غافر ۴۰-۳۸) ده دعوت ورکوى چى دوى تابعدارى وکړى دنبى دالله چى موسى ﷺ دى اوپه هغه دى ايمان راوړى اودوى ته يې ترغيب ورکى دثواب خوا ته چى دالله ﷺ سره ځان ته ثواب ذخيره كړى اونيک اعمال وكى چى داخرت كور ځان ته په اباد كړى هغه كورچى په هغه كى بيامره كيدل اوناچوړى كيدل اودرزق ختميدل نسته، اوبيايې ورته بطلان دهغه څه شروع كى چى دوى كوله بيره يې ورلره ورکړه دعذاب دالله ﷺ څخه دهغه لارى چى پرکم دوى روان وه، نو وي ويل: وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ (۴۱) تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَفَّارِ (۴۲) لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدْنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ (۴۳) فَسَتَذَكَّرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (۴۴) فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (۴۵) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ، (سورة غافر ۴۱-۴۲) ده ورلره

دعوت دالله ﷺ خواته ورکوي او هغوی ورلره دعوت دفرعون خوا ته ورکوي چي دفرعون لعین عبادت وکو نوده ورته په طریقی دانکار سره وویل چي ای زما قومه داوولی، زه تاسی رابولم دالله ﷺ خوا ته اودنجات خوا ته اوتاسی مارابولی دجهنم خوا ته اودگمراهی خواته. بیایې دوی ته بطلان دهغه څه وکی چي دوی یې عبادت کوی ماسوا دالله ﷺ څخه چي بتان وه اوداسی نوری طریقی اوعبادتونه دشرك وه، نو وې ویل: لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدْنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ، یعنی ته په دی دنیاکی دځان څه اختیار نه لری نوپه آخرت کی به ته څه اختیار دځان ولری؟ اوهرڅه چي الله ﷺ دی هغه خالق دهرڅه دی څه چي په آسمان کی دی اوڅه چي په مزکه کی دی او هغه پیدا کونکی دی او هغه مرکونکی دی او هغه ته زموږ ورتگ دی، اوبیایې دوی ته وعده ورکړه چي چا اطاعت دالله ﷺ وکی نو هغه به په جنت کی وی او چا چي نافرمانی وکړه هغه به جهنم ته ځی په دی قول سره: فَسْتَذَكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوِضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ، الله ﷺ فرمایلی دی: فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكْرُوا نُو دِي وَسَاتِي اللَّهُ ﷺ دهغه مکرونو څخه چي دوی ورلره جوړ کړی وه ددی دپاره چي دی ددی حق لاری څخه راواوړی اودکفر لاره ورباندی اختیار کی: وَحَاقَ بِالْفِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ (٤٥) النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا، یعنی ددوی روحونه جهنم ته پیش کیری هر سهار اومانام: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ اوپه دی باره کی موږ خبری کړی دی په تفسیرکی چي دا ایت دلالت کوی په عذاب قبرباندی، خومقصودی خبره داده چي الله ﷺ دوی نه هلاکوی تردی چي حجت پرقائم کړی، اورسولان ورلره ولیږی اوددوی څخه حجت واخلي په دی رسولانو سره په زیږی اوبیره ورکولوسره، لکه څه رکم چي الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ (١٣٠) فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (١٣١) وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتَانَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (١٣٢) فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ، دلته خبر ورکوي الله ﷺ په باره ددوی کی چي په فرعون اودهغه په قوم باندی الله ﷺ خشک سالی اوقحطی راوسته میوی او خوراکي یې ټولی وچي سوی، داکار ددوی سره ځکه وسو چي دوی دالله ﷺ یادانبت خوونه کی دوی نورهم په خپل کفر کی مضبوط سوه اونورهم ضدیان سوه، نوکله به چي فراخی راله نودهغه نسبت به یې ځان ته کوی اوکله به چي څه تنگدستی اومصیبت پررالی نودهغه نسبت به یې دوی ته کوی چي داستاسی دوجی څخه موږته راورسیدی، اوکه څه خیره وو نوځان ته به یې دعوه

کوله چې دازموږ دخپل لاس کاردی. الله ﷺ دوی ته خطاب وکی چې داتول کارونه دالله ﷻ په قدرت سره کیږي اوستاسی په کی هیڅ قسم اختیار نسته، اودایې موسی ﷺ ته وویل چې ته څومره خپل جادوموږته ښکاره کړی نوموږ بیا هم په تاباندي ایمان نه راوړو. او همدا رګم خبریې ورکړی دی ددوی څخه په دی قول کی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة الاعراف ۱۳۳)** الله ﷻ فرمایلی دی: **فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجُرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ،** هرڅه چې طوفان دی نوابن عباس وایې چې دا ډیر بارانونه مراددی چې ټولی میوی یې خرابولی (یعنی داسی بارانونه وه چې بی وخته اوریدل نوڅه میوی چې پخی سوی وی نوهغه ټولی یې خرابی کړی). سعید بن جبیر اوالضحاک اوقتاده اوالسدی اوابن عباس وایې چې: ډیر مرګونه مراددی (یعنی په دوی کی مړی ډیر سوه چې په هرګورکی به ډیر کیده) اومجاهد ویلی دی چې طاعون مراددی. اوروایت ذکرکړی دی ابن جریر دیحیی بن یمان څخه دی دمنهال بن خلیفه څخه نقل کوی اودی دالحجاج څخه اودی دحکم بن میناء څخه اودی دعائشی **(رضي الله عنه)** څخه دانقل کوی درسول الله ﷺ څخه چې فرمایلی دی: طوفان ویل کیږي مرګ ته (۱) اوهرڅه چې ملخان دی هغه خو مشهوره دی (هغه داچې په دوی باندي ملخان وسلط سوی وه چې ددوی فصلونه یې تباہ کړی وه) اودارګم نقل سوی دی دابوداود څخه چې دی نقل کوی دابی عثمان څخه دی دسلمان الفارسی څخه دی وایې چې پوښتنه وسوه درسول الله ﷺ څخه په باره دملخانو کی نووی فرمایلی چې دا دالله ﷻ لوی لښکر دی چې نه یې خورم اونه ورته حرام وایم (۲) یعنی زه یې په خپله هم نه خورم اونه ورته حرام وایم چې ددی خوراک حرام دی، بلکی چې څوک یې غواړی نوددی خوراک کولی سی) اوددی خوراک نبی ﷺ دوجی دطبیعت نه منلو څخه نه دی کړی، لکه څه رګم چې یې سمساره اواوپه اودرک اوداسی نورشیان نه خوړل، اودلیل دجواز دخوراک یې هغه حدیث دی چې ثابت سوی دی په صحیحینو کی دعبداالله بن ابی اوفی **رضي الله عنه** څخه دی وایې چې موږ اوه ۷ غزاګانی دنبی ﷺ سره کړی دی چې موږ به پکښی ملخان خوړل، اوپردي روایت او داسی نورو روایتو باندي موږ په تفسیر کی بحث کړیدی.

(۱). داموضوعی دی. تخریج ددی ابن جریراوابن ابی حاتم اوابن مردویه کړی دی. همدارګم المتقی الهندی ذکرکوی داپه کنزل العمال کی (۸۹۲/۲). اوالبانی په ضعیف الجامع الصغیر کی (۳۲۲۰). موضوعی ورته ویلی دی.
(۲). داضعیف دی ددی تخریج ابوداود کړی دی په کتاب الاطعمه کی، باب في اكل الجراد (۳۸۱۳/۳) اوابن ماجه په کتاب الصيدکی، باب صيد الجنان والجراد (۳۲۱۹/۲) اوالبیهقی په الکبری کی (۱۸۹۹۶/۱۹) اوالبانی په ضعیفو کی ذکرکړی دی (۱۵۳۳/۱۴).

مقصود دا خبره ده چې داملخان الله ﷺ پرمسلط كړه نو هغه شنه اوميوي اوبوتي يې ټول ورختم كړه. او هرڅه چې سپړي دي نوداهم مشهوره دي، ابن مجاهد ويلي دي چې دا (القملة) كوچني كوچني تور حيوانات دي لكه دشپړي په شان. او هرڅه چې چنگانسان دي هغه هم مشهوره دي دا يې وړلره ډير كړه تردی چې ددوی په كتغو کی اویه اوبوكی به پراته وه. او هرڅه چې وینه ده نوالله ﷺ وړلره دنیل سمندر اوبه په شان دوینو گرځولی وی نواوبه به یې ورڅخه نسوای چنبلی، خوبی اسرائیل ته ددی مصیبتونو څخه یوهم نه وو رسیدلی. دا ټول هم دلیلونه وه په تصدیق درسالت دموسی ﷺ باندی. محمد بن اسحاق ويلي دي چې دافرعون ته چې کله داتول مصیبتونه وروسيده اوبله چاره یې نه وه نوموسی ﷺ ته رالی اوورته یې وویل: قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرَّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَكَرَّسَلْنَا مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، نودعا وكړه موسی ﷺ چې ددوی څخه داتكليف اومصیبت لیری سی نوالله ﷺ ددوی څخه دامصیبت لیری کی. نوکله به چې دوی په یوکارکی وعده خلافي وكړه نوالله به بیا ملخان پرمسلط كړه نو درختی بوتی اوميوي به یې ورختمی كړی تردی چې ددروازو میخونه به یې هم وخوړل او كورونه به یې راولویده. نوبیا به یې هغه شان وویل چې دالله ﷺ څخه دعا وغواړه زموږ دپاره چې زموږ څخه داتكليف لیری کی نوموږ به په تاباندی ایمان راوړو، نوکله به چې ورڅخه لیری سو داتكليف نوبیا به یې هغه خپل كارونه شروع كړه، نوالله ﷺ امر وکی موسی ﷺ ته چې دشگو دغه غونډی په لكره باندی وواهه نوده چې کله په ووهله نودهغه څخه دشپړو غټ لښكر روان سو ددوی خوا ته اوددوی په اوبو او خوراكونو کی اویه هرڅه کی وركړه سوه تردی چې دشپی خوب ته به یې هم نه پرېښووله نوکله چې دوی تنگ سوه ددی څخه نوبیا راله موسی ﷺ ته اوورته یې وویل چې ته دعا وغواړه زموږ دپاره دخپل رب څخه چې موږ څخه دامصیبت لیری سی، نوددوی څخه چې مصیبت لیری سو نوبیا به یې هغه خپل كارونه شروع كړه او هغه وعده به یې نه پوره كوله چې دموسی ﷺ سره به یې كوله، نوبیا الله ﷺ چنگانسان پرمسلط كړه تردی چې ددوی په خوراك کی اویه اوبوكی اویه پرستونو کی اویه هرڅه کی به دا چنگانسان وه، نوکله چې ددی څخه تنگ سوه نوبیا به راله موسی ﷺ ته اوورته به یې وویل هغه شان چې مخکی به یې ویله نوبیا ورڅخه الله ﷺ هغه تكليف لیری کی نوبیا یې هغه خپل كارونه شروع كړه نوبیا الله ﷺ وینه پرمسلطه كړه چې په اوبو کی به ورته وینه ښكاره كیده چې تازه سره وینه به وه اوداركم په نهرونو کی اویه څاهانو کی اویه هرڅه کی ورته داسی وینه ښكاره كیده اوکله به یې چې داوبو څخه یوغرپ وکی نودهغه څخه به ورته وینه جوړه سوه. اوچاویلی دی چې دلته دوینی څخه مراد دهغه دپزی گندگی مراده ده، داروايت دابن ابی

حاتم دی. الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ (۱۳۴) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْغُورَةِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۱۳۵) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ، (سورة الاعراف ۱۳۴ ۱۳۲) دلته الله ﷻ ذکر دکفر ددوی کوی چی کله به په دوی باندی الله ﷻ یو عذاب مسلط کی نودوی به موسی ﷺ ته ورله او کله به چی ورخه الله ﷻ هغه عذاب بوتلی نودوی به وعده خلافی وکړه او بیرته به یې خپل کارونه شروع کړه، او په هروار به یې دا وویل: لَئِن كَشِفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ یعنی که تامور ته دعا وکړه اوزمورڅخه دی داتکلیف لیری کی نومور به ستاسره بنی اسرائیل پریږدو چی ستاسره ولاړسی، خوچی ددوی څخه داتکلیف لیری سو نودوی به بیا هغه کار شروع کی کم به یې چی کوی دمخکی څخه، خوالله ﷻ به دوی ته مهلت ورکوی او وروسته والی به یې کوی ددوی په عذاب ورکولوکی، اوبیایې هلاک کړه وروسته دقائمولو دحجت په دوی باندی اوداسی عذاب یې ورکی چی دوروستنیو دپاره عبرت وگرځیدی.

الله ﷻ په سورة حم کی فرمایلی دی: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (۴۶) فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ (۴۷) وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ (۴۹) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (۵۰) وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ (۵۱) أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (۵۲) فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ أَسُورَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ (۵۳) فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴) فَلَمَّا آسَفُونَا انتقمنا منهم فأغرقناهم أجمعين (۵۵) فجعلناهم سلفًا ومثلاً للآخرين (سورة الزخرف ۴۶ ۵۲) دلته بیان کوی الله ﷻ دموسی ﷺ چی دی یې فرعون ته لیږلی وو چی هغه ایمان راوړی اودده سره یې ډیر دلائل اومعجزی ولیږلی، خو هغه به ورپوری خندا کوله اودحق څخه به یې اعراض کوی اودالله ﷻ دلاری څخه به یې ځان لیری ساتی نوالله ﷻ داسی عذابونه پرمسلط کړه چی یوپه بل پسې وه: وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۴۸) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ددوی په زمانه کی لفظ دساحرعیبی اونقصانی لفظ نه وو ولی چی دوی به خپل عالم ته ساحروایه، نوددی وجی څخه یې ورته خطاب کړی دی چی په ده باندی یې دایقین وو چی دا عالم دی اوبزرگ دی، نودوی به ورته عاجزی ښکاره کړه نوموسی ﷺ به دوی ته دعا وکړه نوکله به چی دوی

دمصیبت څخه خلاص سوه نوبیابه ولاړه خپل کارته. اوبیا الله ﷺ خبرورکوی دفرعون دکبر څخه اودهغه دغرور څخه چی څه رکم دده بادشاهی وه اوڅرنګه دده ملک وو اودده کلی وو، اوده به په خپل نفس کی ځان ته ښه وایه اوپه موسی ﷺ کی به یې نقصانات بیانول چی دده ژبه منبلی اوصحیح خبری نه سی کولی، اوددی څخه وروسته الله ﷻ تورات نازل کی اوبیا هم فرعون دده نقصانات بیانول چی دده په لاس کی ښګړی نسته دسرو زرو اونپه ده باندي څه ښایست اوسینګار سته، داشیان اوداحلیه دښځووی خوفرعون ته الله دومره عقل نه وو ورکړی چی داسوچ یې کړی وی چی دالباس دښځودی اوپه دی باندي فخر کول پکار نه دی، اوداقول دده: **أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ**، هرڅه چی ملائکی دی نوهغو ته ضرورت نسته، اوکه مراد داوی چی ملائکی دده دتعظیم اولوی والی دپاره راغلی وای نوملائکی ماسوا دموسی ﷺ څخه نورو ته هم ډیری دی لکه څه رکم چی په حدیث کی ذکرسوی دی: چی ملائکی خپل وزرونه دطالب العلم دپاره خپروی نودوی دموسی ﷺ اکرام اوتعظیم په کم شان اوشوکت سره کوی چی دیوطالب العلم څخه دهغه درجه لوړه ده، اوکه مراد داوی چی دغه ملائکی دده دپاره شاهی اداکی چی دی واقعی دالله ﷻ دخوا څخه پیغمبردی نو ده ته هم ضرورت نسته ولی چی الله ﷻ ده لره داسی معجزی ورکړی وی چی عقلونه ورته حیران کیده اوداکافی دی دهغه چادپاره چی هغه قصدکوی دحق اوڅوک چی حق نه منی نو هغه ځان هسی په زوره په رندوکی شماری، اوالله ﷻ ددوی پرزړونو باندي مهرونه لګولی دی چی دهغه دوجی څخه دوی په شک کی پراته دی لکه څنګه چی حال دی دفرعون لعین. **اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَطَاعُوهُ**، یعنی ددوی عقلونه سپک وه نودفرعون تابعداری یې وکړه اوده ته یې رب وویل ولی چی ددوی قوم فاسقان وه لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۵۴)** **فَلَمَّا آسَفُونَا** یعنی کله چی یې مور غصه کړو نوموړ وړڅخه بدل واخستی اوداسی عذاب موورکی چی داعبرت وګرځیدی دوروسته نسلونو دپاره. لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ (۳۶)** **وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (۳۷)** **وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أُطْعَمُ إِلَىٰ إِلَهٍ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۳۸)** **وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (۳۹)** **فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (۴۰)** **وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ (۴۱)** **وَأَتْبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ (سورة القصص ۳۲ ۴۲).**

دلته خبر ورکوي الله ﷺ دنافرمانی دفرعون څخه اودهغه دقوم څخه چې کله دوی په دی خپل کفر کی کلک سوه اودفرعون تابعداری دې قوم وکړه نو دالله ﷻ غضب نازل سو پردوی باندي، نوددوی څخه یې بدل واخستی په سخته بدله اخستو سره چې ددوی څخه یوکور هم پاته نه سو او ټول اور ته دننه سوه، اوپه دی دنیاکی یې هم بدی بیانیري اوپه هغه جهان کی هم ډیر بددی ددوی دورتگ ځای.

هلاکت دفرعون او دهغه دلښکر

کله چې دی قبطیانوپه خپل کفرکی اوردوالی اختیارکی اودفرعون تابعداری یې وکړه او دخپل رسول اونبی مخالفت یې وکی نو الله ﷻ حجتونه پرقائم کړه اوداسی معجزی یې ورته راولیږلی چې دعادت مخالفی وی اوعقلونه ورته حیران سوی وی، خو ددوی څخه ایمان رانه وړی مگر لږ چې هغه دری کسان وه یوه بنځه دفرعون اودوهم هغه سپری چې موسی ﷺ ته یې خبرورکړی وو چې فرعون دی قتل کوی اوتښته ددی ځای څخه اودریم هغه سپری چې اوس لږ مخکی دهغه بیان تیرسو چې فرعون ته یې وویل چې ته هغه سپری مړکوی چې هغه وایې چې زمارب الله دی، ابن عباس وایې چې دا کسان ماسوا دجادوگرانو څخه دی ولی چې جادوگران ټول قبطیان وه، اوداهم ویل سوی دی چې دفرعون دقوم څخه یوی ډلی هم ایمان راوړی دی، اوتولو جادوگرانو هم ایمان راوړی وو اوبنی اسرائیلو هم ټولو ایمان راوړی وو اوپه دی خبری باندي دلالت کوی دا قول دالله ﷻ: **فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** (سورة یونس ۸۳) پس ضمیرپه دی قول کی: **إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ** دارجع دی فرعون ته ولی چې سیاق پردی باندي دلالت کوی، اوویل سوی دی چې داموسی ﷺ ته راجع دی خوداخبره دسیاق څخه لیری ده: **وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ**، یعنی دتکبرکونکوڅخه دی اوظالم دی: **وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ** یعنی په ټولو کارونوکی خوالله ﷻ دده هغه دخراب عادت اوتکبربوتی دهمیشه دپاره لیری کی. نوپه دغه وخت کی موسی ﷺ وویل: **يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ** (۸۴) **فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ** (۸۵) **وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ**، ده خپلو اسرائیلیانوته امروکی په استعانت اومددغونښتلو سره دالله ﷻ څخه او هغه ته دفریادکولو، نودوی دموسی ﷺ په امر باندي اتمام وکی نو الله ﷻ دوی ته دفراخی لاره خلاصه کړه: **وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بِيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ**، وحی وکړی الله ﷻ دی موسی اوهارون **عَلَيْهِمَا السَّلَامُ** ته چې دوی دخپل قوم دپاره جلاکورونه ونیسی دقبطیانو څخه، ددی وجی چې کله دوی ته الله ﷻ امروکی نو

دوی بیاددغه خای خخه تگ وکی اوولارسی اوددی وچی چی دوی دیوبل کورونه وپیژنی. اوداقول: **وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَيِل سَوِي دِي چِي جَمَاعَت مَرَادَدِي، اَوِيَل سَوِي دِي چِي خَاي دِيرو لَمْنَحُونُو. داقول دمجاهد اودابو مالك اودابراهيم النخعي اودالربيع اودالضحاك او دزيد بن اسلم اودده دزوي عبدالرحمن اودداسي نورودي، نومعني به ددي داسي سي چي دوي مدد وغواړي په باره دهغه خه كي چي دوي په كي دي دتكليفونو خخه اودمصيبتونو خخه اودداسي نورو غمونو خخه په ديرو لمونخونو سره، لكه خنكه چي الله ﷻ فرمايلي دي: **وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ، اَوِيه رسول الله ﷺ باندي به چي كله خه غم اوتكليف نازل سو نوپرلمانخه به ودريدي، اوداهم ويل سوي دي چي دوي په دي باندي قادرنه وه چي بنكاره عبادت يي كولي نودوي ته امروسو چي په كورونو كي لمونخونه وكي، سعيد بن جبير ويلي دي: **وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً، يعني يوبل ته مخامخ. الله ﷻ فرمايلي دي: وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ (۸۸) قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمْ مَا فَاسْتَقِيمًا وَلَا تَتَّبِعَنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، (سورة يونس ۸۸ \ ۸۹) دا دعا ده دموسى ﷺ په باره دهلاك دفرعون كي چي موسى ﷺ دالله ﷻ خخه دا دعا وغوښته چي فرعون هلاك كړي ولي چي دي دخپلو باطلو كارونو خخه نه اوړيدي اودحق تابعداري يي نه كوله اودحق خلاف يي كوي اوضديي كوي اوتكبريي كوي نوموسى ﷺ وفرمايل چي اي ربه زماكه ته چيري دي فرعون اودي قبطيانو ته مالونه اوبنائست اوجائدادونه اوداسي نور نعمتونه وركړي نوداخه جاهلان چي دي دوي به وايي چي دوي پر حق دي نوخكه دوي ته نعمتونه وركول كيږي اوداخلگ به ددوي په مالونو باندي دوكه كيږي اوحق به پريږدي اودباطل خوا ته به روانيږي: رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيَّ أَمْوَالِهِمْ، ابن عباس ويلي دي: داطمس خخه مراد هلاك كول دي يعني دوي هلاك كړه ابو العالبيه اوالضحاك اوالربيع بن انس ويلي دي چي: دوي وگرځوه كاني چي غوړول سوي وي، قتاده وايي چي مور ته رارسيدلي دي چي ددوي پوندي كاني سوي وه، اومحمدبن كعب ويلي دي چي ددوي دنشي اسباب كاني گرځول سوي وه، اوداهم ويل سوي دي چي ددوي مالونه ټول كاني گرځول سوي وه، داقول دابن عبد العزيز دي، عمر بن عبدالعزيز خپل يوغلام ته وويل چي هغه صندوق راوړي نوكله يي چي خلاص كي نوهرخه په كي كاني سوي وو چي په هغه كي هگي وي چي كاني ورخخه جوړ سوي وو. راوي ددي ابن ابى حاتم دي. اودا قول دده: **وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، ابن عباس ويلي دي چي ددوي پرزړونو باندي مهرونه ولگوه. اودا دعا********

د غضب د الله ﷻ ده دخپل دين دپاره. نوالله ﷻ دده دا دعا قبوله كړه، لكه څه ركم چي يې نوح ﷺ لره قبوله كړي وه چي هغه ويلى وه: رَبِّ لَاتَدْرُ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَارًا (۲۶) إِنَّكَ إِن تَدْرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا، نوپه دغه وخت كى الله ﷻ په جواب ددى دعا كى ورته خطاب وكى كله چي ده دعا وكړه په باره دهلاكت دفرعون كى اوهارون آمين پر وويل نودا دعا داسى سوه لكه چي دوو كسانو كړي وى نوالله ﷻ ورته وفرمايل: قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، مفسرينو ويلى دى چي بنى اسرائيلو طلب وكى دفرعون څخه چي دوى دخپل اختر كولو دپاره خپل عيدگاه ته ووزى نو فرعون ورلره اجازه وركړه كه څه هم دهغه زړه نه غوښته. خودوى دوتلو دپاره تياري كړي وه، خو دفرعون اودهغه دلښكر دهلاكيدو ځاى هم ددوى داخپله علاقه وه، اودوى ووته ددى وچى څخه چي دفرعون څخه خلاص سى، اواومروكى الله ﷻ دوى ته په هغه څه كى چي اهل كتاب يې ذكر كوي. چي دوى يو څنگ ته سى دقبطيانو څخه اوبيايې دوى ته امر وكى چي دشپى ووزى نودوى ووتله اوروان سوه په شپه كى دشام خوا ته، نو كله چي فرعون ددوى په تگ باندى خبر سو نو دپيرسخت درد ورلى اوپه دوى پسى راووتى او خپل لښكريې راټول كى چي په دوى پسى ورسى. الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ (۵۲) فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (۵۳) إِنَّ هَؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ (۵۴) وَإِنَّهُمْ لَنَا لِعَائِلُونَ (۵۵) وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ (۵۶) فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (۵۷) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۵۸) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ (۵۹) فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ (۶۰) فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ (۶۱) قَالَ كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ (۶۲) فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطُّوْدِ الْعَظِيمِ (۶۳) وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخِرِينَ (۶۴) وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَعْرَفْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (سورة الشعراء ۲۸/۵۲) علماء دتفسيرونو ويلى دى چي كله فرعون ووتى په دى بنى اسرائيلو پسى نودده سره داسى دپيرلښكر وو لكه دشكو دغونډى په شان تردى چي ويل سوي دى چي ددوى په خيال باندى (۱۰۰۰۰۰) كسان وه اواكثره په تورو آسونو وه او ويل سوي دى چي بنى اسرائيل (۲۰۰۰) كسان وو بغير دهغه ډلى دفرعون دقوم څخه چي دموسى ﷺ سره وتلى وه. اوويل سوي دى چي ددوى په وتلو اوبيادي يعقوب ﷺ كلى ته په ننوتلو كى (۴۲۲) كاله تيرسوي وه په حساب شمسي سره. خومقصود داخبره ده چي فرعون اودهغه لښكر پيدا كړه بنى اسرائيل دسهارپه وخت كى چي دلمر راختلو وخت وو، نو كله چي دوى دواړو ډلو يوبل وليده سره او نژدى سوه سره نودا بنى اسرائيل وبيريده او

د تينبتي لاره نه وه ولي چي مخ ته سمندر وو اودواړو غاړوته غرونه وه، نوپه دغه وخت كي دموسى عليه السلام ملگرو وويل (اَنَا لَمُدْرِكُونَ) اودايې ددى وجي خخه وويل چي نور بله لاره د تينبتي نه وه. نودوى شكاييت وكى موسى عليه السلام ته، نوموسى عليه السلام ورته وفرمايل: كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ نودى په مينخ كى وو اورا مخكى سو نوكله يې چي سمندرته وكتل نوتيزى خپي يې وهلى اودده سره دده ورور هارون عليه السلام اويوشع بن نون چي دده ذكر به وروسته راځي چي دابياوروسته دموسى عليه السلام خخه پينغمبر مقرر سوي دى، اوداركم ټول بنى اسرائيل هم ولاړوه او هغه مومن بنده هم ووچي د سمندر خواته به نژدى كيدى چي واوړي خونه كيدله تردى چي فرعون دوى ته نورهم رانژدى سو اودټولو روحونه مري ته رارسيدلى وه نوپه دغه وخت كي الله جل جلاله امر وكى موسى عليه السلام ته چي په دى خپل لكړى باندى داسمندر ووهه: اَنْ اَضْرِبُ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ، نوكله چي يې دى ووهى نوورته يې وويل چي وچوه په حكم دالله جل جلاله باندى اى ابو خالده يعنى داسم كنيه يې هغه سمندرته واخستى، والله اعلم.

الله جل جلاله فرمايلى دى: فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ اَنْ اَضْرِبُ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَاَنْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطُّوْدِ الْعَظِيمِ، اوويل سوي دى چي دا دولس ځايه جلا جلا سوي وو دهرى يوى ډلى دپاره جلا جلا لارى وى چي په هغه باندى تيريدله، تردى چي داهم ويل سوي دى چي ددى په مينخونوكى كړكى هم لكيدلى وى چي يوبل به په كى خپل ملگري ليدل، خودا خبره صحيح نه ده ولي چي اوبه په خپله صفادى چي هرڅه په كى بنكاري او همدا ركم اوبه دغرونو هم ولاړى وى په شان دغرونوپه حكم دالله جل جلاله باندى، اولله جل جلاله الدبور چي مشرقى هوا ده دى ته امر وكى چي ددى سمندر پهغو لارو باندى ولگيږي چي هغه ددى بنى اسرائيلو دپاره ايستل سوي وه چي دا اوچ سى نوهغه لارى داسى وچي سوي چي آس به په كى نه نويدي. الله جل جلاله فرمايلى دى: وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ اَنْ اَسْرِ بِعَادِي فَاَضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَّلَا تَخْشَىٰ (۷۷) فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَعَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (۷۸) وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ، مقصود دا خبره ده چي كله الله جل جلاله دوى ته لارى په سمندر كى خلاصى كړى نوامروسو موسى عليه السلام ته چي بنى اسرائيل دځان سره وباسه نودوى ووتل په دى سمندر كى په تيزى سره اوپه خوشحالى سره نوكله چي ددوى هغه آخرنى سړى ووتى نو فرعون دخپل لښكر سره راورسيدى نوموسى عليه السلام داغوبنتى چي داسمندر بيرته ووهى چي بندسى خوالله جل جلاله ورته امر وكى چي هم پردى حال يې پريږده، لكه څه ركم چي الله جل جلاله فرمايلى دى: وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ (۱۷) اَنْ اَدُّوا اِلَىٰ عِبَادِ اللّٰهِ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (۱۸) وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلٰى اللّٰهِ اِنِّي اَتِيكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ (۱۹) وَاِنِّي عَذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُوْنِ (۲۰) وَاِنْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا لِي

فَاعْتَرِلُونِ (۲۱) فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ هُوَ لَاءِ قَوْمٍ مُّجْرِمُونَ (۲۲) فَاسْرِبِ عِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُّتَّبِعُونَ (۲۳) وَاتْرِكِ
 الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ (۲۴) كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعَيُْونِ (۲۵) وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (۲۶)
 وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَآكِهَيْنَ (۲۷) كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ (۲۸) فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ
 وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ (۲۹) وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ (۳۰) مَنْ فَرَعُونَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنْ
 الْمُسْرِفِينَ (۳۱) وَلَقَدْ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۲) وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُّبِينٌ،
 (سورة الدخان ۱۱۷-۳۳) نودا قول دالله ﷺ: وَاتْرِكِ الْبَحْرَ رَهْوًا، يعنى په دى خپل حال باندې
 يې پرېږده، اوددې خپل صفت څخه يې مه بدلوه، دا قول دمجاهد اودعكرمه اودالربيع او
 دالضحاك اودقتاده اودكعب الاحبار اودسماك بن حزب اوعبدالرحمن بن زيد بن اسلم دى،
 نوكله چې ده پردې حال پريښووي اوفرعون ورته راوړسېدى نوحيران سو دى منظرته، اودا
 ورته پته ولگيده چې داهغه ذات چې لوړ پرعرش باندې دى هغه كړې دى اودخپل ځان سره
 پښيमानه سو، خوليكن خپل لښكرته يې خپله بهادري ښكاره كوله اوورته يې داويله چې
 وگورې زما دپاره داسمندرڅه ركم خلاص سو، اودځان سره يې داسوچ كوى چې دى سمندر
 ته دننه سى په دى بنى اسرائيلو په سى اوكه نه نوكله به ورمخكى سو نوبيا به بېرته رالى
 همداسى ورتلى اوبيرته راتلى. نودى وايې چې جبرائيل ﷺ دوى ته رابښكاره سو په شان
 د شاه سوار چې پروچى اسپى باندې ناست وو اودفرعون پريوې خوا په تيزى سره تيرسو او
 دسيند څخه هغه خوا ته ووتى نوكله چې فرعون دا وليده نودى هم وردننه سو اودده لښكر
 هم وردننه سو تردى چې ټول ننوتله، چې څنگه اولنى سړى ددوى څخه دهغه خوا څخه وتلو
 والاوو، نوپه دغه وخت كى الله ﷻ امر وكى موسى ﷺ ته چې داسمندر وواهه په لكړه
 سره، نوكله چې ده وواهه نوالله ﷻ داسمندر پرراوستى اوتول يې په كى راگير كړه اوتول يې
 په كى هلاك كړه نوددوى څخه يوسړى هم بچ پاته نه سو. الله ﷻ فرمايلى دى: وَأَنْجَيْنَا مُوسَى
 وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ (۶۵) ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ (۶۶) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ (۶۷) وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ يعنى ددوى په بچ كولو كى اودهغوى په هلاكولو كى دالله ﷻ ډيره غټه
 نښانه ده اودادليل دى پريښتنوالى دموسى ﷺ باندې. اوداركم الله ﷻ فرمايلى دى:
 وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا
 إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۹۰) آ لَانَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ
 (۹۱) فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ، دلته خبر
 وركوى الله ﷻ دكيفيت دغرقيدلو دفرعون څخه چې دى څه ركم غرق سو، كله چې دى الله
 ﷻ دخپل لښكر سره په سمندر كى راگير كى، نوددى سمندر څپو كله دى لوړوى اوكله يې

غوته کوی، او بنی اسرائیلو ورته کتل چی په دوی باندی داکم عذاب مسلط سوی دی، دا ددی وجی چی دبنی اسرائیلو زړونه بیخ سی دده په دی حال سره. نو کله چی فرعون هلاکت ته نژدی سو اودمرگ منظرورته پیش سو نوده په دغه وخت کی یی توبه وکښله اوایمان یی راوړی خو په دغه وخت کی ده ته دده دغه ایمان راوړلو څه فائده نه ورکوله، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ (۹۶) وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ، (سورة یونس ۹۷/۹۶)** او الله ﷻ فرمایلی دی: **فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ (۸۴) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سِنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ (سورة غافر ۸۴/۸۵)**. او همدغه رکم موسی ﷺ دالله ﷻ څخه دعا غوښتی وه چی دوی ته دی دایمان توفیق ورته کول سی تردی چی دردناک عذاب وگوری. نوالله ﷻ ورته په جواب کی ویلی وه چی: **قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا، ستاسی دعا قبوله سوه.** اوددی حدیث څخه چی روایت یی کړی دی امام احمد دسلیمان بن حرب څخه دی دحماد بن سلمه څخه دی دعلی بن زید څخه دی دیوسف بن مهران څخه دی دابن عباس څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **کله چی فرعون وویل: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نوجبریل ماته وویل چی: که تازه لیدلی وای نو ما را اخیستی وه دسمندر څخه توره خپه اودفرعون په خوله کی می واچوله، ددی بیړی څخه چی هسی نه چی دالله ﷻ رحمت ورته راسی اودعذاب څخه خلاص سی (۱) او ابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دابوسعید الاشجعی څخه دی نقل کوی دابو خالد الاحمر څخه دی دعمر بن عبدالله بن یعلی الثقفی څخه اودی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایي چی: **کله فرعون غرقیدی نو اشاره یی وکړه په گوتی سره اوواز یی لوړکی: آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ، نو وې ویل: چی جبریل وبرییدی چی دالله ﷻ رحمت ورته مخکی والی ونه کړی، نوراوی ځغلول په خپل وزر سره توره خپه اودی فرعون ته یی په خوله کی ورکړه. همدارکم راوی ددی ابن جریر هم دی دحدیث دابی خالد څخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی ابن جریر دطریقی دکثیر بن زاذان څخه چی دامعروف نه دی، اودابی حازم څخه چی دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **ماته جبریل ویلی دی چی، ای محمده رضی الله عنها که تازه لیدلی وای چی مابه توره خپه را اخیستله اوفرعون ته به می په خوله کی ورکوله، ددی بیړی څخه چی******

(۱). تخریج ددی احمدکړی دی (۱۱۳۰۹) اوترمذی په کتاب التفسیرکی، باب ومن سورة یونس (۳۱۰۷۱۵) او الطبرانی په الکبیر کی (۱۲۹۳۲۱۱۲).

دالله ﷺ رحمت باندی ونه سی. اوپه بعضو روایاتو کی داسی ذکر سوی دی چی جبریل ویله چی زمادردچاته دومره نه دی سوی چی خومره فرعون ته سوی دی په دی قول دده سره چی: (انا ربکم الاعلی) اوما به دده په خوله کی خته اچوله په هغه وخت کی چی ده ایمان راوړی. اودا قول دالله ﷺ: **الآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ**، دااستفهام انکاری دی، اودانص دی پردی باندی چی الله ﷺ ته دده ایمان قبول نه وو ولی که دی دنیاته راسی نودی به بیا هغه خپل کارونه اوتکبر اوغرور کوی، لکه خه رکم چی الله ﷺ خبر ورکوی دکافرانو خخه چی اور ووینی نووایی به: **يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ**، چی کاشکی مور ولاړ سو اوعبادت دالله ﷺ وکو اومومنان سو. الله ﷺ فرمایي: **بَلْ بَدَأ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ** اوداقول دالله ﷺ: **فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً**، ابن عباس ویلی دی چی بعضو بنی اسرائیلو داشک وکی چی فرعون نه دی هلاک سوی، نوامر وکی الله ﷺ سمندرته چی دی لوړکه داوبو پرسر، اوچاویلی دی چی داوبو سر ته یی رابنکاره کی، خوصحیح دا ده چی دی یی لوړ راوغوزوی اوپر ده باندی هغه خپلی دبادشاهی کپری وی چی ټولو ته داپته ولگیږی چی داهلاک سوی دی، اوټولو ته دالله ﷺ قدرت اندازه معلومه سی. نوددی وچی خخه الله ﷺ وفرمایي: **فَالْيَوْمَ نُنَجِّكَ بِبَدَنِكَ**، یعنی ستابدن دهغه لباس سره چی ته په پیژندل کیږی مور به یی ساتو (لتکون) چی ته سی (لمن خلقک) یعنی چی ته سی دبنی اسرائیلو دپاره نښانه یعنی ستادهلاکت به دادلیل سی خلگو ته په باره کی قدرت دالله ﷺ اواخاص کر بنی اسرائیلو ته، یا دا احتمال هم سته چی ستا بدن مور محفوظ کی ددې دپاره چی وروسته بنی اسرائیلو ته ستا دهلاکت خبر ورسپری اوتا په خپلو سترگو باندی ووینی اویقین وکړی په قدرت دالله ﷺ باندی اودده هلاکت سره دلښکر په لسم دمحرم باندی وو چی عاشوراء ورته ویل کیږی، لکه خه رکم چی امام بخاری په خپل صحیح کی نقل کړی دی دمحمد بن بشار خخه دی دغندر خخه دی دشعبه خخه دی دابی بشر خخه دی دسعید بن جبیر خخه اودی دابن عباس خخه دی وایی چی: رالی نبی ﷺ مدینی ته اویهودیانو دعاشورای روژه ونيوله، نوپوښتنه یی وکړه چی داوولی تاسی روژه نیسی په دی ورځ باندی؟ نودوی وویل چی په دی ورځ باندی الله ﷺ موسی ﷺ ته پرفرعون باندی غلبه ورکړیده، نورسول الله ﷺ خپلو صحابه وو ته وویل چی تاسی ډیرحقدار یاست دموسی ﷺ په باره کی ددوی خخه نوتاسی هم روژه ونیسی. (۱)

(۱). داصحیح دی تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیرکی، سورة یوسف، باب (وجاوزنا بنی اسرائیل البحر) (۱۸/۴۲۸).

بيان په باره كې د بنی اسرائیلو وروسته دهلاکت د فرعون څخه

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۳۶) وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (۱۳۷) وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۳۹) قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (۱۴۰) وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكَ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (سورة القصص ۱-۵) او په بل ځای کې یې داسې فرمایلی یې دی: وَرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ الْوَارِثِينَ، او په بل ځای کې یې داسې فرمایلی دی: وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ، یعنی دا ټول یې هلاک کړه او هغه عزت یې ددوی څخه ختم کړ، او ټول لښکر او سالاران او نور داسې نژدی خلگ د فرعون دا ټول یې هلاک کړه، او په مصر کې پاته نه سوه مگر عام خلگ چې زمينداران وه او غريبان اوبی وسه وه، او ذکر کړی دی ابن عبدالحکم په تاريخ دمصر کې چې ددغه زماني څخه په مصر کې د بنحو تسلط رالی ولی چې هغه مشران د قوم هلاک سوه او دهغوی بنحی پاته سوی دغو بنحو د عام خلگو سره ودونه وکړه نو په سړو باندې یې تسلط وکړ، نو تر نن ورځې پورې په مصر کې د بنحو تسلط دی په سړو باندې. او په نزد د اهل کتابو باندې داسې ذکر سوی دی: کله چې بنی اسرائیلو ته الله ﷻ امر وکړی په وتلو سره دمصر څخه نودغه میاشت الله ﷻ ددوی دپاره اولنی میاشت ددغه کال وگرځوله، اودوی ته امر وکړی الله ﷻ چې هر یو دی یو پسه حلال کړی اود چا چې وس نه وی نوهغه دی دخپل همسایه سره شریک سی، او هر یو دی دخپل پسه وینه دکور پردروازې باندې ومړی، ددی وجی چې داددوی دکورونو نښانی سی، اودا پسه به نه پخوی بلکه دابه کبابوی، دده سر او خپته او ټول شیان به ورلره کبابوی، اوددی څخه به هېڅ څه نه پرېږدی، شروع ددی داوولنی میاشت دخوارلسمی ورځی څخه سوی وه او په موسم دپسرلی کې، نو کله یې چې داوخورل نو خپلی ملاکانی یې وتړلی او خپلی موزی یې په پښو کړی او خپلی لکړی یې په لاس کې واخستی، اوددی پسه څخه هر یو په ولاړی خوراک وکړی په تیزی سره، او څه چې ددی څخه زیاته پاته سوه ماخستن ته نوهغه یې وسوزل، داددوی دپاره اختر مقرر سو ددغه وخت څخه تر هغه وخته پورې چې تورات وو کله

چې تورات منسوخ سو نو داهم منسوخ سو. اهل کتاب وايې چې: په دغه شپه باندې الله ﷻ د قبطيانو ټول ځوانان او ښه ښه مالونه هلاک کړه او مړه يې کړه، ددی دپاره چې دوی په دې مړو باندې مشغول سي، او بنی اسرائیل دمصر څخه په نيمايي دورخ کې ووتل په داسې حال کې چې قبطيانو په خپلو مړو باندې بیره کوله، چې په دوی کې يو کورهم داسې نه وو چې په هغه کې مړې نه وو سوې، نو کله چې موسی ﷺ ته وحی وسوې نو دې دخپل قوم سره په تیزی ووتی او روان سو دشام خوا ته، او دځان سره يې خوراک واخستی او خپل سامانونه يې دځان سره په څادرونو کې واخستل، او دوی ډير سامانونه د قبطيانو څخه په کرایه او په اجرت سره رااخستی وه، نو دوی ووته چې ددوی تعداد (۲۰۰۰) کسان وو ماسوا د بچو ددوی څخه، او دوی په مصر کې (۴۳۰) کاله تیرکړې وه، دا ددوی د کتاب عبارت دی. اودا کال ددوی په نزد باندې کال دفسخ يعنی دختم والی کال دی، او ددوی اخترهم دفسخ په نوم باندې وو، او ددوی دپاره بل اختر نوی والی دکال دی، او ددوی اختر هم دفسخ په نوم باندې وو، اودا اختر ددوی په اول دکال باندې وو، نو همدارکم ددوی درې اختره په کال کې وه، چې دا ددوی په کتاب کې ذکر دی، او کله چې دوی دمصر څخه ووته نو ديوסף ﷺ تابوت يې هم دځان سره يو وړی، او دوی په لاره دبحر يوسف باندې ووتل او دوی دورځی مزلونه کول چې ددوی مخ ته به وربخ وه چې په هغه کې به درناستنی ولاړی وی، او د شپې به يې چې منزل کوی نو په تياره کې به ورته داور ستنی لگيدلی وی، نو دوی په هغه لاره دسمندر خواته ورسيدل او هلته پاته سو نو په دغه وخت کې ددوی پرخوا فرعون رالی دخپل لښکر سره، او دوی دسمندر په غاړه کې پراته وه، نو د بنی اسرائیل څخه ډير کسان وبيريده، تردی چې يوه په کې دا وويل چې په مصر کې د سختی سره مرگ ښه وو ددی څخه چې په دې شله کې مړه سو، نو موسی ﷺ دغه سړی ته وويل چې تاسی مه بيريږی ولی چې فرعون به ددی ځای څخه روغ مصر ته ولاړنه سي. دوی وايې چې امر وکی الله ﷻ په دغه وخت کې موسی ﷺ ته چې په لکره سره دغه سمندر ووهی، او تقسیم يې کې چې بنی اسرائیل په کې تیرسی. نو اوبه ددواړو خواوو څخه ددوی ودریدی لکه دغرونو په شکل او ددی مينځ وچ سو، ولی چې الله ﷻ دجنوب دخوا څخه گرمه هوا پرولگوله نو وچ سو، نو بنی اسرائیل تر ووتله او فرعون دخپل لښکر سره ورپسی سو نو کله چې بنی اسرائیل ټول ووتله او د فرعون لښکر مينځ ته سو نو موسی ﷺ ته الله ﷻ امر وکی چې داسمندر بيرته په لکره ووهه نو بيا يې سمندر وواهی نو فرعون دخپل لښکر سره په کې غرق سو. په نزد اهل کتابو باندې داهرڅه د شپې سوې دی او بيا داسمندر دوی ته په صبا يې وخت کې خلاص سوې دی، خودا غلطه ده. دوی وايې چې کله الله ﷻ فرعون او دهغه لښکر تباہ کې

او غرق يې کي نوپه دغه وخت کي موسیٰ عليه السلام اوبني اسرائيلو تسبيحات شروع کړه اودايې وويل چي: مور تسبيح وايو دهغه پاک ذات، چي دفرعون په سريې خپل قهر نازل کي. او خپل اسونه يې په داسي سمندر باندی تيرکړه چي هغه منع کوونکي وو، اوداير اوږده تسبيحات دی. اودوی وايې: چي دهارون خور يو دف (طنبل) راواخستی او هغه يې وواهي اونوري بنځي ورپسي سوی او ټولي بنځي يوځای سوی، اوپه خوږ اواز سره يې داويله: پاکي ده دهغه ذات دپاره چي قهاردی، هغه ذات چي ظالمان يې ټول په سمندرکي غرق کړه. او همدارکم په کتاب داهل کتابو کي ماويلی دی. اودلته دوی ويلي دی چي ددی هارون دخور نوم مريم النبيه ده، او همداسي نقل کړي دی محمد بن کعب القريظي دی وايې چي دامريم بنت عمران وه داخور دموسى اوهارون عليه السلام وه، اوددی دموسى عليه السلام سره دپلار نوم اودورور نوم سره يوشان دی نوددی وجي څخه يې ويلي دی چي دايې خورده، ولي چي دوی وه لکه څه رکم چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دی مغيره بن شعبه ته په هغه وخت کي کله چي دده څخه اهل نجران والاوو پوښتنه وکړه په باره داختم هارون کي يعنی دهارون دخور په باره کي چي ددی څه نوم دی، نوده پوښتنه وکړه دنبي صلى الله عليه وسلم څخه نونبي عليه السلام ورته په جواب کي وويل، دايې ورته ځکه وويل چي انبياوو خوندي دانبياوو په نامه سره ياديدلی سی. راوی ددی مسلم دی. اوداقول ددوی چي (النبيه) نودايې ورته ددی وجي څخه ويلي دی لکه څه رکم چي دباچا بنځه وي نوهغه ته ملکه ويل کيږي اودامير بنځي ته اميره ويل کيږي، نودا استعاری دی نودنبي خورته نبیه ويل کيږي، دانه چي داپه حقيقت کي نبی وو بلکي دا استعاره ده، اووهل دتبلې په دغه ورځ باندی نودا دليل دی ددوی پرغت اختر باندی په دغه ورځ، اودا دزنانو دپاره جائزدي، دليل په دی باندی حديث دهغو دوو مينځو دی چي دعائشه رضي الله عنها سره وي او طبلې يې وهلي په ورځ دمنی کي، اورسول الله صلى الله عليه وسلم منع کولی نومخ مبارك يې واړوی دديوال خوا ته نوپه دغه وخت کي ابوبکر رضي الله عنه رالی نودا يې وترتلی چي دنبي عليه السلام په کورکي دشيطان ميخونه ټک وهي نونبي عليه السلام وفرمايل چي پريږده ای ابوبکره دهرقوم دپاره خپل اختروی اودازمور اختردي (۱) اودوی ذکرکړي دی چي دوی کله ولاړه دسمندر وخواته نودشام خواته روان سوه نوپه لاره کي يې دری ورځي مزل وکي او اوبه يې نه کړي پيدا نوډيرو په کي خبري وکړي چي څه يې ويل نودوی پيدا کړي اوبه خو ترووی وي چي چنسل يې نه کيده، نوامروکي الله جل جلاله موسیٰ عليه السلام ته چي يولرگي راواخلي او ددی اوبوپه مينځ کي کښيږدي نويولرگي يې ددی په مينځ کي کښيښوی نوهغه اوبه خوږي

(۱). تخريج ددی بخاری کړي دی په کتاب العيدين کي، باب سنت العيدين لاهل الاسلام (۲/ ۹۵۲) اومسلم په کتاب صلوات العيدين، باب الرخصت في اللعب يوم العيد (۲/ ۱۸۲).

سوی، او الله ﷺ دوی ته په دغه ځای کی ډیر فرائض اوسنن وښوول، او ډیر وصیتونه یې ورته وکړل. اودارکم الله ﷺ په خپل کتاب کی فرمایلی دی: وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مَثَبٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سورة الاعراف ۱۳۸ ۱۳۹) دی جاهلانوی موسی ﷺ ته وویل سره ددی چی دوی ته الله ﷺ په ریشتنوالی درسالت دده باندی داسی دلائل پیش کړه چی هغه حیرانونکی وو بیا هم دوی وویل چی زموږ دپاره یوشی مقرر کړه چی موږ ورلره عبادت وکو، اودایې په هغه وخت کی وویل کله چی دوی په یوقوم باندی تیریده چی هغوی دبتانو عبادت کوی چی دغوی په شکلونو باندی جوړوه نودوی چی کله ددوی دغه عبادت ولیدی نودوی داسوچ وکی چی کیدی سی چی دا دوی ته څه نفع او ضرر رسوی نودوی بیاخپل نبی موسی ﷺ ته داوویل چی ته هم زموږ دپاره څه شی جوړ کړه چی موږ یې عبادت وکو، نوموسی ﷺ دوی ته وویل چی تاسی جاهلان یاست او ستاسی سره عقل نسته اوتاسی په هدایت باندی نه یاست: إِنَّ هَؤُلَاءِ مَثَبٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ، اوبیایې ذکر کی دوی ته دالله ﷺ نعمتونه په تفصیل سره اودایې ورته وویل چی دوی الله ﷺ خوښ کړی دی په خپل زمانی کی په اعتبار دعلم اوپوهی سره، اوهغه رسول چی ددوی په مینځ کی دی ددوی سره یې څومره ښه وکړه چی دوی یې دفرعون ظالم څخه خلاص کړه اونجات یې ورکی، اوبیایې دوی ته دفرعون دهلاکت اودوی دهغه میراثیان کړل ددی ذکر یې دوی ته وکی، اودایې ورته بیان کړه چی دعبادت لائق ماسوا دالله ﷺ څخه بل څوک نسته اونه دچا دپاره عبادت ماسوا دهغه څخه پکاردی، ولی چی هغه یکه تنهادی دهغه شریک نسته اوهغه خالق دمزکو اوآسمانونودی، اوتولو بنی اسرائیلو داسوال نه وو کړی بلکی دلته ضمیر راجع دی جنس ته اوجنس لږ اوډیر دواپوته شاملیری، لکه په دی قول دالله ﷺ کی: وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَا هُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا (۴۷) وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (سورة الكهف ۴۷ ۴۸) اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دابن ابی سنان الدیلی څخه دی دابی واقد الیشی څخه، دی وایې چی موږ ووتلو درسول الله ﷺ سره دحنین خوا ته نوموږ تیرسو پریوی درختی باندی چی زورندونکی درخته وه نوموږ وویل رسول الله ﷺ ته چی موږ ته اجازه راکړه چی موږ ددی درختی څخه زړوندکی درخته جوړه کړو چی خپل سامان په کی زورندوو لکه څه رکم چی به کفارو ددی څخه جوړول اوبیابه ورته شاوخوا پریوتل، نونبی ﷺ وفرمایل: الله اکبر، داهم هغه رکم قول دی لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو خپل نبی

ته ویلی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ، تاسی یادوی هغه کارونه چی هغه ستاسی څخه مخکی تیرسوی خلگو کړی دی (۱) او روایت ددی ذکر کړی دی النسایې دمحمد بن رافع څخه دی نقل کوی دعبدالرزاق څخه هم په دی الفاظو سره، او همدارکم ترمذی دسعید بن عبد الرحمن المخزومی څخه دی دسفيان بن عيينه څخه دی دالزهري څخه، اوبیایې ویلی دی داحسن صحیح دی، اودارکم روایت ذکر کړی دی ابن جریر دحدیث دمحمد بن اسحاق څخه اودمعمّر څخه اودعقیل څخه اودالزهري څخه دی دسنان بن ابی سنان څخه اودی دابی واقد اللیثی څخه، چی دوی ووتل درسول الله ﷺ سره دمکی څخه حنین خوا ته، نو دی وایې چی وه دکافرانو دپاره یوه درخته چی دهغه څخه به گیر چاپیره کښېنسته، او خپلی اسلحی به یې په هغه کی ایردلی، چی هغه درختی ته به (ذات انواط) ویل کیده نو دوی وایې چی موږ تیریدو په یوی درختی باندی چی هغه ډیره شنه وو نوموږ رسول الله ﷺ ته وویل چی دازموږ دپاره ذات انواط یعنی دایرېدلو والا ونه گرځوو لکه څه رکم چی دکافرانو دپاره وه. نونبی ﷺ وفرمایل: تاسی داسی خبره وکړه لکه څه رکم چی بنی اسرائیلو موسی ﷺ ته کړی وو: اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ خومقصود داچی کله موسی ﷺ جلا سو دمصر څخه اودبیت المقدس خوا ته روان سو نوپه هغه ځای کی یې ډیرید ظالمان قومونه ولیده. نوامروکی موسی ﷺ په قتل کولو ددوی سره او ددوی په ایستلو سره ددی بیت المقدس څخه، ولی چی داځای الله ﷻ موسی ﷺ ته تیار کړی وو اودابراهیم خلیل الله په خوله یې ورسره وعده کړیده چی داځای به هم دده دپاره وی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَأَنَاكُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (۲۰) يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ (۲۱) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ (۲۲) قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۲۳) قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ (۲۴) قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (سورة المائدة ۲۵) دلته ذکر کوی موسی ﷺ دالله ﷻ نعمتونه خپل قوم ته چی الله ﷻ پر دوی باندی دنیوی او اخروی دواړه احسانات اوانعامات

(۱). تخريج ددی احمد کړی دی (۲۱۸۱۵) او الترمذی په کتاب الفتن کی، باب ماجاء: لترکبن سنن من کان قبلکم ۱۴ (۲۱۸۰) اوابوعیسی ویلی دی دا حدیث حسن صحیح دی.

کړې دی. اودوی ته یې امر وکړ چې جهاد وکړی په لاره دالله ﷺ کی اودالله ﷺ دښمنان قتل کی نو وی ویل: يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ يَعْنِي په شاه کیرې به نه اوددښمنانو څخه به کرار پری نه: فَتَقَلَّبُوا خَاسِرِينَ يَعْنِي دډبرې څخه به وروسته تاوان وکړی اودکمال څخه به وروسته نقصانی سی که چیری موجهاد پرینووی: قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ يَعْنِي ظالمان اوضدیان قوم پکښی دی: وَإِنَّا لَنَ نَدْخُلُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ دوی وپیریده ددغو ظالمانو څخه اودوی په خپلو سترگو باندی دفرعون هلاکت ولیدی او هغه ددوی څخه ډیر ظالم وو، اودی دلیل گرزوی ددوی په ملامتیا باندی اودلته بعضی مفسرینو ډیره غلو کړیده چی دوی دشکلونو څخه ډیر غټ وو نوددی وجی څخه دوی ورڅخه وپیریده، خودا خبره غلطه ده، اوبعضو پکی دا خبره هم کړیده چی دوی دومره غټ وو چی ددوی څخه یوسری رالی اوددی بنی اسرائیلو څخه یې دولس کسه په یواځی بوتله او خپل بادشاه ته یې پیش کړه نو هغه ورڅخه داپوښتنه وکړه چی تاسی څوک یاست نودوی ورته وویل چی مور بنی اسرائیل یو نودی بادشاه ورلره انگور ورکوه چی یویو انگور دیوه یوه سپری دپاره کافی کیدی، نودا خبره غلطه ده اوتش خرافات دی. اوبعضو دا ذکر کړی دی چی عوج بن عنق ددوی ظالمانو دخوا څخه راووتی چی دابنی اسرائیل مړه کړی اودده اوږدوالی (۳۳۳۳) گزه وو، همداسی قول کړی دی بغوی هم، اودا صحیح نه دی، ولی چی مور مخکی په قول درسول الله ﷺ کی ذکر کړی وو چی فرمایلی دی: یَقِينًا اللَّهُ ﷻ پیداکړی دی آدم ﷺ اودهغه اوږدوالی (۶۰) گزه وو، نودهغه څخه په دی خوا دخلگو قدونه او عمرونه کمپری تردی وخته پوری. نودوی وایې چی داعوج بن عنق دیوغر سرته وختی اودهغه ځای څخه یې ډبرې راواخستی اودموسی ﷺ په لښکر باندی یې رالیله کړه، نومرغی راله اودا ډبره یې ونيول اوماته یې کړی تردی چی داتولی ډبرې یې دعوج غاری ته واچولی دامیل په شکل باندی، نوبیاموسی ﷺ په ده پسی ورټوپ کړه او دده ترپونډی پوری وروختی اودی یې مړه کی، داروایت نقل سوی دی دنوف البکالی څخه اوابن جریر نقل کړی دی دابن عباس څخه اوداصحیح قول نه دی ولی چی دا اسرائیلی اقوال دی اوداکثره غلط وی، اوداتول هغه خبری دی کم چی بنی اسرائیل دخان څخه جوړی کړی دی، ولی چی ددوی سره ددروغو خبرو دومره زیاتی سوی دی چی داصحیح اوباطل فرق په کی نه کیری. اوکه چیری داصحیح وی نوبنی اسرائیل خوځان معذوره گنلی وو دجنگونو څخه اوحال داچی الله ﷻ دوی ته ترینه ورکړیده په پرینوولو دجهاد باندی. اودوی ته امر په جهاد سره وسو اومخکی والی دجهاد خوا ته دوو کسانو کړی وو اودوی یې دحجامت څخه هم منع کړی وه چی هغه دوه کسان. یوشع بن نون، اوکالب بن یوفنا دی، دا قول دابن

عباس او دمجاهد اودالسدي اودعکرمه اودالربيع بن انس دی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ
 أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
 یعنی هغه کسان چی دالله ﷺ خخه بیره کوی اوپه دوی باندي الله ﷺ انعام کړی دی داسلام
 اودایمان اودطاعت اودشجاعت خخه: ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ
 فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ یعنی کله چی تاسی پرهغه ذات باندي توکل وکی اودهغه خخه مو
 مدد وغوښتی نوهغه ذات ستاسی مدد اونصرت کوی پرقوم کافرانو باندي: قَالُوا يَا مُوسَى
 إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، نوکونوالی ددوی دوی
 دجهاد خخه پاته کړه، اوویل سوی دی چی کله یوشع اوکالب داخبره واوریده نودغصی
 دلاسه یې خپلی کپړی وشلولی اوموسی اوهارون دواړه الله ﷺ ته په سجده باندي پریوته
 ددی وجی خخه چی په دوی باندي دالله ﷺ عذاب واقع نه سی: قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي
 وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ابن عباس وایې چی ددی خخه دموسی ﷺ مراد دا دی
 چی ای الله زموږ اوددوی په منځ کی فیصله وکی: قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي
 الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ یعنی دا ددوی دعقوبت بیان دی چی الله ﷺ دوی ته مهلت
 ورکی ترخلوینستو ورځو چی دومره ورځی دی دوی وگرځی اوددی خخه وروسته به
 هلاکېږی، نوهمداسی وسوه چی خلوینست ورځی تیری سوی نوددوی خخه یوهم نه ووپاته
 مگرځامن ددوی پاته وه اویوشع اوکالب هم پاته سوی وه. لیکن دبدر په ورځ باندي
 اصحابو درسول الله ﷺ داسی نه وه ویلی لکه خه رکم چی قوم موسی ﷺ ته ویلی دی.
 بلکی دی صحابه وو یوبل ته زیری ورکوی ددی جهادپه باره کی اونبی ﷺ ته یې تردی
 پوری وویل چی: که تاسی موږ سمندرته غورځول غواړی نوموږ به نه وروسته کیږو، ولی
 چی موږبه په جنگ کی دصبر خخه کاراخلو، کیدی سی چی الله ﷺ تاسی ته زموږ په ذریعه
 داسی کار وښی چی ستاسی دسترگو یخوالی په وسی. اوامام احمد روایت ذکرکړی دی
 په نقل کولو سره دوکیع خخه دی دسفیان خخه دی دمخارق بن عبدالله خخه دی دطارق بن
 شهاب خخه چی دی وایې چی مقدار دا ویله رسول الله ﷺ ته په ورځ دبدرکی: ای رسوله
 دالله ﷺ موږتاته داسی نه وایولکه خه رکم چی موسی ﷺ ته بنی اسرائیلو ویلی وه: فَاذْهَبْ
 أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، لیکن موږ به داویو چی ته اوستارب دی ولاړسی اوجنگ
 دی وکی اوموږ هم ستاسی سره یو (۱) اودا اسناد جیددی په دی اعتبار سره اوددی په بلی

طريقی سره بل روايت دی: چي امام احمد يې نقل کوي داسود بن عامر څخه دی داسرائيل څخه دی دمخارق څخه دی دطارق بن شهاب څخه، دی وايي چي ويلي دی عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چي زه يوځای سوم دمقداد سره په يوسف کي، اودازما دپاره ډيره ښه خبره وو چي زه دده سره ملگري وم دی ورلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته چي نبي صلى الله عليه وسلم مشرکينو ته بيان کوي او ده ورته وويل: زمادی قسم وی په الله صلى الله عليه وسلم باندی ای رسوله دالله چي موربه تاسی ته داسی نه وايو لکه څه رکم چي موسی صلى الله عليه وسلم ته دهغه قوم ويلي دی: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ لیکن موربه جنگ کوو ستا درسته خوا څخه اوستا دچپه خوا څخه اوستا دمخ خوا څخه اوستا دشاه دخوا څخه. نودی وايي چي ماولیدی رسول الله صلى الله عليه وسلم چي مخ مبارك يې ډير خوشحالی څخه وبرینیدی اوپه دی خبره ډير خوشحاله سو (۱) راوی ددی بخاری دی په کتاب التفسیرکي، اوپه المغازی کي دمخارق څخه هم په دی الفاظوسره. اودارکم حافظ ابوبکر بن المردويه ويلي دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین بن علی څخه دی دابو حاتم الرازی څخه، دی دمحمد بن عبدالله الانصاری څخه دی دحمید څخه دی دانس څخه دی وايي چي کله رسول الله صلى الله عليه وسلم بدرته روان وو نومشوره يې غوښتله دخلکو څخه نو حضرت عمر رضي الله عنه ورلره مشوره ورکړه، اوبیادوی ټولو مشوره ورکړه تردی چي انصارو دا ويل چي زموربه دی قسم وی په هغه ذات باندی چي موربه نه وايو هغه څه چي موسی صلى الله عليه وسلم ته دهغه قوم ويلي وه: فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ، بلکي موربه ستاسره یوپه هر ځای کي چي موتاسی غواری.

بیان دهغه واقعاتو چي په تبه کي واقع سوی وی

اول خودوی انکار وکی دجهاد څخه اودقتل دظالمانو څخه، چي په سبب ددی بیا الله صلى الله عليه وسلم دوی ته په علاقه دتبه کي سزا ورکړیده، اودا حکم يې پر وکی چي دوی به ددی ځای څخه نه وزی ترخلوینستو کالوپوری، خوماداقصه په کتاب داهل کتابو کي نه ده لیدله چي دوی دقتال څخه اودجهاد څخه اعراض کړی وو، مگر دا ذکر دی چي موسی صلى الله عليه وسلم یوشع تیار کي دپاره دقتال دیوی ډلی دکافرانوسره، اوموسی اوهارون عليهما السلام اوخوردوی دیوی غونډی پرسرکښېنسته، نوموسی صلى الله عليه وسلم چي به څومره لکړه پورته کوله نوهغومره به یوشع ته کامیابی اوغلبه پرهغې بلی ډلی باندی رسیده، نوپه دی کي دیوشع صلى الله عليه وسلم ډله کامیابه سوه پردی کافرانو باندی، اودوی داهم ذکر کړی دی چي (یثرون) چي دموسی صلى الله عليه وسلم خسرو و هغه ته دا خبره ورسیده چي دی غالب سوی دی پرفرعون باندی نودی هم رالی اوپه موسی صلى الله عليه وسلم باندی

(۱). تخريج ددی امام احمد کړی دی (۳۹۰۱۱) اوبخاری په کتاب التفسیرکي، سورة المائده، باب(فاذهب انت وربک فقاتلا) (۴۲۰۹۱۸) اوپه کتاب المغازی کي، باب قول الله تعالی (اذیستغیثون ربکم) (۳۹۵۲۱۷).

يې ايمان راوړې، او دده سره خپله لور (صفورا) هم وه چې دموسى عليه السلام نبخه ده، او دواړه
 خامن ورسره هم وه چې جرشون او عازر وو، نو دده مخ ته موسى عليه السلام راووتى او دده يې ډير
 اكرام وكى، او ده ته د بنى اسرائيلو علماء ټول راټول سوه او دده ډير تعظيم يې وكى. او دا يې
 هم ذكر كړيدى چې ده د بنى اسرائيلو جگړې وليدى نوموسى عليه السلام ته يې مشوره وركړه چې
 پردوى باندې نيكان خلك مشران مقرر كى ددى دپاره چې دوى خيانت ونه كى او دا يې
 ورته وويل چې د هر وزر كسانو پرسريو سپى فيصله كن مقرر كړه او د هر سلو كسانو پرسر
 جلا فيصله كن سپى مقرر كړه او د هرو پنځوسو كسانو پرسر باندې يو مقرر كړه تردى چې
 د هر سلو كسانو په سر باندې هم يوه فيصله كونكى مقرر كړه، نو كه دوى ته په فيصله كى څه
 مشكل پيښيدى نوتاته به راځى نوموسى عليه السلام ددوى خبره ومنله او دغه كاريې وكى، او ويل
 سوى دى چې دوى سيناء مقام ته چې د البريه خواته دى په دريم مياشت باندې داخل سوى
 وه وروسته د وتلو دمصر څخه ولى چې دوى په اول كال باندې دپسرلى په موسم كى وتلى
 وه، او تيه مقام ته په موسم دگرمى كى داخل سوى وه، والله اعلم. او دوى وايي چې دا بنى
 اسرائيل دطور سيناء خواته نازل سوه، او موسى عليه السلام دغه غره ته وركلى او درب العزت سره
 يې خبرى وكړې، او الله جل جلاله ده ته دا امر وكى چې بنى اسرائيلو ته امر وكى چې دالله جل جلاله
 نعمتونه دى دځان سره ياد كړى، چې الله جل جلاله دوى لره نجات وركړى دى دفرعون څخه او
 دهغه دظلم څخه، او دوى يې په كمى طريقى سره دهغه څخه خلاص كړه، او دا امريې ورته
 هم وكى چې دى بنى اسرائيلو ته امر وكى چې دوى غسل وكى او خپلى كپړى پاكي كړى او
 ددغه غره گير چاپيره ټول راټول سى او دى غرته دى يوهم نه ورنژدى كيږى ترڅو چې حكم نه
 وى سوى تردى چې خپل حيوان هم ددى غر خواته نه پريږدى او كم يوچى دى غره ته نژدى
 سو نوقتل كيږى به، نو بنى اسرائيلو دا خبره ومنله او غسل يې وكى او كپړى يې صفا كړى او
 كښينستل، نو كله چې دريمه ورځ سوه نوپه دى غره باندې ډيره درنه وريخ راله چې په دى
 كى اوازونه او بيرونكى شكلونه وه او برېښنا وه نو دوى وبيريدل، نو دوى ټول راووتل او ددى
 غره خواته ولاړه، نو ددى غره څخه دود ختل شروع سوه چې ددى دود په مينځ كى رڼا وه
 او دا غره په زلزله سو او وښوريدى تردى چې ښه مضبوط وښوريدى، او په دغه وخت كى
 موسى عليه السلام ددغه غره په مينځ كى ولاړ وو او دالله جل جلاله سره يې خبرى كولى. او بيا امر وكى الله
جل جلاله موسى عليه السلام ته چې ددى غره څخه كښته سى او بنى اسرائيلو ته امر وكى چې ددى غر
 خواته را نژدى سى او دالله جل جلاله وصيت واورى، او ددوى مشرانو ته چې ددوى علماء وو هغو
 ته هم امر وسو چې دى غرته نژدى سى بلكى غره ته دى وخيژى. دا عبارت دى ددوى دكتاب
 او دامنسوخ سوى دى. نوموسى عليه السلام وويل چې اى ربه زما هغوى نه سى راختلى، او ما هغوى
 منع كړى دى دراختلو څخه، نو بيا ورته امر وكى الله جل جلاله چې ولاړ سه او خپل ورور هارون دځان

سره راوله، نوموسى ﷺ دغه ركم وكړه چې څه ركم ورته امرسوى وو، اوالله ﷻ ورسره خبرى وكړى، نوپه دغه وخت كى يې ورته ديوڅو خبرو امروكى اوددوى په نزد داهم دوى وايي چې بنى اسرائيل دالله ﷻ اواز اوريدلى دى، خودوى پوه نه سوه بياوروسته موسى ﷺ پوه كړه، اودوى موسى ته وويل چې ته موږ ته هغه څه چې تاته رب العزت امر په كړى دى هغه موږ ته بيان كړه موږ بيرپرو چې موږ مړه نه سو، نوموسى ﷺ بيان ورته وكى چې هغه لس كلمى دى عبادت دالله ﷻ په يواځى والى سره كول، اوددروغو دقسم څخه ځان ساتل، او امريې وكى په حفاظت كولو دورځى دخالى يعنى دغه ورځ دعبادت دپاره فارغولو باندې اودزنا څخه يې منع كړه، داركم دغلا څخه، داركم دمور اوپلار داطاعت امريې ورته وكى، داركم ددروغودشاهدى څخه، اودبل سړى دنبځى سره دشهوت استعمالولو څخه يې منع كړه اوداسى نور. داركم دسلفو څخه دپرو خلگو داويلى دى چې دغه لس شيان په دى دوو ايتونو كى ذكردى: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۱۵۱) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (۱۵۲) وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكَُمْ وَصَاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، (سورة الانعام ۱۱۵۱-۱۵۳) ددى لسوكلمو څخه يې وروسته دوى ته نور ډير وصيتونه كړى اودا ركم نور احكام يې ورته بنوولى دى، نودوى عمل وكى ترڅه وخته پورى په دغه احكامو باندې اوبيايې وروسته ورڅخه شاه كړه اوددى خلاف كارونه يې شروع كړه، اوبيايې په دى كى تبديليانى اوتحريفونه وكړه، اوبيايې دهغه څخه وروسته ټول منسوخ كړه اوختم يې كړه. اوالله ﷻ فرمايلى دى: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى (۸۰) كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلُّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى (۸۱) وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى (سورة طه ۸۰-۸۲) دلته الله ﷻ ذكركړى دى خپل احسان اومنن په دوى باندې چې دوى ته يې ډير نعمتونه وركړه اودوى يې دفرعون ظالم څخه وساتل، اودوى يې دخپل نبى سره دطور خوا ته بوتلل اودوى ته يې لوى لوى احكام اومصلحتونه وبنوول چې ددوى ددنيا او داخرت دواړو فائدى په كى وى اودوى ته الله ﷻ په داسى مزكه كى خواركونه وركړه دى په حال دسفر اوحضركى چې پرهغه مزكه باندې به دشين گياهم بالكل درك نه وو، اوكله به

چی موسم دگرمی وو نوپه دوی باندي به الله ﷺ داسی وریخ راوستل چی په دوی باندي به گرمی هیخ اثرنه کوی. لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (۳۹) يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (۴۰) وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰئِكَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونَ، (سورة البقره ۴۱-۳۹) تردی چی فرمایلی بی دی: وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (۴۹) وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۰) وَإِذْ أَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعَجَلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ (۵۱) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۲) وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۵۳) وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعَجَلَ فَتَوَبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (۵۴) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَرَىٰ اللَّهُ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵) ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۵۶) وَظَلَلْنَا عَلَيْكُمُ الْعُمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، (سورة البقره ۵۷-۱۴۹) تردی چی فرمایلی بی دی: وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُوا فِي الْأَرْضِ مَفْسِدِينَ (۶۰) وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلَهَا قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ، (سورة البقره ۲۱-۲۰)

نودلته الله ﷺ دوی ته ذکرکره خپل انعامات په دوی باندي چی هغه ورکول دمرزانو وو دوی ته اوورکول دخوږو شيانو وه دوی ته، دمن اوسلو دوه خوراگونه به بی دوی ته ورکول بغير دخه تکليف خخه اونه به ورپسی دوی کړيدل بلکی دوی ته به من چه يوخوږ شی دی دابه بی ورلره سهاروختی ورکول اوسلو به بی ورلره دشپی په ډوډی کی ورکول، اودوی ته به بی اوبه ورکولی دډېروخخه، موسی ﷺ به ډېری ته لښته ورکړه نودهغه خخه به اوبه روانی سوی، اودالله ﷺ دخوا خخه دوی ته غټ نعمتونه وه. نوبیاپه دوی کی اکثره کسانو ناشکری وکړه اوپه دی نعمتونو کی تبدیلی بی وغوښتله په هغه سره کم خه چی مزکه راټوکوی چی بادرنګ اووږه اوپياز اودال اوداسی نور شيان سوه دابی وغوښتل چی

دادي مورته راکول سی نوموسی ﷺ ته ددوی په دی خبری اومطالبی باندی درد ورلی او دوی ته یې وویل: قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبُطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ یعنی چی تاسی ددی بنار خخه کښته سی دهغه نورو بنارونو خواته نوتاسی ته به درکول سی هغه سپک خوراکونه چی تاسی یې په بدل ددی خوراکونو کی غواړی خوزه ستاسی دپاره دهغه سوال نه کوم، اونه تاسی ته ددغه کار امرکوم. نو دا کم صفات چی ددوی ذکر سوه نو داپه دی باندی دلالت کوی چی دوی دخه خخه منع سوی وه دهغه خخه منع نه سوه. لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَلَا تَطْفُوا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ، یعنی په دوی باندی دالله ﷻ عذاب حق سو نودوی یې خوار اوذلیله کړه، خوالله ﷻ چاته چی توبه وکاربی اوالله ﷻ ته انابت اورجوع وکړی نوهغه ته دا وعده ورکوی چی زه توبه قبولم: وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ.

غوښتنه دلیدلو دموسی ﷺ الله ﷻ لره

په قرآن کریم کی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأْتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْنَمٍ مِّمَّاتٍ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (۱۴۲) وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعْقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (۱۴۳) قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (۱۴۴) وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ (۱۴۵) سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (۱۴۶) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة الاعراف ۱۴۲-۱۴۷) یوی دلی دسلفو ویلی دی چی دادیرش ورخی ددی القعدی وی اولس ورخی ددی الحجه وی نوهم په دی ترتیب سره خلویبست ورخی دده دملاقات پوره سوی وی نوبه دی حساب سره داملاقات په ورخ دغتب اختر باندی پوره سو اوهم دارکم الله ﷻ محمد ﷺ ته هم په ورخ دغتب اختر خپل دین پوره کړی دی. مقصودی خبره داده چی کله موسی ﷺ میقات درب ته تلی نودا روژه وه په دی خلویبستو ورخو کی دریش ورخی دده روژه وه اویبایی دیوی درختی خخه لږ شان خوراک وکی ددی دپاره چی دخولی خخه یې هغه بوی دکراحت زائل سی اویبیاورته الله

ﷺ امر وکي چي دالس ورځي نوري هم پوره کړه نوپه هغه کي يې هم روژه نيولي وه، کله چي دى ولاړي ميقات ته نوپه خپل ځاي باندې يې خپل ورور او وزير هارون ء قائم مقام کي الله ﷺ فرمايلي دي: وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا يَعْنِي په هغه وخت کي چي ورته دتلو حکم وسو (وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ) يَعْنِي الله ﷺ ورسره خبري وکړي دپردي دشاخه، نودي يې ځان ته نژدې کي او ورسره يې خبري وکړي اودامنصب دفضيلت دي اودشرافت دي، کله چي ورسره الله ﷺ خطاب وکي نومطالبه يې ترينه وکړه چي دا پرده ليري کي نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي ته به مضبوط پاته نسي په وخت درانبکاره کيدلو دهغه ذات باندې نودايې ورته وفرمايل: قَالَ لَنْ نَرَاكِ فِي الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرَاكِ، نوالله ﷺ ورته وويل چي اي موسي ﷺ زه نه يم ليدلي يوژوندي مگر هغه مرسوي دي اونه وچ ځاي مگر چي هيره سوي دي ابن عباس ويلي دي په دي قول دالله ﷺ کي: لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ، دا هغه نوردې دهغه ذات چي څه شي ته رانبکاره سي نوهغه شي نسي ورته ټينگيداي. نوددي وجي څخه ورته الله ﷺ فرمايلي دي: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، کله چي الله ﷺ هغه غره ته خپل تجلي وکړه او خپل نوريې ورته بکاره کي نودغه غر زري زري سو اوبالکل هيره سو اوموسي ﷺ بي هوبنه سو. مجاهد ددي آيت په باره کي ويلي دي: وَلَكِنْ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرَاكِ، يعنې دامخلوق ستا څخه غټ دي اوستا څخه مضبوط مخلوق دي که داچيري پاته سو او قراريې ونيوي پر خپل ځاي باندې نوته به هم ما وويني، نوکله چي الله ﷺ دغه غره ته خپل تجلي وکړه نودغه غر زري زري اوتينگ نه سو دالله ﷺ نورته. السدي اوعكرمه دابن عباس څخه نقل کوي چي الله ﷺ ورته صرف ديوگوتي په اندازه باندې ځان وبنووي نودا زري زري سو، اوداهم ويل سوي دي چي دخاوري په شان سو (وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا) يعنې دا بيره پر زياته سوه، قتاده ويلي دي چي په شان دمري سو، خواولني قول صحيح دي ولي چي وروسته ورسره دا ذکر سوي دي (فَلَمَّا أَفَاقَ) ولي چي بيرته په هوبن کي راتلل دا وروسته دبي هوبني څخه وي او دمرگ څخه وروسته رابيداره کيدل نه وي، (قَالَ سُبْحَانَكَ) دالله ﷺ پاكي يې بيان کړه (تُبْتُ إِلَيْكَ) يعنې ددي څخه وروسته به دليدلو سوال نه کوم: وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ، ولي چي ستا ذات چانه وي ليدلي مگر نتيجه يې مرگ وي. اوپه صحيحينو کي دطريقي د عمر بن يحيي بن عمار بن ابي حنين المازني الانصاري څخه نقل دي دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي دابي سعيد الخدري څخه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: تاسي ماته بنه والي مه راکوي په نورو پيغمبرانو باندې، ولي چي دقيامت په ورځ به ټول خلگ بي هوبنه سي نوزه به اول سري يم

چې په هوبن کی به سم، نوموسی ﷺ به و وینم چې دعرش دیوی ستنی سره به ولاړوی، نو ماته پته نسته چې دازما خخه مخکی په هوبن کی راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سوی ده په بی هوبنی دطور سره؟ اولفظ دبخاری داسی دی: اوپه قصه دهغه یهودی کی داسی ذکر دی کله یې چې یهودی ته چاپیره ورکړه په وخت ددی خبری کله چې یې وویل چې الله ﷻ بنه والی ورکړی دی موسی ﷺ ته پرتولو انسانانو باندی. نوبی ﷺ وفرماییل چې تاسی ماته بنه والی مه راکوی په انبیاوو باندی. اوپه صحیحینو کی دطریق دالزهری خخه نقل دی چې دی نقل کوی دابی سلمه خخه اودی د عبدالرحمن الاعرج خخه دی دابی هریره خخه دی دنبی ﷺ خخه هم په دی الفاظو سره، خوداپه کی زیات دی: تاسی ماته بنه والی مه راکوی پر موسی ﷺ باندی. اوهم داسی یې ټول حدیث ذکر کړی دی، داپه وجه دعا جزی دنبی ﷺ نه دی، بعضو داویلی دی چې دا حکه نبی ﷺ ویلی دی چې صحابه وو ته یې خبر ورکوی چې فضیلت ورکول ستاسی کارنه بلکی دی دالله ﷻ کار دی چې چاته په چاباندی فضیلت ورکوی. اوبعضو داویلی دی چې دا خبره نبی ﷺ په هغه وخت کی کړی وه چې کله ورته دخپلی مرتبی پته نه وه، اوبیا وروسته دا قول نسخه سوی دی، اوپه دی کی هیخ شک نسته چې نبی ﷺ دا و لنیو و آخرنیو ټولو خخه بنه دی، اوددوی امت هم دنورو امتونو خخه بنه دی لکه خه رکم چې الله ﷻ فرمایلی دی (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ) اودوی ته ددرجه نه ده ورکول سوی مگر ددی نبی دوجی. اوپه تورات کی ددوی دمقام تعریف او ذکر سوی دی چې دده به داسی مقام وی چې اولنی او آخرنی به یې ټول ارمان کوی، تردی چې اولو العزم چې نوح او ابراهیم موسی او عیسی ﷺ دی ټول به یې ارمان کوی، او قول دنبی ﷺ چې زه به اولنی سړی یم چې په هوبن کی به سم نوزه به وینم موسی ﷺ چې نیولی به یې وی دعرش یوه ستنه، نوماته پته نسته چې دی زما خخه مخکی په هوبن کی راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په بی هوبنی دطور سره؟ دادلیل دی په دی خبری باندی چې دقیامت په ورځ به ټول خلگ بی هوبنه سی مخکی ددی خخه چې الله ﷻ ددوی په منځ کی حساب او کتاب شروع کی نودوی به دبیری دلاسه بی هوبنه سی، نواول په هوبن کی راتگ به دمحمد رسول الله ﷺ وی، نوبی ﷺ به موسی ﷺ و وینی چې دعرش په ستنی پوری نبتی دی نووبه فرمایلی چې دازما خخه مخکی په هوبن کی راغلی دی اوکه ده لره بدله ورکول سویده په هغه بی هوبنی دطور سره؟ یابه دده بی هوبنی سپکه وه، ولی چې ده ته په دنیا کی درنه بی هوبنی ورکول سوی وه، اوپه دی حیثیت سره داغت شرف دی دموسی ﷺ دپاره، خودانه لازمیری په فضیلت دده باندی پرنبی ﷺ، اودا قول دالله ﷻ: قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَامِي، یعنی په هغه زمانه کی، نه دهغه خخه

په مخکنی زمانه کی، ولی چی ابراهیم خلیل الله ترده افضل وو لکه څه رکم چی دهغه بیان دابراهیم عليه السلام په قصه کی ذکر سو، اونه وروسته دخپل زمانی څخه، ولی چی محمد صلى الله عليه وسلم دده څخه ښه دی لکه څه رکم چی دده شرافت په شپه داسراء کی ذکر سویدی، اوددی څخه هم دمحمد صلى الله عليه وسلم افضلیت معلومیږی چی نبی صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: زه به پرداسی مقام باندی درول کیږم چی دهغه ارمان به یوسړی کوی تردی چی ابراهیم عليه السلام هم. اوداقول دالله صلى الله عليه وسلم: فَخُذْ مَا آتَيْتَكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ، یعنی ته واخله هغه چی مور تاته درکړی دی درسالت څخه اوپه دی باندی شکر وکاره اوددی څخه زیات مه غواړه. اوداقول دالله صلى الله عليه وسلم: وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ، اودهغه الواح یعنی کتابچی دجوهر څخه وی چی گران وو، په صحیح کی داسی ذکر دی: چی الله صلى الله عليه وسلم تورات په خپله ورته لیکلی دی اوپه دی کی دگناهونو څخه دبیج کیدو نصیحتونه دی، اوتفصیل په باره دحلال اوحرام کی چی ددوی ورته حاجت وو داپه کی هم ذکر وو. (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ) یعنی په صدق سره اوپه پوخ نیت اوعزم سره: وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا، اوخپل قوم ته امر وکه چی داپر ښه ځایونو باندی کښیږدی یعنی په خپل ځایونو کی یې اداکی: سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ، یعنی تاسی به سزا دهغه کسانو چی زما داطاعت څخه ځان لیری باسی دهغه سزابه وویښی: سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي، یعنی دده په پوهی باندی چی زما ددی ایتونو څخه مراد څه دی اوددی تقاضا څه ده: الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا، یعنی که دوی ته هر قسم دلائل وښیې نودوی به بیا هم ایمان رانه وړی، وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا، دهدايت لاره یې ورته وښوول نودوی یې تابعداری نه کوی: وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعِغْيِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ یعنی دوی مور دهغه دلاری دخوا څخه ورسره کړو نودوی بیا زمور دایتونو تکذیب کوی، اوعمل نه په کوی: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ اوهغو کسانو چی تکذیب یې وکی زمور دایتونو دهغه به دغه ذکر سوی سزاوی.

قصه ددوی دعبادت کسلیکی په نیستوالی دموسی عليه السلام کی

الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی: وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسَى (۸۳) قَالَ هُمْ أَوْلَاءِ عَلَى أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى (۸۴) قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ (۸۵) فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي (۸۶) قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أُوزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ (۸۷) فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خَوَارٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى فَنَسِيَ، دلته

ذکر کوی الله ﷺ هغه قصه د بنی اسرائیلو چی وروسته دتگ دموسی خخه میقات درب ته واقع سوه، چی په دوی کی یوسپی وو چی هارون ﷺ ورته سامری وایه نوده خه سره زریو خای کره اودهغه خخه یی گلیگی جوړکی چی هغه به آواز کوی اوپه دی کی یی دننه دجبریل ﷺ دآس دپښو خاوره اچولی وه نودی به آواز کوی. دا دقتاده قول وو.

اوبعضو داویلی دی چی سیلی به راله نودده په خوله کی به دننه سوه اودشا خخه به یی ووته دغواپی په شان آوازه یی کوی نودوی به ورته خوشحالیدل اواتنونه به یی ورته کول: یعنی دموسی خخه رب دلته زمور خواته پاته سوی دی اوهغه ورپسی هلته گرخی، پاك دی الله ﷺ دهغه خه خخه چی دوی یی ورته بیانوی، اودا ددوی عقل وو چی دیو حیوان او خناور خخه یی الله ﷺ اورب جوړ کړی وو: أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا، دوی دی خبری ته سوچ نه کوی چی دوی ته دبیرته راتلو جواب نه ورکوی اونه ورته نفع اونقصان رسوی، اودایي ورته هم وفرمایل: أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ، نودلته یی ذکر کره چی داحیوان نه ضرر رسولی سی اونه فائده رسولی سی او نه خبری کولی سی اونه هدایت خوا ته بلنه کولی سی، دوی ونیوی دی په عبادت سره په داسی حال کی چی دا ظالمان وه دخپلو خانونو دپاره، اودوی دخانونو سره په دی باندی پوه وه چی دوی پرباطله دی خودجهالت اوگمراهی دوجی یی داکارکوی: وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ، یعنی کله چی پښیمانه سو په خپل کارباندی: وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ، اوکله چی موسی ﷺ رالی بیرته دوی ته نویی لیدی دا کار ددوی چی عبادت دگیلگی یی کوی نودغه تختی چی ورسری وی دایي ماتی کړی، داپه نزد داهل کتابو باندی. اوالله ﷺ ورته ددی په بدل کی نور ورکی، خوپه قرآن کریم کی داسی ددی په باره کی خه نه دی ذکر، مگر داچی ده وغورخول په دغه وخت کی کله چی ده دا انداز دخپل قوم ولیدی. اوپه نزد داهل کتابو باندی دا دوی تختی وی، خو ظاهر دقرآن خخه داسی معلومیچی داپیری وی، په موسی ﷺ باندی صرف خبری اثر ونه کی تردی چی رالی اومعاینه یی کره په سترگو سره، لکه خه رکم چی په حدیث کی ذکر سوی دی چی نقل یی کوی امام احمد اوابن حبان اوابن عباس دوی ویلی دی چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: بیان دبل چا په شان دخپله لیدلو یا دمعاینی نه دی (۱) بیاموسی ﷺ دوی ته رالی او

(۱). (احمد (۲۱۵/۱)، والحاكم في المستدرک (۳۲۱/۲) اوویلی یی دی چی دا حدیث حسن اوصحیح دی په شرط دشیخینو باندی، اوالهیثمی په المجمع کی ذکر کړی دی (۱۵۳/۱) راوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی =

ترتبه يې ورکړه دوی ته اوبدی ردی يې دوی ته وويلی، نودوی ورته عذرونه پيش کړه، او بيایي خپل ورورته مخ کی اوورته يې وويل: قَالَ يَا هَارُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا (۹۲) أَلَا تَتَّبِعَنِ يَعْنِي تَأُولِي مَاتَه خَبْرَنه راکوی ددوی په باره کی چی تالیده چی دوی داکار کوی. نوهغه ورته په جواب کی وويل: إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي، يَعْنِي تَابَه ويله چی هغوی دی پریښووله اوته ورخه رالی اوحال داوو چی تازه په دوی کی خلیفه او نائب گرځولی وم: قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ، او وو هارون عليه السلام چی دوی يې منع کړی وه په سخت منع کولو سره خودوی نه منع کیده اودوی ته يې زیاته ترتبه ورکړی وه خودوی بیا هم داکار کوی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونَ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، يَعْنِي داکلیگی تاسی ته الله جل جلاله په طور دامتحنان رالیولی دی چی ستاسی امتحان په وکی: وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ يَعْنِي ستاسی رب هغه رحمن ذات دی نه داکلیگی (فَاتَّبِعُونِي) يَعْنِي په هغه څه کی چی زه يې تاسی ته وایم په هغه کی زماتابعداری وکی: وَأَطِيعُوا أَمْرِي (۹۰) قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ، دوی قسم واخستی چی په دغه طریقه به دوی روان وی تردی چی موسی عليه السلام رالی (وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا) ده وترتله اومنع يې کړه خوبیا هم دوی دده خبره ونه منله اودده اطاعت يې ونه کی. بیاموسی عليه السلام سامری ته مخ کی: قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ، يَعْنِي تالره څه باعث وو پردی کارباندی؟ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ، يَعْنِي دقدم دجبریل څخه. اوبعضو داویلی دی چی ده لیدلی وو جبریل عليه السلام اوڅنگه به چی به ده په کم ځای باندی پښه کښیښووله هغه ځای به شین سو اوبنکلابه په کی راله، نوکله چی ده دهغه خاوره په هغه گیلگی کی واچولی نوده اوازونه شروع کړه. نوددی وجی څخه يې وويل: فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي (۹۶) قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ، دَا دَعَا (بِئْرَا) وَه پَرْدَه بَانْدِي چِي دِي بَه خَلْغُوْتَه وَايِي چِي گُوْتِي مَه رَاوَرِي، اودا دده دپاره سزاوه په دی دنیاکی، اویایي وعده ورکړه دآخرت چی په آخرت کی به يې هم سزا وی په دی قول سره: وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ، اوداسی هم ویل سوی دی (لَنْ نَخْلَفَهُ): وَأَنْظُرْ إِلَىٰ إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْ نَحْرُقَنتَهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، ویل سوی دی چی موسی عليه السلام ددی گلیگی خواته ورنژدی سو اودایي و سوزی، چاویلی دی چی په اورسره يې و سوزی، لکه څه

= دحدیث دانس څخه اوددی ټول سپری ثقه دی اوصحیح گرځولی دی البانی په مشکوٰۃ المصابیح کی (۱۳/۵۸۳۸)
دحدیث دابن عباس څخه.

رکم چی دا قول دقتاده دی اوبعضو نور شیان ذکر کړی دی، اوبیایې سمندرته واچوی، اوبیا یې امر وکی بنی اسرائیلوته چی دده خخه اوبه وچښی، نوچاچی دده عبادت کوی نودهغوی په شونډو پوری ددغه گیلگی هیره ومنسته.

اوبعضو ویلی دی چی رنگونه یې ژرسوه، اوبیاموسی عليه السلام دوی ته خبرورکی چی ستاسی رب هغه یوذات دی چی ترعرش لوړ دی اوشریک ورلره نسته په دی قول سره: **إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا،** اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ،** اوهمدارکم واقع سوه لکه خه رکم چی یې فرمایلی دی: **وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ،** اودا قول مضبوط اوباقی پاته سوی دی تر قیامته پوری دبدعتیانو دپاره. بیا الله ﷻ خبر ورکړی دی دخپل حلم خخه اودخپل رحمت خخه په خلگو باندی، اوخپل احسان دخپل بنده سره په قبلولو دتوبه کی وروسته دگناه خخه، نووی فرمایلی: **وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ** لیکن الله ﷻ دگیلگی دعبادت کونکی توبه نه قبلوی مگر په قتل سره، لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَرَائِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَرَائِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ،** (سورة البقره ۱۷۴). نوویل سوی دی چی یوه ورخ هغه کسان چی عبادت یې نه وو کړی دگیلگی داراووته اوخپلی توری ورسره په لاس کی وی نوالله ﷻ په دوی باندی مچان مسلط کړه ددی وچی خخه چی یوبل په کی ونه پیژنی، اوبیادوی مائله سوه هغه کسانو ته چی هغوی دگیلگی عبادت کړی وو نوهغوی یې قتل کړه، نوویل سوی دی چی دوی په یوه سهارکی (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړی وه.

بیا الله ﷻ فرمایلی دی: **وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ،** بعضو ددوی استدلال نیولی دی په دی قول سره (وَفِي نُسُخَتِهَا) دوی وایې چی دا قول دلالت کوی په دی خبری باندی چی داماتی سوی دی، اوپه دی استدلال کی شبهه ده، والله اعلم،

اودارکم ذکر کړی دی ابن عباس داپه حدیث دفتون کی چی وروسته به بیانیرې: چی ددوی دگیلگی دعبادت دااثر په دوی کی دهغه وخت خخه ولویدی کله چی دوی دسمندر خخه را تیرسوه، ولی چی دوی کله راووته نودوی وویل: **قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ،** اوهمدارکم په نزد داهل کتابوهم دی، ولی چی ددوی عبادت دگیلگی مخکی دراتگ ددوی خخه وو بیت المقدس ته. اوهم دارکم کله چی امروسو په قتل دهغه کسانوچی هغوی

عبادت دگيلگي کړې و نوپه يوه سهارکي ددوي څخه (۳۰۰۰) کسان قتل سوه، اوبيا ولاړې موسی ﷺ چې ددوي دپاره بخښنه طلب کړې نودوي ته بخښنه وسوه په دې شرط باندې چې دوي به بيت المقدس ته داخلېږي. الله ﷻ فرمايلي دي: **وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵)** **وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶)** **الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ،** (سورة الاعراف ۱۵۵ \ ۱۵۷) السدي او ابن عباس اوداسي نورو ويلى دي چې دوي (۷۰) کسان وه، چې په دوي کې علماء دبنی اسرائیل وه اوموسی اوهارون اويوشع اوناذاب اوابيهو اوداسي نورو، دوي ولاړه دموسی ﷺ سره چې هغه کسانو لره استغفار وغواړې کمو چې دگيلگي عبادت کړې دي. اودوي ته امرسوي و چې دوي ولمبېږي اوخوشبويي ولگوي، نوکله چې دوي غره ته نژدې سوه نودوي وليده وريخ درنه چې په هغه کې پناه نو موسی ﷺ غره ته وختي، نوويل سوي دي چې دي بنی اسرائیلو دالله ﷻ خبري اوريدلي دي، اوپه دي قول کې ورسره ډيرو مفسرينو هم اتفاق کړې دي اوپه دي باندې يې دليل پيش کړې دي داقول دالله ﷻ: **وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ،** (سورة البقره ۷۵) اودالازمه نه ده په دي قول دالله ﷻ: **فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ** (سورة التوبه ۲) دوي اوريدلي دي دموسی ﷻ څخه.

اودوي داهم ويلى دي چې دي اويا ۷۰ کسانو الله ﷻ ليدلي دي، خودا خبره غلطه ده، ولي چې دوي کله سوال دليدلو کړې و نوپه دوي باندې بېره راغلي وه، لکه څه رکم چې الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (۵۵)** **ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ،** (سورة البقره ۵۵ \ ۵۶) اودلته يې داسي ويلى دي: **فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ،** محمد بن اسحاق وايي چې: منتخب کړه موسی ﷺ دخپل قوم څخه (۷۰) کسان، چې هغه په کې بڼه خلک وه اوورته يې وويل چې تاسي ولاړسي اوتوبه وکارې الله ﷻ ته اودخپل قوم دپاره هم دمغفرت دعا

وغواړې چې الله دوی ته هم معافی وکړي، روژه ونیسي او خپلې کپړې پاکې کړي، نودوی یې دطور خواته ټول بوتله په وخت دملاقات درب سره، اودابه نه راتله بغير داجازت دالله ﷺ څخه اوبغير دهغه دمطالبې څخه، نوالله ﷺ ورته داو فرمايل چې (۷۰) کسان راوله چې زما خبرې واورې، نوده دغه اويا کسان دځان سره بوتله، نوکله چې غره ته نژدی سو موسی ﷺ نوپه دی غره کې دوریځو ستني ودریدلی تردی چې داغریه کې ټول پټ سو، نوموسی ﷺ په دی وریځی کې دننه سو، اوخپل قوم ته یې وویل چې رانژدی سی، او وو موسی ﷺ چې کله به ورسره الله ﷺ خبرې کولی نودده پر تندي باندي به داسی رناوه چې چابه ورته کتلی نه سواي، نوددوی په مینځ کې پرده ولگول سوه، اوداقوم هم رانژدی سو ده ته نوکله چې دوی هم په دی وریځی کې دننه سوه نوپرسجدي باندي پریوته، نودوی واوریدی دالله ﷺ اواز چې موسی ﷺ سره یې خبرې کولی چې الله ﷺ به ده ته امرکوی دبعضو شيانو اودبعضو شيانو څخه به یې منع کوی، نوکله چې فارغه سو موسی ﷺ اووریځ لیری سوه نودوی موسی ﷺ ته وویل: يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً، چې مورې په تاباندي ایمان نه راوړو ترڅو چې مورې الله ﷺ بنسکاره ونه وینو، نوپه دغه وخت کې الله ﷺ دلورې څخه تندر پراکښته کړه اودټولو څخه روحونه ووتله اومړه سوه، نوموسی ﷺ شروع سو چې ویل یې: رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَآيَايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا، یعنی ته مورې مه نیسي په هغه څه باندي چې داکم عقلا ن یې کوی ولی چې مورې ددوی څخه بری یو دهغه وخت را ایسی چې دوی دگیلگی عبادت کړي وو.

اوابن عباس اومجاهد اوقتاده ویلی دی چې پردوی باندي زلزله اوبیره راله نو دهغه سره مړه سوه ولی چې دوی خپل قوم دعبادت دگیلگی څخه نه منع کول، اوداقول چې (ان هـی الا فتنتک) یعنی داستا امتحان دی، داقول ابن عباس اوسعید بن جبیر اوابو العالیه او الربیع بن انس اوداسی یوبل ذکرکړی دی، یعنی دا هغه کاردی چې تا په خپله اندازه کړی دی اوپه تقدیرکی مولیکل سوی دی، موسی ﷺ وفرمایل په مخاطب کیدو سره الله ﷺ ته: او پیدادی کی گیلگی ددوی دامتحان دپاره چې ددوی ایمانونه په وگوری چې په څومره اندازه کی دی لکه څه رکم چې دوی ته هارون ﷺ ویلی وه: وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ، یعنی ستاسی امتحان اوزمینت په دی باندي سوی دی اوددی وجی څخه یې ویلی دی: تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ، یعنی چالره چې وغواړی نوهغه په امتحان او ازمینت سره گمراه کوی اوچالره چې وغواړی نوهغه لره هدایت ورکوی، ستا دپاره حکم دی چې ممانعت ورلره نسته اونه ورلره بیرته تلل سته، کله چې ته حکم وکی نوبیا فیصله هم کوی: فَاعْفُرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ (۱۵۵) وَاکْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ، یعنی مور تاته توبه وکارل اوتاته مورجوع وکره داقول دابن عباس دی او دمجاهد دی اودقتاده اودالضحاک اودالسدی دی اوداپه لغت کی هم داسی دی: قَالَ عَدَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ، یعنی الله ﷻ فرمایہ زه عذاب ورکوم چاته چی وغوارم اومغفرت ورکوم چاته چی وغوارم، اورحمت زماپراخه دی هرچاته. اوپه صحیحینو کی درسول الله ﷺ خخه نقل دی فرمایلی بی دی: کله چی الله ﷻ فارغه سو دپیدائش دآسمانونو اودمزکو خخه نولیکل بی وکره چی هغه پرعرش لور ایبنوول سوی وه: چی زما رحمت غالبه دی زما پرغضب باندي (۱).

فَسَأَلْتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ، یعنی دا هغه چاته چی پردی صفاتو باندي وی: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ، اودا ذکر دمحمد ﷺ اودهغه دامت دی موسی ﷺ ته، اوددی وضاحت په تفسیرکی ذکر سوی دی هلته دی رجوع وسی. قتاده ویلی دی: موسی ﷺ به وایب الله ﷻ ته چی زه په الواحو کی وینم داسی یوامت چی هغه به بنه امت وی چی دخلگو دپاره به رایستل سوی وی چی امر به کوی په نیکیو باندي اومنع کول به کوی دبدو خخه، نودی به وایب چی ای ربه زما دازما امت وگرخوی نوالله ﷻ به ورته وفرمایب چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیا وایب چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دا آخری امت دی او اول به جنت ته داخلیبی، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایب چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه وفرمایب چی ای ربه زما زه وینم چی ددوی به خپل کتاب په سینه کی پروت وی اومخکی ددوی خخه چی خومره قومونه او امتونه تیرسوی دی هغوی به په کتلو سره ویل اوکله به چی ورخخه واخستل سو نویابه نه پوهیده، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایب چی دا دمحمد ﷺ امت دی. دی به بیا وایب چی ای ربه زما زه وینم دوی چی ددوی به په اولنی اوآخرنی کتابونو باندي ایمان راوری اوهغه درواغجن روند به هم مر کوی، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته وفرمایب چی دا دمحمد ﷺ امت دی، بیابه دی وایب چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی خپلی صدقی په خپلو نسونو باندي خوری اومخکی امتونو به چی کله صدقه ورکوله نوالله ﷻ به اور پرمسلط کی نوهغه به بی وخورل اوکه به اور بیرته ولاړی نو حیوانانو اومرغانوبه بیاخورل، ای ربه زما دازما امت وگرخوی، نوالله ﷻ به ورته جواب ورکی چی دا دمحمد ﷺ امت دی. بیابه دی وایب چی ای ربه زما زه وینم دوی چی دوی یو

(۱). صحیح البخاری: کتاب بدء الخلق، باب ماجاء فی قول الله تعالی: (وهوالذی یبدء الخلق ثم یعیده) (۳۱۹۴/۲) اوطراف ددی په (۷۵۵۳، ۷۴۵۳، ۷۴۱۲، ۷۴۰۴، ۷۵۵۴) اومسلم په کتاب التوبه کی، باب سعة رحمة الله تعالی وانها تغلب غضبه (۸۲۱۷).

عمل يو وار وکي نوبيايي نه کوي نودوي ته لس اجر و نه دهغه يوه عمل ورکول کيږي تر (۷۰۰) چنده پوري، اي ربه زما دازما امت وگرځوي نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چې دا دمحمد ﷺ امت دي. دي به بيا وايې چې اي ربه زما دوي داسي امتيان دي چې دوي لره شفاعت ورکول سوي دي اوددوي هم شفاعت سوي دي، نو دا زما امت وگرځي، نوالله ﷺ به ورته وفرمايې چې دا دمحمد ﷺ امت دي. قتاده وايې چې: مور ته دا ذکر کرل سوي دي چې موسي ﷺ دغه الواح ليري کړي اودايې وويل چې اي الله ﷻ مادمحمد ﷺ امتي کړي. اودا رکم ډيرو خلکو نوراڅوايې ذکر کړي دي چې دهغه دپاره هيڅ اصل نسته اومور دلته هغه څه ذکر کوو چې مور ته اسان وي دحديثونو اوداثارو څخه.

حافظ ابو حاتم بن محمد بن حاتم بن حبان ويلي دي په صحيح خپل کي: ذکر کول دسوال دموسي ﷺ په باره دادني جنتي کي اواعلي منزل دجنت کي، مور ته خبر را کړي دي عمر بن سعيد الطايبي په بلخ کي چې دي نقل کوي دحامد بن يحيي البلخي څخه دي دسفيان څخه دي دمطرف بن طريف اودعبد الملك بن ابجر څخه چې دي وايې چې ما اوريدلي دي دالمغيرة بن شعبه څخه چې ده پرممبر باندې دنبي ﷺ څخه نقل کوي چې فرمايلي دي نبي ﷺ: چې موسي ﷺ پوښتنه وکړه دخپل رب څخه: چې کم جنتي ادني رتبي والا دي؟ نو ورته وويل سوه، چې هغه سړي چې کله جنتيان جنت ته دننه سي نوده ته به بيا وويل سي چې جنت ته دننه سه نودي به ووايې چې ټول جنتيان خپلو خپلو ځايونه ته ولاړه اوتول ځايونه يې قبضه کړه؟ نوده ته به وويل سي چې آياته په دي باندې راضي کيږي چې تاته دومره جنت درکولکه څومره چې ديوه بادشاه محل وي په دنيا کي؟ نودي به ووايې چې هو، نو ورته وبه ويل سي چې داستا دپاره جنت سو، نودي به ووايې چې زه په دي باندې راضي يم اي ربه زما، اوسره ددي تالره هغه څه هم په دي کي سته چې ستازره يې غواړي اوستا سترگي په يخيږي. نودي به بيا سوال وکي دالله ﷻ څخه چې کم جنتي اعلي مرتبي والادي؟ نو ورته وبه فرمايي چې هغه داسي جنت دي چې ما په خپله جوړ کړي دي اومهر پر وهل سوي دي چې نه داسي سترگه سته چې هغه يې ليدلي وي اونه داسي غوږونه سته چې هغه يې اوريدلي وي اونه داسي زړه سته. (۱) اومصداق ددي په دي قول دالله ﷻ کي ذکر دي: فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، (سورة السجده \ ۱۷) اوابن حبان ويلي دي په ذکر کولو دسوال دموسي ﷺ کي په باره داوو شيانو کي: دي نقل کوي دعبد الله بن محمد ابن مسلم څخه په بيت المقدس کي دي نقل کوي دحرمله بن يحيي څخه دي

(۱). مسلم: كتاب الايمان، باب ادني اهل الجنة منزلاً (۴۶، ۴۵۳) او الترمذي: په كتاب التفسير کي، باب ومن سورة السجده (۳۱۹۸، ۱۵).

د ابن وهب څخه دی وايي چې ماته خبر راكړې دی عمر بن الحارث چې ده ته خبر ورکړې دی ابن حجيره دی نقل کوی دابی هريره رضي الله عنه څخه دی دنبي صلى الله عليه وسلم څخه چې فرمایلی یې دی: پوښتنه وکړه موسی عليه السلام درب العزت څخه په باره د شپږو شیانو کی گواکی چې داشپږ شیان خاص دده دپاره وه اودا اوم دده خوښ نه وه. نوده وویل چې ای ربه څوک ډیر متقی دی ستا په بندگانو کی؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایل چې هغه سړی چې ذکر کوی او هیرول نه کوی. نوبیا یې پوښتنه وکړه چې څوک ډیر په هدایت باندی دی؟ نو ورته یې وفرمایل چې څوک چې د هدایت په لاره باندی وی اودهغه تابعداری کوی. نوبیا یې پوښتنه وکړه چې څوک ډیر ښه حاکم دی؟ نو جواب یې ورکی چې هغه سړی چې خلکو ته هغه فیصلی ورکوی کم چې ځان ته یې ورکوی. نوبیا یې پوښتنه وکړه چې څوک ډیر پوه او عالم دی؟ نو ورته یې وفرمایل چې هغه عالم چې په خپل علم باندی نه مریږی، چې خلگ راتولوی خپل علم ته، نوبیا ده پوښتنه وکړه چې څوک ډیر عزتمند دی؟ نو ورته یې وفرمایل چې هغه سړی چې په تقدیر یقین ساتی او طلب دمغفرت کوی. نوبیا یې پوښتنه وکړه چې کم سړی ډیر مالدار دی؟ نو ورته یې جواب ورکی چې هغه سړی چې څه ورلره ورکول سی په هغه باندی راضی سی. نو بیا یې وویل چې کم سړی زیات غریب دی؟ نو ورته یې وفرمایل چې خاوند دنقصان. (۱)

اورسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چې: مالداری ښکاره مالداری نه ده بلکه مالداری چې ده دا مالداری دنفس ده، که چیری الله جل جلاله دیوبنده خیر وغواړی نودهغه نفس مالداره کړی اودده زړه هم مالداره کړی، اوکله چې الله جل جلاله دیوبنده شر وغواړی نودهغه غریبی دسترگوپه مینځ کی ولیکی، (۲) ابن حبان وايي چې صاحب دنقصان څخه مراد دادی چې په حالاتو کی یې نقصان وی. اودارکم ددی روایت کړی دی ابن جریر په خپل تاریخ کی په نقل کولو سره دابن حمید څخه دی دیعقوب التمیمی څخه دی دهارون بن هبیره څخه دی دخپل پلار څخه او دی دابن عباس څخه دی وايي چې سوال وکی موسی عليه السلام دالله جل جلاله څخه.

اودارکم یې ټول حدیث بیان کړی دی، اوپه دی کی یې داهم ویلی دی چې ای ربه کم بنده ستا ډیر پوه او عالم دی؟ نوالله جل جلاله ورته په جواب کی وفرمایل، هغه سړی کم چې خلگ خپل علم ته رابولی په داسی طریقې سره چې دده سره یوه کلمه د هدایت وی نودی خلگ

(۱). تخريج ددی ابن حبان کړی دی په کتاب العلم کی، باب فيمن لا يشبع العلم ويجمع العلم (۸۷۱) اوداحديث حسن دی وگوری صحيح دابن حبان (۲۲۱۷) اوالهندي په كنز العمال کی (۴۳۵۴۹۱۱۵).

(۲). داخه حصه دمخکنی حدیث ده اوددی بعضی روایت ذکر کړی دی امام بخاری په کتاب الرقاق کی، باب الغنی غنی النفس (۲۴۴۲۱۱) اومسلم په کتاب الزکاة کی، باب ليس الغنی عن كثرت العرض (۱۴۰۱۷) اوالترمذی په کتاب الزهدکی، باب ماجاء ان الغنی غنی النفس (۲۳۷۳۱۴) اوابن ماجه په کتاب الزهدکی، باب القناعه (۱۲) (۴۱۳۷) اواحمد (۲۴۳۱۲، ۲۲۱).

دهدايت پرخوا راوبولي اوکه دده سره يوه خبره دبدکارڅخه دمحفوظ کيدووی نودی خلگ دبدوکارونو څخه په وساتي نوبياده وويل چي اي ربه زما ايازما څخه ماسو ابل بنه عالم پر مزکه باندي سته؟ نوالله ﷺ ورته وفرمايل چي هو، خضر ﷺ دی. نوبيايي طلب دلاري وکي دهغه طرف ته چي ورسره وويني، (۱) دده دا قصه به بيا وروسته بيانوو. او ابن حبان ويله په ذکر کولو د سوال د موسی ﷺ کي چي ده سوال کړي وو دالله ﷻ څخه چي ده ته يودعا وښيي او يو ذکر وښيي. دی نقل کوي دابن سلمه څخه دی دحرمله بن يحيي څخه دی دابن وهب څخه دی وايي چي ماته خبر را کړي دی عمر بن الحارث چي دراج ده ته خبر ورکړي دی دابي الهيثم څخه دی نقل کوي دابي سعد څخه دی دنبي ﷺ څخه چي فرمايلي يې دي: موسی ﷺ دالله ﷻ څخه غوښتنه وکړه چي اي ربه ماته داسي ذکر ياداسي دعا راوښيه چي زه په هغه سره تا يادوم اوستا څخه طلب ددعا په کوم نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي، لا اله الا الله وايه نوده وويل چي اي ربه داخوتول وايي نوبيا ورته الله ﷻ وفرمايل چي، لا اله الا الله وايه نوده وويل چي اي ربه داخوتول وايي نوبيا ورته الله ﷻ وفرمايل چي: لا اله الا الله وايه. نو بيا ده وويل چي زه دځان دپاره خاص ذکر غواړم نوالله ﷻ ورته وفرمايل چي اي موسی که ته دا ټوله دنيا سره داسمانونو په يوخوا دتلي کي کښيږدي اودالاله الا الله په بل خوا کي کښيږدي نو دابه تردرنه وي (۲) اوداپه شان دهغه حديث دی چي ذکر سوی دی په سنتو کي چي نبي ﷺ فرمايلي دي: بنه دعا دورځي دعرفي ده او بنه هغه چي ماويلی دی اونورو انبياوو ويلى دی هغه: لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شي قدير، (۳) او ابن ابي حاتم ويلى دی په تفسير دايت کړسي کي: په نقل کولو سره داحمد بن القاسم بن عطيه څخه دی نقل کوي داحمد بن عبدالرحمن الدسکي څخه دی دابي څخه دی نقل کوي دخپل پلار څخه دی داشعث بن اسحاق څخه دی دجعفر بن ابي المغيرة څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه: چي بنی اسرائیلو موسی ﷺ ته ويلى وه چي ايا ستار بیديږي؟ نوهغوی ورته وويل چي: دخداي څخه وبيږي. نوالله ﷻ ورته دلوري څخه اواز وکي چي اي موسی دوی ستا څخه دا پوښتنه وکړه چي ستار بیديږي، نوته په لاسونو کي دوی چيښي ونيسه اودشپي ودریږه، نوموسی ﷺ وکړه هغه څه چي ورته رب العزت ويلى وه نوموسی ﷺ ودریدی دشپي تردی چي آخري حصه دشپي سوه نودده دلاس

(۱). تاريخ ابن جرير (۲۲۳۱).

(۲). ذکره ابن حبان في كتاب الذكر، باب فضل التهليل والتسبيح والتحميد (۲۳۲۴۱۲).

(۳). اخرج الامام مالك في الموطاء كتاب الحج، باب جامع الحج (۲۴۲۱۱) ابن عبد البر ويلى دی چي دامام مالك خلاف نسته په ارسالوالي ددی کي، والترمذی فی كتاب الدعوات، باب فی عديوم عرفه (۳۵۸۱۵) او ويلى يې دی چي دا حديث غريب دی په دی اعتبار سره.

څخه هغه چيښي راولويدي اوماتي سوي نواله ﷺ ورته وفرمايل چي اي موسي که زه چيري بيده کيدم نودامزکه اوآسمان به هم داسي ټوتي سوي واي لکه څه رکم چي داچيښي ټوتي سوي. نودي وايي چي الله ﷻ نازل کي په خپل نبي ﷺ باندي آيت کړسي. او ابن جرير ويلى دي په نقل کولو سره داسحاق بن ابي اسراييل څخه دي نقل کوي دهشام بن يوسف څخه دي نقل کوي داميه بن شبل بن الحکم بن ابان څخه دي دعرمه څخه دي دابوهريره رضي الله عنه څخه دي وايي چي ما اوريدلي دي درسول الله ﷻ څخه چي حکايت يې کوي دموسي عليه السلام څخه په منبر باندي، نوي فرمايل: واقع سو په نفس دموسي عليه السلام کي داخبره چي آيا الله ﷻ به خوب کوي اوکه نه؟ نواله ﷻ ورته دوي ملائکي راوليږلي اوورسره يې دچيښي دوه لوبښي هم راوليږل. نودا دوه لوبښي دچيښي يې موسي عليه السلام ته ورکړي اوورته يې امروکي ددي په حفاظت باندي. نوويلي يې دي، چي داموسي عليه السلام ته خوب ورلي اودا دواړه لاسونه يې بنوريدل نودا لوبښي به لويدوته نژدي وه چي دي به رابيدار سو او ديوبل سره به يې ونيول تردي چي ښه پوخ بيده سو نودادواړه لوبښي ورڅخه ولويده اوټوتي ټوتي سوه، نو نبي عليه السلام فرمايلي دي، چي الله ﷻ دامثال وگرځوي دموسي عليه السلام دپاره: چي که الله ﷻ بيده سي نودا آسمانونه او مزکي به دغه رکم ټوتي ټوتي سي. په دي حديث کي غرابت دي، خو اشبه دا ده چي داموقوف سي، اوداهم کيدي سي چي ددي روايت اصل اسراييلي وي.

اوالله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۶۳)** **ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ، (سورة الاعراف\۱۷۱)** اودارنگه الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ،** دارکم ابن عباس اوداسي يوبل سړي دسلفو څخه ويلى دي: کله چي موسي عليه السلام دوي ته الواح راوړه اوپه هغه کي تورات ليکل سوي وو نودوي ته يې امروکي ددي په قبلولو باندي په کلکي ارادي سره اوپه پوخ نيت سره، نودوي وويل چي ته مور ته دار انبکاره کړه مور به يې وگوروکه چيري په دي کي دننه چي څه ذکر سوي دي هغه اسانه وه نومور به يې قبول کړو. نوموسي عليه السلام ورته وويل چي هرڅه په کي وي نوتاسي به يې قبلوي، نودوي داخبره بيا تکراروله اوبيايي کوله، نواله ﷻ ملائکوته امروکي چي په دوي باندي غرالور کړي ددوي پر سرونو باندي نودا داسي سوه لکه سایه پردوي باندي، اودوي ته وويل سوه که چيري تاسي دانه قبلوي دهغه څه سره چي په دي کي دي نوداغربه پرتاسي باندي راوغورځول سي نودوي داقبول کي اودوي ته دسجدي امروسو نودوي سجده وکړه، نودوي کتل دغه غره ته په ورين تندي سره، نودا طريقه پاته سوه په بني اسراييلوکي ترنن ورځ پوري چي دوي وايي، نسته غټه سجده دهغه

سجدي څخه چې دهغه په سبب زمور څخه عذاب ليري سوي دي. اودارکم سنيد بن داود دحجاج بن محمد څخه نقل کوي دي دابي بکر بن عبدالله څخه نقل کوي چې دي وايي: کله يې چې دا بيرته کښيښووي نو په سردمزکي باندې داسې بوټي اوداسې کاني نه وو پاته چې هغه نه وي ښوريدلي، اونه وو په مخ د مزکي باندې يو يهودي چې غټ وو او که کوچني مگر تورات به يې وایه اوتورات ته يې سرکښته کي. الله ﷻ فرمايلي دي: **ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ،** يعنې وروسته دليدلو ددي غټي مشاهدي څخه تاسي مات کړه هغه خپل لوڼونه او وودي: **فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ،** چې تاسي ته يې رسولان درراوليرل او کتاب يې پرتاسي باندې نازل کي **(لَكُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ).**

قصه دغوا دبنی اسرائیلو

الله ﷻ فرمايلي دي: **وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالِ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (٦٧)** قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْثُهَا قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْثُهَا تَسْرُ النَّاطِرِينَ (٦٩) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنْ الْبَقَرُ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ (٧٠) قَالِ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ (٧١) وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (٧٢) فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، (سورة البقره ١٢٧-٧٣)

ابن عباس او عبيده السلماني او ابو العالیه او مجاهد او السدي اوداسي يوبل سړي دسلفو څخه ويلى دي چې په بنی اسرائیلو کي يوسړي وو چې هغه ډير مالدار وو او دده يوڅو ورپرونه وه چې دده مرگ يې غوښته ددي وجي چې دده مال ورته په ميراث کي پاته سي، نو دا يو راولاړ سو او د شپي يې دي مرکي او په لاره کي يې وغورځوي او کله چې سهار سو نو خلگ ورته راټول سوه نودا يو دده دورپرونو څخه په ژراسو او چيغی يې وهلي نو د خلگو په مينځ کي جگړه جوړه سوه، نو يو سړي ورته رالي او ورته يې وويل چې ولي جگړه کوي، او ولي د بنی خواته نه ورځي نو دوي چې کله دموسى ﷺ خواته ورله نو هغه طلب وکي په باره دداسي سړي کي چې هغه دامرگ ليدلي وي په خپلو سترگو باندې نو يوسړي هم داسي نه وو چې هغه دا قتل ليدلي وي نو دوي ولاړي او دالله ﷻ څخه يې پوښتنه وکړه دده قتل په باره کي نوالله ﷻ ورته امر وکي چې دوي دي يوه غوا حلاله کړي نو کله چې دي رالي خپل قوم ته نو دوي ته يې وويل چې الله ﷻ فرمايي: **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا**

چی تاسی غوا حلاله کی، نودوی موسیٰ ﷺ ته وویل چی مورږ درخخه دقاتل په باره کی پوښتنه کوو اوته مورږته دغوا دحلالو وایی. نوموسیٰ ﷺ دوی ته وویل: قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ، یعنی زه پناه غواړم په ذات دالله باندی ددی خخه چی دجاهلانو خخه سم یعنی دروغ ووايم، مادالله ﷺ خخه دقتل په باره کی پوښتنه وکړه اوالله ﷺ راته امر وکی چی دوی ته ووايه چی غوا حلاله کی.

ابن عباس اومجاهد اوعکرمة اودانور دوی وایی: که دوی عامه غوا رانیولی وای او هغه یې حلاله کړی وای نوقبوله به وای، لیکن دوی په ځان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پر سخته کړه، اوددی تفسیر مورږ په تفسیرونو کی ذکر کړیدی، نودوی پوښتنه وکړه درنگ په باره کی اود عمر په باره کی چی څومره عمر یې وی، خومقصود داچی دوی ته امر سوی وو دحلالولو په باره کی چی درمیانه غوادی حلاله کړی چی نه ډیره غټه وی اونه ډیره خواره وی اونه یې عمر ډیروی اونه یې عمر کم وی چی کوچنی وی، دا قول دمجاهد اوابن عباس اوعکرمة اوابو العالیه اوالحسن اودقتاده دی بیادوی په ځان باندی سخته کړه نوالله ﷺ هم پرسخته کړه چی دوی پوښتنه وکړه چی رنگ به یې څه رگم به وی، نوجواب ورکول سو چی ژر وی خوچی برینس والاوی یعنی برینسوالی په کی وی اوسوروالی ته نژدی وی، چی کتونکو ته ښه ښکاری، اودا ډیرښه رنگ یې وی اوغوره رنگ وی، بیادوی په ځان باندی سخته کړه: قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَاِنَّا اِنْ شَاءَ اللهُ لَمُهْتَدُونَ، په مرفوع حدیث کی ذکر دی چی روایت یې کړی دی ابن ابی حاتم اوابن مردویه: که چیری بنی اسرائیلو انشاء الله نه وای ویلی نوهیخکله به ورته الله ﷺ دانه وای ورکړی. (۱)

قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا اَلَا اَن جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ، اودا صفات دمخکنی صفاتو خخه گران صفات دی اوتنگ صفات دی، چی داغوا به داسی وی چی دی به کښت نه وی اړولی اونه به یې مزکی ته اوبه ورکړی وی (یعنی هر هډبه یې نه وی چلولی)، دا قول دابو العالیه اودقتاده دی اودا قول (لَا شِيَةَ فِيهَا) یعنی په دی کی به داسی رنگ نه وی چی ددی درنگ مخالف به وی، اودابه دعیبو خخه سالمه وی یعنی عیبجنه به نه وی. کله چی داصفات دوی ته بیان سوه نودوی وویل موسیٰ ﷺ ته: قَالُوا اَلَا اَن جِئْتَ بِالْحَقِّ، او ویل سوی دی چی دوی داغوانه کړه پیدا مگر دیوه سړی سره چی هغه ته دا دپلار خخه پاته وه نودوی ورخخه داوغوښتله نودغه سړی ورته

(۱). ابن کثیر ویلی دی (۱۱۱۱) په خپل تفسیر کی: دا حدیث غریب دی په دی اعتبار سره اوحس احوال ددی به دا وایی چی دابی هریره ﷺ کلام سی.

انکاروکی نودوی پیسی ورزیاتی کړی نوبیا یې ورکړه، لکه څه رګم چی السدی وایې چی ددی په وزن سره زریې ورلره ورکړه نوبیا یې غوا ورکړه، تردی چی لس واره یې ددی په وزن سره زر ورکړه، بیاموسی عليه السلام دوی ته امر وکی چی داحلاله کی: فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ یعنی دوی حلاله کړه خوبیا هم ددوی په زړه کی شک وو، نوبیا موسی عليه السلام دوی ته امر وکی چی ددی غواپه غوښه دامړی ووهی، بعضو ویلی دی چی په هلوکی باندی یې ووهی، نو الله جل جلاله دامړی راژوندی کی، نوموسی عليه السلام ورڅخه پوښتنه وکړه چی ته چاقتل کړی یې؟ نوده ورته په جواب کی وویل چی خپل وراره، نوبیا بیرته دامړی وگرځیدی لکه څه رګم چی وو. الله جل جلاله فرمایلی دی: كَذَلِكَ يُحْيِي اللهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ، یعنی څه رګم چی تاسی دالله جل جلاله امر وکتی ددی مړی په باره کی چی دی یې بیرته راژوندی کی نوهمدا امر دتولو مړو په باره کی دی.

قصه دموسی عليه السلام او دخضر عليه السلام

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا (۶۰) فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا (۶۱) فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا (۶۲) قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا (۶۳) قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا (۶۴) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا، بعضو اهل کتابو داویلی دی چی دموسی عليه السلام څخه هم داموسی عليه السلام نه دی مراد بلکی موسی بن منسا بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام مراددی دی ولاری دخضر عليه السلام خواته خودا قول صحیح نه دی چی داموسی عليه السلام دی بلکه کم چی دقرآن څخه ثابت دی هغه همدا موسی بن عمران مراددی چی دبنی اسرایلو پیغمبردی، ابن عباس نقل کوی دابی بن کعب څخه چی دی درسول الله صلی الله علیه و آله وسلم څخه نقل کوی چی رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلی دی: چی موسی عليه السلام یوه ورځ په خطبه کی ولاریدی او وی فرمایلی چی څوک ډیر پوه دی، نویوسړی وویل چی زه، نوالله جل جلاله دهغه بد وویل ولی چی دهغه سره علم نه وو، بیالله جل جلاله موسی عليه السلام ته وفرمایلی چی زما یوبنده دی په مجمع بحرین کی چی هغه ستا څخه ډیر پوه دی. نوموسی عليه السلام وویل چی ای ربه زمازه به دهغه سره څه رګم وینم؟ نوالله جل جلاله ورته وفرمایلی چی ته به دځان سره ماهیان واخلي اوبیابه روان سی نوپه کم ځای کی چی تادغه ماهیان ورك کړه نوهغه به په هم هغه ځای کی وی (یعنی موسی عليه السلام دځان سره ماهیان اخستی وه نوځکه ورته الله جل جلاله وفرمایلی چی ته په کم ځای کی داماهیان ورك کړی نوپه هغه ځای کی به دغه سړی موجود وی) نوده دځان سره

ماهيان راواخستی اوتوبنه يې کره، اودوی ووتل اودسمندر په غاړه روان سوه، نودی بیده وو تردي چی دی راولاړ سو اوروان سو اوماهيان ورخه هير سوه اودده سره يوشع بن نون هم وو تردي چی دماپښين وخت سو نودوی وری سوه نوموسی ﷺ وویل يوشع ﷺ ته: قَالَ لَفَتَاهُ أَتْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، اوموسی ﷺ هغه حای پیدانه کی تردي چی دهغه حای خخه تیرسوه نودی موسی ﷺ دی يوشع ته وفرمايل: أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْخُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا نَوْمُوسَى ﷺ وفرمايل: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا چی دا هغه مقصودی حای دی چی مور غونستی نودوی راولاړ سوه په خپل قدمونو باندي، نوچی گوری یوسری دی چی بنکلی کپری يې اغوستی دی نوموسی ﷺ سلام پر واچوی، نوخضر ورته وویل چی ته خوک يې ستادپاره دی سلامتیاوی په دی مزکه باندي؟ نوموسی وویل چی زه موسی يم. نوخضر ورته وویل چی موسی دبنی اسرائیلو (يعنی هغه موسی چی بنی اسرائیلو ته پیغمبر راغلی دی)؟ نوده ورته وویل چی هو، زه راغلی يم تاته چی ته ماته خه وښیې: قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، یعنی ده ورته وویل چی: ای موسی زما سره چی کم علم دی چی ماته الله ﷻ بنوولی دی په هغه باندي ته نه پوهیږی اوستا سره چی کم علم دی چی الله ﷻ درکړی دی په هغه باندي زه نه پوهیږم، نوموسی ﷺ ورته وویل: سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، نوخضر ﷺ ورته وویل چی: فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (۷۰) فَأَنْطَلَقَا، دوی دواړه روان سوه په غاړه دسمندر باندي، نوپه دوی باندي یوه کبستی تیریدله نودوی ورته وویل چی مور هم دخان سره بوخه نوکله چی يې دوی دخان سره پورته کره نو خضر ﷺ ددغه کبستی خخه مخکنی تختی ماتی کړی نوموسی ﷺ ورته وویل چی دی خلگو خومور دخان سره په مفته کی لوړکړو اوتا ددوی دکبستی خخه هرخه لیری کره اودا دی خرابه کره ددی دپاره چی داخلگ غرق کړی: قَالَ أَخْرَقْتُهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا (۷۱) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۷۲) قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا نوخضر ﷺ بیاورته وویل چی ماتاته نه وه ویلی چی ته زما سره صبرنه سی کولی.

اورسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دا اولنی ورخه په هیره کی وو. اوفرمایلی يې دی چی یوه مرغی راله اوددی کبستی پریوی خوکی باندي کښپښسته او دسمندر خخه يې اوبه وچښلی نوخضر ﷺ دی موسی ﷺ ته وویل چی زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله کی داسی دی لکه خومره اوبه چی دی مرغی ددی سمندر خخه واخستی. بیادوی کبسته سوه

د کښتې څخه، په دې دوران کې چې دوی روان وو د سمندر په غاړه باندې، نو خضر عليه السلام ناڅاپه یو ماشوم ولیدې چې بازی یې کولې، نو خضر عليه السلام دده سر په لاس کې واخستی او پرې یې کې نودا ماشوم یې مړکې، نوموسی عليه السلام ورته وفرمایل چې: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا (۷۴) قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا او په دې وار ورته موسی سختی وکړه او ورته یې وویل: إِنَّ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا، یعنی دې موسی عليه السلام خضر عليه السلام ته وفرمایل که ددې څخه وروسته درڅخه ما پوښتنه وکړه نوبیا زما سره ملگرتیا مه کوه ولی چې ته دمعدرت درجې ته ورسیدی زما دخواڅخه: فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ فَأَقَامَهُ تَرَدَّى فِي دَوَى يُوَكَلِي تَه وَرَلَه اودمیلستیا طلب یې ورڅخه وکې نوهغوی ورنکړه، او هلته یې یو دیوال ودروی نوموسی عليه السلام ورته وویل چې دوی خوداسی قوم دی چې زموږ میلستیا یې هم ونه کړه اونه یې موږ ته ډوډی راکړه اوبیا یې ورته وویل: لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا (۷۷) قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ نَبِيًّا وَرَتَهُ خَضِرَ عليه السلام ټوله واقعه بیان کړه چې دا کارونه دوی ولی وکړه تردی قول پورې: ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا، سعید بن جبیر ویلی دی چې ابن عباس به داسی ویل: اوددوی مخ ته یو بادشاه وو چې په زوره به یې کښتې اخستلی کمه کښتې چې به ښه وه. اوداسی به یې ویل چې: هرڅه چې هغه ماشوم وو نودهغه مور اوپلار دواړه مومنان وه اوداماشوم کافر وو (۱) اوبیادغه رکم امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دقتیبه څخه چې دی نقل کوی دسفیان بن عیینه څخه اوهم په دې طریقې سره اوهم په داسی اسناد سره. اوپه هغه روایت کې داهم ذکر دی چې: ووتی موسی عليه السلام اودهغه سره ځوان ملگری یوشع بن نون عليه السلام وو اودځان سره یې ماهی را واخستی، تردی چې دډبرې خواته ورسیده او هلته موسی عليه السلام بیده سو. سفیان ویلی دی چې په حدیث کې د عمر څخه بل چا ویلی دی: چې ددې ډبرې سره یوه چینه وو چې نوم یې (الخیات) وو، چې ددې چینې داسی اوبه دی چې په چاباندې ولگیرې نوهغه راژوندی سی، نودغه اوبه پردغه ماهی باندې ولگیدی نودی هم راژوندی سو، نودی وایې چې دی وښوریدی اوددی تونبی څخه یې ځان اوبوته وغورځوی، نوکله چې موسی عليه السلام راوینس سو نو یې ویل: قَالَ لِفَتَاهُ آتْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا اوحدیث یې ذکر کړې دی. اودایې هم ویلی دی چې: یوه مرغی د کښتې پریوی څوکی باندې کښپښسته اوپه مشوکی سره یې اوبه راواخستی، نو خضر عليه السلام وویل موسی عليه السلام ته چې زما اوستا علم په مقابله دعلم دالله جل جلاله کی دومره دی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الکهف، باب (واذ قال موسی لفتاه) الاية (۱۲/۳۷۲۵).

لکه څومره اوبه چې مرغی په خپل مشوکه کې واخستی (۱) اوهم داسی یې ټول حدیث کی ذکر کړی دی. اوامام بخاری فرمایلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن موسی څخه دی نقل کوی دهشام بن یوسف څخه دی دابن جریج څخه دی دیعلی بن مسلم اوعمرو بن دینار څخه اودی دسعید بن جبیر څخه دوی وایې چې سعید بن جبیر ویلی دی چې زه دابن عباس سره په کور دهغه کی وم چې ابن عباس وویل چې زماڅخه پوښتنی وکړی: نوما ورته وویل چې ای ابن عباسه. په کوفه کی یوسړی دی چې هغه قاضی دی اونوف نوم یې دی، هغه داگمان کوی اوداوايې چې په بنی اسرائیلوکی موسی نسته. هرڅه چې عمر دی نوهغه راته وویل چې دی دروغ وایې اودی دنمن دی دالله ﷺ، اوهرڅه چې ابویعلی دی نوهغه راته وویل چې ابن عباس ویلی دی په نقل کولوسره دابی بن کعب څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: موسی رسول دالله ﷺ دی، اوبیایې وفرمایل چې ده یوه ورځ خلگو ته بیان وکی تردی چې ټولو خلگو وژړل اودټولو زړونه نرم سوه، نویو سړی ورته رالی اوورته یې وویل چې ای موسی ﷺ آیاستا څخه بل پوه اوزیات علم والاسته نوده ورته وویل چې نه، نوپه دی خبری باندی ولره الله ﷺ جزا ورکړه اوورته یې وویل چې ستا څخه ماسوا زمابل یوبنده داسی سته چې ستا څخه ډیر پوه او علم والادی په مجمع البحرین کی نوده وویل چې ای الله زه به څه رکم دهغه سره ووینم، نوالله ﷺ ورته وویل چې کله ستا څخه جلاسی ماهی (یعنی مخکی چې څه رکم مور و واقعه بیان کړه).

داقول دعمر وو، اوابو یعلی ورته ویلی دی. چې موسی ﷺ ته وویل سوه چې یومر ماهی واخله په کم ځای کی چې په هغه کی روح بیرته راسی نوپه هغه ځای کی به ستاسره خضر ﷺ ووینی. نودوی راواخستی ماهی اودځان سره یې توبنه کی اوروان سو اودخپل ځوان ملگری ته یې وویل (چې یوشع بن نون ﷺ وو) چې زه تاته نور تکلیف نه درکوم مگر داچې ته ماته خبرراکړی چې په کم ځای کی زمور څخه ماهی جلا سوی دی، نوهغه ورته وویل چې ماته تکلیف نه دی راکول سوی، نوداهغه قول دالله ﷺ دی چې ذکرکړی یې دی (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَتْنَهُ) دغه ځوان یوشع بن نون دی، نوویل سوی دی چې دوی په سایه دیودرختی کی وه چې ماهی په بنوریدو سو اوموسی ﷺ بیده وو نودی یوشع بن نون موسی ﷺ راویښ نه کی تردی چې موسی ﷺ راولاړسو نودیوشع بن نون څخه خبره هیره سوی وه چې دی خبر کړی اوماهی بنوریدی تردی چې سمندرته یې ځان ورسوی. نویایې وروسته خبرکی نوبیا دوی راله اوخضر ﷺ یې پیداکی، چې ده یوه ټوټه پښوته اینسی وه اویوه ټوټه یې سرته اینسی وه، نوموسی ﷺ سلام پر وکی اوهغه ورته مخ رابنکاره کی اوورته یې وفرمایل چې

(۱). تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب التفسیرکی، (سورة الکهف، باب (فلما جاوزا قال لفتاه) الاية (۴۷۲۲۸)).

آياستاسی په مزکه باندی سلام سته؟ ته څوک يې؟ نوده ورته وفرمايل چي زه موسی يم. نو هغه ورته وفرمايل چي موسی دبنی اسرائیلو؟ نوده ورته وفرمايل چي هو، نوهغه ورته وويل چي څه کاردی دی دلته. نوده ورته وويل چي زه راغلی يم تاته چي ستا څخه څه زده کړم، نوهغه ورته وويل چي داستا دپاره کافی نه دی چي ستاسره تورات دی، اووحي درته راځي؟ اوبيايې ورته وويل چي ای موسی: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چي زماسره داسی علم دی چي هغه ته نه سی یادولی اوستاسره چي کم علم دی هغه زه نه سم یادولی، نویوی مرغی دسمندر څخه په خپلی مشوکی کی اوبه واخستی. نوخضر ﷺ موسی ﷺ ته وفرمايل چي زما اوستا علم په مقابل دعلم دالله ﷻ کی داسی دی لکه دی مرغی چي څومره اوبه ددی سمندر څخه واخستی: حَتَّىٰ اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ، دوی پیداکړه یوه کوچنی کبنتی چي دغه کبنتی والا دیو ساحل څخه بل ساحل ته کسان بیوله، نوپه دغه کبنتی کی کسان ناست وه نوداخضر ﷺ يې وپیژندی نودوی وويل چي دده څخه پیسی نه اخلو او مفت يې دځان سره کی کله چي دی په کبنتی کی دموسی ﷺ سره کبښستی نوده دکبنتی څخه څه لرگی لیری کی (قَالَ) موسی ﷺ ورته وفرمايل: اَخْرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا، مجاهد ویلی دی چي: منکر کاردی وکی: قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، وه اوله پوښتنه دده په هیری سره اودوهمه په شرط سره اودریمه په قصد سره: قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي عُسْرًا (۷۳) فَاَنْطَلَقَا حَتَّىٰ اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ اَبُويعْلَى اوسعيد دواړه وايې چي: دی خضر ﷺ وليده څه ماشومان چي لوبی يې کولی نوپه دی کی يې یوکافر ماشوم راونیوی او هغه يې په یوخوا باندی باندی پرې باسی اوچاره ورسره وه نومړیې کی، نوموسی ﷺ ورته وويل: اَقْتُلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ يٰعَنِ يٰسُرَىٰ دى داسی مړکی چي هغه هيڅ غلط کارنه وو کړی. نودوی دواړه روان سوه نویو دیوال يې وليدی: فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقُضَ فَاَقَامَهُ، سعيد ویلی دی چي دادیوال يې په لاس باندی جوړکی په داسی طریقى سره، لاس يې لوړ کی اوسیده يې کی نودیوال جوړسو.

اوابو يعلى وايې چي زه گمان کوم چي ابوسعيد داسی ویلی دی چي لاس يې داسی سیده کی نودیوال جوړسو: قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا يعنى که چیری تاته په دی کارباندی څه اجر درکول کیدی نوتابه کړی وای هسی بی فاندی کاردی وکی (وَكَانَ وِرَاءَهُمْ) اوداپه قول دابن عباس: ددوی مخ ته یوبادشاه وو چي نوم يې (هدد بن بدد) ذکرسوی دی غیر دسعيد څخه، اوددوی په نزد باندی هغه هلك چي دوی مړکړی وو دهغه نوم (جیسور) وو: مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا خضر ﷺ موسی ﷺ ته وويل چي دا کبنتی ماڅکه عیبجنه کړی وه ولی چي

دغه بادشاه به ښه کښتی دخلگو څخه اخسته، او کمه کښتی چی به خرابه وو نوبادشاه به پریښووله، کله چی دوی ددغه بادشاه دخوا څخه تیر سوه نوبیرته یې کښتی جوړه کړه. بعضو داویلی دی چی دا کښتی یې په چینیو سره جوړه کړه او څوک وایې چی په تارکولو سره یې روغه کړه. فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ، ددی هلك مور اوپلار دواړه مسلمانان وه اوداهلك كافر وو: فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا، یعنی ددوی دوالدینو داخواهش وو چی دی ددوی په طریقه اوپه دین باندی وې: د فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً، دا جواب یې ددی قول ورکی: أَقْتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ، وَأَقْرَبَ رُحْمًا يَعْنِي دهنغوی په ده باندی رحم ډیر وو ددی څخه چی زه یې قتل کړم. هرڅه چی داود بن ابی عاصم دی هغه وایې چی دا انجلی وه.

اودارکم روایت ذکر کړی دی عبدالرزاق دمعمر څخه دی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه دی وایې چی: خطبه ورکوله یوه ورځ موسی عليه السلام نووی ویل چی دالله جل جلاله په باره کی ترما څوک ښه عالم نسته، نوالله جل جلاله ده ته امر وکی په لیدلو ددی خضر عليه السلام سره، نوبیا یې هم داسی قول ذکر کړی دی لکه څه رکم چی مخکی بیان سو.

اوهمدارکم روایت ذکر کوی محمد بن اسحاق دحسن بن عماره څخه دی نقل کوی دالحکم بن عیینه څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه اودی دابی بن کعب څخه اودی درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم په داسی طریقی سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. او روایت ددی کړی دی العوفی موقوفاً.

اوالزهري ویلی دی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه بن مسعود څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی: بحث وکی ده اوالحربن قیس بن حصن الفزاري په صاحب دموسی عليه السلام کی، نوابن عباس وویل چی داخضر عليه السلام وو، نوپه دغه وخت کی ابن بن کعب تیریدی نوابن عباس ورته اواز وکی اوورته یې وویل چی مور بحث کړی دی په صاحب دموسی عليه السلام کی هغه چی دالله جل جلاله څخه یې دهغه دملاقات سوال کړی وونوآیاتا درسول الله صلى الله عليه وسلم څخه ددی په باره کی څه اوریدلی دی؟ نوده ورته وویل چی، هو، اوبیایې دارکم ټول حدیث بیان کړی دی. اومور طریقی دحدیثونو بیان کړی دی په تفسیر دسورة كهف کی هلته رجوع وکی.

اودا قول: وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ السَّهْلِيِّ وَيَلَى دى چی دا دواړه یتیمان (اصرم اوصريم) وه چی ځامن دکاشح وه: وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَيَلَى سوى دى چی داسره زر وه، داقول دعكرمه دى. اوداهم ویل سوى دى چی داعلم وو، داقول دابن عباس دى، خو مناسب قول دادى چی داڅه الواح یعنی ټوټی وی دسرو زرو چی علم پرلیکل سوى وو.

البزار ویلی دی په نقل کولوسره دابراهیم بن سعید الجوهري څخه دی نقل کوی دبشر بن المنذر څخه دی نقل کوی دالحارث بن عبدالله الیحصبی څخه دی نقل کوی دعیاش بن عباس

الغسانی څخه دی دابن حجیره څخه دی دابی ذرخه چی مرفوع یی ذکر کړی دی دی وایې: هغه خزانه چی الله ﷻ یې په قرآن کی ذکر کړیدی هغه دسروزرو یوڅو ټوټی وی چی په هغه باندی دالیکل سوی وه، زه تعجب کوم په هغه سپری باندی چی تقدیر منی اوبیاهم گیلی کوی، اوزه تعجب کوم په هغه سپری باندی چی اور یادوی اوبیاهم خدا کوی، اوزه تعجب کوم هغه سپری ته چی مرگ یادوی اوبیاهم غفلت کوی؟ لا اله الا الله محمد الرسول الله. (۱)

اوهمدارکم روایت ذکر سوی دی دحسن بصری څخه اودعمر څخه چی مولی دغفره دی او دجعفر الصادق څخه هم په دی طریقې سره په کمه طریقه چی مخکی بیان سو. اودا قول (وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا) ویل سوی دی چی ددده اووم پلار مراددی یعنی اووم نیکه دده مسلمان وو اوبعضو ویلی دی چی لسم پلار یې مراد دی، خوپه هر تقدیر سره دامعلومیبری چی دده په نسب کی صالح سپری وو. اودا قول (رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ) دادلیل دی پردی خبره باندی چی دی نبی وو، اوده یو کارهم دځان څخه نه دی کړی، بلکی داټول یې دالله ﷻ په امر سره کړه دی نودی نبی وو، ویل سوی دی چی دارسول وو اوداهم ویل سوی دی چی داویلی وو، اوداخبره ډیره کمزوری ده چی چاویلی دی چی داملایکه وه.

اوداهم ډیره کمزوری خبره ده چی چاویلی دی چی دی دفرعون ځوی وو، اوداهم ویل سوی دی چی دضحاك ځوی وو هغه سپری چی په ټوله دنیا یې (۱۰۰۰) کاله بادشاهی کړی وه. ابن جریر ویلی دی: اوداهغه قول دی چی په دی باندی جمهور داهل کتاب متفق دی چی داپه زمانی د (افریدون) کی وو اوویل سوی دی چی داپه مقدم کسانو دذی القرنین کی وه، چی ویل سوی دی چی دی افریدون وه. اوذو الفردوس هغه وو چی په زمانه دابراهیم ﷺ کی وو، اوداگمان سوی دی پرده باندی چی ده داب حیات څخه اوبه چنبلی نودی دهمیشه دپاره ژوندی پاته سوی دی، اوهغه ترنن ورځ پوری باقی پاته دی، اوویل سوی دی چی دی دهغه کسانو څخه دیوه سپری زوی دی کمو چی په ابراهیم ﷺ باندی ایمان راوړی دی، او دده سره یې هجرت کړی وو دبابل علاقې څخه.

اوویل سوی دی چی دده نوم ملکان وو، اوداهم ویل سوی دی چی ارمیابن حلقیادی، او ویل سوی دی چی دی نبی وو په زمانی دسباسب بن بهراسب کی. ابن جریر ویلی دی چی وه په منخ دافریدون اوسباسب کی اوږده زمانه چی داهل علم والو څخه څوک ددی انتساب نه سی معلومولی دی دابن جریر قول دی: اوصحیح دی ده چی دی په زمانه دافریدون کی وو، اوژوندی وو تردی چی دموسی ﷺ زمانی ته پاته سوی وو. او وو پیغمبر دموسی ﷺ

(۱). ددی اخراج ابن ابی حاتم او ابن مردویه اوالبزار کړی دی. هم دارکم السیوطی ذکر کړی دی په الدر منثور کی (۱۵) ۴۲۱) اوالهیثمی په المجمع کی (۵۳۷)، اوروای ددی البزار دی دبشرین المنذر څخه چی هغه نقل کړی دی دالحارث بن عبدالله المصیبی څخه، اودی زه نه پیژنم اوباقی سپری ددی ټول ثقه دی اومعتمد دی.

په زماني د (منوشهر) کي هغه چي په ځامنو د ابرج بن افریدون کي راځي چي دايو بادشاه د بادشاهانو د فارس څخه وو، اودا پير عادل او انصافدار باشاه وو. اودا اول هغه سړي وو چي کندی يې کنبلي وي، اودا اول سړي وو چي په هرکلي کي يې زمينداران مقرر کړي وو، اودده باشاهي (۱۵۰) کاله وه. اوويل سوي دي چي دايه اولاد د اسحاق بن ابراهيم عليه السلام کي راځي. الله جل جلاله فرمايلي دي: **وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَفَرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ** (سورة آل عمران ۸۱) نوالله جل جلاله د ټولو خلگو څخه دا وعده واخسته چي دوي به ايمان راوړي په هر هغه نبي باندې چي وروسته د بل نبي څخه راځي، او دهغه په ايمان باندې ځان لازم کول، اودا وعده يې د محمد صلى الله عليه وسلم دپاره هم اخستي ده ولي چي دي خاتم الانبياء دي، نو دا حق دي په هر نبي باندې چي هغه د نبي صلى الله عليه وسلم تر دور پوري پاته سوي وي چي هغه په نبي صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړي اودده مددو کي. نوکه خضر عليه السلام ژوندي وای د نبي عليه السلام په زمانه کي نولازم وو چي هغه به ايمان راوړاي په نبي عليه السلام باندې، اودي به وو په هغه ډله کي چي د بدر په مقام کي وو، ولي چي هلته د ملايکو مشر جبريل عليه السلام او مشران د ملايکو ټول ولاړ وه خودا خبره قاصره ده چي خضر عليه السلام نبي وو، او څوک وايي چي رسول وو، يادا چي ملايکه وه. نوکه هريو ددي څخه وي نو د ملايکو مشر جبريل عليه السلام دي، او موسي عليه السلام د خضر عليه السلام څخه بڼه دي او که د محمد صلى الله عليه وسلم په زمانه کي وای نودده تابعداري به يې کولي نوڅه رکم به سي خضر عليه السلام ولي لکه څه رکم چي پير خلگ دا خبره کوي؟ نو بڼه خبره داده چي دايه عام بعثت کي شمار سي چي لکه عام خلگ څه رکم پيدا سوي دي هم دارکم دا خضر عليه السلام هم وو، اودا خبره چي په حديث کي نقل سویده چي دا خضر عليه السلام د نبي صلى الله عليه وسلم سره په يوځای کي ليدل سوي وو نو دا ضعيف دي که څه هم حاکم يې روايت کړي دي، خوا سناد ددي ضعيف دي، او مور به ددي خضر عليه السلام دپاره جلا بحث ذکر کوو ان شاء الله تعالی

حديث الفتون

ذکر کړي دي امام ابو عبد الرحمن النسائي په تفسير خپل کي د سنن څخه، په دي قول دالله جل جلاله کي: **وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَانجيتك من الغمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا**، (سورة طه ۴۰) حديث دفتونو (يعني هغه مصيبتونه او زمينبتونه چي په موسي عليه السلام باندې سوي دي د پيدائش څخه تر پيغمبري پوري) عبدالله بن محمد نقل کوي ديزيد بن هارون څخه دي نقل کوي د اصبع بن زيد څخه دي نقل کوي د قاسم بن ايوب څخه دي نقل کوي د سعيد بن جبیر څخه دي وايي چي ما پوښتنه وکړه د عبدالله بن عباس څخه ددي قول دالله جل جلاله څخه چي موسي عليه السلام ته يې فرمايلي دي **(وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا)** نو ما ورڅخه پوښتنه دفتونو وکړه چي هغه څه دي؟ نوماته يې وويل چي

ای جبیره دورخی بیاراسه، اوداډیر اورد حدیث دی. نودی وایې چی کله صباح سو نوزه ولاړم ابن عباس ته چی زه دهغه څخه هغه وعده پوره کړم چی زما سره یې کړی وه دابراهیم عليه السلام سره چی الله جل جلاله به دده په اولاد کی انبیاء گرځوی، نوبعضو په کی داخبره وکړه چی، بنی اسرائیل انتظار دهغه سپی کوی چی دوی په کی شک کوی چی داپیغمبر به هم دده دا اولاد څخه وی اودوی داگمان کوی چی دایوسف بن یعقوب عليه السلام دی، کله چی هغه مړسو نو دوی وویل چی داسی نه وه وعده دابراهیم عليه السلام نوفرعون وویل چی تاسی څه رکم وایاست چی څه وکو؟ نودوی ټولو دا امر وکی چی څه خلگ ولیږی اوورسره چری هم وی اودبنی اسرائیلوپه کورونو باندی دی وگرځی اوکم نرماشوم چی پیدا کیږی نوهغه دی مړکی. نودوی دغه کارشروع کی. تردی چی دوی ولیده چی غتان دبنی اسرائیلوپه خپلو اجلونو باندی مړه کیږی اوماشومان حلالیږی نودوی وویل چی هسی نه چی دابنی اسرائیل ټول ختم سی نوهغه کارونه اوخدمتونه چی دوی کوله نوهغه به بیرته دوی ته پاته سی، نو بیایې فیصله وکړه چی یوکال یې پریردی اویوکال یې حلالوی نو دا ماشومان به راغتیږی په ځای دغتانو باندی چی هغوی مری، اودوی به ډیرهم نه وی چی په مورباندی غالب سی، نوممل واخستی مور دموسی عليه السلام هارون په هغه کال باندی چی قتلونه معاف وه، نودده پیدائش یې بنکاره کی. نوپه بل کال باندی موسی عليه السلام پیداسو چی په هغه کال باندی به ماشومان حلالیدل. نودده دمورپه زړه کی غم اوخفگان پیداسو، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوداغم دده دمورپه زړه کی دننه سو چی ددی سره څه وکی. نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی: **وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ**، نوده ته یې امر وکی چی کله داحمل وزیږی نو داپه تابوت کی کنسیرده اوپه ابو کی یې پریرده. نوکله چی دی پیداسو نوهغې دغه رکم کارورسره وکی دکم چی ورته امرسوی وو. نوکله چی ورڅخه داځوی لیری سو نوشیطان ورته رالی او وسوسه یې ورواچوله چی څه چل می دځوی سره وکی، که چیری زمامخ ته حلال سوی وای نوبنه به وای چی په خپلو لاسونو خوبه می دفن کړی وی داراته ډیره بڼه وو ددی څخه چی دسمندر دماهیانو خوراک می کی. نودی ابو داموسی عليه السلام ورسوی هغه ځای ته دخړوبه کیدلو دمینځو دبنځی دفرعون، نوکله چی دوی داتابوت ولیدی نودوی راواخستی، اودوی وغوښته چی داخلاص کړی خوبیایې وویل چی دامال دی اوکه مور داخلاص کړو نو دفرعون بڼه یعنی ددوی سیده به داگمان په مور باندی کوی چی داتاسی په روغه طریقه ماته نه دی راوړی، نودوی دایووږی دفرعون دبنځی خوا ته اوهغې ته یې داوسپاری نوکله چی دی داتابوت خلاص کی نوپه دی کی یوماشوم وو، نوالله جل جلاله دی ته ددی ماشوم محبت په زړه کی ورواچوی داسی محبت چی دبل چاپه زړه کی

نه دی اچول سوی: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا، دهرخه خخه یاد د موسیٰ ﷺ ته نوکله چی هغه خلگو چی ماشومان به یې حلالول او هغو داخبره واوریده نوخپلی چری یې راوړلی چی دا حلال کړی، نوداهم دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نودی بنسخی دفرعون ورته وویل چی (قُرَّةُ عَيْنٍ لِّيَ وَلَكَ) نو فرعون ورته وویل چی هرخه چی دی به ستادپاره وی اوزما ورته هیخ حاجت نسته. رسول الله ﷺ فرمایلی دی که چیری فرعون دا اقرار کړی وای چی دی به زما دپاره هم دسترگو یخوالی سی نوالله ﷺ به ورته دده په واسطه هدایت ورکړی وای، خوالله ﷺ دده په واسطی دفرعون بنسخی ته هدایت ورکی اوفرعون ته یې هدایت ورنه کی نوده ولیږی داماشوم هریوی بنسخی ته چی ددی مینخی وی نوهریوی ورلره دتی ورکولو کوشش وکی خودی موسیٰ ﷺ به دهیچا خخه هم تی نه رودی، نوددی فرعون بنسخه پر وبریده چی دا ماشوم ضائع نه سی چی دشیدو خخه ځان منع کوی اودچا خخه هم شیدی نه رودی نودابه مړسی. نوامریې وکی په وتلو سره بازارته چی په بازارکی داماشوم وگرزوی اوده ته شیدی وگوری چی ده ته شیدی ورکړی نودی کسانو دی بازارته یووری خوهلته هم دی موسیٰ ﷺ دچا خخه شیدی نه رودلی، اودموسیٰ ﷺ مورحیرانه اوغمنه وه، نوخپلی لورته یې وویل چی په دی خپل ورور پسی ورسی اووگوری چی دده څه یادسته اوکه غیب دی؟ آیا ژوندی دی اوکه دسمندر حیوان خوړلی دی؟ اودی هغه وعده چی الله ﷻ ورسری کړی وو هغه یې هیره کړه (فَبَصَّرْتُمَا) یعنی دخورسترگی پرولگیدی: عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ: الجنب: ویل کیږی هغه نظرته چی انسان یوشی ته دلیری خخه وگوری او هغه ته یې شا وی یعنی سیده ورته نه گوری، نودا ډیره خوشحاله سوه کله یې چی ولیدی ډیری بنسخی چی ورته راټولی سوی وی اووی ویل: هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ، نودوی داخور دموسیٰ ﷺ راونیول اوورته یې وویل چی ته ولی په ده باندی شفقت کوی اوولی مور ته لار بنیې؟ ایاته داپیژنی؟ تردی چی دوی شک مندسوه ددی په دی خبرو کی، اودا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوده ورته وویل چی داځکه زه تاسی ته وایم چی زه دبادشاه په خوشحالی باندی خوشحالیږم اوداماشوم دبادشاه دکورنی دی اوزه غواړم چی دده خخه بادشاه ته څه منفعت افائده ورسیرې. نودایې ولیږله اوداراله خپل مور ته یې خبر راوړی، نوموریې راله څنگه چی یې داماشوم په غیبه کی کنبینسوی اوسینه یې په خوله کی ورکړه نودی ماشوم شیدی رودل شروع کړه تردی چی دواړه مخونه یې فراخه سوه، نویو زیری ورکونکی ورله دفرعون دبنسخی خواته چی زیری ورکی چی مور دی ماشوم ته دا پیداکړه، نو دی بنسخی دفرعون ورپسی څه کسان ورولیږل اودایې راوسته. نوکله چی دې ولیده چی دا ماشوم ددی خخه شیدی رودی نودی ته یې وویل چی ته دلته زمورسره اوسه اوزمور

بچی ته شیدی ورکوه، ولی چی زه دهیخ شی سره دومره محبت نه کوم لکه خومره چی ددی ماشوم سره کوم، نوموسی عليه السلام مور وویل چی زه داکار نسیم کولی ولی چی ماته په کورکی کارونه وی اوماشوم راته په کورکی پروت دی هغه به راخه ضائع سی که چیری ستاخوبنه وی نودازما سره ولیپه زه به دده په خدمت کی کوتاهی نه کوم، ولی چی زه کور اوبچی پریښوونکی یم، نوپه هغه وخت کی دی دالله جل جلاله کړی وعده رایاده کړه، نوداسخته سوه په ښځی دفرعون باندی، خودایقین یې وو چی الله جل جلاله به خپله وعده پوره کوی، نودی راوستی داموسی دخان سره کورته په دغه ورځ باندی اوالله جل جلاله دی وساتی دهرقسم افاتو څخه ولی چی پرده باندی یې فیصله دغت کارکړی وه، اودی یې منع کړی وو دهغه ظلم څخه چی دده پرقوم باندی به کیدل اودهغه جادو څخه چی دده په قوم باندی به کیدی. او ددغه ورځی راییسی په بنی اسرائیلو باندی هم ظلم اوستم کم سو ولی چی په دوی کی دفرعون متبنی وو چی دهغه ښځی ځان ته اسرائیلی ځوی کړی وو. کله چی داموسی عليه السلام غت سو وویل ښځی دفرعون دموسی عليه السلام مورته: ماته وښیه ځوی زما نودی ورلره یوه ورځ په نیته ورکړه چی په هغه ورځ به دی تالره کورته درځی، نوښځی دفرعون وویل خپل خزانچیانو ته اوخپلو نوکرانو ته اوخپلو محافظینو ته چی ټول به ده ته په دی ورځ باندی عطیې اوتحفی ورکوی اودده به اکرام وکی، اودایې هم وویل چی زه گورم چی تاسی ده لره څه تحفی ورکوی اوزه به په تاسی باندی یوامین مقرووم چی ستاسی اکرام وگوری چی تاسی دده څه رکم اکرام کوی. نوکله چی دی داکرام او عزت سره دخپل کور څخه ووتی او دفرعون کورته ورلی. اودفرعون دښځی خواته ورلی نوهغو هم عزت اواکرام ورلره وکی اودیره خوشحاله سوه دده په لیدو سره، اوبیادی ښځی دفرعون وویل چی زه به دی دفرعون خواته بوزم چی هغه یې هم اکرام او عزت وکی. نوکله چی دفرعون خواته ورلی نودهغه په غیبرکی یې کښبنوی، نوموسی عليه السلام ږیره ورڅخه وکښل اومزکی ته یې وغورځوی، نوپه دغه وخت کی دده سالارانو وویل چی آیاته نه وینی هغه څه چی وعده یې ورکړی الله جل جلاله ابراهیم عليه السلام ته؟ دوی داگمان وکی چی دی به هم دی لیری کوی اودده په ځای باندی به قبضه کوی، نودی فرعون په هغه حالوونکو پسی کسان ولیږل چی راسی اودماشوم حلال کړی، اودا دفتونو څخه دی ای ابن جبیره، نوراله ښځه فرعون ته په منډه، اوورته یې وویل چی په تا باندی څه سویدی چی داغلام تاماته هبه کړی دی اوبیایې حلالوی؟ نودی فرعون ورته وویل چی آیاته نه گوری چی دی پرما باندی ځان لوی گڼی اوپرما لوړ راخیژی؟ نودی ښځی دفرعون دی فرعون ته وویل چی څه نښانه کښیږده زما اوستاپه مینځ کی چی حق وپیژندل سی چی ته په حقه یې اوکه زه په حقه یم، راوپه دوی سکروتی اودوی ملغلری، او دا دواړه یې دده خواته ورنژدی کړی که چیری ده فرق کولی سوی دملغلرو اودسکرو نو پته به

ولگيږي چې دى عقلمنددى او پوهيږي او که چيري يې فرق نه سواى کولى نومعلوم به سى چې دافرق نه سى کولى دسکرو اودملغرو، نوکله يې چې دده خواته کښيښوولى نوده سکروته خوله وروپه نودى بنحى دفرعون ورتهوپ کړه اودسکرو څخه يې ليري کى ددى بيري دوجى چې ځان ونه سوزى، نوپه دغه وخت کى يې ورته وويل چې ته نه ويني چې دى تميز نسي کولاي؟ نوالله ﷺ دهغه مکر څخه وساتى کم چې ورلره دوى تيارکړى وو، اوالله ﷺ پوره کونکى دى دخپلى وعدى. کله چې دى لوى سو اودسرو څخه وگرځيدى، نونه به وو يوفرعونى چې داسرائيلى سره به يې جنگ کوى يابه يې پرهغه باندى ظلم کوى نوده به ورڅخه خلاصوى اوخلگ به يې منع کول په هره طريقه دمنع کيدلو سره، دغه رکم يوه ورځ موسى ﷺ روان وو چې ديواسرائيلى اوفرعونى په خپلوکى جگړه وه. نودى اسرائيلى مدد وغوښتى دموسى څخه په مقابل دفرعونى کى، نوموسى ﷺ ته درد ورلى اودا فرعونى ووهى اومرپې کى اودوى نه وه ليدلى مگر يو الله اوهغه اسرائيلى کم چې يې ساتلى وو، نوموسى ﷺ وويل په دغه وخت کى چې فرعونى يې مرکى: قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ، اوبيايې وويل: قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (١٦) قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَاهِرًا لِّلْمُجْرِمِينَ (١٧) فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ، نوفرعون خبر کړل سو چې په اسرائيلو کى يوه سپرى مړى وکى زموږ څخه نوموږته خپل حق واخله اوهغوى ته رخصت مه ورکوه اومعافى مه ورکوه، که څه هم بادشاه سره ددى چې دقوم ښه سپرى وى دانه سى کولى چې څوک بى گناه اوبى ثبوته مرکى، نودى فرعون وويل چې ماته خبراکړه دهغه سپرى په باره کى چې هغه داقتل کړى دى نوزه به تاسى سه ستاسى حق واخلم. نوپه دغه دوران کى دوى گرځيده اوڅوک شاهد يې نسواى پيدا کولى، نوپه صبا باندى موسى ﷺ گورى چې هم هغه اسرائيلى دبل فرعونى سره لگيادى جنگ کوى، نوبيا دغه اسرائيلى طلب دمدد وکى دموسى ﷺ څخه په باره دهغه فرعونى کى، نوموسى ﷺ پښيमानه سو په هغه کار باندى اوغصه سو اسرائيلى ته او وى ويل چې څه يې وويل اورا مخ ته سو ورته په درد سره لکه څه رکم چې پرون ورځ درديدلى وو په دى فرعونى پسى نودا اسرائيلى وبيريدى وروسته ددى قول دموسى ﷺ څخه چې ورته يې وويل: إِنَّكَ لَعَوِيٌّ مُّبِينٌ، نودبيري دوجى څخه يې داخيال رالى چې دى په ده پسى راروان دى نوورته يې وويل: يَا مُوسَى أَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ بِمَا نَمُنُّ بِكَ وَنَسِيكَ بِالْمَسْ، اودا خبره يې ورته ددى وجى څخه وکړه چې دى بيريدى چې دى په ده پسى راروان دى اوحال داوو چې دى په فرعونى پسى روان وو چې هغه مرکى. اودا فرعونى ورلى دفرعون خواته اوورته يې داخبره ورسوله چې هغه پرونى قتل موسى ﷺ کړى وو. نوفرعون هغه حلالوونکى کسان وروليبږل دموسى ﷺ

پسی چی حلال یې کړی، نوراویې لیږل مشران سالاران دفرعون چی په هغه خپل هیئت باندي روان وه اوموسی عليه السلام یې لټوی، نوپه دغه حال کی یوسړی رالی په لنډه لاره موسی عليه السلام ته اوخبريې ورکی چی ستا دقتل دپاره خلگ راوتلی دی. نودا دفتونو خخه دی ای ابن جبیره، نوووتی موسی عليه السلام دمدين خوا ته چی ددی خخه یې مخکی هیخکله مصیبتونه نه وه لیدلی اونه ده ته دلاری علم وو چی دالاره کمی خوا ته تللی ده مگر داچی دالله جل جلاله خخه یې امید ساتی دخیر اونیک گمان یې په زړه کی وو، ولی چی ده په هغه وخت کی ویلی دی: **عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ (۲۲) وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ** یعنی ددی وجی خخه یې داخپلی بزې اوپسونه بند کړی وه. نوموسی عليه السلام دوی ته وویل چی (مَا خَطْبُكُمْ) تاسی ته خه تکلیف دی آیادی خلگو منع کړی یاست؟ نودوی دواړو ورته وویل چی زموږ وس اوطاقت نسته چی موږ ددی قوم سره یو خای خپل حیوانان اوبه کړو لیکن داچی ددوی خخه خومره فضول اوبه پاته سی نوپه هغه باندي موږ خپل پسونه اوبوو. نودی موسی عليه السلام دوی ته اوبه ورکړی چی دوی هم اوبه سی اوپسونه یې هم اوبه کړه اودوی بیرته ولاړه، اوموسی عليه السلام هم ولاړی اودیوی درختی لاندي سایي ته کښېنستی، اووی فرمایل: **رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ**، اوپلار یې حیران سو ددوی وختی راتگ ته اودوی ته یې وویل چی نن خه رکم وختی رالاست نودوی دواړو ورته دموسی عليه السلام خبرورکی چی هغه ورسره دامد وکی، نودی یوی ته پلار وویل چی ورسه اودا موسی عليه السلام راوله، نودا ولاړه اوموسی عليه السلام یې راوستی. نوکله چی ورسره ددی انجونو پلار خبری وکړی نوورته یې وویل: **لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ**، نسته فرعون لره په دی خای کی سلطنت اونه خه کارلری هغه دلته اونه یوموږ دهغه په مملکت کی، نوپه دی دواړوکی یوی وویل: **يَأَبْتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ**، نوده لره غیرت ورلی ددی انجلی په خبره باندي اوورته یې وویل چی تاته خه پته ولگیده چی داقوی سړی دی اودده امانت داری دغه خخه تامعلومه کړه؟ نودی لور خپل پلارته وویل چی مانه دی لیدلی په سولاغه لوړولو کی دده خخه مضبوط سړی، اوهرخه چی امانت داری دده نودا ده چی ده ماته وکتل کله چی زه دده خواته وړلم نوخنگه چی ورته پته ولگیده چی زه زنانه یم نوسریې ټیټه کی تردی چی ماورته ستاخبر ورسوی، اوبیایي ماته وویل چی زما خخه شاته راخه اوماته لاره بنیه، نوده داکار نه دی کړی مگردامانت داری نسه یې ده، نوپلار یې ددی خبری تصدیق وکی اوخوشحاله سو، اودغه گمان یې پر وکی چی دهغه لور ورته بیان کی. نوددی انجلی پلار ورته وویل آیاستا خوبنه ده داخبره اوته په راضی یې چی: **أَنْ أُكْحِكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَيَّ أَنْ تَأْجُرْنِي ثَمَانِي حَجَجٍ فَإِنْ أَتَمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَ عَلَيْكَ**

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ، نوده ورسره داخبره ومنله، نواته كاله پرده باندي واجب وه اودوه كاله دده اختياروو، نوالله ﷺ په ده باندي لس كاله پوره كړه. سعيد ويلي دي چي زماسره يوسړي دنصرانيانو وليدل چي هغه عالم دهغوي وو نوزما خخه يې پوښتنه وكړه چي: آيا تاته پته سته چي موسي ﷺ كمه نيته اووعده پوره كړي وه؟ ماورته وويل چي نه ماته پته نسته، او حال داوو چي په دغه ورځ ماته ددي خبري علم نه وو. نوما دابن عباس[ؓ] سره وليده نوماورته داخبره وكړه نوهغه راته په جواب كي وويل، تاته پته نسته چي اته كاله په نبي دالله يعني په موسي ﷺ باندي واجب وه اوتاته پته ده چي نبي دالله ﷺ كله هم په يوه شي كي نقصان اوكمي نه راولي؟ اوتاته پته سته چي الله ﷻ په موسي ﷺ باندي هغه موده پوره كوله كم چي دموسي ﷺ په اختياريكي وه. پس ده لس كاله تيركړي دي. نوما وليده ددغه نصراني سره اوخبر مي وركي، نوماته يې وويل چي داخبر تاته چي چا دركړي دي هغه ستا خخه ډير پوه دي په دي باره كي، نوماورته وويل چي بالكل په دي كي هيڅ شك نسته چي هغه زما خخه په دي اعتبار ښه دي. نوكله چي موسي ﷺ روان سو نو مختلفي واقعاتي داور اولكړي اودلاس په مينځ دسفركي رالي دكمو خخه چي ته خبريې اوپه قرآن كي ذكرسوي دي. نوده شكاييت وكى الله ﷻ ته دغه قتل په باره كي چي ده كړي وو اودهغه دبيري شكاييت يې وكى اودخپل دژبي شكاييت يې وكى چي فصاحت په كي دومره نه وو، ولي چي دده په ژبه كي فرق وو چي دهغه دوجي دي به په ډيرو خبرو كي بنديدي، اودالله ﷻ خخه يې داسوال وكى چي دده ورورهارون ﷺ ورسره په طور دمدمدگار وليږي، چي دده په ځاي به خبري كوي هغه خه چي دده په كي فصاحت نه وو نوالله ﷻ ورلره داسوال هم قبول كي اوهارون ﷺ يې ورسره ملگري كي، اووحى وكړي الله ﷻ هارون ﷺ ته چي دده سره دي وويني نوموسي ﷺ دهارون ﷺ سره وليدل تردى چي دوى دواړه فرعون ته مخامخ سوه، اودهغه دروازي ته ولاړ وه په داسي حال كي چي دوى ته اجازه نه وه وركول سوي دنوتولو، بيا وروسته دوى ته اجازه وركول سوه نودوى دواړو وويل (انا رسولا ربك) نودى فرعون ورته وويل (فمن ربكما) نوده ورته خبر وركوي په هغه خه چي تا ته په قرآن كي ذكرسوي دي، نودى فرعون ورته وويل چي موږ داغواړو چي ته په الله ﷻ باندي ايمان راوړي اوبني اسرائيل زموږ سره پريږدي، نوده انكاروكي او وي ويل: بَايَةَ قَاتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (١٠٦) فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ، يعني داسي اژدها ورخخه جوړه سوه چي خوله يې خلاصه كړي وه اودفرعون خواته روانه وه، نوكله چي فرعون داوليده نودخپل تخت خخه يې ټوپ كړه اودموسي ﷺ خخه يې طلب دمدمد وكى چي دا ورخخه ليري كړي نوموسي ﷺ داورخخه ليري كړه اوبيايې خپل لاس راوايستي دجيب خخه نوتولو وليدي

چې برينبيدي اوډيره تيزه رڼاپه کې وه، اوبيايي لاس په جيب کې دننه کې نوبيرته په هغه خپل حال کې سو. نوپه دغه وخت کې ورته سالارانو اشاره وکړه اووي ويل: قَالُوا اِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى (سورة طه ۲۳) يعنى هغه ملك چې دوى په کې اوسيدله، اودوى انكار وكى موسى ﷺ ته دوركولو ديوشى چې هغه يې طلب كوى، اودې سالارانو ورته وويله چې ته راټول كړه جادوگران اومداريان ولى چې داستاپه مزكه كى ډيردى، ددى دپاره چې ددوى پردى جادو باندى ستاجادو كاميابه سى. نودى فرعون هرښارته خلك ولبيرل چې جادوگران راټول كى، نوكله چې داجادوگران راټول سوه نوپوښتنه يې وكړه دفرعون څخه چې دوى په څه سره جادو كوى نو جواب ورته وركول سو چې په مارانو سره. نودوى وويل چې نسته په مزكه باندى هيڅ څوك چې هغه په مارانو ياپه لكړو ياپه رسيو باندى جادوكوى مگر هم داموږ يو نوزموږ دپاره به څه بدله وى چې موږ كامياب سو؟ نوورته يې وويل چې تاسى به زماپه نژدى كسانوكى شمارل كيږى اوزما خاص كسان به ياست، اوزه تاسى ته جوړوم هغه څه چې تاسى يې غواړى، نو نيته يې ورسره كښيښووله: يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى، سعيدوايى چې ماته ابن عباس ويلي دى چې يوم الزينة هغه ورځ ده چې الله ﷻ حق دموسى ﷺ ښكاره كړى وو په فرعون باندى اودساحرانو يوه عاشوراء وه، كله چې دوى راټول سوه په ميدان كى نوبعضو خلكو بعضو ته وويل چې څى چې څو اوددى كارتماشه ووينو: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ مراد ددوى په دى قول سره موسى اوهارون ﷺ وه په طور داستهزاء يې داخبره كوله، نو دوى وويل چې اى موسى، دايبې په هغه وخت كى ورته وويل چې دوى خپل اسباب پوره تيار كړى وه: لَعَلْنَا نَتَّبِعُ السَّحْرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ، نودى موسى ﷺ ورته وويل چې اول يې تاسى وغورزوى خپل اسباب كم چې تاسى تيار كړى دى: فَالْقَوْمَ اِحْبَالَهُمْ وَعَصِيَّتَهُمْ وَقَالُوا بَعْزَةُ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ، موسى ﷺ په خپل نفس كى لږبيره محسوس كړه، الله ﷻ ورته وحى وكړى چې (اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ) كله چې ده خپله لكړه وغورزوله نودهغه څخه غټ اژدها جوړسو نودالكړه پسى سوه په دى رسيوپسى چې خوړل يې اوټول لكړى اوتناونه يې وخوړل تردى چې يوهم پاته نه سو. كله چې جادوگرانوته پته ولگيده: نووى ويل چې كه داجادو واى نودا زموږ جادوبه يې نه واى ختم كړى، ليكن دا امردى دالله ﷻ دطرفه، موږ ايمان راوړى دى په رب دموسى ﷺ باندى اوپه هغه څه چې موسى ﷺ دځان سره راوړى دى، اوموږ توبه گار كيږو الله ﷻ ته چې موږ ته الله ﷻ معافى وكى. نوماته كړه الله ﷻ دفرعون ملا اودده دسالارانو اوحق يې ښكاره كى: وَبَطَلْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۱۱۸) فَغَلَبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا

صَاغِرِينَ: اود فرعون بسخه وه چي دعايي غوښته دالله ﷻ دنصرت اومدد دموسى ء سره پر فرعون باندې اودهغه پر ډلې باندې، اوددې غم اوخفگان په موسى ﷺ باندې وو، كله چي اوږده كړه فرعون خپل ضلالت اوگمراهي اودخپلي وعدې څخه يې خلاف ورزي وكړه، اودا يې وويل چي آيا ستارب كولى سى چي ددې كار څخه ماسوابل كار وكى نوالله ﷻ هر قسم عذابونه پراوسته چي چنگښى وې اوسپړې اوويني اوملخان اوداسى نورشيان يې ورته په طور دعذاب باندې مقرر كړي وه. ددې هرمشكل اوعذاب څخه به يې موسى ﷺ ته گيله كوله اوهغه به ورته دعا غوښتله نوالله ﷻ به ورڅخه هغه عذاب ليري كى بيا به يې خلاف كوى دخپلي خبرې، تردى چي موسى ﷺ ته الله ﷻ امر وكى په وتلو سره ددې ځاى څخه سره دخپل قوم، نودخپل قوم سره دشپي ووتل، كله چي صبا سو نوفرعون وليدى چي دوى وتلى دى، نوپه هرخوا يې خلگ وليږل اوپه خپله دغت لښكر سره ووتى اوالله ﷻ سمندر ته وحى وكړې: چي كله زما بنده موسى ﷺ تاووهي نوته دوولس لارى سه، ددې دپاره چي موسى ﷺ اودهغه قوم تيرسى هغه بلى خوا ته، اوبيا راټول سه پرفرعون اودهغه په لښكر باندې. نوموسى ﷺ څخه هيرسوه دسمندر وهل په لكړه كله چي دسمندر خواته ورسیده اودده په زړه كى دا بیره وه چي كه زه داچيرى ووهم اودا غافل وى نو دالله ﷻ معصيت اونا فرمانى به وسى. كله چي هغه نورهم را نژدى سوه نودوى وويل: فَلَمَّا تَرَأَى الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمُدْرِكُونَ، وكړه هغه څه چي امردرته كوى په هغه باندې رب ستاولى چي ستارب دروغ نه وايي نودى موسى ﷺ وويل چي ماته امر كړى وو رب زماچي ته كله دسمندر خواته ورسپړى نوسمندر ووهه نودابه دوولس ځايه جلاسى تردى چي تاسى تيرسى، اوبيايې ددې څخه وروسته راياده كړه لكړه نوده ووهي سمندر په هغه وخت كى كله چي دوى ته اول سپرى دلښكر دفرعون څخه راورسيدى اونژدى سو، نوسمندر وچاودى اوموسى ﷺ اودده قوم په كى تيرسوه، دوى ټول دسمندر څخه ووتل اوفرعون اودهغه لښكر ټول دى سمندرته دننه سوه، نوداسمندر پراټول سو، نوكله چي دوى تيرسوه نو دموسى ﷺ ملگرو وويل چي موږ په دى خبره باندې بيريزو چي فرعون به نه وى مړسوى اوموږ دانه منو چي فرعون به مړسوى وى، نوموسى ﷺ دعا وغوښته دالله ﷻ څخه چي دفرعون بدن دوى ته وښيي چي ددوى يقين راسى چي هغه مړدى، نوالله ﷻ ورلره بدن دباندې راوايستى تردى چي ددوى يقين وسو چي دامړسوى دى، بيا دوى تيرسوه پريو قوم باندې چي هغوى عبادت دبتانو كوى: قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (۱۳۸) إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُم فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، تاسى وليدل دعبرت كارونه او وامو وريدل هغه څه چي داوريډلو لائق وه، اوداهم تيرسوه، تردى چي موسى ﷺ روان وو

دالله ﷺ ملاقات ته اوخپل قوم ته يې وويل چې دهارون عليه السلام تابعداري وکي، اودوی ته يې نيته دديرشو ورځوورکړي وه چې په دی کې به دی بيرته راځي، اوده په دی ديرشو ورځو کې دشيپي اوورځي روژه نيولي وه، نوده بده وگڼله چې ده دالله ﷺ سره خبري کولي اودده دخلي څخه دلورې بوي ځي، نوڅه خوراک يې وکي دمزکي څخه چې دده دخلي خوند ورسره بدل سي، نوکله چې دی الله ﷺ ته رالي نوالله ﷺ ورته وفرمايل چې ولي دی افطار وکي؟ يعنی روژه دی ولي ماته کړه. اوحال داوو چې الله ﷺ دهرڅه څخه خبروو. اوورته يې وفرمايل چې ای موسی عليه السلام تاته پته نسته چې دروژه دارسپي دخولي بدبوي زمابه نزد باندی دمشکو دبوي څخه بڼه دی، بيرته ولاړسه اولس ورځي نوري ونيسه اوماته راسه، نو وکړه موسی عليه السلام هغه څه چې ورته امرسوی وو. نوکله چې قوم وليدی چې موسی عليه السلام بيرته رالي نوپه دوی کې بدی راله، اوهارون عليه السلام دوی ته خطاب وکي اودوی ته يې وويل چې تاسی ته پته ده چې تاسی دمصر څخه راغلی یاست اوستاسی سره دفرعونيانو ډير سامانونه اوامانتونه دی اوداهم تاسی ته پته ده چې مورې بيرته مصرته نه ځو اودغه سامانونه اوامانتونه زمورې دپاره جائزه دی، نوټولو ته يې امروکي چې داټول سامانونه اوامانتونه راټول کي اوددی دپاره يې يوکنده جوړه کي اوپه هغه کې يې ټول راجمع کړه او اوريې ورباندی ولگوي اوټول يې وسوزل، اودايې وويل چې دانه زمورې دپاره دی اونه دهغو دپاره دی. او وو سامری ديوقوم څخه وو چې هغوی به عبادت دغوايي کوي، چې دوی گاونډيان وه دبنی اسرائيل خواته، خودبني اسرائيلو څخه نه وه نودی دموسی عليه السلام سره يوځای وتلی وو کله چې موسی عليه السلام دمصر څخه روان سو نودی ورسره هم روان سو، نوده دجبريل عليه السلام دپښو خاوری راواخستی اوهغه يې دځان سره وساتلی نوهارون عليه السلام ورته وويل چې داڅه دی داوغورځوه نوده وويل چې نه! دادهغه سپري دقدمونو خاوره ده دکم په واسطی چې تاسی دسمندر څخه راتيرسوی یاست بيادی سامری هارون عليه السلام ته وويل چې دابه زه هله غورځوم چې ته دعاوکړي دی خاوری ته چې ددی څخه داسی شی جوړسي چې زه يې غواړم نوهارون عليه السلام ورلره دعاوکړه نوده وغوښتل چې ددی څخه گيلگي جوړسي نو ده هرقسم وسپنه اوسره زر راټول کړه نوالله ﷺ ورڅخه گيلگي جوړکي چې په کې روح نه وو، ابن عباس وايې چې روح په کې نه وو زمادی قسم وی په الله ﷺ باندی، خوداسی به وو چې دده په خوله کې به هواء دننه کيده اودشا دخوا څخه به راوتل نواواز به يې کوي، نوبنی اسرائيل دوی ډلي سوه يوی ډلي ويل چې داڅه دی ای سامری آیا تاته پته سته؟ نو سامری ورته وويل چې داستاسی رب دی، خودموسی عليه السلام څخه لاره غلطه سویده. اوبلی ډلي وويل چې مورې نه ددی تصديق کوو اونه يې تکذيب کوو تردی چې مورې ته موسی عليه السلام

راسی، که چیری دازمور رب و نوپه کتلو سره به یې مور تابداری و کو اوکه دازمور رب نه و نو موز د موسی عليه السلام اتباع کوو. اوبلی ډلی وویل چی دادشیطان کاردی دانه دی زمور رب اونه مورپه دی باندی یقین کوو او یوی ډلی په کی تصدیق دسامری وکی چی داصحیح خبره ده چی دازمور رب دی، هارون عليه السلام وویل: يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ، (سورة طه ۹۰) دانه دی رب ستاسی بلکی ستاسی رب هغه ذات دی چی رحمن ذات دی نودوی وویل چی خه چل و سو په موسی عليه السلام باندی چی زمور سره یې وعده وکړه ددیرشو ورخو او بیایې خلاف وکی دخپلی خبری؟ داخلویست ورخی هم تیری سوی نو هغه کم عقلا نو وویل چی موسی عليه السلام غلط سوی دی چی خپل رب لتهوی، کله چی موسی عليه السلام دخپل رب سره ولیدل او خبری یې ورسره وکړی او خه چی یې ورته وویل هغه یې ورته وویل: اوبیا خپل قوم ته رالی: وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسْفًا، او ورته یې وویل چی تاسی خه اوریدلی دی دهغه خه خخه چی په قرآن کریم کی دی: وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ، او هغه خه توتی چی ورسره وی چی تورات پر لیکل سوی و هغه یې د درد خخه وغورزولی، اوسامری ته یې مخ راواری او ورته یې وویل چی تادا کارولی وکی؟ نودی سامری ورته وویل چی ما دجبریل عليه السلام دپښی خاوره راواخیسته، او په گل کی می واچول اودا خبره په ماباندی پنده سوه نومایې عبادت شروع کی: فَبَدَّلْنَا كَذِبَ لِي أَنفْسِي (۹۶) قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانظُرْ إِلَىٰ إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا، نوبنی اسرائیلو وویل چی داخو فتنه وه او هغه کسانو چی دهارون عليه السلام خبره یې منلی وه هغه ډیر خوشحاله سوه او هغه کسانو چی دگیلگی عبادت یې کړی و هغوی موسی عليه السلام ته راټول سوه او وی ویل چی خپل رب ته زمور دپاره دعاوغواړه چی لاره دتوبی خلاصه کړی چی مور توبه وکارو، نوموسی عليه السلام دخپل قوم خخه اویا کسان خوبن کړه هغه کسان چی دگیلگی په عبادت کی شریک سوی نه وه اودخان سره یې بوتله ملاقات درب العزت ته چی دوی لره معافی وغواړی. نوحیا وکړه نبی دالله جل جلاله خخه په کړی کار دخپل قوم باندی نو وې ویل: رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلِ وَإِيَّايَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا اویه دوی کی داسی کسان وه چی دگیلگی محبت یې زړه ته کښته سوی و نو ددی وچی خخه پر مزکه ومښته، نووی فرمایل: وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ (۱۵۶) الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ، (سورة الاعراف ۱۲۷-۱۲۶) نووی ویل: ای ربه زمازه راغلی یم تاته دخپل قوم دپاره مغفرت غواړم، همداسی ددوی داکارهم تیرسو اوبیاپه کی دقاتل اومقتول

قصه مينځ ته سوه اوپه هغه کي دوی دالله ﷺ څخه دخپل مشکل پوښتنه وکړه نوالله ﷺ دوی ته په حالولو دغوا باندی امر وکړی نو دوی وکړه څه چی به ورته الله ﷺ امر وکړی، تردی چی الله ﷺ قاتل او مقتول دواړو ته بخښنه وکړه بیاموسی ﷺ دخپل قوم سره دبیت المقدس خوا ته متوجه سوه، او هغه ټوټی چی تورات پر لیکل سوی وو هغه یې رالوړی کړی وروسته د درد سپیدلو څخه، اودوی ته امر وکړه دوڅانغو چی داووا یاست نو پر دوی باندی داگرانه سوه نودوی انکار وکړی چی مور دانه سو ویلی نوالله ﷺ غر پر رالوړ کی په شان دسایې نو دوی خپل کتابونه په راسته لاسونوکی و نیول اوپه چپه سترگه یې غره ته کتل، اودومره دوی ته ورژدی سو چی دوی و بیبریده چی دابه اوس راباندی راولوړی اویادوی روان سوه دمقدسی مزکی خوا ته نودوی په لاره کی داسی قوم ولیدی چی ډیر ظالمان وه او ډیری اوږدی او غټی تنی یې وی، نودوی وویل: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَنذُرُكَ حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ، یعنی په دی کی ډیر طاقتور خلگ دی اوزمور په دوی باندی طاقت نسته اومور دی علاقی ته نه دننه کیږو تردی چی دوی ورڅخه راووحی: قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ، ویل سوی دی یزید ته چی هم داسی ویل سوی دی؟ نوهغوی وویل چی هو، دادوه کسان دهغه ظالمانو دقوم څخه وه، چی دوی په موسی ﷺ باندی ایمان راوړی وو اودوی ته دباندی راوتلی وو، نودوی وویل موسی ﷺ ته چی مورته دخپل قوم پته سته تاسی دهغوی دغټ والی دجسمونو څخه بیریزی اوحال دادی چی دهغو سره زړونه نسته او ډیر بیریدونکی قوم دی، نوتاسی په هغه باندی چی څه رکم داخل سی نو تاسی به کامیاب او غالبه سی پر هغو باندی اوبعضو ویلی دی چی دادوه کسان دقوم دموسی ﷺ څخه وه. نو وویل هغه کسانو چی بیریده دبنی اسرائیلو څخه: قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّا لَنَنذُرُكَ حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ، (سورة المائدة \ ۲۴) نوموسی ﷺ یې په دی خبری باندی غصه کی نوپه دوی باندی یې دغضب دعا وکړه اوفاسقان یې ورته وویل اوددی څخه یې مخکی په دوی باندی دعا وکړه اوحال داوو چی دوی مخکی هم څو څو واره داسی گناهونه اونا فرمانیانی وکړی، نوپردوی باندی الله ﷺ حرام کړه هرڅه تر څلویښتو کالو پوری چی دوی په مزکه کی داسی ژوند تیروی چی یوه ورځ به یې دبلې ورځ څخه سخته وه بیاپه دوی باندی الله ﷺ په مقام دتیهه کی وریځ راوسته اوپه دوی باندی یې خواږه خوراگونه اومرغونی نازل کړه اوداسی کپړی یې ورواغوستی چی نه به خیرینیدلی اونه به ورستیدلی، اوددوی خواته یوه ډبره وه چی موسی ﷺ ته الله ﷺ امر وکړی چی دا وواکه په لکره نودهغه څخه ورته الله ﷺ اوبه روانی کړی چی هغه دولس چینی وی، په هرخواکی دری دری چینی روانی وی، اوهری یوی ډلی ته دخپل ځان چینه معلومه وه،

نوکله چی دوی دهغه های خخه تله نوهغه چینه چی دوی ورخخه اوبه چنبلی هغه په هغه خپل های کی وه په کم های کی چی مخکی وه. (۱)

جوړول دقبة الزمان

اهل کتاب وايي چی: الله ﷻ امر وکی موسیٰ ﷺ ته په جوړولو دقبي (گنبد) باندی دیوقسم لرگی خخه چی شمشاز ورته ویل کیږی اودخرمنو دچارپایانو خخه اودورینستانو دپسونو خخه، اوددی په بنائسته کولو سره په ورینمو باندی اوبه سرو زرو باندی اوبه سپینو زرو په داسی طریقو سره چی داهل کتابو په نزد ذکرسوی دی اوبه هغه کی لس سایي وی چی دهریوی اوردوالی (۲۸) لویشتی وو اوپلنوالی یې (۴) لویشتی وو اوددی خلور دروازی وی اوطنابونه یې وو چی په ورینمو بنائسته سوی وه زنجیر چی رنگ سوی وو اوددی په هریوه کوته کی دوی دروازی وی اونوری هم ډیری دروازی وی، اودوی به تابوت هم ددی شمشاز لرگی خخه جوړوی چی اوردوالی به یې دوه نیم گزه اوپلن والی یې دوه گزه اولور والی یې یونیم گز وو، اودابه بنائسته سوی وو دباندی اودننه په سرو زرو باندی اوخلور حلقی به یې وی په خلورو کونجیانوکی دسروزرو خخه اودارکم ددوی دسترخوانونه او لوبنی اومنارې اوداسی نور شیان داتول به ددوی دسرو زرو اوورینمو اودسپینو زرو وه چی داپه (بصلیال) کی جوړسوی وه. اوددی قبی بنیاد په اوله ورخ ددوی دکال باندی اینسول سوی وو چی هغه موسم دیسرلی وو اونصب کی دوی تابوت دشهادت هم په دغه ورخ باندی، اوداهغه دی چی په قرآن کریم کی ذکرسوی دی: **إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ**، اودوی دالند ایت په خپلو کتابونوکی ډیر اوردکړی دی، اوبه دوی کی ددوی احکام اوشریعتونه اوصفت دقربانی ددوی اودهغه کیفیت ذکردي، اوداپه کی هم ذکردي چی داقبة الزمان ددوی دعبادت گیلگی دهغه خخه مخکی موجود وو چی دامخکی ددی خخه سوی وو چی دوی بیت المقدس ته راسی، اوداوو ددوی دپاره په شان دکعبی چی دوی به په کی عبادتونه اولمنخونه کول، اوددی په ذریعه به یې قربت حاصلوی اوموسیٰ ﷺ به چی کله ددوی خواته په دغه های کی رانوتی نودوی ټول به ورته مخ ته دریده اوبه دغه وخت کی به دوریخی ستنی راکبسته کیدلی نودوی ټول به په سجده باندی ورته پریوتل اوموسیٰ ﷺ به ددی وریخی په ستنو کی دالله ﷻ سره خبری کولی چی داپه شکل

(۱). دا الهیسی ذکرکړی دی په المجمع کی (۲/۱۷) مرفوع کړی دی ابن عباس داحدیث رسول الله ﷺ ته اوزما په نزد ددی تصدیق یې هم کړی دی چی معاویه داحدیث دابن عباس خخه اوریدلی دی اویایې منکره کړی دی په هغه باندی.

دنور باندی وو، هغه ستنی دوریخی، چی الله ﷺ به ده ته امرکوی اومنع به یې فرماییل دبعضو شیانو څخه، اودی به دتابوت خواته ولاړ وو دخاموشی په حالت کی (دا داسی تابوت وو چی په دی کی دبنی اسرائیلو لوظونه پراته وه اوعهدنامی ددوی وی). نوکله به چی خطاب پوره سو نوبیابه موسی ﷺ دوی ته دالله ﷻ اوامر اونواهی بیانول اوکله چی به دوی دڅه په باره کی فیصله کوله اوددوی سره به څه نه وه دفیصلی دپاره چی کم طرف ته فیصله وکی نوقبه الزمان ته به راله اوهلته به دتابوت سره ودریده په خاموشی سره نو دحکم فیصله به ورلره وسوه، اوداکار ددوی دپاره په هغه زمانه کی جائز وو او ددوی شریعت هم داوو، مراد استعمال دسروزرو او دورینمو دی یعنی دا ددوی دپاره په دغه زمانه کی استعمالول جائز وه چی خپل عبادتگاهانی اودلمونځونو ځایونه په دی شیانو سره بنائسته کړی، هرڅه چی زموږ دپاره دی په شریعت کی نوداشی جائز نه دی، بلکی موږ منع سوی یو دبناسته کولو دجماعتونو څخه، ددی وجی چی لمونځ کونکی په دی سره مشغول نه سی دخپل لمونځ څخه، لکه څه رکم چی عمر ﷺ ویلی دی کله چی دبنی ﷺ په جماعت کی پراخوالی کیدی، نوهغه کسانو ته چی یې ددی ابادی سپارلی وه هغوی ته یې وویل چی داسی یې جوړ کړه چی دخلگو ضرورت په پوره کیری اولمونځ په کی اداء کوی، اوخبردار چی سور یاژر یې نه کړی، کنې خلگ به په فتنه کی واچوی، اوابن عباس ویلی دی: تاسی دامه بنائسته کوی دیهودو اودنصاری دعبادتگاهانو په شان. نودا دوجی دعزت اوداکرام نه دی، ولی چی دا امت دمخکنی امت سره مشابه نه دی، ولی چی الله ﷻ ددی امت ټول کارونه اوغټ مقصدونه په لمانځه کی راټول کړی دی چی په دی لمانځه کی الله ﷻ ته متوجه سی اودالله ﷻ څخه طلب دخپلو حاجتونو وکی، اولیری ساتی په لمانځه کی خپل فکر اوخیالات دنورو خواوو څخه چی هغه غیر مقصودی کارونه دی اوخیالات دی. اوداقبه الزمان ددی بنی اسرائیلو سره په مقام تیهه کی وه، چی دوی به ددی خوا ته لمونځونه کول اودا ددوی قبله وه اوددوی کعبه وه، اوددوی امام موسی کلیم الله وو او ورپسی هارون ﷺ وو، کله چی هارون ﷺ وفات سو نودده بچیانوته دهغه دپلار کار وسپارل سو، اوهغوی په دغه کار باندی روان دی ترن ورځه پوری. اودنبوت په پایه باندی وروسته دموسی ﷺ څخه یوشع بن نون ﷺ قائم سو، اودا هغه سړی دی چی دابنی اسرائیل یې بیت المقدس ته داخل کړی وه. مقصود داچی کله ددوی په بیت المقدس باندی قبضه مضبوطه سوه نودوی هغه قبه په بیت المقدس کی په یوی ډبری باندی ولگوله اوبیابه یې هغه ته عبادت کوی اودهغه خوا ته به یې لمونځونه کوله، نوددی وجی دټولو انبیاوو قبله وروسته ددغه زمانی څخه هم داوه، اونی ﷺ هم دغه خوا ته مخکی دهجرت

خخه لمونځ کوی اودلمانځه امرورته وسو چي دبيت المقدس خوا ته لمونځ کوی نولمونځ يې وکي دغه خوا ته (۱۶) مياشتي. اوويل سوی دی چي (۱۷) مياشتي يې دبيت المقدس خوا ته لمونځونه کړي دي. بيا وروسته دهغه خخه قبله بدله سوه دخانه کعبي خوا ته چي هغه قبله دابراهيم عليه السلام وه، دکعبي خواته تحويل او اوبتل په شعبان کي سوی وه په دوهم کال باندي دمازديگردلمانځه په وخت کي. اوويل سوی دی چي دماپښين دلمانځه په وخت کي، لکه خه رکم چي مور ددي ذکرپه تفسير کي ددي قول دالله جل جلاله سره کړي دي: سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۱۴۲) وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ (۱۴۳) قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (سورة البقره ۱۴۲/۱۴۴).

قصه دقارون دموسی عليه السلام سره

په قرآن کریم کي الله جل جلاله فرمایلي دي: إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶) وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (۷۷) قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (۷۸) فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (۷۹) وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَاقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ (۸۰) فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ (۸۱) وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَآنُ اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْ لَا أَنْ مِنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَآنَهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (۸۲) تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (سورة القصص ۸۳/۷۲).

اعمش نقل کوی دمنهال بن عمر خخه دی دسعیدبن جبیر دی دابن عباس خخه دی وایي چي ويل سوی دی چي قارون دموسی عليه السلام داکازوی وو، همداسی ویلی دی ابراهیم النخعی

او عبدالله بن الحارث بن نوفل اوسماك بن حرب اوقتاده اومالك بن دينار اوابن جريج او ثقال زياته كړيده داخبره چي داقارون بن يصهب بن قاهت دي اوموسى عليه السلام بن عمران بن قاهت دي. ابن جرير وايي چي: داقول داكثرو علماوو دي چي دي دموسى عليه السلام داكازوي وو، اورد كړي يې دي قول دابن اسحاق چي دي دموسى عليه السلام اكاوو. قتاده ويلى دي چي ده ته به منور ويل كيدي ولي چي ده به تورات په بنه اواز سره وايه، خوده منافقت وكې په شان دسامري، نودي هلاك كي دده ظلم او كثر دمال اودولت. شهر بن حوشب ويلى دي چي په خپلو كپړوكي يې يوه لويشت زياتوالي كړي وو ددي دپاره چي دخپل قوم خخه خان جلاكي په لوړ والي سره. اوالله جل جلاله دده دمال ديروالي په قرآن كي ذكر كړي دي، تردي چي دده دخزاني چابباني به يوه مضبوط سړي نه سواي وړي، اوچا ويلى دي چي داچابباني دخرمنو خخه جوړي سوي وي چي هغه به يې په (۶۰) خرو باندي بارولي. والله اعلم.

اوپه خپل قوم كي ورته خلكو نصيحتونه وكړه په دي قول سره (لَاتَفْرَحْ) يعنى ته خوشحالي مه كوه په دي باندي اوخان په نورو باندي لوړ مه گڼه اوفخر مه په كوه: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (۷۶)** وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ، دوي به ورته وويل چي ته خپل همت په دي كار باندي كوه چي ستاداخرت كور بنه سي اودالله جل جلاله ثواب درته حاصل سي، ولي چي هغه بنه دي ددي دنيا خخه اوباقى پاته كيدونكي دي، اوددي سره: **وَلَا تَنْسَ نَصِيكَ مِنَ الدُّنْيَا،** يعنى خرخوه يې په خان باندي اوفائده اخله ددغه مال خخه چي الله جل جلاله تاله حلال گرځولي دي: **وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ،** يعنى ته دخلكو سره احسان كوه لكه خه ركم چي ستاسره خالق ددغوخلكوكړي دي: **وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ،** اوته بدى مه كوه ددوي سره اوفسادمه كوه په مزكه كي، نوته به ددوي سره مقابله كوي په ضد دهغه خه چي تاته امريه كول كيږي، نوالله جل جلاله به ستا خخه هرڅه واخلي كم چي يې دركړي دي: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ،** نودده جواب خپل قوم ته نه وو مگر داچي وي ويل: **إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي،** يعنى ده ويل چي زه محتاج نه يم ستاسي نصيحت اوريدو ته ولي چي دازما دخپل محنت ذريعه وه چي ماته دارا كول سوي دي، اودا ماته الله جل جلاله زما علم دوجي راكړي دي اوزه ددي مستحق وم، اوكه چيري زه الله جل جلاله ته گران نه واي اودازما حق نه كيدي نوبيا به يې داماته نه راكولي. الله جل جلاله دده په رد كي وفرمايل: **أَوْلَمْ يَعْلَمِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ،** يعنى مور هلاك كړي دي مخكي ددي قارون خخه داسي امتونه چي ددي خخه مالداره وه اودده خخه مضبوط وه په سبب دهغوي دگناهونو اونافرمانيانو نوكه چيري دده داوينا صحيح واي نومخكي به مور چاته سزانه واي وركړي: **وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا**

أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِيَّاكُمْ أَلَمْ يَأْمَنْ أَمَّنْ وَعَمَلٌ صَالِحًا، نودارد دليل دی په صحت دمعنی هغه چی مور وکړه په دی قول دالله ﷺ کی: أَيْحَسِبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَيْنَ (۵۵) نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ، اوهرخه چی هغه معنی ده چی چاکریده چی دده دکیمیاء جوړولو طریقې زده وی اوبعضو ویلی دی چی دده اسم اعظم زده ووچی ده به په هرخه کی استعمالوی اوپه ټولو پیسو کی یې استعمالوی نوداخبره صحیح نه ده. ولی چی دابنا نه دی پرحقیقت، اوهرخه چی داسم اعظم خبره ده نودکافر دعا په اسم اعظم سره نه قبلیری، اوقارون کافر وو په باطن کی اوپه ظاهر کی منافق وو اومور داخبره په تفسیرکی واضح کړی ده. الله ﷻ فرمایې: فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ، ذکرکړی دی اکثر و مفسرینو چی دی را ووتی په بنائسته شکل کی، په ښه لباس کی چی ورسره کسان اوخادمان اوسپرلی وی. نو کله چی ولیده دی هغه کسانو چی ژوند ددنیا ورته ښه ښکاری چی کاشکی زموږ سره هم داسی مال اودولت وی اوارمان یې وکی دداسی مقام اوحسد یې وکی دهغه څه چی دده سره وو اوده اغوستی وه، کله چی ددوی داخبره علماوو اوصحیح عقل والاوو کسانو واوریدل نووی ویل دغو کسانو ته: وَيَلْكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، یعنی ثواب اواجر هغه چی الله ﷻ یې ورکوی په آخرت کی هغه ښه دی دده دبنائست څخه اودده ددولت څخه. الله ﷻ فرمایې: وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ، یعنی دانصیحت فائده نه ورکوی په دغه وخت کی چی ددنیا بنائست اوډول رانکاره سوی وی مگر هغه کسانوته چی الله ﷻ ورته هدایت کړی وی اوزړه یې مضبوط ورساتلی وی، اودحق په اصل مراد باندی یې رسولی وی. او عقل کامل یې ورلره ورکړی وی په وخت درانکاره کیدلو دشهو اتوکی. الله ﷻ فرمایې: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ، کله چی ذکرکړه الله ﷻ دده راوتل په ډول اوپه بنائست کی خپل قوم ته اوپه فخر سره په خپل قوم باندی نووی ویل: فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ، یعنی مور پرده او دده پرقصرونو باندی مزکه خیری کړه. لکه څه رکم چی په بخاری کی حدیث ذکر سوی دی دزهري څخه چی دی نقل کوی دسالم څخه دی دخپل پلار څخه اودی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چی یوسړی وو چی خپل پرتوگ یې پرمخکه راکشوی په ځان په سی تر دی چی الله ﷻ مزکه ورباندی خیری کړی نودی پکښی دننه روان وی ترقیامته دورخی پوری (۱) بیا روایت ذکرکړی دی امام بخاری دحدیث دجریر بن اسلم څخه چی ده نقل کړی

(۱). تخريج ددی بخاری کړی دی په کتاب احاديث الانبياء کی، باب (۵۴) (۳۴۸۵) اوطراف ددی په (۵۷۹۰) کی ذکر دی. اومسلم په کتاب اللباس والزينة کی، باب تحريم التبخر في المشي مع اعجاب بشيابه (۲۳۱۴).

دی د سالم څخه دی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه دی نقل کوی د نبی صلی الله علیه و آله څخه هم په دی طریقی سره. اودارکم ذکرکړی دی داروایت ابن عباس اوالسدی: چی قارون یوی بدکاری بنځی ته پیسی ورکړی وی چی دادخلگو په منځ کی موسی علیه السلام ته ووايي: چی تازما سره داسی داسی کارکړی دی، نوویل سوی دی چی دی بنځی هم داسی ورته وویل دخلگو په منځ کی. نوموسی علیه السلام ددغه تهمت څخه بیره وکړه اوژر یې دوه رکعت له منځ وکړی، بیارالی دغی بنځی ته اوقسم یې ورکی چی په دی خبره باندی چا اماده کړی یې، اوچاپه دی کار پیسی رالیږلی یی، نودغی بنځی وویل چی ماته قارون ددی کار ویلی وه اوماته یې پیسی ددی خبری را کړی دی، نوبیا دغه بنځی توبه وکارل اومعافی یې وغوښته. نوپه دغه وخت کی موسی علیه السلام په سجده باندی پریوتی، اودالله جل جلاله څخه یې دعا طلب کړه په قارون باندی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړه چی مامزکی ته ویلی دی چی هغه ستا تابعداری وکی اوستا اطاعت وکی، نوموسی علیه السلام دهغه مزکی ته امر وکی چی دی اودده قصر دننه کړه اودننه یې کړه په ځان کی، نودغه کارورسره وسو اوویل سوی دی چی قارون په خپل زینت اوبنائست اوسپړلی سره قوم ته راووتی اودموسی علیه السلام یومجلس ته ورلی چی په هغه ځای کی ده خلگو ته دآخرت یادانبت ورکوی نوکله چی دی رالی نوډیرو خلگو مخونه دموسی علیه السلام څخه دده خواته راواړول، نوموسی علیه السلام دی راوغوښتی اوورته یې وویل چی داکاردی ولی کړی دی؟ نووی ویل چی: ای موسی که ته زما څخه ښه یې په نبوت سره نوزه هم ستا څخه ښه یم په مال اودولت سره، اوکه ته غواړی نوموږ دواړه به دباندی ووزو اوزه به په تاپسی دالله جل جلاله څخه دعا وکړم اوته به په ماپسی. نودوی دواړه ووتل نوموسی علیه السلام ورته وویل چی: ته اول دعاکوی اوکه زه یې وکم، نوقارون وویل چی زه یې اول کوم قارون دالله جل جلاله څخه دموسی علیه السلام دهلاکت دعا وغوښتله خوالله جل جلاله ورته قبوله نه کړه، نوموسی علیه السلام وویل چی زه اوس دعا وکم نوقارون ورته وویل چی هو، نوموسی علیه السلام وویل ای رب العزت نن ورځ مزکی ته امر وکړه چی زما اطاعت وکړی، نوالله جل جلاله ورته وحی وکړی چی مادغه رکم کار وکی یعنی مزکه می ستا تابعداره کړه. نوموسی علیه السلام وفرمایل، ای مزکی ته یې دځان سره واخله. نودی یې راونیوی دځان سره صرف دقدمونو څخه، نوبیایې وفرمایل چی ای مزکی واخله دی دځان سره، نودپوندیو څخه یې راونیوی، اوهمداسی یې لږلږ دننه کوی، نوموسی علیه السلام وفرمایل چی اوس یې هغه خزانی اومالونه اوقصرونه دننه کړه نو دهرڅه سره یې په مزکه دننه کی تردی چی مزکه برابره سوه. اودارکم روایات ذکرسوی دی، قتاده ویلی دی، چی دی هره ورځ یویو وار مزکه نور ننباسی، تر اوومی مزکی پوری، اوډیرو مفسرینو

دلته اسرائیلي اقوال پیش کړي دي، خو هغه مورې نه ذکر کوو ولي چې ضرورت ورته نسته. اودا قول دالله ﷺ: **فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِتْنَةٍ يَنْصُرُوهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ**، نه وو دده دپاره څوک مدد کونکی اونه څوک خلاصونکی ماسوا دالله ﷺ څخه، او کله چې په ده باندې مزکه وڅیرل سوه نوهغه کسان چې دده دمرتبي ارمان يې په پروني ورځي کې کوي نوهغوي هم خوشحاله سوه اودالله ﷺ شکريې اداکي، هغه ذات چې دهرڅه تدبير دهغه په لاس کې دي، نوددي وجي دوي وويل: **لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيَكَاثُهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ**، او په لفظ د(ويکاته) باندې مورې په تفسير کې خبري کړي دي په وضاحت سره، اوقتاده ويلى دي چې ددي لفظ مطلب دادې چې اياته نه گوري. اودا قول دهغه په اعتبار سره بڼه دي او غوره دي. بيا خبر ورکړي دي الله ﷺ چې **(الذَّارُ الْآخِرَةُ)** هغه کور دقراري دي او هغه کوردي چې څوک ددي ارمان کوي نوالله ﷺ وايي چې زه يې ورلره ورکوم. اوعزت به يې کول کيږي چاچي ددي دحرمت خيال وساتي اوداکور تيار سويدي دهغه چادپاره: **لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ غُلُوفَ الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا**، نوځان لوړگنل داکبردي اوفخر نورو ته په سپک نظر سره کتل دي اوفساد اوبد عملي ده اوگناهونه دي. اوزياتي کول، دچامال بغير دحقه اخستل دي نوچاچي ددي کارونو څخه ځان وساتي نودهغه دپاره الله ﷺ په آخرت کې کور تيار کړي دي. اوبيا الله ﷺ وفرمايل **(وَالْعَقِيبَةُ لِلْمُتَّقِينَ)** اوقصه ددي قارون داوه مخکي دوتلو ددوي دمصر څخه، ولي چې داددي قول څخه معلوميږي: **فَخَسَفْنَا بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ**، ولي چې دلفظ څخه ددار، چې په معني سره دکوردي ښکاره معني يې آبادي ده، اوکيدي سي چې دتبه په ځاي کې داسي سوي وي، نوبيا به دکور څخه خيمي مرادسي ولي چې دوي په مقام دتبه کې مسافر وه اوپه سفرکې څوک قصر نه جوړوي. اودارکم الله ﷺ دقارون بدې په نورو ځايونو دقرآن کریم هم بيان کړيده، لکه څه رکم چې الله ﷺ فرمايلي دي: **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (۲۳) إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (سورة غافر ۲۳-۲۴)**. اودارکم الله ﷺ په سورة العنكبوت کې فرمايلي دي وروسته ترذکر دعاد اوتمود څخه: **وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (۳۹) فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ**، (سورة العنكبوت ۳۹-۴۰) نوهغه سپري چې پر هغه باندې مزکه څيري سويده هغه قارون دي، او هغه چې غرق سوي دي هغه فرعون او هامان اودهغه لښکردي. اودارکم ويلى دي امام احمد په نقل کولو سره دعبداالرحمن څخه دي نقل کوي دسعيد څخه دي نقل کوي دکعب بن علقمه څخه دي نقل کوي دعيسى بن هلال الصديقي

خخه اودی نقل کوی د عبدالله بن عمر خخه اوده د نبی ﷺ خخه چی نبی ﷺ یوه ورځ دلمانځه ذکرکوی نو فرمایلی یې: څوک چی محافظت کوی دلمونځونو نودهغه دپاره به دلیل اونور اونجات وی دقیامت په ورځ باندي، اوچی څوک یې حفاظت نه کوی نودهغه دپاره به نه دلیل وی اونه نور اونجات، اودقیامت په ورځ به دفرعون او هامان اوابی ابن خلف سره وی (۱) یواځی والی کړی دی په دې باندي امام احمد.

بیان د فضیلت د موسیٰ ﷺ او بیان دهغه دوفات

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا (۵۱) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (۵۲) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا، (سورة مريم ۵۱-۵۳).** اودارکم مخکی روایت ذکرسوی دی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی یی دی چی تاسی ماته فضیلت مه راکوی په موسیٰ ﷺ باندي، ولی چی دقیامت په ورځ به ټول خلگ بی هوبنه کیږی نوزه به اولنی سړی یم چی په هوبن کی به سم نوزه به وینم چی موسیٰ ﷺ ولاړ وی دیوی ستنی دعرش سره، نوماته پته نسته چی دی زما خخه مخکی په هوبن کی راغلی دی اوکه ده ته بدله ورکول سویده په بی هوبنی دطور سره؟ اومخکی مور داخبره ذکرکړه چی دانبی ﷺ ویلی دی دوجی خخه دتواضع اوعاجزی، کنې دی ﷺ خاتم الانبياء دی اوسردار دبنی آدمو دی په دی دنیا کی هم اوپه آخرت کی هم، اودا خبره قاطعه ده چی په دی کی هیش قسم شک اوشبه نسته. اوالله ﷻ فرمایلی دی: **إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ (سورة النساء ۱۶۳)** تردی قول دالله ﷻ پوری: **وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا، (سورة النساء ۱۶۴)** ویلی دی امام عبدالله البخاری په نقل کولو سره داسحاق بن ابراهیم بن روح بن عباده خخه دی نقل کوی دعوف خخه دی نقل کوی دحسن اومحمد او خلاص خخه دی دابی هریره خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: **يَقِينًا مُوسَىٰ ﷺ** وو ډیر حیاناک اوپردی والاسړی دی تردی چی دده د بدن یوه حصه هم چانه وه لیدلی، نوده تنگ کړه بنی اسرائیل په ډیرو تنگولو سره، نودوی به ویل چی پرده باندي برگی مرض لگیدلی دی نوددی وجی خخه یې خپل بدن چاته نه بنوی یا سوزاک پرلگیدلی دی یا یوبله ناجورې پرلگیدلی ده نوددی وجی خخه دی ځان پتوی. اوالله ﷻ داوغوبنتله چی د موسیٰ ﷺ خخه ددوی داگمان لیری کی، نویوه ورځ دی یواځی لمبیدی په خالی ځای کی

(۱). احمد (۱۶۹۱۲) اوراوی ددی الطبرانی دی په الاوسط کی (ح ۱۷۸۸) اوالهیثمی په المجمع کی (۱۱/۲۹۲) راوی ددی احمد اوالطبرانی دی په الکبیر اوپه الاوسط کی، اوسړی داحمد ټول ثقه دی.

او خپلی کپړی یې پریوی ډبرې باندې کښیښوولی راروان سو چی راوایې خلی، کانی دده کپړی دده څخه لیری کړی نوموسی ﷺ خپله لکړه راواخسته او په دغه کانی پسی سو او وی ویل چی کپړی زما راکه ای کانی، چی کپړی زما راکه ای کانی، تردی چی ورسیدی یوی ډلی دبنی اسرائیلو ته نوهغوی ولیده ده اودی یې هم ولیدی چی څومره په ښه صورت الله ﷻ دی پیدا کړی دی، نوپاکي وکړه الله ﷻ دده دهغه خبرو څخه چی دوی کولی، نوهغه کانی ودریدی په خپل لکړی گزارونه ورکول اوزما دی قسم وی په هغه ذات باندی چی پر هغه کانی باندی هغه اثرات اوس هم سته دهغه لکړی چی موسی ﷺ گزارونه ورلره ورکول نودری یاخلور یاپنځه گزارونه یې ورکړه نوددی وچی څخه الله ﷻ فرمایلی دی: (۱) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا، اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی امام احمد دحدیث دعبداالله بن شفیق څخه اودهمام بن منبه څخه هم په داسی طریقې سره. اوداپه صحیحینو کی دحدیث دعبداالرزاق څخه دی چی ده نقل کړی دی دمعمر څخه اوده نقل کړی دی دهمام څخه هم په دی طریقې سره. اوراوی ددی مسلم هم دی دحدیث دعبداالله بن شقیق العقیلی څخه هم په دی طریقې سره بعضو سلفو ویلی دی چی دده هونبیارتیا داوه چی ده دخپل ورور دپاره شفاعت وکی دالله ﷻ په نزد، اوداطلب یې وکی چی دی دده سره وزیرسی نوالله ﷻ دده داسوال قبول کی اودی یې ورلره وزیر کی او نبی یې هم کی، لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا اوبیا بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابو الولید څخه دی نقل کوی دشعبه څخه دی داعمش څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی دابو وائل څخه اوده اوریدلی دی دعبداالله څخه، دی وایې چی تقسیم وکی رسول الله ﷺ په تقسیم کولو سره، نویوه سړی وویل، دا داسی تقسیم ووچی په دی سره دالله ﷻ رضانه وه مراد، نوزه رالم رسول الله ﷺ ته اودا خبره می ورته وکړه، نودرد ورلی اوبیایې وفرمایلی: رحم دی وکړی الله ﷻ په موسی ﷺ باندی چی هغه ددی څخه ډیر زیات تنگ سوی وو خوبریې کړی دی. (۲) اودارکم ددی روایت ذکرکړی دی مسلم په بلی طریقې سره دسلیمان بن مهران بن الاعمش څخه امام احمد ویلی دی په نقل کولو سره داحمد بن حجاج څخه دی وایې چی ما اوریدلی دی داسرائیل بن یونس څخه دی نقل کوی دالولید بن ابی هاشم څخه چی مولی دی دهمدان دی نقل کوی

(۱). صحیح البخاری: کتاب التفسیر، سورة الاحزاب، باب (لاتکونوا کالذین آذوا موسی) (۴۷۹۹۸) اومسلم په کتاب

الحيض کی، باب جواز الاغتسال عریانا فی الخلوت (۳۲۱۴، ۳۳) اواحمد (۵۱۵۱۲)

(۲). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب فرض الخمس کی، باب ماکان النبی ﷺ يعطی المولفة قلوبهم (۳۱۰۵۱۲) او

اطراف ددی په (۳۴۰۵، ۴۳۳۵، ۶۰۵۹، ۶۱۰۰، ۶۲۹۱، ۶۳۳۲) اومسلم په کتاب الزکات کی، باب اعطاء المولفة

قلوبهم (۱۵۸۱۷).

د زید بن ابی زائد څخه دی د عبدالله بن مسعود څخه دی وایې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپل صحابه وو ته چې ماته دی یوسړی ستاسی څخه دبل خبره نه رارسوی، ولی چې زه داخوښوم چې زه تاسی ته راوړم اوزماسینه سمه وی. دی وایې چې راوړل سو رسول الله ﷺ ته څه مال نوهغه تقسیم کی، نودی وایې چې زه تیرسوم په دوو کسانو باندی چې هغه یوبل ته ویله: زمادی قسم وی په الله ﷻ باندی چې په دی تقسیم سره محمد ﷺ نه دآخرت څه اراده وو اونه په کی دالله ﷻ درضا څه اراده وه. نوزه ولاړم تردی چې ماهر څه واوریده، نوبیازه رالم رسول الله ﷺ ته اوورته وویل می چې ای رسوله دالله ﷻ تاسی مور ته ویلی وه چې ماته دی ستاسی یوسړی دبل سړی خبره نه راوړی خوزه تیرسوم په فلانی اوپه فلانی صحابی باندی، او هغوی داسی اوداسی ویل، نودنبی ﷺ مخ مبارک سورسو اودا خبره پردره نه سوه اوسخته سوه، نوبیایې وفرمایل: چې پریږده ما دهغوی څخه ولی چې موسیٰ ﷺ ددی څخه ډیر تنگ سوی دی خو هغه صبر کړی وو. (۱)

او همدارکم ددی روایت کړی دی ترمذی او ابوداود دطریقې دابن عبدالله څخه چې هغه نقل کړی دی داسرائیل بن یونس څخه اوده نقل کړی دی دالسدي څخه اوده دالولید څخه هم په دی الفاظو سره. او ترمذی ویلی دی چې داپه دی اعتبار سره غریب حدیث دی. اود اثابت سوی دی په صحیحینو کی په حدیث داسراء کی: چې رسول الله ﷺ تیرسو په قبر دموسیٰ ﷺ باندی او هغه ولاړ وو اولمونځ یې کوی په خپل قبر کی، (۲) او روایت ددی کړی دی مسلم هم دانس څخه. اوپه صحیحینو کی دروایت دقتاده څخه چې نقل کوی دانس بن مالک څخه دی نقل کوی دمالک بن صعصعه څخه اودی نقل کوی دنبی ﷺ څخه دی وایې چې: نبی ﷺ تیرسو په موسیٰ ﷺ باندی په شپه داسراء کی په شپږم آسمان کی، نوجبرایل ورته وویل چې داموسیٰ ﷺ دی، نونبی ﷺ سلام پر واچوی. نوفرمایلی دی چې: ماسلام واچوی په هغه باندی اوورته می وویل چې، خبردی وی نبی صالح ته او ورور صالح ته، نو کله چې زه دهغه څخه راجلاسوم نوهغه په ژراسو نوپوښتنه ورڅخه وسوه چې ولی ژاری؟ نووی فرمایل په دی خبری باندی ژارم چې زما څخه وروسته به دده دامت یوغلام رازی او زما دامت اکثره کسان به دځان سره جنت ته دننه کوی (۳) اودایې ذکر کړی دی چې ابراهیم

(۱). داضعیف دی تخریج ددی احمد کړی دی (۳۹۶/۱) او الترمذی په کتاب المناقب کی، باب فضل ازواج النبی ﷺ (۳۸۹۲/۱۵) او ویلی دی چې په دی حدیث کی غرابت دی په دا اعتبار سره. او ابوداود په کتاب الادب. باب فی رفع الحدیث من المجلس کی (۴۸۲۰/۱۴) اوضعیف گرځولی دی دا البانی په ضعیف دترمذی کی (۸۱۷).

(۲). تخریج ددی مسلم کړی دی په کتاب الایمان کی، باب ذکر المسیح ﷺ (۳۸۱۱).

(۳). تخریج ددی بخاری کړی دی په کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکه (۳۲۰۷/۱۲) او مسلم په کتاب الایمان کی، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۳/۱۲).

په اوم آسمان کی وو، اوداقول محفوظ دی. او هغه څه چی ذکر سوی دی په حدیث دشریک بن ابی نمره کی چی نقل یې کوی دانس څخه چی ابراهیم عليه السلام په شپږم آسمان کی دی اوموسی عليه السلام په اوم آسمان کی دی، په تفصیل دکلام دالله جل جلاله کی. نو ذکر کړی دی غیر دحفاظو څخه یوبل سړی چی راجح اوقوی خبره داده چی: موسی عليه السلام په شپږم آسمان کی دی اوبراهیم عليه السلام په اوم آسمان کی دی، اودده دبغل بیت المعمور خوا ته دی، هغه بیت المعمور چی هره ورځ (۷۰۰۰۰) ملائکی طواف ته ورځی اویا بیرته نه سی ورته راتلی په دوهم وار باندی. اوتول روایات په دی باندی متفق دی چی کله الله جل جلاله نبی عليه السلام ته لمونځونه ورکړه نودی په موسی عليه السلام باندی تیرسوی دی، اوده به ورته ویله چی بیرته راسه اوالله جل جلاله ته ووايه چی داکم کړی، ولی چی ستا څخه مخکی مادبنی اسرائیلو ښه معالجه اوعلاج کړی دی، اوستا امت په کتلو سره اویه اوریدلو سره ډیر کمزوری دی اوزپونه یې هم ډیر کمزوری دی، نوهم داسی دموسی او محمد ص په مینځ کی دا خبری روانی وی تردی چی پنځه لمونځونوته خبره راورسیده اودباقی پاته سوه په شپه اوورځ کی. اوالله جل جلاله فرمایلی دی چی (۵۵) لمونځونه وه یعنی په دوچندسره، نوالله جل جلاله دی ددی اجر ورکی محمد ص ته اوموسی عليه السلام ته چی دایې په دی امت باندی اسانه کړه. اودارکم بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دمسدد څخه دی نقل کوی دحصین بن نمیر څخه دی نقل کوی دحصین بن عبدالرحمن څخه دی دسعید بن جبیر څخه اودی دابن عباس څخه دی وایې چی راووتی په مور باندی رسول الله ص یوه ورځ نو وی فرمایلی چی زه په امتونو باندی پیش سوم نوماولیدی توروالی ډیر چی افق یې ټول بندکړی وو، نوماته وویل سوه چی داموسی عليه السلام دی په خپل قوم کی (۱) اودارکم ذکر دموسی عليه السلام الله جل جلاله په قرآن کی ډیرځایونه کی کړی دی، اوپرده باندی یې ثناء کړیده اودده قصه یې په خپل کتاب کی بیان کړیده. اودده دکتاب ذکر دمحمد ص دکتاب سره سوی دی، لکه څه رکم چی الله جل جلاله په سورة البقره کی فرمایلی دی: وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ، اودارنگه الله جل جلاله فرمایلی دی: السَّم (۱) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (۲) نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (۳) مِنْ قَبْلِ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ (سورة ال عمران ۴۱) اوالله جل جلاله په سورة الانعام کی فرمایلی دی: وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الطب کی، باب من لم یرق (۱۰/۵۷۵۲). اومسلم په کتاب الایمان کی، باب الدلیل علی دخول طوائف من المسلمین الجنة بغير حساب، ولاعذاب (۹۳/۹۴).

الله على بشر من شيء قل من أنزل الكتاب الذي جاء به موسى نورا وهدى للناس تجعلونه قراطيس تبدونها وتخفون كثيرا وعلمتم ما لم تعلموا أنتم ولا آباؤكم قل الله ثم ذرهم في حوضهم يلعبون (٩١) وهذا كتاب أنزلناه مبارك مصدق الذي بين يديه ولنتنذر أم القرى ومن حولها والذين يؤمنون بالآخرة يؤمنون به وهم على صلواتهم يحافظون (سورة الانعام ٩١ ٩٢) نوالله ﷻ ثناء بيان كرهه دورات اوبيايې مدحه وكرهه دقرآن كريم، اوددي په آخركي الله ﷻ فرمايلي دي: ثم آتينا موسى الكتاب تاما على الذي احسن وتفصيلا لكل شيء وهدى ورحمة لعلهم بلقاء ربهم يؤمنون (١٥٤) وهذا كتاب أنزلناه مبارك فاتبعوه واتقوا لعلكم ترحموا (١٥٥) أن تقولوا إنما أنزل الكتاب على طائفتين من قبلنا وإن كنا عن دراستهم لغافلين (سورة الانعام ١٥٤ ١٥٥) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: إنا أنزلنا التوراة فيها هدى ونور يحكم بها النبيون الذين أسلموا للذين هادوا والربانيون والأخبار بما استحفظوا من كتاب الله وكانوا عليه شهداء فلا تخشوا الناس واخشوا ولا تشتروا بآياتي ثمنا قليلا ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون (سورة المائدة ٤٤) تردى چي فرمايلي دي: وليحكم أهل الإنجيل بما أنزل الله فيه ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الفاسقون (٤٧) وأنزلنا إليك الكتاب بالحق مصدقا لما بين يديه من الكتاب ومهيمنًا (سورة المائدة ٤٧ ٤٨).

نورآن كريم يې حاكم كى په نورو ټولو كتابونو باندى، اوددى نورو كتابونو دپاره يې تصديق وگرځوى اوپه دى كى يې هغه ټول واقعات ذكر كړه كم چي مخكى تيرسوى دى، ولى چي اهل كتابو دهغه څه حفاظت وكى چي ورباندى نازل سوى وه صرف په لاسونو كى اودايې نه سو كولى چي دهغه حفاظت يې په زړونو كى كړى واى اودتحريف اوتغير څخه يې ساتلى واى، نوددى وجى څخه نورى ډيرى خبرى په كى دننه سوى اوتغيرات اوتبديلات په كى راله دوجى دنه حفاظت كولو څخه، نوددى وجى څخه ددوى په كتابونو كى ډيرى غلطيانى پيدا كيرى چي دنبي ﷺ په باره كى دى چي دهغه نه څه حدسته اونه ورلره څه صفت سته، اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي: ولقد آتينا موسى وهارون الفرقان وصيآء وذكرا للمتقين (٤٨) الذين يخشون ربهم بالغيب وهم من الساعة مشفقون (٤٩) وهذا ذكر مبارك أنزلناه أفأنتم له منكرون (سورة الانبياء ٤٨ ٥٠) اوداركم الله ﷻ فرمايلي دي دي: فلما جاءهم الحق من عندنا قالوا لو لا أوتي مثل ما أوتي موسى أو لم يكفروا بما أوتي موسى من قبل قالوا سحران تظاهرا وقالوا إنا بكل كافرين (٤٨) قل فأتوا بكتاب من عند الله هو أهدى منهما أتبعه إن كنتم صادقين (سورة القصص ٤٨ ٤٩) نوشناء بيان كړه الله ﷻ پراهل كتابوباندى اوپه رسولانو باندى. اوپريانو

خپل قوم ته ويلی وه: **إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى (سورة الاحقاف \ ۳۰)** او ورقه بن نوفل ويلي وه كله چي په نبي ﷺ باندی اول وار دوحی علامه نازله سوه اوداير وويل سوه: **اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (سورة العلق ۱۱ ۵)** نودی ورقه بن نوفل وويل، پاکی ده هغه ذات لره، دا هغه کاردی چي دموسی ﷺ سره سوی وو. او بالجمله دموسی ﷺ شریعت عظیم شریعت وو، اودده امت ډیر لوی امت وو، اوپه هغه کی ډیر علماء اوانبیاء وه، اونیک بندگان او زاهدان اوبادشاهان اوامراء وه. لیکن دوی داسی وو خوییا بدل سوه لکه خه رکم چي ددوی شریعت منسوخ سو نودوی خخه هم بیزوگان اوخنزیران جوړسوه، اوپه دوی باندی ډیری لویی خبری اوقیصی تیری سوی دی چي دهغه بیانول ډیر وخت غواړی، نوپه دی سره به اکتفاء کول کیږی.

حج دموسی ﷺ

ذکرکړی دی احمد روایت په نقل کولو سره دهشیم بن داود بن ابی هند خخه دی نقل کوی دابی العالیه خخه دی دابن عباس خخه چي رسول الله ﷺ په یوی غونډی دازرق باندی وو نوپوښتنه یې وکړه چي داکمه وادی ده: نوصحابوو ورته جواب ورکی چي غونډی دازرق ده، نونبی ﷺ وفرمایل: چي گواکی زه موسی ﷺ وینم او هغه دغونډی خخه راکښته کیدونکی دی، او هغه اواز کونکی دی دالله ﷻ طرف ته په تلبیه کولو سره، تردی چي را ورسیدی هرشاء غونډی ته، نوپوښتنه یې وکړه چي داکمه وادی ده: نوصحابوو ورته جواب ورکی چي غونډی دهرشاء ده، نونبی ﷺ وفرمایل چي گواکی زه وینم یونس بن متی ﷺ چي هغه پرسور اوبن باندی ناست دی، اوپه هغه باندی دوری یوه چوغه ده، چي واگی داوبن دهغه دپانو دخرماوو خخه دی، او هغه تلبیه کوی (۱) همدارکم ددی تخریج مسلم کړی دی دحدیث دداود بن ابی هند خخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم روایت نقل کړی دی ابن عباس مرفوعاً: چي موسی په سور غوايې باندی حج کړی دی. په دی حدیث کی ډیر غرابت دی. او همدارکم امام احمد نقل کوی دمحمد بن ابی عدی خخه دی دابن عون خخه دی دمجاهد خخه دی وایې چي مور و و دابن عباس خواته نوتذکره وسوه ددجال، او وویل سوه چي دهغه ددواړو سترگو په مینخ کی (ك ف ر) لیکل سوی دی، نوده پوښتنه وکړه چي دوی خه وایې، نوورته وویل سوه چي دوی وایې چي ددجال ددواړو سترگو په مینخ کی (ك ف ر) لیکل سوی دی، نو ابن عباس وایې چي: ماخودا خبره نه ده اوریدلی. دا

(۱). احمد (۲۱۶، ۲۱۵) مسلم: کتاب الایمان، باب الاسراء برسول الله ﷺ (۲۲۸، ۱۲) او ابن ماجه په کتاب المناسک کی، باب الحج علی الرحل (۲۸۹، ۱۲).

خبره يې وکړه اودايې هم وويل: هرڅه چې ابراهيم عليه السلام دى نوتاسى وگورى دى خپل صاحب ته (يعنى دنى عليه السلام خپل ځان مراد وو) اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه داسى سپرى دى چې دسر ورينسته يې پيچلى دى اوپه داسى اوښ باندې ناست دى چې دهغه واگى دخرما دپوتکو څخه دى، گويا چې زه ورته گورم، اوهغه تيرسو دواى څخه په داسى حال کى چې تلبيه يې کوله. بيا همداسى بل روايت امام احمد کړى دى داسود څخه چې هغه نقل کوى داسرائيل څخه دى نقل کوى دعثمان بن المغيره څخه دى دمجاهد څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې فرمايلى دى رسول الله صلى الله عليه وسلم: ماوليدى عيسى بن مريم اوموسى او ابراهيم: هرڅه چې عيسى عليه السلام دى نوسور برابر اوپلنى سيني والا سپرى دى، اوهرڅه چې موسى عليه السلام دى نوهغه پيچلو ورينستو والا اوغت بدن والاسپرى دى، نودى صحابوو ورڅخه پوښتنه وکړه چې ابراهيم عليه السلام څه رکم دى؟ نونبى عليه السلام وفرمايل چې دى خپل صاحب ته وگورى همداسى دى (يعنى دنى عليه السلام خپل وجود مبارك مراد وو).

اوهمدارکم په بل روايت کى امام احمد فرمايلى دى په نقل کولوسره ديونس څخه دى نقل کوى دشسبان څخه دى نقل کوى دقتاده څخه چې هغه نقل کوى دابى العالیه څخه اودى دابن عباس څخه دى وايې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: ماوليدى په هغه شپه کى چې زه پورته سوم آسمان ته موسى بن عمران عليه السلام چې هغه اوږد قدوالا او پيچلو ورينستو والاوو، گويا چې دشنوه قبيلى والاوى (يعنى داسى ښکاريدى چې دشنوه قبيلى سره تعلق لرى اوددغه قبيلى والاوى)، اوهرڅه چې عيسى عليه السلام وو نوهغه درميانه سپرى وو اوپه رنگ کى سوروالى اوسپين والى ته مائل وو اوسيده ورينستو والاوو (يعنى ورينستيان يې پيچلى نه وه). (۱)

بيان دوفات دموسى عليه السلام

امام بخارى په صحيح خپل کى ويلي دى په باره دوفات دموسى عليه السلام کى: په نقل کولو سره ديحيى بن موسى څخه دى نقل کوى دعبد الرزاق څخه دى وايې چې مور ته خبرراکړى دى معمربن طاوس چې دى نقل کوى دخپل پلار څخه دى نقل کوى دابى هريره رضي الله عنه څخه دى فرمايې چې: راوليږل سوه ملك الموت (يعنى دمرگ فربنسته) موسى عليه السلام ته، نوکله چې دا راله نوموسى عليه السلام چپلاخه ولره ورکړه نودى بيرته رالى الله جل جلاله ته اوالله جل جلاله ته يې وفرمايل: چې تازه وليږلم داسى سپرى او بنده ته چې هغه مرگ نه غواړى، نورب العزت ورته وفرمايل چې ورسه اوورته ووايه چې خپل لاس پر ملا دغوايې باندې کښيږدى، نودده دپاره به وى ژوند په اندازه دهغه هومره چې خومره دده دلاس لاندې ورينسته راسى دهر ورينسته په

(۱). احمد (۲۸۲/۲) مسلم: كتاب الايمان، باب الاسراء برسول الله صلى الله عليه وسلم (۲۳۲/۲).

مقابل کی ژوند دیوکال. نوموسی ﷺ وفرماییل چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوالله ﷺ ورته وفرماییل چی مرگ، نوده وفرماییل چی نو اوس ښه دی (یعنی چی ددومره ژوند څخه وروسته بیا هم مرگ وی نو اوس رالره مرگ ښه دی) نو فرمایلی دی چی: ده سوال وکی دالله ﷺ څخه چی دی دبیت المقدس مزکی ته نژدی کی په اندازه دویشتلو دکانی باندی، ابو هریره رضی الله عنه فرمایي چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی که زه په دغه ځای کی وای نوتاسی ته به ما دهغه قبر ښوولی وای چی دلاری دخوا څخه دی او یوې سری غونډی ته نژدی دی (۱) او همدارکم نقل کړی دی امام احمد دحسن څخه دی نقل کوی دابو یونس څخه (یعنی سلیم ابن جبیر مراددی) دی نقل کوی دابی هریره څخه: امام احمد داحدیث مرفوع کړی نه دی، دی وایي چی: رالی ملك الموت موسی ﷺ ته اوورته یې وویل چی دالله ﷺ ایجابت وکی (یعنی مرگ ته غاړه کښیږده)، نوموسی ﷺ ورلره چپلاخه ورکړه په سترگه باندی نوسترگه یې راووتل، نودی رالی الله ﷺ ته اوورته یې وفرماییل چی، تاخو زه داسی بنده ته ولیږم چی هغه مرگ نه خوښوی، اودایي هم وویل چی زما سترگه یې وایستله په چپلاخی سره. نو دی وایي چی الله ﷺ بیرته سترگی ورکړی دده: اوورته یې وویل چی زندگی غواړی؟ نوکه زندگی یې غوښتله نودغوايي پر ملا باندی دی لاس کښیږدی چی څومره ورینسته دلاس لاندی راسی نودیو ورینسته په مقابل کی یوکال زندگی به درکول سی. نوده پوښتنه وکړه چی دهغه څخه وروسته به څه وی؟ نوورته وویل سوه چی مرگ، نوده وویل چی اوس راته ښه دی (۲) یواځی والی کړی دی په دی باندی امام احمد. اوپه دی باره کی ډیری خبری سوی دی چی موسی ﷺ ده ته چپلاخه ولی ورکړه، بعضی وایي چی دی په خپل شکل کی نه وو راغلی لکه څه رکم چی جبرائیل عليه السلام دیوصحرايي په شکل باندی راتلی نو همدارکم دی هم په بل شکل کی راغلی وو نودی موسی ﷺ ونه پیژندی، اوڅوک وایي چی دی دده کورته بی اجازی دننه سوی وو نوددی وجی څخه یې ووهی اوبعضی وایي چی ده دډیرو کارونو امید او طمع کړی وه چی بیت المقدس ته به وزی اودتیه مقام څخه به وزی. خوالله ﷺ دده په تقدیر کی مرگ لیکلی وو په مقام دتیه کی وروسته دوفات دهارون عليه السلام څخه، اوبعضو کسانو داویلی دی چی موسی عليه السلام دابنی اسرائیل دالتیه مقام څخه وایسته اوبیت المقدس ته یې داخل کړی دی. خودا خبره خلاف ده دهغه قول چی جمهور اهل کتاب په هغه باندی دی اواکثره دمسلمانانو هم کړی ده. او هغه قول چی دده په وفات باندی دلالت کوی په مقام دتیه کی هغه دی چی ده سوال وکی دالله ﷺ څخه چی: ای

(۱). تخریج ددی امام بخاری کړی دی په کتاب الانبياء کی، باب وفاة موسی (۱۲/۳۴۰۱) اومسلم په کتاب الفضائل کی، باب من فضائل موسی (۱۲۸/۱۵).

(۲). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۳۵۱/۱۲).

زماربه ماژدی کره مقدسی مزکی ته په اندازه دویشتلو دیوکانی، که چیری موسی علیه السلام دغه مقدسی مزکی ته دننه سوی وای نوییا به یې داسوال نه کوی. لیکن کله چی وو دی دخپل قوم سره په التیه مقام کی اوده ته مرگ رالی نوده داخوبنه کره چی مقدسی مزکی ته ژدی سی ولی چی دهغه مزکی خوا ته دی هجرت کړی وو. اوامام احمد ویلی دی په نقل کولو سره دعفان خخه چی دی نقل کوی دحماد خخه دی دثابت خخه اودسلیمان التیمی خخه چی دی نقل کوی دانس بن مالک خخه چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: کله چی زه روان سوم په شپه دمعراج باندي نوما ولیدی موسی علیه السلام دسری غونډی سره چی ولاړ وو او لمونځ یې کوی په خپل قبرکی (۱) اوددی حدیث روایت مسلم کړی دی دحدیث دحماد بن سلمه خخه هم په دی الفاظو سره. السدی نقل کوی دابی مالک خخه اودابی صالح خخه اودابن عباس خخه اودمره خخه چی دی نقل کوی دابن مسعود خخه اودی نقل کوی دیوی ډلی دصحابو و خخه دوی وایې: بیایچی کله الله جل جلاله وحی وکړی موسی علیه السلام ته ددی خبری چی زه هارون علیه السلام وفات کوم نوهغه راوله غره ته نوموسی علیه السلام اوهارون علیه السلام روان سوه ددغه غره خواته، نویودم دوی ولیده یوه درخته چی مخکی یې داسی درخته نه وه لیدلی، اودوی ولیدی یوکور چی جوړ سوی وو، اوپه دی کی یوکت و و چی شری پرغورول سوی وه، اوپه دی کی یوه ښکلی خوشبویی هم وه، نوکله چی وکتی هارون علیه السلام دغه کور اودهغه کت نوپه تعجب کی سو اودایې خوښ وگنل چی په دی کی بیده سی نوموسی علیه السلام ته یې وفرمایل چی: ای موسی زه داخوبنوم چی زه په دی کی بیده سم، نوموسی علیه السلام ورته وفرمایل چی بیده سه، نوده وویل چی زه بیریرم چی هسی نه چی ددی کور مالک راسی نوغصه به سی ماته، نوموسی علیه السلام ورته وویل چی ته مه بیریره زه ستاحفاظت کوم دمالک ددی کور خخه اوته بیده سه. نودی هارون علیه السلام ورته وفرمایل چی ته هم راسره بیده سه که چیری مالک دکور رالی نودواړو ته به غصه سی هم ماته اوهم تاته. کله چی دواړه بیده سوه نوهارون علیه السلام ته مرگ رالی، کله چی ده محسوس کی مرگ نوموسی علیه السلام ته یې وفرمایل: ای موسی تازما سره دوکه وکړه، نوکله چی دده خخه روح واخستل سو نوهغه کور لوړ سو، اوهغه درخته هم ولاړه، اوهغه کت هم آسمان ته لوړ سو. کله چی موسی علیه السلام خپل قوم ته رالی اوهارون علیه السلام ورسره نه وو نوبنو اسرائیلو وویل چی: موسی علیه السلام خپل ورور قتل کی اوحسد یې ورسره وکی ددی وجی چی بنی اسرائیلو ته هغه گران اومحبوب وو، او وو هارون علیه السلام ددوی دپاره ډیر نرم اوډیر نرمی به یې ددوی سره کوله په مقابل دموسی علیه السلام کی چی هغه به دومره دنرمی اظهار نه کوی دوی ته. کله چی ده ته داخبره ورسیده اودوی داخبری ډیری

(۱). تخریج ددی امام احمد کړی دی (۲۴۸۱۳) اومسلم په کتاب الفضائل کی، باب فضائل موسی (۱۳۳۱۵).

کړې نوموړی ﷺ ولاړ سو اودوه رکعتو لمونځ يې وکړ، اوبيايې دعا وکړه الله ﷻ ته نوالله ﷻ هغه کت رانازل کی تردی چی ولیدی داکت هغه څه چی په منځ دمزکی او آسمان کی دی (یعنی ټولو داو لیدی او تصدیق ددی خبری وسو چی داموړی ﷺ نه دی وژلی اومخکی مورډ داخبره ذکرکړه چی دموسى ﷺ سره یوسړی هم نه وو وتلی دتیه دمقام څخه ماسوا دیوشع بن نون ﷺ څخه اودکالب بن یوفنا چی خاوند دمريم دی اوداخور دموسى ﷺ او هارون ﷺ ده، دا دواړه هغه کسان دی چی بنی اسرائیلوته یې دوتلو امرکړی دی دجهاد خوا ته. اووهب بن منبه وايي چی موسى ﷺ دملايکو په یوی ډلی باندى تیریدی چی دی ملايکو قبر کښی نوده ورڅخه وپوښته چی داقبر چاته کارې؟ نودوی جواب ورکی چی دا دیوبنده دپاره دی چی هغه مهربانه بنده دی، اوکه ته غواړی چی ته دغه بنده سی نوپه دی قبر کی پریوزه، اوپه دی کی اوږد وغزیره اودخپل رب طرف ته متوجه سه. اوساه واخله په اسانه ساه اخستلو سره. نودوی دغه رکم وکړه لکه څه رکم چی ورته وویل سوه نوبیا وفات سو، اوبیا ملائکو لمونځ پروکی اوبيايې په قبرکی پت کی. داهل کتابو څخه نقل دی چی دا موسى ﷺ وفات سو او عمر یې (۱۲۰) کاله وو.

نبوت دیوشع بن نون ﷺ

دی ملگری دموسى ﷺ دی دده نسب یوشع بن نون بن افرئیم بن یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم دی، اواهل کتاب وايي چی دایوشع ﷺ دهود ﷺ داکاځوی دی. اوالله ﷻ دده نوم په قرآن کریم کی ښکاره نه دی ذکر کړی مگر داچی دخضر ﷺ په قصه کی اشارتاً ذکرسوی دی په دی قول کی (واذقال موسی لفتاه) (فلما جاوزا قال لفتاه) اومخکی مورډ داخبره هم ذکرکړه چی په صحیحینو کی داثابته سویده دروايت دابی بن کعب رضی الله عنه څخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی دایوشع بن نون دی. اودده په نبوت باندى داهل کتابو، بلکه یوه ډله ددوی څخه چی په نامه دسامریه ده دوی وايي چی دموسى ﷺ څخه وروسته بل نبی نسته غیر دیوشع بن نون څخه، ولی چی دده په نبوت باندى په تورات کی صراحتاً ددی ذکر سوی دی، اوهرڅه چی هغه قول دی چی حکایت یې کړی دی ابن جریر اوداسی نورو مفسرینو دمحمد بن اسحاق څخه دی وايي چی: یوشع ﷺ ته نبوت دموسى ﷺ په آخری عمرکی ورکول سوی وو، نوموسى ﷺ به، دیوشع بن نون ﷺ سره لیدل اوپوښتنه به یې ځینی کول چی څه ورته رب العزت فرمایلی دی، تردی چی ورته یې وفرمایل: ای موسى کلیم الله تاته چی کله وحی کیدلی نوتاخو ماته کله دوحی خبری نه وی کړی. نوموسى ﷺ دهغه څخه وروسته ژوند بد وگڼی اومرگ یې خوښ کی. نوپه دی قول کی نظر اوشبهه ده. ولی چی موسى ﷺ ته دالله ﷻ په نزد عزتمند اومکرم وو. نوداهغه قول دی چی محمدبن

اسحاق ذکر کړې دی، که چیرې ده دا قول د اهل کتاب څخه رانقل کړی وی نو په تورات کې داسې ذکر دی چې موسیٰ عليه السلام ته تروفات پورې وحی کیدلې کله به چې دی په څه مسئله کې بند سو او څه وحی ته به یې حاجت سو نو الله جل جلاله به ورته وحی وکړې، لکه څه رګم چې مخکې موږ دا خبره ذکر کړه چې موسیٰ عليه السلام او هارون عليه السلام ته الله جل جلاله وفرمایل چې بنی اسرائیل په یو څو ډلو باندې تقسیم کې او په هریوی ډلې باندې دولس مشران مقرر کې اودی د ټولو مشرسي اوددوی چې په څه خبره کې مشکل پیدا کېږي نوموسی عليه السلام ته دی رجوع کوی، او هم دغه کار دوی په مقام تیه کې هم کړې وو کله چې دوی قتل او جنگ کوی دهغه ظالمانو سره چې اوږدې اوږدې تنی یې وی، اودا کار دوی په هغه وخت کې کړې وو کله چې دوی هغه څلویښت کاله پوره کړه، اوده ته ددی کار امر سوی وو چې دا امید کوی چې دا کار به دده په زمانه کې کېږي خوبیا دا کار دده په زمانه کې ونه سو بلکې دیوشع بن نون عليه السلام په زمانه کې وسو. لکه څه رګم چې نبی عليه السلام دروم غزی ته ووتی کله چې تبوک ته نبی عليه السلام ورسیدی په نهم کال باندې تردی چې په لسم کال باندې نبی عليه السلام فریضه د حج اداء کړه اوبیایې داسامه رضي الله عنه په امارت کې لښکر تیارکې او شام ته یې ولیږي، نو هم دغه رګم موسیٰ عليه السلام ته هم الله جل جلاله امر کړې وو چې لښکر برابر کې د بنی اسرائیلو څخه او په هغه کې مشران وټاکي، لکه څه رګم چې الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ** (سورة المائدة ۱۲۱) موسیٰ عليه السلام دوی ته وفرمایل چې: که تاسی ددی کار څخه خلاف ونه کې او په دی امر باندې موپوره والی وکې نو دابه ستاسی دپاره کفار ه سی دهغه څه څخه چې پرتاسی باندې واقع سوی دی دسزا څخه یعنی هغه سزا چې په تاسی باندې ستاسی دکارونو دوجی ټاکل سویده نو هغه به تاسی ته معاف سی که چیرې تاسی اطاعت زما ددی حکم وکې، لکه څنګه چې الله جل جلاله فرمایلی دی په باره دهغه صحرايانو کې چې پاته سوی وه دغزوه حدیبیه څخه: **قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي الْأَرْبَابِ شَدِيدٍ ثِقَاتٍ لَوْ أَنَّهُمْ آوَوْا إِلَى قَوْمِ الْمُؤْمِنِينَ أَكْفَرُوا أَمْ يَكْفُرُونَ الْكُفْرُ الْأَكْبَرُ إِنَّ اللَّهَ كَذِبٌ كَرِيمٌ** (سورة الفتح ۱۲). او همدارګم فرمایلی دی الله جل جلاله بنی اسرائیلو ته: بیا الله جل جلاله ددوی بدی بیان کړه په وران کارونو ددوی او په ماتولو د لوظونو ددوی لکه څنګه چې یې دنصاراو بدی بیان کړې ده په خلاف کولو سره په خپلو دینونو کې اوددی خبری وضاحت موږ کړې دی په خپلو تفسیرونو کې. مقصودی خبره دلته دا ده چې

الله ﷺ امر وکي موسیٰ ﷺ ته چي ددغه بنی اسرائیلو نومونه ولیکي کم چي دجنگ دپاره تیاردي او اسلحه به دځان سره باروي او په دوی باندی دمشران ټاکلو حکم ورته الله ﷻ وکي، نو په دی کی اوله ډله درو بیل وه چي دی حوی دیعقوب ﷺ وو، اوددی لښکر تعداد اوشمیر (۴۲۵۰۰) کسان وو اوددوی امیر الیصور بن شدیثور وو. دوهمه ډله دشمعون ډله وه، اوددی تعداد (۵۹۳۰۰) کسان وه، اوددوی امیر شلومیئیل بن هوریشدار وو. دریمه ډله دیهوذاوه، اوددی تعداد (۷۴۶۰۰) کسان وه، اوددوی امیر نخشون بن عمینا ذاب وو. څلورمه ډله دایساخر وه اوددوی تعداد (۵۴۴۰۰) کسان وه، اوددوی امیر نشائیل بن صوعروو، پنځمه ډله دیوسف ﷺ وه، اوددوی تعداد (۴۰۰۵۰) کسان وه، اوددوی امیر یوشع بن نون وو. شپږمه ډله دمیشاوه، اوددوی تعداد (۳۱۱۰۰) کسان وه، اوددوی امیر جمائیل بن فدهصور وو، اومه ډله دبنیامین وه، اوددوی تعداد (۳۵۴۰۰) کسان وه، او ددوی امیر ولیدی بن جدعون وو، اتمه ډله دحاد وه، اوددوی تعداد (۴۴۶۵۰) کسان وه، اوددوی امیر الیاساف بن رعوییل وو. نهمه ډله داشیروه، اوددوی تعداد (۴۰۵۰۰) کسان وه، اوددوی امیر فجعیل بن عکرن وو. لسمه ډله ددان وه، اوددوی تعداد (۲۳۷۰۰) کسان وه، اوددوی امیر اخیعزر بن عمشداري وو. یوولسمه ډله دنفالتی وه، اوددوی تعداد (۵۳۴۰۰) کسان وه، اوددوی امیر حیلون وو. داعبارت داهل کتابو په کتاب کی ذکر سوی دی، والله اعلم. اوبنی لاوی په دوی کی نه وو، ولی چي موسیٰ ﷺ ته الله ﷻ امر کړی وو چي دی په کی شمار نه کړی، ولی چي دوی محافظین گرځول سوی وو په حفاظت دقبی (یعنی قبه الزمان باندی) چي دوی به دهغه حفاظت کوی، اوداډله دموسیٰ اوهارون ﷺ وه، اوددوی تعداد (۲۲۰۰۰) وه، اوددوی په خپل منځ کی ډلی وی چي دهري یوی ډلی څخه به یوسړی وو چي ددی قبی چوکیداری به یې کوله. اومجموع دهغو کسانو چي په جنگ کی شریک وه ماسوا دبنی لاوی څخه (پنځه لکه یواویا زره شپږسوه شپږ پنځوس) کسان وه، مقصودی خبره دا ده چي دبنی اسرائیلو دهغه کسانو څخه چي انکاریې کړی وو دجنگ څخه دهغوی څخه یوسړی هم نه وو پاته. ثوری وایې په نقل کولو سره دابی سعید الخدری څخه دی نقل کوی دعکر مه څخه دی دابن عباس څخه تردی چي ویلی دی ابن عباس اونورو علماوو دسلفو چي: وفات سوی دی موسیٰ ﷺ اوهارون ﷺ دواړه په مقام تیه کی. ابن اسحاق وایې چي بیت المقدس موسیٰ ﷺ ازاد کړی دی اوهرڅه چي یوشع ﷺ وو لښکر دهغه په مشری کی وو. چي دهغه په باره کی الله ﷻ په قرآن کریم کی فرمایلی دی: **وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْعَاوِينَ (۱۷۵) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ**

ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (۱۷۶) سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلَمُونَ، دده قصه مور په تفسیر کی ذکر کړی ده، چی ده به خلگو ته اسم اعظم بنووی، اودده څخه قوم غوښتنه وکړه په باره د موسی عليه السلام کی اودهغه د قوم کی چی هغوی ته خبری وکړی نوده منع کی داخل قوم ددی کار څخه نوقوم مجبوره کی نوپه خپل خره باندی سپور سو اوروان سو دبنی اسرائیلو دمورچو خوا ته، کله چی دی روان وو نوخره ورته په لاره کی کښپښستی نوده به ووهی تردی چی بیابه روان سو، لږ منزل به یې چی نور وکی نوبیابه خر کښپښستی نو په دی وار باندی یې ډیر سخت وهل ورکړه نوداخر ورته وویل چی ای بلعام ته چیرته روان یی؟ آیاته نه وینی ملائکی چی مامنع کوی دتلو څخه په دغه خوا باندی آیا ته حی ددی دپاره چی ته بنراوی وکی دالله جل جلاله نبی ته او مومنانو ته؟ نوبیاهم دی ددی خپل کار څخه منع نه سو اوروان سو تردی چی ورسیده دیو غره سرته چی نوم یې حسبان وو اودهغه حی څخه یې ولیدی د موسی عليه السلام لښکر اوبنی اسرائیل نوشروع سو او خبری یې کولی نودده ژبی چپه کار شروع کی (یعنی ده غوښته چی بنرووی وکړی خو ژبی یې دده اطاعت نه کوی) بلکی چپه ده خپل قوم ته بنراوی شروع کړی، نو خپل قوم ملامت کی چی داخوته مور ته بنراوی کوی نوده ورته خپل عذریان کی چی دا بنراوی دده په ژبه نه رازی بلکی چپه کیږی، تردی چی دده ژبه راولویده دده په سینه باندی، نوده خپل قوم ته وویل چی زما څخه خودنیا او آخرت دواړه ولاړه. اوهیڅ څه راته پاته نه سوه. بیاده امر وکی خپل قوم ته چی خپلی بنحی بنایسته کړی او ددوی سره څه سامان یوځای کړی اود موسی عليه السلام لښکر ته یې ولیږی چی په هغوی باندی دغه سامانونه خرڅ کړی اوهغوی په فتنه کی واقع کړی اودهغوی سره زنا وکی، ولی چی دهغوی څخه یو سپری هم زنا وکی نوهغه ستاسی دپاره کافی ده، نودوی دغه کار وکی او خپلی بنحی یې ولیږلی نوددوی څخه یوه بنحی چی نوم یې (کسبتی) وو هغه تیره سوه په یومشر دبنی اسرائیلو باندی چی نوم یې (زمری بن شلوم) وو ویل سوی دی چی دی مشروو دهلی دشمعون بن یعقوب عليه السلام نودانسخه په دی مشرباندی دده خیمی ته دننه سوه نوکله چی ورسره ده خلوت او یواخی والی اختیار کی نوالله جل جلاله دوی ته طاعون ناجوړی ورولیږل. کله چی داخبره (فناص) ته ورسیده چی داخوی دالعیزار بن هارون عليه السلام دی، نوده واخسته خپله توره چی دوسپنی جوړه وه اوددی سپری خیمی ته دننه سو اودواړه یې برابرکړه اوبیا خلگو ته دباندی راووتی او خپله توره ورسره وه اودآسمان خواته یې داتوره لوړه کړه او وی ویل: ای الله مور به دغه رکم کار کوو دهغه چاسره چی ستا نافرمانی کوی، نوالله جل جلاله ددوی څخه دطاعون ناجوړی لیری کړه، نوتعداد ددغه کسانو (۷۰۰۰۰) کسان وو چی په طاعون

سره مړه سوی وه، او چاویلی دی چی (۲۰۰۰۰) کسان مړه سوی دی، اودافنحاص ځوان ځوی دالعیزار بن هارون عليه السلام وو، نوددی وجی څخه بنی اسرائیل ورکوی یوه حلاله دپاره دپچیانو دفنحاص، اوددوی دپاره وی هر نرېچی ددوی دمالونو څخه (یعنی ددوی د حیوانانو چی کم نرېچی وو هغه دفنحاص دپچیانو دپاره وقف وی هغوی ته به ورکول کیږی)، داقصه چی ابن اسحاق ذکر کړیده داصحیح قصه ده، څو کیدی سی چی داهغه اولنی کورونه دبیت المقدس وی چی موسی عليه السلام ورته داخل سوی وو. اویا وروسته وفات سوی وو. واللہ اعلم. اوداهم کیدی سی چی دابله قصه وی چی واقع سویده په دوران دسفر کی ددوی دتیه مقام څخه، ولی چی په دی کی دحسبان غر ذکر سوی دی اودا دبیت المقدس څخه ډیر لیری دی، او کیدی سی چی دا دموسی عليه السلام لښکر سره واقع سوی وی په کمو باندي چی یوشع بن نون امیر مقرر سوی وو. په هر تقدیر سره مقصود داچی هارون عليه السلام په تیه مقام کی دموسی عليه السلام څخه دوه کاله مخکی وفات سوی دی اود هغه څخه وروسته موسی عليه السلام هم په تیه کی وفات سویدی داقول دجمهورو علماوو دی، اودا خبره موږ مخکی هم ذکر کړه، اودوی غوښتنه کړی وه درب العزت څخه چی دی نژدی کړی مقدسی مزکی ته نودده دغه غوښتنه پوره سوی وه. نوهغه سړی چی دابنی اسرائیل یې دتیه څخه روان کړی وه اودبیت المقدس په خوا یې روان کړی وه هغه یوشع بن نون وو او هم ده په اخره کی بیت المقدس ته دننه کړی وه، نودده په باره کی تاریخ داسی بیان کوی چی ده په بنی اسرائیلو باندي داردن سین پرې کړی وو اود هغه مخ یې اریحا خواته اړولی وو اودا ډیره ښه اوسرسبزه او لوړو کورو والا ځای وو اوددوی کسان اواهل هم ډیر وه تردی چی دوی دغه خلگ محاصره کړه (یعنی دی بنی اسرائیلو محاصره وکړه دهغه ظالمانو تر شپږو میاشتو پوری). بیایوه ورځ دوی را وخرخیده په دوی باندي او حمله یې پروکړه اودوی په یوه تکبیر سره ورله نوهغه څه شکلونه اوتصویرونه چی په کښی وه هغه یې خراب کړه اوڅه مال غنیمت چی پکښی وو هغه یې را ټول کی اوددوی څخه یې (۱۲۰۰۰) سړی اوزنانی مړی کړی، اودیر بادشاهان یې وشړل، اوویل سوی دی چی یوشع بن نون عليه السلام پر (۳۱) بادشاهانو باندي کامیابی حاصله کړیده دبادشاهانو دشام دعلاقی څخه. اودکرسوی دی چی ددوی محاصره ختمه سوی وه په ورځ دجمعی دماز ډیگر په وخت کی، کله چی لمر پریوتی یا پریوتلو ته نژدی وو نودی یوشع ورته وویل (یعنی دی لمر ته یې وویل) چی ته هم مامور یې یعنی ته هم دالله جل جلاله په امر باندي گرځی اوزه هم ماموره یم یعنی ماته هم امر سوی دی دجهاد اوقتال ددی خلگو سره، بیایې دعاوکړه چی ای ربه العزتہ دالمر ودروی نوالله جل جلاله لمر ودروی تردی چی دوی فتح کی دغه ملک، اوالله جل جلاله سپورمی ته هم امر کړی وو، نوهغه هم ولاړه وو اونه راوتله، اودا تقاضا کوی چی داڅوارلسمه شپه وه دمخکی میاشت څخه اوداقصه دلمر په حدیث کی ذکر سویده چی

موربه يې وروسته بيانوو او هرڅه چې قصه د سپورمې ده هغه په کتاب د اهل کتابو کې ذکر ده او په حديث کې نه ده ذکر سوي، اودامنافي د حديث نه ده بلکې په دې کې زيادت دې چې دهغه څخه فائده اخستې سې نوموړې به ددې نه تصديق کوو او نه به ورته دروغ وايو: امام احمد نقل کوي داسو د بن عامر څخه دې نقل کوي د ابوبکر څخه دې دهشام څخه اودې د ابن سيرين څخه اودې د ابوهريره څخه دې وايي چې فرمايلي دې رسول الله ﷺ: لمر نه دې درول سې مگر ديوه سپرې دپاره چې هغه يوشع بن نون رضي الله عنه دې داپه هغه شپوکې کله چې دې روان وو بيت المقدس ته. (۱) دا حديث په دې باندې دلالت کوي چې بيت المقدس يوشع بن نون رضي الله عنه فتح کړې دې، نه موسی رضي الله عنه، اودا په خصوصيت د يوشع بن نون رضي الله عنه باندې هم دلالت کوي. نو دا حديث په ضعف دهغه بل روايت باندې دلالت کوي کم چې د علي بن ابي طالب په باره کې ذکر سوي دې چې هغه ته لمر راوگرځول سو تر دې چې هغه په کې لمونځ وکړ او بيا لمر پريوتې، او همدارکې بل روايت امام احمد ذکر کړې دې په نقل کولو سره د عبد الرزاق څخه دې نقل کوي د معمر څخه دې نقل کوي د همام څخه دې د ابې هريره څخه دې وايي چې فرمايلي دې رسول الله ﷺ غزا وکړه يوه نبي دانبياوو دالله ﷻ څخه نو خپل قوم ته يې وفرمايل چې په ماپسي دې نه راځي هغه سپرې چې هغه مالک وي ديوي ښځې او اراده يې کړې وي د جوړولو دکور او هغه سپرې دې هم په ماپسي نه راځي کم چې کور شروع کړې دې اوچت يې ورلره نه دې برابر کړې او هغه سپرې هم چې د چا حيوان حمل اخستې وي او هغه يې په انتظار وي. نبي رضي الله عنه وفرمايل: چې ده غزا کوله او يوکلی ته نژدې سو وروسته ترادا کولو دمازيگر دلمانځه څخه، نوبيايې لمر ته وويل چې ته هم ماموريې اوزه هم مامور يم، بيايې دالله ﷻ څخه غوښتنه وکړه چې دالمر ودروي، نوالله ﷻ لمر ودروي تر دې چې دوي فتح کې دغه کلی، نبي رضي الله عنه فرمايې چې دوي راټول کې مال دغنيمت، اوبيايې ورته پيش کې او هغه اور پرشروع کې اوټول يې وخوړې، نوددې څخه داهم معلومه سوه چې منځنې قومونو ته دمال غنيمت استعمال جائز نه وو، اوالله ﷻ زموږ عاجزي وليدل نوددې وجې يې زموږ امت ته جائز کې استعمال دغنيمتنو (۲) يواځې والي کړې دې احمد په دې روايت باندې په دې اعتبار سره، اودارکې روايت چې ذکر کړې دې البزار دطريقي دمبارک بن فضاله څخه چې دې نقل کوي دعبيدالله بن سعيد المقبري څخه دې نقل کوي دابې هريره څخه دې دنبي رضي الله عنه څخه هم په دې طريقي سره. مقصودې خبره داده چې کله چې دوي دننه سوه دغه ښار ته نودوي ته امر سوي وو چې دوي دسجدي په حالت کې دننه سې (يعني

(۱). داصحيح روايت دې، تخريج ددې احمد کړې دې (۳۲۵).

(۲). تخريج ددې احمد کړې دې (۳۱۸۱۲). اوهم ددې وجه څخه مسلم هم نقل کړې دې په کتاب الجهاد کې، باب تحليل الغنائم لهذه الاية خاصة (۵۱۱۲، ۵۲).

درکوع په حالت کې اودالله ﷺ په شکر اداء کولو سره دی ښار ته دننه سی. همداسی چی کله نبی ﷺ داخل سو مکی ته په هغه ورځ چی یې فتح کړه، داخل سو په طریقی دتواضع او عاجزی سره او په اداء کولو دشکر دالله ﷺ سره، اوبیاچی کله نبی ﷺ داخل سو خانه کعبی ته نو غسل یې وکی اواته رکعت لهمونځ یې وکی اودالمونځ دشکرانی وو چی الله ﷻ دوی ته کامیابی ورکړه، دابنا برقول مشهور. ویل سوی دی چی دالمونځ دخاښت وو. او هرڅه چی بنی اسرائیل دی هغوی خلاف وکی دهغه څخه چی ورته امرسوی وو، دوی ته امر سوی وو چی دنوتلو په وخت کی (حطه) لفظ وایې اودوی توبه ورڅخه جوړه کړه اودابه یې ویل (حطه فی شعیر) یعنی دغنمو دانه په اوربشو کی، اوبعضی وایې چی دوی به داسی ویل (حبه فی شعیر) یعنی دانه ده په اوربشه کی. حاصل داچی دوی بدل کی هغه امر چی دوی ته سوی وو اوبل څه یې ورڅخه جوړکړه اواستهزاء یې شروع کړه، لکه څه رکم چی الله ﷻ ددی بیان په دی قول خپل کی کړی دی: **وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَعْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (۱۶۱) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلُمُونَ، (سورة الاعراف ۱۶۱-۱۶۲)** اوپه بل ځای کی ورته الله ﷻ مخاطب سوی دی په دی قول سره: **وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ (۵۸) فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ (سورة البقره ۵۸-۵۹)**. امام ثوری نقل کوی دمنهال بن عمر څخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر څخه دی دابن عباس څخه په باره ددی آیت کی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا** یعنی دوی درکوع په حالت کی دننه سوی وه ددی قول راوی حاکم اوابن جریر اوابن ابی حاتم دی، اوهم دارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دابن عباس څخه او همدارکم روایت ذکرکوی ثوری دابن اسحاق څخه دی دبراه څخه. مجاهد اوضحاک او السدی وایې چی: **الباب** (یعنی دروازه) دحطه مراد ده دبیت المقدس خوا ته ددنه کیدو دروازه ده. ابن مسعود وایې چی دوی سرونه سیده نیولی وه په خلاف دهغه چی دوی ته الله ﷻ امر کړی وو، اوداقول دابن عباس دقوم سره منافی نه دی چی هغه ویلی دی چی دوی په ټوکو سره اوپه مسخرو سره ننتولی وه، اوداقول (وقولوا حطه) یعنی تاسی داخل سی په داسی حال کی چی تاسی استغفار کوی. بخاری ویلی دی چی: امر سوی وو بنی اسرائیل ته چی: **وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَعْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ**، یعنی دوی ته امر داستغفار سوی وو اودوی دهغه خلاف وکی اوپه توبو ټکالو سره اوپه مسخرو سره دننه

سو اودحطة په حاي باندي يې حنطة في شعير ويل. (۱) نو وروسته الله ﷺ ته امر كړي وو چې بيت المقدس ته په عاجزي اودسجدي په حالت كې دننه سي اودالله ﷺ شكر اداكي نو دوي مسخري شروع كړي اواستهزاء يې كوله نوالله ﷺ په دوي باندي طاعون ناجوري په طور دعذاب باندي راوليړله لكه څه ركم چې دا ثابت دي درسول الله ﷺ څخه چې په يو حديث كې يې فرمايلي دي چې دا يوقسم درد دي چې په دي سره عذاب وركول سو بعضو امتونو ته (۲) اوپه بل روايت كې داسامه بن زيد څخه اودخزيمه بن ثابت څخه نقل دي دي وايي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: طاعون يوقسم عذاب دي چې په دي سره بعضي امتونوته عذاب وركول سو. بياچي كله دوي مكمله قبضه وكړه په بيت المقدس باندي نودوي په كې پاته سوه اوپه دوي كې دالله ﷺ نبي يوشع عليه السلام وو چې ددوي په مينځونو كې به يې فيصلې كولي اودوي ته به يې دالله ﷺ احكام اوامر بنووي تردي چې الله ﷺ وفات كې اودده عمر (۱۲۷) كاله وو، نودموسى عليه السلام دوفات څخه وروسته يې (۲۷) كاله ژوند تير كړي دي.

قصه دخضر عليه السلام او الياس عليه السلام

هرڅه چې خضر عليه السلام دي: دده په باره كې مخكې دموسى عليه السلام په قصه كې څه ناڅه ذكرسوي دي چې موسى عليه السلام دالله ﷺ څخه طلب وكې دده سره دليدلو په باره كې اوددي واقعه په سورة كهف كې په تفصيل سره ذكرسویده اومور په تفسير كې ددي ښه وضاحت كړې دي اودكرومو دهغه حديث هم كړي دي كم چې په دي باندي دلالت كوي چې داخضر عليه السلام دي اودده خواته موسى عليه السلام هغه موسى چې دبنی اسرائیلو پيغمبر وو اوتورات پر نازل سوي وو هغه موسى دده خواته ورغلي وو.

اختلاف سوي دي دده په نسب كې اودده په نوم كې اودده په نبوت كې اودده په ژوند كې چې داژوندي دي ترنن ورځې پوري په ډيرو اقوالو سره، چې دده ذكر به مور دلته كوو انشاء الله تعالى. حافظ ابن عساكر وايي چې دي دآدم عليه السلام خپل بچي دي چې دهغه دملا څخه پيدا دي، بيايې ددي روايت كړي دي دطريقي ددارقطني څخه په نقل كولو سره دمحمد بن الفتح څخه دي نقل كوي دالعباس بن عبدالله الرومي څخه دي درواد بن الجراح څخه دي دمقاتل بن سليمان څخه دي دضحاك څخه اودي دابن عباس څخه دي وايي چې دي دآدم

(۱). صحيح البخاري: كتاب التفسير، سورة البقره، باب (واذقلنا ادخلو هذه القرية) (۱۸ ۴۴۷۹) اومسلم: كتاب التفسير (۱۵۲۱۸). او احمد (۳۱۸۱۲) الترمذي: كتاب التفسير، باب ومن سورة البقره (۲۰۵۲۱۵).

(۲). صحيح البخاري: كتاب الحيل، باب مايكره من الاختيال في الفرار من الطاعون (۲۹۷۴۱۲) اومسلم په كتاب السلام كې، باب الطاعون والطيور والكهانه ونحوها (۲۰۲۱۴). او احمد (۲۰۹۱۵) اوالطبراني په الكبير كې (۱۱) ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۲، ۳۸۴) اومالك په موطاء كې ذكر كړي دي په كتاب الجامع، باب ماجاء في الطاعون (۱۲ ح ۲۳).

دخپلي ملا څخه پيدادى اودده اجل ليرى سوي دى ترهغه ورځى پورى چى دى ددجال تكذيب وكى. خودا منقطع روايت دى اوپه دى كى غرابت دى. او ابو حاتم وايي چى ما اوريدلى دى دخپلو استاذانو څخه چى دهغوى څخه يو ابو عبیده دى اوداسى نور هغوى وايي چى: په بنى آدمو كى اوږد عمر والا سړى خضر عليه السلام دى، اودده نوم خضرون بن قابيل بن آدم عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى آدم عليه السلام دعاكړى وه هغه سړى ته چى څوك دده په دفنولو كى مخكى سى كله چى دنوح عليه السلام په قوم باندى طوفان راتلى نودهغوى دى (يعنى دآدم عليه السلام جسد) دځان سره لوړ كى اوكله چى يې دى بيرته مزكى ته راكښته كى نونور خلگ وبيريده اودى يې نه سو پتولى ولى چى په مزكه كى كى ډيرزيات وحشت وو تردى چى خضر عليه السلام دى پت كى نوالله جل جلاله خپله وعده پوره كړه اوده لره يې اوږد عمر وركى. ابن قتيبه ذكر كړى دى په المعارف كى په نقل كولو سره دوهب بن منبه څخه چى: نوم دخضر عليه السلام (بليا) دى.

اودده نسب يې داسى بيان كړى دى چى دابليا بن ملكان بن فالغ بن عابر بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح عليه السلام دى. او اسماعيل بن اويس ويلى دى چى دده نوم: المعمر بن مالك بن عبدالله بن نصر بن الازد دى. همداركم بل يوه سړى ويلى دى چى دى: خضرون بن عميايل بن اليقزن العيص بن اسحاق بن ابراهيم الخليل عليه السلام دى. اوويل سوي دى چى دى ارميا بن حلقيا دى. او ويل سوي دى چى دى ځوى دفرعون وو هغه فرعون چى الله جل جلاله ورلره موسى عليه السلام پيغمبر را استولى وو، خودا خبره ضعيفه ده اوپه دى قول كى غرابت دى. ابن الجوزى ويلى دى چى دى ځوى دمالك او ورور دالياس عليه السلام دى. هم دا قول السدى هم ذكر كړى دى. او ويل سوي دى چى دى په سردارانو دذى القرنين كى شمار سړى وو.

اوويل سوي دى چى دى زوى ديوه سړى وو دهغه كسانو څخه چى په ابراهيم عليه السلام باندى يې ايمان راوړى وو. اوويل سوي دى چى دى نبي وو په زمانه دبشتاسب بن بهر اسب كى ابن جرير ويلى دى چى دى راروان وو په زمانه دافريدون يعنى اثفيان كى تردى چى موسى عليه السلام ورسره وليده اودا قول صحيح دى.

اوداركم روايت ذكر كړى دى حافظ ابن عساكر په نقل كولو سره دسعید بن المسيب څخه دى وايي چى دخضر عليه السلام مور دروم وه او پلار يې د فارس وو. او يو قول په دى باندى هم دلالت كوى چى دى دبنى اسرائيلو څخه دى. بخارى ويلى دى په نقل كولو سره دمحمد بن سعيد الاصبهانى څخه دى نقل دابن المبارك څخه دى نقل كوى دمعمر څخه دى نقل كوى دهمام څخه دى دابى هريره رضي الله عنه څخه اودى دنبي عليه السلام څخه چى فرمايلى يې دى: يقيناً نومولى سوي دى خضر عليه السلام په خضر سره ولى چى دى ناست وو په سپينه مزكه باندى او

د شاه څخه به يې شينکي بوټي بنوریدی. (۱) خطابی ویلی دی چی دی نومولی سوی دی په خضر سره ددی وجی څخه چی دده اخلاق ډیرښه وه اوهمیشه به فراخه تندی سره گرزیدی اودا دمخکنی حدیث سره منافی نه دی. اودارکم راوی دی حافظ بن عساکر ددی حدیث دطریقې څخه داسماعیل بن حفص بن عمر الابلې چی دی نقل کوی دعثمان څخه اودابو جزی څخه اودهمام بن یحییٰ څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دعبدالله بن الحارث بن نوفل څخه، اودی نقل کوی دابن عباس څخه دی دنبی ﷺ څخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی: یقیناً نومول سوی دی خضر ﷺ په خضر سره ددی وجی څخه چی ده لمونځ کړی وو په یوه صفا اووچی مزکی باندي نوهغه ځای شین سو (یعنی شنه بوټی پر را وختل). دا حدیث په دی اعتبار سره غریب دی. دارکم قصه نقل کوی دالثوری څخه دی دمنصور څخه اودی دمجاهد څخه دی وایې چی: خضر ﷺ په دی نوم باندي ځکه نومول سوی دی چی کله به ده لمونځ کوی نوددی شاوخوا درخته به شنه کیده اومخکی ذکر سوی وه چی کله موسیٰ ﷺ اویوشع بن نون ﷺ دواړه دده خواته راله نودی دسمندر غاړی ته په شین ځای کی ولاړ وو، اوده یوه کپړه په ځان باندي اچولی وه چی په یوخوا باندي یې سر پټه کړی وو اوپه بل خوا سره یې پښی پټی کړی وی، نوموسیٰ ﷺ سلام پروکی نوخضر ﷺ مخ خلاص کی اوجواب یې ورکی، اوورته یې وفرمایلی چی: آیاته دی مزکی ته په خیر سره رالی؟ اوته څوک یې نوده ورته جواب ورکی چی زه موسیٰ یم. نوخضر ﷺ ورته وفرمایلی چی آیا دبنی اسرائیلو پیغمبر یې؟ نوده ورته وفرمایلی چی هو. اودسیاق ددی قصی څخه دامعلومیږی چی دی پیغمبر وو اوداپه یوڅو اعتباراتو سره معلومیږی یوداقول دالله ﷻ: فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلْمَانًا مِنْ لَدُنَّا عَلَمًا، بل داقول دالله ﷻ: قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَنْ تُعَلِّمَ مِنَّمَا عَلَّمْتَ رُشْدًا (۶۶) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا (۶۷) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (۶۸) قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا (۶۹) قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (سورة الكهف ۷۰/۲۲) که چیری دی نبی نه وای اوولی وای نوپه دی طریقې سره به یې نه وای مخاطب کړی، اوپه موسیٰ ﷺ باندي به یې داسی ردنه وی کړی، بلکی موسیٰ ﷺ دده په باره کی سوال کړی وو دالله ﷻ څخه چی دده صحبت اختیار کی اودده څخه هغه علم ازده کی کم چی الله ﷻ ده لره ورکی اودده معصومیت هم بیان سوی دی په دی کی، ولی که چیری دی نبی نه وای او معصوم نه وای نوموسیٰ ﷺ چی یوعظیم نبی اومعصوم دی دی دیوولی څخه چی غیر

(۱) صحیح البخاری: کتاب احادیث الانبياء، باب حدیث الخضر مع موسیٰ ﷺ. (۳۴۰۲۱۲).

معصوم دی څه رګم طلب د علم کوی، او حال داچې موسی ﷺ ورپسې څومره وګرځیدی او تفتیش یې ورپسې وکړی، بیا داچې ده ورسره کله ولیده نواکرام او تعظیم یې ورله وکړی، او په هغه پسې روان سو هغه به چې چیرې تلی نوموسې ﷺ به ورپسې وو، نو دا ټولې خبرې په دی باندې دلالت کوی چې دی نبی دی او بل داچې ده ته به وحی کیدل لکه څه رګم چې موسی ﷺ ته وحی کیدلې، اودې مختص وو په داسې امورو باندې او په داسې اسرارو د نبوت باندې چې په هغه باندې موسی ﷺ هم نه پوهیدی، او حال داچې موسی ﷺ کلیم الله وو او د بنی اسرائیلو پیغمبر وو. او هم په دی قوم باندې دلیل نیولی دی الرمانی چې خضر ﷺ نبی دی. دریم اعتبار داچې: ده یوماشوم مړکی اوداکار ده نه وو کړی مګر په وحی سره د طرفه د الله ﷻ څخه.

اودامستقل دلیل دی په نبوت دده باندې او په عصمت دده باندې، ولی چې ولی الله ته دا اجازه نه وی چې قتل وکړی په محض خپل خیال سره (یعنی په زړه کې یې دچاپه باره کې څه خدشه راسی نوهغه قتل کې نوداولیاء الله دپاره داجائز نه دی). ولی چې دده زړه واجب العصمت نه وی، کله په کې خطایې هم کیدی سی اوهرڅه چې انبیاء دی نوهغوی واجب العصمت دی، ولی چې ده داماشوم قتل کې نودا ددی وحی څخه چې دی دخپل پلارپه دین باندې پاته سی او کفر اختیار نه کړی نودا د مصلحت دوحی څخه قتل سوی دی. نودا بنسکاره دلیل دی په نبوت دده باندې څلورم اعتبار داچې کله دی ددغه کارونو وضاحت موسی ﷺ ته کوی نوپه آخره کې یې ورته وفرمایل چې: رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي یعنی دا کار مایه خپل خوبه نه دی کړی بلکې دالله ﷻ د طرفه ماته امر او وحی سوی وی په دی باره کې). نو دا ټول اقوال چې په قرآن کریم کې ذکر دی په قصه دده کې نودا ټول دلالت کوی په نبوت دده باندې.

اوهرڅه چې دا قول دی چې دی فرشته وو نودا خبره صحیح نه ده او ډیره کمزوری خبره ده. دده په ژوندی والی کې هم اختلاف دی چې آیادی تر نن ورځې پوری ژوندی دی او که نه؟ جمهور علماء داوایې چې دی تر نن ورځې پوری ژوندی دی، اودوی په دلیل کې هغه دعا دآدم ﷺ ذکر کوی چې آدم ﷺ دعا کړې وه چې الله ﷻ دی هغه سپړی ته او بدمر ورکړی کم چې زما په پتولو کې مخکې والی وکړی نوده مخکې والی کړی وو په دفنولو دآدم ﷺ کې وروسته د ختمیدلو د طوفان څخه، او ویل سوی دی چې ده دهغه چینی څخه اوبه چنبلی وی په کم سره چې دهمیشوالی ژوند ورکول کیرې لکه څه رګم چې دامورمخکې بیان کړی دی. اودارګم نوری خبرې یې هم ذکر کړې دی په باره دژوندون دده کې تر نن ورځې پوری. اودا وصیت دده وو موسی ﷺ ته په هغه وخت کې کله چې ده ورته داوویل: قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي

وَبَيْنِكَ سَأْتِيكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا دده دوصيت په باره كې ډيراقوال اواثار ذكرسوي
 دې چې اكثره منقطع دې (دمنقطع مطلب دادې چې په مينځ كې اكثر راويان نه دي ذكر
 سوي)، بيهقي نقل كوي دابو سعيد بن ابي عمر خخه دې نقل كوي دابو عبدالله الصفار
 خخه دې نقل كوي دابوبكر بن ابي الدنيا خخه دې نقل كوي داسحاق بن اسماعيل خخه
 دې نقل كوي دجرير خخه اودې دابو عبدالله الملقطې خخه دې وايي چې: كله موسى عليه السلام
 دخضر عليه السلام خخه جلاكيدې نوموسى عليه السلام خضر عليه السلام ته وويل چې ماته وصيت وكې، نوخضر
عليه السلام ورته وفرمايل چې: ته نفع رسونكي سه اودخان خخه ضرري مه جوړوه چې خلگو ته دي
 ضرر ورسپړي، اوته په فراخ تندي سره گرځه اودرد ناك كيږه مه، دې هوده خبرو خخه خان
 ساته اوبغير دحاجت خخه مه گرځه. اوپه بل روايت كې يې دازيات كړي دي چې: ته مه
 خنده مگر دتعجب اوحيرانتيا دوچي. بشر بن حارث الحافى وايي چې: موسى عليه السلام خضر
عليه السلام ته وويل چې ماته وصيت وكه نوهغه ورته وويل چې دالله جل جلاله اطاعت په خان باندې
 اسانه كه. اودده په باره كې مرفوع حديث وارد سوي دي چې هغه نقل كړي دي ابن عساكر
 دطريقي دزكريا بن يحيى الوقاد خخه (چې دامشهوره دي په كذاب سره يعنى دخان خخه
 حديثونه بيانوي اوپه هغه كې دروغ ذكركوي) دي وايي چې ويل كيدې په عبدالله بن وهب
 باندې داقول اوما اوريدې، اوثوري ويلي دي، همداسې مجالد هم ويلي دي، داركم ابو
 الوداك ويلي دي، داركم ابوسعيد الخدرى ويلي دي، داركم عمر بن الخطاب ويلي دي،
 چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: ويلي دي زما ورور موسى عليه السلام، اى زماربه، اوداركم يې
 دموسى عليه السلام الفاظ ذكركړه. نورالى ده ته خضر عليه السلام په داسې حال كې چې دابنه خوان وو او
 خوشبويې ورخخه راتله اوسپينې كپړې يې اچولې وې چې لستونې يې رانغښتې وه، نووي
 فرمايل موسى عليه السلام ته: سلامتيا دي وي په تاباندې دالله جل جلاله دطرفه، ستارب په تاباندې
 سلام پيش كې. نوموسى عليه السلام وفرمايل چې هغه ذات په خپله سلام دي اوسلامتيا والادې
 اودهغه ذات دپاره حمد اوشناء اوشكردي، داسې ذات دي اوداسې رب دي چې دهغه
 دنعمت حساب نسّم كولى، اونه قدرت لرم چې دهغه دشكر ادايگي وكم مگر دهغه ذات په
 مدد سره. بيا موسى عليه السلام وفرمايل چې: ماته وصيت وكه داسې وصيت چې ستا خخه
 وروسته هغه ماته فائده ورسوي، نوخضر عليه السلام ورته وفرمايل چې: اى طالب العلممه (يعنى
 اى طلب كونكي دعلم) يقيناً ويونكي لږ سترې كيدونكي وي داوريدونكي خخه، نوته مه
 سترې كوه خپل هم مجلس والا په بيان دخه خبرې كې، اوپه دي خبرې باندې خان پوه كړه
 چې زړه ستا دپاره لوبښي دي نوته وگوره چې په دغه لوبښي كې ته څه اچوي اودخه خخه يې
 ډكوي، اوته مخ واړوه ددنيا خخه اودنيا دخان خخه شاته كړه ولى چې داځاى دقراري نه

دی اونه محل دپاته کیدلو دی، اویقیناً ته گرځول سوی یې مبلغ (یعنی تبلیغ کونکی ددین) دخلگو دپاره چی ته دخلگودپاره دتوښی سبب سی دآخرت (یعنی ستادتبلیغ دوحی داخلگ دخپل آخرت تیاری وکی اودآخرت دپاره توښه برابره کړی)، اوخپل نفس عادت کړه په صبر باندی اوځان بیچ ساته دگناهونو څخه. ای موسی ځان فارغه کړه علم ته، ولی چی علم دهغه چا دپاره وی څوک چی ورلره ځان فارغه وی، اوته مه کیږه زیاتوونکی دعلم ولی چی زیات علم علمآ غلطوی، اولیونی په خوشحاله کیږی، خویرتا باندی لازمه ده میانه روی ولی چی میانه روی کار دحکماوو دی اوبنائست دعلماوو دی، اوکله چی تاته ښکنځل وکی یو جاهل سړی نوته حلم اختیارکړه اودهغه څخه منع سه ولی چی ددی جاهل ښکنځل اوجاهالت ستادپاره لوی شی دی (یعنی دهغه ښکنځل ستا دپاره سبب دنجات وی په ورځ دقیامت باندی). ای موسی بن عمران ته داگمان مه کوه چی تاته ډیرعلم درکول سوی دی بلکی تاته چی کم علم درکول سوی دی هغه ډیر لږ دی ای ابن عمره ته مه خلاصوه هغه دروازه چی تا ته پته نه وی چی دادڅه وجی څخه بنده سویده اوته مه بندوه هغه دروازه چی تاته پته نه وی چی دا دڅه وجی څخه خلاصه سویده. ای ابن عمرانه دچاچی ددی دنیا څخه زړه پرې کیږی اوددی دنیاخواته یې رغبت وی اوخپل حالت ته دحقارت په نظر باندی گوری اودخپل تقدیر څخه گیلی کوی نوهغه به څه رکم په زاهدانو کی شمارسی؟ آیادخپل شهواتو څخه په هغه سړی لیری سی کم چی ورپسی رغبت کوی؟ یاده ته به علم څه فائده ورسوی؟ اودده څخه به جهالت لیری سی چی دی ورپسی کلک مښتی وی؟ ولی چی دده تگ دآخرت خواته وی اودی ددنیا خوا ته روان وی، ای موسی ته علم وکه په دی نیت باندی چی ته عمل په وکی، اوپه دی نیت باندی یې مه کوه چی ته یې خلگوته وښیې نوځان به په گناه کی ککړ کی، وگرزوه زهد دځان دپاره لباس اوعلم اودکر دځان دپاره کلام (یعنی ددنیا څخه بی رغبتی دځان دپاره جامه وگرزوه اوکه خبری کول غواړی نوبیا دعلم خبری کوه یادکر کوه) اونیکیانی دځان دپاره ډیری حاصلوه ولی چی ته په خطایانو کی هم واقع کیدی سی، اوزلزله کوه خپل زړه په بیره دالله ﷻ سره ولی چی په دی باندی الله ﷻ راضی کیږی، او دخیر کارکوه ولی چی ستا څخه خطایانی هم کیدلی سی، اوتاته نصیحت وسو که چیری ته دایاد کړی نودابه ستادپاره فائده مندوی. نونبی ﷺ فرمایلی دی: خضر ﷺ ولاړی او موسی ﷺ یواځی پاته سو اوژړل یې. دا حدیث صحیح نه دی،

اوابن کثیر وایې چی زه داگمان کوم چی دا دزکریا بن یحیی الوقاد المصری خپل قول دی، اوددی تکذیب کړی دی یوه دعلماوو دائمه وو څخه اودتعجب خبره دی ده چی ابن عساکر په دی باندی سکوت یعنی خاموشی اختیار کړیده. حافظ ابونعیم الاصبهانی وایې په نقل

کولو سره د سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی څخه دی نقل کوی د عمر بن اسحاق بن ابراهیم بن العلاء الحمصي څخه دی نقل کوی د محمد بن الفضل بن عمر او الکندي څخه دی نقل کوی د بقیه بن الوليد څخه دی نقل کوی د محمد بن زیاد څخه دی د ابی امامه څخه دی وایې چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی خپلو صحابو ته: آیازه تاسی ته خبردرنه کړم د خضر علیه السلام په باره کی؟ نودوی وویل چې ولی نه ای دالله ﷻ رسوله، نونبی علیه السلام و فرمایل چې یوه ورځ دی روان وو په بازار د بنی اسرائیلو کی، په دی دوران کی یو مکاتب (یعنی هغه مریې چې مالک پریښی وی په دی شرط باندی چې مالک ته به پیسی پوره کوم چې دده قیمت دی اودی به ازادوی) ولیدی نوهغه ورڅخه سوال وکی چې څه رالره راکړه نو خضر علیه السلام ورته و فرمایل چې ما په الله ﷻ باندی ایمان راوړی دی اوزماسره څه نسته چې زه یې تا ته درکم نوبیاورته ده وویل چې زه یې درڅخه دالله ﷻ په نامه غواړم. نوبیاورته خضر علیه السلام وویل چې زماسره نسته چې تاته یې درکم مگر داچې ته می واخلي اوپه بازار کی می خرڅ کی، نودی مسکین ورته وویل چې آیا داسی کیدی سی نوده ورته و فرمایل چې، هو، نودی یې بازارته بوتلی او هلته یې خرڅ کی په څلورسوه درهمو باندی. نوچاچې اخستی وو دهغه سره یې څه موده تیره کړه چې هغه هیڅ کارنه په کوی، نوده ورته و فرمایل چې تازه اخستی یم ددی دپاره چې ته زما څخه څه دخیر کارواخلي یعنی نوماته څه کار وایه چې زه یې وکم، نودی سپری ورته وویل چې زه بدگنم تاته دڅه کار ویل ولی چې ته بوډا او عاجزه انسان یې اوپه کارسره به تاته تکلیف درورسیرې نوده ورته و فرمایل چې ماته څه تکلیف نه رارسیرې، نوده سپری ورته دیوې ډبرې وویل چې هغه دیوځای څخه بل ځای ته یوسی. او داډبره دشپږو کسانو څخه کمو کسانو نسوای لوړولی اودایې په یوه ورځ کی هم نه سوای لوړولی. نوداسپری دڅه حاجت دپاره دکور څخه ووتی اوبیرته چې په لږ وخت کی کور ته رالی نوده دغه ډبره هغه بل ځای ته وړی وه، نودی سپری ورته وویل چې ډیرښه تاخوداسی کاروکی چې زماستاڅخه ددی کار امیدنه وو. نوبیا داسپری یوځای په سفر باندی تلی نودی خضر علیه السلام ته یې وویل چې ته زماپه کور کی زماخليفه سه نوده ورته و فرمایل چې دڅه کاروصیت راته وکه.

نودی سپری ورته وویل چې کار کول به تاته گران سی اوپه تکلیف کی به واقع سی، نوده ورته و فرمایل چې: ماته نه گرانیرې اونه ماته تکلیف په رسیرې، نودی سپری ورته وویل چې ته زما دپاره کور جوړکړه دپخو خښتو څخه ترهغه وخته پوری چې زه راځم، نوداسپری په سفر باندی ووتی کله چې بیرته رالی نوکور تیار جوړسوی وو. نودی سپری ورته وویل چې زه ستا څخه پوښتنه کوم په نامه دالله ﷻ باندی چې ته څوک یې اوستاڅه کاردی؟ نوده ورته و فرمایل چې زماڅخه دی دالله ﷻ په نامه باندی پوښتنه وکړه اوداکار ما په مجبوری کی واقع

کوی چی زه تاته وایم چی زه څوک یم، نوزه به تاته اوس دځان په باره کی ووايم چی زه څوک یم؟ زه خضر یم هغه خضر چی تابه څه ناڅه دده په باره کی اوریدلی یې، زما څخه سوال وکی یومسکین سړی نوزماسره څه نه وه چی ماورلره ورکړی وای، نوبیا راڅخه هغه دالله ﷺ په نامه سوال وکی نورلره ځان په لاس کی ورکی نوهغه زه خرڅ کړم.

اوتاهم په دی خبره باندی خبروم چی دچا څخه هم دالله ﷺ په نامه سره سوال وسو اودهغه په طاقت اووس کی وه چی هغه ته څه ورکی اوبیایې هم ورنه کی نو دقیامت په ورځ به دالله ﷺ مخ ته ولاړوی چی پوستکی به یې تش وی اوغونبه به په کی نه وی نودی سړی وویل چی ماایمان راوړی په الله ﷻ باندی، اوتاته می تکلیف درکی ای دالله ﷻ پیغمبره اوحال داوو چی ماته ستاپه باره کی علم نه وو، نوخضر عليه السلام ورته وفرمایل چی خیردی وی اوالله ﷻ دی ستاسره ښه وکی. نودی سړی ورته وویل زمامور اوپلاردی ستا څخه قربان وی ته فیصله وکړه زماپه اهل اومال کی کمه چی الله ﷻ تاته خوبوی، اوڅه چی ښه وی هغه واخله اوزه به ستالاره ازاده کړم، نوده ورته وفرمایل چی زه داخوبښ گنیم چی ته زمالاره خلاصه کړی، چی زه عبادت وکم دخپل رب، نودی سړی لاره ورته خلاصه کړه، نوخضر عليه السلام وفرمایل چی: حمد اوثناء دی وی دهغه ذات دپاره چی زه یې په مجبوری کی گرفتار کړم اوبیایې ماته نجات راکی اوداحدیث مرفوع کول غلط دی، خولائقه اومناسب دا ده چی دا موقوف سی اوددی روایت ابن جوزی په خپل کتاب (عجالة المناظر فی شرح حال الخضر) کی دطریقې د عبدالوهاب بن ضحاک څخه نقل کړی دی.

اودارکم حافظ ابن عساکر روایت نقل کړی دی چی سنديي السدي ذکرکړی دی دی وایې چی: خضر عليه السلام اوالیاس عليه السلام دواړه وروڼه وه اوددوی دواړو پلار بادشاه وو، نوالیاس عليه السلام خپل پلار ته وویل چی: هرڅه چی زما ورور خضر دی نودهغه دبادشاهی کولو شوق نسته، که چیری ده ته تاسی واده وکی نودده به ځوی پیداسی نوهغه به دده پرځای باندی بادشاهی کوی، نوده ته پلار واده وکی دیوی ښایسته اوځوانی انجلی سره. نوخضر عليه السلام ورته وفرمایل چی: زماڅه رغبت اوحاجت نسته ښځی ته، که چیری ته غواړی نوزه به ستا لاره خلاصه کم څه رکم چی ستاخونبه وی، اوکه ته غواړی چی زماسره یوځای پاته سی او دالله ﷻ عبادت کوی اوداخبره پته وساتی نوداسی هم کولی سی. نودی ښځی ورته وویل چی زه ستاسره پاته کیرم اودراز به پت وساتم، نوداښځی ورسره تریوه کال پوری پاته سوه. کله چی یوکال تیر سو نودی بادشاه دښځه راوغوښتله اوورته یې وویل چی زماځوی هم ځوان دی اوته هم ځوانه یې نوبچی څه سو؟ نودی ښځی ورته وویل چی بچی دالله ﷻ دخواوی، که الله ﷻ وغواړی نوبچی ورکوی چاته چی وغواړی اوچی ونه غواړی نونه یې ورکوی نودی خضر عليه السلام ته پلار امر وکی چی دښځه طلاقه که نودایې طلاقه کړه بیایې ورلره

بله ښځه وکړه چې هغه کونډه وه اومخکی یې بچی پیداسوی وو کله چې یې دده سره واده وکړی نو دی ته یې هم هغه څه وویل کم چې یې هغه مخکنی ته ویلی وه، نو داهم پاته کیده او وی ویل چې ستاسره پاته کیږم، کله چې ددی هم یو کال تیرسو نو بادشاه دارا وغوښتله او ورته یې وویل چې بچی څه سو نودې ورته وویل چې ستا دزوی ښځوته حاجت نسته، نودی راوغوښتی خپل پلار نودی وتښتیدی، نو پلار ورپسی کسان واستول خو گير نه سو. او ویل سوی دی چې دانښځه یې مړه کړه ولی چې دې هغه پټ رازښکاره کی نوییاددی و چې څخه وتښتیدی، او هغه اولنی ښځی یې پرینسوله اوازاده یې کړه. نو داپاته سوه چې عبادت به یې دالله ﷺ کوی په بعضو ښارونو کی، نویوه ورځ په دی باندی یوسری تیرسو چې هغه بسم الله وویل نودې واوریدله. نودې ورڅخه پوښتنه وکړه چې دانوم دی دکم ځای څخه ازده کی نودی سری ورته وویل چې: زه دملگرو دخضر ﷺ څخه وم، نو ما هغه ته واده وکی نو دهغه بچی پیداسو اوبیا دهغه اودهغه دښځی ترمینځ څه واقعات تیرسوه تردی چې دغه ښځه خادمه سوه دفرعون دلور چې دفرعون دلور په سرکی یې ږمنځ وهل (یعنی دهغه سربه یې ږمنځوی) نویوه ورځ ددی دلاس څخه ږمنځه خطا سوه نودی بسم الله وویل، نوددی فرعون لور ورته وویل چې آیا زما پلار دی یادکی؟ (یعنی ددی مطلب داوو چې دی ښځی دالله نوم واخستی نوددی فرعون لور داگمان وکی چې دالله څخه مراد ددی پلار دی نوځکه یې پوښتنه وکړه چې آیا زما پلار یادوی؟ نودی ښځی ورته وویل چې نه، بلکی هغه رب یادوم چې زما اوستا اوستا دیلار رب دی، نودی خپل پلار ته داخبره ورسوله نوپلار یې امر وکی په بلولو اوگرمولو داوسپنو کی نوډیری اوسپنی یوځای سوی او هغه گرمی سوی، اوبیایې امر وکی چې دانښځه وروغورځوی. کله چې دی ښځی دا اور ولیدی نو داپر شاه سوه اوددی سره ځوی وو هغه ځوی ورته وویل چې موری ته په حق یې اوصبر وکړه، نو دی ښځی ځان اورته وغورځوی اومړه سوه. الله ﷻ دی پر ورحمیرې.

هرڅه چې هغه حدیث دی چې حافظ ابوبکر البیهقی ذکرکړی دی، دی وایې چې مور ته خبر راکړی دی ابو عبدالله الحافظ دی وایې چې ماته خبر راکړی دی ابوبکر بن بالویه دی نقل کوی دمحمد بن بشر بن مطرڅخه دی نقل کوی دکامل بن طلحه څخه دی نقل کوی دعباد بن عبدالصمد څخه دی دانس بن مالک څخه دی وایې چې: کله چې رسول الله ﷺ وفات سو نوصحابه (رضی الله عنهم) پراتول سوه او تولو ژړل. نویه دی دوران کی یوسری رادننه سو چې په ږیره کی یې سپین اتور ورینسته گډوډ وه او غټ جسم والا وو نو خپل سر یې کښته کی او وی ژړل اوبیا مخامخ سو صحابوو ته نووی فرمایل: یقیناً دالله ﷻ دخوا څخه وی تسلی په هر مصیبت کی، اوبدلی وی دهرورک سوی شی څخه، نوتاسی رغبت وکی دالله ﷻ طرف ته او هغه ته رجوع اوانابت وکی. او هغه ذات تاسی ته په مصیبت کی کتلی دی نوتاسی ورلره

هم وگوري، ولي چي په مصيبت والاباندي جبرنه كيږي. اوبيا رالي نوپه دي كي صحابو و بوبل ته وفرمايل چي آيادا سړي پيژني؟ نوابوبكر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه او علي رضي الله عنه وفرمايل چي: هو، داوورور درسول الله صلى الله عليه وسلم خضر عليه السلام دي. (۱)

اوداركم امام شافعي ويلي دي په خپل مسند كي په نقل كولو سره دقاسم بن عبدالله بن عمر خخه چي دي نقل كوي دجعفر بن محمد خخه دي نقل كوي دخپل پلار خخه دي نقل كوي دخپل نيکه خخه دي نقل كوي دعلي بن الحسين خخه دي وايي چي: كله وفات سو رسول الله صلى الله عليه وسلم او خلق دتعزيت دپاره راټول سوه نودوي واوريده ديوه ويونكي خخه چي ويل يې: يقيناً دالله صلى الله عليه وسلم دخواه تعزيت وي په هر مصيبت كي او وروسته پاته كيدونكي وي په هلاكت كي (يعني چي يووفات سي نوپه هغه پسي الله صلى الله عليه وسلم شاته بل سړي پريږدي) اودهر ور كيدو خخه پيدا كول وي (يعني دچاخخه چي خه ورك سي نو دهغه پسي ورلره الله صلى الله عليه وسلم هغه شي بيرته پيدا كوي يادهغه په خاي ورلره نيكي په عمل نامه كي ليكي)، نو پس تاسي په الله صلى الله عليه وسلم باندي باور وكي، اودهغه خخه اميد ساتي، ولي چي مصيبت په هغه چا باندي وي چي خوك دثواب خخه محروم وي. نو علي بن الحسين وويل چي آياتاسي ته پته ده چي دا خوك وو؟ داخضر عليه السلام وو. (۲)

اوداركم روايت نقل كوي عبدالله بن وهب دهغه چا خخه چي ده ته يې داروايت ذكر كړي دي دي نقل كوي دمحمد بن عجلان خخه دي دمحمد بن المنكدر خخه: چي عمر بن الخطاب رضي الله عنه دجنازي لمونخ وركوي چي په دي دوران كي يې يو غائبانه اواز واوريدي چي ويل يې: زمور خخه مخكي والي مه كوه الله صلى الله عليه وسلم دي په تاباندي ورحميري. نو عمر رضي الله عنه ورلره انتظار وكي تردي چي دي ورسيدي اوپه صف كي ودريدي، اودمړي دعايي ذكر كړه چي هغه داده: ياالله كه چيري ته ده لره عذاب وركوي نوداسي ديرستا نافرمانه دي، او كه ته ورلره مغفرت وكي نودي ستا رحمت ته فقيردي، اوكله چي دي پت سو نودي سړي وويل، خوشحالي دي وي تالره كه چيري ته نه واي مشر دقوم ياتيكيكس اخستونكي ياخزانچي يامنشي ياپوليس. نو عمر رضي الله عنه وفرمايل چي داسړي راويسي چي دده خخه پوښتنه وكودده دلمانخه اوددعاپه باره كي چي داخوك دي؟ نوويل سوي دي چي دي ليري ولاړي ددوي خخه نوكله چي دوي وليدي دهغه دپښو اثر نوديوې پښو حجم يې يو ليشت وو. نو عمر رضي الله عنه وفرمايل: زمادي قسم وي په الله صلى الله عليه وسلم باندي چي داخضر عليه السلام دي دكم په باره كي چي مور ته نبی صلى الله عليه وسلم ذكر كړي وو، په دي روايت كي انقطاع دي اوددي په شان روايتونه صحيح نه دي.

(۱). اخرجہ البيهقي في دلائل النبوة: جماع ابواب مرض رسول الله صلى الله عليه وسلم ووفات وماظهر في ذلك من اثار النبوة ودلالة الصدق، باب ماجاء في عظم المصيبة التي نزلت بالمسلمين بوفات رسول الله صلى الله عليه وسلم (۷/ ۲۶۹).

(۲). اخرجہ البيهقي في دلائل النبوة (۷/ ۲۶۸) دطريقي دشافعي خخه.

اودارکم روایت ذکرکړې دی حافظ ابن عساکر دثوری خخه دی نقل کوی دعبداالله بن المحرز خخه دی نقل کوی دیزید بن الاصم خخه دی دعلی بن ابی طالب خخه دی فرمایې چی: زه داخل سوم خانه کعبی ته په یوشپه کی دپاره دطواف، نوپه دی دوران کی ماولیدی یوسری چی دخانه کعبی په خادر پوری منستی وو اودایې وویل: ای هغه ذاته چی نه منع کوی هغه اوریدل دیوبل اوریدلو خخه (یعنی الله ﷺ ته په یووخت باندی ډیر خلگ دعاگانی کوی نوالله ﷺ دتولو دعاگانی یوشان اوری اوالله ﷺ یواوریدل دبل اوریدلو خخه نه منع کوی اونه شه مغالطه پراخی)، اوای هغه ذاته چی هغه دخلگو سوالونه په مغالطی کی نه اچوی (یعنی دډیرو سوالونوپه وجی الله ﷺ نه غلطیږی)، اوهغه ذات چی نه تنگوی هغه عاجزی اوډیر غوښتل دغوښتونکو اونه یې تنگوی ډیر سوالونه دساتلانو، ماله رزق راکی په عفو کولو سره اوپه خوږ رحمت ستا باندی (یعنی ماته عفو اوبخښنه راکی اوخپل رحمت په ماباندی نازل کی) نودې علی ﷺ فرمایلی دی چی: ماورته وویل چی دابیرته راته ووايه په ماباندی یعنی یووار یې ماته بیا ووايه: نوماته یې وویل چی، تاواوریده شه چی ماوویل؟ نوماورته وویل چی هو. نوبیایې ماته وویل: قسم می دی وی په هغه ذات باندی چی دخضر^(ع) روح دهغه په لاس کی دی (داعلی ﷺ وایې چی داخضر^(ع) وو) دادعا چی ماوکړه دابه ونه وایې هریوسری په هرفرض پسی وروسته مگرداچی الله ﷺ به دهغه گناهونه معاف کی، که شه هم دهغه گناهونه دسمندر دزگ هومره وی یاددرختو دپانو هومره وی یادستوروپه برابر ډیروی، بیابه هم الله ﷺ ده ته مغفرت کوی. اوداسی نور روایتونه ددی په باره کی ذکرسوی دی چی دی دخانه کعبی په خادر پوری منستی وو اودا دعایې کړیده په مختلفو روایتونو سره. دارکم ابن جوزی په بله طریقی سره هم روایت ذکرکړی دی چی دهغه مفهوم هم دارکم دی لکه مخکی روایت چی مورډ ذکرکی.

دارکم حافظ بن عساکر وایې چی ماته خبر راکړی دی ابوالقاسم بن الحصین دی وایې چی ماته خبرراکړی دی ابوطالب محمدبن محمد دی وایې چی ماته خبره راکړی دی ابو اسحاق المزکی دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق بن خزیمه خخه دی نقل کوی دمحمد بن احمد بن یزید خخه دی وایې چی ماته خبرراکړی دی عمر بن عاصم دی نقل کوی دحسن بن رزین خخه دی نقل کوی دابن جریرج خخه دی دعطاء خخه دی دابن عباس^(ع) خخه دی وایې چی ماته دده علم نسته مگر داچی دامرفوع ذکرسوی دی دنبی^(ص) خخه چی نبی^(ص) فرمایلی دی خضر^(ع) اوالیاس^(ع) دواړه هرکال دحج په موسم کی دیوبل سره وینی او (۱)

(۱). اخرجہ الدارقطنی فی الافراد. اوابو اسحاق الذکی په فوائد خپلوکی دا ذکرکړی دی دارکم متقی الهندی په کنز العمال کی (۳۴۰۵۲۱۲).

ديوبل سره يوځای کيږي، اوبيا دواړه ديوبل څخه په دې کلمو سره جلا کيږي. بسم الله ماشاء الله ماکان من نعمت فمن الله، ماشاء الله، ولا حول ولا قوة الا بالله، و ييل سوی دی چی ابن عباس ویلی دی چی چادا دعا سهار اوما بنام دری دری واره وویل نوالله ﷻ به دی په امن کی کی دغریقیدو څخه اودسوزلو څخه اودغلا څخه (یعنی دغه ورځ به ورڅخه څوک غلا ونه کړی). اوداهم ویل سوی دی چی گمان کوم چی دایې هم ورسره ذکر کړی دی چی دی به محفوظ وی دشيطان څخه اودبادشاه څخه اودمار څخه اودلړم څخه. دارکم ابن ابی داود وایې چی: الیاس اوخضر ﷺ دواړه هرکال روژه نیسی په بیت المقدس کی، اوهرکال دواړه حج هم کوی، اودواړه دزمزم اوبه هم چښی صرف په یووار چښلو سره چی هغه اوبه ددوی دپاره کافی کيږي تربل کاله پوری.

اودارکم روایت ذکرکړی دی ابن عساکر چی ولیدبن عبدالملك بن مروان (هغه خلیفه چی ددمشق جامع مسجدیې جوړکړی دی) ده داوغوبنتل چی یوه ورځ په دی جماعت کی لمونځ وکی نوامریې وکی چی په دغه شپه دی جماعت دقوم څخه تش سی نودوی دغه رکم کار وکی، نوکله چی شپه سوه نودا ولید بن مروان چی دهغه دور خلیفه وو دی رالی دهغه جماعت ته نوگوری چی دباب الخضراء خواته یوسړی ولاړدی اولمونځ کوی، نوخپل قوم ته یې وویل چی آیا ماتاسی ته امرنه وو کړی چی داجماعت زما دپاره خالی کی؟ نودی قوم ورته وویل چی: ای امیر المومنین داخضر ﷺ دی هره شپه دی راځی اودلته لمونځ کوی.

دارکم عبدالرزاق وایې چی ماته خبر راکړی دی معمر دی نقل کوی دالزهري څخه دی نقل کوی دعبيدالله بن عبدالله بن عتبه څخه دی وایې چی ابوسعید فرمایلی دی چی مور ته حدیث بیانوی رسول الله ﷺ یواوړد حدیث اودده په مینځ کی یې داخبره هم وکړه چی: دجال به راځی یوه ورځ نوپه هغه باندي حرام گڼول سوی دی داخلیدل دمدينی ښار ته نو په دغه وخت به ورته یوسړی راووځی اوورته به ووايې چی زه دالله ﷻ په نوم باندي شاهدي ورکوم چی ته دجال یې نودجال به خلگو ته ووايې چی آیازه دی مرکم اوبیایې بیرته راژوندي کړم نوتاسی به داومنی چی زه خدای یم نوتول خلگ ورته وایې چی هو! نو داغه سړی به مرکی اوبیابه یې بیرته راژوندي کی: نودی به ووايې چی زمادی قسم وی په الله ﷻ باندي چی زما څخه ماسوا بل هیڅ څوک نسته چی ستاپه باره کی څه بصیرت او پوهه ولری نودا دجال به وغواړی چی دی دوباره مرکی نوتسلط به نه سی پرکولی چی دوباره یې مرکی معمر وایې چی ماته داخبر راکول سوی دی چی داسړی خضر ﷺ دی کم چی دجال یووار مرکی اوبیایې دوباره راژوندي کی، اوددی حدیث تخریج په صحیحینو کی دحدیث دزهري څخه سوی دی. اوهغه احادیث چی ابن قیم الجوزی په خپل کتاب (عجالة المنتظر فی شرح حالت الخضر) کی ذکرکړی دی نودهغه په باره کی یې ویلی دی چی هغه

ټول احاديث موضوعي دي، اودايي هم ويلى دي چي دهغه اثار ټول ضعيف دي، دامخكي چي كم دلائل اواقوال ذكرسوي دي ددي ټولو څخه داخبره معلوميري چي خضر عليه السلام ژوندي دي.

اوهرخه چي هغه علماء دي چي هغوي وايي چي خضر عليه السلام وفات دي هغه دادی، امام بخاری، ابراهيم الحربي، ابوالحسين بن النادی، الشيخ ابو الفرج بن الجوزي، اودده په باره كي يې جلا كتاب ليكلي دي اوپه هغه كي يې ډير دلائل ذكرکړي دي چي دهغه څخه دا ثابتيري چي خضر عليه السلام وفات دي يودهغه څخه دا ايت دقرآن کریم دي: وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد، که خضر عليه السلام انسان وي نو ددي آيت لاندی به داخل وي، اودهغه خاص کول ددي آيت څخه جائز نه دي مگر په دليل صحيح سره اودليل صحيح دده په باره كي نسته. اويوددي څخه دا قول دالله جل جلاله دي: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (سورة ال عمران ۸۱)

ابن عباس ويلى دي چي الله جل جلاله ټول انبياوو څخه دا وعده اخستي ده چي که هغه ژوندي وي اودمحمد صلى الله عليه وسلم نبوت ښکاره سي نو دهغه تابعداري به کوي اودهغه مدد به کوي. اودوي ته يې امرکړي دي چي دخپلو امتونو څخه هم دالوظ واخلی که چيري دوي ژوندي وه په دور دمحمد صلى الله عليه وسلم كي نوپه هغه باندي به ايمان راوړي، دا امام بخاري ذکرکړي دي په نقل کولوسره هم ددي ابن عباس څخه نوخضر عليه السلام که څه هم نبي وو اوکه ولي الله وو نوپه زمانه دمحمد صلى الله عليه وسلم كي که چيري وو نو دهغه مدد اوپه هغه باندي ايمان راوړل به پر شرط وي او دهغه احوال به دنبي عليه السلام مخ ته راتله، اوحال داچي دهغه څخه څوک هم نه دي خبرسوي اونه يې دنبي عليه السلام سره ښکاره ليدلي دي، اوبل داچي که دي ژوندي واي نو دا بوبکر رضي الله عنه څخه به دده رتبه مخکي وه اودي به دنبي عليه السلام سره يوځای واي په سفرکي، خوبياهم دا بوبکر رضي الله عنه رتبه دده څخه لوړه ده. اوکه څه هم دي نبي وو خوبياهم دموسى عليه السلام درجه ترده لوړه ده. اودموسى عليه السلام په باره كي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چي هغه روايت امام احمد نقل کړي دي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: زمادى قسم وي په هغه ذات باندي چي زما روح دهغه په لاس كي دي که چيري موسى عليه السلام اوس واي نوهغه به لازماً زما تابعداري اختيارکړي واي، نو ددي څخه دامعلوميري چي خضر عليه السلام وفات دي اوژوندي نه دي اوکه ژوندي وي نوپه آيت كي چي څه رکم ذکرسوي دي چي پر ټولو انبياوو باندي دالازمه ده چي دنبي عليه السلام تابعداري اونصرت به کوي نوپه ده باندي به هم دالازمه وي اوحال دادی چي دده په يوه غزا كي اونه په هجرت كي اونه په څه په بل کارکي دنبي عليه السلام سره ذکرسته. اوبله داچي عيسى عليه السلام به په

اخړه زمانه کې راځي نو هغه به هم د نبي ﷺ په امتيانو کې شمارل کيږي او په خپله به د جلا نبي په حيثيت باندې نه راځي او حال دادې چې دی هم يو داوولو العزم والاوڅخه دی او آخري نبي د بنی اسرائیلو دی داچې د نبي ﷺ په امتي کې شمارل کيږي نو خضر ﷺ که چيري ژوندی وای نو هغه به په طريقه اولی سره په امت د نبي ﷺ کې شمارل کيدی، اوبل د بدر په مقام کې فرشتی د نبي ﷺ ماتحت يعنی دهغه په امارت کې دکافرانو سره جنگيدلی دی چې په هغه کې دملايکو سردار جبرائیل ﷺ هم وو نو دا دومره مبارکه غزوه چې ملايکو په کې هم حصه اخستی وه اود ملايکو تذکره په کې هم سويده که چيري خضر ﷺ ژوندی وای نو دهغه تذکره به په کې هم سوی وه چې دی په جنگ بدر کې حاضر وو خو ليکن د خضر ﷺ تذکره په کې نسته ولی چې دابه دده دپاره د ډير شرافت او عزت مقام وو خودی پکښی نه وو نوددی و چې څخه يې په کې ذکر هم نه دی سوی.

قاضی ابويعلی محمد بن الحسين بن الفراء الحنبلی وايې چې: زمونږ د بعضو ملگرو څخه پوښتنه وسوه چې آیا خضر ﷺ وفات دی نو هغوی ورته په جواب کې وويل چې: هو! دی وايې چې ماته دا خبره رارسيدلی ده د ابی طاهر بن الغباری څخه چې هغه ویلی دی چې که دی ژوندی وی نو د نبي ﷺ خواته به راغلی وی.

داروايت نقل کړی دی ابن قيم الجوزی په خپل کتاب عجاله کې نو خلاصه ددې دوهم بحث داده چې خضر ﷺ وفات دی. نودده د ژوند په باره کې دوه بحثونه ذکر سوه اول داچې تر اوسه پوری ژوندی دی اودوهم داچې وفات سوی دی نو په دی کې دادوهم قول راجح دی ولی چې داوونی بحث اکثره دلائل موضوعی اوضعیف احادیث دی چې په هغه باندې دليل اوحجت نه نیول کيږي، او په دی دوهم بحث کې قوی اوصحیح دلائل اودقرآن کریم ایتونه ذکر دی نوددی څخه پته ولگیده چې خضر ﷺ وفات سوی دی او ژوندی نه دی،

اودده دوفات په باره کې بل دليل هم ذکر سوی دی هغه داروايت دی چې امام احمد يې نقل کوی دموسی بن داود څخه دی نقل کوی دابن لهيعة څخه دی دابن الزبير څخه دی دابن جابر څخه دی وايې چې نبي ﷺ فرمایلی دی مخکې دوفات څخه په موده دیوی میاشتی باندې چې دوی زما څخه پوښتنه کوی په باره دقیامت کې اودقیامت علم صرف دالله ﷻ سره دی، اوزه قسم کوم په الله ﷻ باندې چې نسته نن ورځ پر سر دمزکی باندې داسی زنده سر چې په هغه باندې سل کاله تیرسی مگر هغه به وفات کيږي.

دارکم هم داسی څلور پنځه روايتونه نور هم ذکر دی هم په دی طریقې سره چې دهغه څخه هم دغه مضمون حاصلیږي او په دی حدیثونو کې ابن قيم الجوزی ښه په تفصیل سره بحث کړی دی اوصحیح اوضعیف اوموضوعی حدیثونه يې ټول ديوبل څخه جلا کړی دی او دهریوه

څخه يې په ښه طريقي سره جواب کړې دی نو د ضرورت دپاره دهغه کتاب دکم چي مخکي موب دوه واره نوم ذکر کړې دی هغه وگوري. والله الحمد

بيان دالياس عليه السلام

الله ﷺ فرمايلي دي: **وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (۱۲۳) إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (۱۲۶) فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۲۷) إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ (۱۲۸) وَتَوَكَّنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ (۱۲۹) سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (۱۳۰) إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (۱۳۱) إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ، (سورة الصافات ۱۱۲۳-۱۳۲).**

علماوو دده نسب په داسي طريقي سره ذکر کړې دی چي دا الياس النبشي دی، اوويل سوي دی چي دی ابن ياسين بن فنحاص بن العيزار بن هارون دی. اوويل سوي دی: الياس بن العيزار بن هارون بن عمران دی. اوعلماوو ويلى دی چي دی پيغمبروو دبعلبك والاو دپاره کم چي ددمشق مغرب خوا ته دی، نوده خپل قوم ته دعوت ورکي دالله ﷺ طرف ته چي دالله ﷺ عبادت وکي اودبتانو عبادت مه کوي اوددوي يومشهور بت وو چي دهغه نوم بعل وو. اوويل سوي دی چي دا يوه ښځه وه چي دهغې نوم بعل وو. والله اعلم. خواولني قول صحيح دی نوددی وجي څخه يې دوي ته وويل: **إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ (۱۲۴) أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (۱۲۵) اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ (سورة الصافات ۱۱۲۴-۱۲۶) نودوي ددي پيغمبر خلاف اوتکذيب وکي اودده دقتل اراده يې وکړه.**

نوويل سوي دی چي دی وتبتيدي اودخپل قوم څخه پت سو ابويعقوب الاذري په نقل کولو سره دڅه کسانو څخه وايي چي الياس عليه السلام پت سو دخپل قوم څخه په يوغارکي (۲۰) کاله، تردی چي الله ﷺ دهغه ملک بادشاه اودهغه نورملگري هلاک کړه، نوبيا الياس عليه السلام رالی خپل قوم ته اوبيايي ورلره هغه دعوت ورکي، نودده دقوم څخه ډيرو کسانو ايمان راوړي اواسلام يې قبول کي اودارکم ټول قوم ايمان راوړي بغير د(۱۰۰۰۰) کسانو څخه نوده امر وکي په قتل ددوي باندي نودوي يې قتل کړه. اودارکم په بل روايت کي سعید بن عبد العزيز وايي چي: الياس عليه السلام چي کله دخپل قوم څخه وتبتيدي نوپه يوغار کي شل ورځي پاته سو، اوپه بل روايت سره څلويښت ورځي ذکر سوي دی، چي ده ته به کارغانو رزق راوړي. هرڅه چي دده دژوند په باره کي مخکي دخضر عليه السلام سره دده کم اقوال ذکر سو چي دادواړه هرکال ديوبل سره ويني اوحج کوي نو دهغه څخه دامعلوميده چي داتراوسه پوري ژوندي دی، خودغه اقوال ټول ضعيف دي اومخکي موب دخضر عليه السلام په باره کي دلائل ذکر کړه چي دهغه څخه دامعلوميده چي دی وفات دی نودغه رکم الياس عليه السلام هم وفات دی.

او هغه قول چې وهب بن منبه ذکر کړی دی چې کله ده خپل قوم ته دعوت ورکوي نو قوم ده ته ډیر تکلیف ورسوي نو ده دالله ﷺ څخه دعا وغوښته چې دی وفات کړي نو الله ده ته یو حیوان راوړی چې رنگ یې داور په شان وو نو دی په هغه باندې کښېنستی او الله ﷺ دده څخه دخوراک چښاک لذت ليري کی او دده څخه ملایکه جوړه سوه، او وصیت یې وکړی یسع رضی الله عنه ته، نو په دی قول کی هم نظر دی او دا اسرائیلي اقوال دی چې نه ددی تصدیق کیدی سی او نه ددی تکذیب کیدی سی، بلکی داویل به بنه وی چې دا صحیح کیدو څخه ډیر ليري دی، والله اعلم.

دارکم حافظ ابوبکر البیهقي یو روایت ذکر کوي دابو عبدالله الحافظ څخه دی نقل کوي دعباس احمد بن سعید المعدانی البخاری څخه دی نقل کوي دعبده الله بن محمود څخه دی نقل کوي دعبده بن سنان څخه دی نقل کوي داحمد بن عبدالله البرقي څخه دی دیزید بن یزید البلوی څخه دی دابو اسحاق الفزاري څخه دی دالوزاعي څخه دی دمکحول څخه دی دانس بن مالک څخه دی وایي چې مور و ورسول الله ﷺ سره په سفر کی، نونبی رضی الله عنه کښته سو په وادی کی نو په دی دوران کی یوسړی وو چې مشغول وو او دادعا یې کوله: یا الله ما وگرځوي دمحمد رضی الله عنه دامت څخه ولی چې هغه داسی امت دی چې هغه بخښل سوی دی او دهغه توبه په هروخت کی قبلېږي، نو دا انس بن مالک وایي چې زه دمشرق خواته روان سوم نو ما ولیدی یوسړی چې اورډوالی یې (۳۰۰) لویشتی وو، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې ته څوک یې نومورته وویل چې زه انس یم خادم رسول الله ﷺ، نو زما څخه یې پوښتنه وکړه چې هغه څه سو نومورته وویل چې په هغه ځای کی دی اوستا دعا اوری نو وی ویل چې ته ورسه اوزما سلام پروایه، او ورته ووايه چې ستا ورور الیاس رضی الله عنه په تاباندی سلام وایي نو دا انس رضی الله عنه فرمایي چې زه رالم نبی رضی الله عنه ته اوماورته دا خبره وکړه نونبی رضی الله عنه دده لیدو ته رالی، نورالی دده خواته او غاړه یې ورسره یو ځای کړه او سلام یې ورباندی واچوی، اوبیا دواړه کښېنسته او خبری یې کولی نو دې الیاس رضی الله عنه دنبی رضی الله عنه ته وفرمایل چې زه په ټول کال کی صرف یوه ورځ افطار کوم اونن زما دافطار ورځ ده نو ما اوتابه یو ځای ډوډی سره وخورو، نو دی وایي چې نازل سو ده ته دآسمان څخه یو دستر خوان چې په هغه باندی ډوډی اوماهیان اوداسی نور شیان تیار پراته وه نو دوی دواړو ورڅخه خوراک وکی اوماته یې هم ورڅخه حصه وکړه اوبیا مور ډمازیگر لمونځ وکی، اوبیا ورسره مور ځدایي په امانی وکړه اومور ولیدی هغه چې په وریځوکی ولاړی دآسمان خواته. او ویل سوی دی چې دا حدیث ضعیف دی خو په دی روایت کی دتعجب خبره داده چې حاکم ابو عبدالله النیسابوری ددی تخریج کړی دی په خپل مستدرک کی، خوبیا هم دا حدیث دالفاظو اودمعنی په اعتبار سره صحیح نه دی اومختلف دی دهغه نورو احادیثو څخه، ولی چې مخکی حدیث ذکر سوی

وو چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: الله ﷻ آدم ﷺ پیدا کړی دی په داسی حال کی چی دهغه اوږدوالی شپيته گزه وو، تردی چی په آخر حدیث کی یې داسی فرمایلی دی چی: وروسته دهغه څخه ترنن ورځی پوری دخلگو قدونه کمیږی نوپه دی حدیث سره داپته ولگیده چی هغه مخکنی حدیث ضعیف دی اوصحیح نه دی. اودامخکنی حدیث دانس نورو علماوو په نورو طریقو سره ذکرکړی دی اودتولو خلاصه هم دغه روایت ته راجع کیږی او دتولو څخه یومطلب راوزی چی نبی ﷺ دالیاس ﷺ سره ولیده اودواړو یوحای دوډی خوړلی ده اودهغه اوږدوالی (۳۰۰) گزه وو.

اودارکم بل روایت هم ذکرسوی دی چی په هغه کی په ثابت ﷺ پسی وروسته الیاس ﷺ ولاړ وو او ثابت ﷺ په لمانځه ولاړ وو نودی ورپسی شاته ولاړوو نو ثابت ﷺ په لمانځه کی سورة غافر شروع کی نوکله یې چی د (غافر) لفظ ووايه نو ده د وروسته څخه وفرمایل چی یاالله ته ماته بخښنه وکړی اوبیاچی ثابت ﷺ دا قول قابل التوب لفظ ووايه نو د وروسته څخه دی وفرمایل چی ای توبه قبلونکی ذاته زما توبه قبوله کړی، بیاچی کله ده (ذی الطول) اوویل نو وروسته هغه وفرمایل چی ای الله ته خپل رحمت په ماباندی اوږدکی، نودی وایې چی ما شاته وکتل نوهیڅ څوک نه وو، نودی وایې چی زه ووتم چی پوښتنه می کوله ددغه سړی په باره کی نوما پوښتنه وکړه دڅه کسانو څخه چی په تاسی باندی خوڅوک نه دی تیرسوی؟ نوهغوی ورته وویل چی نه موږ خوڅوک هم نه دی لیدلی، نوویل سوی دی چی دوی ونه لیدی دغه سړی مگر دا الیاس ﷺ وو نواصح قول دادی چی الیاس ﷺ هم وفات سوی دی ولی چی مخکی په حدیث کی دا ذکر سوه چی نبی ﷺ په یوه ورځ کی دا وفرمایل چی دنن ورځی څخه اخوا به داسی زنده سرنه وی چی هغه دسل کالو تیریدو څخه وروسته ژوندی وی. که چیری دی ژوندی وی ترنن ورځی پوری نونبی ﷺ به ددی خصوصیت بیان کړی وای اودی به یې ددی مخکنی قول څخه مستثنی کړی وای خو داسی یې نه دی کړی، والله اعلم.

بیان دیوی ډلی دپیغمبرانو دبنی اسرائیلو وروسته دموسی ﷺ څخه

ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی: خلاف نسته په مینځ دعلماوو کی په خبرو او اخبارو دتیرو سوو امتونو کی چی زموږ دامت څخه مخکی تیرسوی دی په دی خبری کی هم څه اختلاف نسته چی دیوشع ﷺ څخه وروسته ټول اموردبنی اسرائیل کالب بن یوفناته وسپارل سول. یعنی دایوسړی وو دملگرو دموسی ﷺ څخه اودهغه دخور خاوند وو اودا یو سړی دهغه کسانو څخه وو چی دالله ﷻ څخه به یې سخته بیره کوله، او دوی دواړه هغه کسان دی چی بنی اسرائیلوته یې ویلی وه په هغه وخت کی کله چی هغوی دجهاد څخه

وروستوالی اختیار کړی وو: اَدْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، ابن جریر ویلی دی چی دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کی مشر حزقیل وو، اوداهغه سړی دی چی دوی ته یې دبیرته راژوندی کیدلو دعا کړی وه وروسته دوتلو ددوی دخپلو کورونو څخه دوجی دوبا څخه.

بیان دحزقیل عليه السلام

الله ﷻ فرمایلی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (سورة البقره ۲۴۳).

محمد بن اسحاق ویلی دی چی: کله الله ﷻ کالب بن یوفنا وفات کی وروسته دیوشع عليه السلام څخه نوخليفه پاته سو حزقیل عليه السلام په بنی اسرائیلو کی ددی دواړو څخه اودی ځوی دبوډی وو، اودا هغه سړی دی چی خپل قوم ته یې دعا کړی وه کم چی په قرآن کریم کی ذکر سوی دی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ، ابن اسحاق وايې چی دوی دوبا مرض ولیدی نودوی دخپل کلی څخه وتښتیدل اوبلی مزکی ته ولاړه نوالله ﷻ په هغه سره ټول مړه کړه، نوپه دوی باندي ډیره موده تیره سوه، نویوه ورځ په دوی باندي حزقیل عليه السلام تیریدی نوودریدی اوسوچ یې کوی ددوی په باره کی نوده ته وویل سوه چی: ته داخونبوی چی دا الله دوباره راژوندی کی اوته ورته گوری؟ نوده وفرمایل چی: هو. نوالله ﷻ امر وکی ټولو جسمونوته چی راولاړیږی اوتول هډوکی دیوبل سره یوحای سی اوغوبښه به پر واچول سی، نوټول راولاړیدل اوپه یوتکبیر سره ټولو اواز وکی.

اواسباط نقل کوی دالسدي څخه دی نقل کوی دابی مالک څخه دی دابی صالح څخه دی دابن عباس څخه اودی دمره څخه دی دابن مسعود څخه اودی دیوی ډلی دصحابو څخه دوی په دی قول دالله ﷻ کی داسی ویناکوی: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ، دوی وايې چی: یو کلی وو په نامه داودردان چی دواسط علاقې خواته وو چی په دی کلی کی طاعون (وبا) ناجوړی راغلی وه، نوعام خلگ ددی کلی څخه وتښتیده اودیوبل کلی په غاړه کی پریوته نومړه سوه هغه چی په کلی کی پاته سوی وه اودا څوک چی تښتیدلی وه نودوی محفوظ پاته سوه. کله چی طاعون ختم سو نو دوی بیرته راله خپل کلی ته په امن سره اودوی په خپلو کی وویل چی زموږ دامشران ډیر هوبنیاران وه چی دوی وتښتیده نوموړ ورسره هم وتښتیدو اوکه چیری موږ نه وای تللی نو موږ به هم اوس مړه سوی وای اودوی داوعده وکړه چی په بل کال کی که بیا طاعون ناجوړی راکښته سی نویابه ددوی سره وتښتو. نوپه بل کال باندي بیاطاعون رالی، نو

دوی بیا وتښتیده او په هغه زور ځای کی چی په کم کی په هغه مخکی کال کښته سوی وه هغه ځای ته دوباره ولاړه. نویوی ملایکی دکښته خوا ددغه علاقې څخه اوبلی ملایکی دلوری خوا ددغه علاقې څخه اواز وکی چی مړه سی، نودوی مړه سوه تردی چی په دوی باندی ډیر وخت تیرسو نوپه دوی باندی دالله ﷺ نبی حزیقل ﷺ تیرسو نودوی ته په سوچ کی سو نوالله ﷺ ورته وحی وکړی چی آیاته غواړی چی زه تاته داوښیم چی زه داڅنگه را ژوندی کوم؟ نوده وویل چی هو، نوالله ﷺ ورته امر وکی چی اواز وکه. ده اواز وکی چی ای هډوکو دالله ﷺ په حکم سره یوځای سی همدارکم دوه دری اوازونه یې نور هم وکړه چی هډوکونه دیوبل سره یوځای سی نوبیا ورته ده وفرمایل چی دالله ﷺ په حکم باندی ټول ولاړسی نوټول ژوندی سوه. ابن اسباط ویلی دی چی دوی کله ژوندی سوه نودوی داوویل (سبحانک اللهم وبحمدک لاله الا انت) نودوی بیرته خپل قوم ته ولاړه په داسی حال چی دوی بیا ژوندی وه ترهغه وخته پوری چی په خپلو اجلونو باندی مړه سوه. ابن عباس وایې چی دا (۴۰۰۰) کسان وه اوپه بل روایت کی یې (۸۰۰۰) کسان ذکر کړی دی، اوابی صالح وایې چی (۹۰۰۰) کسان وه.

محمد بن اسحاق وایې چی مورته ددوی د عمر په باره کی چا خبرنه دی راکړی، کله چی دی الله ﷺ وفات کی نوبنی اسرائیلو دالله ﷺ وعده هم هیره کړه اوپه دوی کی خبری ډیری سوی تردی چی دوی دبتانو عبادت شروع کی اودوی ځان ته یوبت په عبادت سره نښانه کړی وو چی بعل نوم یې وو، نوبیا ددی څخه وروسته الله ﷺ الیاس ﷺ راولیږی دوی ته اوقصه دالیاس ﷺ موددی څخه مخکی دخضر ﷺ دقصی سره یوځای ځکه ذکر کړیده چی ددی دواړو ذکر اکثره یوځای کیږی، اوبل ددی وجی څخه چی الله ﷺ په سورة الصافات کی دموسی ﷺ دقصی څخه وروسته دده قصه ذکر کړیده نوځکه دده قصه مور مخکی ذکر کړه. محمد بن اسحاق وایې چی دالیاس ﷺ څخه وروسته الیسع بن اخطوب ته پیغمبری ورکول سوه او هغه په بنی اسرائیلو کی پیغمبر سو.

الیسع ﷺ

دده ذکر الله ﷺ دانبیانو سره یوځای کړی دی په دی قول خپل کی: **وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُوشَعَ** **وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ**، (سورة الانعام ۸۶)، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: **وَأَذْكُرُ** **إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلًّا مِنَ الْأَخْيَارِ**، (سورة ص ۴۸).

ابن اسحاق ویلی دی په نقل کولو سره دسعید څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی یسع ﷺ وروسته دالیاس ﷺ څخه په دوی کی پیغمبر وو تر هغه وخته پوری چی الله ﷺ ته منظوره وه اوبنی اسرائیلو ته یې دعوت ورکوی په طرف

د عبادت د الله ﷺ په طريقه او په منهاج د الياس عليه السلام باندې، تردې چې وفات سو، بيا دده څخه وروسته په بنی اسرائیلو کې بيا هر قسم خرافات او گناهونه او خطايانې زياتې سوي، او ظالمان په کې ډير سوه او انبياء يې قتل کړه، او ويل سوي دي چې هغه سړی چې دده ذمه داری يې په ځان باندې اخستی وه هغه ذی الکفل وو ددی خبری چې: که چيری دی توبه وکاري الله ﷻ ته او انابت اورجوع وکړي دالله ﷻ خوا ته نودی به جنت ته داخليري. محمد بن اسحاق دده په باره کې وايي چې د الياس خوي دا خطوب دی. او حافظ ابوالقاسم بن عساكر په خپل تاريخ کې وايي چې دا الياس د الاسباط بن عدی بن شولم بن افرائيم بن يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دی.

او ويل سوي دي چې د اتربور د الياس عليه السلام دی، او ويل سوي دي چې دی د الياس عليه السلام سره په قاسيون غره کې د بادشاه دبيري پتې سوي وو نو کله چې الياس عليه السلام وفات سو نودی دهغه په ځای باندې نبی مقرر سو. او قصه د ذی الکفل مخکې تيره سویده ددی و چې څخه چې دهغه په باره کې هم دا ويل سوي وه چې هغه خوي د ايوب عليه السلام دی، والله تعالی اعلم.

ابن جرير او داسی نورو علماوو فرمایلي دي: چې په بنی اسرائیلو کې بيا اختلافات اولانجی رالی او گناهونه او خطايانې يې ډيري کړي، او قتلونه دانبياوو يې شروع کړه، نوالله ﷻ په دوی باندې په مقابل دهغه انبياوو کې داسی ظالمان او جابر بادشاهان مسلط کړه چې په دوی باندې يې ظلمونه کول او ددوی ويني يې بی ځايه تويولي يعنی ددوی قتلونه به يې کول او په دوی باندې الله ﷻ نور د بنمنان پيښ کړه ماسوا ددوی دخپلو ځانو څخه، او کله به چې دوی مړه کې يو دخپلو د بنمنانو څخه نوددوی سره به هغه تابوت دلوظونو وو چې په قبه الزمان کې به پروت وو لکه څه ر کم چې مخکې ذکر سو نودوی به ددې په برکت سره په د بنمن باندې کاميابی حاصلوله. بيا چې کله وه ددوی څه جنگونه د غزه والاوو سره او د عسقلان والاوو سره نوهغوی په دوی باندې کاميابی حاصله کړه او په دوی باندې غالبه سوه نو ددوی څخه يې هغه تابوت واخستی او په دوی باندې يې ډير ظلم اوزياتی وکړه، کله چې ددی خبری څخه د بنی اسرائیلو بادشاه خبر سو نوختې يې کور سو او مرسو د غم دوجی، او بنی اسرائیل په ډول دهغو پسونو وگرځیده چې شپونکی يې نه وی، نودوی هم بی سرپرسته پاته سوه تردی چې الله ﷻ په دوی کې پيغمبر وليري چې شمویل عليه السلام نوم يې وو، نودوی ورڅخه طلب وکړ چې ددوی امير سی په قتل کې، نودوی بيا وکړه هغه څه چې مور به يې وروسته بيانوو انشاء الله تعالی.

ابن جرير وايي چې د يوشع عليه السلام دوفات څخه ترهغه وخته پوری چې الله ﷻ شمویل عليه السلام را وليري دوی ته پيغمبر ددوی په مينځ کې (۴۰۰) کاله تيرسوی وه.

قصه دشمويل عليه السلام

دده دنسب په باره كې ويل سوي دي چې دي شمويل، اوويل سوي دي چې اشمويل بن بالي بن علقمه بن يرخام بن اليهو بن تهو بن صوف بن علقمه بن ماحث بن عموما بن عزريا دي. مقاتل وايي چې: دي دوارثانو دهارون عليه السلام څخه دي. اومجاهد ويلى دي چې دا اشمويل بن هلقا دي، اوددې څخه ماسوا دده په نسب كې نور څه نه دي ذكر سوي حكاييت كړي دي السدي په اسناد خپل سره ابن عباس ته او ابن مسعود ته او يوي ډلي دصحابو ته او ثعلبي ته چې: كله په دوي باندي دبنمنان ددوي غالبه سوه نوددوي څخه يې په ډيرتعداد سره خلك وژل اوددوي يې په ډير تعداد سره بچيان قيديان كړه، اودبني لاوي څخه دنبوت پايه ختمه سوه اوددوي څخه يوسړي هم پاته نه سو مگريوه بنخه چې حمل يې اخستي وو، نودې دالله عليه السلام څخه دعا وغوښتله چې دې ته الله عليه السلام ځوي وركي، نوددې ځوي پيداسو نو اشمويل نوم يې ورلره كښيښووي، چې ددي نوم معني په عبراني ژبه كې اسماعيل دي (يعني الله عليه السلام زما دعا واوريده) كله چې داير وبيريده نودي يې جومات ته ديونيك سړي خوا ته وليږي چې دهغه څخه څه خير او علم يادكي، اودهغه سره وو تردي چې غټ سو نويوه ورځ دجمات په يوگوت كې بيده وو چې ناڅاپه دجمات دبل كنج څخه يواواز وسو، نودي ورته په بيري سره متوجه سو، نوده داگمان وكې چې هغه شيخ دده دي دكم سره چې دي په دي جومات كې وو نوده گمان وكې چې هغه راته اوازوكي: نوده پوښتنه ځيني وكړه چې ما ته دي اواز وكې؟ نوده بد وگڼل داچې دي وبيروي نوورته يې وويل چې: هو، بيده سه. نو دي بيده سو تردي چې دوهم اواز يې ورته وكې اوبيايې دريم اواز وكې نودا جبرائيل عليه السلام وو: نوورته رالي اوورته يې وويل چې: ته رب دخپل قوم دپاره پيغمبر مقرر كړي يې. نوبيا چې ده څه وكړه نوهغه په دي قول دالله عليه السلام كې ذكرسوي دي: كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۲۴۲) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (۲۴۳) وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۴) مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (۲۴۵) أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِئِكِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لَنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَانَنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (۲۴۶) وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ

يُؤْتِي مَلِكُهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، مفسرينو ويلي دي چي نبي دهغه قوم چي په دي قصي كي ذكرسوي دي داشمويل عليه السلام دي، اوبعضو ويلي دي چي شمعون عليه السلام دي، اوبعضو ويلي چي دادواړه ديوه پيغمبر نومونه دي. اوويل سوي دي چي يوشع عليه السلام مراددي، خودا بعیده ده ولي چي ابن جرير په تاريخ خپل كي مخكي مورډ ذكركړه چي هغه ويلي دي چي ديوشع اودشمويل عليه السلام په منځ كي د(۴۰۰) كالو وخت تيرسوي دي. والله اعلم.

مقصودي خبره داده چي كله دا قوم دجنگونو دوجي ډيرخراب سو او كمزوري سو نودوي غوښتنه وكړه دنبي دالله جل جلاله څخه چي دوي لره يوامير مقرركي چي دوي دهغه دامارت لاندې قتال وكې. نودي نبي دالله جل جلاله دوي ته وفرمايل: قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَعْنِي دوي ته يې وفرمايل چي زه تاسي ته امير مقرر كړم نوهسي نه چي تاسي دهغه خلاف وكې، نودوي وويل چي مورډ به څه منع كړي ددي خبري څخه چي مورډ جهاد ونه كړو اوقتال وكو؟ وَقَدْ أَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا أَوْحَالَ دَادِي چي مورډ دخپلو كورنوڅخه ايستل سوي يو اوزمورډ څخه خپل زامن قيديان سوي دي، نودا په مورډ باندې لازمه ده چي مورډ قتال وكو دخپلو بچو دپاره كم چي زمورډ څخه قيديان سوي دي. الله جل جلاله فرمايلي دي: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، كله چي په دوي باندې قتال لازم سو نودوي مخونه وارپول مگر لږ ددوي څخه پاته سوه اوپه دي خبري باندې كلك ولاړوه چي مورډبه قتال اوجهاد كوو. لكه څه ركم چي په آخر دقصي كي داذكر سوي دي چي ددي امير سره ډيرلږ كسان دسين واوښتل اوډير ورڅخه بيرته راله: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا، ثعلبي ويلي دي چي داطالوت بن قيش بن افيل بن صارو بن تحورث بن افيح بن انيس بن بنيامين بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليه السلام دي عكرمه اوالسدي وايې چي دي ساقى وو يعنى مشكيزو والا وو. والله تعالى اعلم.

نوددي وجي څخه بنى اسرائيلو خپل نبي ته وويل: قَالُوا أَلَيْسَ لَكَ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ، اوداپه دوي كي مشهوره وه چي نبي به په بنى لاوي كي وي اواميربه په ډله ديهوذاكي وي، نوهركله چي دي وو دډلي دبنيامين څخه نودوي دنفرت اظهار وكې دده څخه اودده دامارت څخه يې انكاروكي دايې وويل چي مورډ دده څخه ډير حقداره يوپه امارت باندې اودوي په كي داعيب هم ذكركي چي دي غريب دي اودده سره مال اودولت نسته اونودي به په مورډ باندې څه ركم امارت كوي؟ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، ويل سوي دي چي الله جل جلاله وحى كړي وي شمويل عليه السلام ته چي دهريوه ځوان اورډوالي دده دلكري داوډوالي برابروي نوهغه به اميروي نوپه بنى اسرائيلو

تعداد (۸۰۰۰۰) کسان وه نوددوی خخه (۷۲۰۰۰) کسانو اوبه وچنبلی اودباقی پاته سوه یعنی اوبه یې ونه چنبلی په بل روایت کی چی په بخاری کی ذکر سوی دی په هغه کی نبی ﷺ په ذکر دبدر کی دافرمایلی دی چی دطالوت لښکر اودبدر صحابوو یوتعداد وو وروسته دبیرته راتلو دبعضو خخه، نوددی روایت خخه داسی معلومیږی چی خه باندي دری سوه کسان وه اوقول دالسدي چی (۸۰۰۰۰) کسان وه نوپه دی کی نظر دی ولی چی دبیت المقدس مزکه دومره نه وه چی په هغه کی یواخی لښکر (۸۰۰۰۰) کسان وی.

الله ﷻ فرمایلی دی: فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ، یعنی خانونه یې درانه وگنل اودایې وویل چی مورې کمزوری سو اوزمورې طاقت نسته چی مورې دجالوت دلښکرسره وجنگیږو: قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمْ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةَ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ، یعنی ده بهادری ورکوله اوزپونه یې ددوی مضبوطوله اودوی ته یې دصبرویل چی ډیرقومونه داسی وی چی لږ وی خو دالله ﷻ دممد دوجی په ډیرو باندي غالبه کیږی. وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، دوی طلب وکی دالله ﷻ خخه چی دوی ته صبرورکی اوددوی مدد وکی اودوی ته فتح اوکامیابی ورکړی په جالوت اودهغه په لښکر باندي. نوالله ﷻ ددوی دادعا واوریدله اوقبوله یې کړه، نوالله ﷻ فرمایې: فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ، نودوی ورلره شکست ورکی په مدد او نصرت دالله ﷻ سره سره ددی چی دهغوی تعداد ډیر وو بیا هم دوی ته الله غلبه ورکړه.

اوداقول دالله ﷻ: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، په دی کی دلالت دی په شجاعت ددواد ﷺ باندي چی داسی جنگ یې کړی دی چی غت لښکریې په ذلیله کړی دی، اوددی خخه غته غزا بله نسته چی دیولښکر مشر په غزا کی مړ سی ولی چی دده په مرگ باندي هغه نورو کسانو ته صدمه رسیږی اوچی خومره بهادروی نوزره یې مات سی اوبهادری ختمه سی اوپه دی سره دوی ته هم ډیره فائده رسیږی چی مال غنیمت ورته ډیر حاصلیږی، اوددین کلمه په لورپیږی. اودکر کړی دی السدی چی داود ﷺ دخپل پلار کشر حوی وو اودده دپلار دیارلس خامن وه، اوطالوت دا اعلان کړی وو چی چا جالوت ووژی نوزه به هغه ته خپل ددوو لوڼو خخه یوه لور ورکوم اوپه خپل مال کی یې شریک کوم اوداود ﷺ به په لینده باندي کانی ویشتل اوپه دی کی ډیر ماهره وو، یوه ورځ دی دبنی اسرائیلو په منځ کی روان وو چی یوکانی ورته اواز وکی چی مادخان سره واخله په ماباندي به جالوت مړکړی دارکم بیا روان وو نودوهم کانی ورته اواز وکی اویا دریم کانی ورته هم اواز وکی نو دادری کوچنی کانی یې دخان سره راواخسته اوپه خپلی تونبی

کی یې کښېښوول اوولاری د لښکر سره کله چی دی د جالوت د لښکر سره مخامخ ودریدی نوجالوت د لښکر څخه رادباندی سو اوځان ته یې یوسپری راوغوښتی چی زما سره دی یو سپری په طور دافتتاح جنگ وکی نوداود عليه السلام ورلره وره نودی جالوت ورته وویل چی ته ولاړ سه زه ستاسره قتال نه کوم ولی چی ته کوچنی یې، خوداود عليه السلام ورته وفرمایل چی ته نه غواړی خوزه غواړم چی تامر کم، بیایې هغه دری کانی په یوه گوزار سره د جالوت په سر باندی ووهل نوجالوت یې مرکی نوطالوت ورسره هغه وعده پوره کړه اوده ته یې لورورکړه خو وروسته یې ورسره حسد پیدا سو چی دامال کی می دی ولی شریک کیږی نودده دقتل اراده یې وکړه خو علماوو یې مخ ونیوی. خو داخبری چی ددواد عليه السلام سره یې حسد پیدا سو نودا دطالوت په باره کی ویل ښه نه دی ولی چی الله جل جلاله دده صفت کړی دی په خپل کتاب کی چی دی الله جل جلاله خوښ کی نوبنه سپری داسی حرکتونه اوداسی حسد نه کوی اوداسی هم کیدی سی چی دا اسرائیلی احوال وی چی په ده پسی یې نوری ډیری خبری هم کړی وی چی ده بیا ډیر علماء ووژل اوبیایې توبه وکښل نویو عالم هم نه وو چی دهغه څخه یې دځان په باره کی پوښتنه کړی وای چی ماته به معافی څه رکم راکول سی نودا احوال داسرائیلو خپل جوړ کړی خرافات دی اودی لره هیڅ اعتبار نسته.

قصه ددواد عليه السلام

نسب دده په داسی طریقه سره ذکر سوی دی چی دی دواد بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نحشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارض بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم عليه السلام دی. محمد بن اسحاق ویلی دی چی ددواد عليه السلام قدمبارک لند و اوسترگی مبارکی یې شنی وی اوورینسته مبارک یې لږ وه یعنی گڼ نه وه، اوالله جل جلاله ده ته ددنیا اودآخرت فائدی دواړه یوځای ورکړی وی، او وو نبوت په جلا ډلی کی اومارت په جلا ډلی کی نوالله جل جلاله دادواړه په داود عليه السلام کی راجمع کړه (یعنی هم نبی وو اوهم امیر وو) لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی: وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (سورة البقره ۲۵۱) یعنی الله جل جلاله فرمایې: که چیری دامیرانو ټاکل پردی خلگوباندی نه وای نومضبوط سپری به کمزوری سپری خوړلی وی. ددی وجی څخه په بعضی اثارو کی ذکر دی (چی بادشاه دالله جل جلاله سایه وی په مزکه کی) ابن جریر ویلی دی چی کله طالوت دجالوت مخ ته سو یعنی یوبل ته مخامخ سو نوجالوت وویل طالوت ته چی ماته یوسپری راوباسه دخپل لښکر څخه نوزه به په خپله درووزم نوداود عليه السلام ورته راووتی نومړیې کی: وهب بن منبه وایې چی بنی اسرائیلو ټولو میلان وکی داود عليه السلام ته او دطالوت ذکرچاهم نه کوی، اوطالوت یې دامارت

څخه ليري کي، اوداود عليه السلام يې امير مقرر کي دځان دپاره، اوويل سوي دي چي دا په امر دشمويل عليه السلام باندې سوي دي تردي چي بعضو داويلي دي چي دي يې مخکي دواقعي څخه اميرکړي وو (تاريخ الطبري (۲۷۹۱۱، ۲۸۰)، ابن جرير ويلى دي چي دي يې دقتل څخه وروسته اميرکړي دي اوداقول دجمهورو هم دي اودارکم الله جل جلاله فرمايلي دي: وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَآلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ (۱۰) أَنْ اِعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (سورة سباء ۱۱۱۰)، اودارکم الله جل جلاله فرمايلي دي: وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ، (سورة الانبياء ۸۰۱۷۹) ده ته الله جل جلاله وسپنه نرمه کړي وه چي دي ورڅخه په اساني سره فائده حاصلوي اوپه کمه طريقه چي غواړي نواسباب دقتال ورڅخه جوړ کي، عکرمه اوحسن وايي چي الله جل جلاله ده ته وسپنه داسي نرمه کړي وه چي اور اوچتک ته يې ضرورت نه وو صرف به يې په لاس باندې کړوله. ابن شوذب ويلى دي چي ده به په يوه ورځ کي يواهيڼ چادر (يعني هغه کپړي چي داوسپني څخه جوړيږي چي توره اثرنه پر کوي دجنگ په وخت کي) جوړوي او هغه به يې په (۲۰۰۰) درهمه باندې خرڅوي. اوپه حديث کي ذکرسوي دي چي نبي عليه السلام فرمايلي دي: بنه خوراک هغه دي چي دخپل کسب اودخپل لاس دمحت څخه يې وخوري، اونبي دالله جل جلاله چي داود عليه السلام دي هغه خوراک دخپل محنت او دکسب څخه کوي.

اوالله جل جلاله فرمايلي دي: وَادْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۱۷) إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ (۱۹) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ ابن عباس اومجاهد ويلى دي چي دذاليد څخه مراد خاوند دطاقت اوداطاعت دي يعني په عبادت کي يې طاقت هم وو اوظاعت يې هم کوي دالله جل جلاله. قتاده ويلى دي چي: ده ته قوت ورکول سوي دي په عبادت کي اوپوهه په اسلام باندې. دي وايي چي مور ته خبر راكول سوي دي چي ده به دشپي قيام الليل کوي اونيم کال به يې روژه نيوله. اوداخبره دنبي عليه السلام څخه هم نقل ده چي نبي عليه السلام فرمايلي دي چي: بنه اومحبوب لمونځ دالله جل جلاله په نزد لمونځ دداود عليه السلام دي اومحبوبه روژه په نزد دالله جل جلاله باندې روژه دداود عليه السلام ده ولي چي ده به نيمه شپه خوب کوي اوبيابه دريمه حصه ولاړ وو چي عبادت به يې کوي اوبيابه يې شپږمه حصه خوب کوي او وو به چي يوه ورځ به يې روژه نيوله اويوه ورځ به يې افطار کوي اوکله به چي دچاسره مخامخ سو نودهغه څخه به يې تينسته نه کوله اودا قول دالله جل جلاله: إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ (۱۸) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ، لکه څه رکم چي

يې فرمايلي دي: يَا جِبَالَ اٰوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ، ويل سوي دي چي ده ته الله ﷻ داسي لوړ اولوي اواز ورکړي وو کله به چي ده په ښکلي اواز سره دخپل کتاب قراءت وايه نوپه هواء کي به مرغان ودریدل اودده سره به يې په يو اواز باندې دهغه قرأت کوي اوغرونو به هم جواب ورکوي اوتسبيح به يې درب العزت کوي اودده سره به مرغانو اوغرونو اوهرڅه يوځای تسبيح کوي سهار اومانام. اوزاعي ويلي دي چي داود عليه السلام ته الله ﷻ دومره ښه اواز ورکړي وو کله چي به ده قرأت وايه نوحیوان او مرغان به دده شاوخوا راټولیدل تردی چي دوی به داوړی والی اوتږی والی دوجی مړه کیدل خودځای څخه به نه ښوریدل تردی چي دریا بونه اوسمندرونه به دده داواز سره ودریدله، وهب بن منبه به ويله چي ده به زبور په داسي اواز باندې ووايه چي غوږونو ددی څخه مخکي داسي اواز کله نه وو اوریدلی تردی چي دده اواز ته به انسانان اوپیریان او مرغان او حیوان ټول کښېښسته تردی چي څه حیوان به په کي دلورې څخه مړه سو خو ولاړیدل به نه دده قرأت څخه اوپه بعضو احادیثو کي نبی عليه السلام فرمایلي دي دا بوموسی الاشعري په باره کي چي دده اواز هم دداود عليه السلام په شان ښه دی اوفرمايل به يې چي ابو موسی اشعري ته دداود عليه السلام داواز څه حصه ورکول سویده.

دارکم امام احمد ويلي دي په نقل کولو سره د عبدالرزاق څخه دی نقل کوي دمعمر څخه دی نقل کوي دهامام څخه دی نقل کوي دابی هريره عليه السلام څخه دی وايي چي فرمایلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم: الله ﷻ اسانه کړي وو قرأت په داود عليه السلام باندې، نودی به وو چي امر به يې کوي په تیارولو دخپل آس باندې، اوده به قرأت وايه مخکي ددی څخه چي دده آس تیار سي اودی به وو چي نه به يې خوړل مگر دخپل لاس دمحت څخه (يعنی په خپله به يې کار اوکسب کوي اودهغه په واسطه به يې خوراک کوي)، نودی به وو چي تلاوت به يې دزبور کوي په داسي اندازه باندې چي دده آس به په کي تياریدی، اوسره ددی چي په داسي وخت کي سړي کار په تيزي سره کوي بياهم ده په خشوع اوترنم اوپه ښه اواز سره زبور وايه، رحمتونه دي وی دالله ﷻ دخوا په ده باندې. اوالله ﷻ فرمایلي دي (ولقد آتينا داود زبوراً) هرڅه چي زبور دی دامشهوره کتاب دی چي دآسمان څخه په داود عليه السلام باندې نازل سوي وو، اوموږ ذکرکړي دي په تفسير دهغه حديث کي چي امام احمد نقل کړي دي چي دا په روژه کي نازل سوي دي، اوپه دی کي نصيحتونه اواحکام ذکر وه دداود عليه السلام دقوم دپاره: وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ يعنی موږ ورلره ورکي عظيم ملك او حکم چي نافذ کيدونکی دی (يعنی الله ﷻ فرمایي چي موږ ورلره داسي حکومت اوبادشاهی ورکړه چي په خلکو باندې يې حکم نافذ کيدی سي اوڅوک دده داطاعت څخه خلاف نه سي کولی، ابن جرير اوابن عباس اوابن ابی حاتم دوی وايي چي: دوو کسانو په باره ديوه غوايي کي

دعوه وه چې يوه دبل څخه داغوايي غصب كړي وو (يعنې په زوره يې اخستي وو) نودا يوه دعوه پروكړه چې دا يې زما څخه غصب كړي دي اودابل وايي چې دا مانه دي ورڅخه غصب كړي نودا دعوه كونكي اوغاصب دواړه داود عليه السلام ته ورله اوخپله فيصله يې ورمخكي كړه نوداود عليه السلام ددوي دواړو كار صباورځي ته وروسته كي نوداود عليه السلام دشپي خوب وليدي چې الله جل جلاله ورته په كي وحى وكړي اوورته يې امروكي چې دادعوه كونكي قتل كي نوكله چې سهار سو نوداود عليه السلام دا دعوه كونكي ته وويل چې ماته الله جل جلاله امر كړي دي چې زه تا مر كم خويباهم ته داووايه چې تادا دعوه ولي كړيده نوده وويل چې، زمادي قسم وي په الله جل جلاله باندې چې زما دادعوه په حقه ده خوليكن داچي مادده دپلار سره زياتي كړي وو، نو داود عليه السلام دده دقتل حكم وكې نودې يې قتل كي نودهغه څخه وروسته په بنى اسرائيلو كي دداود عليه السلام كاروايي لويه سوه اودوي په بيړه كي سوه چې سخته بيړه وه. ابن عباس ويلي دي چې دا قول دالله جل جلاله په دې ځاى باندې دلالت كوي: **وَشَدَدْنَا مُلْكُهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ**، مجاهد اوالسدي وايي چې ددې څخه مرادپوهه اوقضاوت دي. اومجاهدويلي دي چې دافصل په كلام اوپه حكم كي مراددي.

وهب بن منبه وايي چې كله په بنى اسرائيلو كي ددروغو شاهدي زياتي سوي نوداود عليه السلام ته دآسمان دخوا څخه يوه سلسله وركول سوه چې دا اوږده وه دآسمان څخه تربيت المقدس دصخري پوري، اوداسلسله دسرو زرو وه، نوكله به چې دوو كسانو په خپله كي جگړه وكړه نودواړه به دده خواته راله نوكم يوچي حق وو نوهغه به دي ستنې ته ورسيداي سو اوكم يو چې په حقه وو نوهغه به نه سو ورسيداي بيا داسلسله دبنى اسرائيلو څخه ډير ژر ليري سوه دا جگړې ددوي په دي ايتونو كي الله جل جلاله ذكر كړي دي: **وَشَدَدْنَا مُلْكُهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابَ (٢٠) وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (٢١) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَعَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ (٢٢) إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ (٢٣) قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نَعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (٢٤) فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ**، اوپه دي ځاى كي اكثر و مفسرينو ډير اقوال اوډير خرافات چې اسرائيلوي دي هغه يې بيان كړي دي چې اكثره په كي دروغ دي او څه حقيقت ورلره نسته نوموړ هغه قصداً پريښوول ولي چې هيڅ فائده ورڅخه نه مرتب كيږي نواختصاراً موږ اكتفاء په ايتونو دقرآن كريم باندې وكړه.

اودلته خبره په دی کی ده چی دسورة (ص) سجده دلوازمو څخه ده اوکه هغه سجده دشکر ده په دی کی ډیری خبری سوی دی خو خلاصه داچی بناء بریوقول دادعزائموی یعنی دلوازمو سجدو څخه ده ولی چی نبی ﷺ دده په باره کی ویلی دی چی دده دسجده دی اقتداء وسی نوداود ﷺ سجده کړی وه نونبی ﷺ هم سجده وکړه، اوپه بل قول کی دابن عباس څخه نقل دی چی دادعزائموی دسجدو څخه نه ده اوبیابه هم رسول ﷺ دلته سجده کوله، په بل حدیث کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی دلته داود ﷺ سجده دتوبی کړی وه اوموږ به سجده په نیت دشکر باندی کوله. اودارکم ترمذی اوابن ماجه دواړو ویلی دی په نقل کولو سره دحدیث دمحمد بن یزید بن خنیس څخه دی نقل کوی دحسن بن محمد ابن عبیدالله بن ابی یزید څخه چی دی نقل کوی دابن عباس څخه، دی وایې چی: رالی یوسری رسول الله ﷺ ته اووی ویل: ای رسول الله ﷺ ماپه شپه کی خوب ولیدی گویاچی زه ولاړیم اولمونخ کوم، نوماسجده وکړه او زمامخ ته درخته وه نوهغه هم سجده وکړه زمادسجده دوجی، نوما واوریدل ددی درختی څخه په حالت دسجده کی چی ویل یې ای الله ولیکی زمادپاره ددی په بدله کی اجر دځان سره اودغه اجر زما دپاره ذخیره وگرځوی، اوددی په سب سره زما څخه بار لیری کی، اودازما دخوا څخه قبوله کړی لکه څه رکم چی دی دواود ﷺ څخه قبوله کړی وه، ابن عباس وایې چی نبی ﷺ ولاړسو اوداسجده یې وویل اوپه سجده باندی پریوتی اودغه رکم یې وویل لکه څه رکم چی یې ددغه سړی څخه اوریدلی وه هغه څه چی درختی ویلی وه. (۱)

اوبعضو مفسرینو داویلی دی چی داود ﷺ ترخلوبینتو ورځو پوری په سجده باندی پروت وو، داقول دمجاهد اودحسن دی اودده په باره کی یې حدیث ذکرکړی دی، خودهغه په روایت کی یزید الرقاشی دی اودا ضعیف اومتروک راوی دی.

الله ﷻ فرمایې: فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ یعنی دده دپاره به په قیامت کی نژدی والی وی زموږ خوا ته، اوچاویلی دی چی دازلفی یوکللی غوندی دی چی په دی کی الله ﷻ ځان ته نیکان بندگان نژدی کوی، ددی په باره کی دنبی ﷺ حدیث نقل دی، امام احمد نقل کوی دیحییٰ بن آدم څخه دی نقل کوی دعطیه څخه دی نقل کوی دابی سعید الخدری څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: یقیناً الله ﷻ ته خوښ کسان په ورځ دقیامت اونژدی کسان هغه دی چی بادشاه وی اوانصافداره وی اوبدترین خلگ په نزد دالله ﷻ باندی په ورځ دقیامت کی هغه سړی دی چی باشاه وی اوظالم وی. (۲)

(۱). الترمذی: ابواب الصلاة، باب مايقول في سجود القرآن (۵۷۹/۲).

(۲). احمد (۲۲/۳) الترمذی: كتاب الاحكام، باب ماجاء في الامام العادل (۱۳۲۹/۳).

الله ﷺ فرمایي: يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (سورة ص ۲۶) داخطاب دی دالله ﷺ دطرفه داود ﷺ ته، خومراد په دی سره ولیان اوامیران او سرداران دقوم دی هغوی ته الله ﷺ په دی آیت کی اشاره کړیده چی دخلگوپه مینخ کی دانصاف فیصلی کوی اوظلم اوزیاتی مه کوی اودهغه خلگو تابعداری مه کوی چی هغه تاسی دحق دلاری خخه باطل خوا ته روانوی نوتاسی به سی گمراهان اوکه چیری تاسی گمراهان سوی یاست نوستاسی دپاره به سخت عذاب وی په سبب ددی چی تاسی دآخرت حساب اوکتاب هیرکی، داخطاب په اصل کی الله ﷺ داود ﷺ ته کړی دی خومراد ورخخه عام بادشاهان داسی دی چی دداود ﷺ خومخکی مور صفت بیان کړه چی هغه داسی نبی وو چی یوه ورخ به یې روژه نیوله اوبله ورخ به یې افطار کوی یعنی نیم کال به دده روژه اودشپی دریمه حصه به یې عبادت کوی نوهغه په خپله انصافدار او عادل هم وو اومعصوم وو ولی چی داظاهره خبره ده چی انبیاء ٔول معصومین دی نوداخطاب هغه ته الله ﷺ وکی خومراد په کی دانور بادشاهان اوامیران دی کم چی دهغه خخه وروسته راغلی دی ترن ورخی پوری دوی ته دایوقسم نصیحت دی چی دداود ﷺ په شان حاکم دځانونو خخه جوړ کی، دارکم دداود ﷺ دزهد په باره کی هم ډیر روایتونه ذکرسوی دی اودشکر گزاری په باره کی یې هم ډیر روایتونه ذکر دی اودتمام عقل په باره کی یې هم ډیر اقوال ذکر دی. لکه خه رکم چی عبدالله بن المبارک ویلی دی په کتاب الزهد کی په نقل کولو سره دسفیان الثوری خخه دی دیو غیر معروف سړی خخه دی نقل کوی دوهب بن منبه خخه، دی وایې چی: دداود ﷺ یوڅو نصیحتونه دی دعاقل سړی په باره کی (یعنی هغه په خپل کتاب دحکمتونو کی داسی ویلی دی) چی په عاقل سړی باندی لازمه ده چی دخلور وختونو خخه ځان نه غافله کوی، یو وخت هغه چی هغه په کی دخپل رب سره مناجات (یعنی درب سره پتی خبری کول په داسی طریقی چی ته یې ذکرکوی اوطلب ددعاگانو ورخخه کوی او استغفار کوی اوداسی نور کارونه چی درب العزت سره بنده متعلق کوی داسی کارونه کوی نودی ته درب سره مناجات کول وایې) کوی، دوهم دهغه وخت خخه دی نه غافله کیږی چی په هغه کی دی دخپل نفس سره محاسبه (یعنی دځان سره حساب کتاب کوی چی نن ورخ ماخومره الله ﷺ یاد کی اوخومره دآخرت غم می وکی اوخومره گناهونه زما دلاس خخه وسوه اوداسی نور کارونه چی دانسان دځان سره تعلق لری) وکی، دریم دهغه وخت خخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی دځان مخکی کوی هغه وپرونوته چی هغه ده ته دده عیبونه بیانوی، اوخلورم دهغه وخت خخه دی ځان نه غافله کوی په کم کی چی دی خلوت

کوی دخپل کور والاسره اوپه هغه کی داسی کارونه وکی چی هغه دده دپاره حلال اوجائز وی اوخپل نفس ته راحت په رسوی ولی چی داخلورم وخت داسی دی چی هغه نور وختونه ددی په واسطه باندی روغ وی (یعنی انسان چی ددی څلورم وخت خیال کوی اوحق ددی اداء کوی نوهغه په دی نورو وختونو کی په راحت کی وی اوپه اسانی سره هغه نورکارونه کولی سی)، اولازم دی په عاقل باندی چی خپله زمانه وپیژنی اودخپلی ژبی حفاظت وکی نودا اقوال ددواد عليه السلام دی چی هغه په خپلو حکمتونو کی ذکرکړی دی دارکم دهغه اقوال نورو علماوو هم ذکرکړی دی په مختلفو روایتونو سره چی دټولو خلاصه اومقصد هم دا دی کم چی مور ذکر کړه.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل کتاب کی په باره ددواد عليه السلام کی داسی ویلی دی: چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی سه دیتیم دپاره په ډول دپلار، اوپوه سه چی ته څه رکم کرل کوی هغه شان به یې ریبیل کوی، اودارکم یې په بل روایت سره په خپل سندکی داسی ویلی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: ای کرونکیه دگناهونو ته نه ریبی ددی ازغی اوبدی. خودا دوهم قول کمزوری دی په اعتبار دروایت سره. اودارکم په بل روایت کی ویل سوی دی چی داود عليه السلام فرمایلی دی چی: داحمق اونادانه خطیب مثال په قوم کی داسی دی لکه یو غزل ویونکی پرمړی باندی، اودارکم یې هم فرمایلی دی: چی بدنه دی غریبیدل وروسته دمالدار څخه بلکی بد دادی چی گمراه سی وروسته دهدایت څخه. اودایې هم فرمایلی دی چی وگوره ته په قوم کی هغه څه چی ته یې بدگنی چی تاته وویل سی اوبیا هغه مه کوه. او په بل قول کی یې فرمایلی دی چی ته وعده مه کوه دخپل ورور سره دیوشی چی بیایې نه سی پوره کولی ولی چی ستا اودهغه ترمنځ دبنمنی پیدا کوی.

دارکم حافظ ابن عساکر په خپل تاریخ کی نقل کړی دی په باره دصدقه الدمشقی کی چی دی نقل کوی دابن عباس څخه په طریقی دابو الفرج بن فضاله الحنصی دی نقل کوی دابو هریره څخه دی نقل کوی دصدقه الدمشقی څخه دی وایې چی پوښتنه وکړه یوسړی یوه ورځ دابن عباس څخه په باره دروژی کی نودی ابن عباس ورته وفرمایلی چی زه به تاته یو حدیث بیان کم چی زماسره په بحثونو کی پراته دی، که ستاخوبنه وی نوزه به تاته بیان وکم په باره دروژی ددواد عليه السلام کی چی هغه ډیر روژه دار اودشپی عبادت کونکی او مضبوط سړی وو اوتینسته به یې نه کوله کله به چی چاته مخامخ سو، او وو به چی یوه ورځ به یې روژه نیوله اویوه ورځ به یې افطار کوی، لکه څه رکم چی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی: ښه روژه دداود عليه السلام ده، او وو داود عليه السلام چی زبور به یې په اویا قسمه اوازونو باندی وایه، اوده به په شپه کی یورکعت لمونځ کوی چی په هغه کی به ده په خپله هم ژړل

اونور به يې هم ژړول. اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاته دهغه دځوی دروژی بیان وکم چی سلیمان عليه السلام دی چی هغه به دمياشتی په سرکی دری ورځی روژه نیوله اودمياشت په منځ کی دری ورځی اودمياشت په آخر کی به يې دری ورځی روژه نیوله، اوکه ستاخوښه وي نوزه به تاخبر کم دعيسى عليه السلام دروژی په باره کی چی هغه به يوکال روژه نیوله او اوربشی به يې خوړلی اودورينبتو څخه به يې کپړی جوړولی او هغه به يې اغوستلی، څه به چی ورکیدل هغه به يې خوړل اودچا څخه به يې سوال نه کوی، ځوی يې نه وو چی مړسوی وای اوکوربې نه وو چی خراب سوی وای، او پرده به چی چیری شپه سوه نوپه هغه ځای کی به يې دپښو په منځ کی صف جوړکی اوپه لمانځه باندی به ودريدی تردی چی سهار به سو، اوبنکاری هم وو کله به يې چی دڅه شی اراده وکړه نو هغه به ورڅخه نه سو تلی، اودی به تيریدی په مجلسونو دبنی اسرائیلو باندی چی دهغوی حاجتونه به يې پوره کول. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم دروژی دمور دده څخه چی مریم بنت عمران ده چی هغه به یوه ورځ روژه نیوله اویوه ورځی به يې افطار کوی. اوکه ستا خوښه وي نوزه به تاخبر کم په باره دروژی دمحمد صلى الله عليه وسلم باندی چی هغه به په میاشیت کی دری روژی نیولی او فرمايل به يې چی داروژه دکال ده.

وفات ددواد عليه السلام

مخکی یو حدیث ذکر سو په بیان دآدم عليه السلام کی چی په هغه کی دا ذکر سوی وه چی آدم عليه السلام ته ټول مخلوق وښوول سو نوپه هغه کی یوسړی وو چی ډیر پر نور وو او پنا ورڅخه ختله نوده پوښتنه وکړه چی داڅوک دی؟ نوورته وویل سوه چی داستا ځوی داود عليه السلام دی نویایې پوښتنه وکړه چی دده څومره عمر دی؟ نوورته وویل سوه چی شپيته کاله نوده وفرمايل چی زما د عمر څخه ورلره څلویښت کاله ورکی نوکله چی دده د عمر څخه څلویښت کاله ورکول سوه اوبیا دده نيته پوره سوه اودوفات وخت يې راژدی سو نو ملك الموت ورته رالی او ورته يې وویل چی ستا څخه روح قبضه کوم نوده ورته وفرمايل چی آیا زما د عمر څخه څلویښت کاله نه دی پاته نوملائکی ورته وویل چی هغه خوتا خپل ځوی داود عليه السلام ته ورکړی دی نودده څخه هیرسوه اووی فرمايل چی مانه دی ورکړی نوده ته هم الله جل جلاله زرکاله عمر پوره ورکی اوداود عليه السلام ته يې هم سل کاله پوره ورکی. داروایت نقل کړی دی ابن عباس، اوترمذی، اوددی باقی تفصیل په قصه دآدم عليه السلام کی ذکر سویدی. ابن جریر ویلی دی چی اهل کتابو ویلی دی چی ددواد عليه السلام عمر (۷۷) کاله وو. بیا ابن جریر ددی قول رد کړی دی چی داغلطه خبره ده. اودوی ویلی دی چی دده موده دبادشاهی (۴۰) کاله وو. اوهرڅه چی وفات دده دی نوامام احمد ویلی دی په مسند خپل کی په نقل کولو سره دقبیصه څخه دی نقل کوی ديعقوب بن عبدالرحمن بن محمد څخه دی نقل کوی د عمر بن ابی عمر څخه

دی نقل کوی دالمطلب خخه دی نقل کوی دابو هريره خخه چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: وو داود ﷺ په کلک غیرت کی کله به چی دی دکورخخه ووتی نودکور دروازی به یې بندی کړی نودده کورته به خوک هم نه سو داخلیدلی ترخو چی به دی بیرته نه وو راغلی، نویوه ورخ داود ﷺ دکورخخه ووتی اودروازه یې بنده کړه نودده بنخه چی کله دکوردصحن خخه راووتل نوگوری چی یوسړی دی اودمیدان په منخ کی ولاړدی نویه حیرانتیا سره یې ویل چی داخوک دی اوکور بنددی اودی په کمه لاره کورته رادننه سوی دی، اوبیایې ورته وویل چی ستادی قسم وی په الله ﷻ باندی چی ته حان په داود ﷺ باندی بی عزته کوی. نویه دی کی داود ﷺ رالی چی گوری دکورپه منخ کی یوسړی ولاړدی نوداود ﷺ ورته وفرمایلی چی ته خوک یې؟ نودی ملك الموت ورته وویل چی زه هغه سړی یم چی نه بیریزم دبادشاهانو خخه اومانسی منع کولی چوکیداران دیوخای خخه. نوداود ﷺ وفرمایلی: پس ته ملك الموت یې نویه خیر راغلی دی وی ستا دپاره په راوړلو دحکم دالله ﷻ کی. بیالږ ساعت تم سو اوبیایې ورخخه روح قبض کی، کله چی ده ته غسل ورکول سو اوبیا کفن ورواچول سو اودده دکارونو خخه فارغه سو نولمر راوختی، نوسلیمان ﷺ مرغانوته وویل چی په داود ﷺ باندی سایه وکی. نومرغانو سایه پروکړه تردی چی په ټولی مزکه کی سایه سوه اوبیایې پټ کی.

اسحاق بن بشر په نقل کولو سره دسعید بن عکرمه خخه دی نقل کوی دعروبه خخه دی نقل کوی دقتاده خخه دی نقل کوی دحسن خخه دی وایې: وفات سو داود ﷺ په (۱۰۰) کلنی کی اوپه ورخ دچارشنبی کی یوادم وفات سو اودده حوی سلیمان ﷺ هم یوادم بغیر دغه مرض خخه اوکمزوری خخه وفات سوی وو.

اوابن عساکر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایلی چی ماپریرده چی خه ددی خخه کښته سم اوبیا راوخیزم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورخی هرخه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نو داود هم ناخپه بغیر دغه مرض اوکمزوری خخه وفات سو. اوابن عساکر وایې چی دی دمحراب خخه کښته کیدی چی ملك الموت ورته رالی نوده ورته وفرمایلی چی ماپریرده چی خه ددی خخه کښته سم اوبیا وخیزم نوملك الموت ورته وویل چی کلونه اومیاشتی اوورخی هرخه پوره سوی دی اورزق دی هم پوره سوی دی نوداود ﷺ پرهغه حای باندی په سجده پریوتی پرکم ای باندی چی ولاړ وو نوروح یې ورخخه قبض کی په داسی حال کی چی دی پرسجده باندی پروت وو. اسحاق بن بشر وایې په نقل کولو سره دوافر بن سلیمان خخه دی نقل کوی دابی سلیمان خخه دی نقل کوی دوهب بن منبه خخه دی وایې چی: خلک راټول سوه دداود ﷺ جنازی ته نوټول په لمرکی ناست وه اوپه دی جنازه کی (۴۰۰۰۰)

راهبان هم وه، اوددی خخه مخکی په بنی اسرائیلو کی داسی څوک دموسی ﷺ اودهارون ﷺ اودیوشع ﷺ خخه نه وو وفات سوی چی بنی اسرائیل ډیر په خفه سوی وه ددواد ﷺ خخه یعنی دده په وفات باندی ډیر زیات خفه وو. نودوی گرمی تنگ کړه نودوی سلیمان ﷺ ته وویل چی دوی ته څه بندوبست وکی چی دگرمی خخه په محفوظ وی نو سلیمان ﷺ مرغانوته امر وکی چی په دوی باندی سایه وکی نو مرغانو په دوی باندی داسی سایه وکړه چی په دوی باندی به یخه هوا هم لگیده، نودی بنی اسرائیلو دا اول کار د سلیمان ﷺ خخه ولیدی او حیران سو ورته.

حافظ ابویعلی وایي په نقل کولو سره دابوهمام الولید بن شجاع خخه دی نقل کوی د الولید بن مسلم خخه دی نقل کوی دهیثم بن حمید خخه دی نقل کوی د الوضین بن عطاء خخه دی نقل کوی دنصر بن علقمه خخه دی نقل کوی د جبیر بن نفیر خخه دی دابی الدرداء خخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: یقیناً وفات سو داود ﷺ دخپل قوم خخه په داسی حال کی چی نه دده په قوم کی څه فتنی راغلی وی اونه په دوی کی څه تبدیلی راغلی وه او دده قوم په خپل هدایت او په اصولو باندی پاته سو تردوه سوه کالو پوری.

قصه د سلیمان ﷺ

دده دنسب په باره کی ابن عساکر ویلی دی چی داسلیمان بن داود بن ایشا بن عوید بن عابر بن سلمون بن نخشون بن عوینادب بن ارم بن حصرون بن فارص بن یهوذا بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم ﷺ دی.

الله ﷻ فرمایلی دی: وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُودَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ، (سورة النمل ۱۶) یعنی دی ددواد ﷺ په نبوت او علم کی وارث وو، دامرادنه دی چی دی یې وارث وو په مال کی، ولی چی ددواد ﷺ ډیر زامن وه، نومال یواځی دده خاص نه وو او بل داچی په حدیث کی د نبی ﷺ خخه دی نقل دی چی: موږ په میراث کی مال نه پریږدو اوزموږ چی کم مال پاته سی هغه به په صدقی کی ورکول کیږی. دارکم په بل روایت کی داسی ذکر دی: زموږ معاشره دانبیانو مال په وراثت کی نه پریږدی. نو پس خبر ورکړی دی د نبی ﷺ چی موږ په میراث کی مال نه پریږدو مگر هغه به په صدقی کی ورکول سی. اودی سلیمان ﷺ فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، یعنی سلیمان ﷺ ته به دمرغانو خبری زده وی اودهغوی په ارادو به پوهیدی چی دا څه اراده کوی اوددی څه مقصد دی. اودارکم حافظ ابوبکر البیهقی وایي په نقل کولو سره دابو عبدالله الحافظ خخه دی نقل کوی دعلی بن حشاد خخه دی نقل کوی داسماعیل بن قتیبه خخه دی نقل کوی دعلی بن قدامه خخه دی نقل کوی دابو جعفر الاسود خخه دی

نقل کوی دابی یعقوب العمی خخه دی نقل کوی دابو مالک خخه دی وایې چی یوه ورخ سلیمان عليه السلام تیرسو په یودوو مرغانو باندی چی یو دهغه بل ته راگرخیدی نوسلیمان عليه السلام خپلو ملگروته وویل چی تاسی ته پته سته چی دایو دی بلی ته خه وایې نودوی پوښتنه وکړه چی ای دالله جل جلاله پیغمبره خه وایې، نو سلیمان عليه السلام وفرمایل چی دایودی بل ته وایې چی زماسره واده وکړه زه به تاواوسوم دخان سره ددمشق په کم کورکی چی ستاخوښه وی، بیا سلیمان عليه السلام وفرمایل چی ددمشق کورونه ټول دډبرو خخه جوړسوی دی نه سی کولی هیخ خوک چی په هغه کی ووسی نودا خطاب کوونکی مرغی دروغ وایې. اوسلیمان عليه السلام ماسوا دهغه خخه دنورو حیواناتو په ژبو هم پوهیدی په دی خبره باندی داقول دالله جل جلاله دلالت کوی (وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) یعنی مورده ته هرهغه خه ورکړی دی چی دیوه بادشاه ورته ضرورت وی (یعنی لښکر سپاهیان اوډلی اوتسلط په پیریانو اوپه حیواناتو اوپه شیطانانو اوپه نورو علمونو باندی اوداسی نوره پوهه په کارونو اوتدبیرونو جوړولو باندی) داهرخه ورلره الله جل جلاله ورکړی وه، بیا الله جل جلاله فرمایلی دی: یعنی دافضل واحسان دطرفه خخه دهغه ذات دی کم چی پیدا کونکی دآسمانونو اودمزکو دی لکه خه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی دی په دی قول خپل کی: وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (۱۷) حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (۱۸) فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدِيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، (سورة النمل ۱۹-۱۸) دلته الله جل جلاله خبر ورکوی دخپل نبی سلیمان عليه السلام خخه چی دی یوه ورخ دخپل لښکر سره روان وو چی دادری قسمه لښکروو چی انسانان اوپیریان اومرغان وه یعنی ددی درو وارو لښکر یوحای دسلیمان عليه السلام سره روان وو انسانان اوپیریان خوسره یوحای روان وه اومرغان په هوا کی روان وه چی دوی یې دگرمی خخه محفوظ کول دوی په داسی ترتیب روان وه چی یودبل خخه نه مخکی کیدل.

الله جل جلاله فرمایلی دی: حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، نوده امروکی خپل لښکر ته ودریدل په داسی حال کی چی دده لښکرته پته نه وه چی دوی خه ته ودریده. وهب بن منبه ددی قصی په باره کی ویلی دی چی: سلیمان عليه السلام په طائف باندی تیریدی چی دغه میړی په خپل ملگروپسی اواز وکی اوددی میړی نوم (جرسا) وو اودی وو دقبیلی دبنو الشیصبان خخه اودی گوډ وو او دشرمښ هومره وو په جسم کی. خو په دی قول کی نظر یعنی شبهه ده. خومقصود دادی چی سلیمان عليه السلام چی کله ددی میړی داخبری واوریدلی چی ډیری ښی خبری یې وکړی نونرمه خندا

یې وکړه او په ده باندې خوشحاله سو چې الله ﷺ ده ته ددی خبرې واورولی اودده څخه ماسواڅوک په پوه نه سواوداسی نه ده لکه څنگه چې بعضی جاهلانویلی دی چې دسلیمان ﷺ څخه به مخکی حیواناتو دانسانانو سره خبری کولی او هغوی ته به یې خطاب کوی نو سلیمان ﷺ ددی حیواناتو څخه وعده واخسته چې دعامو انسانانو سره به خبری نه کوی نوبیا به دوی خبری نه کولی، نو دا خبره صحیح نه ده، او که چیری داسی وه نوسلیمان ﷺ ته ددی څه فائده نه وه چې دوی یې هسی منع کول اودانیاوو سره دا کار نه بنایې اونه یې کوی. نوددی وجی څخه فرمایلی دی (رَبِّ اَوْزِعْنِي) یعنی ماته الهام وکی اوارشاد وکی: اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتِكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، اودالله ﷺ څخه یې طلب وکی چې ده ته توفیق دشکر ورکی چې ددی نعمت په بدله کی شکر وکارې اوده ته علم صالح اسانه کی اودده حشر دنیکانو بندگانو سره وکی په ورځ دقیامت کی. اومراد دلته دوالدینو څخه داود ﷺ دی اومور یې ده. اودده مور دنیکانو اوعبادت کونکو بنحو څخه وه لکه څه رکم چې دده په باره کی روایت ذکرکړی دی سنید بن داود په نقل کولو سره دیوسف بن محمد بن المنکدر څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دجابر څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چې فرمایلی یې دی: ویلی دی مور دسلیمان ﷺ ای ځویه زماته خوب مه ډیروه دشپې، ولی چې ډیر خوب سپری دقیامت په ورځ غریب کوی. مراد دغریب کیدلو څخه دانه دی چې مال اودولت ورسره نه وی بلکی اعمال په دی سره کمیری. اوپه یو روایت کی ذکرسوی دی چې ابوهریره یې دنبی ﷺ څخه نقل کوی چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې: ووتی یونبی دانیاوو څخه دخلگو سره چې داستسقاء لمونځ وکی (یعنی دباران دپاره چې کم لمونځ کیږی هغه ته داستسقاء لمونځ ویل کیږی) نودی نبی دالله ﷺ ولیدی یومیږی چې خپل بعضی حصی یې دآسمان خوا ته لوړ کړی وه، نودغه نبی وفرمایل خپل قوم ته چې: بیرته راسی ولی چې ستاسی دعا قبوله سوه ددی میږی دوجی دارکم الله فرمایلی دی: وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنَ الْغَائِبِينَ (۲۰) لَأَعَذَّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ (۲۱) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنِيٍّ يَقِينٍ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (۲۳) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (۲۴) أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبَاءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُحْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ، په دی ایتونو کی الله ﷺ بیان دهغه واقعی کوی کم چې دسلیمان ﷺ اودهدهد (ملاچرگک) په منځ کی واقع سویده، اودا په دی ترتیب سره چې

هره ورځ به مرغانو سليمان ﷺ ته حاضرې وركول او دهر يو خپل خپل كارونه وه چې سليمان ﷺ ورسپارلي وه نويوه ورځ يې دې راوغوښتي نودې نه وو نووي فرمايل: مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَ مِنَ الْعَائِبِينَ، څه دې مالره چې زه نه وينم ملاچرگك آيا زه يې نه وينم كه هغه غيب دې دلته نسته دخپل خدمت په ځاى كې: لَأَعَذَّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ، زه به وركول سره يابه يې حلالوم يابه ماته راوړي څه خبر يابه راته څه دليل بيانوي چې دې په څه پسې تللي دې چې غير حاضردي، بيا الله ﷻ فرمايلي دې چې (فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ) يعنى دې ورك سو او غيب سو ترډير وخت پوري نه بيارالي او سليمان ﷺ ته يې وويل: أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطُ بِهِ، يعنى زه خبر سوم په داسې خبرې باندې چې دهغه څخه ته هم نه يې خبر: وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَمِينٍ، يعنى په رښتنې وينا سره (يعنى دسباء علاقې څخه مې يو رښتيني خبر راوړې دې)، إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ، ده ذكروكي سليمان ﷺ ته په باره دبادشاهي ديمن والاو كې او په دغه زمانه كې په دغه ځاى كې يوبادشاه وو چې هغه كله وفات سو نوخپله بادشاهي يې خپلې لور ته وسپارل چې دابلقيس بنت السريح وه، او بعضې وايي چې ددې دپلار نوم شراحييل بن ذى جدر بن السيرح بن الحارث بن قيس بن صيفى بن سبابن يشحب بن يعرب بن قحطان دې، او ددې پلار دغټو بادشاهانو څخه وو او ده بدگنل چې ديمن څخه واده وكې، نوويل سوي دې چې ددې پلار دپيريانو څخه واده كړې وو ديوي ښځې سره چې ريحانه بنت السكن نوم يې وه، نوددې څخه يې دالور پيدا سوه چې تلقمه نوم يې وه او په بلقيس ورته ويل كيږي. داركم ثعلبي ويلي دې چې ماته خبرا كړې دې ابو عبدالله بن قبوحه چې دې نقل كوي دابوبكر بن حرجه څخه دې نقل كوي دابن ابى الليث څخه دې نقل كوي دابو كريب څخه دې نقل كوي دابومعاويه څخه دې نقل كوي داسماعيل بن مسلم څخه دې نقل كوي دابى بكر څخه. دې وايي چې ما ذكر وكې درسول الله ﷺ خواته دبلقيس نووي فرمايل: نه كاميايږي يوقوم چې دهغه مشر ښځه وي. (يعنى بادشاهي يې دښځې په لاس كې وي). وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، يعنى يوبادشاه ته چې څومره شيان او جائداد او شوكت وركول كيږي نودې ته هم دغه ركم وركول سوي وو (وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ) يعنى يو غټ تخت دې چې دا يې مالكه ده او داسې تخت دې چې په هر قسم جواهراتو باندې ښائسته سوي دې. بيادې ملاچرگك بيان كې ددوي كفر او ددوي عبادت دلمر خواته اوبيان يې وكې ددوي دگمراهي اودشيطان په فريب كې ساتل ددوي داټول يې سليمان ﷺ ته بيان كړه.

نوپه هغه وخت كې سليمان ﷺ يو خط وروليږي چې په هغه كې يې دوي ته دالله ﷻ دعبادت

خواته دعوت وو اودوی ته دا امر سوی وو په هغه کتاب کی چی د سلیمان عليه السلام ملک ته په امن کی اوپه عاجزی سره اوپه اطاعت سره داخل سی لکه څه رکم چی یې په دی آیت کی فرمایلی دی: **أَلَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي مُسْلِمِينَ**، یعنی زما د اطاعت څخه انکار مه کوی اوماته مسلمانان راسی، نوبعضی مفسرینو داسی ویلی دی چی دی ملاچرگک داخط راوړی اودا بلقیس په خپل محل کی یواځی ولاړه وه نو داخط یې وروغورځوی نودی خط راواخستی اودخپل دولت مشران یې راوغوښتل دمشوری دپاره نو وې ویل: **يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ**، بیایې دوی ته ددی کتاب عنوان اول ووايه: **إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، بیایې ددوی سره مشوره وکړه په دی کارباندی اودی مشرانو اوسردارانو دقوم سره یې په ډیر ادب کی خبری وکړی اوخطاب یې دوی ته وکی اودوی اوریدی: **قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ**، داخپل سردارانو ورته وویل چی موږخاوندان دطاقت یو اوزموږ سره مقاومت اودجنگ اسباب ډیر دی که تاسی زموږ څخه طلب ددی کوی نوموږ تیار یو خوسره ددی: **وَالأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ**، یعنی بیاهم ستاسی خوبه ده چی تاسی څه امر اوفیصله کوی (یعنی دغه سردارانو دی بلقیس ته داوینا وکړه).

نوددی پوهه هم پوره پوهه وه چی دی ته ددی خبری علم وسو چی داددی کتاب رالیږونکی دروغ نه وایې اوڅه مخالفت به نه کوی اودوکه به هم نه کوی نوددی وجی څخه دې وویل: **قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَآةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**، دې داخبره په خپل سوچ اوگمان سره وکړه. چی که پردوی باندی غالبه سوه نودوی ته چی څه ضرورسیږی نو تکلیف به یې دی بلقیس ته وی اوټول زور به یې دې ته رسیږی اوبیایې داخبره وکړه: **وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاطِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ**، چی زه به دوی ته یوه تحفه ورولیږم بیاگورو چی دوی څه کوی اوڅه بیرته رالیږی. اودوی ته داپته نه وه چی سلیمان عليه السلام ته ددی تحفو څه حاجت نسته ولی چی الله جل جلاله هغه ته داسی نعمتونه ورکړی دی چی دهیڅ شی کمی په کی نسته: **فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَ بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ** کله چی داهدیې اوتحفی سلیمان عليه السلام ته راوړل سوی نوسلیمان وفرمایل چی تاسی ماته مال نبیاست اوحال دادی چی الله جل جلاله ماته ددی څخه ښه راکړی دی اوتاسی په خپل تحفو باندی خوشحالیری چی موږ تحفی ورولیږلی: **ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ**، سلیمان عليه السلام خپلو سالارانو ته دا امر وکی چی دا بیرته بوځی، اوسلیمان عليه السلام وفرمایل چی موږ به ورځو دلښکر سره دوی ته اودوی به ذلیله ددغه

حَايَ خُخِه وَبَاسُو. قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ (۳۸) قَالَ عَفْرَيْتُ مِنْ الْجِنَّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٍّ أَمِينٌ (۳۹) قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ (۴۰) قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (۴۱) فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكَ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (۴۲) وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (۴۳) قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، (سورة النمل ۳۸/۴۴).

طلب وکی سلیمان عليه السلام د پيريانانو خخه چی دده مخ ته د بلقيس عرش حاضرسی، اودغه تخت وو ددی د بادشاهی چی دابه پرکښېنسته نويوه ورته په کی وويل چی زه يې راوړم مخکی ددی خخه چی ستا دامجلس ختم سی، اوويل سوی دی چی دده دامجلس به دشروع دورخی خخه تر زواله پوری دلمر به وو په دغه وخت کی به ده دبنی اسرائیلو مسائل حل کول. نوپه دی کی یوه پیری اوازوکی چی زه يې راوړم اوزما وس اوطاقت پرسته: قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ، وويل سوی دی چی دا آصف بن برخیاوو اودا دسلیمان عليه السلام دامه حوی وو اوويل سوی دی چی دایو سړی وو دپيريانو خخه چی ایمان يې راوړی وو، اوويل سوی دی چی دده اسم اعظم یادوو. اوويل سوی دی چی دی دبنی اسرائیلو خخه یوغت عالم وو، اوويل سوی دی چی داسلیمان عليه السلام وو، خوداقول ضعیف دی ده ورته وويل چی زه يې درته راوړم په مخکی ددی خخه چی تاته دلیری خخه یوسړی رابنکاره سی اوستانظر پرولگیږی. کله چی سلیمان عليه السلام دغه عرش ولیدی نودالله جل جلاله شکریی وکاری دالله جل جلاله خخه يې غوښتنه وکړه چی ده دشکر توفیق ورنصیب کړی اوبیایي وفرمایل چی چاشکر وکی نودخان دپاره يې فائده واخستله اوکه چا ناشکری وکړه نوالله جل جلاله ته دده دکفر خخه خه ضررنه رسیږی. کله چی دابلقیس راله نوسلیمان عليه السلام ورته ددغه تخت په خوا اشاره وکړه چی دغه تخت ددی دبادشاهی تخت وو اوورته يې وفرمایل چی آياستا تخت همداسی دی نودې هم وويل چی هو داخو داسی دی لکه چی زما تخت وی، اوبیایي دامنع کړه دعبادت دلمرخخه اودکفر خوا خخه يې داسلام خوا ته راواړول. اوامروکی سلیمان عليه السلام په جوړولو دیوې برنډی دچینسو خخه نودغه رکم برنډه يې جوړه کړه چی لاندی چینه لگیدلی وه اودچینسی خخه لاندی اوبه روانی وی چی ماهی په کی هم وو نوکله چی دابلقیس دغه محل ته دننه سوه نو داخیال يې وکی چی مزکه لاند ده نوخپلی جامی يې لوړی کړی نوورته وويل سوه چی دا

داسی برنډه ده چی دچینبوخه تیاره سویده بیادی بلقیس سرعام اعلان وکی چی ما ایمان راوړی دی اوزه تسلیم یم الله ﷺ ته دسلیمان ﷺ سره، نوبیا سلیمان ﷺ غوښتل چی ددی سره واده وکی نو واده یې ورسری وکی نو ددی په واسطه یې په پیریانو باندی هم بادشاهی مکمله سوه ولی چی ددی بلقیس مور دپیریانو دقبیلی خخه وه، محمد بن اسحاق ویلی دی چی سلیمان ﷺ ورسره واده ونه کی بلکی دایې دهمدان بادشاه ته واده کړه اودیمن په علاقې باندی یې مشره کړه. والله اعلم. خاوالنی قول مشهور دی چی ده ورسره په خپله واده کړی دی.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُودَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ (۳۰) إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْغِيَادُ (۳۱) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (۳۲) رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ (۳۳) وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ (۳۴) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (۳۵) فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَاصٍ (۳۷) وَأَخْرَيْنَ مُقْرِنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ، (سورة ص ۳۰-۴۰).

دلته الله ﷺ اول دسلیمان ﷺ صفت ذکرکوی چی ډیر طاعت او عبادت کونکی بنده وو او الله ﷺ بیاخپله ثناء پرویلی ده، بیا الله ﷺ هغه واقعه دآسو ذکرکړیده چی اکثر علماء یې داسی بیانوی چی یوه ورځ سلیمان ﷺ دآسو مقابلی ته ولاړ وو اودهغه سیل یې کوی تر دی چی دمازدیگر وخت ورخخه فوت سو اوتیر سو اومانام وخت داخل سو اولمر پریوتی نودده خخه لمونځ قضاء سو نوده ته په دی کار باندی سخته غصه ورله نوهغه ټول آسونه یې دستونی دخوا خخه حلال کړه ددی وچی چی دی یې دمازدیگر وخت خخه مشغول کی اولمونځ یې ورخخه قضاء کی نوداهم دده په غیرت او په طاعت باندی دلالت کوی چی دالله ﷺ په عبادت کی یې دومره شوقمندی وه چی دیو وخت لمونځ ورخخه په غفلت کی قضاء سو نو دهغه په خای یې ټوله آسونه مړی کړه. وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ، ددی واقعی په باره کی هم علماوو ډیر اقوال نقل کړی دی چی اکثره اسرائیلی واقعات دی خودټولو خلاصه داده چی سلیمان ﷺ دخپل کټ خخه ترخلوینستو ورځوپوری غیب وو نوکله چی رالی نوامریې وکی په نوی کولو دبناء دبيت المقدس باندی اوددی بناء یې نوی کړه، اومخکی مور داخبره ذکرکړی وه چی بیت المقدس اول اسرائیل (یعقوب) ﷺ جوړ کړی وو اودی آبادی ورنوی کړه، لکه ددی په باره کی چی مورمخکی یوحديث در رسول الله ﷺ نقل کړی وو چی په هغه کی ابوذر رضی الله عنه دنی ﷺ خخه داپوښتنه کړی وه چی اول کم

جماعت جوړسوی دی نونبی ﷺ فرمایلی وه چی مسجدالحرام، نوبیا ورڅخه دی ابوذر رضی الله عنه پوښتنه وکړه چی ورپسی کم نونبی ﷺ وفرمایلی چی مسجد الاقصی، نوبیا ورڅخه ابوذر رضی الله عنه پوښتنه کړی وه چی ددی دواړو په مینځ کی دخوموره وخت فرق دی (یعنی ددی دواړو جماعتونو دجوړیدو په منځ کی څومره کلونه تیرسوی دی) نونبی ﷺ وفرمایلی چی (۴۰) کاله، نوددی حدیث څخه دامعلومیری چی دسلیمان ﷺ اودابراهیم ﷺ په منځ کی خو دزر کالونو څخه زیاته وخت تیرسوی وو نومعلومه سوه چی اول بناء ددی یعقوب ﷺ کړی وه. اوسلیمان ﷺ دبیت المقدس دتعمیر پوره کولوڅخه وروسته داسوال کړی وو چی ده ته دی داسی باچهی ورکول سی چی دده څخه وروسته هیچاته هم نه یې ورکول سوی، په دی خبری باندي دا حدیث دنبی ﷺ دلالت کوی کم چی امام احمد نقل کوی دعبد الله بن فیروز الدیلمی څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عمر بن العاص څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: کله چی سلیمان ﷺ بیت المقدس جماعت جوړکی نودهغه څخه یې وروسته دری دعاگانی وکړی چی دهغه څخه دوې قبولی سوی اودریمه قبوله نه سوه چی مورې دالله ﷻ څخه طمع کوو چی دادریمه دعا زموږ دخوا څخه الله ﷻ قبوله کی اولنی دعا داده چی دالله ﷻ څخه یې داغونښتنه وکړه چی دده حکم دحق سره برابر کی یعنی دی چی کمه فیصله کوی چی هغه دحق سره برابره وی، نودده دادعا قبوله سوه دوهمه یې دادعا وغونښته چی ده ته داسی بادشاهی ورکړی چی داسی بادشاهی دده څخه وروسته بل چاته ورنه کول سی نودا دعا هم دده په باره کی قبوله سوه، دریمه یې دادعا وغونښته چی څوک دکور څخه ووځی په دی نیت باندي چی لمانځه ته دجماعت ته راروان وی نوهغه ته دی الله ﷻ دتولو گناهونو څخه داسی معافی ورکړی لکه څنگه چی ماشوم دموره پیداسی اوهغه هیڅ قسم گناه نه وی کړی یعنی الله ﷻ دی ورلره داسی مغفرت نصیب کړی خودا دریمه دعایې قبوله نسوه. نونبی ﷺ وفرمایلی چی مورې امید کوو چی دا دریمه دعا زموږ په باره کی قبوله سی، (یعنی دنبی ﷺ مسجد الحرام مراد وو چی دهغه جماعت ته څوک دلمانځه په نیت دکور څخه راووزی نوالله ﷻ ورلره داسی مغفرت ورکی لکه څه رکم چی سلیمان ﷺ فرمایلی دی).

وَدَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ (۷۸)
 فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا، (سورة الانبياء ۱۷۸ ۱۷۹) دلته هم علماوو یوه واقعه دپسونو په باره کی ذکر کړیده چی په هغه کی دوو ډلو بحث کړی وو نودادواړی ډلی دداود ﷺ خواته ورلی نوداود ﷺ ورلره فیصله وکړه کله چی دوی راله نوسلیمان ﷺ ته په لاری کی مخامخ سوه نوهغه ددوی څخه پوښتنه وکړه چی څه رکم فیصله وسوه نودوی فیصله

ورته واوروله چې داسی فیصله وسوه نوسلیمان عليه السلام ورته ددغه فیصلی څخه جلا بل ډول فیصله وکړه نودوی بیرته راله داود عليه السلام ته اودسلیمان عليه السلام فیصله یې ورته واوروله نوداود عليه السلام وویل چې دسلیمان عليه السلام فیصله صحیح ده اوفائده منده ده داوولی؟ ځکه چې ده دالله جل جلاله څخه داغوبښتنه کړی وه چې دده حکم اوفیصله دی برابره وی اوقابل قبول دی وی.

اودارکم په یوحديث کی ذکر دی چې روایت یې کوی ابی الزناد داعرج څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هریره عليه السلام څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: یوه ورځ دوی ښځی یوحای ناستی وی چې ددواړو سره خپل خپل بچیان وه چې ناڅاپه په دوی باندی شرمښ رالی نوددی یوی څخه یې بچی پورته کی نودی دواړو په دی بل بچی کی جگړه وکړه دی مشری ښځی وویل چې ستا بچی یې بوتلی اودی کشری وویل چې ستا بچی یې بوتلی، نودوی دواړو محاکمه وکړه داود عليه السلام ته (یعنی فیصله یې داود عليه السلام ته یووړه) نوداود عليه السلام دی مشری ته ددی بچی فیصله وکړه اودابچی یې دی مشری ته ورکی، نوکله چې دوی دسلیمان عليه السلام خواته ورله نوسلیمان عليه السلام وفرمایل چې: ماته راکي یوه چاره چې زه داماشوم په مینځ دوه ځایه کړم نونیم به یوی ښځی ته ورکم اونیم به بلی ښځی ته ورکم. نودی کشری ښځی وویل چې الله جل جلاله دی په تاباندی ورحمیرې داورکړه دی ته داددی بچی دی. نوسلیمان عليه السلام دابچی دی کشری ته ورکی ولی چې داځوی ددی وو نوزړه یې پر خوږ سو اوددی بلی ځوی نه وو هغه غله ولاړه وه اودایې نه وویل چې دامه نیمی کوه.

اودا دواړی فیصلی ددوی په شریعت کی جائز وی خودسلیمان عليه السلام فیصله راجحه وه، نو ددی وجی څخه الله جل جلاله دده مدحه بیان کړیده اوپه دی باندی یې ثناء بیان کړیده.

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعَلَمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجَبَالَ يُسَبِّحُنَ وَالطُّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ (۷۹) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ (سورة الانبياء ۸۰-۷۹) بیا الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَلَسَلِيمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ (۸۱) وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ**، په دی ایتونو کی الله جل جلاله بیان دمسخر کولو دهواء سلیمان عليه السلام ته بیان کړی دی چې مور سلیمان عليه السلام ته هوا مسخره کړی وه چې دده په خوبښه باندی به چلیده.

اودارکم الله جل جلاله په سورة ص کی فرمایلی دی: **فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ (۳۶) وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بِنَاءٍ وَغَوَّاصٍ (۳۷) وَأَخْرَيْنَ مُقْرِنِينَ فِي الْأَصْفَادِ (۳۸) هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۹) وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ** (سورة ص ۳۶-۳۹) کله چې ده آس پریښووی نوالله جل جلاله ورلره دهغه په عوض کی هوامسخره کړه چې دده په امر باندی به چلیده

چې کم خای ته او کم ملک ته او په کم وخت کې او کم خوا ته چې ده غوښته نوهوابه دده په حکم باندې چلیدل اودار کم نور ورلره الله ﷺ هرڅه مسخر کړې وه د حیوانانو او پیریانو او دانسانانو څخه، اوده به چې کله په دښمن باندې حمله کول غوښتل نوهواته به یې امر وکې نودی به یې هغه خای ته ورسوی او کله به چې دی په تیزی سره یو خای تلی او یابه یې غوښتل چې یو خای ته ژر ورسیرې نوهواته به یې امر وکې نوهوابه نوره هم تیزه سوه اودی به یې په تیزی سره هغه خای ته ورسوی په داسې طریقې سره چې دی به په اول دسهار وخت کې د بیت المقدس څخه ووتی چې ما پښین ته به دی په اصطرخ مقام کې وو چې ددی علاقې اود بیت المقدس په مینخ کې دیوی میاشتی مزل دی نودی به داپه نیمه ورځ کې ووهل. لکه څه ر کم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَلَسْلَيْمَانَ الرِّيحُ غَدُوَهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحُهَا شَهْرٌ وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَأْذَنُ رَبِّهِ وَمَنْ يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ (۱۲) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ، (سورة سبأ ۱۲-۱۳) حسن بصری ویلی دی چې: سليمان ﷺ به دما پښین په وخت کې د دمشق څخه اصطرخ علاقې ته تلی او په هغه خای کې به یې ډوډی وخورل نو دمانام په وخت به ددغه خای څخه کابل ته روان سو نو د کابل او اصطرخ په مینخ کې د میاشتی مزل دی، او ویل سوی دی چې اصطرخ د سليمان ﷺ دلور نوم وو چې د پیریانو د قبیلې څخه وه. اود اقول دالله ﷺ: وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ يَأْذَنُ رَبِّهِ وَمَنْ يَزِغُ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ، یعنی الله ﷺ ده ته پیریان هم مسخر کړې وه چې دده خدمت به یې کوی په مختلفو طریقو سره او په دی پیریانو کې به یوهم دده خلاف کارنه سو کولی او چابه چې دده خلاف وکی نوهغه ته به یې سخت عذاب ورکوی، اودوی به خایونه دناستی اود مجلسونو خایونه به یې جوړول اونورتصویران به یې جوړول کم چې په دیوالونو باندې لگیرې، اودا تصویرونه ددوی په شریعت کې جائزوه اودا ابو فواری اوداسی نور خدمتونه به یې د پیریانو څخه اخستل. نوددوی دهریو څخه به یې جلا جلا خدمتونه اخستل او چابه چې په کی نافرمانی وکړه نوهغه ته به یې عذاب اوسزا ورکوله او هرڅه چې جنات دی دهغه په باره کې درسول الله ﷺ څخه هم یو حدیث نقل دی چې دهغه روایت نقل مسلم اونسایې کړې دی د حدیث دشعبه څخه، مسلم وایې په نقل کولو سره دمحمد بن سلمه څخه دی نقل کوی د عبدالله بن وهب څخه دی نقل کوی دمعاویه بن صالح څخه دی نقل کوی دربیعه بن یزید څخه دی نقل کوی دابی ادريس الخولانی څخه دی نقل کوی دابی الدراء څخه دی وایې چې ولاړیدی رسول الله ﷺ چې لمونځ یې کوی نوموړ واوریده چې فرمایل

یې: اعوذ بالله منك زه پناهی غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه) دایې درې واړه وویل، او لاسونه یې داسې خلاص کړې وه لکه چې دیوشی څخه چې څوک خوارک کوی، کله چې دلمانځه څخه فارغه سو نوموړې ورڅخه پوښتنه وکړه چې: ای دالله ﷻ رسوله ﷺ مورې اووریدی ستاسې څخه داسې شی چې تاسې ووايه چې هغه مورې مخکې ستاسې څخه نه وو اووریدلې، او مورې ولیدل چې تاسې لاسونه وغورول، نونبې ﷺ وفرمایل: یقیناً دښمن دالله ﷻ ابلیس دځان سره داور یوه سکروټه راوړې وه چې هغه یې زماپه مخکې دغورځولو دپاره راوړې وه، نو ما وویل: چې زه پناه غواړم په الله ﷻ باندې ستا څخه درې واړه، اوبیا می وویل: زه لعنت وایم په تاباندې لعنت دالله ﷻ چې پوره لعنت دی، اوبیا ما وغوښتل چې دی راگیرکم، څوکه چیرې زما ورور سلیمان ﷺ دعانه وای کړې نونن ورځ به دا دمدينی دماشومانو دپاره دلوبو شی جوړوی. (۱)

دارکم ددی څخه وروسته نور روایتونه هم په مختلفو طریقو سره بیان سوی دی چې په هغه کې هم داذکر دی چې نبی ﷺ ته ابلیس په لمانځه کې راغلی وو نونبې ﷺ یې دنیولو په باره کې سوچ کوی نوپه اخره کې نبی ﷺ فرمایلی دی که دسلیمان ﷺ دعا نه وای نومابه نیولی وای اودمدینې ماشومانوبه بازی په کولی خوپه دی ځای کې سلیمان ﷺ دعاکړې وه چې ده ته دی الله ﷻ داسې بادشاهی ورکې چې دده څخه وروسته چاته ورته کول سی نوپه پیریانو اوپه شیطانانو باندې دسلیمان ﷺ تسلط وو چې دسلیمان ﷺ څخه به یې ځان نه سوپتولی اوکه څه به یې وکړه نوسلیمان ﷺ به ورلره سخته سزا ورکوله نو دشیطانانو اودپیریانورانیول اودهغو بندی کول اوهغه ته سزاورکول داخاص ووپه سلیمان ﷺ پوری نوددی دوجی نبی ﷺ فرمایلی وه چې: که زما دورور سلیمان ﷺ دعانه وای نومابه دارانیولی وای اونن ورځ به دی دمدينی دماشومانو دبازیو شی وای.

دارکم په تعداد دبیبیانو دسلیمان ﷺ کې هم علماوو اقوال ذکرکړې دی نوبعضو ویلی دی چې دسلیمان ﷺ (۱۰۰۰) بیبیانی وی چې په مهرونو سره یې ځان ته واده کړې وی او (۳۰۰) سوه مینځی یې وی، اوویل سوی ددی برعکس هم په داسې طریقه چې (۳۰۰) بیبیانی یې وی چې په مهرونو سره یې واده کړې وو او (۱۰۰۰) مینځی یې وی، اوده دنورو ښځو طاقت هم درلودی، دده دطاقت په باره کې یوحديث ذکرسوی دی چې بخاری یې ذکر کوی په نقل کولو سره دخالد بن مخلد څخه دی نقل کوی دمغیره بن عبدالرحمن څخه دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هریره

(۱). مسلم: کتاب المساجد ومواضع الصلاة، باب جواز لعن الشيطان اثناء الصلاة (۲/۳۰۱) النسائي: کتاب السهو، باب لعن ابليس والتعوذ بالله منه في الصلاة (۳/۱۲۱۴).

ﷺ څخه دى دى دنبي ﷺ څخه چې فرمايلى دى يوه ورځ سليمان ﷺ وفرمايل چې زه به نن شپه په اويانسڅو باندې طواف كوم نوهره يوه بنځه به حمل اخلي او يومجاهد او شهسوار به پيدا كوي چې دالله ﷺ په لاري كې به جهاد كوي. نو خپل يوملگري ورته وويل چې انشاء الله ﷻ، نوده انشاء الله ونه ويل نويو ماشوم هم پيدانه سو مگر يوماشوم پيداسو چې دهغه هم بعضى حصى كمى وي او پوره نه وو. نونبي ﷺ وفرمايل چې كه ده انشاء الله ويلى وای نو پيدا سوي به وای او جهاد به يې كړي وای دالله ﷻ په لاره كې.

داركم شعيب بن الزناد ويلى دى چې (۹۰) بيبيانى يې وي اودا قول اصح دى او بنه دى، اوددى څخه وروسته بل روايت كې هم داركم ذكرسوى دى خو په دواړو روايتونو كې فرق دادى چې په دى روايت كې (۷۰) بنځي ذكردي او په دى بل روايت كې (۱۰۰) بنځي ذكردي اوددى روايت په آخره كې هم نبي ﷺ فرمايلى دى چې: كه ده انشاء الله وويلي وای نوالله ﷻ به ورلره سل ځامن وركړي وای چې دالله ﷻ په لاره كې به يې جهاد كوي خوده انشاء الله ونه ويله نوالله ﷻ ورلره ورنه كړه داركم په اختلاف دروايتونو سره ډير روايتونه ذكردي چې دټولو څخه هم دا يو مقصد جوړيږي اودا دلالت كوي پردى خبري باندې چې سليمان ﷺ ددومره بنځو طاقت درلودى، اوددى ذكرسوى ايتونو په اخر كې الله ﷻ دا ذكر كړي دى چې مور سليمان ﷺ ته ددنيا نعمتونه هم وركړي دى اوسره ددى مور ورلره په آخرت كې هم كور او ثواب برابر كړي دى په دى قول سره.

بيان دوفات دسليمان ﷺ او دده موده دباچهي

الله ﷻ فرمايلى دى: فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتُهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ. (سورة سباء \ ۱۴)

ابن جرير او ابن ابى حاتم يوروايت نقل كوي دابراهيم بن طهمان څخه دى نقل كوي دعطاء بن السائب څخه دى نقل كوي دسعيد بن جبير څخه دى دابن عباس څخه چې رسول الله ﷺ فرمايلى دى: وو سليمان ﷺ چې كله به يې لمونځ كوي نودده مخ ته به يوبوتې راټوكيدى نوده به ورڅخه دنوم په باره كې پوښتنه كوله چې ستاخه نوم دى نوده به ورته خپل نوم ذكر كې. نوهمداركم ده يوه ورځ لمونځ كوي چې مخ ته يې يوبوتې راټوكيدى نوده پوښتنه ځيني وكړه چې ستاخه نوم دى نوده ورته وويل چې: خروب (يعنى خرابونكى) نوبيايې ورڅخه پوښتنه وكړه چې ته دخه دپاره يې نوده ورته وويل چې زه ددى كور دورانولو او خرابولو دپاره يم، نوسليمان ﷺ ته دخپل مرگ په باره كې معلومه سوه چې دده نيټه پوره ده نووې فرمايل: اى الله ﷻ زما مرگ ددې پيريانو څخه پټ كړي يعنى چې دوى ته زما دمرگ په باره كې څه معلومات ونسي او خلكوته ددې خبري علم وسي چې پيريان په غيبو

باندی نه پوهیږي (اوبل مقصد په کی داوو چی په هغو ورځو کی سلیمان عليه السلام په دوی باندی دچوکیدار په شکل ولاړ وو اودوی په مسجد الاقصی کی لگیاوه کار یې کوی) نو سلیمان عليه السلام په لکړه باندی تکیه وکړه اووفات سو نوپیریانو ته ترهغه وخته پوری پته ونه لگیده ترڅو چی دده لکړه چینجیانو وخوړل اودی راغوځار سو نوپیریانو ته پته ولگیده چی دی وفات سوی دی.

دارکم نور اقوال هم په مختلفو طریقو سره ذکر دی چی دټولو خلاصه هم داوه کم چی مور ذکر کړه چی دده مخ ته بوتی راتله بعضی وایې چی داورته په بیت المقدس کی هره ورځ یویو بوتی راوتی اودهریوه بوتی څخه به یې داپوښتنه کوله چی ته څه ته پیدا سوی یې او هریو بوتی به ورته خپل مقصد دپیدائش بیانوی تردی چی یوه ورځ یوبوتی راووتی نوده پوښتنه ځینی وکړه چی ته ولی پیدا سوی یې نوده ورته وویل چی ددی جماعت وړانولو دپاره اوتا لره دوفات کولو دپاره، نوباقی روایت دمخکی په ډول دی چی ده دالله جل جلاله څخه غوښتنه وکړه چی پیریان دده په مرگ باندی خبرنه سی. تردی چی لکړه چینجیانو وروخوړل نوبیا پریانو ته معلومه سوه چی سلیمان عليه السلام وفات سوی دی نووتښتیده. نوددی څخه دا معلومیږي چی پیریان په غیبو باندی نه پوهیږي که په غیبو باندی پوهیدی نودا دومره سختی به یې په ځان باندی نه برداشت کولی اوسمدستی به تښتیدلی وای دسلیمان عليه السلام دوفات سره اونور دسلیمان عليه السلام دوفات په باره کی اسرائیلی قصی نقل دی چی په هغه کی خرافات ډیردی چی دهغه ذکرکول هسی بی فائدی دی نوپه دی باندی اکتفاء کوو.

اسحاق بن بشر وایې په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چی دی نقل کوی دالزهري څخه اوداسی نورو څخه دوی وایې چی دسلیمان عليه السلام عمر (۵۲) کاله وو اوبادشاهی یې (۴۰) کاله وه، اودابن عباس څخه روایت نقل دی چی هغه وایې چی (۲۰) کاله یې بادشاهی کړیده والله اعلم، نوابن جریر ویلی دی چی مجموعه عمر دسلیمان عليه السلام څه باندی پنځوس کاله جوړیږي، اوپه څلورم کال دخپل بادشاهی کی یې دبیت المقدس په تعمیر باندی شروع کړی وه، بیادده څخه وروسته دده ځوی رجبام ددوولسو کالو دپاره بادشاهی واخسته په قول دابن جریر سره. اوویلی یې دی چی ددی څخه وروسته دبنی اسرائیلو ډلی جلا جلا سوی اوخوار سوه.

بیان دیوی ډلی دانباوو عليهم السلام چی وختونه اوزمانه یې صحیح معلومه نه ده

ددوی څخه شعیا بن امصیا دی. محمد بن اسحاق وایې چی دی مخکی ترزکریا عليه السلام وو او دا هغه پیغمبر وو چی ده زیری ورکړی دی دمحمد صلى الله عليه وسلم اودعیسی عليه السلام خلگو ته چی وروسته به داسی دوه پیغمبران راځی اودی په زمانه دبادشاهی دحزیناکی وه په بیت المقدس کی اودا بادشاه ددی نبی فرمانبردار اوتابعداروو چی دده هره خبره به یې اوریدله اودهري خبری

اطاعت به يې کوی کله به چې يې ده ته نصيحت وکي دڅه په باره کي چې دا کار وکه نوهغه به يې کوی اودڅه څخه به يې چې منع کي نوهغه به يې نه کوی، اودارکم نوی کارونه ډير سوی وه په بنی اسرائیلو کي چې دځانونوڅخه يې نوی طریقي رائج کړی وی، نوددی بادشاه پریښه باندی څه دانه راوختی، اوبادشاه دبابل په دوی باندی دحملی اراده وکړه چې نوم يې سنحاریب وو. ابن اسحاق وايي چې دده سره (۲۰۰۰۰) کسان وه چې دجنگ دپاره يې را روان کړی وه نوخلگ وپیریده په سخت پیریدو سره. نودی بادشاه دا نبی شيعا عليه السلام ته وویل چې الله تعالى ددی سنحاریب په باره کي څه وحی کوی نودغه نبی وویل چې هيڅ وحی راته دده په باره کي نه ده سوی، بياوروسته وحی نازلی سوی چې په هغه کي امر وو حزيقا ته دوصیت اودبل سړی په مقررولو باندی په خپل ځای کي چې څوک هم وی ولی چې دده اجل نژدی وو. کله چې دی بادشاه ته داخبره ورسیده نوده قبلی ته مخ کي اوپه لمانځه ودریدی اولمونځ يې وکي اوتسبيحات يې بیان کړه دالله تعالى اودعا يې وکړه اووی ژړل الله تعالى ته په سخته ژراسره اودعا يې وغوښته دالله تعالى.

نوالله تعالى ورلره دشيعا عليه السلام په واسطی سره زيری ورکي چې دده دعا اوژړا دالله تعالى په دربار کي قبوله سوه اوپه ده باندی الله تعالى ورحمیدی اوده ته يې په عمر کي (۱۵) کاله اضافه وکړه اوالله تعالى دی محفوظ کي دخپل دښمن سنحاریب څخه، کله چې ورته شيعا عليه السلام دا خبره وکړه نوهغه غم اوخفگان ځینی ولاری اوالله تعالى ته په سجده باندی پریوتی اوپه سجده کي يې دادعا وویل: ای الله ته هغه ذات يې چې ته ورکوی بادشاهی چاته وغواړی اواخلی بادشاهی دچاڅخه چې ستاخوښه وی، اوعزت ورکوی چاته چې ستاخوښه وی اوذليله کوی څوک چې وغواړی، ته عالم يې په غیبو باندی اوپه شاهدی باندی، پس ته اولنی ذات يې اوته آخرنی يې اوته ښکاره يې اوته پت هم يې اوته رحم کوی په خلگو باندی اوته قبلوی دعا دحاجتمندو. کله چې ده سر لورکي دسجدي څخه نوالله تعالى وحی وکړی شيعا عليه السلام ته چې ده ته امر وکي چې دانځيرو اوبه راواخله اوپه خپلی دانی باندی يې وموړه نوده ته به شفا نصیب سی نوده هغه کار وکي نوالله تعالى شفا ورکړه.

اویلیری الله تعالى په قوم دسنحاریب باندی مرگ نوکله چې دوی صباکي نوټول په کورونو کي مړه پراته وه ماسوا دسنحاریب څخه اودده دپنځو ملگرو څخه نودبنی اسرائیلو بادشاه په ده پسی کسان ولیزل اودی يې راوستی نودی يې په زنځیرونو باندی وتړی اوتر اويا ورځی پوری يې په کلوکي وگرځوی دپاره دذليله کولو دده اودپاره دسپکاوی دده بیا داویا ورځو څخه وروسته سنحاریب هم مړ سو. ابن اسحاق وايي چې: بيا مړ سو حزيقا کم چې دبنی اسرائیلو بادشاه وو نوپه دوی کي گناهونه ډیرسوه اودشر کارونه په دوی کي ډیرسوه نوالله تعالى وحی وکړی شيعا عليه السلام ته نوهغه په دوی کي ولاړیدی اودوی ته يې دعوت ورکوی او

دوی ته یې دالله ﷺ دخوا څخه ددوی دمقام بیان وکی اودوی یې داخرت دعذاب څخه وپیرول. کله چی دی دخپل بیان څخه فارغه سو نودوی اراده وکړه دده دقتل، نوداشيعا ﷺ ددوی څخه وتبستیدی تردی چی په یوی درختی کی دننه سو نو شیطان دده څخه کپړی دباندی پاته کړی نوکله چی دوی ورپسی راورسیده نودخان سره یې اړه راوړل اودا درخته یې په منځ دوه ځایه اړه کړه اودانبی یې هم په کی دوه ځایه اړه کی.

اوبل ددوی څخه ارمیابن حلقیا ﷺ دی چی دی دقبیلی دلاوی بن یعقوب ﷺ څخه دی او ویل سوی دی چی داخضر ﷺ دی داقول دضحاك دی اودابن عباس دی خوداقول کمزوری قول دی اوصحیح نه دی. ابن عساكر وایې چی: په بعضو اثارو کی داسی ذکر سوی دی چی دی په وینه دیحیی بن زکریا باندی ولاړوو په دمشق کی، اووی فرمایل دی وینی ته چی ای وینی تاخلك په فتنی کی اچولی دی پس ته ودربیره، نوداوینه ودربیده تردی چی بالکل غیبه سو.

دارکم ابوبکر بن ابی الدنيا وایې په نقل کولو سره دعلی بن مریم څخه دی نقل کوی داحمد بن حباب څخه دی نقل کوی دعبداالله بن عبدالرحمن څخه دی وایې چی: فرمایلی دی ارمیا ﷺ: ای زماپه په بندگانو کی کم بنده تاته ډیر محبوب دی؟ نوالله ﷺ وفرمایل هغه سړی چی هغه زماذکر مشغول کړی وی دخلگو دذکر څخه هغه کسان چی هغوی ته ددنیا سامانونه ورسپړی نو هغه ته لږ ښکاره سی، اوکله چی ځینی لیری سی نوارمانونه یې نه کوی. دا هغه کسان دی چی دوی زما محبت حاصل کړی دی اوزه به دوی ته ورکړه کوم څومره چی دوی طلب کوی زما څخه.

ورانیدل دیت المقدس

الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكَيْلًا (۲) ذُرِّيَّةً مِّن حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (۳) وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنٍ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا (۴) فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا (۵) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا (۶) إِنَّ أَحْسَنَكُمْ لَأَحْسَنَتْكُمْ لَأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا (۷) عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمُ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا، (سورة الاسراء ۸۱۲).

دارکم وهب بن منبه وایې: وحی وکړی الله ﷺ یو پیغمبر ته دپیغمبرانو څخه چی ارمیایې نوم وو په داسی وخت کی کله چی په بنی اسرائیلو کی گناهونه اونا فرمانیانی زیاتی سوی:

چی ته په خپل قوم کی ودریره اوایا خپل قوم ته چی ددوی زړونه داسی دی چی په هیڅ باندی نه پوهیږی او عقلونه یې هم داسی دی چی پوهه په کی نسته اوداسی سترگی یې دی چی حق نه پیژنی، نو ددوی څخه داپوښتنه وکړه چی زما دطاعت څخه په لیری والی کی ددوی څه رکم حال وو، اوآیا په دوی کی څوک کامیاب سوی دی زما دطاعت په پرینسولو کی اوزماپه نافرمانی کولو کی؟ اوآیا په دوی کی چا څه ناکامی اوبدبختی زماپه اطاعت کی ولیده؟ حیوانانوته چی کله خپل وطن یادسی نوهغه ځای ته بېول کیږی مگر دا قوم چی ددوی پلرونوته عزت ورکول سوی دی دوی هغه عزت او اکرام پرینسوی ده ته اوپه بل خوا باندی روان سوه، هرڅه چی ددوی عالمان وه نو هغوی زما دحق څخه خلاف وکړه اوپه بله روان سوه اوهرڅه چی ددوی روژه دار وه هغوی زما څخه ماسوا دبل چاعبادت وکی، اوهر څه چی ددوی قاریان وه نوهغوی فائده وانه خسته په هغه خپل ویلوسره، اوهرڅه چی ددوی بادشاهان دی نوهغوی په مایسی یې هم دروغ وتړل اوزما په رسولانو پسی یې هم دروغ وتړل، دوی جمع کی په خپلو زړونوکی مکر اودوکه اوفریب، اوخپلی ژبی ژبی یې په دروغو باندی عادت کړی دی، اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوپه خپل جلال باندی چی زه به په دوی باندی داسی غمونه راولم چی په پیړیو پیړیو پوری به دځانه څخه نه خبریږی چی زه داڅه کوم اوپه دی کمی لاری باندی روان یم، او ددوی دژړا دوجی به په دوی باندی رحم نه کوم، اوپه دوی کی به زه داسی بادشاهان وټاکم چی ظالمان به وی اولښکر به یې دومره زیات وی لکه دوریځو په شان چی داتوله مزکه به یې پته کړی وی چی دوی به خرابول کوی اودکلو څخه به دوحشت ځای جوړوی (یعنی دکلو خلگ به ټول مړه کړی نودا کلی به تش پاته سی نوحشت اوبیره به په کی وی نوڅوک به هغه علاقی ته نه سی ورتلی) نو پس هلاکت دی هغه اوسیدونکوته چی زه به هغوی څه رکم ذلیلان کوم په قتلونو باندی (یعنی په کمی طریقی سره به یې زه ختموم) اوپه دوی باندی به ظالمان مسلط کړم چی په دوی باندی به ظلمونه کوی اوددوی باغونه اوکښتونه چی اوس په کی دآسو اوازونه کیږی نوبیابه په کی دشرمښانو اوازونه وی، اوددوی ښکلی ښکلی بنگلی چی دوی جوړی کړیدی نودابه وگرځوم کور دحیوانانو چی حیوانان به په کی اوسیري، اودشمعی رنا به وروسته په داسی تیارو بدله کوم چی دبیری تیاره به وی، اودعزت څخه وروسته به دوی ذلیله کړم، او زه به ددوی رنگونه بدل کم په مختلفو عذابونو سره اوبیابه امروکم آسمان ته چی داوسپنی سه، که زه چیری باران وکم نودوی ته به څه فائده نه رسیږی اونه به څه په راشنه کیږی اوکه څه په راوټوکوم نوهغه هم دحیوانانو دپاره بیابه ددوی څخه زه بارانونه بندکړم په وخت دکروندی کی اوبیابه یې راواروم په وخت دلوکی، نوکه دوی په دغه وخت کی څه وکرله نو یوآفت به پراولم اوکه ددی آفت څخه محفوظ سوه نوبرکت به ورڅخه واخلم یعنی سی به خو

برکت به يې نه وي، او که دوی زما څخه سوال وکي اودعا وغواړي نوددوی دعابه نه قبلوم، او که دوی زما څخه څه وغواړي نوزه به يې نه ورکوم، او که دوی ماته ژپاگاني وکړي نوزه نه پر رحميږم، او که دوی ماته عاجزي وکړي نوزه به مخ ځيني واروم. راوی ددی ابن عساكر دی. دارکم اسحاق بن بشر وايي چي ماته خبر راكړي دي ادریس دی نقل کوي دوهب بن منبه څخه دي وايي چي: کله چي الله ﷻ په طور د نبي ارميا ﷺ بنی اسرائیلو ته راوليږي، داسي وخت وو چي بنی اسرائیلو نافرمانیاني ډيري کړي وي او گناهونه يې ډير کړي وه او پیغمبران يې وژل نوبخت نصر په دوی کی مشر وو اوداتول کارونه دده په امر کیدل اودوی ته دي په خپله راغلي وو کله چي ده ته معلومه سوه چي الله ﷻ بدله ځيني اخلي نووحي وکړي الله ﷻ ارميا ﷺ ته چي: زه هلاکونکی یم بنی داسرائیلو اوددوی څخه خپل انتقام اخلم نوته ودریږه په یوی ډبري دبیت المقدس باندی چي تاته به امر دالله ﷻ راځي اووحي به درته کيږي. نو ولاړسو ارميا ﷺ اوخپلي جامي يې خيري کړي اوپه خپل سرباندی يې شگي وارولي اوپه سجده باندی پريوتی اووی فرمايل: ای رب العزته ماته داننه وه چي زه مورنه وای زیږولی په داسي حال کی چي زه آخرنی نبي یم په بنی اسرائیلو کی، اوبیت المقدس به خرابيږي زماپه مخکی اوهلاکت دبنی اسرائیلو به زما دوجی وي، نوده ته وویل سوه چي سرلوړ کړه نوسريې لوړکی اوبيايې وژړل اووی فرمايل چي: ای زماربه په چا باندی خپل عذاب نازلوی؟ نوالله ﷻ وفرمايل چي: داور عبادت کونکی زما دعذاب څخه بيريږي اوزما دثواب څخه اميدهم نه لري، بياده ته الله ﷻ وفرمايل چي ولاړسه ارميا ﷻ او غوږ کښيږده زما وحي ته چي زه خبر درکوم تاته ستاپه باره کی اوستا دقوم په باره کی: ما ته خوښ کړي وي مخکی دپيدائش ستا څخه، اوماستا پاکي کړيده مخکی ددی څخه چي ستا شکل می ستا دمور په رحم کی جوړکړي وو، اومخکی ددی څخه چي ته ماپيدا کولی نوستا پاکي ماکړي وه، اومخکی ددی څخه چي تاتبليغ کړي وي ماتاته خبر درکړي دي، او دغټ کار دپاره می ته ټاکلی يې او خوښ کړي می يې. نوده ته به دالله ﷻ دطرفه وحي راتلی تردی چي په دی بنی اسرائیلو کی گناهونه اونوی کارونه ډيرسوه چي ددوی دشريعت خلاف وه او ددوی څخه هغه نعمت هيرسو چي الله ﷻ دوی دسنحاريب دلښکرڅخه اودهغه دظلم څخه خلاص کړي وه، نوالله ﷻ وحي وکړي ارميا ﷺ ته چي ودریږه په دوی کی او دوی ته زما دنعمتونو بيان وکړه اودوی ته ددوی نافرمانیاني اوگناهونه وروښيه کم چي دوی نوی نوی شروع کړي دي.

نو ارميا ﷻ وفرمايل چي: ای زماربه زه ضعيف یم که چيري ته ماقوی نه کړي، اوزه عاجزه یم که چيري ته ماته بلاغت رانه کړي، اوزه خطاکيږم که ته زما لاره سيده نه کړي اوزه ښويدونکی یم که چيري ته زما مدد ونه کړي، اوزه ذليله یم که ته ماته عزت رانه کړي، نوالله

ﷺ ورته وفرمايل: آياتاته دامعلومه نه ده چې ټول کارونه زماپه مرضی سره کيږي، اودا مخلوق اودا کارونه ټول زمادی اودازرونه ټول زماپه قبضه کی دی نوزه ورڅخه قبولوم څه رکم چې زما مرضی وی، نوزه رب یم داسی رب چې زما په شان بل څوک نسته، دریدلی دی مزکه او آسمانونه اوڅه چې په دی کی دی زماپه کلمی سره (چې دگن لفظ دی) او دقدرت رجوع ماته کيږي، اوڅه چې زما سره دی دهغه علم زما څخه ماسوا دبل چاسره نسته، اوزه هغه ذات یم چې مادسمندرونو سره خبری کړی دی او هغه می پوه کړی دی او امر می ورته کړیدی نوزما دامر مطابق گرځی، اودی سمندرونو ته می حدود گرځولی دی چې دهغه څخه تجاوز نه سی کولی، اوزه ستاسره یم دوی تاته څه ضرر نه سی دررسولی، اوماته لیږلی یې یوغت قوم ته چې ته هغوی ته زما داطاعت خوا ته دعوت ورکی نوکه په دوی کی ستا تابعداری چا وکړه نوهغه ته به اجر وی داسی اوستابه په کی هم اجر وی اودهغه داجر څخه به هیڅ هم نه کمیږي، ته ولاړسه خپل قوم ته او په هغوی کی ودربیره ووايه هغوی ته چې: الله ﷻ تاسی ته یادانبت درکی ستاسی په پلرونو باندی چې ستاسی پلرونه دالله ﷻ په اطاعت کی څه رکم ډوب وه اوتاسی ای دانبياوو ځامنو تاسی دالله ﷻ په نافرمانی کی څه رکم ډوب یاست، اوآیاپه تاسی کی چازماپه طاعت کی څه بدبختی لیدلی ده؟ یامو زماپه نافرمانی کی کامیابی لیدلی ده؟ حیوانانو ته چې کله خپل وطن یادی نوزه یې بوځم هغه ځای ته خودوی په هلاکت کی پراته دی اوزما خوا ته رجوع نه کوی اودخپلو پلرونو مقام یې هیرکړی دی چې ددوی پلرونو ته ماکم عزت ورکړی دی، اودوی طلب دکرامت اوعزت په بل ځای کی کوی.

هرڅه چې علماء ددوی دی نوهغوی زما دبندگانو سره بل کار شروع کی چې دوی ته یې نور څه بنسول کم چې زما دکتاب څخه خلاف وو، اوددوی څخه هیرسو زما ذکر اونصیحت او وعده کم چې دوی زما سره کړی وه، نودوی زماپه نافرمانی کی اخته دی اوهرڅه چې ددوی بادشاهان ددی نوهغوی حق ته دیکه ورکړه اودنعمت ناشکری یې وکړه، نودوی زماپه کتاب کی تحریف وکی، اوزماپه رسولانو پسی یې دروغ وتړل، نوزمادی قسم وی په خپل عزت اوجلال باندی اوپه عظمت دشان باندی چې زما څخه ماسوا څوک دعبادت لائق نه دی اونه څوک داجرات کولی سی چې زما سره شریک مقرر کی. آیا څوک سته چې زما سره شریک وی زما په بادشاهی کی؟ اوآیا پکاردی یوانسان ته چې زما داطاعت په ځای زما نافرمانی وکی؟ اوآیا داسی کیدی سی چې زه یوسړی پیداکم اوبیاهغه دځان سره په بادشاهی کی شامل کړم، اویازه یوبنده ځان ته پیداکم اوبیاهغه ته امر وکم چې دبل چا عبادت وکه اوحال دادی چې زما څخه ماسوا دعبادت لائق نسته؟ نودوی دالله ﷻ داسی نافرمانیانی وکړی اودالله ﷻ په لاره کی عبادت اوجهاد اوهرڅه یې پریښول، اودوی څخه

دا خبره هیره سویده چی ددوی پلرونو څه رکم صبرکړی دی اوڅه رکم مجاهده یې کړیده، او څه رکم یې دالله ﷺ په لاره کی خپل ځانونه اوخپلی وینی او مالونه خرڅ کړی دی، نو دهغوی دوجی موتاسی ته ډیر عمرونه درکړه اوستاسی می ډیر عذرونه قبول کړه په دی وجه چی شاید دتوفیق اوهدایت خوا ته روان سی اوداخپل کفر پریږدی. اوهروخت به په دوی باندي بارانونه کول کیږی اودمزکی څخه به ورته بوټی شنه کیدل اوهرقسم نعمتونه به دوی ته ورکول کیده خودی هرڅه دوی لره زیات نه کی مگر کفر او طغیان اونا فرمانی نو تر څوپوری به داسی کار نه کوی؟ آیپه ماپوری مسخری کوی؟ یاماته دوکه راکوی؟ زمادی په خپل عزت اوجلالات باندي قسم وی چی زه به په دوی کی داسی فتنی وغوروم چی دوی به په کی گمراه کم چی ددوی دحکیمانو څخه به لاری په کی ورکی سی.

بیابه په دوی باندي زه داسی ظالمان بادشاهان اوامیران مقررکم اودهغه ظالم دزړه څخه به رحمت اوهمدردی لیری کم، اودده په زړه کی به زه داسی طمع کنسیردم چی دی به غواړی چی ټول خلگ دده تابعداری وکی اودده په زړه کی به تور والی وی لکه دتوری شپي په شان، اودوی به په مزکه کی فساد وغوروی، اومکرونه اوتدبیرونه به جوړوی په تدبیرونو جوړولو سره، ددی ظالمانو بادشاهانو به زه زړه کلک کم نوددوی په زړونو کی به درحم ماده نه راځی اوپه چاباندي به نه رحمیږی اوددوی به نظر کار نه کوی دحق په باره کی اونه به یې غوږونه کارکوی، اودوی به چیغی وهی په بازارونو کی په لوړو اوازونوسره لکه په ډول داواز دزمری، چی ددوی دخبرو دوجی به دخلگو جسمونه ورپریږی اوتږی به سی ددی دخبرو اوریدو سره دخلگو صبرونه (یعنی دابادشاهان به په بازارونو کی دخلگو ته خطاب کوی چی خبری به یې داسی وی چی خلگ یې واوری نوټول به په دوکه سی ولی چی ډیری ژوری خبری به کوی خودوی به نه پوهیږی چی ددوی دژبی څخه کم الفاظ وزی، اوددوی به مخونه بنکاره وی اوپه هغه باندي به بدی وی خودوی ته به نه بنکاری، نوزمادی قسم وی په خپل عزت باندي چی زه به ددوی کورونه دخپل مقدس کتاب څخه خالی کم او ددوی مجلسونه به ددرس اوبیان داحادیثو څخه خالی کم چی دوی به په کی بیاتش غیبتونه او مسخری کوی، اوزه به ددوی په جماعتونو کی وحشت وغوروم چی خلگ به صرف ددی کتلو ته راځی ولی چی دوی به دومره بنائسته جوړکړی وی ددی دپاره چی خلگ راسی اودا وگوری نودعبادت پرځای به دسیل گاه ځای وی، اودوی به په دغه جماعت کی عبادتونه کوی اوتهجد به کوی ددی دپاره چی دنیا وگتی نودوی به دین هم ددنیا دپاره کوی. اودوی به علم کوی خودعمل دپاره نه، زه به ددوی په ملکونو کی دعزت په ځای ذلت وغوروم اودامن په ځای به بیره وغوروم، اودمالداری په ځای به فقیری وغوروم، اودنعمت په ځای به پردوی کی وږی والی وغوروم، اودخوشحالی پرځای به دوی ته مصیبتونه اوغمونه

او پريشانپاني وغورپوم، دارکم الله ﷺ اوږد وعظ اونصیحت اودخپل نعمتونو يادانبت دارميا ﷺ په ذریعه دی بنی اسرائیلو ته کړی دی نوپه آخره کی کعب وایې چی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای زماربه ستاپه ذات می دی قسم وی چی زه ستا مخکی اوس ستا څخه تعلیم کوم اودازما دپاره پیکاردی چی زه ستا څخه تعلیم وکم اوحال دادی چی زه کمزوری یم اوما ته داپکار نه دی چی زه ستا څخه خبری وکم خوی ربه زما تازه په خپل رحمت سره نن ورځ ته وروسته کړی یم او هیڅ څوک حقداره نه دی زما څخه زیات بیره کونکی دعذاب څخه، ای رب العزته داعذاب زما څخه لیری کړی ولی چی ماډیر اوږد وخت په دی کور دخطاکارانو کی تیرکړی دی اودوی ستا نافرمانپانی کولی بغیر زما دمشوری څخه اوبغیر زما دتغیر څخه (یعنی دی خلگو ستا نافرمانی وکړه خو مادالاره نه ده وربنولوی اونه ورلره مایه دی دین کی تبدیلی کړیده)، که ته ماته عذاب راکوی نودابه زما دگناه وجه وی اوکه ماته مغفرت اوبخښنه کوی نودازما امیددی ستا څخه ای الله بیادی ارمیا ﷺ وفرمایل: ای ربه پاکی ده تالره مور ستانثاء وایو اوته برکت اچوونکی یې اولوړی مرتبی والا ذات یې، آیاته هلاکوی داسی کلی چی داستا دپیغمبرانو کلی دی اوستادوحی دنالیدلو ځای دی ای ربه زماپاکی ده تالره اومور ستاحمد اوثناء وایو اوته برکت والا ذات یې اولوړی مرتبی والا ذات یې آیاته خرابوی هغه جماعت اوخواته یې نور جماعتونه هم دی کم چی ستادذکر دپاره جوړسوی دی اودعبادت دپاره دهغه بنیادونه ایښوول سوی دی ای ربه زما آیاته هلاکوی داسی قوم چی هغه ستا دخلیل ابراهیم ﷺ اولاددی اوستادکلیم موسی ﷺ امت دی اوددواد ﷺ قوم دی چی هغه داسی نبی دی چی تا بنه والی ورلره ورکړی دی، ای ربه زماکم یوکللی به دعذاب څخه په امن کی وی وروسته ددی دهلاکت څخه؟ اوکم بندگان به ستادلاری پیروی کوی وروسته ددی څخه چی ته هلاک کړی اولاد دابراهیم ﷺ اومت دموسی ﷺ اوقوم ددواد ﷺ آیاته مسلط کوی په دوی باندی هغه خلگ چی داور عبادت کوی؟ الله ﷻ ارمیا ﷺ ته وفرمایل چی: ای ارمیا چاچی زما نافرمانی وکړه نوهغه زما دعذاب څخه نسی خلاصیدی، ماچی کم عزت دهغه قوم ته ورکړی وو هغه زما دطاعت دوجی چی دوی به زماطاعت کوی نومادوی ته عزت ورکړی وو، اوچی دوی زما نافرمانی وکړه نودوی به زه کښته کم کور دنافرمانپانو والوته مگر داچی دوی ته زه خپل رحمت وربنکاره کم، نودا ارمیا ﷺ ورڅخه بیا دابراهیم ﷺ اودموسی ﷺ اوددواد ﷺ په واسطه دعاگانې غوښتی نوالله ﷻ به بیا ورته وفرمایل چی، که ستاقوم دیتیمانو اومسکینانو، زما دحکمونوحفاظت کولی نومابه دوی ته همیشه دغه رکم نعمتونه ورکولی اوزمادی قسم وی په خپل عزت اوجلالات باندی چی زه دوی ته په منزله دیومهربان شپانه وم چی په دوی باندی به ماسختی نه راوستلی اودوی به می دقحط څخه محفوظ کولی او ددوی څخه به

می هر قسم سختی لیری کوله تردی چی دوی نه غت غت پسونه جوړسوه چی یو دبل سره بنکر وهی، نو هلاکت دی وی ددوی دپاره اوبیادی هلاکت وی ددوی دپاره، زه اکرام دهغه چاکوم چی زما اکرام کوی اوزه ذلیلہ کوم هغه سپی چی زمادین هغه ته ذلیلہ اوسپک بنکاری، ددوی خخه چی مخکی کم قومونه وه نو هغوی به په پته زما نافرمانیانی کولی اودوی یی بنکاره کوی تردی چی بنکاره کوی یی په جماعتونو کی اوپه بازارونو کی او دغرونو په سرونو کی اوددرختو په سایو کی تردی چی آسمان اومزکه ددوی خخه تنگه سوه اوماته گیلہ کوی ددوی په باره کی اوسره ددی ټولو دوی دالله ﷺ دکتاب خخه نفعه اوفائده نه حاصلوی. ویل سوی دی چی ارمیاء چی کله دالله ﷺ هغه رساله خپل قوم ته پیش کره په کم کی چی ددوی گناھونه اونا فرمانیانی ذکر سوی وه نودوی دادروغ وگنل اوبیایي نافرمانی وکره اوتهمت په دی ارمیا ﷺ باندی ولگوی چی ته درواغجن یی او دوی ورته وویل چی: تادروغ وویل اوپه الله ﷺ دی ځان لوی وگنی آیاته داگمان کوی چی الله ﷺ دمزکی خخه خپل جماعتونه لیری کوی اوخپل کتاب لوړه وی دمزکی خخه؟ نوڅوک به عبادت کوی دالله ﷺ چی په دی مزکه کی چی کتاب نه وی اوجماعت نه وی؟ تالویی ددی کلی وکره دالله ﷺ په نزد اوتہ لیونی سوی یی، نوپه هغه وخت کی الله ﷺ بخت نصر په دوی باندی مسلط کی تردی چی دوی یی محاصره کره لکه څه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ، ویل سوی دی، کله چی ددوی دامحاصره اوږده سوه نودوی ددی بخت نصر حکم ومني اوددوی ماتحت ازاد سو (یعنی داسی ازاد سوه چی دی بخت نصر اوددی ډلی به چی دوی ته څه ویل نودوی به انکار نه سو کولی ضرور به یی منل) اودی بخت نصر په دوی کی دجاهلیت حکم وچلوی اوظالمانو په دوی باندی بنه ظلم شروع کی، نوددوی خخه یی دریمه حصه قتل کره اوماشومان یی ټول ورمړه کره تردی چی صرف بوډاگان اوبوډاگانی پاته سوی بیایي دوی وطی کره په خپلو حیوانانو باندی اوجماعتونه یی ټول وران کره اوماشومان به یی راکنبل اوزنانی به یی په بازارونو کی درولی وی ترل سوی اوتورات دوی وسوزی اودابخت نصر شام ته هم داخل سو او هلته یی هم بنی اسرائیل قتل کره تردی چی ختم یی کره، کله چی بیرته رالی دابخت نصر اوددوی لښکر نوددوی سره دبنی اسرائیلو دپچو خخه (۹۰۰۰) ماشومان غلامان وه چی دایي ددوی خخه ده ځان سره راوسته اوځانونو ته یی خادمان کره، اودشرابونو جامونه یی په بیت المقدس کی وغورزول اوخنزیران یی په کی حلال کره نو وو تعداد دماشومانو کم چی غلامان سوی وه ددواد ﷺ دنسل خخه (۷۰۰۰) ماشومان غلامان سوی وه، او (۱۱۰۰۰) ماشومان دقبیلی دیوسف بن یعقوب ﷺ وه اودده دورور دقبیلی خخه چی بنیامین دی (۸۰۰۰) ماشومان وه او دارکم دهری یوډلی اوقبیلی خخه یی په زرگونانو ماشومان بوتله دځانونو سره اودوی

بیرته راله د بابل مزکی ته. اسحاق بن بشر وايي چې کله دی بختنصر داکار وکی چې قتل قتال اوداسی نور کارونه یې ټول وکړه نو ورته وویل سوه چې، په دی بنی اسرائیلو کی یو سړی وو چې دوی یې منع کول ددی کارونو څخه اودوی ته به یې ستاپه باره کی خبر وکوی چې داسی ظالم بادشاه به په تاسی باندی الله ﷺ مسلط کوی اوستاسی جماعتونه او کتابونه اوهرڅه به سوزی، خودی بنی اسرائیلو دده تکذیب وکی اودی یې قید کی اووهل اوټکول یې ورکړه اوتهمتونه یې پرولگول. نوامروکی بخت نصر په راوستلو دارمیا ﷺ دجیل څخه اوورته یې وویل چې آیاته هغه سړی یې چې تابه دوی منع کول ددی کارونو څخه، نوده وفرمایل چې هو، نودی بخت نصر ورته وویل چې داتاته دکم ځای څخه معلومه سوه، نوده وفرمایل چې زه الله ﷺ دوی ته پیغمبر رالیږلی وم نودوی زما تکذیب وکی، نو دی بخت نصر ورته وویل چې، ستا تکذیب یې وکی اوته یې بندی کړی اوته یې ووهلی؟ نوده وفرمایل چې: هو، نودی بخت نصر وویل چې ډیر بددی هغه قوم چې دخپل پیغمبرانو تکذیب کوی اودالله ﷺ درسالت تکذیب کوی، بیادی بخت نصر دی ارمیا ﷺ ته وویل چې ته کولی سی زماسره واوسی نوزه به ستا اکرام او عزت وکم، اوزه داخوبن گنم چې ته دخپل امت سره په خپل قوم کی یوځای اوسی اوزما دخوا څخه ته په امن کی یې.

نو ارمیا ﷺ ورته وفرمایل چې زه ترنن ورځی پوری دالله ﷺ په امن کی یم، اوکه بنی اسرائیل دالله ﷺ داطاعت څخه نه وای وتلی نونن ورځ به ستا څخه نه بیریده اونه به ستاپه هغوی باندی څه بادشاهی وه، کله چې بخت نصر دده داخبری واوریدلی نودی یې پریښووی اودی اوسیدی په خپله مزکه کی چې (ایلیا) دی. په دی سیاق کی غرابت دی. داکم ماشومان چې قیدیان سوی وه په هغه قیدیانو کی دانیال ﷺ هم شامل وو.

بیان ددانیال ﷺ

یورایت ذکرکړی دی ابن ابی الدنیا په نقل کولو سره داحمد بن عبدالاعلی الشیبانی څخه دی نقل کوی دشعيب بن صفوان څخه دی نقل کوی دالاجلج الکندی څخه دی نقل کوی د عبدالله بن ابی الهزیل څخه دی وایي چې حاضر سو بخت نصرته دوه زمري نوده هغه دواړه په یوی کندي کی واچول، اودانیال ﷺ یې هم راوستی اودغی کندي ته یې ورواچوی نو دی دواړو زمریانو دنیال ﷺ ته هیڅ ونه ویل، نو بیادده زړه سو خوراک اوچنباک ته لکه څه رکم چې دعام انسان داوړی والی په وخت کی کیږی،

نوالله ﷺ ارمیاته وحی وکړی په داسی حال کی چې هغه په شام کی وو: چې ده ته دډوډی بندوبست وکه نوده وویل: ای زماربه زه په مقدسی مزکه کی یم او هغه په مزکه د بابل کی دی چې په عراق کی واقع دی. نوالله ﷺ وحی ورته وکړه چې ته برابرکړه هغه څه چې موږ

يې درته امرکوو پس سته زمور داسی مخلوق چی ته اوتاسی چی کم خوراک برابرکړی دی دانیال عليه السلام ته تاسی دواړه بار کی دا دهغه خواته. نوده خوراکه برابره کړه او الله جل جلاله ور ولیږل هغه څوک چی دایې بارول ددانیال عليه السلام خواته تردی چی دایې دغه کندی په سرباندي ودرول په کم کی چی دانیال پروت وو نودانیال عليه السلام وویل ته څوک یې؟ نوده ورته وویل چی زه ارمیایم. نودانیال عليه السلام ورته وفرمایل چی دلته څه رکم رالی اوچا راوستی نوده ورته وفرمایل چی زه الله جل جلاله راوستم.

نودانیال عليه السلام وفرمایل چی، آیازه الله جل جلاله یادکم؟ نوده ورته وفرمایل چی: هو: نودانیال عليه السلام وفرمایل چی: حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی دهغه دیادانبت څخه هېڅ څوک نه هیږیری او حمددی دهغه ذات دپاره چی قبلوی دعا دهغه سړی چی امیدساتی دالله جل جلاله څخه، او حمد دی دهغه ذات دپاره چی هغه نه سپاری یوسړی بل چاته کله چی څوک دهغه پر ذات باندي توکل وکی، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه بدله دا احسان په احسان سره ورکوی، او حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه جزاء ورکوی په صبر سره دنجات، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه لیری کوی مشکلات وروسته دمصیبتونو څخه، حمد اوثناء ده دهغه ذات دپاره چی هغه زمور ځای دامید دی وروسته دنا امیدي څخه.

دارکم یونس بن بکیر ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه دی نقل کوی دابی خالد بن دینار څخه دی نقل کوی دابو العالیه څخه دی وایې چی: کله چی مور فتحه کړه (تستر) علاقه نومور دهرزمان په بیت المال کی یوکت پیداکی چی په هغه باندي یومړی پروت اوسرته یې یوکتاب پروت وو نومور راواخستی هغه کتاب او عمر بن الخطاب ته مو وسپاری نوعمر بن الخطاب دیوسړی په ذریعه دغه کتاب عربی ته واړوی: نوزه اولنی سړی یم چی ماهغه ووايه، ماووايه دغه کتاب دقرآن په رکم. نودارواي وایې چی ماوویل ابو العالیه ته چی په هغه کی څه وه نوده وویل چی ستاسی امر او احکام اوداسی نور خطابونه په کی وه او هغه څه په کی ذکر وه کم چی وروسته واقع کیدو والادی. نودارواي وایې چی ماځینی پوښتنه وکړه چی ستاسی په هغه سړی باندي څه وکړه نوابو العالیه وویل چی مور په یوه ورځ کی دیارلس قبرونه وکنبل په جلا جلا ځایونو کی، نوکله چی شپه سوه نوبه یو قبرکی موبنخ کړه او ټول قبرونه موبندکړه ددی وجی څخه چی څوک یې بیرته ونه کارې. نودارواي وایې چی دوی ورڅخه دڅه امیدکوی چی راکاری یې، نودی ابوالعالیه وویل چی کله ددوی څخه باران بندسو نودوی به دده کت دباندی راییستی نوباران به شروع سو. نودارواي وایې چی تاسی په دغه سړی باندي دچا گمان کوی. ابو العالیه ورته وویل چی: دانیال عليه السلام نورواي بیاپوښتنه ورڅخه وکړه چی ستاڅه خیال دی چی دی به دخومره وخت را ایسی پاته وی؟ نوده ورته وویل چی د(۳۰۰) کالور ایسی نوده بیاپوښتنه وکړه چی آیاتاپه

کی څه تبدیلی لیدلی ده، نوده ورته په جواب کی وویل چی بالکل فرق په کی نه وو مگر دتندی یوڅو ورینستان یې لویدلی وه، دانبیاوو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ غوښی نه جلاکیرې د بدن څخه اونه مزکه هغه ځان ته راکشوی سی اونه ددوی غوښته حیوانان خوړلی سی. ددی روایت اسناد ابو العالیه ته صحیح دی.

اوکه چیری دده تاریخ وفات هم دغه وی نوییابه دی نبی نه وی بلکی یونیک سړی به وی په داسی بل روایت کی هم داسی قصه ذکرده خو په هغه کی ابوموسی رضی الله عنه اشعری ذکرده چی هغه دده تابوت خلاص کړی وو او په بعضی اقوالو کی ذکرده لکه څه رکم چی دانس بن مالک څخه دا نقل دی چی دده دپزی اوږدوالی یوه لویشت دی،

اودارکم نور واقعات ډیری ذکرده خو خلاصه دتولو هم داراوی داکم چی موږ بیان کړه، دارکم په بل روایت کی داسی ذکرده چی دانیال عليه السلام دعاکړی وه چی مادی دمحمد صلى الله عليه وسلم امتیان پت کی، نوالله جل جلاله ورته دادعا قبوله کړی وه نوددی وجی څخه دصحابو وتردور پوری نه وو پت سوی چی بیاصحابو پت کی بناء براقوال علماء.

اودابو موسی رضی الله عنه څخه دی نقل دی چی څلور ځایه یې ده ته قبرو کښی نوپه یوه کی یې پت کړی دی چی معلوم نه دی مگر ابوموسی رضی الله عنه اشعری ته.

دارکم دابن ابی الدنيا څخه نقل کوی دابراهیم بن عبدالله څخه دی نقل کوی داحمد بن عمر بن السرح څخه دی نقل کوی دابن وهب څخه دی نقل کوی دعبداالرحمن بن ابی الوناد څخه دی وایې چی ماو لیدی په لاس دابن ابی برده بن ابی موسی رضی الله عنه اشعری کی یوه گوتمی چی په هغه باندی دوه زمریان جوړوه چی ددواړو زمریانو په منځ کی یوسړی ناست وو، نوابو برده وایې چی داگوتمی دهغه سړی ده چی ددی کلی خلگ ددانیال عليه السلام گمان پرکوی چی دادده پلار ابوموسی رضی الله عنه اشعری ځینی په هغه شپه کی اخستی وه په کمه شپه چی یې دی پتوی: نو پوښتنه وکړه ابوموسی رضی الله عنه اشعری دهغه کلی دعلماوو څخه ددی نقشی په باره کی نو دوی ورته وویل چی: دکم بادشاه په قبضه کی چی دانیال عليه السلام وو دهغه بادشاه ته نجومیان ویل کیده چی دده په دی غلامانوکی به یوسړی وی چی دده ملک اوبادشاهی به دهغه دلاسه فاسدیرې او ختمیرې به اویوشپه یې ورته معلومه کړه، نودغه بادشاه وویل چی نن شپه به یو غلام هم نه پاته کیرې مگر داچی زه به یې مرکم داوو چی دوی بیا دانیال عليه السلام کندی ته وغورځوی او ورسره یې دوه زمریان هم واچول. نو بیده سوه زمریان اوده ته یې څه ضررونه رسوی. نویی راله دده مور اوییا الله جل جلاله دی ورسوی هغه درجی ته کمی ته چی الله جل جلاله غوښتل چی دی ورسوی نوییا دانیال عليه السلام دهغه نقشه په گوتمی باندی جوړه کړه ددی وجی څخه چی دالله جل جلاله دانعمت هروخت په دی سره یادساتی او هیرنه سی ځینی.

جوړول دبيت المقدس وروسته دخرايدو څخه او راجمع كيدل دسردارانو دبنی اسرائيلو وروسته دجلاکيدو څخه

اللَّهُ ﷻ فرمایلی دی: أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة البقره ۲۵۹).

روایت ذکرکړی دی هشام بن الكلبي چې: بیا الله ﷻ وحی وکړی ارمیا عليه السلام ته چې: ته ورسه بیت المقدس ته اوزه هغه دوباره جوړوم. نو ارمیا عليه السلام روان سو دبيت المقدس خوا ته تردی چې ورورسیدی نو بیت المقدس نه وو جوړ، نو دځان سره یې په زړه کې وویل، پاکي ده هغه ذات لره چې ماته یې امر وکړی چې زه بیت المقدس ته راسم او ماته یې خبر راکړی چې زه یې جوړوم نو کله به یې الله ﷻ جوړوی او کله به الله ﷻ دی راژوندی کوی وروسته دمپه کولو څخه (یعنی دلته یې دژوند او مرگ څخه جوړیدل او خرابیدل مراد دی)، بیا یې خپل سرکښی بنووی په مزکه باندی او بیده سو او دده سره خپل خرهم وو چې سپرلی یې پری کوله او خپله خوراکه ورسره هم وه، نودی بیده سو تراویا کالو پوری تردی چې دده خوب په دوران کې بخت نصر اودهغه څخه لوړ بادشاه لهراسب دواړه مړه سوه، او دده بادشاهی تر (۱۲۰) کالو پوری وه او دده څخه وروسته دده ځوی بشتاسب بن لهراسب بادشاه سو،

او وومرگ دبختنصر په خپل ملک کې او ده ته دا خبره راورسیده چې دشام مزکه تشه پرته ده اود فلسطین په مزکه کې حیوانان ډیرسوی دی تردی چې انسانان په کې بالکل نه دی پاته سوی نو ده اعلان وکړی په بابل کې بنی اسرائیلو ته چې څوک غواړی چې شام ته راسی نو هغه کولی سی چې راسی شام ته او په دوی کې یې یوسړی بادشاه کې چې ددواد عليه السلام دا اولاد څخه وو او دوی ته یې امر وکړی چې بیت المقدس بیرته جوړکړی او جماعت په کې هم جوړکړی، نو دوی راله او ابادی یې شروع کړه او جماعت د بیت المقدس یې جوړکړی او کورونه او هرڅه یې جوړکړه تردی چې ښه غټه ابادی یې په کې جوړه کړه نو په دغه وخت کې الله ﷻ دارمیا عليه السلام سترگی خلاصی کړی نو یې لیدی دغه ښار نو ورته معلومه سوه چې الله ﷻ څه رکم یوشی دوباره تعمیروی، او بیا بیده سو تردی چې سل کاله یې په خوب کې پوره کړه. بیا الله ﷻ دخوب څخه راوړلکړی نو ده ته داسی محسوسیده چې دی یوساعت یا څه حصه دورځی بیده وو او چې کله بیده کیدی نو ټول ځایونه دشتی وی او کله چې راوړل سو نو ټول ځایونه آباد سوی وه، نو کله چې راوړل سو او ابادی یې ولیده نو وی فرمایلی: أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ویل سوی دی: چې بنی اسرائیل راله هغه خپل زور حالاتو ته راله یعنی الله ﷻ

ورته بیرته هر قسم نعمتونه ورکړه نودوی په دغه حال باندی وه تردی چی په دوی باندی غالبه سو روم والا په زمانه دبادشاهانو دطائف کی نودهغه څخه وروسته ددوی یوه ډله او یوه قبيله اوبادشاهی هیخ پاته نه سوه یعنی وروسته تر رانیکاره کیدلو دنصاری څخه. دا رکم ابن جریر په خپل تاریخ کی داسی روایت ذکر کړی دی چی لهراسب ډیر عادل اوانصاف داره بادشاه وو چی آبادی یې خوښوله اوبنارونه یې خوښول اودی وو خاوند دبنه فکر اوبنه تدبیر یعنی فساد اوجنگونه یې نه خوښول کله چی دی کمزوری سو خپل سلطنت یې خپل ځوی ته وسپاری چی بشتاسب وو اوددوی په زمانه کی مجوسیت (دایوه ډله ده چی داور عبادت کوی) په دغه زمانه کی رانیکاره سوی وو اوپه دوی کی یوسړی وو چی زردشت نوم یې وو دارمیا عليه السلام سره مرگلی سو نوارمیا عليه السلام ته یې درد وروستی نوارمیا عليه السلام بنرا ورته وکړه نودبرگی ناجوړی ورباندی ولگیده نودده دخواڅخه ولاړی تردی چی دآذربيجان علاقې ته ولاړی اودبشتاسب سره ملگری سو او هغه ته یې دخپل دین یعنی مجوسیت دعوت ورکی او هغه قبوله کړه، اویا ده خپل قوم ته ددی خبری اعلان وکی چی دوی هم دا مجوسیت قبول کی نوچابه چی انکار کوی نوهغه به یې مړکوی.

بیادبشتاسب څخه وروسته بهن بن بشتاسب وو اودبادشاه د فارس والاوو څخه دی کم چی مشهوره بادشاه دی اودی دبخت نصر نایب وو او عمر یې ډیر زیات وو. مقصودی خبره دا ده چی داتیریدونکی په دی کلی باندی دا ارمیا عليه السلام دی دا قول وهب بن منبه اوعبدالله بن عبید بن عمیر اوداسی نورو کړی دی. اودارکم دعلی څخه اودعبدالله بن سلام څخه اودابن عباس څخه اودحسن څخه او دقتاده څخه اودالسدی څخه اودسلیمان بن برده څخه نقل دی چی داعزیر عليه السلام دی اودادوهم قول مشهوره دی په نزد دپیرو علماوو دسلفو.

قصه دعزیر عليه السلام

ابن عساکرویلی دی چی په باره دده دنسب کی چی داعزیر بن جروه دی، اوویل سوی دی چی دی ځوی دسوریق بن عدیان بن ایوب بن درزنا بن عری بن تقی بن اسبوع بن فنحاص بن العازر بن هارون بن عمران دی. اوویل سوی دی چی داعزیر بن سروخا دی، په بعضو اثارو کی داویل سوی دی چی دده قبر په دمشق کی دی. دارکم یوروايت ذکر سوی دی دطریقی دابی القاسم البغوی څخه دی نقل کوی ددواد به عمرو څخه دی نقل کوی دحبان بن علی څخه دی نقل کوی دمحمد بن کریب څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه مرفوعاً دی وایې چی: ماته معلومه نه ده چی عزیر عليه السلام نبی دی اوکه نه؟ دارکم په بل روایت سره نقل دی چی دادهغو ماشومانو څخه وو چی بخت نصر قیدیان کړی وو کله چی دی دخلوینستو کالو سو نوالله ﷻ ورلره پوهه اوحکمت ورکی. اوویل سوی دی چی: دده څخه ماسوا په تورات باندی دومره څوک نه پوهیده اونه دده څخه ماسوا دچا

ډير علم وو پر، يعنى الله ﷺ ده ته ډيره پوهه ورکړې وه دتورات په باره کې اودتورات حافظ هم وو. اوويل سوي دى چې دده نوم دانبياوو سره ذکر وو تردى چې الله ﷺ ځينى دده نوم ليرى کې کله چې ده دتقدیر په باره کې سوال وکړ. خودا خبره کمزورى ده اومنقطعه ده.

دارکم اسحاق بن بشر نقل کوى دسعید څخه دى نقل کوى دابى عروبه څخه دى نقل کوى دقتاده څخه دى نقل کوى دحسن څخه دى نقل کوى دعبدالله بن سلام څخه دى وايې چې عزيز ﷺ هغه سړى دى کم چې الله ﷺ ترسل کاله پورى مړکړى وو اوبيايې راژوندى کړى وو. دارکم نور اقوال هم ذکر سوي دى چې دټولو خلاصه هم دايو جوړيږي.

دارکم په بل روايت کې ذکر سوي دى چې دى يوه ورځ دکوره ووتى چې پرخره باندې ناست وو نودکلى څخه ډير ليرى ولاړى نوگرمى يې وسوه نويو غارته دننه سو اودخره څخه کښته سو اودخره يوخوا ته يې يوتيلى وه چې په هغه کې انځير وه اودى بل خوا ته يې بله تيلى وه چې په هغه کې انگور پراته وه نودى ډيرستېرى وو نوددى يوى تيلى څخه يې انگور واخسته او هغه يې وخوړل اوپه دغه ځاى کې يې څه هډوکى وليده نووى فرمايل: اَللّٰهُ يُحْيِي هَذِهِ الْبَعْدَ مَوْتَهَا، نودده په دى خبره کې شك نه وو چې دا به الله ﷺ څه رکم راژوندى کوى بلکې دا خبره يې دتعجب دوجى وکړه، نوالله ﷺ په ده پسى ملك الموت راواستوى نودده څخه يې روح قبض کى. کله چې دى مړسو دسلو کالو دپاره،

اوپه دغه وخت کې په بنى اسرائيلو کې ډير اختلافات وه اوډير نوى نوى کارونه په کې پيدا سوي وه، نوويل سوي دى چې الله ﷺ عزيز ﷺ ته په دغه وخت کله چې سل کاله پوره سو يوه ملايکه راوليرل نودده زړه يې جوړکى چې زړه يې په دى خبرى باندې پوه سى او سترگى يې ورلره جوړى کړى ددى وجى چې وگورى چې الله ﷺ څه رکم دوباره سړى را ژوندى کوى بيا کرار کرار دده ټول بدن جوړيدى اوده ورته کتل اوبيا کرار کرار دده وريښته برابر کيدل، اودارکم هډوکى يې ورته برابرکړه اوبيا روح په کې واچول سو داهرڅه کيده اوده ورته کتل نودى چې بالکل برابرسو نوملائکو پوښتنه ځينى وکړه چې څوکاله پورى ته پروت وى؟ نوده په جواب کې وويل چې زه خو کيدى سى چې تريوه ورځ پورى او ددوومى ترنيمى ورځى پورى، اودايې په دى طريقى سره وويل چې دى په شروع دورځى کې بیده سوي دماپښين وخت سره نژدى اوچى راولاړيدى نوبياهم لمړنه وو لويديلى. نووى فرمايل چې کيدى سى چې يوه ورځ بیده وم يابه مى په خوب کې نيمه ورځ تيره کړى وى، نوملائکو ورته وويل چې بلکى تاسل کاله تيرکړه په خوب کې پس ته وگوره خپل خوراک اوچښاک ته چې هيڅ قسم فرق په کې نه وو راغلى. اوبيايې چې خپل خره ته وکتل نوتش هډوکى پاته وو نوملائكى دالله ﷺ په امر سره هغه خره ته حکم وکړ نو دهغه هم غوښى

او هډوکی راټولیدل شروع سوه تردی چی هغه هم سم سو اودخای خخه راولاړسو او غوږونه یې دآسمان خوا ته لوړکړی وه او اوازونه یې کول په دی گمان سره چی قیامت قائم سو . لکه خه رکم چی الله ﷺ فرمایلی دی: **وَإِنظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَإِنظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا**، یعنی ته وگوره دخپل خره هډو کو ته چی موږ خه رکم برابرکړه هغه دخر په شکل چی غوښه ورپوری نه وه اوبیا مو ورباندی غوښه راشنه کړه، **فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**، یعنی چی کله ده هرڅه ولیده نودالله ﷺ په تقدیرباندی یی پوخ اومضبوط یقین رالی او هغه وسوسه چی دده په زړه کی وه هغه الله ﷺ په دی معجزانه کار سره ځینی لیری کړه. ویل سوی دی چی کله دی په خپل خره باندی سپورسو او کلی ته رالی نوخلگو یې دپیژندلو خخه انکار وکی تردی چی خپل کورته رالی اویوه بوډی بنځه ناسته وه چی (۱۲۰) کاله پرتیر سوی وه چی دا دده مینځه وه، کله چی عزیز ددی خای خخه ووتی نودغه بوډی دشلو کالو انجلی وه اوکله چی رالی نوبوډی وه نوده وپیژنده اوپه ذهن کی یې راله: **نوعزیر علیه السلام** ورته وویل چی آیا داکور دعزیر **علیه السلام** دی؟ نودی بنځی ورته وویل چی، هو داکور دعزیر دی. نووی ژړل اووی ویل چی، مانه دی لیدلی په دی خلگو کی داسی سړی چی تریوه کال پوری یې یادکړی وی اوخلگو هغه هیرکړی دی. نوده وویل چی زه عزیز یم زه الله ﷺ ترسلو کالو پوری مړکړی وم اوبیایې راژوندی کم. نودی بنځی وویل چی پاکی ده هغه ذات دپاره، موږ عزیز وړک کړی دی دسلو کالو را ایسی اودهغه په باره کی موهیڅ ذکرنه دی اوریدلی. ده بیا وفرمایلی چی: زه عزیز یم. نودی بنځی ورته وویل چی عزیز مستجاب الدعاء وو، که ته چیری عزیز یې نوماته دعاوکړه چی الله ماته زما دسترگو نظر راکی چی زه تاوگورم چی ته واقعی عزیز یې که ته چیری عزیز یې نوزه به دی وپیژنم. نوویل سوی دی چی ده دعا وغوښته دالله ﷺ خخه ددی دپاره اوخپل لاس یې ددی په سترگو باندی راکش کی اودلاس خخه یې راونیوله اوورته یې وویل چی ولاړپه دالله ﷺ په امرباندی نوداولاړه سوه داسی په تیزی سره لکه بیرته چی انسان ځوان سی. نووی ویل چی: زه شاهی ادا کوم چی ته عزیز یې. نوبیادی ورغی بنی اسرائیلو ته چی هغوی په پخپلو مجلسونو کی ناست وه اوخپل عبادتونه یې کول، اوپه دوی کی دعزیر **علیه السلام** یوځوی وو چی د(۱۱۸) کالو وو اودده لمسیان هم بوډاگان وه، نودی بوډی اواز وکی چی عزیز راغلی دی تاسی ته. نودوی ټولو ددی داخبره درواغجنه کړه، نودی بوډی وویل چی زه ستاسی مشره یم ده ماته دعا وکړه نوالله ﷺ ماته دده په دعاسره سترگی بیرته راکړی او زماپه پښو کی دم پیدا سو اودی داگمان لری چی دی الله ﷺ ترسل کالو پوری مړ کړی وو اوبیایې راژوندی کی. ویل سوی دی چی خلگ ټول پراټول سوه اوپه حیرانتیا سره یې

ورته کتل نوخپل ځوی ورته وویل چی زما دپلار داوړو په مینځ کی تور خال وو نوکله یې چی اوږه رابنکاره کړه نو هغه خال پر وو نوبنی اسرائیلو وویل په موږ کی هیڅ چاته تورات نه دی یاد مگر عزیر ته اوتورات خوبخت نصر سوزلی وو نوکه ته عزیر یې نوتورات موږ ته بیرته ولیکه، او وو دده پلار ساروخا چی تورات یې په مزکه کی پټ کړی وو په هغه ورځوکی په کمو ورځوکی چی بخت نصر تورات وسوزی نودغه ځای د عزیر عليه السلام څخه ماسوابل چاته نه وو معلوم، نودابنی اسرائیل یې دځان سره هغه ځای ته بوتله اوتورات یې راوايستی دهغه ځای څخه اودده پانی نرمی سوی وی او کتاب زوړ سوی وو نودی دبنی اسرائیلو سره دیوې درختی لاندی سایې ته کښېنستی اوتورات یې نوی کی اودآسمان څخه دوی پناگانی رالی اوددی عزیر عليه السلام نس ته دننه سوی نوده ته تورات وریاد سو په مکمله طریقه سره نوتورات یې په نوی طریقه سره ولیکی، نودهغه ورځی را ایسی یهودیان وایې چی عزیر ځوی دالله جل جلاله دی، اوده تورات ورنوی کړی وو په مزکه دسواد کی چی دحزقل کور په هغه ځای کی وو، اوهغه کلی چی دی په کی وفات سوی وو دهغه نوم (سایر اباد) وو ابن عباس وایې چی: نه وو لکه څه ر کم چی الله جل جلاله فرمایلی وه: وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ، یعنی نښه اونمونه بنی اسرائیلوته، اوداپه دی شان سره چی دی به دخپلو بچیانو سره کښېنستی چی هغوی به بوډاگان وه اودی چی کله وفات کیدی نودخلوینستو کالو وو نو بیرته چی راژوندی سو سل کاله وروسته نوییا الله جل جلاله په هم هغه صورت او هیئت باندی را ولاړ کی چی دخلوینستو کالو وو نودی ځوان وو اوبچیان یې بوډاگان وه.

ابن عباس وایې چی دی دبخت نصر څخه وروسته راغلی دی، اوهمداسی قول حسن هم کړی دی. مشهوره خبره داده چی عزیر عليه السلام یوپینغمبردی دپینغمبرانو دبنی اسرائیلو څخه اود داود اوسلیمان اوزکریا اویحیی عليهم السلام په مینځ کی راغلی دی،

اوپه بنی اسرائیلو کی یوسړی هم نه وو پاته چی تورات یې یادوی مگر دی وو چی الله جل جلاله ده ته الهام وکی اودده په ذریعه یې دوباره په بنی اسرائیلو کی نشر کی، لکه څه ر کم چی وهب بن منبه ویلی دی: الله جل جلاله امر وکی یوی ملایکی ته چی دنور یوه لپه یې راواخسته او د عزیر عليه السلام په سینه کی یې واچول نودتورات لیکل یې شروع کړه تردی چی خلاص سو.

اودار کم روایت نقل سوی دی دابن عساکر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه چی پوښتنه وسوه دابن سلام څخه په باره ددی قول دالله جل جلاله کی (وقالت اليهود عزیر ابن الله) دی یهودیانو ولی عزیر عليه السلام ته دالله جل جلاله ځوی وایه؟ نوده جواب ورکی چی داددی وچی څخه چی ده بنی اسرائیلو ته تورات دوباره لیکلی وو، اوبنی اسرائیلو به داوایه چی موسی عليه السلام مورته تورات دکتاب په شکل کی نه سو راوړی اوعزیر عليه السلام مورته بغیر دکتاب څخه راوړی.

نوبعضو په کی بیادا خبره شروع کړه چی عزیر حوی دالله ﷺ دی. نوددی وجی خخه علماء وایې چی تواتر دتورات دزمانی دعزیر ﷺ خخه منقطع دی. اودارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولو سره دانس بن مالک خخه اودعطاء بن السائب خخه چی عزیر ﷺ دموسی ﷺ په زمانه کی وو. دارکم ابن عساکر اوابن عباس یوقول ذکرکړی دی چی په هغه کی دایبان سوی دی چی ده دتقدیر په باره کی سوال کړی دی نوالله ﷺ ورته وفرماییل چی داسوالونه مه کوه کنې نوم به دی دانبیواوو دفهرست خخه لیری کی نوده بیاپوښتنه کوله تردی چی دده نوم یې دانبیواوو دنومونو خخه جلاکی نوداسی اقول دبنی په باره کی صحیح نه دی اویو نبی دالله ﷺ خخه داسی بی هوده سوالونه نه کوی اوکیدي سی چی دا اسرائیلی قول یې نودا منکر قول دی اوصحیح نه دی.

قصه دزکریا ﷺ او دیحییٰ ﷺ

الله ﷺ فرمایلی دی: (سورة مریم، کهیعص (۱) ذَكَرْ رَحْمَةَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا (۲) اِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا (۳) قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا (۴) وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا (۵) يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا (۶) يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا (۷) قَالَ رَبِّ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا (۸) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا.

دارکم په بل خای کی فرمایلی دی: وَكَفَلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (۳۷) هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۸) فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (۳۹) قَالَ رَبِّ إِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (۴۰) قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ، (سورة آل عمران ۱۳۷-۴۱).

اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ، (سورة الانعام ۸۵). ابن عساکر په خپل مشهور تاریخ کی دزکریا ﷺ په باره کی داسی نسب بیانوی: زکریا بن برخیا، اوویل سوی دی زکریا بن دان، اوویل سوی دی چی زکریا بن لدن بن مسلم بن صدوق بن حشبان بن داود بن سلیمان بن مسلم بن صدیقه بن برخیا بن بلعه بن ناحور بن

شلوم بن بهفا شاط بن اينامن بن رحيعام بن سليمان بن داود عليه السلام د يحيى عليه السلام پلاردى چې هغه هم نبى دى، ويل سوي دى چې دى په خپل ځوى عليه السلام پسې دمشق ته تللى وو او هلته يې کارکوى. او ويل سوي دى چې دى په دمشق کې وو کله چې دده ځوى يحيى عليه السلام قتل سوي وو. والله اعلم.

اودارکم نور نسبونه هم ددى بيان سوي دى په مختلفو طريقو سره. مقصود داچې الله جل جلاله امر وکي خپل محبوب پيغمبر محمد مصطفي عليه السلام ته چې ته خلگو ته د زکريا عليه السلام قصه وکړه چې الله جل جلاله ورلره ځوى ورکي په داسې حال کې چې بوداوو او بنځه يې بودى وه نوداقصه دوى ته ځکه ذکرکړه چې دوى هم پوه سي چې دالله جل جلاله څخه نا اميده کيدل نه دى پکار. په دى ايتونو کې الله جل جلاله د زکريا عليه السلام هغه دعا ذکرکوي چې الله جل جلاله ته يې په خپل دعاکي ويلې وه په بيري سره چې ورسره حاضر کسان دادعا وانه وري ده الله جل جلاله ته اول دځان حالت بيان کي چې زه کمزورى سوم او ورپښته مې سپين سوه لکه په دى قول دالله جل جلاله کي ذکردي: قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّاسُ شَيْبًا، (سورة مريم ۴۱) اودا قول دده: وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا، يعنى اى ربه زماچې دعانه کي مگر قبوله اوپه دى باندې باعث داسو چې ده دادعا وکړه، چې کله دمريم بنت عمران بن مائان زوى مواري او کفالت په ځان باندې واخستې نو کله به چې دمريم بنت عمران خواته دى ورتلى نودلوبنو څخه ماسوا به ميوى پرتي وي نوده ته دا علم وسو چې دالله جل جلاله دخوا دى نودده په زړه کي داطمع پيداسوه چې دالله جل جلاله څخه نا اميدى نه دى کول پکار نوبيايې دالله جل جلاله څخه دادعا وغوښته چې ده ته يوځوى ورکي. لکه څه رکم چې په دى قول دالله کي ذکرسوي دى: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، اودا قول دده: وَاِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا يعنى دى بيريدى په وروستني نسل باندې چې هغوى دده څخه وروسته بي لارى نه سي نوددى دوجي څخه يې طلب دخوى وکي چې دده دخپلي ملا پيدا شي وي چې نيك او پرهيزگار رضا کونکي دالله جل جلاله وي، چې دده وراثت هم کوي اوديعقوب عليه السلام داوواد وراثت هم کوي اودا دعا يې هم دالله جل جلاله څخه طلب کړه چې بيايې داسې سپرى وگرځوي چې لکه څه رکم يې چې پلرونه نيکان خلگ تيرسوي دى او ټول پيغمبران دى نودى هم دهغو مخکنيو په شان وگرځوي (مطلب داچې دى هم نبى کي لکه دخپلو پلرونو په رکم)، اودلته وراثت دمال نه دى مراد ولى چې مخکي موږ دا خبره وکړه چې پيغمبران مال په وراثت کي نه پريږدي او کم مالونه چې ددوى څخه پاته سي نوهغه به په صدقه کي ورکول کيږي، لکه څه رکم چې دا موږ مخکي په حديث دنبى عليه السلام کي بيان کي اودامو ورسره هم بيان کړى وه چې دانبياوو پرکورني باندې صدقي هم حرامى دى يعنى چې څوک سيدوى اودنبى عليه السلام په اولاد کي

داخل وی نوپه هغه باندی صدقه اخستل او استعمالول جائز نه دی، دارکم د وراثت د انبیاءو په باره کی د سلیمان علیه السلام په قصه کی بحث و سو لکه څه رکم چی الله جل جلاله فرمایلی وه (وورث سلیمان داود) هلته مور دا خبره کړی وه چی وراثت په نبوت کی مراد دی نه په مالونو کی او که په مالونو کی مراد وای نو د سلیمان علیه السلام خونور ورونه هم وه هغوی به ورسره هم بیاذکر سوی وای ولی چی هغوی هم حقدار دمیراث دی خو وراثت د مال نه وو مراد بلکی وراثت د پیغمبری مراد وو نو ځکه ذکر د سلیمان علیه السلام و سو اودنورو ورونو نسو پیدا. بل په دی خبره باندی دا حدیث د نبی صلی الله علیه و آله هم دلالت کوی: نحن معاشر الانبياء لانورث. اوبل دنیا د پیغمبرانو په نزد باندی ډیر حقیر اوسپک شی وه نو هغوی به د آخرت په غم کی وه نو دنیا به یې نه راټولوله، دارکم امام احمد یور وایت ذکر کوی په نقل کولو سره د زید څخه دی نقل کوی د ابن هارون څخه دی نقل کوی د حماد بن سلمه څخه دی نقل کوی د ثابت څخه دی نقل کوی د ابی رافع څخه دی نقل کوی د ابوهریره څخه دی وایې چی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. وو زکریا علیه السلام نجار (یعنی ترکان)، همدارکم مسلم او ابن ماجه هم ددی تعبیر کړی دی په بلی وجی سره د حماد بن سلمه څخه اود اقول د الله جل جلاله: يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ددی آیت تفسیر په دی قول د الله جل جلاله سره سوی دی: فَتَادُّهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ، کله چی ده ته الله جل جلاله زیری د بچی ورکی نودده په مخ کی د حیرانتیا کرښی ښکاره کیدلی چی تعجب به یې کوی په دی خبره باندی چی په دی حال کی به ځوی څه رکم پیدا سی لکه څه رکم چی په دی آیت کی ذکر سوی دی: قَالَ رَبِّ اَتَى يَكُونُ لِي غُلَامًا وَكَانَتْ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا، یعنی څه رکم به زما زوی پیداسی اوحال دادی چی زه خوبوډا یم اوبنځه می بودی ده. لکه څه رکم چی ابراهیم خلیل الله فرمایلی وه: قَالَ اَبَشْرُ ثَمُونِي عَلَى اَنْ مَسْنِي الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ، اولکه څه رکم چی ساره ویلی وه: يَا وَيْلَتَى اَأَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا اِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ (۷۲) قَالُوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللَّهِ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، (سورة هود ۷۲-۷۳).

او همدارکم د زکریا علیه السلام دعا قبوله سوه او یوه ملایکه ورته راله اود الله جل جلاله د طرف څخه یې پیغام ورلره ورکی چی رب العزت فرمایې چی دا کار په ما باندی اسانه دی یعنی په دی کار کی ماته هیش مشکل نسته، ولی چی هغه ذات اسبابو ته حاجت نه لری دهغه ذات په یوی کلمی سره هر څه بدلیری او هر څه پیدا کیری او الله جل جلاله ورته خطاب وکی چی ته می پیدا کولی سوی مخکی نوستا څخه یو ځوی نه سم پیدا کولی اوحال داوو چی ستا پیدائش ماته هیش

هم نه وو. او الله ﷺ وفرمايل: فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ، اومعنی ددی لفظ چی مور ددی کور والا یعنی بنحہ برابرہ کرہ یعنی دهغه به حیض نه کیدی نوحیض یی شروع سو، اوویل سوی دی چی دده په ژبه کی فرق وو هغه مو وربربرکی. بیادی زکریا ﷺ وفرمايل چی زما دپاره یو نښانه وگرځوه په وخت دتعلق زما اوزما دنبخی په باره دهغه ځوی کی چی مور ته یی زیری راکول سوی دی، نوالله ﷺ ورته وفرمايل چی ستا دپاره داغته نښانه ده چی ته به دخلگو سره تردروورځوپوری خبری نه کوی اوداچی دخلگوسره به ښه رویه ساتی اومزاج به ورسره ښه ساتی. اوالله ﷺ ورته امر وکی دپیر ذکر کولو په دی حال کی سهار اومانام، نودی خلگوته په خوشحالی سره ورووتی محراب ته، مجاهد او عکرمه او وهب اوالسدي اوقتاده ویلی دی چی دده دژبی څخه طاقت دگویایی واخستل سو دانه چی ناجوری پر لگیدلی وه نوده به په اشارو باندی خبری کولی اودکره یی په زړه سره کوی ولی چی دده ژبی کار نه کوی. اودا قول دالله ﷺ: يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَآتِنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا، دلته الله ﷺ خبر ورکوی دیحییٰ ﷺ څخه چی زکریا ﷺ ته الله ﷺ وروسته دپيرو دعاگانو څخه ورکی: چی الله ﷺ ده ته علم اوپوهه ډیره ورکړی وه په داسی حال کی چی دی ماشوم وو. عبدالله بن المبارک وایي چی معمر ویلی دی چی: ماشوم والی دیحییٰ بن زکریادی: چی ملگرو به ورته ویل راځه چی څو بازی ته نوده به ورته ویل چی مور دبازیو دپاره نه یو پیدا سوی: وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا قتاده اوابن عباس اومجاهد او عکرمه دی ټولو ویلی دی چی دحنان څخه مرادرحمت دی یعنی په طور درحمت زموږ دخواڅخه او عکرمه ویلی دی چی دحنان څخه مراد محبت دی. اوهرڅه چی زکات دی نودا پاکوالی ددی دی اوسلامت کیدل دده دی دعیبونو څخه اونقصاناتو څخه. بیا الله ﷺ فرمایلی دی: وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا، دادری وختونه داسی دی چی په انسان باندی ډیر سخت وی ولی چی په دریو وارو کی انسان دیومرحلی څخه بلی مرحلی ته اوړی نوددی درو وارو پیژندنه انسان ته په هغه وخت کی کیږی کله چی دده څخه دغه وخت تیرسی لکه په ماشوم والی باندی انسان هلته پوهیږی کله چی غټ سی اوددی دنیا دعملونو قدر انسان ته هلته وریاد سی کله چی مړسی اوبیادقبر زندگی انسان ته ښه ښکاره کیږی دقیامت دحساب او کتاب څخه، نودا دری وختونه داسی دی چی ددی پیژندنه انسان ته وروسته دتیریدلو څخه کیږی. نوکله چی دادری مرحلی په انسان باندی سختی مرحلی وی نوالله ﷺ په کی دبنی آدم سلامتیا کوی. دا رکم سعید بن ابی عروه نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دقتاده څخه چی حسن ویلی

دی چې: یحییٰ علیه السلام او عیسیٰ علیه السلام دواړو سره ولیده نودوی یوبل ته وویل چې زما دپاره استغفار وغواړه ته زما څخه ښه یې نوعیسی علیه السلام یحییٰ علیه السلام ته وفرمایل چې ته زما څخه ښه یې ولی چې تا پر ځان باندی په خپله هم سلامتیا ویلی ده او الله جل جلاله در باندی هم سلامتیا ویلی ده. نوده ته معلومه سوه، او الله جل جلاله دواړه خوښ کړی دی. اودا چې په بل آیت کی ذکر دی: **وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ**، ویل سوی دی چې دحضور څخه مراد هغه دی چې کم سړی ښځو ته راتگ نه کوی، اوداسی نوری معناگانی هم سوی دی.

دارکم دابن وهب څخه نقل دی چې دی نقل کوی دابن لهیعه څخه دی نقل کوی دعقیل څخه دی نقل کوی دابن شهاب څخه دی وایې چې یوه ورځ راووته نبی صلی الله علیه و آله اوصحابه رضی الله عنهم اوپه خپلو کی یې مذاکره کوله نوپه دوی کی یوه ویونکی وویل چې موسی کلیم الله دی او یوبل ویونکی په کی وویل چې عیسی روح الله او کلمة الله دی. او یو ویونکی وویل چې ابراهیم خلیل الله دی نودوی همدارکم مذاکره کوله چې نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل: څه سو شهید چې ځوی دشهید دی؟ مرادی یحیی بن زکریا علیه السلام وو.

دارکم یحیی بن سعید الانصاری روایت نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی نقل کوی دابن العاص څخه دی وایې چې ما اوریدلی دی درسول الله صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایل یې: هریو بنی آدم به دقیامت په ورځ راځی او هغه به څه ناڅه گناه کړی وی مگر یحیی بن زکریا. دا رکم نور روایتونه دنبی صلی الله علیه و آله څخه ډیر ذکر دی چې دیحیی علیه السلام پرفضیلت باندی دلالت کوی. دارکم اسرائیلی واقعات هم دده په باره کی ذکر سوی دی چې په هغه کی اکثره خبری داسی ذکر سوی دی چې هغه دانبیاوو په باره کی ذکر کول بالکل مناسب نه دی نوددی وجی څخه یې موږ نه ذکر کوو ولی چې په هغه کی دانبیاوو بی حرمتی کیږی. نوپه احادیثو درسول الله صلی الله علیه و آله باندی مواکتفاء ښه ده ولی چې په بیان دهغو واقعو سره ذهن منشتر کیږی.

دارکم دامام احمد څخه روایت نقل دی چې دی یې نقل کوی دعفان څخه دی نقل کوی دابو خلف موسی بن خلف څخه دی نقل کوی دیحیی بن ابی کثیر څخه دی نقل کوی دزید بن سلام څخه دی نقل کوی دجد بن ممتور څخه دی نقل کوی دحارث الاشعری څخه چې نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی: الله جل جلاله امر کړی وو یحیی بن زکریا ته دپنځو کلمو چې دابه زده کوی او بنی اسرائیلو ته به یې بیانوی نو تر دی وه چې دده څخه هیږی سوی وی نوعیسی علیه السلام ورته وفرمایل چې، تاته امر سوی دی دپنځو کلمو چې دابنی اسرائیلو ته بیان کړی نودا یاته بیان کړه یایی ماته پریږده چې زه یې بیان کم نوده ورته وفرمایل چې زه بیریرم چې هسی نه چې داته بیان کړی اودالله جل جلاله عذاب په ماباندی نازل سی ولی چې ددی امر ماته سوی دی. نو ده بنی اسرائیل یوه ورځ په جمات کی راټول کړه په بیت المقدس کی تردی چې ډک سو نودی په ممبر باندی کښپښستی اودالله جل جلاله حمد او ثناء یې بیان کړه اوبیایې وفرمایل چې: ماته الله

ﷺ دپنځو شيانو امرکړيدی چې په هغه باندی زه په خپله عمل وکم او تاسی ته یې هم وښیم. اول دهغو پنځو څخه دادی چې تاسی شرک مه کوی دالله ﷻ سره، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه چې یوسری په خپلو پیسو باندی یو غلام ځان ته واخلي اودی په کارباندی ولگوی نو داکار کوی اودی بل چاته پیسی ورکوی بغیر دخپل مالک څخه، نوپه تاسی کی څوک داخوښه وی چې دهغه غلام داسی سی، اویقیناً الله ﷻ تاسی پیداکړی یاست او تاسی ته رزق درکوی نوددغه ذات عبادت وکی اودهغه سره شریکان مه جوړوی، دوهم داچې زه تاسی ته امرکوم دلمانځه، ولی چې الله ﷻ دخپل بنده څخه که یوې خواته اوبلی خواته یې په لمانځه کی وکتل نوالله ﷻ توجه ځینی بدله کړی نوپه لمانځه کی یوخوا ته اوبل خوا ته مه گوری، دریم داچې تاسی ته زه امرکوم دروژی، ولی چې ددی مثال په نزد دالله ﷻ باندی داسی دی لکه چې دیوسری سره په خپل توبنه کی یاجیب کی مشک وی اوهریوه سری ځینی خوشبویې حاصلوی، اویقیناً په نزد دالله ﷻ باندی دروژه دار دخپلې بوی ترمشکوښه دی. بل داچې زه تاسی ته امرکوم دصدقی ورکولو، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه یو سری چې خپل لاس په خپل څټ پوری وتړی اوبیا ددښمن مخ ته ورسی په دی اراده باندی چې هغه ته په څټ باندی وواهه نویبایې وفرمایل چې: آیازه ستاسی دپاره دځان فدیو ورکم نولگیاسو چې دځان څخه یې لږ اوکله ډیره فدیو ورکوله تردی چې ختم سو. اوزه تاسی ته امرکوم دالله ﷻ ذکرپه باره کی چې دالله ﷻ په کثرت سره ذکرکوی، ولی چې ددی مثال داسی دی لکه چې په یوانسان دښمن پسی سوی یې اودی ځنی تښتی تردی چې دی دننه سی یوقلعی ته اوپه هغه کی ځان ته مورچی ونیسی اوپناه په کی واخلي، اوبنده په پناه کی وی دشیطان څخه ترڅو پوری چې دالله ﷻ په ذکرکی مشغول وی. رسول الله ﷺ فرمایلی دی چې ماته هم الله ﷻ دپنځو شيانو امرکړی دی: په جماعت باندی چې لمونځ به په جمع سره کوی اوپه طاعت باندی اوپه هجرت باندی اوپه جهاد فی سبیل الله باندی اوپه اوریدلو دامر اونواهی دالله ﷻ باندی، اوچاچې دجمع سره لمونځو پریښووی نوهغه داسلام دغوندی څخه کښته سو تردی چې توبه ونه کاری اوچې دعوه وکی په دعوه دجاهلیت باندی نودی به دجهنم په یوه حصه کی پروت وی. وویل سوه چې ای دالله رسوله که څه هم دغه سری لمونځ کوی اوروژه نیسی نوبی ﷺ وفرمایل چې: که څه هم لمونځ کوی اوروژه نیسی اوځان ته مسلمان هم وایې بیابه هم ورځی، تاسی رابولی مسلمانان په خپلو نومونو سره هغه نومونه چې الله ﷻ په نومولی دی مسلمانان اومومنان بندگان خپل (۱) دارکم نور روایتونه په مختلفو طریقو سره ذکر دی چې دمضمونو څخه جلا جلا دی او

(۱). (۲۰۲۱۴) الترمذی کتاب الامثال، باب ماجاء فی مثل الصلاة والصيام والصدقه (۱۵ ۲۸۲۳).

مقصود دې يودی چې کم مخکی مور بیان کی چی الله ﷻ یحییٰ علیہ السلام ته پنخه کلمی نبوولی وی چی په دی باندی خپله هم عمل وکی او بنی اسرائیلو ته یې هم ونسیې لږ نواکتفاء به په دی یو روایت باندی وکی ولی چی مقصود ددی یوه خخه هم حاصلیری. دارکم ابن وهب وایې چی یحییٰ علیہ السلام به دومره ژړله، که دده په سترگو باندی پردی وای نوهغه به هم خیری سوی وای. دارکم ابن مبارک ویلی دی په نقل کولو سره دوهب بن الورد خخه دی وایې چی: بی درکه سو یحییٰ علیہ السلام تردرو ورخو پوری نوپلاری یې ورپسی ووتی تردی چی په دښت کی یې پیداکی چی یوقبریې کښلی وو او ولاووو په کی اوژړل یې نودی پلاریې ورته وفرمایل چی ای زماخویه زه دی لتوم اوتا دلته خان ته قبرکښلی دی اوپه کی ژاری نوده وفرمایل چی ای پلاره تاماته په خپله ویلی وه چی دجنت او ددورخ په منخ کی یوه کامیابی ده چی هغه نه پرې کیبری مگر په ژړاگانو سره؟ نودی پلار وته وفرمایل چی وژاره بچییه. نودواړه په ژړاسوه. دارکم داروایت وهب بن منبه اومجاهد هم نقل کړی دی. دارکم دابن عساکر خخه نقل دی چی ده به دومره ژړل چی دده په منخ باندی یې اوبنکو اثرپاته کی.

سبب دقتل دیحییٰ علیہ السلام

دده دقتل په باره کی ډیر اقوال ذکرسوی دی خومشهوره په کی دادی چی بعضی بادشاهانو ددمشق دده په زمانه کی دخپلو محارمو سره نکاح کول وغوښتل یایې دهغه چا سره واده کول وغوښتل چی دهغه سره واده جائز نه وو، نوحی یحییٰ علیہ السلام دغه بادشاه ددی کار خخه منع کی نودغه ښخی چی دبادشاه محرمه وه اودبادشاه سره یې واده کول غوښتل نو دې وویل چی ماته دیحییٰ علیہ السلام وینه په هبه کی راکړه نودغه بادشاه خپل یوڅو کسان ولیږل نودیحییٰ علیہ السلام سرمبارک یې راوړی اووینه مبارکه یې ورته راوړله، نوویل سوی دی چی دا ښخه هم په دی وخت کی مړه سوه اوویل سوی دی چی لږ وخت وروسته مړه سوه.

اوویل سوی دی چی دبادشاه ښخی یوسړی په محرمو کی خوښ کړی وو اوبیایې یحییٰ علیہ السلام دقتل دپاره ولیږی نودغه سړی انکار وکی دقتل خخه، نودی بیاحیله اوچل جوړکی چی بادشاه ته یې وویل چی دده وینه ماته هبه کړه نوبادشاه خپل کسان ولیږل اودی یې قتل کی اوپه یولونبی کی یې ورته سرمبارک اووینه مبارکه دیحییٰ علیہ السلام راوړله.

دارکم په یوروایت کی دیعقوب الکوفی د عمر بن میمون خخه نقل کوی دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وایې: چی کله چی په رسول الله ﷺ باندی اسراء وسوه یعنی آسمان ته وخیژول سو، نوزکریا علیہ السلام یې ولیدی نوپوښتنه یې ځینی وکړه چی ای دیحییٰ علیہ السلام والده ته ماخبره کړه په باره دقتل ستاکی چی ته څه رکم قتل سوی او بنی اسرائیلو ولی قتل کړی؟ نوده نبی ﷺ ته وفرمایل چی: زه تاته خبر درکوم دیحییٰ علیہ السلام په باره کی چی یحییٰ علیہ السلام دخپلی زمانې ښه سړی وو اودتولو خخه ښه سړی وو لکه مخکی څه

رکم چی یې صفات په قرآن کریم کی ذکر سوی دی اودده ښځو ته حاجت نه وو نو دبادشاه دښځی دی خوبښ سو، اودغه ښځه باغیه یعنی زناکاره وه نودی په یحیی عليه السلام پسې کسان ولیږل چی دده خواته ورسی نوحی عليه السلام ورته انکار وفرمایې اوددی ښځی خواته نه ورلی نوددی درد ورته رالی اودا دیحیی دقتل په باره کی په سوچ کی سوه چی ددوی په هر کال کی یواختروو نوپه دی اخترکی دوی ټول په یوځای کی راټولیدل نوپه دغه ورځ بادشاه دی خپلی ښځی ته وویل چی نن ورځ ته زما څخه څه غواړی نوزه به یې درڅخه نه منع کوم نو دی ځینی طلب دوینی دیحیی عليه السلام وکی نوبادشاه خپل څه کسان ورولیږل اودی په جماعت کی پرلمانځه ولاړوو او زه ورپسی شاته ولاړوم نودی یې راوغورځوی اوسری ځینی پریکی اووینه یې ورلره په یولونښی کی واچول اوددی ښځی خواته یې یوړی، نورسول الله صلى الله عليه وسلم بیا پوښتنه وفرمایله چی تاته چاصبر درکی په دغه وخت کی نوده وفرمایل چی زه په خپلو نفلونو باندی ولاړوم نوماورلره خپل لمونځ نه خرابوی صرف می ورته په لمانځه کی لږ ډول خیال سو، نوکله یې چی دده سروی وړی اودهغوی مخ ته یې کښېښووی نوالله صلى الله عليه وسلم دشپی مزکه پروچاودل اوټول په کی دننه سوه. نوکله چی سهار سو نوبنی اسرائیلو وویل چی دزکریا رب زکریا عليه السلام ته په درد سوی دی نودوی وویل چی راځی چی مور دخپل ملک دپاره ددرد اظهار وکو اوزکریا عليه السلام قتل کو نوکله چی دوی په ماپسی راتله نوزه ددوی څخه وتښتیدم نوکله چی ستړی سوم نویوی درختی راته اواز وکی چی زماخوا ته راسه نوزه په هغه درختی کی دننه سوم نوابلیس زما دڅادرپو خوا ددرختی څخه وایستله، اوبنی اسرائیل چی کله راله نوابلیس ورته وویل چی آیاتاسی درخته ولیدل چی زکریا دی درختی دننه سو، نودی په خپل جادو سره دغه درختی ته دننه سو. نوابلیس دوی ته مشوره ورکړه چی اړه راوړی اوپه اړه باندی یې په منع دوه ځایه کی نواره یې راوړل اوزه یې په اړه کړم. نوبنی عليه السلام ورته وفرمایل چی: آیا تاڅه درد محسوس کی کله یې چی ته اړه کولی، نوده وفرمایل چی الله صلى الله عليه وسلم زماروح په هغه درخته کی اچولی وو. ددی حدیث په سیاق کی غرابت دی اوپه قصه داسراء کی په نورو ځایونو کی دزکریا عليه السلام قصه نسته مگرپه دی روایت کی. بیا اختلاف سوی دی، په ځای دقتل دیحیی عليه السلام کی چی دی په مسجد الاقصی کی وژل سوی دی اوکه نه بناء په دوو قولینو باندی: یوقول دادی چی ثوری یې نقل کوی داعمش څخه دی نقل کوی دشمله بن عطیه څخه دی وایې چی: په هغه ډبري باندی کم چی په بیت المقدس کی پرته ده پرهغه باندی (۷۰) انبیاقتل سوی دی یودهغه څخه یحیی بن زکریا عليه السلام دی. دارکم په بل قول کی ذکر سوی دی چی دا ابو عبیده القاسم بن سلام نقل کړی دی دعبد الله بن صالح څخه دی نقل کوی داللیث څخه دی نقل کوی دیحیی بن سعید څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی وایې چی: بخت نصرچی کله دمشق ته رالی نوهلته دیحیی

العليه ويني جوش کوي، نوده دخلگو څخه ددی په باره کی پوښتنه وکړه نوخلگو خبر ورلره ورکی، نوددی دوینی دپاره یې (۷۰۰۰۰) کسان قتل کړه نوبیا داوینه ودریده او جوش یې نه وهی. داسناد سعید بن المسیب ته صحیح دی، اوتقاضا هم داده چی دی په دمشق کی قتل سوی دی.

دارکم زید بن واقد وایې چی: کله مور ددمشق جماعت جوړوی نو دیحیی علیه السلام سرمبارک دیو رکن دجماعت څخه راووتی چی ورښسته او پوستکی هرڅه یې برابر وه، لکه څه رګم چی په بل روایت کی ذکر سوی دی چی داسی ښکاره کیدی لکه چی یو ساعت مخکی قتل سوی وی. دارکم حافظ ابن عساکر دیحیی علیه السلام دقتل واقعه په بلی طریقی سره ذکر کړیده چی دهغه په آخره کی هم دا ذکر سوی دی چی دبادشاه یوه لور وه چی دیحیی علیه السلام دیو فتوی دوجی یې خپل پلار ته ویلی وه چی دیحیی علیه السلام وینه دی ته هبه سی نوحیی علیه السلام بیا قتل سو. سعید بن عبدالعزیز ویلی دی چی دده وینه جوش ووهی تردی چی ارمیا علیه السلام ددی وینی خواته ودریدی او وی فرمایل چی بنی اسرائیل دی ختم کړه او اوس ودریږه نوبیا دغه وینه ودریدله دالله جل جلاله په حکم باندی.

قصه دعیسی بن مریم روح الله علیه السلام

الله جل جلاله په سورة آل عمران کی رد ذکر کړی دی پرنصار اوو باندی، کمو چی دا الزام په عیسی علیه السلام باندی لگولی وو چی دالله جل جلاله ځوی دی، پاک دی الله جل جلاله دداسی خبرو څخه.

اومخکی مور ذکر کی چی دنجران یووفد په رسول الله ﷺ باندی تیرسو نوهغوی په دی گنده عقیده باندی اخته وو چی عقیده دتثلیث ده (یعنی دوی وایې چی خدایان نعوذ بالله دری دی یوالله جل جلاله بذات خوددی دوهم عیسی علیه السلام دی اودریم مریم بیاپه دوی کی نوری فرقی هم سته) نوالله جل جلاله په منح ددی سورة کی ایتونه نازل کړه چی په هغه کی الله جل جلاله دا بیان کړه چی عیسی دالله جل جلاله بنده دی اوپیغام رسان دی، الله جل جلاله دده خلقت اوتصویر دمور په رحم کی داسی جوړ کړی دی لکه څه رګم چی یې دنوروخلگو خلقت کړی دی اودده خلقت بغیر دپلار څخه سوی دی، ولی چی الله جل جلاله پرده باندی قادر دی چی آدم علیه السلام یې دمور او پلار څخه بغیر پیدا کی نودی یې بغیر دپلار څخه پیدا کی.

اودی دالله جل جلاله په یولفظ چی گن دی په هغه سره پیدا سوی دی. دده کیفیت دپیدائش چی داڅه رګم پیدا سو اودده مور څه رګم حمل واخستی په دی ټولو باندی به انشاء الله خبری کوو. الله جل جلاله فرمایلی دی او هغه رښتنی ویونکی دی: **إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ (۳۳) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۳۴) إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳۵) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ**

رَبِّ إِيَّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ
وَدُرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (۳۶) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا
دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (سورة آل عمران ۳۷\۳۳) دلته الله ﷻ دآدم ﷺ فضيلت بيان كړې
دی اوييايي دهغه په نسل کی دابراهيم ﷺ دکورنی فضيلت بيان كړې دی نوپه دوی کی
اسماعيل ﷺ هم داخل دی نوييايي داسماعيل ﷺ په كورنی کی د عمران ﷺ كورنی ذکر
كړيده اودا دمريمی پلاردی په دی کی يې دابيان كړې دی چی ددوی بهترينه كورنی ده.
محمد بن اسحاق وايي چی دی عمران بن هاشم بن امون بن ميسا بن حزيقا بن احريق بن
رحبعم بن داود ﷺ دی. اوابو القاسم بن عساكر وايي چی دامريم بنت عمران بن ماثان بن
العازر بن اليود بن اختر بن صادق بن عيازوز بن الياقيم بن ابيود بن زريابيل بن شالتال
بن يوحينا بن برشا بن امون بن ميسا بن حزيقا بن احاز بن موثام بن عزريا بن يوران
يوشافاط بن ايشا بن ايبابن رحبعم بن سليمان بن داود ﷺ، اوپه دی دوهم نسب کی
مخالفت دی دمحمد بن اسحاق. خوپه دی کی خلاف نسته چی په دواړو سلسلو کی ددواد
ﷺ په اولاد کی راځی، اودا عمران په خپله زمانه کی دبنی اسرائيلو امام وو چی خلگو ته
به يې دجمع لمونځونه ورکول، اودده مور حنه بنت فاقود بن قابيل داوه دډيرو عبادتگارو
بنځو څخه چی هروخت به يې دالله ﷻ عبادت کوی.
اودعيسى ﷺ والده محترمه مريم^ه داهم دپرهيزگارو بنځو څخه وه چی هميشه به يې
لمونځونه اوعبادتونه کول اوبل کاربه يې نه وو. محمد بن اسحاق ويلي دی چی: دمريم
والده نه حامله کيدل نويوه ورځ يې يوه مرغی وليدل چی خپل بچی يې دځان سره روان
كړی وو نوبچی ته يې زړه وسو نودالله ﷻ څخه يې دعا وغوښتل اونذر يې وکی که چيری
ددی ځوی پيداسی نوهغه به دالله ﷻ دکور دخدمت دپاره وقف وی. نوويل سوی دی چی
دا په هغه وخت کی حائضه سوه چی کله دحيض څخه پاكه سوه نوحمل يې واخستی چی
حمل دمريم^ه وو: فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِيَّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ
كَالْأُنْثَىٰ، کله يې چی داحمل وزيروی نودا هلك نه وو نوالله ﷻ ورته وفرمايل چی نه دی نر
اولاد په خدمت دبیت المقدس کی تکره دزنانه طائفی څخه. اوپه دغه زمانه کی به خلگو
خپل نر اولاد دبیت المقدس دخدمت دپاره وقف کوی. اوداقول دالله ﷻ (وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا
مَرْيَمَ) الله ﷻ فرمايې چی ما نوم هم پراينبی دی چی مريم دی نوپه دی قول دالله ﷻ باندي
خلگو دليل نيولی دی چی نوم په ورځ دپيدائش ايبنوول كيږی.
اولکه څه ركم چی په حديث کی ثابت دی چی کله دانس ﷺ ورور پيدا سو نو نبی ﷺ ته يې

وروی نونبی ﷺ ورته اول په خوله کی خرما واچوله کم چی نبی ﷺ ژوولی وه اوبیایې د عبد الله نوم پرکښینسوی. او په بل حدیث کی دنبی ﷺ څخه نقل دی چی فرمایلی دی: هر ماشوم چی پیداسی نودهغه څخه به حلالول کیږی یوه حلاله په اوومه ورځ باندي اوورینسته به ځینی پری کول سی اونوم به پر ایښوول سی. اوداقول دالله ﷻ: وَإِنِّي أُعِيدُهَا بَكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دادالت کوی په دی خبره باندي چی دا الله ﷻ ځینی قبوله کړیده دبیت المقدس خدمت دپاره، امام احمد وایی په نقل کولو سره د عبد الرزاق څخه دی نقل کوی دم عمر څخه دی نقل کوی د الزهري څخه دی نقل کوی دالمسيب څخه دی نقل کوی دابو هريره رضي الله عنه څخه چی نبی ﷺ فرمایلی دی: نسته یوماشوم داسی چی هغه پیداسوی وی چی په هغه باندي شیطان لاس نه وی راکښته کړی مگردوه کسان دی مریم اوعیسی عليهما السلام (یعنی مفهوم ددی حدیث داجورپړی چی هرکله ماشوم پیداسی نوشیطان خپل لاس باندي مسه کی دادوه کسان دی چی په دوی باندي شیطان لاس نه دی مسه کړی) دارکم دنبی ﷺ څخه په اختلاف دراویانو سره نور هم روایتونه ذکر دی چی په هغه کی هم داذکر سوی دی چی دشیطان دلاس مسه کولو څخه دادوه کسان چی مریم اوعیسی عليهما السلام دی دا دواړوه محفوظ سوی دی، دارکم په یوبل روایت کی امام احمد وایی په نقل کولو سره د عبد الملك څخه دی نقل کوی دی د عبد الرحمن الخزامی دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی نقل کوی دالاعرج څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: هر بنی آدم ته شیطان په بغل کی یوه ضربه ورکوی مگر عیسی بن مریم چی ده ته شیطان ضربه ورکوله نوده هسی پردی ته یې ضربه ورکړه اودی ځینی محفوظ دی.

اوداقول دالله ﷻ: فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا، مفسرینوپه دی ځای کی احوال پیش کړی دی چی کله دی پیداسو نومور یې دی په کپړه کی وپیچی اومسجد الاقصی ته یې ولیږی او هلته یې هغه عابدانو ته وسپاری کم چی په جماعت کی وه نودی چی کوچنی وو نودوی ټولو ددی په کفالت کی بحث اومباحثه وکړه هریوولی ویل چی دده کفالت به زه کوم نوقرعه اندازی (هسکه پچه) یې وکړه نو دزکریا عليه السلام نوم په کی راووتی نو الله ﷻ فرمایلی دی (وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا) یعنی په سبب دغالبه کیدلو ددی په قرعه اندازه کی یې کفالت وکی لکه څه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی چی مفهوم یې داسی دی: دا خبری دغیبو دی ای نبی ﷺ تاته یې مور بیانوو اوته په هغه وخت کی ددوی خواته حاضر نه وی کله چی دوی خپل قلمونه ویشتل ددی وچی څخه چی څوک به ددی مریم عليها السلام کفالت کوی او په دی خبره به یې جگړه په خپلو کی کول. اودا قلمونه یې په داسی طریقې باندي قرعه اندازی ته پیش کړی وه چی هریوه خپل خپل قلم راواخستی اوتول یې په یوځای کی راټول کړه او په

يوځای کې يې کښيښوول بيا يې يوماشوم چې بالغ سوی نه وو هغه يې راوغوښتی او دهغه ماشوم يوقلم ددی قلمونو څخه راواخستی نو هغه قلم دزکريا عليه السلام وو. نوزکريا عليه السلام دده دکفالت ذمه وارسو.

الله جل جلاله فرمایلی دی: **كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ**، مفسرينو ویلی دی چې زکريا عليه السلام ددی دپاره په جماعت کې خاص ځای برابرکی چې هغه ځای ته به ددی څخه ماسوا بل څوک نه دننه کیدی، نودغه مریم عليها السلام به په دغه ځای کې دالله جل جلاله عبادت کوی، او دمسجد الاقصی خدمت به یې کوی کم چې به ددی په ذمه باندی وو او دورځی اوشپی به یې دومره عبادت کوی چې خلکو به ددی دعبادت مثالونه ورکول لکه څه رکم چې دحاتم طایي مثال خلگ په سخاوت ورکوی، دارکم په عبادت کې بنی اسرائیلو ددی مثال پیش کوی دومره زیات عبادت به یې کوی. اوزکريا عليه السلام به چې کله ددی خواته راتلی نوددی خوا ته به داسی خوراکونه په نورو کاسو کې پراته وه بغیر دده دکاسو څخه اوداسی خوراکونه وه چې ده گرسره لیدلی نه وه نو پوښتنه یې وکړه دمريم عليها السلام څخه چې دارزقونه درته دکم ځای څخه راځی نودی جواب ورکی چې دالله جل جلاله دطرفه، ولی چې الله جل جلاله بی حسابه روزی ورکوی چاته چې وغواړی. نوپه دغه وخت کې دزکريا عليه السلام طمع پیداسوه که څه هم په عمر باندی پوخ وو خوبيايې هم طمع دځوی وسوه نودعايې وغوښته دالله جل جلاله څخه چې یاالله راکی ماته ښه نسل چې ښه وی ولی چې ته قبلونکی ددعاگانو یې.

بعضو ویلی دی چې ده داسی دعاوکره: ای رزق ورکونکی ربه مریم عليها السلام ته دی میوی ورکړیدی بې له خپل موسومه څخه نویا الله ماته هم ځوی راکی که څه هم زما عمر ورته برابر نه دی.

الله جل جلاله فرمایلی دی: **وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (٤٢) يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ (٤٣) ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ (٤٤) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (٤٥) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ (٤٦) قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** دلته الله جل جلاله دملائکو په واسطه مریم عليها السلام ته زیری ورکوی چې دادخپل زمانی خوبنه سوی ښځه ده په نزد دالله جل جلاله باندی اودا زیری یې ورته هم ورکی چې دې ته به الله جل جلاله ځوی ورکوی بغیر دپلار څخه چې

هغه به نبی وی او شریف به وی: **وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ** یعنی دخلگوسره به په زانگوکی خبری کوی او په ماشوم والی کی به خلگوته دعوت ورکوی **دَاللَّهِ** خواته او خلگ به دشرک څخه منع کوی، اوداچی دبوډاتوب په وخت کی به هم خلگو ته دعوت ورکوی **دَاللَّهِ** خواته، اودی مریم **عَلَيْهَا** ته په کثرت دعبادتونو باندی او په کثرت دذکر باندی امروسو ولی چی ددی کرامت اهل سی اودالله **عَلَيْهِ** شکر اداء کړی، نوویل سوی دی چی دامریم **عَلَيْهَا** به په لمانځه باندی ودریدله تردی چی پښی مبارکی به یی په رییدو سوی، الله **عَلَيْهِ** دی پر ورحمیږی او الله **عَلَيْهِ** دی ددی په مور اوپلار باندی هم ورحمیږی.

نودا قول دملايکو: **يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ**، یعنی ته یی مختاره کړی یی، **وَوَهَّجَكَ**، یعنی دبدو اخلاقو څخه اوتاته یی غوره صفتونه درکړیدی، **وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ**، یعنی دخپلی زمانې پرتولو ښځو باندی، لکه څه رګم چی الله **عَلَيْهِ** موسی **عَلَيْهِ** فرمایلی دی: **إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ**، (سورة الاعراف ۱۴۴) اوداقول: **وَلَقَدْ اخْتَرْنَاكُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ**، یعنی ته یی خوښ کړی یی پرزنانو دتولی دنیا باندی.

لکه څه رګم چی امام بخاری اومسلم اوترمذی دعلی بن ابی طالب څخه نقل کوی دی وایي چی رسول الله **عَلَيْهِ** فرمایلی دی: **بْنَةُ دَنْبِئُو (دَنصَارَاوِو څخه) مَرْيَمُ** **عَلَيْهَا** ده، اوښه ښځه د(ددی امت څخه) خدیجه بنت خویلد **عَلَيْهَا** ده، دارګم امام احمد وایي په نقل کولو سره دعبدلرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دقتاده څخه دی نقل کوی دانس **عَلَيْهِ** څخه دی وایي چی فرمایلی دی رسول الله **عَلَيْهِ**: کافی دی دښځو دتولو عالم څخه څلور، مریم بنت عمران، آسیه ښځه دفرعون، خدیجه بنت خویلد، اوفاطمه بنت محمد **عَلَيْهَا**. دارګم ترمذی هم یو روایت ذکر کړی دی چی په هغه کی هم دغه الفاظ دی اودغه څلور په کی ذکر دی چی ښه زنانی دتولی دنیادی.

اوپه یوبل روایت کی ابويعلى الموصلى ويلي دی په نقل کولو سره ديونس بن محمد څخه دی نقل کوی ددواد بن ابی الفرات څخه دی نقل کوی دعلباء بن احمر څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایي چی رسول الله **عَلَيْهِ** په مزکه باندی څلور خطونه راکش کړه اوبیایي وفرمایل: تاسی ته معلومه ده چی څه دی؟ نوموړ وویل چی الله **عَلَيْهِ** ته اودهغه رسول ته معلومه ده. نو بیا رسول الله **عَلَيْهِ** وفرمایل: **بْنَةُ دَنْبِئِي دَجَنَتِ څلور دی**، یوه خدیجه بنت خویلد، فاطمه بنت محمد **عَلَيْهَا**، مریم بنت عمران، آسیه ښځه دفرعون. اودارګم نسایي هم داسی روایت نقل کړی دی دطریقی ددواد بن ابی هند څخه. اودارګم ابن عساکر دطریقی دابی بکر عبدالله بن ابی داود سلیمان الاشعث څخه چی په هغه کی هم دمخکنی روایت په شان روایت ذکر سوی دی دارګم په بل روایت کی نبی **عَلَيْهِ**

فرمایلی دی چی: فاطمه رضي الله عنها مشره ده دښخو دجنت مگر هغه فضیلت چی دمريم بنت عمران دی هغه دې لره نسته. مقصود داچی دا حدیث په دی باندی دلالت کوی چی فاطمه رضي الله عنها او مريم بنت عمران په دی څلور وارو کی بهترینی دی. بیا احتمال داستثناء لری چی مريم بنت عمران دفاطمه رضي الله عنها څخه افضله وی اودا احتمال هم لری چی پر ټولو یو ډول فضیلت ولری لیکن په دی باره کی حدیث ذکر سوی دی چی نقل یې کوی ابن عساکر دابو الحسین بن الفراء څخه او ابو غالب اودابو عبدالله څخه دوی نقل کوی دابو جعفر بن المسلمه څخه دی نقل کوی دابو طاهر المخلص څخه دی نقل کوی داحمد بن سلیمان څخه دی نقل کوی دالزبیر څخه دی نقل کوی دمحمد بن الحسن څخه دی نقل کوی دعبده العزیز بن محمد څخه دی نقل کوی دموسی بن عقبه څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ ښه اوسیده دجنتیانو ښخو مريم بنت عمران ده اوبیاورپسی فاطمه رضي الله عنها ده اوبیا ورپسی خدیجه رضي الله عنها ده اوبیا ورپسی دفرعون ښخه ده، بیا وروسته ددی هرې یوې فضیلت جلا جلا ذکر سوی دی اودارکم دنبی ﷺ نوری بیبیانی هم سته او هغوی ټولی هم امهات المومنین دی اودټولو مسلمانانو اودمومنانو مندی دی او دټولو مسلمانانو دزنانو څخه ښه دی. (۱)

اوهرڅه چی ذکر دمريم ﷺ سو نو دهغې دمرتبی او دفضیلت پته ددی دوو درو روایتونو څخه معلومه سوه دیوه روایت څخه معلومه سوه چی دخپلی زمانی په ښخو کی ښه اوافضله ښخه وه اودارکم دبل روایت څخه دامعلومه سوه چی دابه مشره وی اوسیده به وی په جنت کی دښخو اونور داسی روایتونه ددی دفضیلت په باره کی ذکر سوه. دارکم په دی باب کی دخدیجی رضي الله عنها دوفات په باره کی یوڅو روایتونه ذکر سوی دی چی دهغه څخه هم دا معلومیږی چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به په جنت کی دنبی ﷺ بیبیانی وی، اوپه بل روایت کی نبی ﷺ په خپله بذات خود فرمایلی دی: چی مريم بنت عمران اوآسیه چی ښخه دفرعون ده دوی به زما بیبیانی وی په ورځ دقیامت (یعنی په جنت) کی.

ولادت عیسی ﷺ

الله ﷻ فرمایلی دی: **وَإِذْ كُرِيَ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ اتَّيَبَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا (۱۶) فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (۱۷) قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ نَقِيًّا (۱۸) قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا (۱۹) قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي**

(۱). اوپه دی ځای کی بیادنبی ﷺ دبیبیانو ذکر مصنف کړی دی چی دهغه ددی باب سره څه تعلق نسته. مترجم^۲

بَشْرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا (۲۰) قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا (۲۱) فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا (۲۳) فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (۲۴) وَهَزِي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا حَنِيًّا (۲۵) فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا (۲۶) فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا (۲۸) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، ذکر کریده الله ﷺ دا قصه وروسته دقصی دزکریا ﷺ خخه لکه چی هغه ورته توطیه او تمهید او مقدمه وه لکه خه رکم چی یې په سوره آل عمران کی فرمایلی دی، ددی دواړو سیاق یودی اولکه خه رکم چی الله ﷺ په سوره الانبیاء کی فرمایلی دی: وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (۸۹) فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ (۹۰) وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ، اومخکی بیان سوه چی کله مریم ﷺ خپلی مور د بیت المقدس دخدمت دپاره وقف کړه اوزکریا ﷺ دهغې کفالت پرخپله ذمه باندي واخستی اوده وره په جمات کی یوخاص حای ورته مقرر کی چی دې به په دی کی عبادت اولمونخونه کول اوپه هغه حای کی ورسره ملائکی خبری وکړی اوزیری یې ورکی په پیدائش دماشوم باندي چی نبی به وی اوپه زانگوکی به دخلگو سره خبری کوی اوخلگوته به دعوت ورکوی دالله ﷺ طرف ته، اوکله چی مریم ﷺ بالغه سوه نوپه عبادت کی یې داسی نوم وو چی په بنی اسرائیلو کی داسی سړی نه وو چی ددې په رکم عبادت به یې کوی نوالله ﷺ ورته دزیری خخه وروسته داحکم کړی وو چی په عبادتونو کی اوپه ذکرانو کی اضافه والی وکی ددی وچی خخه چی ددې کرامت اوشرافت مستحقه سی اودالله ﷺ دنعمت شکرهم اداء سی اوالله ﷺ ورته وفرمایلی چی داسی حوی به وی چی نادری معجزی به ورسره وی هغه داچی مړی به راژوندی کوی دالله ﷺ په حکم سره اودبرگی ناجوریانی به جوړوی، نودامریم ﷺ په تعجب کی سوه چی بغیر دپلار خخه به بچی خه رکم وسی، ولی چی ددی خاوند نه وو نودی ملائکی ورته خبر ورکی چی الله ﷺ په هرخه باندي قادره دی اوکله چی یوشی ته وایې چی سه نو وسی یعنی دالله ﷺ په یوی کلمی باندي هر حکم سرته رسیږی، نوددی په دی خبروباندي یقین رالی اوالله ﷺ ته تسلیمه سوه اوخپل کارونه یې ټول الله ﷺ ته وسپارل، ولی چی دی ته معلومه وه چی ددی کار خخه وروسته به خلگ ډیری خبری کوی اوداخلگ ښکاره حالاتوته گوری بغیردسوچ اوفکر

څخه (يعني داسوچ نه کوی چې الله ﷺ په داسی کارونو باندی قادر دی ولی چې آدم ﷺ یې بی مورہ اوبی پلاره پیداکی نوعیسی ﷺ بی پلاره نه سی پیدا کولی خودا خلگ په دی باره کی سوچ نه کوی اوصرف اسبابو ته گوری چې اسباب نه وی نویو کارهم نه منی). اوداوه چی په دوران دحیض کی دمسجد الاقصیٰ څخه یو طرف ته ووته اوداوبو اخستو دپاره به هم وته نویوه ورځ دا یواځی سوه په یوخوا دمسجد الاقصیٰ کی نوجبرایل ﷺ ورته الله ﷺ دانسان په شکل باندی راولیږی کله چی دې ولیدی نو وی ویل: زه پناهی غواړم په رحمن ذات باندی ستا څخه که ته چیری نیک انسان یې (یعنی که نیک انسان یې نو دمخ څخه لیری سه) ابو العالیه وایې چی: ماته معلومه سوه چی تقی ویل کیږی هغه سپری ته چی دبدو کارونو څخه ځان محفوظ کی.

دارکم په دی ځای کی بنی اسرائیلو ویلی دی چی تقی په بنی اسرائیلو کی یوفاسق انسان وو نوداقول بلا دلیل دی، اوداسی اقوال کول دځان څخه دبدبختو کاردی. نودی جبرایل وفرمایل چی زه دالله ﷺ دخواڅخه تاته پیغام رسان یم (یعنی زه انسان نه یم بلکی ملایکه یم) اوددی دپاره راغلی یم چی ستا دالله ﷺ په حکم تاته ماشوم هبه کم. نودی مریم ﷺ وفرمایل چی څه رکم به وی زما دپاره ماشوم اوحال دادی چی ماته یوانسان هم نه دی را نژدی سوی، اونه زه فاحشه یم چی بدکاری می کړی وی نودی ملایکی ورته وویل چی ستا رب وعده کړی وه اوداکار پرالله ﷺ باندی اسانه دی. اودا قول دالله ﷺ (وَلَنَجْعَلُ آيَةً لِلنَّاسِ) یعنی الله ﷺ وفرمایل چی دی به مورې نښانه وگرځووپه خپل قدرت باندی دی خلگو ته چی دوی وگوری چی مورې څه رکم مخلوق پیداکوو، لکه څه رکم چی موآدم ﷺ بی مورہ اوبی پلاره پیداکړی دی اوبی بی حوا مو دنارینه څخه پیدا کړیده چی شرکت دزنانه په کی نه وو نودارکم موعیسی ﷺ صرف دزنانه څخه پیداکی چی دنارینه شرکت په کی نسته نو داتول په قدرت دالله ﷺ باندی دلالت کوی، اوهغه ذات په هرڅه باندی قادر دی اوداقول دالله ﷺ (وَرَحْمَةً مِّنَّا) یعنی دی به دخلگو دپاره زمورې دخواڅخه رحمت هم وی ولی چی دی به خلگو ته دعوت ورکوی په طرف دعبادت دالله ﷺ اوخلگ به دشرك څخه منع کوی اودی به په وړوکوالی اوپه غټ والی کی خلگو ته دعوت ورکوی اوداقول دالله ﷺ (وَكَانَ امْرَأًا مَّقْضِيًّا) یعنی داکار داسی کاردی چی په دی باندی فیصله سویده اومقرره سویده دالله ﷺ دخوا اودا به ضرور کیږی. نوویل سوی دی چی جبرایل ﷺ ددی په گریوان کی پوه کړه نو دی یو دم حمل واخستی لکه څه رکم چی دیوې عامی بنځی سره خاوند کوروالی وکی نو هغه ناخاپه حمل واخلی دغه رکم حمل یې واخستی. اوویل سوی دی چی په خوله کی یې ورپو کړه نودا پوه روح وو چی ددی په خلی کی یې وکی، نوداقول خلاف دی دسیاق دقرآن

څخه اوددغه قصی څخه چې په قرآن کی ذکر سویده اودلته خوعامی ملائکی ته بیا رجوع کيږي او حال داچې جبریل عليه السلام راغلی وو نوددی وجی څخه یې فرمایلی دی (فَحَمَلَتْهُ) یعنی حمل یې واخستی دماشوم (فَأَنْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا) اودا ددی وجی چې کله دی مریم عليها السلام حمل واخستی نوپه دی باندی مزکه تنگه سوه ولی چې دا دتھمتونو څخه بیږیده، اوورته معلومه سوه چې خلگ به هرقسم خبری کوی پردی باندی چې کله دحمل اثرات ښکاره سوه نواول سړی دبنی اسرائیلو چې نوم یې یوسف بن یعقوب النجار وو چې دادمریم عليها السلام دترور ځوی وو دی په سخت تعجب کی سو چې سره ددی چې دومره عبادتونه کوی بیایې څه رګم حمل واخستی او حال داچې خاوند هم نسته، نویوه ورځ ورته رالی اوورته یې وویل چې: ای مریم آیا داسی کښت سته چې دهغه تخم یادانه نه وی؟ نومریم عليها السلام وفرمایل چې: هو سته، چاپیدا کړی دی په اول وار دا کښت. نوییا ورته دی سړی وویل چې. آیا دپلار څخه بغیر ماشوم وی؟ نومریم وفرمایل چې: هو، چاپیدا کړی دی آدم عليه السلام اوڅه رګم یې بی موره اوبی پلاره پیدا کړی دی. نوییاده ورته وویل چې ماته خبر راکه په دی خپلی خبری سره. نو مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته الله جل جلاله زیری راکړی دی: بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (۴۵) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ، اوویل سوی دی چې زکریا عليه السلام هم داسی پوښتنه دمريم عليها السلام څخه وکړه نو هغه ته یې هم دارګم جوابونه ورکړی وه.

دارګم السدی یوقول پیش کړی دی په اسناد کولو سره صحابوو ته: چې مریم عليها السلام یوه ورځ دخور کورته ورله نودی خورورته وویل چې ماته ځان حامله ښکاری نومریم عليها السلام ورته هم وویل چې ماته هم ځان حامله ښکاری نودواړو یوبل ته غاړه ورکړه په دی خبری باندی نوییا مریم عليها السلام وفرمایل چې ماته داسی معلومیږي لکه چې هغه حمل چې زماپه نس کی دی هغه ته چې ستاپه نس کی دی سجده کوی. دلته معنی دسجدي تعظیم اواکرام دی.

لکه څه رګم چې دامخکی مورې بیان کړه چې زمورې دزمانی څخه مخکی یوبل ته سجدي کول جائز وی خوزمورې په شریعت کی دا حرامی سوی، لکه څه رګم چې ملائکوته الله جل جلاله امرکړی وو چې سجده وکی آدم عليه السلام ته، ابوالقاسم وايي چې مالک ویلی دی: ماته داسی خبره را رسیدلی ده چې عیسی عليه السلام اویحیی عليهما السلام دواړه دترور ځامن دی، اوبیایې ورپسی دامخکنی قول ذکرکړی دی چې مریم عليها السلام ویلی دی چې ماته داسی معلومیږي چې داستا حمل زما حمل ته سجده کوی. مالک وايي چې په دی کی ماته فضیلت دعیسی عليه السلام ښکاری ولی چې هغه به مړی ژوندی کول اودبرګی ناجورې به یې ښه کوله دالله جل جلاله په حکم سره. راوی ددی ابن ابی حاتم دی. او دمجاهد څخه نقل دی دی وایي چې مریم عليها السلام خپل حمل ته وویل چې کله

زه يواځي يم نو زما سره خبري كوه او كله چي دخلگو په منځ كې يم نو په نس كې دننه ذكر او تسبيح دالله ﷺ كوه. بيا دا خبره ظاهره ده چي دا حمل يې تر نهو مياشتو پوري وو. دابن عباس او عكرمه څخه نقل دي چي حمل يې تر اتو مياشتو پوري وو او بيا يې وزيرپوي، او بعضو ويلي دي چي دي په نه ساعتو كې دا حمل زيږولي دي ددي قول دوجي: فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا (۲۲) فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ خَوْصَحِيحٍ داده چي په تعقب سره يې حمل زيږيدلي دي لكه څه ركم چي الله ﷺ فرمايلي دي: ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ، (سورة المومنون ۱۴) اودامعلومه خبره ده چي په منځ دهر و دوو حالونو كې څلويښت ورځي وي لكه څه ركم چي دا خبره د حديث څخه ثابته سويده.

محمد بن اسحاق ويلي دي چي: په بني اسرائيلو كې دا خبره مشهوره سوه چي دا حامله ده، نو په يوه كور باندې هم څوك دومره نه دننه كيدې څومره خلك چي دزكريا عليه السلام دكور خواته راروان وه. بعضو ويلي دي چي دوي تهمت په يوسف باندې ولگوي كم به چي ددي سره په جمات كې عبادت كوي، نومريم عليه السلام ددوي څخه ليري ولاړه او يوجلا ځاي يې ځان ته ونيوي نودا راله ديوي خرما درختي ته اودهغه لاندې كښېنسته اودايې وويل: قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا، په دي كې دليل دي په دي خبري باندې چي دفتنو په وخت كې انسان مرگ راغونښتلي سي اودايې ددي وچي څخه وويل چي دې ته معلومه سوه چي دوي په دي باندې تهمت لگوي اوددي خبره يې نه منله اوتصديق ددي نه كوي بلكي تكذيب به يې كوي دوي په هغه وخت كې چي دا ماشوم ورته راوړي په لاسونو كې، سره ددي چي دا په منځ ددوي كې ډيره عبادتگاره او پرهيزگاره دښځو وه، نوددي خبري دوجي داپه غم كې سوه نوبيايې تمنا وكړه چي ياددي كار څخه مخكې مړه واي اويا دسره پيداسوي نه واي. اوداقول: فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا، په دي كې دوه اقوال دي چي دا اواز چا ورته وكي يو قول دادې چي جبريل عليه السلام وكي اوبل قول داچي عيسى عليه السلام وكي خواولني قول ښه دي ولي چي عيسى عليه السلام دقوم په مخكې اول وار خبري كړي وي اوددغه څخه مخكې يې خبري نه وي كړي. أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ سَرِيًّا وَيَل سَوِي دِي چي دانهر وو چي دده خواته روان وو لكه څه ركم چي دا قول دجمهورو دي. اوپه حديث كې دطبراني څخه روايت نقل دي خوضعيف روايت دي او ابن جرير خوښ كړي دي او الربيع بن اسلم اوداسي نوروهم ويلي دي چي دا يې ځوي عيسى عليه السلام دي، خواولني قول صحيح دي: وَهَزَيْ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا حَنِئًا، دلته يې دخوراك اوچښاك ذكرسوي دي نوددي وچي يې ورته فرمايلي دي: فَكُلِي

وَأَشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا، بياويل سوی دی چی څه رګم دادرختی وچی وی. اوداهم ویل سوی دی چی لندی وی اوخرما په کی وه، اوپه دغه وخت کی یخ وو نودخرماموسم وو اودا ددی قول دالله ﷺ څخه هم معلومیرې: تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا، عمر بن میمون ویلی دی چی دحاملی بنحی دپاره دخرما څخه بل بنه شی نسته اوبیایې دا آیت ویلی دی. اودارګم ابن ابی حاتم ویلی دی په نقل کولو سره دعلی بن الحسین څخه دی نقل کوی دشیبان څخه دی نقل کوی دمسرور بن سعید التمیمی څخه دی نقل کوی دعبدرحمن بن عمر الاوزاعی څخه دی نقل کوی دعروه بن رویم څخه دی نقل کوی دعلی بن ابی طالب رضی الله عنه څخه دی وایی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: تاسی دخپل عمه (چی خرما ده) ددی اکرام کوی ولی چی داهم دخاوری څخه جوړه سویده لکه څه رګم چی آدم عليه السلام دخاورو څخه پیدا دی، اودارګم په بل روایت کی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چی: تاسی خپل حامله دارو بنحو ته خرما ورکوی اوکه خرمانه وی نوبیا جواړی ورکوی، ولی چی دالله ﷺ په نزد ددی څخه بنه شی نسته ولی چی ددی لاندی مریم عليها السلام ناسته وه اودارګم نور روایتونه هم ذکر دی په مختلفو اقوالو سره. اوداقول دالله ﷺ: فَمَا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، داهغه کلام دهغه مخکنی اواز کونکی دی، یعنی دغه اواز کونکی ورته وویل چی ته خوراک کوه اوچنباک کوه که چیری ستا سره دانسانانو څخه یوسړی ووینی نوورته ووايه چی نن ورځ زما روژه ده په اشاری سره نه په خبرو سره، اودهغه په شریعت کی به چی دچا روژه وه نوهغه به خوراک هم نه کوی اوخبری به یې هم نه کولی.

اوپه دی باندی داقول دلالت کوی: فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا، اوهرڅه چی زموږ په شریعت کی دی نویوه ورځ ترشپی پوری خاموشی بنه نه ده. اوداقول دالله ﷺ: فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا (۲۷) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، اسلافو ویلی دی چی کله مریم عليها السلام ددوی دمنځه ولاړه نودوی ورپسی دلټولو دپاره ووته نوچی ګوری دخرما ددرختی لاندی ناسته ده اوشاوخوا ورته پناګانی دی اوخوراکونه دی نودوی چی کله ورته رانژدی سوه نوماشوم یې ورسره ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کاردی راتګ کړی دی. په دی قول کی نظر دی، سره ددی چی کیدی سی چی ددی په سرکی اوپه آخره کی څه کلام ناقص وی ولی چی داخو دظاهر دقصی څخه کم چی په قرآن کی ذکر ده دهغه څخه خلاف دی ولی چی په قرآن کریم کی ذکر سویدی چی دی په خپله داماشوم ددی قوم خواته راوړی، اودایې وروسته دخلوپښتو ورځو دپیدائش څخه راوړی. مقصود داچی کله ورسری خپلو کسانو داماشوم ولیدی نوورته یې وویل چی په ډیر یوغت کار

باندی دی راتگ کړی دی. بیایې ورته ویلی دی چی (يَاخْتَهْرُونَ) داخور دهارون ورته حکه ویل سوی دی چی ددهارون سره په عبادت کی مشابه وه. اوویل سوی دی چی دهارون ورور دموسی عليه السلام مراددی هغه به هم ډیر عبادتونه کول نودی هم ډیر عبادتونه کول نو حکه یې ورته خور دهارون ویلی دی. او محمد بن کعب القرظی ویلی دی چی داخور دموسی عليه السلام اوهارون عليه السلام وه خودا خبره بالکل غلطه ده ولی چی ددوی په مینخ کی دزرگونو کلنو فاصله او موده ده. بیایه دی (يَاخْتَهْرُونَ) کی ډیر اقوال او خبری ذکر سوی دی چی دایې ورته ولی ویلی دی اودا واقعی دهارون عليه السلام خورده او که نه؟ اودهارون خخه کم هارون مراددی خو په هر حال داخور دموسی عليه السلام اودهارون عليه السلام نه وه بلکی داقول صحیح دی چی ورسره په عبادت کی یوډول وه نو حکه یې ورته اخت هارون ویلی دی. نودوی ورته وویل چی: مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأًا سَوَاءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا، یعنی دوی ورته وویل چی ستا پلار خوداسی سړی نه وو اونه ستامور داسی باغیه اوفاحشه وه.

دارکم ابن جریر په تاریخ خپل کی ویلی دی چی دوی داتهمت په زکریا عليه السلام باندی ولگوی ولی چی هغه به ورتلی اوډوډی اواسباب به یې وروړل نودوی دزکریا عليه السلام قتل وغوښتی نو زکریا عليه السلام ددوی خخه وتښتیدی تردی چی یوه درخته ورته خیری سوه نوپه هغه کی دننه سو نودوی ورپسی راله او هغه درخته یې اړه کړه نودی یې په منخ کی هم ورسره اړه کی او بعضو منافقینو ددې داکا پرزوی باندی تهمت لگولی وو نوکله چی داپیره تنگه سوه اوبله چاره نه وه نودهغه ماشوم یعنی عیسی عليه السلام خواته یې اشاره وکړه. نودوی وویل: قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، مورډ به خه رکم خبری وکو دهغه چاسره چی هغه په زانگو کی پروت وی اوحال دادی چی ماشوم په خه پوهیږی او خبری هم نه سی کولی اودی مریم عليها السلام ته یې وویل چی ته اوس بهانه کوی مورډ ته ددی خبری چی زمورډ ماشوم خوا ته خیال سی اوته به خه حيله جوړه کړی نوپه دغه وخت کی عیسی عليه السلام دزانگو خخه خبری شروع کړی: قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا (۳۰) وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا (۳۱) وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا (۳۲) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا، دا اولنی خبری وی چی عیسی عليه السلام وکړی په زانگو کی اوداسی دپوهی خبری یې وکړی چی ټول کسان ورته حیران سوه، ولی چی ده وویل چی زه ده الله تعالى بنده یم اوماته کتاب راکول سوی دی اوزه نبی مقرر سوی یم اوزه مبارک گرځول سوی یم اوماته وصیت سوی دی په لمانخه باندی اوپه زکات باندی، اوبیایې دخپل مور براءت ذکر کی دهغه خبروخخه چی جاهلانو ورپسی کړی وی په دی قول چی: آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا، ولی

چې الله ﷺ هغه چاته خپل نبوت نه ورکوي کم چې په هغه صورت پیداسوی وی چې ددوی گمان پروو، لکه څه رګم چې الله ﷺ فرمایلی دی (وَيَكْفُرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا) اوداپه دی صورت باندی چې په دغه وخت کی دیهودیانو یوه ډله وه چې هغوی به دغه تور په مریم ﷺ باندی لګوی چې داحمل (نعوذبالله) دزنا څخه دی، په دوی باندی دی الله ﷺ لعنت وکی په هغه آیت کی اودمریم ﷺ پاکي یې بیان کړه چې داداسی بنځه نه ده. دارګم عیسیٰ ﷺ دغو کسانو ته دخپل نورو خصوصیاتوبیان هم وکی چې زه مبارک ګرځول سوی یم یعنی په داسی طریقی مبارک ګرځول سوی دی چې دی به دعوت کوی دالله ﷺ خواته او خپل قوم به یې دشرك څخه منع کوی، اوبل مبارک په دی وجی باندی هم دی چې ده دخپلی مور پاکي په کوچنیوالی کی بیان کړی وه، اوبل داچې ده ته امرسوی وو دلمانځه اودزکات اودا امرونه الله ﷺ مبارک کسانو ته کوی. اوبل عیسیٰ دایبان هم وکی چې ماته امر سوی دی په نیکی کولو دخپل مور سره (دلته په دی آیت کی الله ﷺ دوالده لفظ ذکرکړی دی دا ددی دوجی چې خلګو ته داصراحتاً معلومه سوه چې دده والد یعنی پلار نسته) اودا قول دالله ﷺ: وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا دا هغه دری غټ نعمتونه دی دالله ﷺ دطرفه کم چې دیحییٰ ﷺ دپاره هم ذکرسوی دی (ددی بیان موږ مخکی کړی دی).

بیا الله ﷺ دعیسیٰ ﷺ جلالت اومدحه کړیده اودده په باره کی وضاحت کړی دی: ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ (۳۴) مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، لکه څرنګه چې الله ﷺ دده په باره کی وروسته دبیان دقصی دسورة آل عمران څخه ویلی دی: ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ (۵۸) إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (۶۰) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ (۶۱) إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۶۲) فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، (سورة آل عمران ۵۸-۶۲)

داپه هغه وخت کی کله چې وفد دنجران والاووالی چې هغوی (۶۰) کسان سپاره وه په خپلوسپرلیو باندی چې ددوی امیران څوارلس کسان وه اوبیایه دوی کی دری مشران ټاکل سوی وه چې دوی مناظره کوله په باره دعیسیٰ ﷺ کی نوالله ﷺ دآل عمران منځنی ایتونه نازل کړه اوپه هغه کی یې دپیدائش دعیسیٰ اودهغه دموربیان وکی. اوخپل رسول ته یې امر وکی چې مباحله ورسره وکړه (دمباهلی مطلب دادی چې دوه کسان په خپلو کی په یوی خبری باندی لانجه وکی یوویې چې زه په حق یم اوبل ویې چې زه په حق یم نودواړه یوه

د نبت ته ووزی او یو په بل پسې نبر او کی چی کم یو په غلط وی الله ﷺ دی هغه هلاک کړی نو کله چی ورته نبی ﷺ دمباهلی وویل نو دوی سرو نه کښته کړه او منع سوه دمباهلی څخه بالاخر دوی بیرته ولاړه ددوی په باره کی اوږده قصه ده چی هغه په تفسیر دسوره آل عمران کی بیان سوی ده. مقصود داچی الله ﷺ دعیسی ﷺ په باره کی خپل نبی ته خبر ورکی چی دی حق کلمه ده دالله ﷺ دخوا اوددی وچی څخه یې داهم فرمایلی دی: مَا كَانَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اوداقول دالله ﷺ: وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، داپوره والی دخبری عیسی ﷺ وو په زانگوکی، دوی ته یې دا خبر ورکی چی الله ﷺ دده رب هم دی اوددوی رب هم دی اودالاره سیده لاره ده. الله ﷺ فرمایلی دی: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، نوخلک ددغه زمانی په اختلاف کی واقع سوه کم چی یهودیان دهغه زمانی وه نوهغوی په دی خبره باندی ولاړ وه چی دی دغلطی لاری څخه پیدادی. اوبعضو داوویل چی دی په خپله (نعوذ بالله) الله دی اورب دی. بعضو داوویل چی دی ځوی دالله ﷺ دی، اومومانو وویل چی دی دالله ﷺ پیغمبردی اودهغه رسول دی، نوڅوک چی په دی عقیدی وی چی دی دالله ﷺ پیغمبر دی اودهغه بنده دی اودمریم ﷺ ځوی دی چی دالله ﷺ په یوه کلمه دگن سره پیدا سوی دی نودا خلک نجات پیدا کونکی دی اوڅوک چی ددی خبری څخه خلاف کوی نوهغه کافران او گمراهان اوضدیان دی، پس داسی خلگوته الله ﷺ وعده ورکړیده ددی خبری: فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ، امام بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دصدقه بن الفضل څخه دی وایې چی ماته خبر راکړی دی الولید دی نقل کوی دالوزاعی څخه دی نقل کوی دعمیر بن هانی څخه دی نقل کوی دجناده بن ابی امیه څخه دی نقل کوی دعباده بن الصامت څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی یې دی: چا چی شاهدی اداکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت ماسوا دالله ﷺ اودهغه شریک نسته، اودشاهدی یې هم اداکړه چی محمد ﷺ دالله ﷺ رسول دی اودهغه بنده دی اوعیسی دالله ﷺ رسول دی اودهغه بنده دی او یوه کلمه ده دالله ﷺ چی مریم ﷺ ته یې ورکړی وه، اودا ددی خبری تصدیق یې وکی چی جنت حق دی او اور دجهنم حق دی، الله ﷺ به یې جنت ته داخل کی، ولی چی په دی خبرو باندی یې عمل کړی دی. ولید نقل کوی دعبداالرحمن څخه دی نقل کوی دعمیر څخه دی نقل کوی دجناده بن وزاد څخه ده په کی دازیات کړی دی چی الله ﷺ به ورله دجنت اته واره دروازی خلاصی کړی نوچی په کمه دروازه یې خونبه وی په هغه باندی به جنت ته دننه کیږی. دارکم ددی روایت نورو هم کړی دی لکه مسلم سو په بله طریقی سره چی مفهوم یې یوډول دی ددی حدیث سره.

بيان ددی خبری چی الله ﷻ داوواد خخه منزه دی

الله ﷻ په سورة مريم کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا (۸۸) لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا (۸۹) تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا (۹۰) أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا (۹۱) وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (۹۲) إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا (۹۳) لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا (۹۴) وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا. (سورة مريم ۸۸-۹۵)

الله ﷻ په دی ایتونو کی خپله پاکی داوواد خخه بیان کړیده چی دالله ﷻ اولاد نسته اوالله ﷻ ده ته حاجت هم نه لری، ولی چی الله ﷻ مالک دتولی دنیادی اومالک دتولو مخلوقاتو دی هغه برابره ده چی انسانان دی اوکه حیوانان دی اوکه مرغان دی اوکه جنات دی اوکه نور خه دی ددوی تولو خالق مالک اورازق صرف یوهغه ذات دی چی وحده لاشریک له ذات دی اودغه ذات دتولو پالونکی دی داسی پالونکی دی چی داسی پالونکی بل نسته اوهغه ذات ته عاجزه دی هغه ټول مخلوقات چی په مزکه کی اوسیری، لکه خه رکم چی الله ﷻ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ (۱۰۰) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (۱۰۱) ذَلِكَُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (۱۰۲) لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ، (سورة الانعام ۱۰۰-۱۰۳)

نوالله ﷻ په دی ایتونو کی دابیان کړی دی چی الله ﷻ پیداکونکی ددی تولو مخلوقاتو دی نوخه رکم به وی دهغه دپاره بچی؟ اویچی نه وی مگریه یوصورت کی، هغه داچی په دوو کسانو کی خه مشابهت وی یاخه مناسبت وی اومور مخکی هم دا ذکر کړه چی الله ﷻ وحده لاشریک له ذات دی داسی ذات دی چی دهغه مشابه نسته اونه دهغه نظیر سته. اونه دهغه حوی سته اونه یې هم منصب سته دهرقسم شرکت خخه الله ﷻ بری دی، لکه خه رکم چی الله ﷻ په خپل عزیز کتاب کی فرمایلی دی: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (سورة الاخلاص ۱-۴) دلته الله ﷻ بنکاره بیان کړی دی دخپل ذات په باره کی چی داسی ذات دی چی نظیر یې نسته نه په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی (الصَّمَدُ) بی نیازه ذات دی چاته یې هم ضرورت نسته اوکامل دی په خپلو حکمتونوکی اوپه رحمت کی اوپه علم کی اوکامل مکمل دی په خپلو صفاتو کی (لَمْ يَلِدْ) نه ورله زوی سته (وَلَمْ يُولَدْ) اونه مخکی دهغه خخه چاخه زیرولی دی یعنی دچا خخه پیدانه دی، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، اونه ورله برابر سته په ذات کی اونه په صفاتو کی اونه په کارونو کی خلاصه داچی نسته خوک دهغه نظیر اومشابه په هیخ طریق سره.

دارکم الله ﷺ فرمایلی دی: يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً اتَّهَمُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا (۱۷۱) لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا (۱۷۲) فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا، (سورة النساء ۱۷۳-۱۷۲) په دی ایتونو کی الله ﷺ اهل کتابو ته خطاب کوی چی ددی خپلو کارونو څخه منع سی هغه داچی ددوی به داعقیده ساتله چی عیسیٰ ؑ دالله ﷺ ځوی دی نوالله ﷺ دوی ته هغه ټوله قصه ذکرکړه کم چی مخکی موږ بیان کړه چی جبرائیل ؑ رالی اودمریم ؑ په گریوان کی یې پوه کړه نودهغه څخه هغې حمل واخستی اوعیسیٰ ؑ ورڅخه پیداسو اوالله ﷺ (روح الله) دوجی دتکریم اوشرافت څخه ورته وایی لکه څه رکم چی الله ﷺ په بعضی ځایونو کی (بیت الله عبدالله) ویلی دی نودارکم ده ته یې روح الله ویلی دی دوجی دعزت اواکرام اوشرافت څخه اوکلمه یې ورته ځکه ویلی ده چی دی دالله په یوی کلمی سره پیداسوی دی چی هغه د(کُنْ) لفظ دی، لکه څه رکم چی الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، اودارنگه یې په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (۱۱۶) بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سورة البقره ۱۱۲-۱۱۷) اودارکم الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَقَالَتِ الْيَهُودُ غَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَتَىٰ يَؤُفَكُونَ، (سورة التوبه ۳۰) نوالله ﷺ خبر ورکوی په دی ایتونو کی ديهوديانو اودنصاروی څخه چی دادوو ډلو هری یوی په الله ﷺ پسې هرڅه وویل چی دایې ځوی دی، خوالله ﷺ ددی خبرو څخه مستغنی ذات دی اوددوی داگمان وو چی عیسیٰ ؑ دالله ﷺ ځوی دی، لکه څه رکم چی بعضو ډلو دعربو داویلی وه چی داملائکی دالله ﷺ لونی دی او الله ﷺ ځان ته دپیریانو مشران خسران کړی وه نودهغوی څخه داملایکی پیداسوی، داڅومره غلط قول دی دالله ﷺ په باره کی چی دانسان شعور اوعقل هم داخبره نه منی او پاته داچی داسی خبری دالله ﷺ په باره کی وویل سی، ډیردردناک عذاب دی دهغه چادپاره چی دپاک ذات په باره کی داسی خیالات اوگمانونه کوی چی دټول عالم اومخلوقاتو پیدا

کونکی دی او هغه ذات ته به د ټولو انسانانو واپسی وی، لکه څه رکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ اِنَّا اَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتَكَبُّ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ، (سورة الزخرف \ ۱۹) دارکم الله ﷺ په بل حای کی فرمایلی دی: فَاسْتَفْتِهِمَ الرِّبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (۱۴۹) اَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ اِنَا وَهُمْ شَاهِدُونَ (۱۵۰) اَلَا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهَمْ لَيَقُولُونَ (۱۵۱) وَلَدَّ اللهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (۱۵۲) اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَي الْبَنِينَ (۱۵۳) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (۱۵۴) اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (۱۵۵) اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُّبِينٌ (۱۵۶) فَاتُّوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (۱۵۷) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسْبًا وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (۱۵۸) سُبْحَانَ اللهِ عَمَّا يُصِفُونَ (۱۵۹) اِلَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلِصِينَ. (سورة الصافات ۱۱۴۹-۱۲۰)، اودارکم بی په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ (۲۶) لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ (۲۷) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ (۲۸) وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّي اِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكْ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ، (سورة الانبياء \ ۲۴ \ ۲۹) اودارکم بی په بل حای کی فرمایلی دی: وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا اَنْتَقُولُونَ عَلَي اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (۶۸) قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُونَ عَلَي اللهِ الْكُذِبَ لَا يُلْحِقُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نَذِيْقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۲۸ \ ۷۰) نودا ايتونه ټول ردكوى په مشركانو د عرب باندى او په يهوديانو باندى او په كافرانو باندى او په ټولو هغو كسانو باندى چى د الله ﷻ په باره كى غلطى خبرى كوى او غلطى عقيدى ساتى او الله ﷻ پاك دى ددوى دخبرو څخه اوددوى دگمانونو څخه كم چى دوى كوى. هر كله چى وه نصارى چى هغوى په دى باره كى ډيرى خبرى كولى نو ځكه په قرآن كريم كى دهغوى ذكر ډيرسوى دى، اوددوى مختلفى عقيدى وى چا به په كى ويل چى عيسى عليه السلام د الله ﷻ حوى دى او چا به په كى ويل چى په خپله بذات خود (نعوذ بالله) الله دى او چاويل چى دادریم الله دى په اوله درجه كى به يې الله ﷻ په خپل حای منى او په دوهمه درجه كى به يې مریم عليه السلام ته خدای وایه او په دریمه درجه كى عيسى عليه السلام ته. نوالله ﷻ په قرآن كريم كى ددوى دخبرو رد په وضاحت سره بيان كى چى دوى څه وايې نو هغه دروغ دى او څوك چى په الله ﷻ دروغ وايې هغه هيڅ كله نه کامیابه كيرى.

الله ﷻ فرمایلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا اِنْ ارَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللهُ عَلَي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، (سورة المائدة \ ۱۷) نو په دى ايتونو كى هم الله ﷻ دوى

ته خبر ورکي چي خالق حقيقي هم هغه ذات دي چي پالونکي دتولو مخلوقاتو دي، اودارکم يې په بل خاي کي فرمايلي دي: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (۷۳) أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۷۴) مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صَدِيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ بُيِّنَ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ اتَّى يُؤْفَكُونَ (سورة المائده ۷۳ ۷۵) په دي ايتونو کي الله ﷺ حکم وکي ددوي په کفر باندې اودا خبر يې ورکي چي عيسى عليه السلام دالله ﷻ يو پيغمبر اوبنده دي چي دمريم ﷺ څخه پيدادي اوبلونکي دي دالله ﷻ خواته په دعوت ورکولو سره خلکو ته اوخلگ به يې منع کول دغيرو دعبادت څخه اودشرك څخه، ولي چي الله ﷻ هره گناه دبنده همداسي معاف کوي مگرشرك داداسي گناه ده چي بغير دتوبي څخه نه معاف کيږي هغه هم داسي توبه وي چي دزړه داخلاصه وي اوپه پښيمنتيا سره وي.

دارکم الله ﷻ په قرآن کریم کي داسي فرمايلي دي چي چا دالله ﷻ سره شريك مقرر کي نوپه هغه باندې دالله ﷻ دخواه جنت حرام دي اودهغه دورتگ خاي جهنم دي اونسته دظالمانو دپاره څه مددگار، يعني چي شرك کوي دالله ﷻ سره نوپه هغه باندې جنت ته دننه کيدل حرام گرځول سوي دي اوورتگ به يې دجهنم خواته وي اودا پير بدخاي دي دورتگ اوکم سړي چي دالله ﷻ سره شرك کوي نوالله ﷻ دهغه سره خپل مدد اونصرت پريږدي نوماسوا دالله ﷻ څخه بل مددگار نسته چي دده مددوکی، واحد هغه ذات دي چي خالق دتولو کائناتو دي اوپالونکي هم دتولو کائناتو دي نودارکم مددگار هم دتولو کائناتو دي نوهغه ذات چي دانسان سره مدد پريږدي نودانسان دپاره بل مددگار بيانه وي. نوددي وجي څخه الله ﷻ فرمايلي دي (ما من اله الا اله واحد) يعني الله ﷻ په دي ايت کي داسي فرمايلي دي چي زما څخه ماسوا بل اله نسته اوبل رب اوبل خدای نسته هرڅه چي کوي هغه واحد ذات يې کوي نه ورلره زوي سته اونه ورلره شريك سته اونه ورلره ملگري سته بلکي هغه ذات دهرڅه څخه بري اوبي نيازه بادشاه دي.

بيا الله ﷻ دي يهوديانو اونصاروي اومشركينو ته وعيد اوتهديد ورکوي: وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، که چيري دوي ددي خپلو خبرو څخه منع نه سوه نودوي ته به دردناک عذاب ورسول سي. بيا الله ﷻ دوي ته دعوت ورکوي په لطف او مهرباني سره په دي خبره چي دوي توبه نه کاري اواستغفارنه کوي دهغه کړو گناهونو څخه اودهغه کړو خبرو څخه په باره کي دالله ﷻ چي په سبب دهغه باندې په دوي عذاب دجهنم واجب سوي دي نوفرمايلي يې دي: أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ، بيا الله ﷻ

د عیسیٰ ﷺ په باره کی بیان کړی دی په دی آیت کی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، فرمایلی دی الله ﷻ چی نه دی مسیح عیسیٰ ﷺ مگریو پیغمبر په ډول دنورو پیغمبرانو چی مخکی تیرسوی دی، نوپه دی آیت کی هم ددی خبری بیان دی چی دی دالله ﷻ زوی نه دی. السدی اوداسی نورو علماوو ددی آیت په باره کی ویلی دی: لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ، گمان کړی دی دی کفرانو چی دوه خدایان (نعوذ بالله) مریم او عیسیٰ ﷺ دی اودریم خدای الله ﷻ دی، ولی چی ددوی دامراد دیوبل آیت خخه هم معلومیږی هغه دادی چی الله ﷻ عیسیٰ ته فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (۱۱۶) مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (سورة المائدة ۱۱۶-۱۱۸) خبرورکوی په دی ایتونو کی الله ﷻ د عیسیٰ خخه چی دقیامت په ورځ به ورته الله ﷻ په توجه داکرام او عزت وایې چی په دی ویناسره زجر اوترتنه ورکی هغه کفرانو ته چی هغوی د عیسیٰ ﷺ اودهغه دمورپه باره کی وایې چی دوی خدایان دی نود عیسیٰ ﷺ خخه به الله ﷻ پوښتنه وکی په داسی طریقه سره چی دانور به یې اوری نووبه فرمایې: أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ، یعنی تاخلكوته ویلی دی چی مور ته خدایان وویاست اومور دالله ﷻ سره شریک کی نو عیسیٰ ﷺ به وفرمایې: مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، یعنی ستا خخه ماسوا ددی حقدار بل خوک نسته، إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، داډیر عظیم ادب دی په خبروکی اوپه جواب کی عیسیٰ ﷺ فرمایې: مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ، ماخو دوی ته امرنه دی کړی مگر دهغه خه چی تاسی ماته امرکړی وو او هغه داچی دالله ﷻ عبادت وکی ولی چی هغه ذات زمارب هم دی اوستاسی رب هم دی، کله چی دی زه ځینی لور کرم (آسمانوته) نوته په هغوی باندی شاهدوی اوته په هرڅه باندی خبردار یې اوهرڅه ته کتونکی یې بیادی فرمایې: إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ که ته چیری دوی ته عذاب ورکوی نوداستا بندگان دی اوکه ته ورلره مغفرت کوی نوبی شکه: أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ يٰ.

دارکم مور په تفسیر کی هغه حدیث چی امام احمد یی روایت نقل کوی دابو ذر خخه هغه روایت موذکر کړی دی چی په هغه کی ابی ذر وایي چی نبی ﷺ په دی آیت کریمه: **إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ وَإِنْ تُعْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ**، باندی ټوله شپه تیره کړه اوبیایي وفرمایل: ماسوال وکی دالله ﷻ خخه دخپل امت دپاره دشفاعت، نوماته راکول سو، مگر داحصلیدونکی ده دهغه چادپاره چی ده دالله ﷻ سره شریک نه وی مقررکړی. (۱)

اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (۱۶) لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهُمْ لَاتَّخِذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ (۱۷) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ مِنَ الْوَيْلِ مِمَّا تَصِفُونَ (۱۸) وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (۱۹) يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (سورة الانبياء ۲۰۱۱۶)**، اودارکم الله ﷻ په بل خای کی فرمایلی دی: **لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (۴) خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (سورة الزمر ۵۱۴)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ (۸۱) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (سورة الزخرف ۸۱ ۸۲)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكِبْرُهُ تَكْبِيرًا، (سورة الاسراء ۱۱۱)** اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: **قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ (۲) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، (سورة الاخلاص ۱۱ ۴)**.

اودارکم په حدیث کی دنبی ﷺ خخه ثابت دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی چی ماته بنده زما بنکنخلی وکړی اودهغه دپاره دامناسب نه وه چی گمان به یی زما په باره کی کوی چی زما دپاره اولاددی اوحال دادی چی زما اولاد نسته اوزه یکتنها ذات یم اونه زما سره خوک برابر اونظیر سته. اوپه بل یوروایت کی همدا ذکرسوی دی چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چی هیخ خوک په بد اوریدلو کی دالله ﷻ خخه دیرصبر کونکی نسته، ولی چی دوی دالله ﷻ دپاره اولاد ثابتوی اوبیاهم الله ﷻ دوی ته رزق ورکوی اومعافی هم دوی ته کوی په بل روایت کی بیاداسی هم دی چی رسول الله ﷺ فرمایي: **اللَّهُ ظَالِمٌ تَهْمَلْتُمْ وَرَكْوَى تَرْدِي** چی کله یی په عذاب سره گرفتاره وی نوبیا ورته ترشا هم نه گوری، اوبیایي داآیت کریمه

(۱). احمد (۱۴۹/۵)، والبيهقي في الكبرى: كتاب الصلاة، باب ترتيل القراءة (۳/۴۷۱۷).

ووايه: وَكَذَلِكَ أَخَذُ رَبُّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخَذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ (سورة هود ۱۰۲) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: وَكَأَيُّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَإِلَى الْمَصِيرِ (سورة الحج ۱۴۸)، ثُمَّ تَمَّتْهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضَّطَّرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ (سورة لقمان ۲۴)، اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (۶۹) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ، (سورة يونس ۷۰ \ ۷۹) اودارکم الله ﷻ فرمایلی دی: فَهَلْ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُؤْيَاً (سورة الطارق ۱۷)

حای دیدائش دعیسی ﷺ اودهغه تربیت په کوچنیوالی کی

دی په (بیت اللحم) کی پیداسوی دی چی دا دبیت المقدس سره نژدی حای دی. اووهب بن منبه ویلی دی چی دی په مصر کی پیدا سوی دی، دمخکنی حدیث خخه داثابتیبری چی دی په بیت اللحم کی پیداسوی دی، اوهرقول چی ددی حدیث سره تعارض کوی هغه قول باطل دی. ذکرکری دی وهب بن منبه چی کله بتان پریوته اوشیطانان و تنبیتیده نوابلیس لتون شروع کی چی گوری دمریم[ؑ] په غیره کی عیسیٰ ﷺ پروت دی، اوپه آسمان کی یوغت ستوری ښکاره سو، نوبادشاهان د فارس دده په باره کی دنجومیانو خخه پوښتنه وکړه چی په دی کی خه مطلب دی نونجومیانو وویل چی دا پیدائش دیو عظیم سړی دی په مزکه کی، نودوی ولیرل دخپل کسانو په لاس سره زر اوداسی نور جوهری کانی په هدیه کی عیسیٰ ﷺ ته، کله چی داکسان شام ته راله نودشام بادشاه پوښتنه حینی وکړه چی خه ته راغلی یاست نودوی ورته دغه خبره وکړه نودوی چی کتل نوعیسیٰ ﷺ پیداسوی وو اودده خبره دپیدائش مشهوره سوی وه ولی چی ده په زانگوکی خبری کړی وی نودوی یې دهغه سامانونو سره دعیسیٰ ﷺ خواته ولیرل اوخه نورکسان یې ورسره هم یوخیای کړه چی دوی دهغه کورته ورسوی اوخپلو کسانو ته یې وویل چی کله داکسان راسی نوداماشوم یعنی عیسیٰ ﷺ بیاقتل کی، نوکله چی داکسانو داسره زر او جوهرات دعیسیٰ ﷺ مور ته ورکړه اوراله نودغه کسانو مریم[ؑ] ته وویل چی مور ته دشام بادشاه حکم کړی دی چی ستابچی ووژنو نودا ولاړه دخپل حوی سره مصرته او هلته اوسیدل تردی چی زوی یې د (۱۲) کالو سو اوکرامات اومعجزی پرنکاره سوی نوده بعضی فیصلی خلگوته ورکړی په داسی طریقی سره چی دخلگو په سترگو کی دده عزت زیات سو اودده اکرام هم زیات سو اوحال داوو چی دی کوچنی وو یودهغه خخه داوو چی یوزمیندار سړی خلگوته ډوډی کړی وه نو کله یې چی په خلگو بانندی ډوډی وخوړه نودهغه زمانی دخلگو داعادت وو چی ډوډی خخه به یې وروسته شراب چنبیل نوده چی کله لوبښی دشرابو وکتی نوپه هغه کی شراب نه وه گرانه سوه داخبره کله چی دعیسیٰ ﷺ ده ته خیال سو نوراواړ سو اوپه لوبښی کی یې یوڅو واره

لاس وڅرخوي نولونبي ترخولي پوري ډک سو نوخلگ حيران سوه دده دغه کار ته نوخلگو ده ته اودده مورته ډيري پيسي ورکړي نودوي وانه خيسته اوروان سوه په طرف دبیت المقدس باندی. والله اعلم.

اودارکم اسحاق بن بشير وايي په نقل کولو سره دعثمان بن ساج اوداسی نورو څخه دی نقل کوی د موسی بن وردان څخه دی نقل کوی دابی نضره څخه دی نقل کوی دابی سعید څخه اودی دمکحول څخه دی نقل کوی دابی هريره څخه دی وايي چي: اول وار چي الله ﷻ د عیسی ﷺ ژبه په خبرو کړه وروسته دهغه څخه چي ده په کوچنیوالي کی یو وار په زانگو کی خبری کړی وی نو دالله تعالی لویي یې بیان کړه داسی لویي چي مخکی غوړونو داسی لویي نه وه اوریدلی چي لمر اوسپوړمی اودرخته بوتو هرڅه راوړسره وویل نوده وفرمایل: یاالله ته ډیر نژدی یې په خپل لوړوالي کی، اولوړ یې په خپل نژدی والی کی، لوړ یې په ټولو خلگو باندی، یاالله ته هغه ذات یې چي تاپیدا کړی دی په هواکی اوه آسمانونه چي په هغه کی ستا ملائکی دی چي ستا پاکی بیانوی اوستا تقدس بیانوی اوتاپه دی کی نور گرځولی دی په توروالی دتیارو کی اورنادی گرځولی ده په پنا دورځو کی (یعنی دشی په تیاره کی دی نورگرځولی دی اودورځی په پناکی دی هم پنا گرځولی ده داپه دی صورت باندی چي په ورځ کی په خپله پناوی نودلمر په ذریعه یې په پناکی رناییدا کړیده)، اوپه ورپځوکی یې تندرونه پیداکړی دی چي دالله ﷻ تسبیح اوپاکی بیانوی، نوستاپه عزت سره منور کیږی هغه پنا دتیاری اوتاپه دی تیاروکی دهدايت خراغ لگولی دی نوبرکت والا دی هغه ذات چي آسمانونه اومزکی دهغه دی اوڅه چي ددی په منع کی دی هغه هم دهغه ذات دی، پس کښته دی تالره په اطاعت باندی سخت دهغه اوحیا کونکی دی ستا څخه دوجی دقدرت ستا او عاجزه دی تالره موجوده دسمندرونو، نوته هغه ذات یې چي دسمندر څخه دی نهرونه روان کړی دی اودنهرونو څخه دی ولی روانی کړی دی اودولو څخه دی کوچنی کوچنی چینی روانی کړی دی، اوبیادی دهغه اوبو څخه درختی اوبوتی را ایستلی دی اومیوی دی ځینی پیداکړی دی اودارکم ډیره اوږده دعایي ذکرکړیده چي ټول صفتونه دهغه ذات دی داسی صفات دی اوپه داسی ترتیب سره یې ذکرکړی دی چي دهرانسان په وس اوطاقت کی داسی په ترتیب سره ذکر کول نسته، اوپه آخره کی یې دسورة الاخلاص مفهوم ذکرکړی دی چي ته بی نیازه اومستغنی ذات یې اونه ستاڅخه څوک پیدا دی اونه ته دچا څخه پیدایي اونه ستاسره څوک برابر دی اونه ستا نظیر سته. اودارکم اسحاق بن بشیر وايي په نقل کولو سره دجویر څخه دی نقل کوی دمقاتل څخه دی نقل کوی دضحاك څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وايي چي: عیسی ﷺ خبری پریښوولی وروسته دهغه څخه چي په زانگوکی یې خبری کړی وی تردی چي هلك سوددووکالو نوالله ﷻ پوهه اوحکمت

ورلره ورکي نويهوديانو په دغه وخت کي خبري ډيري کړي اوده ته به يې ولد الزنا وايه. ويل سوي دي، چي کله دي ددوو کالو سو نومور يې دي کتاب ته کښېنوي چي څه ووايي داستاذ سره نوڅه ازده کي نودي لگياسو چي داستاذ به ورته څه ښوول نوده به ورسره په کي مقابله کوله، نويوه ورځ دده معلم اواستاذ اباجاد سو نوده پوښتنه ځيني وکړه چي اباجاد څه ته وايي نوهغه استاذ ورته وويل چي ماته معلوم نه دي نوده ورته وويل چي ته به ماته څه رکم تعليم راکوي اوحال دادی چي تاته دخپل نوم په باره کي علم نسته چي اباجاد څه ته وايي؟ نودي معلم اباجاد وويل: نوته راته ووايه چي اباجاد څه ته وايي نو عيسي عليه السلام ورته وفرمايل چي ته ددي خپل ځای څخه ولاړسه، نودځای څخه يې ولاړکي او خپله دهغه پرځای کښېنستي نوبيايې دي خپل استاذ ته وويل چي اوس پوښتنه وکړه چي څه رکم پوښتنه کوي نودي استاذ ورته وويل چي اباجاد څه ته وايي؟ نوده ورته وفرمايل: هرڅه چي الف دي نودانعمتونه دالله جل جلاله دي، اوباء دالله جل جلاله بهاء ده، اوجيم دالله جل جلاله بهجت اوجمال دي. نودا استاذيې حيران سو نوعيسي عليه السلام اولني سړي وو چي داباجاد په باره کي يې پوښتنه کړي وه، نونبي عليه السلام ورلره ديوي يوي کلمي جواب ډير په اوږدي طريقي سره ذکر کړي دي چي دهغه ذکرکول دلته برابري نه دي، اواسحاق بن بشرويلي دي په نقل کولو سره دجوېبر څخه دي نقل کوي دمقاتل څخه دي نقل کوي دضحاك څخه دي نقل کوي دابن عباس څخه دي وايي چي: عيسي عليه السلام په خپل هلکوالي کي داسي داسي کارونه کول چي الله جل جلاله به ورته په ذريعه دالهام ښوول نومور پروبيریده چي بني اسرائيل ورته څه ونه وايي نومريم عليه السلام ته الله جل جلاله وحی وکړي چي دبیت المقدس دمزکي څخه ووځي اودمصر مزکي ته دي ولاړه سي، لکه څه رکم چي الله جل جلاله فرمايلي دي: **وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ**، اختلاف کړي دي مفسرينو په ربوه لفظ کي چي دربوه څخه څه مراددي بعضو ويلى دي چي دايلولوږ ځای مراددي اوبعضوويلي دي چي دمصر مزکه مراده ده لکه څه رکم چي اهل کتابو دامعنا کړيده. اوچاويلي دي چي شگه مراده ده.

اوويلي دي اسحاق بن بشر چي مور ته خبراکړي دي ادریس دهغه څه څخه چي دوهب بن منبه څخه يې اوريدلي وه ده ويلى دي چي کله عيسي عليه السلام دديارلسو کالوسو نوالله جل جلاله ورته حکم وکي چي دمصر څخه ولاړسي ايليا مزکي ته نوکله چي دي روان سو نومخ ته ورلي يوسف چي دده دمور تره وو هغه رالي نوپه خپل خره باندی يې بوتله نودي رالي ايلياته او هلته پاته سوه تردی چي الله جل جلاله ورلره انجيل ورکي اودتورات علم يې ورته وښووي او دبرگي ناجورې دنبه کولو اودمرو راژوندي کول اوداسي نور کرامات اومعجزی يې ورلره ورکړي اوعلم په هغه شيانو باندی چي څوک يې په کور کي ذخيره کوي اوڅه خوري ددي

هرڅه علم يې ورلره ورکي او خلگو خبري شروع کړي دده دراتگ په باره کي او خلگو دا وويل چي دي چي راسي نوځدای خبر څه چي څه کارونه به کوي. نودوي حيران وه ددي عيسی عليه السلام کارونو ته نودي عيسی عليه السلام دوي ته دعوت ورکي دعبادت دالله جل جلاله طرف ته نوپه دوي کي دده داکارونه وغورول سوه.

بيان دنازیدلو دڅلورو کتابونو اوبیان دهغه دوختونو

ابوذرعه الدمشقي وايي په نقل کولو سره د عبدالله بن صالح څخه دي نقل کوي د معاويه بن صالح څخه دي نقل کوي د چا څخه چي نقل کوي يعنی منقول يې معلوم نه دي، دي وايي چي: نازل سوي دي تورات په موسی عليه السلام باندې په شپږو ورځو کي چي درمضان څخه ماسوا نوري شپي وي، اونازل سوي دي زبور په داود عليه السلام باندې په دوولس شپو کي چي هغه هم درمضان څخه ماسوا په بلي مياشتي کي نازل سوي دي، اوددي دواړو په منځ کي (۴۸۲) کاله وخت تيرسوي دي، اونازل سوي دي انجيل په عيسی عليه السلام باندې په اتلسو شپو کي چي درمضان څخه ماسوا بله مياشت وه اودا دزبور څخه (۱۰۵۰) کاله وروسته نازل سوي دي، اونازل سوي دي قرآن کریم په حضرت مصطفی محمد صلى الله عليه وسلم باندې په (۲۴) درمضان کي.

اوددي وضاحت مور په تفسير کي ددي قول دالله جل جلاله سره کړي دي اوپه تاريخ ابن جرير کي ذکر سوي دي چي په عيسی عليه السلام باندې انجيل نازل سوي وو په داسي حال کي چي دي د (۳۰) کالو وو. لکه څه ر کم چي به يې وروسته بيان راځي، انشاء الله تعالی.

دار کم اسحاق بن بشير ويلي دي: چي ماته خبرا کړي دي سعيد بن ابي عروبه چي دي نقل کوي دقتاده څخه دي نقل کوي د عبدالرحمن بن آدم څخه دي نقل کوي دابوهريره رضي الله عنه څخه دي وايي چي: وحی وکړي الله جل جلاله عيسی عليه السلام ته چي اي عيسی بن مریم: ته کوشش کوه زما په عبادت کي اوسستي مه کوه او فرمانبرداري کوه او اطاعت کوه اي ځويه دهغه ځواني اوبهادري بنځي ته ځوي نه يې دزنا کاري اونه دفاحشي، بلکي ته ما پيدا کړي يې نښانه دپاره ددي خلگو چي داخلگ دي ومني چي الله جل جلاله په هرڅه باندې قادر دي او الله جل جلاله اسبابو ته ضرورت او حاجت نلري هرڅه چي غواړي هغه کوي، پس زما عبادت کوه اوزما طاعت کوه او خاص په ماباندې توکل کوه، داکتاب په کلکه اومضبوطوالي سره ونيسه او خپل قوم ته يې دعوت ورکړه اودهغوي مخ ته دابيان وکه چي زه حق يم (يعنی ذات دالله جل جلاله مراد دي) اوزه هغه ذات يم چي هميشه قائم اودائم يم اوزما دپاره زوال نسته، اودوي ته دا ووايه چي دوي تصديق وکي دهغه نبي چي عربي اوامي دي اوستا څخه وروسته به راځي، (اوبيايې دنبي عليه السلام ډير صفات بيان کړه چي داسي وجود ورلره الله جل جلاله ورکړي دي چي روان يې نوپه منزل کي يې بل مثال نسته اود بدن مبارك څخه يې داسي خوشبويي راوړي لکه چي مشک يې

لگولی وی اوپزه یې داسی ده لکه سره زر، گنه زبیره والا چی زبیره مبارکه یې اوږده وه، که دچا خواته متوجه کیږی نوپه پوره طریقې سره متوجه کیږی داسی نه چی صرف مخ وراړوی بلکی ټول بدن مبارک به یې هغه خواته کوی چی دچا اړخ ته متوجه کیدی، او قد اوقامت مبارک یې نه اوږد اونه لنډ بالکل برابر اوسیده، داسی بیبیانی یې وی چی کم نسلونو والاوی، دده دپاره کوردی یعنی په جنت کی چی څه ستنه په کی نسته، اودارکم نور صفتونه یې ورلره بیان کړی دی چی ډیر زیات دی، بیا الله ﷺ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی: ای عیسیٰ ته کفالت وکړه ددغه نبی لکه څه رکم چی زکریا ﷺ ستا دوالدی کفالت کړی وو، ولی چی ددغه نبی حیثیت زماخواته داسی دی چی داسی منزله اوحیثیت دهیڅ چا نسته، دده کلام به قرآن وی اودده دین به اسلام وی اوزه په خپله سلام ذات یم پس (طوبی) دی هغه سړی لره چی چادده زمانه پیداکړه اودده صحبت یې وکی اودده کلام یې واوریدی نوعیسیٰ ﷺ پوښتنه وکړه چی طوبی څه شی دی؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی، دایوه درخته ده چی مایه خپل قدرت سره کرلی ده، چی دابه دټولو خلگو دپاره وی اصل به ددی درضوان څخه وی او اوبه به ددی دتسним څخه وی او یخ والی ددی به دکافور څخه وی او خوند ددی به خوند دزنجبیلو وی او بوی به یې بوی دمشکو وی، چاچی ددی څخه یوه لپه وکړه نوهغه به بیا هیڅ وخت نه تږی کیږی. نوعیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه ما اوبه کړی په دغه اوبو سره. نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی: حرام دی په انبیاوو باندی چنبیل ددی څخه تر څو چی دغه نبی اوبه نه یې ځینی چنبلی اوحرام دی په نورو امتونو باندی چی ددی څخه چنبیل وکی ترڅو چی ددی نبی امتیانو ځینی اوبه نه وی چنبلی (دانبی محمد ﷺ مراددی اودده امت مراددی) بیاالله ﷺ عیسیٰ ﷺ ته وفرمایل چی زه تا لوړوم دځان خوا ته (یعنی آسمان ته دی خیزوم یعنی بغیر دوفات څخه) نو دی عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی ولی می لوړوی ای الله؟ نوالله ﷺ ورته وفرمایل زه دی لوړوم اوبیادی راکښته کوم په آخره زمانه کی چی ته وگوری ددغه نبی دامت څخه عجائب یعنی دوی چی کم دحیرانتیا کارونه کوی چی هغه ته وگوری اوته ددوی سره مدد وکی په وژلو ددجال باندی، زه به تاراکښته کوم دلمانځه په وخت کی نوته به دوی ته جمع نه ورکوی ولی چی دوی بخنبیل سوی دی اودهغه نبی څخه وروسته به بل نبی نه وی.

اودارکم هشام بن عمار نقل کوی دالولید بن مسلم څخه دی نقل کوی د عبدالرحمن بن زید څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایې چی: عیسیٰ ﷺ وفرمایل: ای ربه زماماته خبرراکړه ددغه رحم سوی امت په باره کی نوالله ﷺ ورته وفرمایل چی دا امت داحمد ﷺ دی، دا امت به اکثره علماء اوحکماء وی لکه چی په شان دانبیاوو چی دوی به راضی کیږی په لږ باندی اوزه به راضی کیږم ددوی څخه په اسانه عمل باندی، اوزه به دوی داخلوم جنت ته

په لا اله الا الله باندې. ای عیسی دوی به اکثره اوسیدونکی دجنت وی، ولی چی ددوی ژبه به همیشه په لا اله الا الله باندې لنده وی اوددوی به تندي اکثره په سجده باندې پراته وی چی دبل امت به داسی حال نه وی لکه څه رکم به چی ددوی وی. اودارکم ابن عساکر ویلی دی دطریقې دعبدالله بن بدیل العقیلی څخه دی نقل کوی دعبدالله بن عوسجه څخه دی وایې چی: عیسی عليه السلام ته الله ﷻ وحی وکړی اوورته یې وفرمایل: مادخپل ځان دپاره مقصد وگرځوه اومادځان سره توبنه کړه، اوماته نژدی والی اختیار که په نفلونو کولو سره، ماته ته گران یې نوبل څوک زما سره مه برابره نوزه به تاذلیله کم، اوته صبر کوه په مصیبتونو باندې اوراضی اوسه په قضاء اوتقدیر باندې (یعنی دتقدیر په فیصلو کی چون چرا مه کوه اوپه هغه باندې راضی سه که څه هم ستادنفس څخه خلاف فیصله به سوی وی) اوزما خوشحالی په ځان کی لټوه ولی چی زما خوشحالی په دی کی ده چی زمانا فرمائی ونه سی اوزما اطاعت وسی، اوزماسره نژدی اوسه په ذکر سره اوزمامحبت ستاپه زړه کی وی چی دغفلت په وختونو کی تاراو لاروی اوزماخوا ته رغبت کوه اوپه خپل زړه کی زما بیره ځای کړه، اوپه بنو کارونو کی تیزی کوه اوسستوالی مه کوه اوپه خلگو کی زمانصیحت وغوروه اوپه خلگو کی زما په حکم باندې فیصلی کوه. ای عیسی بن مریم ته ژړا وکړه په ځان باندې مخکی دراتگ دهغه ورځی څخه چی بیابه دی ژړا فائده نه کوی اوداسی ژړا وکړه لکه چی ته خپل اهل اوخاندان پریښودو والیې اودنیا اودهغه خوند اولذتونه پریږده او اعراض ځینی وکړه اودخلگو سره په نرمی سره خبری کوه اوپه هرچا باندې سلام اچوه او وینس اوسه کله چی نیکان بندگان بیده سی په دی بیړی سره چی هسی نه چی څه آفت راسی دزلزلی یاداسی بل آفت، اومخکی ددی څخه ځان ته توبنه برابره کړه چی بیا وروسته مال اودولت اواهل پکار نه راځی، اوخپلی سترگی توری کړه په خفگان سره کله چی مضبوط خلگ خنداگانی کوی (یعنی کله چی ښه اومضبوط خلگ دالله ﷻ د فکر څخه غافله سی اودآخرت غم نه کوی اوپه ځان باندې فخر کوی نوته سترگی ځینی پتی کړه او دخفگان اودغم اظهار پروکړه) اوکله چی تاته څوک بدردی وایې نوته په هغه صبرکوه، اوزیری به وی ستادپاره که چیری تاته درکول سو هغه څه چی وعده یې سویده دصبر کونکو سره، اودالله ﷻ څخه دهرڅه امید کوه اوپه هغه باندې توکل کوه، اوهرکار په حساب سره کوه ولی چی ددی کارونوبه ستاخڅه په ورځ دقیامت پوښتنه کول کیږی، او ځان ته داسی طبیعت جوړکړه چی ته گوری چی صالحینو ته ماکم نعمت ورکړی دی نوستا زړه دهغوی په نعمتونو کتلو سره اوبه سی اوزړه دی وسی چی دغه نعمتونه الله ﷻ تاته هم درکی. دارکم ابو داود په کتاب القدر کی یو رو ایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دمحمد بن یحیی بن فارس څخه دی نقل کوی دعبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل

کوی دالزهری څخه دی نقل کوی دابن طاوس څخه دی نقل کوی دخپل پلار څخه دی وایې چی: ولیده عیسیٰ بن مریم عليه السلام دابلیس لعنت الله علیه سره نوورته یې وفرمایل. آیاتاته معلومه ده چی تاته به نه دررسیږی څه نقصان یاڅه فائده مگرهغه چی الله جل جلاله درته په تقدیر کی لیکلی وی؟ نوابلیس وویل: نوته دغره سرته وخیږه اوځان راییله کړه نوتاته به معلومه سی چی ته ژوندی پاته کیږی یانه. نوابن طاوس دخپل پلار څخه نقل کوی چی: بیاعیسی عليه السلام وفرمایل چی تانه دی آوریډلی چی الله جل جلاله فرمایلی دی چی مادی نه مجبوره کوی بنده په یوکار باندی ولی زه چی څه غواړم هغه کوم.

اولزهری ویلی چی بنده په الله جل جلاله باندی امتحان نه سی کولی بلکی الله جل جلاله په بنده باندی امتحان کوی. اوابو داود نقل کوی داحمد بن عبده څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دعمر څخه دی نقل کوی دطاوس څخه دی وایې چی: شیطان رالی اوعیسی عليه السلام ته یې وویل چی آیاته په ځان باندی داگمان نه کوی چی ته رښتینی یې، نوته ولاړسره اویوی لوږی غونډی ته وخیږه اوځان راییله کړه. نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل، هلاکت دی وی ستا دپاره، تانه دی آوریډلی چی الله جل جلاله فرمایلی دی ای نبی هیڅکله ماته دځان دهلاکت سوال مه کوه ولی چی زه چی څه غواړم نوهغه کوم.

اودعیسی عليه السلام دپاره خاص ځای نه ووی چی هلته به دی اوسیدی یابه یې هلته عبادت کوی بلکی پرکم ځای به چی ورلی نوهم هلته به یې دالله جل جلاله تسبیحات وایه اودالله جل جلاله یادونه به یې کول، اودعیسی عليه السلام په اولنی وار باندی مړی ژوندی کول په هغه ورځ وه چی دی یوه ورځ په یوی ښځی باندی تیریدی چی دغه ښځه یوقبرته ناسته وه اوژړله یې، نودی عیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی څه چل دی تالره ولی ژاړی؟ نودی ښځی ورته وویل چی زماپوه لور مړه سویده اوددی څخه ماسوا زمانور هیڅ څوک نسته اومادالله جل جلاله سره وعده کړیده چی زه به ددی ځای څخه نه ښوروم تردی چی الله جل جلاله ماته هم مرگ راولیږی اویاالله جل جلاله داراژوندی کی اوزه یې ووینم. نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی آیاچی داته ووینی نوته بیای ځی؟ نودی ښځی وویل چی هوزه به ولاړه سم. نوویل سوی دی چی عیسی عليه السلام دوه رکعاته لمونځ وکی، اویا رالی اوددی قبرخواته کښېنستی اووی فرمایل دې قبر ته ای فلانی دالله جل جلاله په حکم سره ولاړه سه اودقبر څخه راووزه. نوویل سوی دی، چی قبر وښوریدی کله چی عیسی عليه السلام دوهم اواز وکی نوقبر خلاص سو نویایې دریم اواز وکی نوددی ښځی لور را ووته اوخپل سړی دخاورو څخه وڅنډی نوعیسی عليه السلام ورته وفرمایل چی داڅه شی ته وروسته کړی؟ نودی انجلی وویل کله چی اولنی اوزماته وسو نوملائکی رالی اوزماخلقت یې برابرکی نوکله چی دوهم اواز وسو نوماته زماروح راکول سو اوکله چی ماته دریم اواز

وسو نوزه وبيريدمه چي قيامت قائم سو، اوبياخپلي مورته راله اوورته يې وويل چي ولي ته په ماباندي دمرگ خوند دوه واره خكي اوبيايې خپلي مورته وويل چي ته صبر وكړه او محاسبه دخان سره وكړه ولي چي زماڅه حاجت نسته دنياته، بيادي انجلي عيسى عليه السلام ته وويل، اي دالله ﷻ پيغمبره ته دالله ﷻ څخه زما دپاره سوال وكه چي ما بپرته داخرت ژوند ته اوپه ماباندي مرگ اسانه كي. نو عيسى عليه السلام ورلهر دالله ﷻ څخه دعا وغوښته او ملك الموت روح خيني قبض كي اودمزيكي سره برابره سوه. نو دا خبره يهودوته ورسیده نوهغوي نورهم غصه سوه، اومخكي دنوح عليه السلام په قصه كي هم ذكرسوي وه چي دعيسى عليه السلام ملگرو دده څخه طلب وكي چي دوي ته سام راژوندي كي چي دهغه څخه دكښتي په باره كي پوښتنه وكي نوهغه يې هم دالله ﷻ په حكم سره راژوندي كي اوبيا رالي خاوري سو.

اوبل روايت دالسدي څخه نقل دي چي دي يې نقل كوي دابي صالح څخه دي نقل كوي دابن عباس څخه په ذكركولو ديوخبركي چي په هغه كي دا ذكردي چي دبنی اسرائیلو يو بادشاه وفات سوي وو نوخلگو دده كټ راوړي عيسى عليه السلام ته نو عيسى عليه السلام دالله څخه دعا وغوښته نوالله ﷻ دابادشاه راژوندي كي نودوي چي كله دا حالت وكتي نودوي سخت حيران سوه اوپه تعجب كي سوه دي كارته.

داركم الله ﷻ فرمايلي دي او هغه رښتني وينا والادي: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخَلَّقُ مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۱۱۰) وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ، (سورة المائدة ۱۱۰-۱۱۱) په دي ايتونو كي الله دخپل نعمتونو بيان كړي دي عيسى عليه السلام ته اوخپل احسانات يې ورته بيان كړي دي يودهغه څخه داچي دي يې بي پلاره پيداكي اودا پيدائش يې خلگو ته نښه په قدرت دالله ﷻ باندي وگرځول اوبيا دده پيغمبر مقررول وروسته ددي څخه دابل احسان دي دالله ﷻ دطرفه (وعلى والدتك) اودده په والدي باندي يې هم دا احسان ذكروكي چي هغه يې خوښه كړيده دنورو ښځو څخه اولور مقام يې ورلره وركړي دي: إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ، هغه داچي راتگ دجبريل اودپوكي كولو په گريوان دمريم عليه السلام كي دابل احسان سو دالله ﷻ دخوا: تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا، اوبل احسان داچي تابه خبري كولي دخلگو سره په زانگو كي: وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، اوبل غټ احسان دالله ﷻ دخوا دادی چي ده ته يې پوهه او علم او حكمت وركي او

د تورات او انجيل علم يې ورلره نصيب كى چى بل خوك په دغه زمانه كى ماسوا دده خخه نه په پوهيدى: **وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ يَأْذَنِي،** اود ابل احسان دالله ﷺ دخوا، هغه داچى عيسى ﷺ به دختى خخه مرغى جوړه كړه اوپكښى پوه به يې كړه نودهغه خخه به دالله ﷺ په حكم سره صحيح مرغى جوړه سوه چى دعام مرغانو په شان به الوتله. **وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ يَأْذَنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى يَأْذَنِي،** اوبل دا احسان دالله ﷺ دخوا چى ده به پندوته دالله ﷺ خخه دعا وغوښتله نوهغه ته به الله ﷺ دسترگو نظر وركى اوداركم چى دچابه بركى ناجوړى وه نوهغه ته به يې دعا وغوښتل نودغه بركى ناجوړى به ښه سوه، اوبل داچى دالله ﷺ په اذن او حكم سره به يې مړى راژوندى كول لكه مخكى چى خه ركم په واقعاتوكى ذكر سوه. **وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ** اوبل دا احسان چى كله بنى اسرائيلو دده دقتل اراده وكړه نوالله ﷺ دى دخان خوا ته لوړكى اودده دتكليفونو خخه يې محفوظ كى. اوداقول دالله ﷺ: **وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ،** دلته دوحى خخه مراد ارشاد اودلالت دى يعنى كله چى تاحواريينو ته لارښوونه كول چى په الله ﷺ باندى ايمان راوړى اودهغه درسول تابع دارى وكى نوهغوى وويل چى موږ ايمان راوړى دى اوموږ دمسلمانانو خخه يو دلته هم ددلالته معنى مراده ده اوپه بل حاي كى داسى ذكرسوى دى لكه خه ركم چى الله ﷺ فرمايلى دى: **وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ، (سورة النحل ١٧٨)** **وَأَوْحَيْنَا إِلَى أُمِّ مُوسَى أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ فَأَلْقَيْهِ فِي الْيَمِّ (سورة القصص ٧٠)**. يادلته وحى په واسطه دنبى سره مراد ده. نودا خه چى مخكى بيان سو داټول دالله ﷺ دخواه ښكاره نعمتونه اواحسانات وه په عيسى ﷺ تردى چى انصاريې ورلره ملگرى كړه اومددگاران يې كړه ورلره چى دده سره به يې دعوت كوى دالله ﷺ خوا ته: لكه خه ركم چى الله ﷺ خپل بنده اوخوږ پينغمبر خاتم الانبياء محمد مصطفى ﷺ ته فرمايلى دى: **هُوَ الَّذِي آيَدُكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ (٦٢)** **وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، (سورة الانفال ١٢٢)** **٢٣)،** اوداركم الله ﷺ فرمايلى دى: **وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ (٤٨)** **وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا يَأْذَنُ اللَّهُ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى يَأْذَنُ اللَّهُ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (٤٩)** **وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَحِلَّ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ (٥٠)** **إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ**

(۵۱) فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ
 وَاشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (۵۲) رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (۵۳) وَمَكْرُؤًا
 وَمَكْرَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، (سورة آل عمران ۱۴۸ ۵۴) نودهريوه نبي دپاره دخپل زماني
 مطابق معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چی دموسی دپاره دخپل زماني مطابق
 معجزی ورکول سوی دی، نوویل سوی دی، چی دموسی ﷺ په وخت کی دجادو گری ډیره
 چرچه وه نوهغه ته داسی معجزه ورکول سوه چی ټول جادوگران په پرسوه، داسی نښه یې ده
 ته ورکړه چی جادوگران څه چی دعام خلگو ذهنو هم کار ورلره پریښووی داسی معجزه وه،
 اودعیسی ﷺ په زمانه کی دحکمت ډیره چرچه وه نوالله ﷺ عیسی ﷺ ته داسی حکمت
 اودانایې ورکړه چی دهیخ چاپه وس کی دهغه سره مقابله کول نه وو اوداسی حکیم وو چی
 درپندو علاج به یې دالله ﷺ په حکم سره کوی اوبرگی داسی ناجوړی وه چی چابه یې هم
 علاج نه سو کولی اوده ته الله ﷺ دبرگی دعلاج طریقې بنوولی وی اودارکم جذام ناجوړی
 سوه اونوری داسی ناجوړیانی چی یوحکیم هم دانه سو کولی چی علاج یې وکی اوالله ﷺ
 ده ته ددی ټولو دعلاج طریقې بنوولی وی، اوبل داچی بنده دی حدته نه سی رسیدلی چی
 مړی دقبرونو څخه راولاړوی نوداپه صدق دده دنبوت باندی غټ اوبنکاره دلیل وو. اودا
 رکم دنبي ﷺ په دور کی دبلاغت اوفصاحت چرچه وه نوالله ﷺ خپل محبوب نبي ته داسی
 معجزانه کلام ورکی چی انتهایې بلیغ اوفصیح کلام وو.

وَمَكْرُوا وَمَكْرَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ، اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي
 إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ
 فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۶) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذْبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى
 الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۷) يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ
 الْكَافِرُونَ، (سورة الصف ۱۲ ۸) تردی چی ددی څخه وروسته یې داسی فرمایلی دی: يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
 نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّنْتَ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا
 ظَاهِرِينَ، (سورة الصف ۱۴) نوعیسی ﷺ آخرنی نبي دبنی اسرائیلو دی اوپه دوی کی یوه
 ورځ ولاړسو اودوی ته یې زیری ورکی په راتگ دیونبی باندی چی هغه آخرنی نبي دی او
 دهغه څخه وروسته به بل نبي نه وی اودوی ته یې نوم هم وښووی اودوی ته یې دهغه صفات
 هم بیان کړه چی دوی یې کله په دی صفاتو باندی پیداکی اووپیژنی نودهغه تابعداری د
 وکی، اودایې دوی ته ځکه بیان کی چی په دوی باندی حجت قائم کی اواحسان وو دطرفه

دالله ﷺ خخه.

الله ﷺ فرمايلي دي: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة الاعراف ١٥٧) محمد بن اسحاق وايي په نقل كولو سره دثور بن يزيد خخه دى نقل كوى دخالد بن معدن خخه دى نقل كوى داصحابو درسول الله ﷺ خخه چى دى صحابوو نبى ﷺ ته وفرمايل: مور ته دخان په باره كى خه خبر راکه نونبى ﷺ وفرمايل: دعادا ابراهيم ﷺ اوزيرى دعيسى ﷺ، اوزما والدى يوقسم نور ليدلى وو چى كله يي زما حمل واخستى چى دهغه دوجى به ورته دبصرى دعلاقى قصرونه بنسكاره كيدل. اوداركم په يوبل روايت كى دالعرباض بن ساريه اودابى امامه خخه چى دوى نقل كوى دنبى ﷺ خخه چى فرمايلي دي چى په هغه كى همدا عبارت ذكردى چى زه دعا دابراهيم ﷺ يم اوزيرى دعيسى ﷺ اوداددى وجى خخه چى ابراهيم ﷺ چى كله خانه كعبه جوړوله نودا دعايي كړى وه چى يالله دلته په دوى كى يونبى پيدا كى چى هم ددى قوم خخه وى، لكه خه ركم چى الله ﷺ فرمايلي دي: رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ، اولكه چى دنبى اسرائيلو خخه نبوت ختم سو نوعيسى ﷺ په دوى كى ولاړسو اودوى ته يي خبروركى چى په دوى كى نبوت ختم سو اودده خخه وروسته به يويغمبر راخى چى هغه به ختم الانبياء وى اوپه عربوكى به وى چى احمد نوم به يي وى، چى هغه محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم چى دى به په سلسلى داسماعيل ﷺ كى وى. الله ﷺ فرمايلي دي: فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ، دلته ضمير يعيسى ﷺ ته راجع دى اويامحمد ﷺ ته راجع دى، بياالله ﷺ امر كړى دى مومنانوته په نصرت داسلام باندى اوپه نصرت اومدد دانبياءو باندى اودنبى ﷺ سره تعاون په نشر ددين كى اوپه نشر دعوت كى نوفرمايلي دي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ، يعنى خوك به زمامدد وكى په دعوت كى دالله ﷺ خوا ته: قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، اودوى وه په يو كلى كى چى الناصره نوم يي وو نودوى دهغه كلى په نوم باندى مسمى سوه چى نصارى ورته اوس هم ويل كيږي: فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ، يعنى كله چى عيسى ﷺ دى بنى اسرائيلو ته دادعوت وركى نوپه دوى كى چا ايمان راوپرى اوچا انكار وكى يعنى دده دادعوت يي ونه منى اوپه خپل كفر اوگمراهى باندى پاته سو نودهغه وخت خخه راسى تردى زمانه داسلام پورى دنصاراو اوديهدوو په خپلو كى ديوبل سره كينه اوبغض پيداسو

اودواړې ډلې په ناحقه وي مگر يوڅو كسان چې دهغوی عقیدې صحیح وي، ولي چې په يهوديانو كې اكثر و دعیسی عليه السلام دعوت قبول نه كی، اوپه نصاراو كې اكثر و عیسی عليه السلام ته داسی درجه وركړه چې دالله جل جلاله څخه یې هم لوړ كی نودواړه كافران وه مگر يوڅو خاص كسان چې هغوی داویل چې عیسی عليه السلام دالله جل جلاله بنده دی اودهغه پیغمبردی نوری داخبری یې نه دی كړی چې دادریم الله دی اونه یې داویلی دی چې دادالله جل جلاله ځوی دی لكه څه ركم چې په دې باندي بعضو نصاراوو قول كړی دی.

بیان دسترخوان

الله جل جلاله فرمایلی دی: وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ (۱۱۱) إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ أَتَقُونَا اللَّهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (۱۱۲) قَالُوا تُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَنَكُونَ عَلَيهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (۱۱۳) قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونَ لَنَا عِيدًا لِأَوْلَانَا وَأَخْرَانَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (۱۱۴) قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (سورة المائدة ۱۱۱-۱۱۵).

په تفسیر كې مورې دمائده (یعنی دسترخوان) دنزول په باره كې تفصیلی خبره كړیده ددی په باره كې دابن عباس اودسليمان الفارسی څخه اودعمار بن یاسر څخه روایت نقل دی. چې مضمون دهغه داسی دی چې: عیسی عليه السلام حواریینو ته امر وكی چې دیرش ورځی روژه ونیسی، كله چې دوی دادیرش ورځی روژه ونيوله نودوی غوښتنه وكړه دعیسی عليه السلام څخه چې دوی ته دی دآسمان څخه یو دسترخوان نازل كی چې دوی دهغه څخه خوراك وكی او زړونه یې مطمئن سی په دی خبره باندي چې الله جل جلاله ددوی څخه داروژه قبوله كړیده، اودا به ددوی دپاره اختر دافطار سی (یعنی عیدالفطر چې مورې ورته كوچنی اختر وايو) اوداسی دسترخوان وی چې داوړنی اواخرنی دپاره كافی سی، اوغریب اوماالدارو ته كافی سی. نو عیسی عليه السلام دوی ته نصیحت وكی چې ددی طلب مه كوی ولي چې ددی شكر به بیانه سی ادا كولی اوددی شرطونه به بیاپوره نه كی، نودوی كلك سوه په دی خبره باندي چې ضرور به داسوال كوی درب څخه ددی دسترخوان په باره كی، نوكله چې دوی نه منع كیده نو عیسی عليه السلام ولاړسو اوپه لمانځه باندي ودریدی اودوه ركعته لمونځ یې وكی اوالله جل جلاله ته په ژراسو چې دوی ته دا طلب وړپوره كی نوالله جل جلاله دآسمان څخه دسترخوان نازل كی اودوی ورته كتل، اودا دسترخوان دوی ته كرار كرار نژدی كیدی، څومره به چې نژدی كیدی نو عیسی عليه السلام به دادعاكوله چې داددوی دپاره نعمت وگرځی اونه داچی عذاب وگرځی ددوی دپاره اودا دسترخوان په یوخادر باندي پت سوی وو نو عیسی عليه السلام داخادر ځینی لیری كی نووی

فرمايل (بسم الله خير الرازقين) په نامه دهغه الله باندې چې ښه رزق ورکونکې دې. نو په دې باندې میان اونور هر قسم خوراکونه اوميوي چې انگور اوانار اوداسې نورې ميوې پر پرته وی اوددې سترخان څخه ښه بوی ختی، بیاعیسی عليه السلام دوی ته امر وکړ چې په خورلو ددې څخه نودوی ورته وویل چې مور ځینی خوراک نه کوو چې ترڅو پورې چې تاځینی خوراک نه وی کړی، نوعیسی عليه السلام دوی ته وفرمایل چې اول سوال تاسې کړې دې ددې په باره کې نودوی خوراک ځینی ونه کی نوعیسی عليه السلام مسکینانو ته اوناچورپو ته اودچاچې هر قسم ناچورې وه اوڅه تکلیف وو دې ټولو ته عیسی عليه السلام امر وکړ چې نودوی راله اوپه خورلو یې شروع وکړه نوپه چاباندې چې څه تکلیف وو هغه الله جل جلاله ځینی لیری کې اودچاچې څه ناچورې وه الله جل جلاله هغه ناچورې په سبب ددې خوراک سره ځینی لیری کړه.

اودارکم ددوی تعداد (۱۳۰۰) کسان وه نودې ټولو ته الله جل جلاله شفا ورکړه. نوویل سوی دې چاچې ورڅخه اول وار خوراک نه وو کړې نوهغوی ډیرخفه سوه، اوویل سوی دې چې دا دسترخوان به روزانه ددې خوراکونو سره نازلیدی اوبیابه دوی ورځی وروسته نازلیدی. دارکم بیا داصرف دفقیرانو دپاره مقرر سو نومناقینو په کې خبرې شروع کړې نوالله جل جلاله دا سترخان بالکل مسخ کې اوختم یې کې اودهغه کمو کسانو چې خبرې کولې نوددوی څخه یې خنزیران جوړکړه.

اودارکم روایت ذکرکړې دې ابن ابی حاتم په نقل کولو سره دحسن بن قزعه څخه دې نقل کوی دسفیان بن حبیب څخه دې نقل کوی دسعید بن ابی عروبه څخه دې نقل کوی دقتاده څخه دې نقل کوی دخلاس څخه دې نقل کوی دعمار بن یاسر څخه دې نقل کوی دنبی عليه السلام څخه دې وایې چې: دآسمان څخه الله تعالی دسترخوان نازل کړې وو چې په هغه کې ډوډی اوغوښې اوميوي وی اوددوی ته امر سوی وو چې دابه نه ذخیره کوی اوخیانت به په کې نه کوی، نودوی ذخیره کړه نوددوی څخه واخستل سو، اوددوی څخه خنزیران اوبیزوگان جوړ سوه (۱) اوددې په باره کې مور په تفسیرونو کې تفصیلی بحث کړې دې نو دتفصیل دپاره تفسیرته رجوع وکړی.

روایت ذکرکړې دې ابوبکر بن ابی الدنیا په نقل کولو سره دیوسړې څخه چې نوم یې نه دې ذکر سوی دې نقل کوی دحجاج بن محمد څخه دې نقل کوی دابوهلال بن محمد بن سلیمان څخه دې نقل کوی دبکر بن عبدالله المزنی څخه دې وایې چې: دحواریینو څخه خپل نبی عیسی عليه السلام ورك سو نودوی ورپسې دسمندر خوا ته ووته کله چې دوی سمندرته ورسیده نوگوری چې عیسی عليه السلام داوبو په سرباندې روان دې اویوموج یې لوړوی اوبل یې کښته

(۱). الترمذی: کتاب التفسیر، سورة المائده (۱۵/۲۱۰۳).

کوی نوپه دی کی یوسری ورته وویل چی آيازه ستا خواته درتلی سم نوداعیسی ﷺ ورته وفرمایل چی هوانوپه دوی کی چی یوسری ورروان سونویوقدم یې چی کنسینسوی په دوهم قدم ایردلو سره ډوب سو نوده عیسی ﷺ ته اواز وکی چی زه غرق سوم نوعیسی ﷺ لاس ونیوی ځینی اوداوبو څخه یې راویستی، اوبیایې وفرمایل چی: که چیری دبنی آدمو یقین داوربشی ددانی دومره وای نودوی به په اوبو باندي گرزیدلای.

اودارکم هم داسی یوبل روایت دابوسعید بن الاعرابی څخه نقل دی چی دی یې نقل کوی دابراهیم بن ابی الجحیم څخه دی نقل کوی دسلیمان بن حرب څخه دی نقل کوی دابی هلال څخه دی نقل کوی دبکر څخه هم په دی طریقی سره په کمی طریقی چی دامخکنی روایت ذکرسوی دی. بیابی الدنيا ویلی دی په نقل کولوسره دمحمد بن علی بن الحسن بن سفیان څخه دی نقل کوی دابراهیم بن الاشعث څخه دی نقل کوی دالفضیل بن عیاض څخه دی وایې چی: ویل سوی دی عیسی ﷺ ته چی ته څه رکم داوبو په سرباندي گرزوی نوده وفرمایل چی په یقین اوپه ایمان سره، نودوی ورته وویل چی دغه ایمان خوموږ هم راوړی دی اودغه یقین خوزموږ هم دی، نوعیسی ﷺ دوی ته وفرمایل چی بیارایې زماسره نوکله چی دوی دعیسی ﷺ سره روان سوه نودوی په اوبوکی غرق سوه، اوعیسی ﷺ داوبو پر سرپاته سو، نوعیسی ﷺ دوی ته وویل چی ولی، نودوی وویل چی موږ دسمندر دموجونو څخه بیریدلو نوعیسی ﷺ دوی ته وفرمایل چی دسمندر دموجونو څخه بیریداست اودهغه رب څخه چی ددی موجونو رب دی دهغه څخه نه بیریداست. نوبیایې دوی راویستل. بیا عیسی ﷺ مزکه ووهل تردی چی ورته وغوړول سوه نوعیسی ﷺ خاوره ځینی راواخسته، نوپه یوه لاس کی یې لوته وه اوپه بل لاس کی یې دسروزرو تکره وه نودوی ته یې وفرمایل چی په دی کی تاسی ته کم یوگران دی نودوی وویل چی داسره زر نوعیسی ﷺ وفرمایل چی دازما په نزد بددی. اومخکی موږ دا ذکرکړه چی په قصه دیحیی ﷺ کی چی عیسی ﷺ ددوی څخه کپړی جوړولی اوهغه به یې اچولی اوددرختی پانی به یې خوړل اودهغه دپاره کور اوخاص مکان نه وو اونه به یې څه ذخیره کوله دصبا ورځی دپاره.

دارکم ابن عساکر ویلی دی په نقل کولوسره دالشعبي څخه دی وایې چی: وو عیسی ﷺ چی کله به دده خواته دقیامت ذکرسو نوده به چغه ووهل، اوبیایې وفرمایل چی: داسی نه سی کیدی چی دابن مریم خواته دی دقیامت تذکره وسی اوهغه دی خاموشه پاته سی.

اودارکم اسحاق بن بشیر ویلی دی په نقل کولو سره دهشام بن حشان څخه دی نقل کوی دحسن څخه دی وایې چی په ورځ دقیامت به دزاهدانومشرعیسی ﷺ وی اودغه کسان چی په دنیاکی به دگناهونو تبتیدل دهغوی حشر به دعیسی ﷺ سره په ورځ دقیامت کی وی. اوویل سوی دی چی یوه ورځ عیسی ﷺ ته خوب وړلی نویوکانی یې دسرلاندي کنسینسوی او

بيده سو نوکله چی ورلره خوب خوند ورکی نوابلیس لعین ورته رالی اوورته یې وویل چی ته وایې زما ددنیا سامانونو ته ضرورت نسته، اوداکانی هم ددنیا سامان دی نو عیسیٰ ﷺ ولاړسو اوداکانی یې هم دسر څخه لیری کی اودا ابلیس یې باندی وویشتی اوورته یې وویل چی داواخله ددنیا سره ستاسو زمانه دی پکار. اودارکم معتمر بن سلیمان ویلی دی چی یوه ورځ عیسیٰ ﷺ دخپلو کسانو سره راووتی چی یوه چوغه یې دوړی څخه جوړه کړی وه هغه یې اچولی وه اوپسې یې لڅی وی (خپلی یې نه وی) اوپه حالت دژراکی وو اورنگ مبارک یې ژړ وو داوړی والی څخه اوشوندی مبارکی یې وچی وی دتبری والی څخه نووی فرمایل: ای بنی اسرائیلو، زه هغه سړی یم چی الله ﷻ ماته په دنیاکی یوه درجه راکړی ده اوزه په دی باندی نه تعجب کوم اونه فخرپه کوم آیاتاسی ته معلومه ده چی زما کور چیری دی؟ نودوی وویل چی چیری دی ای دالله ﷻ رسوله؟ نوده وفرمایل چی جماعتونه زماکورونه دی اوروغوالی زما اوبه دی او اوبنکی زماوړیوالی دی، اوخراغ زما سپوږمی ده په شپه کی، اوپه یخ کی زما لمونځ دلمر راختل دی، اوزماکپری دوړی څخه جوړی دی، اوزما شعار دالله ﷻ څخه بیره ده، اوزماهم مجلس مسکینان خلگ دی اونا جوړیان خلگ دی، سهار سی اوزماسره هیڅ څه نه وی اومانام سی اوزماسره هیڅ څه نه وی اوزه روغ صحت والیم چی هیڅ ته می زړه نه کیری، نو وروسته څوک دی زما څخه ډیر گټه کونکی اوزما څخه ډیر مالدار. اودارکم محمد بن الولید بن ابان بن حیان بن ابی الحسن العقیلی المصری دی نقل کوی دهانی بن المتوکل الاسکندری څخه دی نقل کوی دحیوه بن شریح څخه دی نقل کوی دالولید بن ابی الولید څخه دی نقل کوی دشفی بن ماتع څخه دی نقل کوی دابوهریره رضی الله عنه څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: وحی وکړی الله ﷻ عیسیٰ ﷺ ته چی دیوځای څخه منتقل کیره بل ځای ته ددی وچی څخه چی ته ونه پیژندل سی کنې تاته به ضرر ورسوی، زمادی په خپل عزت اوپه جلال باندی قسم وی چی تاته به زه (۱۰۰۰) حوری درکم اوستا ولیمه به زه ترخلور سوه کالو پوری ورکوم. په دی حدیث کی غرابت دی.

دارکم داسماعیل بن عیاش څخه نقل دی دی نقل کوی دعبداالله بن دینار څخه دی نقل کوی دابن عمر څخه دی وایې چی: وفرمایل عیسیٰ ﷺ حواریینوته چی: تاسی خوری ډوډی داوړبشو او اوبه چبسی خوتروی اوبه، اوددنیا څخه په امن سره وځی اوپه سلامتیا سره اوځی دا حقه خبره زه تاسی ته کوم چی ددنیا لذت دآخرت لذت ختموی اودآخرت لذت ددنیا لذت ختموی (یعنی څوک چی دآخرت لذت اونعمتونه غواړی نوهغه دی په دی دنیا کی په نعمتونو پسې نه گرځی اوبنه لباس اوبنه خوراکونه دی نه کوی ولی چی ددی دنیا نعمتونه دآخرت نعمتونه ختموی)، اوبدبخته اوشریر عالم هغه دی چی په خپل علم باندی دنیا

ته ترجیح ورکوی.

اودارکم وهب ویلی دی په نقل کولو سره د سلیمان بن بلال څخه دی نقل کوی د یحیی بن سعید څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام به فرمایلی چې تاسی په دنیا باندی تیرسی او تعمیر په کی مه جوړوی، اودابه یې فرمایلی: محبت د دنیا د ټولو خطایانو سردی، او په کتلو سره زړه ته شهوت کښته کیږی، او حکایت کړی دی وهیب بن الورد همداسی روایت خو هغه په کی دازیات کړی دی: او اکثره داسی شهوتونه وی چې په میراث کی ورکوی اهل ته ډیر غمونه. او په بل روایت کی ویل سوی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: ای بنی آدمه ته د الله جل جلاله څخه بیره کوه په هر ځای کی چې یې، او په دنیا کی جماعت ځان ته کور کړه او خپلو سترگوته ژړاوبنیه او خپل بدن ته صبر وبنیه، اوزړه ته فکر سوچ وبنیه. اودصبا دروزی دپاره غم مه کوه ولی چې دا غلط کاردی. او په یوبل روایت کی ذکر دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: لکه څه رکم چې په تاسی کی یوسری دسمندر په موجونو باندی کورنه سی جوړولی نودارکم په دنیا کی قرارهم نه سی نیولی. اودارکم سفیان الثوری ویلی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی: چې دانسان په زړه کی د دنیا او آخرت محبت دواړه نه یو ځای کیږی. دارکم ابراهیم الحربی ویلی دی په نقل کولو سره ددواد بن رشید څخه چې دی نقل کوی د عبدالله الصوفی څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام فرمایلی دی: طالب د دنیا په ډول دهغه سړی دی لکه یوسری چې دسمندر څخه اوبه چښی چې دسمندر څخه څومره اوبه چښی هغه دومره انسانان نور هم تږی کیږی تردی چې مړه سی.

اودارکم په یوبل روایت کی نقل دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی چې: یقیناً شیطان د دنیا سره دی او مکر دده د مال سره دی او بنائست دده د خوا هشاتو سره دی، او ځای دده شهواتو سره دی. اودارکم ابو مصعب ویلی دی په نقل کولو سره د مالک څخه دی وایې چې: عیسی عليه السلام فرمایلی دی: تاسی ډیری فضولی خبری مه کوی ولی چې په دی سره زړه سختیږی او سخت زړه د الله جل جلاله څخه لیری وی مگر تاسی ته پته نه لگیږی، اودخلگو گناهونو ته داسی مه گوری لکه چې تاسی اربابان یاست بلکی داسی گوری لکه چې تاسی بندگان یاست، ولی چې خلگ دوه قسمه وی څوک په عافیت کی وی او څوک په مصیبت کی وی نو په تاسی کی دی رحم وکی هغه کسان چې په عافیت کی دی په هغه کسانو باندی چې هغوی په مصیبت کی وی. اودارکم مالک بن دینار ویلی دی چې عیسی عليه السلام فرمایلی دی چې: د جنت الفردوس د طلب دپاره دوربشی ډودی سره شگه خوړل اودسپو سره په دشتو کی بیده کیدل هم کم دی. اودارکم د عبدالله بن المبارک روایت نقل کوی د سفیان څخه دی نقل کوی د منصور څخه دی نقل کوی د سالم څخه دی نقل کوی د ابن ابی الجعد څخه دی وایې چې ویلی دی عیسی عليه السلام: تاسی عمل وکی د الله جل جلاله درضا دپاره، او عمل مه کوی دخپلو خیتو

دپاره، تاسی وگوری دی مرغانو ته چی سهارتش ججوری دجالو څخه وځی اوماښام چی راځی نوججوری یې ډک وی اودغه مرغان نه کرونده کوی اونه ریبل کوی اونه څه کارکوی، اوالله ﷺ ورته رزق ورکوی. اوتاسی ځان وساتی دفضولیاتوددنیا څخه ولی چی فضولیات ددنیا په نزد دالله ﷻ باندي گندگی ده. اودارکم صفوان بن عمر یوروايت نقل کوی دشریح بن عبدالله څخه دی نقل کوی دیزید بن میسره څخه دی وایې چی: وویل حوارینو مسیح عیسیٰ ﷺ ته: ای عیسیٰ ﷺ وگوره دی جماعت ته څومره ښه جوړسوی دی. اوڅومره ښه ښکاری. نوعیسیٰ ﷺ وفرمایل چی بالکل ښه جوړدی خوزه تاسی ته داحقه خبره کوم چی الله ﷻ به ددی جماعت یوکانی پرې نږدی مگرهغه به هلاکوی په سبب دگناهونوداهل دهغه ولی چی الله ﷻ دانه خوښوی چی دادی دسرورزو اودسپینو زرو څخه اونه ددغو کاهو څخه چی تاسی په تعجب کی اچوی ددی څخه جوړسی بلکی الله ﷻ داخوښوی چی یوجماعت په زړونو باندي جوړسی اوپه نیکو اعمالو باندي ښائسته سی اوپه دغه اعمالو باندي الله ﷻ مزکه آبادوی، اوهم په دی زړونو اواعمالو باندي الله ﷻ مزکه خرابوی که چیری دازړونه او اعمالونه په غلطه طریقه وی. دارکم یوبل روایت نقل کوی حافظ ابن عساکر په تاریخ خپل کی دابو منصور بن محمد الصوفی څخه دی نقل کوی دعائشه بنت الحسن بن ابراهیم الوركامیه څخه دی وایې چی ماته خبرراکړی دی احمد بن جعفر الرازی دی نقل کوی دسهیل بن ابراهیم الحنظلی څخه دی نقل کوی دعبدالوهاب بن عبدالعزيز څخه دی نقل کوی دمعتمر څخه دی نقل کوی دمجاهد څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی نقل کوی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: تیرسو عیسیٰ ﷺ په یوکلې باندي چی خراب سوی وو او تش کنډواله په کی پاته سوی وه، نوعیسیٰ ﷺ چی ددی کلی دامحلونه اوقصرونه ولیدل نووی فرمایل، ای الله دی کلی زه په تعجب کی کړم اوداقصرونه زماډیر خوښ سوه. نوالله ﷻ دغه کلی ته وحی وکړی چی عیسیٰ ﷺ ته جواب ورکی. نوویل سوی دی، چی دغه ځای عیسیٰ ﷺ ته اواز وکی چی ای عیسیٰ ﷺ زماحبیبه زما څخه څه غواړی. نوعیسیٰ ﷺ ورته وفرمایل چی ستادرختی اونهرونه څه سوه؟ اوستا اوسیدونکی څه سوه؟ نودی کلی ورته وویل چی ای زماحبیبه دالله ﷻ حقه وعده په دی خلگو باندي راله نوزما درختی وچی سوی اوزما نهرونه هم وچ سوه اوزما بنگلی اوقصرونه هم خراب سوه اوزما اوسیدونکی هم مړه سوه. نوده بیاپوښتنه وکړه چی دهغوی مالونه څه سوه؟ نودی کلی ورته جواب ورکی چی هغه ټول مالونه چی دوی په حلاله اوحرامه طریقه سره جمع کړی وه هغه ټول زماپه نس کی پراته دی، دالله ﷻ دپاره دی میراث دآسمانونو اودمزکو، نوویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ وفرمایل په دغه وخت کی: زه تعجب کوم دری قسمه خلگو ته، یوداچی طالب ددنیاوی اومرگ دی دځان خوا ته طلب کوی (یعنی دی دنیاځان ته رابولی اومرگ

دی دځان خواته رابولی، دوهم سړی چی قصرونه اومحلونه جوړوی اودورتگ ځای یې قبر وی، اودریم هغه سړی چی په ډکی خولی سره خداکوی اومخ ته یې اوروی ابن آدم په ډیرو نه مړیږی، اوپه لږو قناعت اوصبر نه کوی، جمع کوی مال هغه چاته چی هغه یې شاباسی نه کوی، اوددی پیش کیدل دی رب ته چی هغه بیاعذر نه قبلوی اوالله ﷻ به ورته فرمایي چی ته په دنیا کی دی خپل خیتی بندوی اودخپلو شهوتونه بندوی. اوالله ﷻ به دغه انسان ته وفرمایي چی ته خيته ډکوی اوحال دادی چی ته قبرته دننه کیدونکی یې اوای دآدم ځویه ته به دقیامت په ورځ خپل حشر وگوری دبل چا په میزان کی. په دی حدیث کی هم غرابت دی لیکن په دی کی بنائسته نصیحتونه دی نوددی وچی څخه مو ولیکی.

اودارکم سفیان الثوری نقل کوی دخپل پلار څخه دی نقل کوی دابراهیم بن التیمی څخه دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دحوارینو ډلی تاسی خپلی خزانی په آخرت کی کنسیردی اوهلته یې ذخیره کی، ولی چی دانسان زړه په هغه ځای کی وی په کم ځای کی چی دهغه خزانه وی. اوپه یوبل روایت کی ذکر دی چی بنی اسرائیلو ته عیسیٰ ﷺ ددرو خبرو نصیحت وکی، یوداچی تاسی ته هرځای هم دنیکی لاری معلومی سی نوتاسی په هغه لاریسی روان سی اودهغه تابعداری وکی، اوکه دیوکار بدپه تاسی کی معلوم سی نوتاسی دهغه څخه ځان ساتی، دریم داچی په یوکار کی یاپه څه مسئله کی ستاسی اختلاف وی نوهغه تاسی علماوو ته پیش کی. اودارکم عبدالرزاق نقل کوی دمعمار څخه دی نقل کوی دیوسړی څخه دی نقل کوی دعکرمه څخه دی وایي چی: عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: تاسی ملغلری دخزیر خواته مه ورغورزوی ولی چی دخزیر ملغلری نه پکاریري، اوتاسی حکمت هغه چاته مه ورکوی چی هغه یې طلب نه کوی، ولی چی حکمت دملغلرو څخه بڼه دی، او دچا چی حکمت پکارنه وی نوهغه ده خزیر څخه هم زیات بدتروی.

اودارکم ویل سوی دی چی دعیسیٰ ﷺ څخه پوښتنه وسوه، دکم سړی فتنه زیاته وی؟ نو عیسیٰ ﷺ وفرمایل: بنویدل دیوعالم ولی چی عالم سړی چی کله وبنویري نودځان سره ډیر خلگ بنویوی. اودارکم ویل سوی دی چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی: ای دبدی علماوو تاسی گرځولی ده دنیا په خپل سرباندي اواخرت دپښو لاندی، ستاسی وینا شفاده او ستاسی عمل دوايې ده ستاسی مثال په ډول ددرختی د(الدقلی) دی دایوه درخته ده چی په ظاهری شکل باندي بڼه ده خوچی چاځینی خوراک وکی نومړکیږی، نوعیسیٰ ﷺ دوی ته وویل چی ستاسی مثال دهغه درختی په ډول دی چی څوک ورته گوری نوپه تعجب کی سی اوکه خوراک ځینی وکی نومړسی. اودارکم دوهب څخه نقل دی، دی وایي چی عیسیٰ ﷺ فرمایلی دی ای دبدی علماوو تاسی دجنت په دروازو کی ناست یاست نونه په خپله دننه کیږی اونه نور مسکینان دننه کیدلو ته پریږدی. یقیناً په نزد دالله ﷻ باندي بدترین انسان هغه دی

چی په خپل علم سره دنیا طلبوی، اودارکم وهب بن منبه ویلی دی چی: یوه ورځ عیسیٰ ﷺ دخپلو ملگرو سره دیوقبر په غاړه ودریدی نو عیسیٰ ﷺ وفرمایل چی په دی سړی باندی داقبر تنگ دی اودی په کی لغتی وهی، نوبیا عیسیٰ ﷺ وفرمایل دی خپلو ملگرو ته چی په دی سړی به داقبر دومره تنگ نه وی څومره چی په تاسی باندی دمور رحم تنگ وو مگر الله ﷻ چی یې وغواړی نوانسان ته یې فراخه کوی. اودارکم ابوعمر الضریر ویلی دی ماته خبرراسیدلی دی چی عیسیٰ ﷺ به کله مرگ یادی کی نودبدن مبارک څخه یې وینه په قطرو قطرو توییدله. اودارکم ډیر اثار داسی دعیسیٰ ﷺ څخه نقل دی چی دالزو ورڅخه مور ذکر کړه اوپه دی باندی به اکتفاء وکو.

بیان دلورولو دعیسیٰ ﷺ آسمان ته

الله ﷻ فرمایلی دی: وَمَكْرُؤًا وَّمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (۵۴) إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مَتَّى رَافِعَكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرَكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ، (سورة آل عمران ۱۵۴ ۵۵) نودلته الله ﷻ خبر ورکړی دی چی کله دی بیده وو نوالله ﷻ وفات کی دی په خوب سره بنا برقول صحیح، او خلاص یې کی دهغه ضرر څخه چی یهودیانو غوښته چی ده ته یې ورسوی. حسن بصری وایې چی په دغه وخت کی یوبادشاه وو چی نوم یې داود بن نوراوو چی ده په قتل دعیسیٰ ﷺ باندی امر وکی اودده په پهانسی کولو باندی یې امر وکی نو عیسیٰ ﷺ یې دجمعی په ورځ چی دخالی شپه وه په بیت المقدس کی قیدکی نوالله ﷻ دعیسیٰ ﷺ شکل په دی ملگرو کی یوبل سړی ته ورکی اودی یې ددوی څخه لوړ کی دآسمان خوا ته، اوکله چی دوی بیت المقدس ته په عیسیٰ ﷺ پسې داخل سوه نودوی کتله چی عیسیٰ ﷺ آسمان خوا ته وخیژول سو، اوپه دوی کی څه کسان رادننه سوه نویو ځوان یې وکتی چی الله ﷻ هغه دعیسیٰ ﷺ په ډول کړی وو په شکل کی نودوی گمان پروکی چی داعیسیٰ ﷺ دی نوهغه یې راونیوی اوپانسی یې کی اوپه سرباندی یې ورته ازغی کښېښوول دذلیل کولو دپاره اودسپکاوی دپاره اوام نصابی ټول یهودو ته تسلیم سوه کم چی دعیسیٰ ﷺ دلوریدو منظر نه وو کتلی، اودوی داگمان وکی چی عیسیٰ ﷺ پانسی سو اوذلیل سو او دوی گمراه سوه په سخته گمراهی سره. اوددی څخه خبر وکی الله ﷻ په دی خپل قول سره وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ يَعْنِيْ بِه هغه وخت کی کله به چی دی په آخره زمانه کی بیاراکنسته کیږی مخکی دقیامت څخه، نودی به خنزیران وژنی اوصلیب به مات کی اوپه کافرانو باندی به ټیکس کښیږدی اوداسلام څخه ماسوا به بل دین نه قبلوی، لکه څه رکم چی ددی خبرو وضاحت مورپه خپل تفسیرکی ددی قول دالله ﷻ سره کړی دی داکم

ايت چي مخکي ذکر سو، دارکم يوروايت نقل دی دابن ابی حاتم خخه دی نقل کوی داحمد بن سنان خخه دی نقل کوی دابو معاويه خخه دی نقل کوی دمنعال بن عمر خخه دی نقل کوی دسعید بن جبیر خخه دی نقل کوی دابن عباس خخه دی وايي چي: کله چي الله ﷺ وغوښتي چي عیسیٰ ﷺ اسمان ته لورکي نودی بیت المقدس ته ددولسو کسانو سره دننه سو، اودوی ته يې وفرمايل چي په تاسي کی څوک داخونبوی چي زماپه ځای باندي پانسی سي اوپه جنت کی زما سره په يوه درجي کی وي؟ نوپه دی کی یوحوان هلك راولاړسو اووی ويل چي زه داسي غواړم نوالله ﷺ دهغه شکل دعیسیٰ ﷺ سره یوډول کی او عیسیٰ ﷺ يې اسمان ته لورکي نودیهودو خخه یوڅو کسان راله اوداخوان يې بوتلی اوپانسی يې کی نوپه دی دولسو کسانو کی دري ډلي جوړي سوی بعضو ویلي دی چي دی الله ﷺ وو په مور کی اوبيرته اسمان ته وختي (يعنی الله ﷺ دانسان په شکل کی مور ته نازل سوی وو اوبيرته وختي) نودی ډلي ته يعقوبيه وايي. اودوهمی ډلي داویلي دی چي دی دالله ﷺ ځوی وو تراوسه پوری زمور سره دلته پاته وو اوچي الله ﷺ وغوښتي نولور يې کی، او دريمه ډله مسلمانان وه چي هغوی ویله چي دی دالله ﷺ پیغمبر وو اوالله ﷺ اسمان ته لور کی نودادری قسمه ډلي سوی اولنی دوی ډلي کافران سوه اودادريمه ډله مسلمانان پاته سوه، نودا اولنی دوی ډلي رالی اودادريمه ډله چي مسلمانان وه دايې قتل کړه نودهغه ورځی رايیسی اسلام ددوی خخه ختم سو تردی چي الله ﷺ محمد مصطفیٰ ﷺ ته نبوت ورکی اوداسلام پنايې بيرته بحاله کړه. ابن عباس وايي چي دا په دی قول دالله ﷺ سره ظاهر يې: فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ، (سورة الصف \ ۱۴) اودا اسناد دابن عباس خوا ته صحيح دی.

اودارکم نسايې يوروايت نقل کړی دی دابی کريب خخه دی نقل کوی دابی معاويه خخه هم په دی الفاظو سره. اودارکم ابن جرير روايت نقل کړی دی دمسلم بن جناد خخه چي دی نقل کوی دابی معاويه خخه. اودارکم یوبل هم دسلفو خخه داسي روايت نقل کوی، چي ډير اوږد روايت يې نقل کړی دی چي په هغه کی يې دا ذکر کړی دی چي محمد بن اسحاق بن يسار ویلي دی: عیسیٰ ﷺ دالله ﷺ خخه دعا وغوښته چي دده داجل نيته وروسته سي ددی وجي خخه چي دی خپل رسالت اودعوت تکميل ته ورسوی اوډير خلگ په دين کی داخل سي. اوويل سوی دی چي دده سره دولس حواريين وه چي نومونه يې داوه: بطرس، يعقوب بن زبدا، یحنس چي ورور ديعقوب وو، اندراوس وفليس، ابرثلما، متی، توماس، يعقوب بن حلقيا، تداوس، فتاتيا، يودس، کريايوطا، داهغه دولس حواريين وه ابن اسحاق ویلي دی چي: په دوی کی یوبل سړی هم وو چي دوی پت کړی وو چي نوم يې سرجس وو

اوددغه سړی د عیسیٰ ﷺ سره شکل یوډول وو او بیادی د عیسیٰ ﷺ په ځای باندی پانسی سو. او ویل سوی دی چی بعضی نصاریٰ دا وایی چی هغه سړی په دغه شکل د عیسیٰ ﷺ سره مشابه سوی وو هغه یودس بن کریایوطاوو، والله اعلم.

اوضحاک په نقل کولو سره دابن عباس څخه ویلی دی. چی عیسیٰ ﷺ د ځان څخه وروسته شمعون خلیفه کی او قتل کی یهودو یودس کم ته چی د عیسیٰ ﷺ شکل ورکول سوی وو. او احمد بن مروان ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن الجهم څخه دی وایی چی: ما اوریدلی دی دفراء څخه چی ددی ایت په باره کی یې وویل: وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ دی وایی چی عیسیٰ ﷺ دخپل دترور دکور څخه ډیر موده غیب سوی وو تردی چی یوه ورځ رالی نویهودیان اودهغه مشر چی کم په جالوت مقام کی وو هغه هم خبرسو نو ټول په ده پسی دغه ځای ته راله اودکور دروازه یې ماته کړه نوالله ﷻ ددوی سترگی په عیسیٰ ﷺ باندی ږندی کړی نودوی عیسیٰ ﷺ ونه لیدی تردی چی عیسیٰ ﷺ ددی کور څخه ووتی اودباندی په دغه ځای کی یوبل سړی هم ولاړوو نوالله ﷻ هغه ته د عیسیٰ ﷺ شکل ورکی نوکله چی دایهودیان دکور څخه ووتل نودباندی یې داسړی ولیدی نوورته یې وویل چی ته عیسیٰ یې نوهغه سړی راگیرکی اوپانسی یې کی. نوالله ﷻ وفرمایل: وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ اودارکم دابن جریر څخه هم یوروايت نقل دی چی په هغه کی هم دا ذکر دی چی دوی محاصره سوی وه په بیت المقدس کی، خودهغه په روایت کی (۱۸) کسان ذکر سوی دی، نودوی چی کله په عیسیٰ ﷺ پسی رادننه سوی دی نوددوی څخه عیسیٰ ﷺ غیب سوی وو نودوی دی حواریینو ته وویل چی تاسی په مورب باندی جادو وکی مورب ته به یاعیسیٰ ﷺ راباسی یابه تاسی ټول قتل کوو، نوعیسیٰ ﷺ دوی ته وویل چی نن ورځ څوک ځان خرڅوی دجنت په قیمت باندی نویوه سړی وویل چی زه نوالله ﷻ هغه ته د عیسیٰ ﷺ شکل ورکی، نویهودیانو هغه راونیوی اوپانسی یې کی اوالله ﷻ عیسیٰ ﷺ لوړ آسمان ته وخیژوی. نودوی ته د عیسیٰ ﷺ هم شکل پیش سوی وو اودوی داگمان کړی وو چی دوی په حقیقت کی عیسیٰ ﷺ پانسی کړی دی اوبعضی نصاراوو هم داومتل چی عیسیٰ ﷺ پانسی سوی دی. اودارکم حافظ ابن عساکر ویلی دی په طریقہ دیحییٰ بن حبیب سره، په باره دهغه کی چی مریم دهغه یهودی بادشاه څخه طلب وکی دکښته کولو دهغه سړی د بدن کم چی پانسی سوی وو وروسته داوو ورځو څخه، اوددی داگمان وو چی دایی ځوی دی، نودده بدن کښته او هلته پټ سو. نویوه ورځ مریم ﷺ دیحییٰ مورتی وویل چی زماسره نه ځی د عیسیٰ ﷺ قبرته، نوداورسره روانه سوه اوددی گمان دمخکی څخه داوو چی عیسیٰ ﷺ پانسی سوی دی، نوکله چی دوی دواړی روانی سوی نویوه دی

کی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته جبریل عَلَيْهِ السَّلَام راښکاره سو نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دیحیی عَلَيْهِ السَّلَام مورته وفرمایل چی ته پرده نه کوی نودی ورته وویل چی څوک دی چی زه پرده وکم نوورته وویل سوه چی تاته څوک نه ښکاری نودی وویل چی نه، نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمایل چی جبرایل دی نوداځینی په یوخوا سوه نومریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته جبریل عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل چی کمی خواته روانه یې نودی ورته وویل چی دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام قبرته، نوجبریل عَلَيْهِ السَّلَام ورته وفرمایل چی هغه خووفات سوی نه دی بلکی هغه اسمان ته څیژول سوی دی، اودی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته یې وفرمایل چی ته په فلانی ورځ راسه نو ستا سره به دی ځوی ووینی، اوجبرایل عَلَيْهِ السَّلَام ورته یوځای نښانه کی چی په داسی ځای کی به ستاسره ځوی ووینی، نوکله چی داپه هغه ورځ باندي ورله ته نوپه هغه ځای کی یې ځوی ولیدی اوپه لیدلو سره یې ورمنده کړه اوغاره یې پرچاپیره کړه اومچ یې کی اودالله عَلَيْهِ السَّلَام څخه یې ورته دعاگانې وغوښتلی لکه څه رکم چی به یې ورته مخکی غوښتلی، اوعیسی عَلَيْهِ السَّلَام خپلی مورته وفرمایل چی ای زماموری زه قوم نه وم مرکړی بلکی زه الله عَلَيْهِ السَّلَام لوړکړی وم آسمان ته تالره ژر ترژره مرگ راروان دی نوتاسی صبر پروکی اودالله عَلَيْهِ السَّلَام ډیر ډیر ذکرکوه. نوبیا ولاړی عیسی عَلَيْهِ السَّلَام آسمان ته نوبیا یې دمور سره نه دی لیدلی تردی چی والده محترمه یې هم وفات سوه. اوویل سوی دی چی مریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام څخه وروسته ترپنځو کاله پوری ژوندی وه اوکله چی وفات کیدل نوعمر یې (۵۳) کاله وو. الله عَلَيْهِ السَّلَام دی دواړو څخه راضی وی اودواړو ته دی جنت الفردوس نصیب کړی. (آمین)

اوحسن بصری ویلی دی چی کله عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات کیدی نوعمر مبارک یې (۳۴) کاله وو اوپه حدیث کی ذکرسوی دی چی جنت ته به هرانسان په (۳۳) کلنی کی دننه کیږی (یعنی څوک چی په بوډاوالی کی هم وفات سی یاڅوک په ماشوم والی کی وفات سی نوټول به په (۳۳) کلنی کی جنت ته داخلیري)، اوپه بل حدیث کی ویل سوی دی چی په پیدائش دعیسی عَلَيْهِ السَّلَام باندي اوپه حسن دیوسف عَلَيْهِ السَّلَام باندي به وی چی جنت ته به داخلیري.

اودارکم په یوروايت کی دحماد بن سلمه څخه نقل دی چی دی نقل کوی دعلی بن یزید څخه دی نقل کوی دسعید بن المسیب څخه دی وایي چی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات سوی دی په (۳۳) کلنی کی. دارکم سفیان بن عیینه روایت نقل کوی د عمر بن دینار څخه دی نقل کوی دیحیی بن جعده څخه دی وایي چی ویلی دی فاطمه بنت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چی ماته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلی دی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام په بنی اسرائیلو کی څلوینست کاله تیرکړی دی. اودا روایت منقطع دی. اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دالاعمش څخه دی نقل کوی دابراهیم څخه دی وایي چی: عیسی عَلَيْهِ السَّلَام وفات سوی دی په (۲۲) درمضان المبارک اوپه دغه رکم تاریخ باندي علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم وفات سوی دی. اودارکم دضحاک څخه نقل دی وایي چی کله عیسی عَلَيْهِ السَّلَام لوړ سو نوداسمان څخه یوه وریخ راله اوعیسی عَلَيْهِ السَّلَام پرکښبنستی او هغه

وربځ روانه سوه دآسمان خواته او عيسى عليه السلام خداى په امانى وکړه دخپلى مور سره او مور يې ژړل او خپل ځوى ته يې کتل چې دآسمان خوا ته روان دى نو عيسى عليه السلام خپل څادر مور ته وروغوځوى او خپلى مور ته يې وويل چې دابه نښانه وى زما اوستاپه منځ کى په ورځ دقيامت او خپله بگړى مبارکه يې شمعون ته پريښوول او والده يې اخته وه چې اشاره يې ورته کوله په لاس سره دخداى په امانى تردى چې ورك سو ددى دنظرونو څخه، اودى ډير ورسره محبت کوى، ولى چې ددى به داکوشش وو چې دى خپل ځوى ته ددواړو خواو څخه محبت ورکى هم محبت دپلار اوهم محبت دمور نوددى وچى څخه يې ورسره ډيرزيات محبت وو، اودارکم داسحاق بن بشير څخه نقل دى دى نقل کوى دمجاهدين جبران څخه دى وايې چې: کله چې يهودو هغه سرى پانسى کى نوډير مسيحيان يعنى نصارى يهوديانو ته تسليم سوه او يهوديانو ډير ظلمونه پرشروع کړه اوددوى يې ډير سپکاوى وکى، کله چې داخبر روم ته ورسيدى چې هلته دمشق بادشاه وو هغه ته داخبره چې ورورسوله چې په دغه ځاى کى يوپينغمبر وو چې دبرگى ناجورى او جذام ناجورى علاج يې کوى اودده په علاج سره به صحيح کيدى اوړندوته به يې چې دعاوکړه نو نظر به يې صحيح سو او مړى به يې را ژوندى کول اوداسى نور عجيبه او حيرانکن کارونه به يې کوله نودى بادشاه دى يهوديانو پسى کسان وروليبړل اوددوى څخه يې ډير کسان مړه کړه اوډير يې ځينى گرفتار کړه اوډير يې ځينى بنديان کړه او کم ملگرى چې دعيسى عليه السلام وه هغه يې خپل دربار ته طلب کړه چې په هغه کى يحيى عليه السلام او شمعون هم وو اوداسى يوه ډله دنیکانوپه کى وه نودى بادشاه ځينى دعيسى عليه السلام په باره کى پوښتنه وکړه نودوى ورته ټوله واقعه بيان کړه نودى بادشاه ددوى سره بيعت وکى اوددوى دين يې په غالبه کى، او هغه څانگه چې په هغه باندى هغه سرى پانسى سوى نوهغه يې راوپه اودهغه يې ډير تعظيم او قدر وکى اودخرما په يوى درختى کى يې وځړوى کى نودهغه ورځى راايسى نصارى دصليب قدر شروع کى اوددغه ځاى څخه روم ته دنصرانيت دين ننوتلى دى. اوپه دى قول کى نظردى. يوداچى يحيى بن زکريا نبى دى اونبى په دى خبره باندى اقرار نه کوى چې عيسى عليه السلام پانسى سوى دى ولى چې هغه معصوم دى او معصوم ته دحق پته لگيږى چې په هره طريقه سره وى. دوهم داچى روميان په نصرانيت کى نه دى داخل سوى مگر (۳۰۰) کاله وروسته، اوپه دغه وخت کى بادشاه قسطنطين بن قسطن ووجى دابانى دهغه مدينى دى چې ده ته يې نسبت کول کيږى. دريم داچى کله دى يهوديانو چې کله هغه سرى پانسى کى نوبيايې ورته هغه ځاى دپانسى کنډواله مقررکى چې خلگوبه په کى خپلى گندگى غورځوله اومردارى به يې ورغوځول او هم دا حال وو تردى په زمانه دقسطنطين کى دده مور هغه ځاى ته ولاړه او هغه ځاى يې را وکښى نوهغه لرگى يې پيدا کى په کم باندى چې داسرى چې مشابه دعيسى عليه السلام سره وو دى په

پانسی سوی وو. نوویل سوی دی چی په دی لرگی کی الله ﷺ داسی خصوصیت کښینووی چی چابه په خان پوری ومړی نوڅه ناجوړی به چی پکښی وه نوهغه به لیری کیدله، تردی چی دوی دهغه لرگی ډیر تعظیم شروع کی اودسروزرو په غلاف کی یې بندکی اوگران گران کانی یې پرتاو کړه نودهغه ورځی راسی خلگو تبرگا ددغه لرگی په شان صلیب واخستی او هغه به یې مچوی، اوددغه بادشاه مورچی نوم یې هیلانه وه دی دغه ځای چی ډیران ورڅخه جوړسوی وو دغه ځای یې صفاکی اویه دغه ځای باندی یی کښنسته چی عبادتگاه دنصرانیانو ده دایې جوړه کړه اوبنکلی یې کی دغه ځای په مختلفو جواهراتو سره چی نن ورځ ددوی په نزد دغه ځای په مقدس بنار سره یادول کیږی اودوی ورته نوم دقیامت اخلی دایه دی بناسره چی دوی وایې چی دقیامت په ورځ به دعیسی ﷺ جسد مبارک ددی ځای څخه راپاڅیږی. اودغه هیلانه چی دبادشاه موروه دې امروکی چی هغه ډبره چی دیهودو قبله وه دهغه ځای څخه دی ډیران جوړسی اوگندگی اوهرڅه دی هلته وغورځول سی نودوی دغه کارشروع کی تردی چی عمر بن الخطاب رضی الله عنه فتح کی، اوجمات ددی ډبری څخه لوړنه وو جوړ بلکی ددی ډبری سره په څنگ کی جوړوو په کم ځای کی چی نبی ﷺ ټولو انبیواوو ته جمع ورکړیده اوبیایه نبی ﷺ باندی اسراء وسوه اوداجماعت په نامه داقصی سره دی چی نن ورځ داسرائیلو په قبضه کی دی.

بیان دصفت عیسی ﷺ اوفضائل دهغه

الله ﷺ فرمایلی دی: مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ، (سورة المائده \ ۷۵). ویل سوی دی چی ده ته مسیح ځکه ویل کیږی چی ده ټوله مزکه مسحه کړیده په گرځیدلو سره ولی چی ددین دپاره به دی دیوځای څخه تلی بل ځای ته اودفتنو څخه به تنبیدی، اوبل دیهودو دلاسه چی هغوی ورپوری تهمت اوالزام لگوی. اودارکم الله ﷺ فرمایلی دی: ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً، (سورة الحديد \ ۲۷) اودارکم الله ﷺ په بل ځای کی فرمایلی دی: وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ (سورة البقره \ ۱۵۳)

اودارکم دده دصفتو په باره کی ډیر ایتونه ذکر دی. اوهرڅه چی احادیث دی نومخکی مورډ یوحديث ذکر کی چی نبی ﷺ فرمایلی دی: نستہ یوماشوم چی پیدا کیږی مگر مسح کوی په هغه باندی شیطان نو هغه ماشوم چیغه وهی مگر مریم ﷺ اودهغه ځوی عیسی ﷺ، نودا ددی په فضائلو کی شمارل کیږی چی الله ﷺ دیدائش دورځی څخه دشیطان دگوتو څخه خلاص کړی دی. اودارکم بل حدیث هم مورډ بیان کی چی عمیر بن هانی نقل کوی دجناده څخه دی نقل کوی دعباده څخه دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: چاچی

شاهدي ورکړه ددی خبری چی نسته لائق دعبادت مگر یوالله ﷺ دی اومحمد ﷺ دالله ﷻ بنده اودهغه پیغام رسان دی، اودایې وویل چی جنت حق دی اودوږخ حق دی، نوالله ﷻ به داسې ضرور جنت ته داخلوی چی په دی باندی دعمل پیروی وکی. راوی ددی حدیث بخاری اومسلم دواړه دی. اودارکم بخاری اومسلم حدیث دشعبی ذکرکوی چی دی یې نقل کوی دابی برده بن ابی موسیٰ خخه دی نقل کوی دخپل پلار خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: چاچی خپلی مینخی ته ادب ونبووی په ښه طریقه سره اوتعلیم یې ورکی په ښه طریقه سره اوبیایې ازاده کړه اوواده یې ورسره وکړی نودده دپاره دوه اجروده دی، اوکله چی ده په عیسیٰ ﷺ باندی ایمان راوړی اوبیایه ماباندی ایمان راوړی نودده دپاره هم دوه اجروده دی، اوچی یو غلام دخپل رب خخه وپیږیدی اودخپل مولا خدمت یې په ښه طریقه سره وکی نودده دپاره هم دوه اجره دی. دالفظ دبخاری دی. دارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چی محمد بن کثیر وایې په نقل کولو سره داسرائیل خخه دی نقل کوی دعثمان بن المغیره خخه دی نقل کوی دمجاهد خخه دی نقل کوی دابن عمر خخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ماولیدی عیسیٰ ﷺ چی سور وو اوپلن سینه والاوو، او موسیٰ ﷺ غت بدن والاوو اوداسی ښکاره کیدی لکه چی دالزط قبیلی خخه وی. (۱)

لکه خه رکم چی داسی ډیر احادیث په قصه دابراهیم ﷺ اوموسیٰ ﷺ کی تیر سویدی چی ضمناً په کی دعیسیٰ ﷺ ذکرهم سوی دی.

دارکم بخاری یوروايت ذکرکوی په نقل کولو سره دعبدالله بن محمد خخه دی نقل کوی دعبدالرزاق خخه دی نقل کوی دمعمار خخه دی نقل کوی دهمام بن منبه خخه دی نقل کوی دابو هريره ﷺ خخه دی نقل کوی درسول الله ﷺ خخه چی فرمایلی دی: ولیدی عیسیٰ یو سړی په غلاباندی نوورته یې وویل چی غلادی کوله؟ نودی سړی وویل چی نه زمادی قسم وی دالله ﷻ په ذات باندی نوعیسیٰ ﷺ وفرمایلی چی ایمان دی راوړی په الله ﷻ باندی اوزه دی درواغجن کړم. اوهمداسی روایت مسلم هم ذکرکړی دی دطریقې دمحمد بن رافع خخه چی هغه نقل کړی دی دعبدالرزاق خخه. اوداپه حسن خلق باندی دلالت کوی چی دالله ﷻ په نوم باندی چی خوک قسم واخلی نودهغه خپرل نه دی پکارولی چی دالله ﷻ دنامه سپکاوی راخی. اوعیسیٰ ﷺ هم ده ته دتعظیم داسم دالله ﷻ دپاره دغه سړی صحیح وبولی اوځان یې ملامت کی. چی دده سترگی به دوکه سوی وی ولی چی دالله ﷻ په نامه باندی خوک ددروغو قسم نه اخلی.

(۱). صحیح البخاری: کتاب العلم، باب تعلم الرجل امته واهله (۹۷/۱). مسلم: کتاب الايمان، باب وجوب الايمان برسالة محمد ﷺ (۱۸۷/۲).

اودارکم بخاری یوبل روایت ذکر کړی دی په نقل کولوسره دمحمد بن یوسف څخه دی نقل کوی دسفیان څخه دی نقل کوی دمغیره بن نعمان څخه دی نقل دسعید بن جبیر څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله ﷺ: ستاسی حشر به کول کیرې لخی پښی اولخ بدن، اوبیانبی ﷺ دا ایت ووايه: کَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ نواول به کپړی وراچول کپړی ابراهیم ﷺ ته، بیابه لوړسی زما دراسته خوا څخه اودچپه خوا څخه زماملگری نوزه به وایم چې زماملگری نوماته به وویل سی چی: دوی به پرخپلو پندو باندي بیرته ځی ستا څخه دهغه وخت راییسی چی ته ځینی جلا سوی یې، نو نبی ﷺ فرمایې چی زه به وایم لکه څه رکم چی دالله ﷻ نیک بنده عیسیٰ ﷺ فرمایلی وه: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (۱۱۷) اِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، (۱)

اودارکم په یوبل روایت کی ذکر دی چی عبدالله بن الزبیر الحمیدی یې نقل کوی دسفیان څخه دی وایې چی مااوریدلی دی دعبدالله بن عبدالله څخه دی نقل کوی دابن عباس څخه دی وایې چی مااوریدلی دی دعمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه چی په منبر باندي یې فرمایلی چی تاسی ماته ترجیح مه راکوی په دی انداز باندي چی تاسی په کی غلاوکره په ډول دنصرانیانو چی عیسیٰ ﷺ ته یې کړی وو، بلکی زه دالله ﷻ بنده یم اودهغه رسول یم (۲) اودارکم بخاری ویلی دی په نقل کولو سره دابراهیم څخه دی نقل کوی دجریر بن حازم څخه دی نقل کوی دمحمد بن سیرین څخه دی نقل کوی دابوهریره څخه اودی دنبی ﷺ څخه چی فرمایلی دی: دری کسانو په زانگو کی خبری کړی دی، یوعیسیٰ ﷺ دوهم دجریج په نامه باندي په بنی اسرائیلو کی یوسړی وو چی مور ورته اواز وکی نوهغه په جواب کی وویل چی زه لمونځ وکم که ستاخوا ته درس: نومور ورته خبری وکړی چی یاالله دشرمیدلو مخ په وینی نوپه دې کی یوه بنځه دی جریج ته دده جونگری ته راله اودجریج څخه یې طلب دبدفعلی وکی نوجریج ورته انکاروکی نوداولاره اودیوه شیونکی سره یې بدفعلی وکړه نودهغه څخه ماشوم پیداسو نودی بنځی ته وویل سوه چی داماشوم دکم ځای څخه سو نودی بنځی خلگو ته وویل چی دادجریج څخه دی. نوداخلگ راله اودده جونگری یې ماته کړه اوده ته یې ډر ازار ورکی نودی جریج اودس وکی اولمونځ یې وکی اوددی ماشوم خواته رالی اوورته یې وویل چی ستاپلار څوک دی؟ نودی ماشوم وویل چی فلانکی شیونکی دی. نودی خلگو جریج ته وویل چی ستاجونگری به مور دسروزرو څخه جوړه کړو.

(۱). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذکر فی الکتاب مریم) (۲/۳۴۴۷).

(۲). صحیح البخاری: کتاب الانبياء، باب قول الله تعالى: (واذکر فی الکتاب مریم) (۲/۳۴۳۲).

نودی جریج وویل نه مگر بیرته یې د خاورو څخه جوړکې، اوبله یوه بنځه وه چې خپل بچي ته یې تی ورکوي نو په دی کی یوسړی تیرسو چې ډیر هشاش بشاش یعنی په غرور او کبر سره او په آس باندی ناست وو نودی بنځی وویل چې یاالله زماځوی هم داسی وگرځوی، نودی ماشوم دمور سینه پرینسوله اووی ویل یاالله ته ماداسی نه کړی، اوبیایې دمور سینه په خوله کړه اوتی یې رودی (ابوهریره رضی الله عنه) وایې ماته داسی بنکاریدی چې نبی صلی الله علیه و آله خپله گوته مبارکه څو پښله) اوبیا خلگو یوه مینځه رانیولی وه چې وهل او ټکول یې ورکول نو ددی ماشوم مور وویل چې یاالله ته زماځوی داسی نه کړی نودی ماشوم دمور سینه پرینسوله اووی ویل چې یاالله ماهم داسی کی. نودی مور ورته وویل چې ولی داسی وایې؟ نودی ځوی ورته وویل چې داسړی په آس باندی چې سپور وو دایوظالم دظالمانو څخه وو. اودوی چې داکمه مینځه رانیولی وه چې دی غلاکړی ده اوزنایې کړیده نودی هیڅ نه دی کړی. اودارکم روایت ذکرکړی دی په نقل کولو سره دسفیان ثوری څخه دی نقل کوی دابی الزناد څخه دی دالاعوج څخه دی نقل کوی دابوهریره څخه دی وایې چې فرمایلی دی رسول الله صلی الله علیه و آله: زه ډیر حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی دنورو څخه (مطلب داچې دعیسی صلی الله علیه و آله دپیدائش په ورځ باندی نصرانیانو روژه نیولی وه نونبی صلی الله علیه و آله وفرمایل چې زه دعیسی صلی الله علیه و آله په باره کی ډیر حقداریم یعنی ددی نصرانیانو څخه په روژه نیولوکی)، اوانبیاء ټول وروڼه دی دیوپلار څخه (یعنی په حقیقت کی ټول دیوپلار ځامن نه دی بلکی دټولو شجره نسب ابراهیم صلی الله علیه و آله ته رسیږی او هغه داکثرو انبیاوو پلاردی)، اوزما اودعیسی صلی الله علیه و آله په منځ کی بل نبی نسته.

اودارکم په بل روایت کی امام احمد نقل کوی د عبدالرزاق څخه دی نقل کوی دمعمر څخه دی نقل کوی دهمام څخه اودی نقل کوی دابی هریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه هم په دی الفاظو سره په کمه طریقه چې مخکی روایت بیان سو.

اودارکم امام احمد روایت کوی دیحیی څخه دی نقل کوی دابی عروبه څخه دی نقل کوی دقتاده څخه اودی نقل کوی د عبدالرحمن بن آدم څخه دی نقل کوی دابوهریره رضی الله عنه څخه اودی نقل کوی دنبی صلی الله علیه و آله څخه چې فرمایلی دی: انبیاء ټول وروڼه دیوه پلار څخه دی او دټولو دین یو دی اومندی یې جلا جلا دی، اوزه اول حقداریم په باره دعیسی صلی الله علیه و آله کی ولی چې زما اودهغه په منځ کی بل پیغمبر نسته، او هغه به راکښته کیږی چې کله راکښته سی نوتاسی به یې وپیژنی ولی چې هغه داسی سړی دی چې سوروالی ته اوسپین والی ته نژدی دی، نوهغه به خنزیر قتل کوی اوصلیب به ماتوی او په کافرانو باندی به ټیکس کښیږدی تردی چې ټول کافران به مړه سی غیر داسلام څخه، اودده په زمانه کی به الله جل جلاله دجال هم مړکوی، او په مکه کی به داسی امن راسی چې اوبن به دزمری سره یوځای گرځی اوزمیران به

دغوايو او شرمبناو سره گرځي او ماشومان به دمارانو سره بازی کوي چي ماران به ضرر نه ورسوي نوبيا به وي دخلگو په منع کي ترڅو چي الله ﷺ غواړي، نوبيا به وفات سي او مسلمانان به د جنازي لمونځ پروکي او پت به يې کي. اودارکم هشام بن عروه نقل کوي د صالح څخه چي مولي د ابوهريره رضي الله عنه دي چي دي نقل کوي د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: عيسي عليه السلام به په آخره کي دوباره راځي او څلويښت کاله به تيروي، اود عيسي عليه السلام راکښته کيدل مور بيان کړي دي په خپل تفسير کي په (کتاب الملاحم) کي. لکه څه رکم موچي ددي ذکر په اختصار سره کړي دي دي قول دالله صلى الله عليه وسلم سره: **وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا**، (سورة النساء \ ۱۵۹) اودامو په کي هم ذکر کړي دي چي دي به د دمشق په ميناره باندې راکښته کيږي اودسهار دلمانځه وخت به وي نوپه دغه وخت کي چي کم دمسلمانانو امام وي هغه به ورته ووايي چي رامخکي سه اي روح الله. نو عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي تاسي اميران ددي امت ياست اوتاسي ته الله صلى الله عليه وسلم ډير لوړ مقام درکړي دي، اوپه يوبل روايت کي ذکر دي چي عيسي عليه السلام به ورته وفرمايي چي، اقامت ستادپاره وسو نوته مخکي سه اوعيسي عليه السلام ورپسي شاته لمونځ وکي، اوبيا به پرسپرلي باندې کښيني او ورسره به مسلمانان وي اوپه دجال پسي به وځي چي هغه قتل کي نوددجال سره به مخامخ سي په (باب لد) کي نوپه خپلو مبارکو لاسونو باندې به يې مردار او هلاک کړي، اوکله چي عيسي عليه السلام وفات سي نوويل سوي دي چي د نبی عليه السلام سره به په څنگ کي پتول کيږي. اودارکم په بل روايت کي ذکر سوي دي دابن عساكر څخه په آخر د ترجمي د عيسي عليه السلام کي چي نقل يې کوي دعائشه رضي الله عنها څخه، چي عيسي عليه السلام به د نبی صلى الله عليه وسلم په څنگ کي پت سي. خوددي اسناد صحيح نه دي. اودارکم ابو عيسي الترمذي ويلي دي په نقل کولو سره دزيد بن اخزم الطائي څخه دي نقل کوي دابوقتيبه څخه دي نقل کوي دابو مودود المدني څخه دي نقل کوي دعثمان بن ضحاک څخه دي نقل کوي دمحمد بن يوسف بن عبدالله بن سلام څخه دي نقل کوي دخپل پلار څخه دي نقل کوي دخپل نيکه څخه دي وايي چي ليکل سوي دي په تورات کي په باره دصفت دمحمد صلى الله عليه وسلم اوپه باره دصفت د عيسي عليه السلام کي چي دادواړه به يوځای پت سي. ابومودود ويلي دي چي د نبی عليه السلام دقبر سره ديو سړي ځای پاته دي. اودارکم بخاري يوروايت نقل کوي د يحيي بن حماد څخه دي نقل کوي دابي عوانه څخه دي نقل کوي دعاصم الاحول څخه دي نقل کوي دابي عثمان النهدي څخه دي نقل کوي د سليمان څخه دي وايي چي په منع د عيسي عليه السلام او محمد صلى الله عليه وسلم کي د (۲۰۰) کالو فاصله ده، اوويل سوي دي چي (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوويل سوي دي چي څه باندې ديرش کاله. خو

مشهور (۵۴۰) کاله فاصله ده، اوویل سوی دی چی څه باندی دیرش کاله. خومشهور (۶۰۰) کاله دی. بعضی په کی وایې چی (۲۲۰) کاله په حساب قمری سره دی نوپه حساب دشمی سره هم دا (۶۰۰) کاله جوړیږی.

اودارکم ابن حبان ویلی دی په باره دپاته کیدلو دامت دعیسی عليه السلام په خپل دین باندی وروسته دعیسی عليه السلام څخه: دی نقل کوی دابوיעلی څخه دی نقل کوی دابوهام څخه دی نقل کوی دالولیدبن مسلم څخه دی نقل کوی دالهیثم بن حمید څخه دی نقل کوی دالوضین بن عطاء څخه دی نقل کوی دنصرین علقمه څخه دی نقل کوی دجبیر بن نفیر څخه دی نقل کوی دابی الدرداء څخه دی وایې چی فرمایلی دی رسول الله صلى الله عليه وسلم: يقيناً الله جل جلاله قبض کی داود عليه السلام دخپل قوم څخه خودهغه په قوم کی څه تبدیلی اوڅه فتنی رانه لی اوکله چی عیسی عليه السلام آسمان ته وخیژول سو نودهغه امت تر (۲۰۰) کاله پوری په خپل دین باندی پیروی وکړه. (۱) اودارکم ابن جریر ویلی دی په نقل کولو سره دمحمد بن اسحاق څخه چی عیسی عليه السلام مخکی ددی څخه چی لوړسی آسمان دخوا ته وصیت یې وکی حواریینو ته چی خلگو ته دالله جل جلاله دعبادت دعوت ورکوی اوخلگ دشرک څخه منع کوی اوپه هر یوی ډلی کی یوسری متعین کی دپاره ددعوت اواصلاح. نوویل سوی دی چی عیسی عليه السلام چی کم سړی کم ځای ته لیږلی وو هغه به دهغه ځای دخلگو په ژبه باندی خبری کولی. اوویل سوی دی چی انجیل دعیسی عليه السلام څخه څلورو کسانو نقل کړی دی (لوقا، متی، مرقس، یوحنا) او ددی څلورو وارو چی په نقل کی اختلاف سته یوپه یو ترتیب سره اوبل په بل ترتیب سره نقل کړی دی. څه یې ځینی لیری کړی وه اوڅه یې په کی زیات کړی وه، اوپه دی څلورو کی صرف دوه وه چی عیسی عليه السلام یې لیدلی وو (متی اویوحنا) اودانور دوه دده ملگری دی (مرقس اولوقا). او وه دهغه کسانو څخه چی په مسیح عیسی عليه السلام باندی یې ایمان راوړی وو یوسری په دمشق کی چی نوم یې (ضنیا) وو چی دی پت سوی وو په هغه غارونو کی چی دننه وو په (باب الشرقی) سره چی دی نژدی وو دهغه کنیسی سره چی دپانسی په ځای باندی جوړه سوی وه دیوظالم بادشاه څخه چی بولس الیهودی نوم یې وو اودمسیح عليه السلام سره یې ډیره سخته دنمنی وه.

اوده دخپل ورور سرگنجی کړی وو کله چی هغه په عیسی عليه السلام باندی ایمان راوړی وو او بیایې داخپل ورور په ټول کلی کی گرځولی وو تردی چی خلگوپه کانو باندی ویشتی نو شهیدسو. اوکله چی بولس خبرسو چی مسیح عليه السلام ددمشق خوا ته متوجه سوی دی نودخپل لښکر سره دمشق ته روان سو نوپه لاره کی ورسره دکوکبا په مقام کی مخامخ سو نوکله

(۱). اخرج ابن حبان فی: کتاب علامات النبوة، باب ماجاء فی داود والمسیح (۲/۲۰۹۰).

چې د ابادشاه دعيسى عليه السلام په ملگرو پسي سو نوملائكى رالى اودى يې دلښكر سره په خپلو وڅرو باندې ووهى نو ټول يې رانده كړه نو دهغه څخه وروسته ورته دعيسى عليه السلام د تصديق په باره كې يقين ورلى نوبيا عيسى عليه السلام ته رالى او خپل عذر يې ورته بيان كې او خفگان يې په خپل كار باندې ښكاره كې، او په عيسى عليه السلام باندې يې ايمان راوړى نودده څخه ايمان قبول سو نوده بيا غوښتنه وكړه دعيسى عليه السلام څخه چې دده دپاره دالله جل جلاله څخه دعا وغواړي چې ده ته نظر وركي، نو عيسى عليه السلام ورته وفرمايل چې ته ولاړسه دهغه سړى خواته چې ضينا نوم يې دى اود شرقى دروازي سره چې كم غارونه دى په هغه كې ناست دى نو هغه ته ووايه چې هغه درته دالله جل جلاله څخه سوال وكې، نو هغه ته ورلى او هغه ورته دالله جل جلاله څخه دعا وغوښته نوالله جل جلاله نظر بيرته وركي، نودى نورهم دعيسى عليه السلام په باره كې ښه گمان والا سو اودده په باره كې يې دا عقیده خپله كړه چې دى دالله جل جلاله پيغمبر دى اودالله جل جلاله نيك بنده دى اوده عيسى عليه السلام ته په دغه ځاى كې يوه كنيسه جوړه كړه چې اوس هم په كنسيه دبولس باندې مشهوره ده او په دمشق كې ده نودغه كنيسه دصحابو و تردور پورې روغه وه نوبيا دصحابو په دور كې خرابه سوه.

فصل

اختلاف وكې خلكو وروسته دختلو دعيسى عليه السلام څخه آسمان ته په ډيرو اقوالو سره، لكه څه ركم چې دا قول اكثر و علماوو دسلفو ذكر كړى دى او ابن عباس هم ذكر كړى دى ددى قول دالله جل جلاله سره: **فَأَيُّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَاصْبَحُوا ظَاهِرِينَ** (سورة الصف \ ۱۴) ابن عباس اوداسى نورو ويلي دى: چې بعضو خلكو ويلي دى: چې دى په مور كې دالله پيغمبر اوبنده وو الله جل جلاله لوړ كې آسمان ته. اوداسى نورو ويل چې: دى په خپله (نعوذ بالله) الله جل جلاله وو دڅه وخت دپاره زمونږ سره تم سو اوبيرته آسمان ته وختى اودريمى ډلى وويل چې: دى دالله جل جلاله ځوى وو. نواولنى قول حق دى اودانور اقوال دكفر دى او څوك چې په دى نورو خبرو باندې عقیده لري نو هغه كافر دى لكه څه ركم چې الله جل جلاله فرمايلى دى: **فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ** (سورة مريم \ ۳۷). او په نقل دانجيل كې هم اختلاف سوى دى چې دى په څلورو اقوالو باندې او په څلورو طريقو سره نقل سوى دى چې په څه كې زيادت دى او په څه كې نقصان دى. اوبيا د(۳۰۰) كالو څخه وروسته په دوى كې داسى غتبى غتبى واقع سوى اوداسى كارونه رانكاره سوه چې ددوى علماوو په كې دعيسى عليه السلام په باره كې داسى خبرې وكړې چې هغه په راټولو سره نه را ټوليرې او په ذكر كولو سره نه ختميرې. او په دوى كې چې كمه ډله وه چې هغه په صحيح عقيدې باندې وه چې عيسى عليه السلام دالله جل جلاله رسول دى اودهغه بنده دى نودغه ډله دوى دخپلو

مینه‌خونو څخه وشرله چې ددوی مشر عبدالله بن اریوس وو او دوی وشرل سوه ددشتو خوا ته او دوی هغه کارونه شروع کړه چې نه ددوی په رواج کې وه او نه ددوی په شریعت کې وه.

بیان دجوړولو د بیت اللحم اودقمامه

جوړه کړه قسطنطین بادشاه بیت لحم په ځای دپیدائش دعیسی عليه السلام کې او هیلانه چې ددی بادشاه موروه دی جوړه کړه قمامه په ځای دپانسی کې، او دوی تسلیم سوی وه یهودو ته په دی خبره باندی چې داپانسی سو عیسی عليه السلام دی او حال داچې داسی نه وو. او دوی دواړو ډلو کفر اختیار کې هم یهودیانو او هم نصرانیانو، یهودیانوپه دی طریقې سره دکفر لاره اختیاره کړه چې په تورات کې یې تحریفونه وکړه، یعنی څه چې په دوی حرام سوی وه هغه یې ځان ته حلال کړه او دحرامو کارونو دپاره یې چلونه جوړ کړه یودهغو حرامو څخه خنزیر دی چې داپر دوی باندی حرام سوی وو او دوی ځان ته حلال کې، او دوی دمشرق خوا ته لمونځونه شروع کړه او حال داوو چې عیسی عليه السلام لمونځ نه وو کړی مگر دبیت المقدس هغه ډبرې خوا ته، او همدارکم زموږ پیغمبر ددواړو جهان سردار محمد مصطفی عليه السلام هم دهغه ډبرې خوا ته لمونځ کړی دی تر (۱۶) یا (۱۷) میاشتو پوری، بیادهغه څخه وروسته کعبی خوا ته تبدیلی وسوه هغه کعبه چې ابراهیم خلیل الله جوړه کړی وه. او دوی په خپلو کنیسو کې تصویران وڅړول او مخکی داسی په دوی کې نه وو او دوی هغه عقیده چې ددوی ماشومانو اوزنانو دځان سره یادول هغه په دوی کې ده چې دوی ورته امانت ویله، اودا ددوی غټ او ښکاره کفر وو. اوداکار ددوی ټولو ډلو وکی لکه دنسټوریه کسان وه، او ډله دیعقوبیه سوه چې دا ډله دیعقوب البزدي وه، دوی عقیده لری دهغه عقیدې په مختلفو طریقو سره چې په تفسیرکی ذکر سوی دی، او دوی چې داکمه عقیده برابره کړی وه په دی کی دوی داسی خبری کړی دی چې دانسان فطرت یې نه قبلوی.

* * *

بیان دخاتم الانبياء حضرت محمد عليه السلام

اسم مبارك محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب (دده اصل نوم شیبه دی) بن هاشم بن عبدمناف بن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهد بن مالک بن نظر بن کنانه بن هزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادو بن حقوق بن ناهو بن تیبح بن یعرب بن یشجب بن ثابت بن حضرت اسمعیل عليه السلام بن ابراهیم خلیل الله عليه السلام بن تارح بن متوشلخ بن ناحور بن ساروح بن راعون بن فالخ بن قیبر بن شالخ بن ارفخشذ بن سام بن نوح بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ (اودا ادريس عليه السلام دی) بن پرو بن مهلیل بن قنیل بن یانش بن شیث بن آدم عليه السلام. داشجره نسب ابن هشام په خپل کتاب کی د عبدالله هلکانی

څخه نقل کړیده چې دی نقل کوی دمحمد بن اسحاق څخه دارکم الله ﷺ په قرآن کی په ډیرو ځایونو کی دنبی ﷺ په باره کی فرمایلی دی یودهغو ځایونو څخه، محمد ﷺ دالله ﷻ پیغام رسان دی او هغه کسان دکمو چی ستاسره ناسته ولاړه ده دوی دکافرانو په باره کی ډیر سخت دی او په خپلو کی په یوبل باندی ډیر مهربانه دی. ای مخاطبه ته دوی وینی چی دوی کله درکوع په حالت کی وی او کله دسجدي په حالت کی وی (عرض داچی) دوی دالله ﷻ رضامنتیا لټوی، ددوی نښانی دسجدو دوجی ددوی په تندی کی ښکاره کیږی. دارکم الله ﷻ دنبی ﷺ په باره کی په بل ځای کی داسی فرمایلی دی. تاسی خلگو دپاره (یعنی هغه کسان مراددی کم چی دالله ﷻ څخه بیربرې اوپه آخرت باندی ایمان لری اوپه کثرت سره ذکرکوی) دوی ته رسول الله ﷺ ښه نښانه ده او عمده نمونه ده اودارکم الله ﷻ په ډیرو ځایونو کی دخپل محبوب ذکرکړی دی او هر قسم لقبونه یې ورته ذکرکړی دی لکه په یوځای کی الله ﷻ فرمایلی دی، او کله چی دالله ﷻ یو خاص بنده دالله ﷻ دعبادت دپاره ودربړی دا (کافر) خلگ په دوی پوری الزامونه لگوی، اودارکم نور ډیر ځایونه دی چی الله ﷻ په کی دنبی ﷺ صفات اومدحه بیان کړیده نوپه دی باندی به اکتفاء وکړو.

عظمت دنبی ﷺ

دحضرت عمر بن العاص څخه روایت نقل دی دی وایې چی رسول الله ﷺ فرمایلی دی: الله ﷻ په عامو خلگو کی عرب خوښ کړی اوپه عربوکی یې بیازه خوښ کړی یم. اودارکم دحضرت وائل بن اسقع څخه روایت نقل دی دی وایې چی ما اوریدلی دی درسول الله ﷺ څخه چی فرمایلی یې: الله ﷻ په بنی ادمو کی حضرت ابراهیم ﷺ خوښ کړی دی او هغه یې ځان ته ملگری مقرر کړی دی اوبیایې دابراهیم ﷺ په بچو کی اسماعیل ﷺ خوښ کړی دی اوبیایې داسماعیل ﷺ په اولاد کی نزار خوښ کړی دی اوبیایې دنزار په بچیانو کی مضر خوښ کړی دی اوبیایې دمضر په اولاد کی بنی کنانه خوښ کړی دی اوبیایې په بنی کنانه کی قریش خوښ کړی دی. اوبیایې په قریشو کی بنی هاشم خوښ کړی دی، بیا یې په بنی هاشم کی زه خوښ کړی یم، (غرض داچی) دتولو کائناتو سرداردی او دالله ﷻ څخه وروسته دده مرتبه ده لکه څه رکم چی په یوشعرکی ذکرسوی دی: (بعد از خدا بزرگ تویی قصه مختصر).

دارکم بل روایت جعفر بن محمد نقل کړی دی دخپل پلار څخه چی په هغه کی یې دهغه ذکرسوی قصه ذکرکړیده خوپه دی روایت کی داجبرائیل ویلی دی اوپه هغه مخکنی روایت کی نبی ﷺ په خپله ذکرکړی دی، اوباقی مقصود یودی هغه داچی نبی ﷺ ښه شخصیت دی په ټول عالم کی دارکم دابن عباس څخه یوروايت نقل دی چی نبی ﷺ فرمایلی دی ټول مخلوقات ددی دنیا په دوه تقسیمه باندی تقسیم سوی دی اوزه په هغه کی په بهترین تقسیم

کی شمار سوی یم، لکه څه رګم چې الله ﷺ فرمایلی دی: وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ، وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ، دا هغه دوی ډلی دی ګم چې نبی ﷺ فرمایلی دی چې خلګ په دوه تقسیمه باندې تقسیم دی نودایوه ډله راسته خوا والا یعنی جنتیان دی اودا بله ډله چپه خوا والا یعنی دورځیان دی نونبی ﷺ بی شکه اوشبهه په دی راسته خوا والو کی ده اودا ښه ډله ده، بیانې ﷺ فرمایلی دی چې بیا دادوه قسمه الله ﷺ تقسیم کړی دی په درې قسمونو باندې چې هغه الله ﷺ په خپل کتاب کی ذکر کړی دی یودهغه څخه: فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ دى، اوبل قسم: وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ دى، اودریم قسم: وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ، دی دا هغه خلګ دی چې مخکی والی یې کړی دی بیادا درې قسمونه الله ﷺ بیاپه ډلو اوقبیلو باندې تقسیم کړی دی لکه څه رګم چې یې په قران کریم کی فرمایلی دی: وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ، دا ددی وجی څخه چې الله ﷺ فرمایې چې تاسی په خپلو کی تعارف سره وکی اوپیژندنه وکی یقیناً په تاسی کی الله ﷺ ته خوښ متقی ستاسی څخه دی دانه چې تاسی په خپل قبیلو باندې فخر شروع کی اوپه خپل مال اودولت باندې نواله ﷺ دی خلګو ته وفرمایل چې دچاسره مال زیات وی یادولت ورسره وی نو هغه دالله ﷺ په نزد باندې عزتمند نه دی بلکی دالله ﷺ په نزد باندې هغه سرې ښه دی چې په چاکی تقوی وی اوپه چاکی چې شرافت وی، نونبی ﷺ هم په دی شیانو باندې فخر نه کوی بلکی داکوشش به یې کوی چې متقی سی اوپرهیزګاره سی نودالله ﷺ په نزد باندې به ښه سی، اولکه څه رګم چې الله ﷺ دنبی ﷺ کوروالو ته فرمایلی دی: إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا، چې الله ﷺ غواړی چې ستاسی پاکى وکی اوستاسی څخه ګندګی لیری کی.

بیان دحسن دحضرت محمد ﷺ اودهغوی حلیه مبارکه

دنبی ﷺ کماحقه بنائست بیانول زموږ دوس اوطاقت څخه وتلی ده بیا هم صحابوو دخپل وس اوطاقت مطابق بیان کړی دی، په ترمذی کی دحضرت انس رضی الله عنه څخه روایت نقل دی چې دی وایې چې دنبی ﷺ قدمبارک نه ډیر اوږدوو اونه ډیر لنډ ووبلکی درمیانه قدوالا وو، اورنگ مبارک یې نه ډیر زیات سپین وو (چې عیبجن ښکاره سی) اونه خړوو بلکی دخوارلسمی سپورمی په رګم برینیدى اوبنائسته وو بلکه ددغه څخه هم زیات برینیدى، اودنبی ﷺ ورینسته مبارک نه ډیر سیده وه اونه ډیر پیچلی وه بلکی ددی په درمیانه انداز کی وه، بیاپه څلویښت کلنی کی نبی ﷺ دالله ﷺ پیغمبر مقرر سو، څه کم اوزیات لس کاله نبی ﷺ په مکه کی تیرکړه. اوهمدارګم یې لس کاله په مدینه کی تیرکړه اوبیاپه

شپيته کلني کي وفات سو دارکم په بل روايت کي هم ترمذي دعلي رضي الله عنه څخه روايت نقل کړي دي چي په هغه کي هم دغه بيان سوي دي خودا الفاظ په کي زيات دي چي دنبی عليه السلام دمخ کاسه نه غونډ وه اونه اوږده وه بلکي غونډوالي ته نژدي اوبنائسته برابره وه لکه په عام طور سره داسي مخ ته خلگ (کتابي مخ) وايي.

دنبی عليه السلام رنگ سپين وو چي سوروالي ته مائل وو يعني سور سپين وو، اودنبی عليه السلام دسترگو مبارکو توروالي نهايت درجي تور اوسپين والي نهايت درجي سپين وو، اودنبی عليه السلام بنی مبارکي اوږدي وي، اوپه جسم مبارک يې زيات ورينسته نه وو، کله به چي نبی عليه السلام منزل کوي نوپه قوت سره اوچاق چاق قدمونه به يې ايږدل لکه چي يوسړي دلور ځای څخه کښته قدمونه ايږدي نونبی عليه السلام به منزل دارکم فرمايي، اوکله به چي نبی عليه السلام دچاطرف ته متوجه کيډي نوپه پوره طورسره به متوجه کيډي يعني مخ مبارک اوسينه مبارکه به يې دواړه دهغه سړي خوا ته متوجه کول، داسي نه لکه دمتکبرينو په شان چي په يوطرف باندي چاته نظرکوي، اودنبی عليه السلام ددواړو اوږو مبارکو ترمنځه مهر نبوت وو. اوزموږ نبی عليه السلام اخري نبی دی بي شکه اوبي شهبې اودده څخه وروسته بل نبی راتلونکی نسته، دټولو څخه وروسته راغلي دي اودټولو څخه يې لوړ مقام حاصل کړي دي، اونبی عليه السلام ته به چي چاکتل نو په (رعب کي به سو مخکي دتعارف څخه اوکله به يې چي دنبی عليه السلام سره تعارف وکي نونبی عليه السلام به ورته دومره محبوب سو چي دخپل ځان اومال څخه به پرتيروو. نبی عليه السلام چي کله دي دنيا ته تشريف راوړي نوپه مکه کي يويهودي اوسيدي هغه دخلگو څخه دا پوښتنه وکړه چي: اي خلگو ستاسي په کورونو کي خوکم ماشوم نه دي پيداسوي، نوخلگو ورته وويل چي موږ ته معلومه نه ده، نودي يهودي دوي ته وويل چي زه څه وایم نوهغه په ښه غور سره واورې، نن ورځ په تاسي کي ددي دنيا اخري پينغمبر پيداسوي دي، اودهغه داوږو په منځ کي دنبوت مهردي، نودا خلگ ددي يهودي عالم په خبري باندي ډيرحيران سو تردي چي داخلگ ولاړه اوهريو په خپل کورکي پوښتنه کوله چي نن خوکم ماشوم نه دي پيداسوي تردي چي معلومه سوه چي دعبده الله په کورکي يوماشوم پيدا سوي وو، نو ددي قريشو څخه يوسړي ددي يهودي عالم خواته ورلي چي داخبريې ورته ورکوي (اوحال داوو چي دايهودي عالم په خپله ددي ماشوم دکتلو دپاره ډير بيقراره وو) نودي يهودي عالم ته داقريشي رالي اوداخير يې ورکي تردي چي دايهودي دعبده الله کور ته رالي اودبي بي آمني څخه يې داماشوم طلب کي نوبی بي آمني دده څخه کپړي ليري کړي نويهودي چي څه رکم دنبی عليه السلام پر ملا مبارکي باندي مهر نبوت وليدي نودغم دوجي فوراً بي هوبنه سو نوکله چي دي په هوبن کي رالي نوخلگو پوښتنه ځيني وکړه چي ولي څه چل وو چي ته بي

هونښه سوي؟ نودی يهودی عالم وويل چي نن ورځ زمور دبنی اسرائیلو څخه نبوت واخستل سو او دهميشه دپاره نبوت ختم سو.

پيدائش دبنی اکرم ﷺ

د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت نقل دی دی وايي چي: کله رسول الله ﷺ پيداسو نو دبنی عليه السلام نو (ناف) پرې سوي وو، او په يوبل روايت کی ذکر دی چي: کله چي ابراهيم عليه السلام پيداسو نو دهغه دنو پري کولو دپاره جبرائيل عليه السلام راغلی وو نو د ابراهيم عليه السلام نوم يې پر يادکی او په غوږ کی يې ورته اذان وکی، او بيبي ورته سپيني کپري ورکړي، او نبی عليه السلام چي کله پيدا سو نو مبارک يې دمخکی څخه پرې سوي وو او دبنی عليه السلام په سترگو مبارکو کی رانجه اچول سوي وه او بدن مبارک دبنی عليه السلام دهرڅه څخه صفا سوي وو او کله چي دبنی عليه السلام دمور حمل وونوپه عربو باندي ډيري سختی راغلی وی او ډيري پريشان يانی پر راغلی وی او قحط سالی وه نو په کم کال باندي چي نبی عليه السلام پيداسو او ده دنيا ته يې تشریف راوړي نو د عربو څخه هغه سخت يانی او قحط سالی ليري سوه او هرخوا ته شنه بوتی او خوشحالی وغوړول سوه او هرخوا ته بارانونه شروع سوه او ښه ډير بارانونه وسوه چي عرب ډير زيات په خوشحاله سوه. په البدايه والنهايه کی ذکر سوي دی چي عبدالمطلب کله خپل لمسی نو پري سوي وليدی نو وی ويل چي زما دالمسی به لوړ شان والا او عظيم انسان وی. او کله چي نبی پيداسو نولاس مبارک يې بندوو او د شهادت گوته يې د آسمان خوا ته لوړه کړي وه او سر مبارک يې د آسمان خوا ته لوړ کړي وو.

دبنی عليه السلام دپيدائش ورځ

دبنی عليه السلام دپيدائش په وخت کی هم اختلاف دی. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت نقل دی دی وايي: کله چي رسول الله ﷺ پيداسو ناف مبارک (يعنی نو) يې پري سوي وو او په بل روايت کی ذکر دی چي کله ابراهيم عليه السلام پيداسو نو جبرائيل عليه السلام ورته رالی اوناښ يې ور پري کی او بيبي ورته په غوږ کی اذان وکی، او بيبي ورته سپينه جامه واغوسته. او کله چي زمور دبنی حضرت محمد ﷺ پيداسو نو نو يې دمخکی څخه پرې سوي وو او په سترگو مبارکو کی يې رانجه اچول سوي وه.

بيان دورځی دپيدائش دبنی عليه السلام

په دی کی هم اختلاف دی چي نبی عليه السلام په کمه ورځ پيداسوي دی او بيا په دی کی هم اختلاف دی چي دی په دې ورځ کی پيداسوي دی او که په شپه کی او بيا په کمه ورځ پيدا سوي دی او په کمه مياشت کی پيداسوي دی. نو په يوروايت کی ذکر دی چي نبی عليه السلام ددوشنبی (يعنی دگل) په ورځ باندي پيداسوي دی. دا قول ډيرموکد قول دی او په دی باندي ډيرو علماوو اتفاق دی چي اکثره محققينو ددی ورځ په متعلق ویلی دی چي دبنی عليه السلام

پيدائش هم په دې کي سوي دې اوپه دې کي هيڅ اختلاف نسته. اودغه محققين وايي چي هغه علماوو چي ويلي دې چي دنبي ﷺ پيدائش دجمعي په ورځ سوي دې نوهغوي دروغ وايي. ددې ورځي متعلق دقتاده څخه يوروايت نقل دې چي قتاده وويل چي مادني ﷺ څخه ددې ورځي متعلق پوښتنه وکړه نو وي فرمايل چي داهغه ورځ ده چي زه په کي پيدا سوي يم اوهرڅه چي وخت دې نودهغه متعلق دزبير بن بکار څخه اودحافظ بن بکار څخه اودحافظ ابن عساكر څخه روايت نقل دې دوي وايي چي نبي ﷺ دسهار شروع کيدو په وخت کي پيداسوي دې په دې قول باندي عبدالمطلب تاكيد کړي دې ولي چي عبدالمطلب ويلي دې چي زموږ په کورکي دشپي اوورځي دلیدو په وخت کي يوماشوم پيداسوي دې. اودمشهورتابعي سعيد بن المسيب څخه نقل دې دې وايي چي: نبي ﷺ دورځي په نيمايي کي پيداسوي دې يعني دماپښين په وخت کي اودې وايي چي: تاريخ دربيع الاول دولسم وو. اوعلامه شامي هم ددې قول سره اتفاق کړي دې. په بل روايت کي علامه دمياطي ويلي دې: چي نبي ﷺ په لسم دربيع الاول باندي پيدا سوي دې اوده ويلي دې چي داقول صحيح قول دې. ددې دصحيح کيدلو وجه داهم کيدی سی چي دولسم دربيع الاول باندي ابن اسحاق قول کړي دې اوپه هغه باندي ډير تنقيد نيول سوي دې ولي چي هغه داقول منقطع نقل کړي دې او بل داچي سندی ورته هم نه دې ذکرکړي. تردې چي ابن مدين ويلي دې چي دابن اسحاق په روايت باندي دليل او حجت نيول صحيح نه دې.

اوامام مالك دده په باره کي ويلي دې چي داکذاب (يعني درواغجن) دې. دارکم يوبل روايت هم ذکرسوي دې چي په هغه کي قول په (۱۷) ربيع الاول باندي سوي دې. اوپه يوبل روايت کي (۱۸) دربيع اول باندي قول سوي دې، اونور هم ډيراقوال ذکرسوي دې يوروايت په کي داهم دې چي ويل سوي دې چي دې په دولسم درمضان المبارک باندي پيداسوي دې اوپه يوبل روايت کي اتم درمضان المبارک باندي قول سوي دې اوپه دې تاريخ باندي قول ددې وجي څخه سوي دې چي دنبي ﷺ مور په ورځودغت اخترکي حمل اخستي نوبيا عموماً نه مياشتي حمل وي نوپه دې ترتيب سره درمضان المبارک دغه تاريخ صحيح دې اودهغه علماوو چي کمو دنبي ﷺ ولادت په باره کي درمضان المبارک مياشت ذکر کړيده نودوي وايي چي هم په دې مياشت کي پيداسوي دې اوهم په دې مياشت کي ورته وحی شروع سویدی، نودوي وايي چي هم ددې وجي څخه دې دنبي ﷺ ولادت هم په دې رمضان المبارک کي تسليم سي. اوپه يوبل روايت کي (۸) دربيع الاول هم ذکردي چي په دې باندي ابن ناحيه اواکثرو علماوو دتاريخو اتفاق کړي دې لکه علامه قطب قسطلاني سو.

اودارکم اکثره محدثينوهم په دې قول باندي اتفاق کړي دې لکه علامه حميدي سو اودهغه استاذ علامه ابن حزم سو. دارکم په يوبل روايت کي دوهم دربيع الاول باندي قول سوي دې.

خلاصه داچي دولسم دربيع الاول خاص كول په ولادت د نبي ﷺ باندي صحيح نه دي ولي چي دومره اقوال پيش سوه نودهريوه دپاره قوي قوي دلائل سته، بلكي دوفات د نبي ﷺ په باره كي پردغه دوولسم دربيع الاول باندي اتفاق دي چي نبي ﷺ په دولسم دربيع الاول باندي وفات سوي دي. نوداورخ دپيدائش نه بلكي دوفات ده. وهب بن منبه ويلى دي چي عيسى ﷺ كله پيداسو نوټول بتان چي خه وه نوټول وغورخيده. اودنبي ﷺ والدي چي كله د نبي ﷺ حمل واخستي نوټول بتان مات سوه اوكله چي نبي ﷺ پيداسو نوبيا بتان دسجدي په حالت كي پريوتلي وه. حضرت عبدالمطلب ويلى دي چي زه په خانه كعبه كي وم چي يودم ټول بتان مات سوه اوپه دغه وخت كي دخانه كعبي ديوالونو اواز وكي چي نن ورخ دالله ﷻ آخري پيغمبر اومحبوب سړي دي دنيا ته تشریف راوړي اودده په لاسونو باندي به الله ﷻ هغه كسان هلاكوي خوك چي دغير الله عبادتونه كوي، اودغه مكه به دبت پرستي خخه پاكوي. په سیرت حلبیه كي ذكرسوي دي چي په قريشو كي يوخوكسان وه چي دهغوي خپل خاص بتان وه چي هره ورخ به ورته راتله چي يودهغه خخه ورقه بن نوفل وو او زيد بن عمر ابن نفيل وو او عبدالله بن جحش وو دوي به هره ورخ خپل بتانو ته راتله په كمه ورخ چي نبي ﷺ پيداسو، نودوي چي خپل بتانو ته راله نوبتان يې چپه سوه نودوي خپل بتان ودرول نوهغه بتان بياچپه سوه، نودوي حيران سوه. اوكله چي نبي ﷺ پيداسو نوپه خانه كعبه كي ترډرو ورخي پوري زلزله وه داسي زلزله وه چي قريشو ورته كتل داددي خبري خبرداري وو چي اوس دالله ﷻ كور دهغه بنده ته دخالي كولو وخت رالي اودخانه كعبي دپاكيدو وخت رالي. اوداركم د نبي ﷺ په پيدائش باندي د فارس يعني ايران دبادشاهانو په مضبوط محلونو كي زبردست چاودنه رالل اواكثره قسرونه يې چپه سوه او زلزله په كي وسوه چي دزلزلي دوجي ددوي دمحل خوارلس ستنې چپه سوي، اوداركم ددوي په ملك كي چي كم اور دعبادت دپاره لگول سوي وو نوهغه اور يودم د نبي ﷺ په پيدائش سره مرسو، غرض داچي دغه ورخ دټولو بت پرستانو اوبي دينو دپاره آخري چيلنج وو اوخاص كر په ايران كي ډيري نبي بنكاره سوي وي اودانبي په فارس والاو باندي خكه ډيري پيش سوي دي چي پردوي باندي په مستقبل كي عذابونه راتله نودهغه خخه خبرداري وركول سوه چي په مستقبل كي به كسري پرويز دمحمد ﷺ خط مبارك خيري اوبيا به دهغه سلطنت اوبادشاهي زره زره كيږي اوپر دوي به دالله ﷻ دخوا سخت عذاب نازلېږي داسي عذاب به وي چي ټوله دنيا به يې گوري په دغه وخت كي نوشيروان د فارس بادشاه وو اودده ﷺ په دور كي بيا پرويز بادشاه سوي وو اودده ﷺ مبارك خط يې ووايه، اودنبي ﷺ دنافرمانې په وجه باندي الله ﷻ هغه هلاك اوتباه كي. په تفسير ابن مخرمې كي ذكرسوي دي چي داسي خط مخكي كله نه ووليكل سوي كم يې چي ده

ته ليکلی وو اوپه دی کی دالیکل سوی وه چی شیطان په خپل ژوند کی څلور واره دغم او مصیبت دلاسه چیغه وهلی ده، یوداچی کله الله ﷺ دهغه څخه هغه مقام واخستی کم چی دهغه وو مخکی دپیدائش دآدم ﷺ څخه، دوهم داچی کله دآسمان څخه مزکی ته راکښته سو، دریم داچی کله نبی ﷺ پیداسو اودنیاته یې تشریف راوړی، څلورم داچی کله سورة فاتحه (یعنی سورة الحمد) نازل سو. دعیون الاثر مصنف یوشعر ویلی دی چی مطلب یې دادی (کله چی دنبی ﷺ پیدائش وسو نوپه دغه وخت کی ابلیس په ډیرسخت غم کی ککړ وو اودځان سره یې ژړل اوځان یې په چپلاخو وهی اوچیغی یې وهلی چی زه تباه سوم برباد سوم پس هغه ته دهغه چیغو اوژراگانو څه فائده ورکړه؟

دحضرت عکرمه څخه روایت نقل دی چی کله نبی ﷺ پیداسو نو دآسمان څخه ستوری را ایله سوه نوشیطانانو خپل لښکرته وویل چی نن ورځ داسی یو ماشوم پیداسوی دی چی زموږ پرتولی خواری باندی به اوبه واچوی، کله چی شیطانان دآسمان خوا ته دورتگ څخه ودرول سوه نودوی ابلیس ته راله اودغه خبره یې ورته وکړه چی دوی دآسمان ته دورتگ څخه منع سوه اودوی ووهل سوه اووشړل سوه نوابلیس وویل چی نن ورځ څه خاص واقعه سویده نوابلیس ټولو شیطانانوته امروکی چی دهري مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړی نو شیطانانو دټولی مزکی څخه لږ لږ خاوره راوړل نوابلیس دیویو ځای خاوره بوی کوله تردی چی دمکی خاوره یې بوی کړه نودشیطانانو څخه یې پوښتنه وکړه چی دادکم ځای خاوره ده نویوه ورته وویل چی دادمکی خاوره ده نوده فوراً وویل چی په دغه ځای کی یوخاص خبره سته، راهبانو ته اواربابانو ته هم دنبی ﷺ ولادت خبر ورسیدی تردی چی حسان بن ثابت وایې چی: کله چی نبی ﷺ پیداسو نوپه هغه وخت کی زه داوو یا اته کالو وم اوپه خبرو پوهیدم یعنی هرڅه به می په ذهن کی کښپښسته، دی وایې چی: ماپه مدینه کی یویهودی ولیدی چی یوه شپه یې په زوره زوره خپل یهودیانو ته اوازونه کول داوو چی ټول شاوخوا ورته راټول سوه نوټولو ورته وویل چی په تاباندی څه سوی دی؟ نوده ورته وویل چی، نن شپه داحمد ﷺ ستوری راوختی اوددی سره سره هغه نن شپې پیداسوی دی (نوپه پخوانی کتابونو کی هم دده ﷺ په باره کی ذکر سوی دی).

مقصود داچی دنبی ﷺ دپیدائش څخه ټول عالم خبردارسو اودنبی ﷺ په پیدائش سره په ټوله دنیاکی رڼا وغوړول سوه، دارکم دده دوالدی محترمی بی بی آمنی څخه هم ډیری خبری دنبی ﷺ په باره کی نقل دی چی عبدالمطلب رالی نوهغه ته یې ټولی خبری بیان کړی بیاحضرت عبدالمطلب نبی ﷺ په خپل غیر کی خانه کعبی ته بوتلی اوهلته یې دالله ﷻ څخه دده دپاره دعا وغوښته اودالله ﷻ شکریې اداکی اوبیرته یې کورته راوستی، نو دهغه وروسته بی بی آمنه دنبی ﷺ والدې دده دپاره دشیدوچښلوپه باره کی فکرمنده سوه.

دنبی ﷺ تې رودل

مورځ مخکې دمهربوت په باره کې ديهودی قول ذکرکې هلته مورځ يوقول پريښووی ولی چې دهغه ځای سره يې مناسبت نه وو او دلته يې ذکرکوو هغه داچې دهغه يهودی بله نښه ددی نبی ﷺ په باره کې دا ذکر کړی وه چې ده به د شپې شيدی نه رودلی، اودا خبره په ډيرو روايتونو کې ذکر سویده چې نبی ﷺ تردوی يادری ورځی پوری تې نه دی رودی اودا دڅه ناجورې دوجې، دا قول د حافظ ابن حجر هم دی بياچې کله نبی ﷺ تې رودل شروع کړه نو دخپلې والدي محترمی څخه يې تې ورودی، او علامه قفای په کتاب العيون کې ویلی دی چې بی بی آمينه چې دنبی ﷺ والده ده نبی ﷺ ته يې تر نهو ورځو پوری تې نه دی ورکړې دهغه څخه وروسته (ثوبيه) چې دابولهب مينځه وه هغه نبی ﷺ ته شيدی ورکولی، ام ايمن عزيزه وايې چې نبی ﷺ ته دهغه دوالدي څخه وروسته اول ثوبيه تې ورکړې وو، کله چې ثوبيه خپل مالک ابولهب ته دنبی ﷺ دپيدائش خبر ورکې نو ابولهب دا ازاده کړه او دثوبیې تې دهغې دخپل ځوی دوجې وو او ثوبيه دنبی ﷺ څخه مخکې ابوسفیان چې دنبی ﷺ دا کا ځوی وو هغه ته يې هم تې ورکړې وو نو ابو سفیان دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اود ابوسفیان په باره کې ډير علماء داليکی چې دی دنبی ﷺ دکوچنی والی ملگری وو ليکن کله چې داسلام اواز وسو نو دی دنبی ﷺ څخه جلا سو بيا يې په فتح مکه کې ايمان راوړی او خپل ورورولی يې برقراره کړه اوددغه ورځو څخه يوڅو کاله مخکې ثوبيه حضرت حمزه رضي الله عنه ته هم شيدی ورکړی وی دارکم دی دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم دنبی سعد يوی بنځی چې حلیمه نوم يې وو هغه بيانې رضي الله عنه ته تې ورکوی او بيادی حضرت حمزه رضي الله عنه ته هم تې ورکړی وو نو دارکم حمزه رضي الله عنه ددوو بنځو په واسطه دنبی ﷺ رضاعی ورور سو، اودارکم نبی ﷺ ته ډيرو بنځو داسی تې ورکړې وو چې تعداد يې تر اتو پوری رسيږی په يوروايت کې داسی ذکر دی چې دنبی سلیم دری انجونی وی چې وچې وی هغوی خپلی سيني دنبی ﷺ په خوله مبارکه کې کښيښوولی نوشيدی ځيني راروانی سوی او ددی دری وارو نومونه عاتکه وه، چې نبی ﷺ بيا په خپله فرمایلی دی چې: زه ددرو عاتکو دنبی سلیم ځوی يم. اود ټولو څخه زیات تې نبی ﷺ د حلیمه سعديه رضي الله عنها څخه رودلی دی او دا ابو ذؤيب لور وه اود اذ قبيلی دهوزان څخه وه اود حضرت حلیمې رضي الله عنها نسب داسی دی، حلیمه بنت ابی ذؤيب عبدالله بن حرث بن شجنه بن جابر بن ازام بن ناصر بن نصيه بن نصر بن سعد بن بکر بن هوازن بن منصور بن عکرمه بن فصفه بن قيس بن صیلان دی، اوددی خاوند اخرث بن عبد الزی بن رفاعه وو، ابن اسحاق وايې چې دنبی ﷺ رضاعی ورور او خور د حضرت حلیمې دخوا څخه دادی، عبدالله بن حرث، انيسه بنت حرث. اودا انيسه بنت حرث دی هم دنبی ﷺ ډير خدمت کړی دی او دنبی ﷺ سره يې ډير محبت وو تردی چې ددی

څخه ډير اشعار نقل دي.

بيان دبركاتو دښي ﷺ

حضرت بي بي حليمه[ؓ] دښي ﷺ درضاغت حالت په ډير دردناك حالت سره بيان كړي دي په سيرت ابن هشام كې دابن اسحاق څخه روايت نقل دي چي: بي بي حليمه[ؓ] دخپل خاوند سره اويوڅو ښځي نوري دخپل كلي څخه ووتلي اورواني سوي په دي نيت سره چي دښار څخه څه داسي ماشومان دځان سره راولي چي هغه تي رودي اوپه كرايي سره ماشوم ته تي وركي اوڅه روزي په وگتې، حضرت حليمه[ؓ] وايي چي دغه كال دخشك سالي يعني دقحطې كال وو چي ټول خلك په داسي بدحال كي وه تردې چي زه په خپل خره باندي سپره وم نوهغه هم دلورې والي دلاسه قدم ډير په خواري سره اخستي او حضرت حليمه[ؓ] وايي چي زماپه تيونو كي شيدې هم وچي سوي وي چي ددي دوجي زماپه لاس كي چي كم زما بچي وو هغه به نه بيديدې ولي چي وږي به وو. اوزمور چي كمه اوبنه وه هغه هم خواره اوپه سوي وه چي شيدې به يې نه وركولي، مقصود داچي دا وايي چي: په خواري سره زه مكې ته ورسيدم اوزماسره چي كمې ښځي وي نوهغه زماڅخه مخكي ولاړي دځان سره يې ماشومان اخستي وه او ولاړي، په دوي كي يونبي ﷺ پاته سو چي يوې هم دځان سره وانه خستي ددي وچي څخه چي دي يتيم وو او اكثره اجرت اوپيسه دماشوم پرسر پلار وركوي نو دده پلار وفات سوي وو نوددي وچي څخه دي چا دځان سره وانه خستي نوبې بي حليمه[ؓ] وايي چي مام اول دښي ﷺ څخه هم په دي خبري باندي اعراض وكې اودځان سره مي وانه خستي اوبيا چي كله زه دشپي ولاړم اودخاوند سره مي مشوره وكړه اوورته مي وويل چي صبا ته زمور قافله روانه ده اودټولو سره ماشومان سته اوزمور سره ماشوم نسته نومور دامشوره وكړه چي مور به ددوي نورو دشرم دوجي دايتيم ماشوم دځان سره بوزو نوداوايي چي: خاوند هم زما حمايت وكې په دي خبري كي اوماته يې وويل چي ته دايتيم ماشوم ضرور راوله زما كلك اميد دي چي الله ﷻ به ددي ماشوم په سبب مور ته خير او بركت راكوي.

بي بي حليمه[ؓ] وايي چي څه ركم مانبي ﷺ دخپلي سيني سره ولگوي نوزما دواړي سيني دشيدو څخه ډكي سوي اونبي ﷺ ښه په ماړه نس تي ورودي اوددي بي بي حليمي[ؓ] خپل ځوي هم په ماړه نس تي ورودي اودواړو ډير په آرام سره اوپه راحت سره شپه تيره كړه اودا ركم بي بي حليمه[ؓ] وايي چي زمور حيوانات چي كم وه نو دهغوي غولانځي هم شيدو څخه ډكي سوي. اوبياچي كله دوي روان سوه خپل كلي ته اوبي بي حليمي[ؓ] دځان سره نبي ﷺ په غيږكي واخستي نوبې بي حليمه[ؓ] دخپل سفر داستان داسي بيانوي: دا وايي چي زه په خپل خره باندي ناسته ومه اونبي ﷺ زماپه غيږكي وو نوداخر داسي په تيز رفتاري سره روان وو چي دټولي قافلي څخه مخكي سو نوزماسره چي په قافلي كي كمې ښځي وي نو

ټولی حیرانی سوی اوماته یې وویل چې داهم هغه خرڼه دی چې دهغی خوا څخه ته پرراغلی وی؟ نومادوی ته وویل چې هوهم هغه خردی نودوی راته وویل چې داخو اوس ډیر تیزسوی دی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چې په سکون اوراحت سره مورډ خپل کلی ته ورسیدو اوزمورډ په کلی کی نورهم حالات خراب سوی وه تردی چې وابنه هم نه وه خودرسول الله ﷺ دراتگ څخه وروسته زمورډ پسونه دځنگل څخه ماره راتله اوبنه شیدی به یې ورکولی، اودنورو خلگو پسونه به څه گرځیده اوسیربه یې کوی اویوه قطره شیدی به یې هم نه ورکولی او خلگو به خپلو شپونکیوته ویل چې تاسی ولی پسونه هلته نه گرځوی په کم ځای کی چې دحلیمی پسونه څرپری نودوی به هم په هغه ځای کی پسونه څرول په کم ځای کی چې دبی بی حلیمی[ؑ] پسونه څریدل بیا هم بی بی حلیمه[ؑ] وایې چې زمورډ پسونه به ماره راتله اوشیدی به یې ورکولی اودهغوی پسونو به شیدی نه ورکولی.

بیان په تیزی سره دغټیدو دنبی ﷺ

حضرت بی بی حلیمه[ؑ] وایې چې مورډ په ډیرو نعمتونو دالله ﷻ کی واقع سو اودیر برکتونه مورډ ته راکول سوه اوزما سره په داسی خوشحالی سره وخت تیریدی تردی چې دوه کاله تیر سوه په داسی حالاتو کی، اونبی ﷺ په داسی تیزی سره غټ سو چې بل ماشوم ورسره مقابله نه سوه کولی، اوکله چې ددوو کالوسو نوبنه په هوش اوحواس کی سو، اودتی رودلو په وخت کی به نبی ﷺ دراسته سینی څخه تی رودی اودابله به یې خپل رضاعی ورورته پرینسول، بی بی حلیمی[ؑ] به داکوشش کوی چې دابله سینه هم ورکی خونبی ﷺ به نه اخستی، دادنبی ﷺ یوغټه علامه دنبوت وه چې په وړوکوالی کی چې دتی رودلو زمانه وه په دغه وخت کی به یې دبل اکرام کوی لکه څه رکم چې یې دایوه سینه رودله اوبله یې خپل رضاعی ورور ته پرینسوله، حلیمه[ؑ] فرمایې چې نبی ﷺ ددوو میاشتو سو نوهری خوا ته به گرځیدی، اوکله چې نبی ﷺ داتو میاشتو سو نوخبری یې شروع کړی چې په خبرو مبارکو باندي به یې هرڅوک پوهیدی، اوپه نهمه میاشت کی یې بالکل صفا خبری شروع کړی چې دخلگو سره به یې عامه گفتگو کوله، اودلسو میاشتو په دوران کی دغټو هلکانو سره به یې ساعت تیروی، حضرت حلیمه[ؑ] فرمایې چې په نبی ﷺ باندي به روزانه یوه رڼا دنور راکښته کیدله داسی رڼا به وه لکه چې دلمر شعاع پرچا ولگیږی اویابه دغه رڼا غورپیده، همدارکم دنبی ﷺ دشیدو خوړلو وخت ختمیدی اودنبی ﷺ برکات ښکاره کیدل، کله چې دتی څخه منع سوه نوابن عباس[ؑ] وایې چې نبی ﷺ اول دا وفرمایل (الله اکبر کبیرا والحمد لله کثیرا وسبحان الله بکرة واصیلا) الله ﷻ دټولو څخه لوړ دی اودهغه دپاره حمد اوثناء ده اودهغه تسبیح کول کیږی سهار اومانام. اونبی ﷺ دکوچنیوالی څخه هیش شی ته بغیر دبسم الله څخه گوتی نه وی وروړی.

اوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی دکله خخه چی نبی ﷺ مور کلی ته راوستلی دی دهغه ورخی را ایسی دنوسعد قبیلی داسی کورنه وو چی په هغه کی دمشکو خوشبویې نه وه. اودارکم دخلگو په زرونوکی هم نبی ﷺ محبت ډیر سوی وو، تردی چی دچاپه بدن باندی به خه ناجورپی ولگیده یابه خه پرزخم ولگیدی نونبی ﷺ ته به رالی اودنبی ﷺ لاس مبارک به یې په هغه خای باندی تیرکی او هغه به روغ سو، که حیوان به هم ناجورپه سو نوهغه به هم دنبی ﷺ دلاس مبارک په ذریعه بنه کیدی. حضرت حلیمه[ؑ] فرمایي چی کله نبی ﷺ ددوو کالو سو نو دوعدی مطابق مانبی ﷺ بیرته مکی ته بوتلی سره ددی چی زړه دانه غوښته چی نبی ﷺ واستوم، نودنبی ﷺ والدی ته می وویل چی مزید دیوه کال دپاره لا دی پریږدی ماته ولی چی زه بیریدم چی په ده باندی دمکی ناجوریانی ونه لگیږی، نوبی بی امنی[ؑ] ورته دیوه کال په وخت بیانبی ﷺ ورکی اودی بیرته دخان سره راوستی.

په سیرت ابن هشام کی ذکر دی چی بی بی حلیمه[ؑ] فرمایي: یوه ورخ نبی ﷺ زما دحوی سره چی دنبی ﷺ رضاعی ورور وو دواړه دپسونو خړولو دپاره وتلی وه چی په دی کی زما حوی په منډه کورته رالی اووی ویل چی زماورور دوو سپینو کپرو والو دخان سره لوړکی او دخان سره یې بوتلی اوسینه یې ورخیری کړل، نوبی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی زما دپښو خخه مزکه وتښتیده اودخپل خاوند سره په تلوار هغه خای ته وړلو چی داخه وسوه، دا وایې چی مور کله وړلو نونبی ﷺ روغ جوړ ولاړوو نوبی بی حلیمی[ؑ] پوښتنه ځینی وکړه چی داخه وسوه ستاسره ای زما ځویه نونبی ﷺ ورته وفرمایل چی داسی دوه کسان راله اوزما سینه یې څیری کړه اویوشی یې پکښی لټوی خوراته معلومه نه ده چی څه یې په کی لټول، بیابی بی حلیمه[ؑ] فرمایي چی مور به دنبی ﷺ سره یوځای گرځیدو چی ناڅاپه یوځای څه مصیبت پرنازل نه سی او حضرت حلیمه[ؑ] وایې چی زه یووار بیرته ولاړم دنبی ﷺ والدی ته نوماته یې وویل چی ولی دی دومره ژر راوړی اوحال داوو چی دی دی زما خخه ډیرپه ضد او حرص سره بیولی وو نوبی بی حلیمی[ؑ] ورته وفرمایل چی هغه خو صحیح ده خو زه دزمانی دحوادثو خخه بیریدم هسی نه چی څه مصیبت ورته پینښ نه سی، نوبی بی حلیمه[ؑ] وایې چی ماته بی بی آمینی وویل چی رښتیا رښتیا ووايه چی څه خبره ده نوزه مجبوره سوم نوڅه چی ورسره سوی وه هغه ټول می ورته وویل چی داسی داسی کار دنبی ﷺ سره سوی دی نوزما خخه بی بی آمینی پوښتنه وکړه چی آیاته پرده باندی دشیطانانو خخه بیره کوی؟ نو ما ورته وویل چی هو! نوبی بی آمینی راته وویل چی ستا دابیره بی ځایه ده ولی چی په ده باندی دشیطانانوس نه چلیږی اونه ده ته څه ویل کیږی ولی چی کله ما دده حمل اخستی وو نوزماپه رحم کی یونور غونډی شی پیدا سوی وو اوزما خخه به یوقسم نورختی چی دهغه نور په ذریعه به ماته تربصری پوری علاقی بنکاره کیدی اوکله چی دی پیدا سو نو

ده لاس په مزکه ايښی وو او يوه گوته يې د آسمان خواته لوړه کړې وه نو ددی وجی څخه دی ته دځان سره بېرته بوځه اوښه په خوشحالی يې ورکې. په حلبی کی ابن اسحاق وايې چې د شق صدر څخه وروسته کله چې بی بی حلیمی[ؑ] نبی^ﷺ بېرته راروان کی نو دمکی په لوړه حصه[ؑ] کی بی بی حلیمی[ؑ] نبی^ﷺ وړک کی نوبی بی حلیمه[ؑ] بېرته په پریشانی سره مکی ته راله او عبد المطلب ته يې خبر ورکې، نو عبد المطلب ژر تر ژره خانه کعبی ته ورلی او هلته يې دنبی^ﷺ د پیدا کیدو دعا وکړه، نو کله چې ده دعا وکړه نو د آسمان څخه ورته اواز وسو چې ای خلگو مه پریشانه کیرې ولی چې دمحمد^ﷺ رب سته او هغه نه ضائع کیرې، نو په دی کی عبد المطلب پوښتنه وکړه چې هغه به مور ته څوک راولی، نو ده ته اواز وسو چې ورسه په تهامه کی دیمنی درختی و خواته هغه ولاړدی نو په دغه وخت کی عبد المطلب په خپل آس باندي ورلی او چی گوری یوه درخته ده شنه ده او گڼه ده اولاندي يې داماشوم ولاړ دی نو ده پوښتنه ځینی وکړه چې ته څوک يې نوبی ورته وفرمایل چې زه محمد بن عبدالله بن عبد المطلب یم نو ده ژر تر غاړه کی او ورته يې وویل چې ته زما زړگی يې اولوړ يې کی دځان سره او په آس باندي يې کښېنوی او پسونه يې حلال کړه او په مکی والاوو باندي يې وخوړل.

بیان دوفات دمور دنبی^ﷺ

بیاچی کله نبی^ﷺ ولاړی نو دخپل نیکه په سرپرستی کی اودمور په پرورش کی ډیر په تیزی سره لوی سو، کله چې دنبی^ﷺ عمر اووه کاله سو نو دنبی^ﷺ والده وفات سوه، او دنبی^ﷺ دوالدی قبيله بنی نجار وه، ابن هشام وايې چې دعبد المطلب دوالدی نوم سلمی بن عمر نجاریه وه نو ددی وجی څخه دنبی^ﷺ والده اووالد دواړه دیوی قبیللی وه. کله چې دنبی^ﷺ والده وفات سوه نو نبی^ﷺ دخپل نیکه په پرورش کی وو، او په خانه کعبه کی یوه خاص چیتایې پرته وه چې په هغه باندي به حضرت عبد المطلب یوازی کښې نستی اوبل څوک به نه پرکښېنستی اوبل چاته دکښېنستو اجازه هم نه وه اودده په ځای باندي به کښېنستل بی ادبی گڼل کیده اونور دقریشو مشران او عام خلگ به دده شاوخوا راټولیدل لکه شمع چی بل سی نوپتنگان ورته راټولیرې نودوی به پر حضرت عبد المطلب هم په داسی طریقې سره راټولیدل، اونبی کریم^ﷺ به په بی پرواهی سره هم داسی سیده ورتلی او په دغه چیتایې باندي به کښېنستی نودده اکاگانوبه دی منع کوی چې په دی ځای کی مه کښېنه نو حضرت عبد المطلب به ویل چې دی مه منع کوی ولی چې دی به ډیر لوړ شان والا شخصیت جوړیرې بیابه نبی^ﷺ د حضرت عبد المطلب پر ملا باندي دده دسترگو تورنبی^ﷺ ختی او کښته کیدی نو حضرت عبد المطلب ته به دده دغو حرکاتو ډیر خوند ورکوی او خوشحاله کیدی به دده په حرکاتو باندي، دبنی مدلج یوقیافه شناس (یعنی هغه

کسان چي دحرکاتو څخه دانسان پته لگوي، حضرت عبدالمطلب ته وويل چي دده (محمد) حفاظت کوه ولي چي دده قدمونه دابراهيم عليه السلام دقدمونو سره ليدل کيږي اودده څخه ماسوا دبل چاقدمونه دهغه سره نه ليدل کيږي. دارکم دنبی عليه السلام نور هم ډيرصفت ذکرسوي دی په کتابونو کی چي دهغه ټولو ذکرکول دلته محال دی چي دده په ذریعه الله جل جلاله ډيرو خلگو ته فائدي ورسولي مخکي دنبوت څخه په چاباندی به يې چي لاس مبارك راکښته کی نوهغه به الله جل جلاله دده دبرکت دوجي ښه کی دچابه چي زخم وو هغه به هم دده په لاس مبارك راکشولو سره ښه سو دارکم مخکي مور بيان کړه چي دکافرانو سرونه ټيټ سوه په پيدائش دنبی عليه السلام باندی اوداکثرو محلو څخه په زلزلو سره راچپه سوه اوبتان ټول مات سوه دنبی عليه السلام په پيدائش سره، اودارکم الله جل جلاله دعربو څخه خشک سالی ليري کړه په سبب دپيدائش دنبی عليه السلام باندی داسی خشک سالی راغلی وه چي هيڅ هم نه وه پاته سوی اوعرب ډير په بد حال کی وه نودنبی عليه السلام په ذریعه الله جل جلاله پردوی باندی فراخي راوسته اوخوشحالی يې په دوی باندی راوسته اودډيرو تکليفونو اومصيبتونو څخه يې دوی خلاص کړه، دارکم نبی عليه السلام په دی قريشو يعنی په دی خپل قوم کی داسی زندگي تيره کړه چي ټولو خلگو ته محبوب ترين انسان دی وو اودخلگو امانتونه اوفیصلي به ده ته راتلی اودټولو په منځ کی دی امين مشهور وو اوهروخت به يې په خانه کعبه کی تشریف فرمايلي وو په کوچنيوالي کی يې دماشومانو سره بازی نه کولی اودکوچنی والی څخه يې په زړه کی دالله جل جلاله بیره وه اوهروخت به په خانه کعبه کی ناست وو اودالله جل جلاله ذکر به يې کوی اوالله جل جلاله دی دهرجهالت څخه اوددښمنی دلاروڅخه اودبی هوده خبرو څخه اودبی هوده مجلسوڅخه اودارکم دنورو فضولياتو څخه محفوظ ساتلی وو، کله چي نبی عليه السلام دخوارلسو کالو يا دپنځلسو کالو سو نو دقريشو په يوجنگ کی شريك سو هغه هم دخپلو ترونو دحفاظت دپاره داجنگ دقريشو او دبنی کنانه دبنی قيس سره وو. ابن اسحاق وايي چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۱۸) کاله وو.

بيان دنکاح دنبی عليه السلام دخديجة الكبرى رضي الله عنها سره

روایت ذکر کړی دی ابن هشام چي وايي: کله چي دنبی عليه السلام عمر مبارك (۲۵) کاله سو نو دالله جل جلاله په مشيئت سره دنبی عليه السلام نکاح دخديجی رضي الله عنها سره وسوه، دحضرت خديجی رضي الله عنها نسب داسی دی: خديجه بنت خويلد بن اسد بن عبد العزی بن قصى بن مره بن کعب بن لؤی بن غالب، ابن اسحاق وايي چي خديجه رضي الله عنها يوه تاجره ښځه وه اوپه شرافت اومالداری کی ډيره مخکي وه اوخپل مال يې به يې خلگوته ورکوی اوتجارت به يې کوی نوددی منافعه به دی ته ورکول کيده اودټولو قريشو هم داکسب وو.

* * *

تجارت دښې ﷺ او سفر دښې ﷺ شام ته

خديجې رضي الله عنها ته چې كله دښې ﷺ په باره كې معلومات وسو چې نبې ﷺ ډير صادق او امين او خوش اخلاق او خوش گفتاره انسان دى نودى ورته خپل مال وركى او ورسره يې يو غلام هم وركى نونبې ﷺ دى تجارت ته تيارسو او بيا خديجې رضي الله عنها دنورو په نسبت دښې ﷺ منافع زياته كښې بنووله، نونبې ﷺ ددغه غلام سره وران سو تردى چې دشام سرحدونو ته ورسيدى نو هلته يې يوراهب وليدى نودى راهب دښې ﷺ سره چې داكم غلام وو ددى خخه پوښتنه وكړه چې دا خوك دى؟ نودى غلام ورته وويل چې دا يو سړى دى دقريشو خخه نو په دغه وخت كې نبې ﷺ په دغه خاى كې يوه درخته وه نو دهغه لاندې يې تشرېف راوړى نودى راهب وويل چې ددى درختى لاندې دپيغمبر خخه ماسوا بل خوك نه كښينى، مقصد دا چې نبې ﷺ شام ته ولاړى او هلته يې خريد او فروخت وكى نو خديجې رضي الله عنها ته په دى پيره كې دوه چنده فائده وسوه او په دى سفر كې ميسره كم چې دخديجې رضي الله عنها غلام وو او دښې ﷺ سره په سفر كې وو نوده ډير عجيبه كارونه په سفر كې وليده چې دراتگ خخه وروسته يې خديجې رضي الله عنها ته بيان وكى. او حضرت خديجې رضي الله عنها په قريشو كې مالداره او شريفه ښځه وه نوددى وجى خخه هرچا داغوښته چې ورسره واده وكى نوددى وجى خخه دهرچا داخيال وو چې ددې سره واده وكى، كله چې دواده پيغام دخديجې رضي الله عنها دخوا خخه نبې ﷺ ته ورسيدى نونبې ﷺ دخپلو اكاگانو سره مشوره وكړه او هغوى ته يې ټوله خبره ورپه غاړه كړه نو حمزه رضي الله عنه دښې ﷺ سره دخديجې رضي الله عنها دپلار خواته ولاړه او دهغه دپلار سره يې صلاح او مشوره وكړه او ددواړو واده وسو، دابن هشام دوينيا په مطابق ددى مهر شل اوبنان وه.

اودښې ﷺ اولنى بى بى خديجه رضي الله عنها وه اودابراهيم خخه ماسوا نورټول اولاد يې دخديجې رضي الله عنها خخه وو.

دښې ﷺ اولاد

روايت ذكر كړى دى ابن اسحاق چې وايي: دښې ﷺ ټول بچيان ماسوا دابراهيم خخه دخديجې رضي الله عنها خخه وه چې په دى كې درى ځامن وه، قاسم، طيب، طاهر. او په دا اولنى ځوى سره دښې ﷺ اسم كښه مشهوره ده چې ابوالقاسم رضي الله عنه دى او څلور لونى وى، دټولو خخه مشره رقيه وه او دهغه خخه كوچنى زينب وه او دهغه خخه كوچنى كلثوم وه او دهغه خخه كوچنى فاطمه الزهراء وه رضي الله عنها دابن اسحاق خخه نقل دى چې دښې ﷺ درى كوچنى ځامن دنبوت خخه منځكى وفات سويدى او په لونو كې ټولو داسلام زمانه پيدا كړى وه او ټولو هجرت كړى وو، ابن هشام وايي چې دښې ﷺ ځوى ابراهيم دحضرت ماريه قبطيه خخه وو چې دادښې ﷺ مينځه وه، دمصر دبادشاه مقوقس دانبې ﷺ ته په هديه كې وركړى وه

نوی تعمیر دخانه کعبی

روایت ذکر کړې دی ابن اسحاق: چې کله د نبی ﷺ عمر مبارک (۳۵) کاله سونوپه دغه کال باندې قريشو دخانه کعبی دنوی تعمیر په باره کې اراده وکړه، چې دانوی جوړه کې اونوی چت پرواچوی مگر په دوی کې هېڅ څوک داسې نه وو چې دخانه کعبی دیوالونه شهید کې، اودا دیوالونه قريشو ځکه لوروله چې مخکې به دخانه کعبی دیوالونه کوچني وه نوپه هغه کې چې کمه خزانه پرته وه هغه چاپته کړې وه اودهغه څخه ماسوا نور سامانونه هم ځینې وړک سوی وه چې بیا دویک په نامه یو غلام سره گیر سوی وه، ابن هشام وايي چې ددی غلام په وجه ددی غلام لاسونه کت سوی وه اویا دتعمیر په باره کې قريشو دکښتې دتختی استعمالولوپه باره کې سوچ کوی اودا کښتې دجده د ساحل څخه پیدا سوی وه چې دکم رزمی سوداگری کښتې وه اودهغوی څخه غرقه سوی وه، اوقريشوددی کښتې تختی دخانه کعبی په چت کې لگول غوښتل، اودوی ته یوترکان هم ورکول سوی وو چې هغه ویلی وه چې دخانه کعبی چت به زه تیاروم، نوقريش په دی کشمکش کې وه چې خانه کعبه څه رکم شهیده سی نودومره جرات په چاکي دی چې خانه کعبه شهیده کړي اوهسی نه چې الله ﷻ ناراضه نسی؟ اوپه دی دوران کې یو عجیبه غیبی مدد وسو هغه داچې په خانه کعبه کې یوه ته خانه جوړوه چې په هغه کې کم نذرونه دخلگو پراته وه هلته یوماروو چې دعادت مطابق به کله کله دباندې راوتی اودخانه کعبی پردیوالونو باندې گرزیدی نودهغه دبیری به څوک هم خانه کعبی ته نه نژدی کیدی نویوه ورځ دامار ووتی اوحسب عادت په دیوالونو باندې گړځیدی چې په دی دوران یوه مرغی راله اوداماریې لور کې اودخان سره یې یو وړی، نوقريشو چې داکار ولیدی نونور هم مطمئن سوه اودوی وویل چې داسی لگېږي چې الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی، ولی چې زموږ دلاری څخه یې مضرشی لیری کې او موږته یې ټول اسباب هم تیارکړه اوکاریگرهم موجود وه، آخرداچې ټول ودریده اوخانونه یې دخانه کعبی دجوړولو دپاره تیارکړه، اوپه دی کې یوسړی چې ابووهب بن عمر بن عائذ بن عمران بن مخدوم نوم یې وو دی ودریدی اودخانه کعبی ددیوال څخه یې یوه څښته را جلا کړه نوهغه څښته دده دلاس څخه ووتل اوبیرته په خپل ځای باندې ولگیده نوده مخ دقريشو خواته واړوی اوقريشوته یې خطاب وکې چې تاسی ددی خبری ډیرلحاظ کوی چې په دی کې صرف خپل حلاله پیسه ولگوی اوحرامه پیسه په کې مه لگوی لکه دسود پیسه سوه اودظلم پیسه سوه داپه دی کې مه لگوی، بعضی کسان داخطاب دولید بن مغیره خوا ته منسوب کوی، اوابو وهب د نبی ﷺ خپل وو یعنی د نبی ﷺ دوالدی ماما وو اونهایتی بزرگ انسان وو اوشریف انسان وو چې عرب دده په صفت کې اودده په تعریف کې ډیری قصیدی بیانوی، غرض داچې دخانه کعبی هرطرف دټولو قبیلو په سرباندې تقسیم سو څه

حصه په کی دیوی قبیلی په غاره وه اوڅه حصه یې د بلی قبیلی په غاره وه، سره ددی چی کارهم په قبیلو باندی تقسیم سو بیا هم چا داهمت نه سوکولی چی خانه کعبه شهیده کړی، تردی چی دوی ولیدته وویل چی هغه دا اقدام وکی نودهغه طبیعت خراب وو نودوی وویل که چیری سهارته دولید طبیعت صحیح وو نوموړ ته به معلومات وسی چی الله ﷻ زموږ ددی کار څخه راضی دی اوکه ولیدته په نن شپه کی څه تکلیف یاڅه آفت ورسیدی نوموړ ته به معلومه سی چی الله ﷻ زموږ په دی اقدام باندی راضی نه دی، نوپه دغه شپه ټولو الله الله کوی تردی چی سهارسو نودوی گوری چی ولید روغ جوړدی نوددوی په زړونوکی همت پیدا سو اوټولو دخانه کعبی په شهیدولو باندی شروع وکړه اودخانه کعبی دیوالونه یې شهید کړه تردی چی د ابراهیم ﷺ تربنیادونو پوری ورسیدل نوچی هغه یې هم وکینده نوپه مکه کی یوبد حال سو نودوی وویل چی بس دی ددی څخه نور کښته مه کیندی نوکله چی دوی دیوالونه ختم اونوی دیوالونه یې ووهل نوهری یوی قبیلی ځان ځان ته جلا جلا کانی راواخسته اوهریوی ویل چی ددی خانه کعبی آخری کانی به زموږ په لاس باندی لگیری اوتکمیل به یې موږ کوو، تردی چی ددی فضیلت حاصلولو دپاره دقبیلو په منځ کی خونریز جنگونه وسوه تردی چی بنی عبدالدار قبیلی والاوو دوینی څخه یوه پیاله ډکه کړه اوپه منځ کی یې کښې بنووله اوټولو په کی گوتی لندی کړی اوقسمونه یې واخسته چی موږ به خپل ځانونه قربان کو خودا فضیلت به دلاسه نه ورکوو.

نودارکم ډیروخت په دغه جنگ کی تیرسو، آخرداچی نبی ﷺ ددوی فیصله وکړه، په داسی طریقی سره چی په دغو ورځوکی په دوی کی بزرگ ترین انسان ابوامیه بن المغیره بن عبد الله بن عمر بن مخدوم وو دی وویل چی ای قریشو تاسی داسی وکی چی دخانه کعبی دغه دروازی ته گوری چی څوک اوس رادننه سو نوهغه به ستاسی ثالث وی اوستاسی فیصله به وکی نودټولو دافیصله خوبنه سوه نودقدرت کاروو چی په دغه وخت کی نبی ﷺ رالی نو قریشو چی نبی ﷺ ولیدی نوډیر خوشحاله سو اوټولو داوویل چی داډیر امانت داردی او ډیرنبه فیصله کونکی دی نوټول دهغه فیصلی ته کښپښته، نونبی ﷺ په دغه وخت کی یو خادر واخستی اوبیانبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونوسره حجر اسود لوړکی اوپه هغه خادر کی یې کښپښووی اوهریوی قبیلی ته یې دهغه یوه یوه څنډه ورکړه اونبی ﷺ په خپلو مبارکو لاسونو حجر اسود دخانه کعبی په دیوال کی ولگوی نودټولو دزړه ارمانونه هم پوره سو چی دافضیلت یې حاصل کی اوجنگونه ددوی په منځ کی هم ختم سو، اوکله چی حجر اسود کښې بنوول سو نودهغه څخه وروسته نور تعمیر پوره سو.

نبی ﷺ ته درسات زیری ورکول

روایت ذکر کړی دی ابن هشام: چی نبی ﷺ ته درسات ورکول کیدو څخه مخکی دنصاری او

دیهودو علماوو دایمانونه کول دخپلو کتابونوڅخه اوجادوگرانوبه په خپل جادو سره داوینا کوله چی داسی شخصیت به په مکه کی پیداکیږی او هغه ته به رسالت ورکول کیږی هرڅه چی یهود اونصاروی وه نوهغوی به داخبره دخپلو کتابونو څخه کول اوهرڅه چی جادوگران وه نوهغوی داخبره دشیطانانو په ذریعه کول چی په دغه وخت کی پرشیطانانو بانندی دآسمان تگ نه وو بندسوی اوبیاچی کله نبی ﷺ ته رسالت ورکول سو نوبیاپه آسمان کی شهاب ثاقب ایښوول سوی وو چی کله به دوی ورتله نودوی به په شهاب ثاقب سره به ویشتل کیدل، اوبیادوی ته ژر ترژره دحقیقت معلومات ورته وسو چی نبی ﷺ ته رسالت ورکول سوی دی، عبدالله بن کعب وایې چی حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دور دخلافت کی یوه ورځ وفرمایل: زمادی په هغه رب بانندی قسم وی چی زه یوه ورځ په خانه کعبی کی ناست وم دیوبت خواته چی په مورې کی یوسړی دبت په نامه بانندی حلاله کړی وه اومورې دهغه دتقسیم په انتظار وو چی ددی تقسیم وسی نوپه دغه دوران کی ماددی بت څخه یواواز واوریدی چی دی بت وویل، یوسړی دی چی ډیره صفا وینا کوی او هغه (لااله الاالله) وایې. اودا واقعه دظهور اسلام څخه یوه میاشت مخکی سوی وه.

په بعثت دنبی ﷺ بانندی دیهودو عقیده

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: چی عاصم بن عمر ویلی دی چی دنبی ﷺ دبعثت څخه مخکی دیهودو اودنصاراو به هروخت جنگونه وه اویهودیانو به ویل چی اوس په دی نژدی وختونوکی به یوپیغمبر رانکاره کیږی چی مورې به دهغه سره یوځای کیږو اوتاسی ته به شکست درکوو بیاچی کله دنبی ﷺ پیدائش وسو نودوی ځینی منکره سوه دحسد دوجی څخه. ابن اسحاق وایې په نقل کولو سره دسلمه بن قش څخه چی دایوصحابی دی دی وایې چی: زمورې سره نژدی یویهودی اوسیدی چی عبد الاشهل نوم یې وو اوځوان هلك وو اویو څادر به یې پرځان پیچلی وو، یوه ورځ رالی اودجهنم اودجنت تذکره یې کوله اودقیامت دحساب اوکتاب تذکره یې هم کوله نوخلگو ځینی پوښتنه وکړه چی دغه به څه علامه وی نودی یهودی وویل چی ددی علامه داده چی یوپیغمبر به راځی نودی خلگو وویل چی کله به رازی نودا راوی وایې چی زماخواته یې اشاره وکړه چی داماشوم که ژوندی وی نودی به یې ووینی. بیادغه یهودی هم ژوندی وو چی نبی ﷺ دپیغمبری اعلان وکی، نومورې په نبی ﷺ بانندی ایمان راوړی اودی یهودی ته ماوویل چی مورې خو ستا په ویناپه دی پیغمبر بانندی ایمان راوړی دی نوته ولی ایمان نه راوړی نودی یهودی وویل چی صحیح ده مگر دا هغه پیغمبرنه دی، غرض داچی دبنی اسرائیلو دنبی ﷺ په پیغمبری بانندی مکمل یقین خو وو خودوی دانه غوښته چی داشرافت ددوی څخه واخستل سی اوعربوته ورکول سی نو دضد او حسد دوجی به یې ایمانونه نه راوړل.

دنبی ﷺ دنبوت ابتداء

روایت ذکر کړې دی محمد بن اسحاق دی وايي: کله چې دنبی ﷺ عمر مبارک څلویښتو کالوته ورسیدی نوالله ﷺ دتولی دنیا دپاره رحمت اودخلگودپاره زیری ورکونکی راولیږی اوالله ﷺ دتولو پیغمبرانو څخه داوعده اخستی وه چې کم کم یودنبی ﷺ په وخت کی ژوندی وی نوهغه به دنبی ﷺ اطاعت اونصرت کوی اودنبی ﷺ په امت کی به شمارل کیږی اوهرنبی ته داویل سوی وه چې دخپل امت څخه داوعده واخلی چی: که دنبی ﷺ په دور کی څوک وو ددوی دامتیانو څخه نوپه نبی ﷺ باندی به ایمان راوړی، لکه څه رکم چی دا الله ﷺ په خپل عزیزکلام کی فرمایلی دی. (یقیناً مور اخستی دی وعده دتولو انبیاوو څخه چی کم ته مور کتاب اوحکمت ورکړی دی بیاجی ستاسی خواته یوپیغمبر راسی اودهغه سره کتاب وی نوتاسی به دهغه تصدیق کوی اوپه هغه باندی ایمان راوړی).

ابن اسحاق وايي چې دنبی ﷺ اولنی میوه دنبوت داوه چی نبی ﷺ به خوبونه لیدل اوکم خوب به چی نبی ﷺ ولیدی نوهغه به په صبا ورځ کی په حقیقت باندی بدلیدلی، اودنبوت څخه مخکی نبی ﷺ خلوت یعنی یواځی والی ډیر محبوب وو ددی وجی څخه به نبی ﷺ په غار حراکی یوازی کښېښستی، ابن اسحاق په یوبل روایت کی وايي چې دنبی ﷺ یو کرامت داوو چی نبی ﷺ به دکمی درختی یاکانی په څنگ تیریدی نوهغه درختی اوکانی به خبری کولی، اونبی ﷺ ته به یې ویل ای دالله ﷺ رسوله په تا باندی دی دالله ﷺ سلام وی، نبی ﷺ به یوی خوا اوبلی خواته نظروکی خوهیڅ به نه ښکاره کیده ماسوا ددرختو او کانو څخه، نبی ﷺ ته به داسی معجزی اوکرامات مخ ته کیدل تردی چی نبی ﷺ په غار حراکی وو اوالله ﷺ ورته جبرایل ﷺ راولیږی چی درمضان المبارک ورځی وی.

ابتداء دوحی

اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ . (سورة العلق ۵۱).

ابن اسحاق وايي په نقل کولو سره دقتاده لیثی څخه چی دی نقل کوی دعبيده بن عمیر څخه دی نقل کوی دعبدالله بن زبیر څخه دی وايي چی: مور عبید بن عمیر ته وویل چی مور ته بیان وکی چی نبی ﷺ ته ابتدایي وحی څه رکم وسوی؟ نوعبيده بن عمیر داواقعہ بیانول شروع کړه په داسی حال کی چی عبدالله بن زبیرهم مخامخ ناست وو اوداراوی وايي چی زه هم په دغه وخت کی وم: نبی ﷺ به په کال کی یوه میاشت په غار حراء کی دخلوت دپاره تشریف وړی اوکله به چی کم مسکین دنبی ﷺ خواته راتلی نونبی ﷺ به ډوډی په وخورل اوکله به چی میاشت پوره سوه نواول به خانه کعبی ته نبی ﷺ تشریف فرماسو او

اووه واره به يې طواف وکي اوبيا دهغه څخه وروسته به يې کورته تشریف وی وړی په دی وار کی دهغه مبارکه میاشت درمضان المبارک راله. او هغه عظیمه شپه هم راله په کم کی چي نبي ﷺ ته نبوت ورکول کیدی نوجبرائیل ﷺ رالی اودهغه سره دورینمو په کپره کی یو کتاب وو چي په هغه کی پیچل سوی وو اوبیایي نبي ﷺ ته وفرمایل چي (اقرء) یعنی ووايه! نونبي ﷺ ورته وفرمایل چي زه قاری نه یم یعنی مطلب داچي زه نه سم ویلی په دی کی جبرائیل ﷺ بیانبي ﷺ دخپل سینی مبارکی سره ولگوي اوورته يې دوباره وویل چي (اقرء) نونبي ﷺ ورته وفرمایل چي زه څه ووايم نوجبرائیل ﷺ ورته لوړ آیتونه وویل، چي ترجمه يې داده: (ووايه په نامه دخپل رب سره هغه رب چي انسان يې دمنجمدی وینی څخه جوړ کړی دی اوستار ب لوړ شان والادی هغه ذات چي په قلم سره يې بنوونه کړیده (او) انسان ته هغه خبری نبيی چي هغه ته معلومی نه وی دهغه په باره کی).

بیانبي ﷺ په رعب کی سو او وبیریدی او دحضرت خدیجی رضی اللہ عنہما خواته رالی اوپوره واقعہ يې ورته وفرمایل چي داسی کار وسو نوحضرت خدیجی رضی اللہ عنہما دځان سره نبي ﷺ دورقه بن نوفل خواته بوتلی، کله چي هغه داخبره واوریده نوبوه چیغه يې ووهل (القدوس القدوس) اوبیایي وویل چي بی شکه دا هغه ملایکه ده چي موسی ﷺ ته به راتله اوبیایي دی حضرت خدیجی رضی اللہ عنہما ته وویل چي نبي ﷺ ته ووايه چي خپل قدمونه مضبوط کړی ولی چي دی پیغمبر دی.

نزول دقرآن کریم

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق چي وایي: دقرآن ابتدایي نزول په رمضان المبارک کی سوی دی، لکه څه رکم چي الله ﷻ په خپله فرمایلی دی: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، (سورة البقره ۱۸۵) درمضان میاشت هغه میاشت ده چي په دی کی قرآن نازل سوی دی داسی قرآن کریم چي په دی کی دخلگو راهنمایي سویده اودهدايت کتاب دی اوپه دی کی بنکاره نښانی ذکر سوی دی اوقرآن کریم حق اوباطل سره جلا کوی. اوپه بل ځای کی په سورة القدرکی هم دا ذکر سوی دی چي دهغه مضمون هم دا جوړیږي، اوداسی په نورو ځایونو کی هم آیتونه ذکر دی چي دتولو څخه دامعلومیږي چي په رمضان المبارک کی دقرآن کریم دنازلیدلو ابتداء سویده.

بیا دوحی سلسله ترډیري مودی پوری بنده وه چي په هغه سره نبي ﷺ ته ډیر غم ورسیدی اوکافرانو په نبي ﷺ پوری قسم قسم خبری اوخنداگانی وکړی اوهرقسم اعتراضونه يې

وکړه چې ددی په وجه نبی ﷺ ډیر غمگین سو نوالله ﷻ دوهم وار وحی شروع کړی چې په هغه کی اول وار سورة الضحیٰ نازله سوه.

هغه کسان کمو چی اول اسلام قبول کی

دانبکاره خبره ده چی دتولو څخه اول اسلام راوړونکی نبخه حضرت خدیجة الکبریٰ رضي الله عنها ده اویادجنس په اعتبار سره ابن اسحاق ویلی دی چی اول علی رضي الله عنه ایمان راوړی دی په داسی حال کی چی دده عمر (۱۰) کاله وو، بیا دهغه څخه وروسته زید بن حارث بن شرحبیل بن کعب بن عبدالعزی بن لوی القیس کلبی اسلام راوړی دی اوقبول کړی یې دی اودی دنبی ﷺ غلام وو، بیادده څخه وروسته ابوبکر بن ابی قحافه رضي الله عنه اسلام راوړی دی چی دابوبکر رضي الله عنه خپل نوم (عتیق) وو خو په اسم کنیه سره مشهوره سوی وو او دده دوالد صاحب نوم عثمان بن عامر بن کعب بن سعد بن ثیم بن مره بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر وو، خودابن هشام په روایت سره دابوبکر رضي الله عنه خپل اسم مبارک عبدالله وو اوعتیق نوم په روایت دابن اسحاق کی ذکر سوی دی.

بیا حضرت ابوبکر الصدیق په خپلو هم مجلسو کی داسلام متعلق خبره وغوړول چې په هغه سره ډیر کسان په اسلام کی داخل سوه چی دهغوی نومونه دادی (عثمان بن عفان رضي الله عنه، زبیر بن عوام رضي الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه) اوداتول صحابیان په عشره مبشره کی داخل دی کمو ته چی په دنیا کی دجنت زیری ورکول سوی دی پنخه کسان داودری مخکنی دوی ټولوبه دنبی ﷺ سره یوځای لمونځونه اداء کول اویا ددوی څخه وروسته ابو عبیده هم اسلام قبول کی اوداهم په عشره مبشره کی شامل دی، اویا دا انداز دالله ﷻ په مدد اونصرت سره روان وو اواسلام په خپل غیږ کی خلگ راتولول.

داسلام ښکاره اعلان

الله ﷻ نبی ﷺ ته فرمایلی دی: فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ، (سورة الحجر ۹۴) یعنی الله ﷻ نبی ﷺ ته خطاب وکی چی تاته کم حکم درکول کیږی ته به په هغه سره دحق اوباطل فرق کوی او دمشرکانو څخه اعراض کوه هغوی چی په تاپسی څه وایې اویا تاته مخامخ څه وایې چی تردرو کالو پوری اسلام پټ وو، کله چی دا ذکر سوی ایت اودا ایت هم نازل سو: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ، نوکله چی دا ایت نازل سو په دی کی صراحة حکم وو چی داسلام ښکاره اعلان وسی. اوڅه رکم چی اسلام پټ وو نو دارکم یې مخالفت هم پټ کیدی اوچی دکله څخه ښکاره سو نوبیا ښکاره مخالفت شروع سونوتول قریش په نبی ﷺ پسی ولگیدل

اونبي ﷺ ته يې په مختلفو طريقو باندې لالچ ورکوي او کله چې دوی ته معلومه سوه چې نبي ﷺ داخپله طريقه نه پرېږدي نو بيا يې نبي ﷺ ته تکليفونه رسول، ابواسحاق وايې چې بيا ورځ په ورځ په اسلام کې ترقي کيدلې او خلگ به په اسلام کې داخلېدل، او حال داو چې قريشوبه هر ممکن کوشش کوي چې خلگ په اسلام کې داخل نه سي. ابن اسحاق وايې په نقل کولوسره دابن عباس څخه دې وايې چې يو وار دقريشو ټول سرداران يوځای سوه چې دانومونه يې دي (عتبه بن ربيعه، شيبه بن ربيعه، ابوسفیان بن حرت، نصر بن حرت، اسود بن مطلب بن اسد، زمعه بن اسود، وليد بن مغیره، ابوجهل بن هشام، عبدالله بن اميه، عاص بن وائل، نبیه بن حجاج، منبه بن حجاج، اميه بن خلف) اودارکم نور سرداران هم ددوی سره وه، داټول يوه ورځ دخانه کعبی سره راټول سوه او محمد ﷺ يې راغونښتي اوټولو ورته په يووخت کې وويل: ای محمد ﷺ ته موږ راغونښتي يې دخبرو اترو دپاره، ولی چې زموږ دې قسم وي په الله ﷻ باندې موږ عرب قوم يو او موږ نه دي ليدلې داسې بنا چې هغه په داسې آفت کې واقع سوي وي لکه څه رکم چې تاموږ واقع کړي يو، زموږ په پلرونو پسې بدې وايې اوزموږ معبودانو ته بنکنځل کوي اوزموږ جماعت دې ټکري ټکري کې، داسې يوه خرابې پاته نه ده چې تاپه موږ کې نه وي کړې، بس دې اوزموږ داخبره واوړه، که دپيسو دپاره داکار کوي نوموږ به تاته دومره پيسې درکو چې دټولو څخه به زيات مالداره ته يې، اوکه ته وايې چې موږ تاخپل مشرکو نوموږ ستامشري پرځانونو باندې منو، اوکه ته وايې چې مابادشاه کړي نوموږ تاته بادشاهي درکو، اوکه پرتاباندې څه پيريان رازي نوموږ خبر کړه چې موږ ستاعلاج وکي. نونبي ﷺ په جواب کې دوی ته وويل. داکمې خبرې چې تاسې وکړې نوپه دې کې زه ستاسې څخه هيڅ نه غواړم، نه زه ستاسې څخه سلطنت غواړم اونه زه ستاسې څخه مال اودولت غواړم، بلکې زه الله ﷻ تاسې ته پيغمبر راليرلي يم اوپه ماباندې يې خپل کتاب نازل کړې دی، اوماته يې حکم کړې دی چې ددې خلگو دپاره زيږي ورکونکې اوبيره ورکونکې جوړسم، اوکه تاسې داخبره قبلوي نوپه دواړو جهانونو کې به کامياب سي، اوکه تاسې دانه قبلوي نوزه به ترهغه وخته پوري انتظار کوم ترکم وخت پوري چې الله ﷻ زما اوستاسې په منځ کې فيصله وکي.

هجرت دحبشي

بيادې کافرانو پرمسلمانانو باندې ډير ظلمونه شروع کړه اودوی ته يې مصيبتونه ورکول. محمد بن اسحاق وايې: کله چې نبي ﷺ دامصيبتونه په مسلمانانو باندې وليدل نوخپلو صحابوو ته يې امر وکي چې دحبشي خواته هجرت وکي، ولی چې دابه تاسې ته ښه وي، او په هغه ځای کې يوبادشاه دی چې ډير منصف بادشاه دی په چا باندې ظلم اوزياتي نه کوي او درښتینوالی مزکه ده، اوتاسې په حبشي کې اوسيرې ترهغه وخته پوري چې زموږ څخه

تکلیفونه لیری سی، بیاصحابه روان سوه اودحبشی خوا ته یې هجرت وکی اودا اولنی هجرت وو په اسلام کی، په دوی کی سرفهرست عثمان رضی الله عنه وو، چی په ده باندی دنی علیه السلام لور واده وه، اوپه دوی کی جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه هم وو، دوی ټول (۸۳) کسان وه ماسوا دماشومانو څخه، اوحضرت عمار بن یاسرهم غالباً په دوی کی وو، بیاقریشو په دی باندی هم صبرونه کی اوخپله یوه قافله یې په نجاشی بادشاه پسی ولیږل چی هغه هم دوکه کړی ددوی په باره کی چی په هغه کی خاص عمر بن العاص او عبدالله بن ربیع ه وه مگر ددوی په مقابله کی جعفر رضی الله عنه داسی زبردست بیان دنجاشی مخ ته وکی چی دهغه په اوریدلو سره نجاشی وژړل اوبیایې وویل چی ستاسی خبری ټولی حق دی اوقریش یې بیرته نامراده واستول.

هجرت دمديني

روایت ذکرکړی دی ابن اسحاق: بیا هم په دی مکه کی نبی صلی الله علیه و آله ته دمعراج واقعہ پښه سوه چی په دغه وخت کی په قریشو کی اوپه مکه کی په څه ځایونو کی اسلام غورول سوی وو، اوبیادهغه څخه وروسته نبی صلی الله علیه و آله چی دخپل صحابوو تکلیفونه وکتل نوهغوی ته یې امر وکی په هجرت کولو سره مدیني ته اوپخپله نبی صلی الله علیه و آله دځان په باره کی منتظر وو چی الله جلا و علا ورته څه حکم ورکوی، ابن اسحاق وایې چی عائشه رضی الله عنها فرمایلی دی: چی نبی صلی الله علیه و آله به دابوبکر رضی الله عنه خواته سهار یاماننام ضرور راتلی نویوه ورځ دماپښین په وخت کی نبی صلی الله علیه و آله حاضر سو نوابوبکر رضی الله عنه ته معلومات وسو چی نن څه ضروری خبره سته، نوعائشه رضی الله عنها وایې چی: زه اوزما خور مورې دواړه په دغه ځای کی ولاړ وو نونبی صلی الله علیه و آله زما والد صاحب ته وفرمایل چی دوی لیری کی چی زه تاته څه خبره کوم، نوابوبکر رضی الله عنه نبی صلی الله علیه و آله ته وویل چی دازما خوندي دی اوددی څخه څه خطر مه کوه، نونبی صلی الله علیه و آله ابوبکر رضی الله عنه ته وفرمایل چی ماته دهجرت اجازه راکول سوه، دنی صلی الله علیه و آله په دی خبره باندی ابوبکر الصديق رضی الله عنه دومره خوشحاله سو چی دخوشحالی دلاسه په ژړا سو اونبی صلی الله علیه و آله ته مخاطب سو چی ددی ورځی دپاره مادوه اونبان ساتلی دی، نویه مکه کی دنی صلی الله علیه و آله دهجرت څخه هیڅ څوک خبرن سو ماسوا دابوبکر رضی الله عنه دکور والاو څخه اودعلی رضی الله عنه څخه، اوعلی رضی الله عنه نبی صلی الله علیه و آله دامانتونو داداء کولو دپاره په مکه کی پریښی وو، بیانبی صلی الله علیه و آله دخپل کور دساتنی کړکی څخه ووتی دابوبکر الصديق رضی الله عنه سره اوپه غارِ ثور کی تم سو اوابوبکر رضی الله عنه خپل ځوی عبد الله ته وویل چی ته اوره چی خلگ زموږ په باره کی څه وایې، اوخپل غلام ته یې وفرمایل چی ته دشپی پسونه خروه اوزموږ خواته یې راوله چی موږ یې شیدی وچښو، او حضرت اسماء چی دابوبکر رضی الله عنه لور وه دی به ډوډی تیاروله اوبیابه یې دوی ته راوړله هم دارکم دری ورځی نبی صلی الله علیه و آله اوابوبکر الصديق رضی الله عنه په دی غارکی تیری کړی، اوپه مکه کی

قريشو ډير تب او تلاش وكي د نبي ﷺ خوييدا نسوه ورته اوييبي سر عام اعلان وكي چي خوك مور ته دمحمد په باره كي خبر راكړي نومور به ورته سل اوبنان په انعام كي وركوو. خوبياهم دوي ته نبي ﷺ ورنه كول سو اوپه دريمه ورځ نبي ﷺ دابوبكر الصديق سره روان سو په خوا دمديني باندي.

د نبي ﷺ مدينه منوري راتلل

روايت ذكر كړي دي ابن اسحاق چي رسول الله ﷺ په قباء كي ترخلورو ورځو پوري پاته سوه دوشنبه، سه شنبه، چارشنبه، پنج شنبه، (گل، شروع، نهی، اوزيارت) داخلور ورځي نبي ﷺ په قباء كي تيري كړي اوپه دي ځاي كي يې جماعت تعمير كي بياددي ځاي څخه روان سوه بنی سالم بن عوف ته او هلته يې په وادي رانوان كي يوجماعت جوړ كي او هلته نبي ﷺ اولني جمعه وويل. اويي نبي ﷺ مديني ته روان سو اوپه لاره كي نبي ﷺ د ډيرو قبيلو سره وليده اود ډيرو سردارانو سره يې خبري اتری وكړي، تردی چي دنبي ﷺ اوبنه مديني منوري ته ورسیده اونی نبي ﷺ اوبنه په خپلي مرضی باندي پريښووله چي په كم ځاي كي كښيني نوپه هغه ځاي كي به دنبي ﷺ كور اوجماعت وي نودنبي ﷺ اوبنه ددوو يتيمانو په مزكه باندي كښېنسته چي دهغو دواړونومونه سهل اوسهيل وو، اودوي دواړه دمعاذ بن عفرأ زير تربيت وه چي دهغه سره به په كور كي پاته كیده، نونبي ﷺ داوبني څخه كښته سو نو اوبنه بيا ولاړه سوه اوروانه سوه اويي بيرته راله اوپه هغه ځاي كي كښېنسته اوپه دي ځاي كي دابو ايوب الانصاري كور نژدی وو نوهغه ډيري خوشحالي څخه په ځان نه پوهيدی په دي اندازی ډير خوشحاله وو او ډير خلگ په دغه ځاي كي ولاړ وه اودتولو داطمع وه چي دده په مزكه باندي كښېني نوابو ايوب الانصاري داوبني سامان په خپل كور كي كښېنووې اونی نبي ﷺ دهغه په كور كي ارام وكي.

غزا د بدر

ابن هشام په خپل سيرت كي ذكر كړيدي چي دحضرت ابن اسحاق څخه نقل دي چي: نبي ﷺ ته اطلاع وسوه چي دابوسفیان غټه قافله دتجارت دشام څخه راروانه ده چي په هغه كي ديرش څلويښت كسانو ډيرمال دځان سره راروان كړي دي نونبي ﷺ صحابووته دجنگ دتياري اطلاع وفرمايله نودي خلگو فوراً خپل قاصد مكی ته وليږي اواطلاع يې دجنگ ورسوله اودقريش سرداران يې خبركړه نودقريشو غټ لښكر داسلحو سره رالی، اودي خوا ته نبي ﷺ خپله قافله برابره كړه اودځان سره يې روانه كړه اونی نبي ﷺ ته دقريشو دلښكر دروانگي معلومات وسو، نوداركم دقريشو دوي ډلي سوی يوه دجنگ اويوه دمال، نوپه دي وخت كي الله ﷻ دوي ته خطاب وكي په دي قول سره: وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ

فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ (۱۲۳) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ، الله ﷻ داتول صورت حال دبدر متعلق بيان كړې دى چې په دى كى اصل مقصد داوو چې الله ﷻ دمومنانو په لاس باندې دكافرانو يوى ډلى ته شكست وركوي، اوالله ﷻ دمومنانو سره داوعده كړې وه چې دوى ته به فتحه وركوي دكافرانو په يوى ډلى باندې اوداهغه غزاوه چې الله ﷻ په كى ملائكى دمومنانو دممد دپاره راليرلى وى اوپه دى غزاكى دقريشو اكثره سرداران مړه سوه اودايوه عظيمه كاميابى وه دمومنانو دپاره، په دى غزاكى دمسلمانانو تعداد (۳۱۰) كسان وو ياخه لوړ وو، اوكافران د(۹۰۰) څخه زيات وه، په دى كى دقريشو دمشرانو څخه دعتبه بن ربيعه ځوى وليدبن عتبه اودده ورور شيبه بن عتبه راووتى اودريم عتبه په خپله راووتى نودوى اواز وكى چې آيا زموږ دمقابلى دپاره څوك سته نودومومنانو څخه عوف ﷺ اومعوذ ﷺ اويو دريم سړى چې شايد عبدالله بن رواحه وو دوى راووتل نودى سردارانو دقريشو ځينى پوښتنه وكړه چې تاسى څوك ياست نودوى وويل چې موږ انصار يو نوعتبه په كى وويل چې اى محمد ﷺ موږ ته دخپل قوم څخه كسان راوباسه نونبى ﷺ شير خدا على ﷺ ته اوسيد الشهداء حمزه ﷺ او عبيده ﷺ ته امروكى نودوى درى واړه لكه زمريان ميدان ته يې راودانگل نوعتبه ځينى پوښتنه وكړه چې تاسى څوك ياست نودوى ورته وويل چې موږ مهاجرين يو نوعتبه وويل چې اوس برابرى وسوه نوعلى ﷺ خوپه اول وار باندې دوليد څخه سرپرى كى اوپه خاورو كى يې غرور اوتكبر ور وغورځوى اودى نور دوو صحابوو ته په مخه عتبه اوشيبه دواړه ورغله نوحمزه ﷺ هم دعتبه څخه سرپرى كى اوعبيده ﷺ دشيبه دلاسه څخه زخمى سو اودى هم زخمى سو نودكافرانو ټول لښكر ددرد څخه ډك وو په دى كى دواړى ډلى ديوبل سره په جنگ ومبستى نوپه دى دوران كى نبى ﷺ دعاكوله چې لوړ يې وكتل نوجبرائيل ﷺ دخپل لښكرسره راروان وو نونبى ﷺ ډير زيات خوشحاله سو، اوپه دى جنگ كى ابوجهل دوو ماشومانو چې معاذ اومعوذ وو ددوى په لاس باندې الله ﷻ جهنم ته واصل كى اودده څخه ماسوا دكافرانو نور هم غټ سرداران مړه سوه اودكافرانو مړى هرى خوا ته په ډيرى ډيرى باندې پراته وه. اوبيا دالله ﷻ په فضل اوكرم سره داسلام جنډه نوره هم لوړه سوه تر دى چې مكه هم فتحه سوه، اودهغه څخه وروسته دحجة الوداع واقعه رامنځ ته سوه.

بيان دحجة الوداع

دحج تياري: روايت ذكر كړى دى ابن اسحاق چې كله دذيقعهه مياشت راله نونبى ﷺ دحج تياري وكړه اوخلگو ته يې هم دتيارى امر وركى حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايې چې نبى ﷺ دذيقعهه په پنځه ويشتم باندې حج ته په سفر باندې روان سو، او په مدينه كى يې ابو

دجانه ساعدی او په بل قول سره سباع بن عرفطه غفاری حاکم مقرر کی.

(حضرت عائشه رضي الله عنها مناسک حج)

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمایې چې مور کله دسرف مقام ته ورسیدو نونبی ﷺ و فرمایل چې دچاسره قربانی نه وی نوهغه دی د عمری په نیت سره احرام وتړی او په دی خای کی عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماته ناجورې دبنحو راله نونبی ﷺ زماخواته رالی او ماژرله نونبی ﷺ ماته و فرمایل چې ای عائشه ته ولی ژاړی؟ ولی په تا باندی ناجورې راله؟ نو عائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماوویل نبی ﷺ ته چې، هو، نوعائشه رضي الله عنها فرمایې چې ماپه دغو ورخوکی وویل: کاشکی چې زه دنبی ﷺ سره په دی سفرکی نه وای راغلی، نو نبی ﷺ و فرمایل چې داسی مه وایاست، خه چې حاجی کوی هغه ته هم کوه مگرته دبیت الله طواف مه کوه، کله چې مور خانه کعبی ته رالو نوعمرو والا عمری وکړی او احرامونه یې خلاص کړه اودنبی ﷺ بیبیانو هم احرامونه خلاص کړه.

بیاجی کله دقربانی ورغ راله نوعائشه رضي الله عنها فرمایې چې زماکورته ډیره غوښه راله نوما پوښتنه وکړه نوماته خبر راکول سو چې نبی ﷺ دخپلو بیبیانو خخه هم قربانی کړی وه بیاجی کله دحج شپه وه نونبی ﷺ په ماپسی زما ورور عبدالله راولیبری اوزه مقام نعیم سره وم د عمری دپاره یې په ماپسی رالیړلی وو، داعمره په خای دهغه عمری کی وه کمه چې زما خخه پاته سوی وه، حضرت حفصه رضي الله عنها بنت عمر رضي الله عنه بن الخطاب فرمایې چې نبی ﷺ په خپلو ټولو بیبیانو باندی عمره وکړه او په ټولو باندی یې احرامونه خلاص کړه، نوما نبی ﷺ ته وویل چې تاسی ته خه مانع دی چې تاسی دا حرام نه کښته کوی نونبی ﷺ و فرمایل چې مادخان سره دقربانی حیوان راوړی دی هغه چې کله حلال کم نوبیابه احرام خلاص کم.

دادنبی ﷺ اولنی او اخرنی حج وو نوخکه ورته حجة الوداع ویل کیږی اوددی خخه یوخوا ورخی وروسته نبی ﷺ ددی دنیا خخه په رحلت سو، دهغه خخه وروسته دخلافت په باره کی دمهاجرینو اودانصارو اختلاف واقع سو مهاجرینو به ویل چې خلاف زموږ حق دی او انصارو به ویل چې زموږ حق دی ولی چې مور دنبی ﷺ میلستیا کړیده اومور انصار یو دنبی ﷺ بالاخر ابوبکر الصديق رضي الله عنه اول خلیفه مقرر سو اودهغه خخه وروسته عمر رضي الله عنه خلیفه مقرر سو اودهغه خخه وروسته عثمان رضي الله عنه مقرر سو چې دده رضي الله عنه په دور کی فتنې را ښکاره سوی اودی شهید سو، اوبیا دده خخه وروسته علی رضي الله عنه خلیفه سوچی ددوی په دور کی خوارج راووته اوقتل اوقتال ډیرسو اوبلی خواته معاویه رضي الله عنه پر خلاف ودریدی چې

ته يې ښځه وه چې الله پيدا کړې وه دده دپوښتنې څخه، نوآدم ﷺ ورڅخه پوښتنه وکړه چې ته څوک يې هغه وويل چې زه ښځه يم نوآدم ﷺ ورته وويله چې ته څنگه پيدا سوي يې؟ نودی ورته وويله ددی دپاره چې ته ماته راحت پيدا کي نوپوښتنه وکړه ملائکو دآدم ﷺ څخه ددی وچي چې دده دعلم اندازه ولگيږي ددی نوم چشي دی؟ نوآدم ﷺ وفرمايل حواء بيایي پوښتنه وکړه چې دی ته حواء ولی ويل کيږي؟ نوآدم ﷺ وويله ځکه چې دا دژوندی شي څخه پيدا سویده، اوذکر کړي دی محمد ابن اسحاق دابن عباس څخه چې دا پيدا سویده دچپه پوښتنې دآدم ﷺ څخه اودا نرم اوپوست ځای دغوښي دی او مصداق ددی په دی قول دالله ﷻ کی ذکر دی: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً، (النساء ۱).

اوپردی باندی به بحث کوو وروسته انشاء الله تعالی، اوپه صحیحینوکی یوبل زائد حدیث ذکر دی دمیسره الاشجعی څخه دی نقل کوی دابی حازم څخه هغه دابی هریره رﷺ څخه چې درسول الله ﷺ څخه نقل کوی چې رسول الله ﷺ فرمایلی دی (نصیحت کوی خپلو ښځو ته دخیر ولی چې دا پيدا سویده دچپه پوښتنې څخه اوډیر کور ځای په پوښتنې کی لوړ ځای دی، که ته چیری وغواړی چې سیده کړی دا پښتنې نوماته به یې کړی اوکه هم داسی یې پریردی نوکړه به پاته سی نو پس وصیت کوی خپلو ښځو ته په خیر سره دا لفظ دبخاری (۱) دی.

اواختلاف کړی دی مفسرینو په دی آیت کی (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چاویلی دی چې دادرخته دانگورو وه اوابن عباس اوسعید بن جبیر اوالشعبي اوجعه بن هبیره او محمد بن قیس او السدی په روایت دابن عباس کی اوابن مسعود اویوه ډله دصحابه وو ویلی دی: چې گمان کوی یهودیان چې دا دغنمو وه او وهب وایی چې: میوه ددی ډیره خوندوره وه اونر مه وه ترکوچو.

اویلی دی امام الثوری په نقل کولو سره دابی حصین څخه چې هغه نقل کوی دابی مالک څخه (وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) چې دادرخته دخرما وه او ابن جریج دمجاهد څخه نقل کوی چې دادرخته دانخیر وه اوپه دی سره قول کړی دی قتاده اوجریج، او ابو العالیه وایی چې دا داسی بوتی دی چې چا ددی څخه خوراک وکی نوهغه به قضایی حاجت کوی اوپه جنت کی قضایی حاجت کول نسته. اودا ډیر نازک اختلاف دی، اوالله ﷻ هم دا درخته نه ده ذکر کړی چې دا دخشی درخته ده اوکه چیری په ذکر ددی درخته کی زمور مصدحت وای نوالله ﷻ به

(۱). دا حدیث متفق علیه دی ددی تخریج کړیدی امام بخاری په کتاب النکاح، باب الوصیة بالنساء کی، ۱۸۲۹ او مسلم په کتاب الرضاع، باب الوصیة بالنساء کی، ۵۸۱۰، په روایت دابی هریره رﷺ .

هغه د عثمان رضي الله عنه بدله غوښتله او علي رضي الله عنه فرمايل چې وخت دفتنو دی او دا کار په دی وخت کی ښه نه وو، اوبيا دهغه څخه وروسته ډلی جوړی سوی، لکه دولة الايوبية سو او دولة العباسيه سو او دوی به بيا په خپله کی جنگيدل دبادشاهی دپاره اوبيا په منح منح کی پر مسلمانانو باندي ډير تکاليف راله او ډير ظلمونه په مسلمانانو باندي وسوه.

السبت، ۰۶ ذو الحجة، ۱۴۲۸

پاڼه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کمپوزنگ:

الحافظ نور احمد الحقاني (سلمه الصمد)

العلم کمپیوٹرز ، کوئٹہ

03218016371 :

ناشر:

مکتبه رحمانیه ، کاسی روډ ، کوئٹہ

03337806049 :

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**